T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI

İSLAM TARİHİ BİLİM DALI

KASTAMONU MEDRESELERİ VE ULEMASI

Doktora Tezi

MUSTAFA YAVUZ

İSTANBUL 2023

T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI

İSLAM TARİHİ BİLİM DALI

KASTAMONU MEDRESELERİ VE ULEMASI

Doktora Tezi

MUSTAFA YAVUZ

Danışman: PROF.DR. GÜLGÜN UYAR

İSTANBUL 2023

GENEL BİLGİLER

Adı ve Soyadı : Mustafa YAVUZ

Anabilim Dalı : İslam Tarihi ve Sanatları

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Gülgün UYAR

Tez Türü ve Tarihi : Doktora - 2023

Anahtar Kelimeler : Kastamonu, Medrese, Vakıf, Müderris, Kütüphane

ÖZET

KASTAMONU MEDRESELERİ VE ULEMASI

Hz. Peygamber döneminde Suffe ile başlayan eğitim, İslam dünyasında çeşitli aşamalardan geçerek büyük gelişme göstermiş ve Büyük Selçuklularla (1040-1157) birlikte vakıf destekli, yatılı ve programı devlet tarafından hazırlanan medrese sistemine dönüşmüştür. Geçmişte birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olan Kastamonu, Anadolu Selçukluları zamanında Çobanoğulları Beyliği ile Türk yurdu haline gelmiş (XII. yüzyıl sonları) ve Selçukluların devlet politikası haline getirdiği medrese eğitim sistemiyle tanışmıştır. Atabey Gazi Camii ile birlikte şehrin en eski kurumlarından biri de Çobanoğullarının kurmuş olduğu Atabey Gazi Medresesi'dir. Bu medreseyi Beyçelebi ve Muzafferüddin Gazi medreseleri takip etmiştir. Candaroğullarının kurduğu ve kısa ömürlü Bayram Gazi, Hacı Hızır ve Toygar Murad medreselerini eğitime Osmanlı'nın sonuna kadar devam eden İsfendiyar Medresesi takip etmiştir. Hiç şüphesiz dönemin en etkin ve verimli Medresesi İsmail Bey Medresesi'dir. 1461 yılında Osmanlı hâkimiyetine giren şehirde XV. yüzyıl sonlarında ilk olarak İbrahim Paşa Medresesi kurulmuştur. Onu Nasrullah Camii civarında yapılan Nasrullah Kadı Medresesi ve diğerleri izlemiştir. Çoğu vakıf destekli Kastamonu merkez ve ilçelerinde beylikler döneminde sekiz; Osmanlı döneminde Kastamonu merkez ve civarında 24; ilçelerde 37 olmak üzere toplam 69 medresenin kurulduğu tespit edilmiştir. Ayrıca eğitimin bir parçası olarak dergâhlarla medreselerin bitişiğinde veya yapının içinde belirli bir mekânda Kastamonu merkez ve ilçelerinde beylikler döneminde dört, Osmanlı döneminde 17 olmak üzere 21 kütüphanenin kurulduğu anlaşılmıştır. Tez çalışmasında Kastamonu ve ilçelerinde tedris faaliyetinde bulunan son dönem müderrisleri hakkında değerlendirme yapılmış ve Kastamonulu üç Şeyhülislam hakkında bilgi verilmiştir. Kastamonulu müderrislerin İstanbul'da etkin oldukları, Huzur Derslerinde bulundukları gibi başkentte müderris ve talebe sayısı bakımından da Anadolu vilayetleri içerisinde en başta gelen şehirlerden olduğu görülmüştür.

GENERAL INFORMATION

Name and Surname : Mustafa YAVUZ

Filed : Islamic History and Arts

Supervisior : Professor Doctor Gülgün UYAR

Degree Awarded and Date : Doctorate- 2023

Keywords : Kastamonu, Madrasa, Waqf, Professor, Library

ABSTRACT

KASTAMONU MADRASAS AND SCHOLARS

Education, which started with the Suffe during the Prophet's era, went through various stages in the Islamic world and developed greatly, and with the Great Seljuks (1040-1157), it turned into a madrasa system supported by foundations, boarding and programmed by the state. Kastamonu, which has been home to many civilizations in the past, became a Turkish homeland with the Çobanoğulları Principality during the Anatolian Seljuks (late 12th century) and met the madrasah education system that the Seljuks made a state policy. Along with the Atabey Gazi Mosque, one of the oldest institutions of the city is the Atabey Gazi Madrasa, which was founded by the Çobanoğulları. This madrasah was followed by Beyçelebi and Muzafferüddin Gazi madrasas. The short-lived Bayram Gazi, Hacı Hızır and Toygar Murad madrasas established by the Candaroğulları were followed by the Isfendiyar Madrasah, which continued education until the end of the Ottoman period. Undoubtedly, the most effective and productive Madrasah of the period was the Ismail Bey Madrasah. In the city, which came under Ottoman rule in 1461, the first İbrahim Pasha Madrasa was established at the end of the XV. century. It was followed by the Nasrullah Kadı Madrasa built around the Nasrullah Mosque and others. It has been determined that a total of 69 madrasahs were established in Kastamonu center and its districts, most of which were supported by foundations, eight madrasahs during the principalities, twenty-four madrasas in and around Kastamonu during the Ottoman period, and thirty-seven in the districts. In addition, as a part of education, 21 libraries, four during the Principalities and 17 during the Ottoman period, were established in the center and districts of Kastamonu, either adjacent to the dervish lodges and madrasas or in a specific space within the building. In this thesis, an evaluation was made about the late period muderris who taught in Kastamonu and its districts and information was given about three Sheikhulislams from Kastamonu. It has been observed that the muderris from Kastamonu were active in Istanbul, participated in Huzur Lectures, and were among the leading Anatolian provinces in terms of the number of muderris and students in the capital.

ÖNSÖZ

Kastamonu yontma devrine kadar buluntulara rastlanılan, Hitit, Frig, Pers, Helenistik ve Roma çağlarına kadar milletlerin izleri görülen, binlerce yıllık geçmişe sahip, köklü medeniyetlere ev sahipliği yapmış, tarihi ve kültürel varlıkları içinde barındıran kadim bir şehirdir.

Şehir, Malazgirt zaferinden sonra çok kısa bir zaman içinde Türklerin ilgisini çekmiş ve 1084 yılından itibaren bölgeye kısa bir süre hâkim olan Emir Karatekin'le birlikte Türklerle tanışmıştır. Sonrasında Selçuklu Türklerini atmak için Haçlılar ile Bizans İmparatoru II. İoannes Komnenos (1118–1143) çok uğraşmış, ancak başarılı olamamıştır. Başarılı olamama nedenlerinin başında Danışmendlilerin, özellikle de Emir Gazi'nin etkisi ve halkın bu topraklarda kalıcı olma niyetleridir. Çünkü buralara yerleşen Türkler, kendileri için uygun buldukları bu bereketli yerleri yurt edinip kökleşmişler, sahip oldukları yerler Bizans'ın eline geçse bile terk etmemişlerdir. Kastamonu birkaç kez Bizans-Danişmend arasında el değiştirmiş, ardından Anadolu Selçuklularının Uç Beyi olan Emir Hüsameddin Çoban'ın XII. yüzyılın sonlarında Kastamonu ve yöresine hâkim olmasıyla kesin olarak Türklerin hâkimiyetine girmiştir.

Türkler, Anadolu'nun diğer şehirlerinde olduğu gibi şehrin fatihi ve Çobanoğullarının ilk beyi olan Hüsameddin Çoban ile birlikte Kastamonu'da cami, medrese, hamam vs. ile kalıcı eserler ortaya koymuşlardır. Kastamonu'da Hüsameddin Çoban tarafından XIII. asırda kurulduğu belirtilen Atabey Gazi Medresesi ile eğitim alanında da kurumlar oluşturulmaya başlanmış, bu anlayış Candaroğulları ve 1461 yılından itibaren şehre hâkim olan Osmanlı ile devam etmiştir.

Bu çalışmada beylikler döneminden başlamak üzere Kastamonu'nun cumhuriyet dönemi coğrafi sınırları içerisinde bulunan merkez ve ilçelerde kurulan medreseler ile Osmanlı'nın yaklaşık son yarım asrında bu medreselerde görev yapan son dönem müderrisleri ele alınmıştır. Medreselerin mütemmim cüzü olan kütüphaneler de tespit edilmeye çalışılmıştır.

Çalışma, giriş, dört bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Birinci bölümde Osmanlı öncesi medreseler başlığı altında Çobanoğulları ve Candaroğulları beylikleri zamanında kurulan medreseler ile bu medreselerde görev yapan müderrisler ele alınmıştır. İkinci bölümde Osmanlı medreseleri ve müderrislerle ilgili genel bir değerlendirme yapılmıştır. Sonrasında XV. asrın ikinci yarısından tevhid-i tedrisat kanununun ilanına kadar Kastamonu merkez ve ilçelerinde kurulan medreseler ve tespit edilen son dönem müderrisleri incelenmiştir. Üçüncü bölümde medreselerin bir parçası konumunda olan kütüphanelerle ilgili genel bir değerlendirme yapılmış, ardından Kastamonu ve ilçelerinde kurulan medrese ve dergâh kütüphaneleri hakkında bilgi verilmiştir. Dördüncü bölümde ise Kastamonulu üç Şeyhülislam hakkında bilgi verilmiştir.

Kamu kurumundaki idari vazifemle birlikte yürüttüğüm bu uzun ve meşakkatli çalışmanın gördüğüm destek sayesinde neticelendiğini belirtmek isterim. Bu sebeple konuyu aldığım günden itibaren tezin neticelenmesinde manevi desteğini esirgemeyen, her daim pozitif değerlendirme ve yönlendirmelerde bulunan danışmanım Prof. Dr. Gülgün UYAR'a teşekkürlerimi sunmak istiyorum. Çalışmanın başından itibaren tez izlemede bulunan ve yönlendirici katkılar sunan Prof. Dr. Tahsin ÖZCAN'a, kendisini İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi'nde yaptığı çalışmalarda tanıdığım, belgelerin temini ve vakfiyeler konusunda her zaman desteğini gördüğüm, onca işinin arasında tezi birkaç kez okuyarak olgunlaşmasını sağlayan Prof. Dr. Bilgin AYDIN hocama hassaten teşekkür etmek istiyorum. Savunmam esnasında yaptıkları yorumlar ve müspet değerlendirmeleriyle tezin son halini almasında büyük emeği bulunan Prof. Dr. Fethi GEDİKLİ ve Prof. Dr. Fatma Betül ARGIT hocalarıma müteşekkirim.

İstanbul Müftülüğünde birlikte çalıştığımız ve Meşihat Arşivi'ndeki Kastamonulu ulema, medrese ve müderrislerle ilgili belgelerin teminiyle okunmasında desteğini esirgemeyen Dr. Esra YILDIZ'a, İngilizce özetlerde destek veren cami rehberi Sümeyye Nur AKÇAY'a, İSAM Kütüphanesi yetkilileri ile Abdurrahman M. HACİİSMAİLOĞLU Bey'e müteşekkirim.

Uzun yıllar alan doktora çalışmamda dualarıyla her daim manevi güç veren annem Güldane YAVUZ ve babam Mehmet YAVUZ'a, "Baba yaparsın" diyerek teşvik eden kızım Büşra Feyza YAVUZ ile oğullarım Ömer Ferit YAVUZ ve Ekrem Emin YAVUZ'a, eğitim hayatımda İlahiyat Fakültesi birinci sınıftan itibaren her daim yanımda olan değerli eşim Nebiye YAVUZ'a minnet borçluyum.

Mustafa YAVUZ

Üsküdar, 2023

İÇİNDEKİLER

ÖZET i
ABSTRACT ii
ÖNSÖZ iii
İÇİNDEKİLER v
KISALTMALAR ix
TABLOLAR x
KROKİLER xi
PLANLAR xi
GİRİŞ 1
1. Konu ve Kapsam 1
2. Kaynakların Değerlendirilmesi 7
3. Tezde Uygulanan Yöntem 12
I. BÖLÜM 13
OSMANLI ÖNCESİ KASTAMONU MEDRESELERİ VE ULEMASI 13
A. Çobanoğulları Dönemi Medreseleri ve Uleması 15
1. Atabey Gazi Medresesi 15
2. Yılanlı Dâruşşifâsı/Medresesi 20
3. Beyçelebi (Muzafferüddin) Medresesi 21
4. Muzafferüddin Yavlak Arslan Medresesi 21
B. Candaroğulları Dönemi Medreseleri ve Uleması 28
1. Bayram Gazi Medresesi 28
2. İsfendiyar Medresesi 29
3. İsmail Bey Medresesi 34
4. Hacı Hızır Medresesi 41
5. Toygar Murad Medresesi 42
II. BÖLÜM 44
OSMANLI DÖNEMİ MEDRESELERİ VE ULEMASI 44
A. XV. YÜZYIL MEDRESELERİ VE ULEMASI 55
1. İbrahim Paşa Medresesi 55
B. XVI. YÜZYIL MEDRESELERİ VE ULEMASI 56
1. Nasrullah Kadı (Hasan Ağa) Medresesi 56
2. Koyunlu (Efendi) Medresesi 62
3. Çay (Veled-i Fethi) Medresesi 66
4. Yakub Ağa Medresesi 67
5. Kara Bevvâb Medresesi 71

6. Cebrail Medresesi 71
C. XVII. YÜZYIL MEDRESELERİ VE ULEMASI 72
1. Yenice Medresesi 72
2. Dinek Medresesi 72
3. Dârulhadis (DârulkKurrâ/Karamustafa Paşa) Medresesi 72
D. XVIII. YÜZYIL MEDRESELERİ VE ULEMASI 79
1. Münîre (Reîsülküttâb Mustafa Efendi/Bayraklı) Medresesi 79
2. Numâniye Medresesi 87
3. Namazgâh (Abdülbaki/Musalla) Medresesi 91
4. Mahmudiye (Şadırvanaltı) Medresesi 97
5. Hacı Mustafa b. Şaban Medresesi 101
E. XIX. YÜZYIL MEDRESELERİ VE ULEMASI 101
1. Tevfikiye Medresesi 101
2. Gökdere (Honsalar) Medresesi 105
3. Merdiye (Hibetullah/Seyyid Efendi) Medresesi 106
4. Sıdkiye (Kuyudibi) Medresesi 115
5. Semhiye (Senâiye/Sırtlızâde) Medresesi 118
6. Ziyâiye (Evliya Efendi) Medresesi 125
7. Fevziye Medresesi 129
8. Başviran Medresesi 130
F. XX. YÜZYIL MEDRESELERİ VE ULEMASI 131
İ. Kastamonu Merkez Medreseleri ve Uleması 131
1. Enisiye (Dursun Efendi) Medresesi 131
II. Ağlı Medreseleri ve Uleması 134
1. Fevziye Medresesi 134
2. Tevfikiye Medresesi 134
III. Araç Medreseleri ve Uleması 135
1. Niyâziye Medresesi 135
2. Abdalpaşa Medresesi 136
3. İğdir (Tevfikiye) Medresesi 138
4. Tavşanlı (Boyalı) Medresesi 138
IV. Azdavay Medreseleri ve Uleması 139
1. Hoca Muhiddin (Muhyiddin) Medresesi 139
2. Osmaniye Medresesi 142
3. Kenzülirfân Medresesi 143
4. Hamidiye (Taş) Medresesi 144

V. Bozkurt Medreseleri ve Uleması 145
1. Pazaryeri Medresesi 145
VI. Cide Medreseleri ve Uleması 146
1. Cide Feyzü'l-Hamîdî Medresesi 146
2. Çavuş Karyesi Medresesi 149
VII. Daday Medreseleri ve Uleması 149
1. Kolukaraoğlu Medresesi 149
2. Avniye Medresesi 150
VIII. Devrekâni Medreseleri ve Uleması 153
1. İsmail Bey Medresesi 153
2. Tevfikiye Medresesi 154
3. Mehmed Efendi Medresesi 157
IX. İnebolu Medreseleri ve Uleması 159
1. İnebolu Medresesi 159
X. Küre Medreseleri ve Uleması 162
1. Abdüssamed Medresesi 162
2. Müftüzâde Medresesi 162
3. Abdi Efendi Medresesi 163
4. Canbazoğlu Medresesi 163
5. Cami-i Kebîr (Yahşi) Medresesi 163
6. Hacı Hasan Ağa Medresesi 164
XI. Seydiler Medreseleri ve Uleması 164
1. Feyziye Medresesi 164
XII. Şenpazar Medreseleri ve Uleması 165
1. Şir Ali Bâni (Şehribani/Burhaneddin) Medresesi 165
XIII. Taşköprü Medreseleri ve Uleması 167
1. Abdal Hasan Medresesi 167
2. Harabe Medresesi 167
3. Abayzâde (Mizancızâde Kamil Ağa İbn Ahmed Bin Süleyman) Medresesi 168
4. Hacı Osman Ağa Medresesi 169
5. Ayvalı Medresesi 171
6. İhsaniye Medresesi 173
7. Hacı Ahmed Efendi (Taş Camii) Medresesi 173
XIV. Tosya Medreseleri ve Uleması 176
1. Abdürrezzak Medresesi 176
2. Abdurrahman Paşa (Câmi-i Cedîd) Medresesi 178

3. Çevlik Medresesi 182
III. BÖLÜM 183
KASTAMONU MEDRESE VE TEKKE KÜTÜPHANELERİ 183
A. Çobanoğulları Dönemi Kütüphaneleri 187
1. Atabey Gazi Medresesi Kütüphanesi 187
2. Yılanlı Dergâhı Kütüphanesi 188
3. Taşköprü Muzafferüddin Gazi Medresesi Kütüphanesi 188
B. Candaroğulları Dönemi Kütüphaneleri 189
1. İsmail Bey Kütüphanesi 189
C. Osmanlı Dönemi Kütüphaneleri 190
1. Şeyh Şaban-ı Velî Kütüphanesi 190
2. Münîre Medresesi (Reisülküttâb Hacı Mustafa Efendi) Kütüphanesi 190
3. Numâniye Medresesi Kütüphanesi 192
4. Dârulkurrâ Medresesi Kütüphanesi 192
5. Merdiye Medresesi Kütüphanesi 193
6. Sıdkıye Medresesi Kütüphanesi 195
7. Namazgâh (Abdülbaki) Medresesi Kütüphanesi 195
8. Semhiye Medresesi Kütüphanesi 196
9. Ziyâiye (Evliya Efendi) Medresesi Kütüphanesi 196
10. Hâlidiye Kütüphanesi 196
11. Fırka-i Askeriye Kütüphanesi 198
12. Taşköprü Osman Ağa Kütüphanesi 198
13. Taşköprü Ayvalı Medresesi Kütüphanesi 199
14. Taşköprü Hacı Ahmed Efendi Medresesi Kütüphanesi 200
15. Tosya Abdürrezzak Medresesi Kütüphanesi 200
16. Tosya Abdurrahman Paşa Medresesi Kütüphanesi 200
17. İnebolu Hamidiye Medresesi Kütüphanesi 201
IV. BÖLÜM 202
KASTAMONULU ŞEYHÜLİSLAMLAR 202
1. Sâdî Çelebi 202
2. Bâlîzâde Mustafa Efendi 203
3. Mustafa Âşir Efendi 205
SONUÇ 207
KAYNAKÇA 210
EKLER 224

KISALTMALAR

b.	Bin
bkz.	Bakınız
BOA	Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı-Osmanlı Arşivi
c.	Cilt
çev.	Çeviren
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
haz.	Hazırlayan
Hz.	Hazreti
İA	Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi
İMMA	İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi
İSAM	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi
KVS	Kastamonu Vilayet Salnâmesi
nr.	Numara
nşr.	Neşreden
ö.	Ölümü
öte.	Ötekiler
s.	Sayfa
salt.	Saltanatı
SNMU	Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye
sy.	Sayı
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
Thk.	Tahkik
TTK	Türk Tarih Kurum
vb.	Ve benzeri
VGMA	Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi
vs.	Vesaire

TABLOLAR

Tablo 1: Beylikler Döneminde Anadolu'da Kurulan Medreseler Tablosu 13
Tablo 2: Kastamonu'da Beylikler Döneminde Yaptırılan Medreseler Tablosu 15
Tablo 3: Atabey Gazi Medresesi Müderris Kadrosu ve Öğrenci Sayıları Tablosu 18
Tablo 4: Muzafferüddin Yavlak Arslan Medresesi'in Farklı Yıllardaki Gelir Tablosu 23
Tablo 5: Muzafferüddin Medresesi Müderris Kadrosu ve Öğrenci Sayıları Tablosu..... 25
Tablo 6: İsfendiyar Medresesi Son Dönem Müderris Kadrosu ve Öğrenci Sayıları Tablosu 31
Tablo 7: İsmail Bey Medresesi Son Dönem Müderris Kadrosu ve Öğrenci Sayıları Tablosu 39
Tablo 8: Kastamonu'da Osmanlı Döneminde Merkezde Yapılan Medreselerin Dağılım Tablosu:..... 45
Tablo 9: Osmanlı Döneminde Kastamonu'ya Bağlı İlçelerde Bulunan Medreselerin İcmal Tablosu . 46
Tablo 10: 1253/1837 Yılında Kastamonu Merkezde Bulunan Medrese ve Öğrenci Sayıları Tablosu. 48
Tablo 11: 1332/1914 Yılında Kastamonu ve İlçelerinde Bulunan Medrese, Müderris ve Öğrenci Sayıları Tablosu..... 49
Tablo 12: Huzur Derslerine Katılan Kastamonulu Müderrisler Tablosu 52
Tablo 13: 1290/1874 Salnamesine Göre Kastamonu Medreseleri Müderrisleri ile Okutulan Dersler Tablosu:..... 53
Tablo 14: Nasrullah Kadı Medresesi Müderris Kadrosu ve Öğrenci Sayıları Tablosu 60
Tablo 15: Koyunlu Nam-ı Diğer Efendi Medresesi Müderris Kadrosu ve Öğrenci Sayıları Tablosu.. 64
Tablo 16: Yakub Ağa Medresesi Son Dönem Müderris Kadrosu ve Öğrenci Sayıları Tablosu 70
Tablo 17: Dârulhadis/ Dârulkurrâ (Karamustafa Paşa) Medresesi Müderris Kadrosu ve Öğrenci Sayıları Tablosu..... 75
Tablo 18: Münîre Medresesi Son Dönem Müderris Kadrosu ve Öğrenci Sayıları Tablosu..... 82
Tablo 19: Numâniye Medresesi Müderris Kadrosu ve Öğrenci Sayıları Tablosu..... 88
Tablo 20: Namazgâh/Abdülbaki Medresesi Müderris Kadrosu ve Öğrenci Sayıları Tablosu 93
Tablo 21: Mahmûdiye (Şadırvanaltı) Medresesi Müderris Kadrosu ve Öğrenci Sayıları Tablosu 99
Tablo 22: Tevfikiye Medresesi Müderris Kadrosu ve Öğrenci Sayıları Tablosu..... 103
Tablo 23: Gökdere Medresesi 1248/1832 Yılı Öğrenci Listesi Tablosu..... 106
Tablo 24: Merdiye (Hibetullah/Seyyid Efendi) Medresesi Müderris Kadrosu ve Öğrenci Sayıları Tablosu..... 108
Tablo 25: Sıdkiye (Kuyudibi) Medresesi Müderris Kadrosu ve Öğrenci Sayıları Tablosu 116
Tablo 26: Semhiye (Senâiye/Sırtlızâde) Medresesi Müderris Kadrosu ve Öğrenci Sayıları Tablosu 119
Tablo 27: Ziyâiye (Evliya Efendi) Medresesi Müderris Kadrosu ve Öğrenci Sayıları Tablosu 126
Tablo 28: Kolukaraoğlu Medresesi Müderris Kadrosu ve Öğrenci Sayıları Tablosu 150
Tablo 29: Avniye Medresesi Müderris Kadrosu ve Öğrenci Sayıları Tablosu 151
Tablo 30: Devrekâni Tevfikiye Medresesi Müderris Kadrosu ve Öğrenci Sayıları Tablosu 156
Tablo 31: Taşköprü Osman Ağa Medresesi Müderris Kadrosu ve Öğrenci Sayıları Tablosu..... 170
Tablo 32: Abdürrezzak Medresesi Müderris Kadrosu ve Öğrenci Sayıları Tablosu..... 178
Tablo 33: Kastamonu ve İlçelerinde Tedrisatta Bulunmuş Olan Medreselerin İcmal Tablosu..... 246

Tablo 34: 1321 Yılında Kastamonu Merkez ve İlçelerinde Bulunan Kütüphane ile Kitap Sayıları Tablosu. 295

KROKİLER

Kroki 1: İsmail Bey Külliyesi'nin Vaziyet Krokisi. 238
Kroki 2: Yakub Ağa Külliyesi Vaziyet Krokisi. 251
Kroki 3: Yılanlı Külliyesi'nin 1325/1907 Yılına Ait Tamir Krokisi. 295

PLANLAR

Plan 1: İsmail Bey Medresesi Planı. 239
Plan 2: Yakub Ağa I. Medresesi Planı 251
Plan 3: Yakub Ağa II. Medresenin Planı. 252
Plan 4: Yakub Ağa Sıbyan Mektebi Planı. 252
Plan 5: Reîsülküttâb (Hacı Mustafa Efendi/Münîre/Bayraklı) Medresesi Planı. 256
Plan 6: Şeyh Şaban-ı Velî Kütüphanesi Kat Planları. 297

GİRİŞ

1. Konu ve Kapsam

İslamda eğitim Hz. Peygamber risaletinin başlangıcında Kâbe'nin haremi dâhilinde yer alan Safa tepesinin bitişiğindeki Erkam'ın evinin bir okul haline getirilmesiyle başlamış,[1] Medine döneminde Mescid-i Nebî'nin bir köşesinin sadece eğitim faaliyetlerine tahsis edilerek Muhammed Hamidullah'ın ifadesiyle İslam'ın ilk üniversitesi olan "Suffe" ile başka bir boyuta evrilmiştir.[2]

Emeviler döneminde (661-750) Mescid-i Nebî'den esinlenen camilerdeki ders halkalarına halifenin sarayı ile zenginlerin evleri ve Kur'an öğretiminin yapıldığı "Küttâb" denilen müesseseler eklenmiştir.[3] Abbasi Devleti'nde (750-1258) ise cami, küttâb ve evlerin yanında kitap satışı ile birlikte farklı okumaların yapıldığı, edip ve şairler ile ulemanın bir araya geldiği kitapçı dükkânları tedrisatın bir parçası olmaya başlamış, bazı âlimler de evlerinde ders vermişlerdir.[4] Kurumsallaşma açısından bakıldığında Abbasilerin ilim sahasına en büyük katkıları Halife Mansur (salt. 754-775) tarafından kitapları bir araya getirerek tercüme faaliyetlerini desteklemek gayesiyle "Hizânetü'l-kütüb", diğer adıyla "Beytülhikme" müessesesinin kurulmuş olmasıdır.[5] Bununla beraber Emeviler ve Abbasiler döneminde genel manada Hz. Peygamberden kalan ve Hulefay-ı Râşidin'nin muhafaza ettiği cami merkezli eğitim sistemi devam etmiştir. Suffe sistemi dikkate alınmaz ise Hz. Peygamber, Emeviler ve Abbasiler döneminde medrese şeklinde bir eğitim kurumunun varlığını görmek mümkün değildir.[6]

---

[1] M. Asım Köksal, "Erkam'ın Evi", *Diyanet Dergisi*, Temmuz Ağustos, Eylül 1984, c. XX, sy. 3, s. 3, 4; Ahmed Çelebi, *İslam'da Eğitim-Öğretim Tarihi,* Ali Yardım (çev.), İstanbul: Damla Yayınevi, [t.y.], s. 59.

[2] Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi,* İstanbul: İrfan Yayıncılık ve Ticaret, 1993, II, 768.

[3] Çelebi, *İslam'da Eğitim-Öğretim Tarihi,* s. 44; Emeviler devrinde ilmi hareketlerde üç türlü yöneliş olduğu görülmektedir. Birincisi: dini alanla ilgili ilimler; Kur'an tefsiri, hadis ve fıkıh gibi, ikincisi: tarih, siyer, kıssalarla ilgili ilimler; üçüncüsü de: felsefe, mantık, kimya ve tıp ilimlerdir. Bkz. Ahmed Emin, *Fecru'l-İslâm*, Kahire: Müessesetü Hindawi, 2012, s. 165; Ancak Eğitim sisteminin temel amacının Kur'ân'ın doğru ve anlaşılır bir şekilde okunması olduğu gerçeği unutulmamalıdır. Bkz. Corci Zeydan, *İslam Uygarlıkları Tarihi*, Necdet Gök (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2015, II, 173. Camilerdeki halka sistemi İslam dünyasında fırsat eşitliğini doğurmuş ve bir nevi parasız eğitimin temellerini oluşturmuştur. Çünkü bu ilim halkalarına dileyen herkesin katılması imkânı sunulmuştur. İmam Gazâlî'nin fakir bir aileden olması, İmam Şafii'nin yoksul bir yetim olması çarpıcı örneklerdendir. Bu sistem Nizamiye medreseleri ile kurumsallaşmış ve sonraki dönemlerde de devam etmiştir. Bkz. Mehmet Dağ, Hıfzırrahman Raşit Öymen, *İslam Eğitim Tarihi,* Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 1974, s. 225.

[4] *Mu'cemü'l-Büldân* ve *Mu'cemü'l-Üdebâ*'nın müellifi Yakut el-Hamevî (626/1229) bunlardandır. Bkz. Ahmed Çelebi, *İslam'da Eğitim-Öğretim Tarihi,* s. 54, 56.

[5] Muhammed Ali Abdülhafîz, *Târihu'l-hadârati'l-İslâmiyye*, Kahire: 2016, s. 89; Mahmut Kaya, "Beytülhikme", *DİA,* VI, 89; Halife Me'mun bu müessesenin uzun yıllar yaşaması, varlığını sultan, şehzâde, zengin vs.nin desteğine muhtaç kalmadan sürdürebilmesi için vakıflar kurmuş ve bu kuruma büyük imkânlar sağlamıştır. Böylece eğitim kurumlarının vakıflar kanalıyla desteklenmesinin öncüsü olmuştur. Nizâmülmülk bu güzel geleneği daha da ileriye taşıyarak medreselere bol gelir getiren vakıf yerleri tahsis etmiştir. Bkz. Ahmed Çelebi, *İslam'da Eğitim-Öğretim Tarihi,* s. 374, 375.

[6] Ahmed Emin, *Fecru'l-İslâm*, s. 162, 184, 185. İslam'da Eğitim sonraki dönemlerde her ne kadar müesseseleşerek kurumlar vasıtasıyla yürütülmüş olsa da Hz. Peygamber'den bugüne Mescid merkezli din eğitimi devam etmiş ve gelecekte de devam edecek gibi görünmektedir.

Selçukluların ortaya çıktığı zamanda hilafeti elinde bulunduran Sünni Abbasiler üzerinde neredeyse 100 yıl devam eden dâhilde Şii Büveyhi, hariçte ise Fâtımî baskısı bulunmaktaydı. Fâtımî baskısı sadece Abbasi iktidarına yönelik olmakla kalmıyor, doğuda Selçuklu karşısında da hissediliyordu.[7]

Fâtımîler bu baskıyı devam ettirmek ve kendi mezheplerinin propagandasını yapmak için 378/988 yılında Ezher'i (el-Câmiu'l-Ezher), 395/1005 yılında el-Hâkim Biemrillâh'ın emriyle Dârulilm (Dârulhikme) binası inşa ettiler ve her taraftaki kitapları toplayarak okumak, yazmak, öğrenmek için insanların toplanmasını sağladılar.[8]

İslam dünyasında medrese denince ilk olarak akla Nizâmiye medreseleri gelse de öncesinde kurulan medreselerin bulunduğu gerçeği değiştirmeyecektir. Ebû Bekir Ahmed b. İshak es-Sıbgî'nin (ö. 954) Nîşâbur'da kurduğu Dârüssünne, Muhaddis İbn Hibbân (ö. 965) Büst'te yurt ve kütüphanesi bulunan medrese, Büveyhî veziri Ebû Nasr Sâbûr b. Erdeşîr'in (ö. 1025) fakihler için Bağdat'ta medrese Nizamiye öncesinde kurulan medreselerdendir.[9] Yine aynı şekilde Nizâmülmülk doğmadan önce Ebû İshak İsferâyînî (ö. 418/1027) için Nîşâbur'da yaptırılan Beyhakıyye,[10] İbn Fûrek (406/1015) ve Sultan Mahmud'un kardeşi Emir Sebuktekin'in Nişabur'da yaptırdığı Sa'diyye Medresesi'ni unutmamak gerekir.[11] Bunlara ek olarak Batı Karahanlıların kurucusu ve ilk hükümdarı (1041-1068) olan Buğra Han Tamgaç, Semerkant'ta kabrine bitişik cami, medrese, kütüphane, öğrenci yurdu yaptırmış ve eğitimin sağlıklı bir şekilde hayatiyetini devam ettirebilmesi için geliri yüksek vakıflar kurmuştur.[12]

İslam eğitim tarihinde Nizâmülmülk'ten önce de medreseler bulunmakla birlikte Nizâmiye Medreseleri'ne hedeflerini devletin resmi olarak ortaya koyduğu, programını hazırladığı, hocalarını seçtiği, müderrislerine ve fakir talebelerine düzenli bir gelir tahsis ettiği, zengin-fakir dileyen herkesin

---

[7] Salahuddin Ali Âşur, "Devru Medârisi Horasan fi Tatavvuri'n-Nahdati'l-İlmiyyyeti Fi'l-Asri's-Selçukî", Kahire: *Mecelletü'l-müerrihi'l-Arabî*, 2011, c. 19, sy. 19, s. 258.

[8] Abdülmecid Fütûh el-Bedevî, *Târihu's-siyâsî ve'l fikrî li'l-mezhebi's-sünnî fi'l-meşrıgi'l-İslamî min'l-karni'l-hâmisi'l-hicri hattâ sükûti Bağdad,* Mısır: Dâru'l-vefâ li't-tabâti ve'n-neşri ve't-tevzîi, 1408 (1988), s. 178. Abbâsilerin kurmuş oldukları Beytülhikme'ye karşı Halife Hâkim-Biemrillâh'ın emriyle Şii mezhebine davetçi yetiştirmek için 1004 yılında Beytülhikme'yle rekabet edebilecek donanımda Darulhikme adında bir merkez kurulmuştur. Kuruluş aşamasında bir milyon kitap barındıran bu merkezde kitapların sayısı zamanla bir buçuk milyonu aşmıştır. Darulhikme'nin, dönemin şartları göz önüne alındığında akademi gibi çalışan büyük bir ilmi merkez olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Bkz. Kaya, "Dârülhikme", *DİA*, VIII, 537-538.

[9] Nebi Bozkurt, "Medrese", *DİA*, XXVIII, 323-327.

[10] el-Bedevî *Târihu's-siyâsî ve'l fikrî li'l-mezhebi's-sünnî,* s. 176; Salih Sabri Yavuz, "İsferâyînî, Ebû İshak", *DİA,* XXII, 515.

[11] Âşur, "Devru Medârisi Horasan", 264; Nâci Ma'rûf, *Neş'etü'l-medârisi'l-müstakılleti fi'l-İslâm*, Bağdat: Matbaatü Ezher, 1385/1966, s. 6; Büyük Selçukluların medrese kurma geleneğinin ilk olarak Nişabur'da başladığını, ilk fikir tohumlarının Tuğrul Bey zamanında burada atıldığını unutmamak gerekir. "Bkz. Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, İstanbul: Turan Neşriyat, 1969, s. 150; Medrese tesisinin buralarda ortaya çıkmasında Uygur Türklerinin İslam'dan önce benimsedikleri Budizm inancının külliye halinde yapılan ve içerisinde Mabed, mektep ve diğer hizmet birimlerinin yer aldığı Vihara adını verdikleri mabetlerinin etkisi vardır. Çünkü Uygur Türkleri İslam'a girişleri ile beraber bu külliyeleri ibadet ve eğitim için kullanmışlardır. Bkz. Cahid Baltacı, *XV - XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı, 2005, I, 63.

[12] Ömer Soner Hunkan, "Tamgaç Han", *DİA*, XXXIX, 557; Saffet Bilhan, "900 Yıllık Bir Türk Öğretim Kurumu Buğra Han Tamğaç Medresesi Vakıf Belgesi", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Ankara, 1982, c. 15, sy. 2, s. 119.

parasız okuyabildiği, sonradan İslam dünyasında kurulacak medreselere örneklik teşkil eden ilk eğitim kurumu demek daha doğru olur.[13]

Nizâmülmülk, sadece siyasi ve askeri yolla Şia ile mücadelede başarılı olunamayacağını, bunların yanında fikri mukavemetin de gerekli olduğunu biliyordu.[14] Bu nedenle Nizâmiye medreselerini Şia doktrinini yaymak için Fâtımîler tarafından kurulan Ezher anlayışına karşı Sünni anlayışı yaymak için yaptırmıştır.[15] Bu sebeple İslam'da eğitimin devlet tarafından desteklenmesini Şii-Sünni rekabetine bağlamak mümkündür. Bu anlayış medreselerin 4 fıkıh mezhebinin öğretiminin yapıldığı, neredeyse eğitimin tamamen dini alana kaymak durumunda kaldığı bir sonuç doğurmuştur.[16]

Nizâmülmülk, Nizamiye medreseleri inşa ederken üç hedef gözetmiştir:

1- Şia ile siyasi yoldan olduğu gibi, fikri ve ilmi yönden de mücadele etmek,

2- Sünni öğretiyi savunacak hocaları eğitmek,

3- Yönetim işlerinde istihdam etmek üzere devlet adamı yetiştirmek.[17]

Nizâmülmülk, medreselerinin başarılı olması için en uygun coğrafi bölgenin tercih edilmesi yanında seçkin müderrisler ve en iyi programı seçmiş, her öğrenci için ayrı bir oda tahsis ederek her türlü ihtiyacın karşılandığı yurt sistemini de kurmuştur.[18] Bu sistem Avrupalılar üniversite sisteminin öncüsü olarak kabul edilmiştir.[19]

---

[13] el-Bedevî, *Târihu's-siyâsî ve'l fikrî li'l-mezhebi's-sünnî,* s. 176; Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti,* s. 257; Ahmed Çelebi, *İslam'da Eğitim-Öğretim Tarihi*, s. 301. Hicri 988 yılında vefat eden Kudbeddin Hanefi, Bağdat Nizamiye Medreseleri'ni; "Direklerinin yüksekliği benzersiz, yatakhaneleri mükemmel, suları hoş, havası güzel, öğrencileri refah içerisinde, yemesi-içmesi bol" diye anlatır. Bkz. Nâci Ma'rûf, *Neş'etü'l-medârisi'l-müstakılleti fî'l-İslâm,* s. 5).

[14] el-Bedevî, *Târihu's-siyâsî ve'l fikrî li'l-mezhebi's-sünnî,* s. 176.

[15] Âşur, "Devru Medârisi Horasan", s. 259.

[16] Öymen, Dağ, *İslam Eğitim Tarihi*, s. 117, 119.

[17] el-Bedevî, *Târihu's-siyâsî ve'l fikrî li'l-mezhebi's-sünnî,* s. 179. Robert Hillenbrand, *İslam Sanatı ve Mimarlığı* adlı eserde Selçukluların Nizamiye medreselerini kurmalarının nedenini iki gerekçeye dayandırmaktadır. Birincisi: geleneksel İslam ilimlerini öğretmek, ikincisi: devlet adamlarını yetiştirmek. Bkz. Robert Hillenbrand, *İslam Sanatı ve Mimarlığı*, Çiğdem Kafescioğlu (çev.), İstanbul: Homer Kitabevi, 2005, s. 89.

[18] el-Bedevî, *Târihu's-siyâsî ve'l fikrî li'l-mezhebi's-sünnî,* s. 179, 185. Hatta bu Nizamiye Medreseleri Avrupa'da kurulan ilk üniversiteler tarafından aynen taklit edilmiştir. Bkz. Philip K. Hitti, (1886-1978), *Siyasi ve kültürel İslam Tarihi*, Salih Tuğ (çev.), İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1980. II, 631. Nizâmülmülk bu medreseleri tamamladıktan sonra her medreseye bir müderris tayin ettiği gibi müderrisler adına da medrese inşa ettirdiği olmuştur. Bkz. Ahmed Çelebi, *İslam'da Eğitim-Öğretim Tarihi*, s. 253.

[19] Âşur, "Devru Medârisi Horasan", s. 254. Vezir Nizâmülmülk, kurmuş olduğu medreselere büyük paralar harcamış ve Fâtımî bir fedai tarafından öldürülmesinin ardından kendisinin yerine vezir olacak olan Tâcülmülk tarafından harcadığı bu paralar sebebiyle Sultana şikâyet edilmiş, gözden düşürülmeye çalışılmıştır. Ancak O, hiçbir zaman eğitim konusunda taviz vermemiş, harcanan paranın da yerinde olduğunu savunmuştur. Nizâmülmülk'ün eğitime harcanan paranın ne kadar çok olursa olsun yerinde olduğunu göstermesi açısından şu olay çok dikkat çekicidir. Tâcülmülk, Vezir Nizâmülmülk'ün her yıl fukahâ, sûfî ve kurrâya 300.000 dinar harcadığını, bu parayla bir ordu hazırlansa Konstantin kapısının açılabileceğini söyler. Bunun üzerine Sultan Nizâmülmülk'ü çağırır ve meseleyi sorar. Nizâmülmülk şöyle cevap verir: "Ey âlemin sultanı! Ben yaşlı bir kişiyim. Açık artırmada satışa çıkarılsam, 30 dinardan fazla etmem. Sen gençsin. Sen çıkarılsan 100 dinar ancak edersin. Allah sana ve bana kullarından hiç kimseye vermediğini malı lütfetmiştir. Senin bu lütuf karşılığında Allah'ın dinini korumak, aziz olan kitabını muhafaza etmek için 300.000 dinar harcaman çok mudur? Sonra sen her yıl muharebe yapan ordu için bunun iki katını harcıyorsun. Bununla birlikte onların en güçlü ve en iyi okçusunun attığı bir milden öteye geçemez. Kılıcı da ancak yanındakinin boynunu vurur. Ben ise sana bu parayla öyle bir ordu kuruyorum ki, onların duaları ok gibi hiçbir engel olmadan arşa ulaşır" diye cevap verir. Bunun üzerine Sultan ağlayarak: "Bu dua ordusunu çoğalt, istediğin kadar mal senindir, dünyanın malı ellerinin arasında" demiştir. Bkz. Sadreddin Ebü'l-Hasan Ali b. Nasr Hüseyni (ö. 590/1194'ten

Büyük Selçukluların inkırazından sonra Anadolu'da kurulan beylikler döneminde de fethedilen topraklarda medrese kurulması öncelikli yapılan işlerdendir. Yeni Müslüman olup henüz içselleştirilmemiş inancın kökleşmesi, Moğol baskınları karşısında sağlam bir imana dayalı mukavemet sağlanması için ilk girilen yerlerde cami, medrese, zaviye inşa ediliyor, şehir bu yapıların etrafında genişleyerek şekilleniyordu. Hatta bu anlayış sonraki dönemlerde oluşacak İslam medeniyetinin temellerini oluşturuyordu.[20] Bu çerçevede Anadolu Selçukluları ve Anadolu'da farklı bölgelerde hâkimiyet kuran Türkmen beyleri daha sonra Osmanlılar tarafından kurulacak olan medreselere örnek teşkil etmişlerdir.[21]

Anadolu Selçukluları tarafından Anadolu'da ilk olarak II. Kılıç Arslan (1156-1192) zamanında İpekçi diye meşhur olan Konya'daki Şemseddin Ebu Saîd Altun Aba Medresesi kurulmuştur. Daha sonra yine Konya'da Şerif Mes'ûd Medresesi (639/1241), Sırçalı Medrese (640/1242-1243), Karatay Medresesi (649/1251-1252) ve diğer medreselerle Anadolu'nun Sivas, Kayseri, Tokat, Afyon, Sinop, Aydın, Kastamonu vb. neredeyse tüm beylikler tarafından medreseler inşa edilmiştir. Öte yandan Dârulkurrâ, Dârulhadîs, Dâruşşifâ gibi mesleki medreseler de zaman içinde tesis olunmuştur.[22]

Selçuklular ve Osmanlı devletinde iki sınıf insan daima ön olmuştur. Bunlar; Ümera ve Ulemadır. Bu iki sınıf çoğunlukla medrese eğitim almış insanlardan meydana gelir. Yani devletin ilim ve idare kadrosunun bel kemiğini medreselerde yetişen bu kişiler oluşturur. Bu nedenle medreseler Selçuklulardan başlamak üzere Osmanlılarda da her zaman gözde eğitim kurumu olmuştur.

Çünkü buradan mezun olanlar İlmiye teşkilatına girmekte ve ülkenin yargısında olduğu gibi yönetim ve kentsel alanında da söz sahibi olmaktadırlar. İlmiye teşkilatı içinde yer alan Şeyhülislâm, nakibüleşraf, kazasker, kadı, müderrisler genel olarak ulema olarak isimlendirilmiştir. Bu sınıfın dört fonksiyonu olmuştur. Bunlar eğitim (Müderrisler), ifta (Müftü), yargı (Kadı) ve yönetim görevi.[23]

Osmanlılar ilk medreseleri kurarken Selçukluların Mısır ve Türkistan'da kurdukları medreselerinin teşkilat yapısı ve tecrübelerinden istifade etmekle yetinmemişler, aksine onları geliştirmişlerdir. Fâtih Sultan Mehmed ise ilmiyenin kısmen var olan müderris ve kadıların silsilesini bir kat daha intizama sokmuştur.[24]

Osmanlıda cami, medrese, han, hamam, hastane, köprü vs. gibi dini, sosyal ve ilmi kurumlar vakfiyelerde ortaya konulan şartlar çerçevesinde kurulmuş, korunmuş ve hayatiyetini sürdürmüştür.

---

sonra), *Zübdetü't-tevarih: Ahbarü'l-ümera ve'l-mülukü's-Selcukiyye,* Muhammed Nureddin (thk.), Beyrut: Dâru İkra, 1985, s. 142.

[20] Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, s. 282.

[21] Baltacı, *XV - XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri*, I, 66.

[22] Baltacı, *XV - XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri*, I, 66-69; II, 583.

[23] İlber Ortaylı, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, Ankara: Cedit Neşriyat, 2008. s. 230; Mehmet İpşirli, "İlmiye", *DİA*, XXII, 141.

[24] Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Sözlüğü,* İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1993, II, 436; M. C. B., "Mescid", *İA,* VIII, 71.

Bu vakıf müessesesinin önemli bir avantajı da bulunduğu bölge başka bir Müslüman devlet tarafından ele geçirilse bile vakıf olmaları hasebiyle dokunulmazlık kazanmalarıdır.[25] Bu sayede Anadolu'daki medreseler Büyük Selçukludan Anadolu'daki beyliklere, oradan da Osmanlı devletine intikal etmiş ve varlıklarını vakfiyedeki şartlar çerçevesinde sürdürmüşlerdir.

Osmanlılarda Orhan Bey, saltanatının başlarında ele geçirdiği İzmit'te eski binalardan birisini medrese haline koyarken bu medrese Uç bölgesinde yer aldığından beklenen neticeyi vermemiştir. Ardından ele geçirdiği İznik'te kurduğu medrese ise şehrin tanınmış bir yer olması nedeniyle önem kazanmış, başına getirdiği Kayserili Davut Efendi bu değeri kazanmasında etkili olmuştur.[26]

Orhan Gazi (1326-1360) ile başlayan medrese temelli eğitim seferberliği I. Murat (1360-1389) döneminde İznik, Bursa, Edirne ve Rumeli'de ele geçirilen yerlerde yapılan medreselerle devam etmiş ve I. Murat Osmanlı sultanları içerisinde adına en çok medrese yapılan sultan unvanını kazanmıştır.[27]

Fatih dönemiyle beraber Osmanlı medreseleri yeniden yapılanmaya girmiş, Sahn-ı Seman medreselerinin tesisiyle kanunname çıkarılarak medreseler müderrislerin aldıkları maaşa göre mertebelere ayrılmıştır. Buna göre; Haşiye-i Tecrid (Yirmili), Miftah (Otuzlu), Telvih (Kırklı), Haric-Dâhil (Ellili), Sahn-ı Semân, Altmışlı ve Altmış üstü medreseler şeklinde sınıflandırılmıştır.[28]

Süleymaniye medreseleri yapılana kadar Sahn-ı Seman medreselerinde görev yapan müderrisler en üstün müderris sayılırken Süleymaniye ile birlikte müderrisler ibtidâ-i altmışlıdan başlayarak Hareket altmışlı, Mûsila-i Süleymaniye, Hâmise-i Süleymaniye ve Süleymaniye şeklinde sıralanmış ve müderrisliğin en üst tabakası olarak Dârulhadis zirvede yer almıştır.[29] Bunun yanında müstakil medreselerle birlikte özellikle hadis ve kıraat ilminde camiler de eğitim kurumu vazifesi görmüştür.[30]

Eğitim konusunda cami-medrese birlikteliği Osmanlı devletinde de devam etmiştir. Buradan hareketle dersiâm denilen medrese hocalarının Osmanlı devletinin son anlarına kadar camilerde halka açık dersler verdikleri görülmektedir.[31]

---

[25] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988, s. 1.
[26] Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Sözlüğü,* II, 436; Arif Bey, "Devlet-i Osmâniye'nin Teessüs ve Tekarrürü Devresinde İlim ve Ulema", *Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, İstanbul 1332 [1916], c. I, sy. 2, s. 144; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, s. 1.
[27] Baltacı, *XV - XVI. Yüzyıllarda Osmanlı medreseleri*, I, 72.
[28] Baltacı, *XV - XVI. Yüzyıllarda Osmanlı medreseleri,* I, 73; Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, s. 56.
[29] Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, s. 37. Bu medreselerle birlikte yirmili, otuzlu ve kırklı medreselerin olmadığı yeni bir düzenleme yapılmış, böylece medreseler, ibtida hariç, hareket hariç, ibtida dahil, hareket dahil, mûsula-i sahn, sahn-ı semân, iptida altmışlı, hareket altmışlı, mûsula-i Süleymaniye, havâmıs-ı Süleymaniye, Süleymaniye ve Dârulhadis şeklinde derecelere ayrılmış ve Osmanlı'nın sonuna kadar devam etmiştir. Bkz. Yekta Demiralp, *Erken Dönem Osmanlı Medreseleri (1300-1500),* Doktora Tezi, İzmir 1997, s. 5. II. Meşrutiyetle birlikte daha donanımlı, müspet ilimlere vakıf, bilgili müderris yetiştirmek için Hayri Bey'in Şeyhülislamlığı zamanında Dârülhilâfe medreseleri açıldı ise de ömrü az olmuş ve medreselerin ilgasıyla beraber bu müessese de kapanmıştır. Bkz. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, s. 263.
[30] Cahit Baltacı, "İslam Medeniyetinde Cami", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İstanbul 1985, sy. 3, s. 239.
[31] Baltacı, "İslam Medeniyetinde Cami", s. 239.

Her güzel şeyin mükemmele yakın seviyeye geldikten sonra gerilemesi kaçınılmaz bir sondur. Osmanlı medreseleri de bu sondan kendisini kurtaramamıştır. Bunun değişik sebepleri vardır. Konuyla ilgili çok şeyler söylenebilir. Bu geriye gidişatın ana sebeplerinden birisi müderrislik payelerinin itibarî olarak dağıtılmasıdır. Bu durum payesi olup medresesi olmayan müderrislerin varlığını doğurmuştur.[32] Bu durumun düzeltilmesi için Tunalı Hilmi gibi gayret sahibi münevverler çalışmalar yapsa da başarılı netice almaları mümkün olmamıştır.[33]

Büyük Selçuklulardan itibaren Sünni İslam dünyasında eğitim alanında etkin rol oynayan, ardından Anadolu Selçukluları ve Osmanlılara intikal eden medreseler eksikleriyle beraber yüzyıllarca din eğitimi sahasında büyük bir boşluğu doldurmuştur. Osmanlı devletindeki ulemanın, müderris ve hukukçuların yetiştiği kurumlar olan medreseler 3 Mart 1340 (1924)'te tevhidi tedrisat kanunu çerçevesinde kapatılmış, konuyla ilgili karar resmi ceridede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.[34]

Kastamonu'da ilk yapılan medrese olarak bazı kaynaklarda her ne kadar 671/1272–73 yılında Muîniddin Süleyman Pervâne'nin oğlu Ali adına Kayserili mimar Said tarafından inşa edilen Dâruşşifâ'dan söz edilse de bunu teyit edecek bir bilgiye ulaşılamamıştır.[35] İlk medrese Çobanoğulları Atabey Gazi Medresesidir. Onu Beyçelebi (Muzafferüddin) ve Taşköprü'deki Muzafferüddin Yavlak Arslan Medresesi izlemiştir.

Candaroğulları Beyliği döneminde ise Bayram Gazi, İsfendiyar Bey, Toygar Murad, Küre'deki Hacı Hızır ve İsmail Bey Medreseleri tedrisatta bulunmuştur.

Kastamonu'ya Osmanlının hâkimiyetinden sonra ise başlangıçta medreseler Nasrullah Camii etrafında kümeleşmeye başlamıştır. İlk olarak İbrahim Paşa Medresesi kurulmuştur. Bu süreç Nasrullah Kadı Medresesi ve yanına yapılan Hasan Ağa Medresesi ile devam etmiştir. Koyunlu, Çay medreseleri ile birlikte Yakub Ağa Medresesi dönemin dikkat çeken medreselerinden olmuştur.

Uzun bir süre varlık gösteremeyen Kara Bevvab, Cebrâîl ve Küre'deki Abdüssamed medreseleri XVI. yüzyıl medreseleri olarak dikkat çekmektedir. XVII. Yüzyıldan itibaren medrese sayısında hızlı bir artış olmuş, Dârulhadis/Dârulkurrâ Medresesi, Yenice ve Dinek medreselerine XVIII. yüzyıldan itibaren Namazgâh (Abdülbaki/Musalla), Mahmûdiye, Hacı Mustafa b. Şaban medreseleri ile birlikte dönemin en önemli eğitim kurumlarından olan Münîre ve Numâniye medreseleri eklenmiştir. XIX.

[32] M. C. B., "Mescid", *İA*, VIII, 74. Uzunçarşılı, medreselerin şeri ve hukuki vazifeleri bulunmadığından, kadılardaki bozulmalara nispetle zararlarının daha ehven olduğu yorumunu yapmaktadır. Bkz. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, s. 253.
[33] Tunalı Hilmi, "Medreseler Kongresi", *Sırat-ı müstakim*, İstanbul 1325, cilt; 3, sy. 54, s. 25-28.
[34] İlgili 430 sayılı kanunun 1. maddesinde, Türkiye dâhilindeki bütün dini müesseseler maarif vekâletine bağlanırken, 2. maddesinde şeriyye ve evkaf vekâleti veya özel vakıflar tarafından yönetilen bütün mektep ve medreseler Maârif Vekâleti'ne devredilmiştir. Ayrıca aynı kanunun 4. maddesiyle de dini mütehassıslar yetiştirmek üzere Dârulfunûn'da İlahiyat Fakültesi kurulması kararı alınmış, İmam-Hatiplik ve dini hizmetleri yürütecek memurların yetiştirilmesi için okullar açılması kararı verilmiştir. Bkz. 6 Mart 1340/8 Mart 1924 tarih ve 63 sayılı Resmi Ceride, s. 6, EK: 1.
[35] BOA, MŞH.ŞSC.d. 5638, s. 142.

yüzyılda ise Tevfikiye, Gökdere, Merdiye, Semhiye, Ziyâiye, Sıdkıye, Fevziye ve Başviran medreseleri eğitim kurumları arasında yer almıştır. Kastamonu merkezde XX. yüzyılda eğitim sahasında fazla bir varlık gösteremeyen ve ömrü kısa olan Enisiye medresesi yapılmıştır. İlçelerde ise Ağlı, Araç, Azdavay, Bozkurt, Cide, Daday, Devrekâni, İnebolu, Küre, Seydiler, Şenpazar, Taşköprü ve Tosya ilçelerinde medreselerin tedrisatta bulunduğu anlaşılmıştır.

Bu tez çalışmasında Kastamonu vilayetinin bu günkü coğrafi sınırlarında bulunan medreseler ile bu medreselerde görev yapan müderrislerin tespit edilerek hayatları hakkında bilgi verilmesi ve Kastamonu'nun İslam eğitim sistemine katkısı amaçlanmıştır.

Tezin ana konusu olan Kastamonu medreseleri ile bu medreselerde görev yapan ve tezin başlığında ulema olarak ifade edilen müderrisler iki bölüm halinde incelenmiştir. Birinci bölümde beylikler dönemi medreseleri ve müderrisleri ele alınmıştır. Burada da önce medrese hakkında bilgi verilmiş, ardından bu medreselerde görev yapan müderrisler tespit edilerek ailesi, tahsil hayatı, hocaları, görev yaptığı yerler ve var ise telif eserleri hakkında değerlendirmelerde bulunulmuştur. Bu bölümde dokuz medrese ve bu medreselerde görev yapmış olan 17 müderris hakkında bilgi verilmiştir. Medreseler hakkında bilgi verilirken var ise vakfiyesinden başlamak üzere Osmanlı arşivi ve kaynaklardan istifade edilmesi yoluna gidilmiştir.

İkinci bölümde ise Kastamonu vilayetinin Osmanlı hâkimiyetine girmesinden itibaren yapılmış olan medreseler hakkında merkez ve ilçeler ayrımına gidilerek yapılış tarihine göre asırlara ayrılarak bilgi verilmesi yoluna gidilmiştir. XV. asırda bir medrese tespit edilirken XVI. asırda altı medrese tespit edilmiş ve 14 müderris hakkında bilgi verilmiştir. XVII. asırda üç medrese, altı müderris hakkında değerlendirme yapılırken, XVIII. asırda beş medrese ve 30 müderris değerlendirilmiştir. XIX. asırda sekiz medrese ve 34 müderris ele alınırken XX. asırla ilgili bir medrese ve bir müderris inceleme konusu olmuştur. İlçeler bazında bakıldığında ise 13 ilçede 36 medrese ve 36 müderris incelenmiştir. Bazı medresenin müderrisleri hakkında bilgi edinilemediğinden sayıya dâhil edilmemiştir.

Üçüncü bölümde medreseye bağlı veya müstakil kütüphaneler hakkında incelemede bulunulmuştur. Bu bölümde beylikler döneminden başlamak üzere merkez ve ilçelerinde yirmi bir kütüphane ve bu kütüphanelerde bulunan kitap sayıları hakkında bilgi verilmiştir.

Medrese, kütüphane ve ulemaya dair arşiv belgesi, fotoğraf, tercüme-i hal varakaları ile kütüphane ve medreselerin krokilerine yer verilmeye çalışılmıştır.

2. Kaynakların Değerlendirilmesi

Müslüman Türkler, Kastamonu topraklarına 1071 Malazgirt zaferinin ardından Emir Karatekin önderliğinde 1084 yılında ayak basmışlar ve kısa süre kalmışlardır. XII. Asır sonlarında ise Anadolu

Selçukluları'nın uç beyi Emir Hüsâmeddin Çoban'ın önderliğinde gelmişler ve Kastamonu, Çobanoğulları Beyliği'nin kurulması ile Türk yurdu haline gelmiş ve o günden bu güne düşman işgaline uğramamıştır. Kastamonu, Çobanoğulları ile zaman zaman Sinop'la yer değiştirse de Candaroğulları beyliklerinin idare merkezi ve Osmanlı devletine bağlı büyük bir sancak merkezi olmuştur.

Kastamonu medreselerine geçmeden önce giriş bölümünde Konu ve Kapsam başlığı altında İslam'da eğitim konusunda genel bir değerlendirme yapılmıştır. Burada eserinin bir bölümünü eğitime ayıran Ahmed Emin'in *Fecru'l-İslâm*, bu alanda Cambridge üniversitesinde özgün bir doktora çalışması yapan Ahmed Çelebi'nin *İslam'da Eğitim-Öğretim Tarihi,* Mehmet Dağ ve Hıfzırrahman Raşit Öymen'in birlikte hazırladıkları *İslam Eğitim Tarihi,* medreselerin oluşum süreci ile Nizâmiye medreselerin kuruluşu ve amaçları hakkında oldukça ayrıntılı bilgiler veren Abdülmecid Fütûh el-Bedevî'nin *Târihu's-siyâsî ve'l fikrî li'l-mezhebi's-sünnî fi'l-meşrıgi'l-İslamî mine'l-karni'l-hâmisi'l-hicri hattâ sükûti Bağdad,* medreseler konusunda eser yazmış olan Nâci Ma'rûf'un *Neş'etü'l-medârisi'l-müstakılleti fi'l-İslâm,* Osman Turan'ın *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti,* Cahid Baltacı'nın *XV - XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri,* Sadreddin Ebü'l-Hasan Ali b. Nasr Hüseyni'nin *Zübdetü't-tevârîh: Ahbârü'l-ümerâ ve'l-mülûkü's-Selçûkiyye ve* İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı* adlı eserlerinden istifade edilmiştir.

Yine aynı şekilde Salahuddin Ali Âşur'un "Devru medârisi Horasan fi tatavvuri'n-nahdati'l-ilmiyyyeti fi'l-asri's-Selçûkî" adlı makalesinden faydalanılmıştır.

Kastamonu'daki eğitim sistemi, medrese ve müderrisler hususunda Talat Mümtaz Yaman'ın *Kastamonu Tarihi: XV'inci Asrın Sonlarına Kadar,* Mehmet Behçet'in *Kastamonu Âsâr-ı Kadîmesi,*[36] Kemal Kutgün Eyüpgiller'in *Bir Kent Tarihi Kastamonu,* İbn Bibi'nin *684/1285'ten sonra, Anadolu Selçûkî Tarihi,* Zeki Velidî Togan'ın *Umumi Türk Tarihine Giriş: En Eski Devirlerden 16. Asra Kadar,* Kastamonu'daki tarihi eserlerle ilgili müstakil bir eser yazmış olan araştırmacı Fazıl Çifci'nin *Kastamonu Camileri, Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler* ve İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri* adlı eserler tezde başvurulan kaynaklar olmuştur.

Mecdi Efendi'nin *Tercüme-i Şekâik-i numâniyye,* Zübeyde Güneş'in *1487 (h. 892) Tahririne Göre Kastamonu* adlı yüksek lisans tezi ve Ayşe Tosunoğlu'nun *Tapu-Tahrir defterlerine göre XVI. yüzyılda Kastamonu Sancağı* adlı doktora tezinden faydalanılmıştır.

[36] 1890 yılında dünyaya gelen müellif Beyrut, Kastamonu, Ankara ve İstanbul'da öğretmenlik yapmıştır. Çeşitli gazete ve mecmualarda, Servet-i fünûn, Resimli Kitap, Şiir ve Tefekkür, Şehbâl dönemin önemli süreli yayınlarında makale ve şiirler yazmış, Beyrut, Sinop ve Kastamonu tarihine ışık tutan eserler ortaya koymuştur. Uzun bir ömür süren Behçet, 1980 yılında İstanbul'da vefat etmiştir. Bkz. Taner Tunç, *Mehmet Behçet Yazar'ın Hayatı ve Eserleri Üzerine Bir İnceleme,* Yüksek Lisans Tezi, Manisa: 2014., s. I, 170, 171.

Öte yandan Yaşar Yücel'in "Çobanoğulları" ve "Candaroğulları" adlı ansiklopedi maddeleri ile Zerrin Günal'ın "İsfendiyar Bey" adlı ansiklopedi maddesi, Abdülkerim Abdülkadiroğlu'nun "Candaroğlu İsmail Bey ve Hulviyyât-ı Sultânî Adlı Eseri Üzerine Notlar" ve "Ahmed Mahir Efendi'nin İstanbul Hayatı, Verdiği İcazetler ve Üç Eseri ile El Yazısı Hatırat'ı Üzerine Notlar" adlı makaleleri tezde başvurulan kaynaklardandır.

Araştırmada medreseler konusuna beylikler döneminde inşa edilenlerle başlanılmış ve var ise mutlaka vakfiyelerin incelemesi yapılmıştır. Vakfiyelerin tezimizin şekillenmesinde ve medreselerin tespitinde katkısı büyük olmuştur. Nev'izâde Atâullah Atâî'nin 1045/1635), *eş-Şekâiku'n-nu'mâniyye ve zeyilleri*, Kastamonu'daki medreseler hakkında özet bilgi veren İhsan Ozanoğlu'nun *Kastamonu Kütüğü,* Ahmet Uçar'ın *Kastamonu ve İlçelerinde Satılan Vakıf Eserleri* adlı lisans tezi, Osman Turan'ın *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar* ve Metin Sözen'in *Anadolu Medreseleri: Selçuklu ve Beylikler Devri: Kapalı Medreseler, Bir Kısmı Ayakta Olan Medreseler, Kaynaklardan Bilinen Medreseler* araştırmada yararlanılan eserlerdendir. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın *Kastamonu Meşâhiri,* Mehmed Süreyyâ'nın *Sicill-i Osmânî*, Ali Sarıkoyuncu'nun *Milli Mücadelede Din adamaları,* Nazım Kuruca'nın *XVI. Yüzyılda Kastamonu Sancağı Vakıf Tahrir Defteri* adlı yüksek lisans tezi, Cevdet Yakupoğlu'nun *İsfendiyar Bey ve Zamanı* adlı yüksek lisans tezi, Kastamonu araştırmalarıyla bilinen İhsan Ozanoğlu'nun *Kastamonu'nun Yetiştirdiği Meşhur Adamlar: Candaroğulları İsfendiyar Bey ve Kastamonu'nun Yetiştirdiği Meşhur Adamlar: Candaroğulları (İsmail Bey)* adlı eserleri, Kastamonu'da tasavvufi gelişmeler ve özellikle Hâlidî tarikatı ile şeyhleri konusunda Mehmed Zühdî'nin *Tehassür* adlı eseri tezde sıkça başvurulan kaynaklardan olmuştur.

Bu dönemin medreseleri yazılırken Ahmet Rifat Güzey'in "Yeni ve Yakın Çağlarda Kastamonu'daki Cami, Mescid ve Medreseler", Cevdet Yakupoğlu'nun "Kastamonu-Taşköprü'de Çobanoğlu Muzafferüddin Yavlak Arslan Medresesi ve Camii", İsmet Kayaoğlu'nun "Candaroğlu İsmail Bey Vakfiyesi" adlı makaleleri ve Ahmet Vefa Çobanoğlu'nun "İsmâil Bey Külliyesi" adlı ansiklopedi maddesinden istifade yoluna gidilmiştir.

Kastamonu'nun Osmanlı hâkimiyetine girmesinden sonra yapılan medreseler hususunda Ahmet Özkılınç'ın [ve öte.]' hazırladığı ve XVI. asırdaki medrese ve vakıf gelirleri ile ilgili bilgiler sunan bir kaynak olan *438 numaralı muhasebe-i vilayet-i Anadolu defteri (937/1530),* adlı çalışmayla birlikte Nasrullah Medresesi ve etrafındaki eğitim kurumları hususunda O. Oğuzhan Arslanoğlu'nun *Nasrullah Kadı ve Kastamonu Kent Tarihindeki Yeri* adlı yüksek lisans tezi, Ahmet Uçar'ın *Nasrullah Kadı ve Kastamonu Tarihindeki Yeri* adlı çalışması, Kastamonu ve ilçelerindeki tarihi eserlere yer verirken medreselere de ayrıca değinen Ahmet Gökoğlu'nun *Paflagonya* adlı çalışması önemli bir kaynak olmuştur. Mustafa Eğilmez ve Özcan Oğur'un birlikte hazırladıkları *Kastamonu Hurufat Defterleri (1690-1840)* adlı çalışma, M. Ziyaeddin Demircioğlu'nun *Kastamonu Evliyaları* adlı eseri,

Lamia Levent'in *Ahmet Mahir Efendi, Hayatı Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı* başlıklı doktora tezi çalışmada önem arz eden kaynaklar olmuştur.

Mehmet İpşirli'nin "Âşir Efendi" ve Abdülkerim Abdülkadiroğlu'nun "Ballıklızâde, Ahmed Mâhir Efendi" adlı ansiklopedi maddeleri, Abdullah Bay'ın "Modernleşme Dönemi Osmanlı Taşra Medreseleri: Kastamonu Medreseleri ve Taşrada Medrese Hayatı" adlı makalesi başvurulan kaynaklardandır.

İlçelerde bulunan medrese ve müderrisler konusunda yukarıda zikri geçen kaynaklardan yararlanılmıştır. Ayrıca Araç medreselerini çalışırken Eyüp Akman'ın *Belgelerle Araçlı Meşhur Şahsiyetler,* Kastamonu merkez ve ilçelerdeki müderris ve müftülerin milli mücadeledeki fonksiyonları ve katkı ile muhalif duruşları konusunda Nurettin Peker'in *1918-1923 İstiklal Savaşının Vesika ve Resimleri: İnönü, Sakarya, Dumlupınar Zaferlerini Sağlayan İnebolu ve Kastamonu Havalisi Deniz ve Kara Harekâtı ve Hatıralar* adlı eserine başvurulmuştur. Aynı şekilde Zeynep Aytekin'in *Kastamonu İli Taşköprü İlçesindeki Türk Devri Yapıları* adlı yüksek lisans tezi, Abdülkerim Abdülkadiroğlu ile Ülkü Ayan Özsoy'un birlikte hazırladıkları ve Taşköprü medreseleri hususunda bilgiler veren *Taşköprü Vakfiyeleri 1944–2006* adlı eserleri önemli katkı sağlamıştır.

Tosya medreseleri konusunda Hüseyin Sıdkı Köker'in "Vakıflar Tarihinde Tosya" ve Abdüsselam Uluçam'ın "Abdurrahman Paşa Camii" başlıklı ansiklopedi maddesi faydalanılan makalelerdendir.

Genel manada kütüphane ve Osmanlı kütüphaneleriyle ilgili İsmail E. Erünsal'ın *Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik: Tarihi Gelişimi ve Organizasyonu* ile *Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri: Tarihi Gelişimi ve Organizasyonu* adlı eserlerinin yanında "Kütüphane" adlı ansiklopedi maddesi ve "Osmanlı'da Kütüphaneler ve Kütüphanecilik Anlayışı" adlı makalesinden yararlanılmıştır. Aynı şekilde Hacer Sibel Ünalan'ın *Anadolu'daki Türk kütüphaneleri* adlı eserinden istifade edilmiştir.

Kastamonu ve ilçelerinde bulunan kütüphaneler hususunda yukarıda zikredilen birçok kaynak eser ve makalenin yanında Muharrem Kesik'in "Muînüddin Süleyman Pervâne" ile adlı ansiklopedi maddeleri ile Adnan Ötüken'in "Eski Bir Defter 60 Yıl Önceki Türk Kütüphaneleri" ve Mehmet Serhat Yılmaz'ın "Kastamonu Medrese ve Dergâh Kütüphanelerindeki Yazma ve Basma Eserlerin Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesine Devri" adlı makalelerinden istifade edilmiştir.

Kastamonulu Şeyhülislamlar konusunda Mehmed Mecdî Efendi'nin *Şekāik Tercümesi*, Şeyhülislamlar hakkında tafsilatlı bilgiler sunan Ahmed Rifat Efendi'nin *Devhatü'l-meşâyih maa zeyl*, Şeyhülislamları ayrı ayrı inceleyen *1334 İlmiye Salnâmesi,* Mehmed Tâhir Efendi'nin *Osmanlı Müellifleri* adlı eserleri ile Mehmet İpşirli ve Ziya Demir'in birlikte hazırladıkları "Sâdî Çelebi" ve

İsmail E. Erünsal'ın "Âşir Efendi Kütüphanesi", Mehmet İpşirli ve Eyyüp Said Kaya'nın birlikte hazırladıkları "Mustafa Efendi, Bâlîzâde" ansiklopedi maddeleri başvurulan kaynaklardandır.

Tüm bunlarla birlikte en başta transkripsiyonu yapılan tüm Mühimme defterleri, yüksek lisans ve doktora çalışması yapılmış olan 22 adet Kastamonu Şer'iyye Sicili taranarak incelenmiş, Kastamonu tarihi, medrese, kütüphane ve müderrislerle ilgili kayıtlar var ise değerlendirilmiştir.

Öte yandan H. 1286–1321 yılları arasında basılan 21 adet Kastamonu Vilayet Salnâmesi ile 1316-1321 yılları arasında basılan 5 adet Maarif Salnâmesi taranarak medrese ve müderris isimlerinin tespitine çalışılmıştır. Bu salnâmeler Kastamonu ve ilçelerinde faal olan medrese isimleri, medreselerin banisi, okutulan dersler, öğrenci sayıları ve müderris kadrosu hususunda en çok faydalanılan kaynaklar olmuştur.

Yine aynı şekilde İstanbul Müftülüğünde bulunan Meşihat arşivindeki Meşîhat'a bağlı olarak görev yapan memurlara ait 6382 sicil dosyasından sayıları 70'i aşan Kastamonu ve ilçeleri doğumlu ulema tespit edilerek teker teker incelenmiş, tercüme-i hal varakaları latinize edilmiş, ailesi, nüfus tezkiresi, maaş cetvelleri ve varsa icâzetnâmeleri değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Özellikle tüm Osmanlı coğrafyasındaki vilayet ve kazalardaki köylere varıncaya kadar medreselerin isimleri, müderris kadroları, kurucuları, meşihatten verilen atama yazıları, vakfı var ise vâkıfın ismi, kadronun dolu veya münhal olma durumu ve talebe sayıları ile mülahazalar hususunda bilgi veren ve 274 sayfadan oluşan H. 1332 yılına ait Taşra Devriye Müderrisleri Defteri çalışmada en önemli kaynaklardan birisi olmuştur. Aynı şekilde Meşihat arşivinde bulunan Müftü Atama Defterleri, müftülük ile müderrislik vazifesini birlikte yürüten ulemanın isimleri ve vefat tarihlerinin tespitinde katkı sunmuştur.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde yer alan vakfiyeler tespit edilerek medresenin kurucusu, müderris kadrosu, vakfın gelir getiren mülkleri, harcama kalemleri, medresenin çalışan kadrosu ve özel şartlar tespit edilmiştir. Vakfiyeler, medresenin konumu, yerinin tespiti, oda sayısı vs. konularında oldukça istifade edinilen kaynaklardan olmuştur.

Tezde kaynak olarak en çok Osmanlı arşivi kullanılmıştır. Pandemi nedeniyle e-Devlet kanalıyla kullanıma açılan ve içerisinde Kastamonu ifadesi geçen neredeyse tüm belgeler, yazışmalar, beratlar, ilamlar, tevcihler, arzu haller incelenmiş, teze katkı sunacak belgeler kullanılmış ve birçok arşiv belgesi ek olarak tezin sonuna derç edilmiştir.

İSAM Kütüphanesi, bazı Osmanlıca kaynak eser ve belgeleri dijital olarak kullanıcılara açan İBB. Atatürk Kitaplığı Kütüphanesi ve TTK. Kütüphaneleri pandemi döneminde araştırmamızı kolaylaştırmıştır.

3. Tezde Uygulanan Yöntem

İller bazında medreselerle ilgili tarihi ve mimari açıdan değerlendirmelerin yapıldığı tez çalışmaları arasında Kevser Çobanoğlu'nun *"Anadolu Selçuklu Dönemi Amasya Medreseleri"* ve Muttalip Aslan'nın *"Aksaray Medreseleri"* adlı yüksek lisans çalışmaları ile Mehmet Memiş'in *"Şanlıurfa Medreseleri"* adlı doktora tezi örnek olarak verilebilir. Kastamonu medrese ve müderrisleri ile ilgili ise iki makale dışında bir çalışma yapılmamıştır. Kastamonu'daki medrese hayatına ışık tutmak üzere yapılan bu çalışmada medreselerin yanında müderrisler de inceleme konusu yapılmış ve medreselere bağlı kütüphanelerin durumu değerlendirilmiştir.

Tez konusu belirlendikten sonra öncelikle Meşihat arşivindeki sicill-i ahvâl dosyalarında Kastamonulu ulema incelenmiştir. İkinci olarak yine meşihat arşivinde bulunan Taşra Devriye Müderrisleri defterinde başka kaynaklarda bulunmayan son dönem medreseleri hakkında oldukça faydalı ve zengin bilgilerin bulunması konunun tasnifinde katkı sunmuş ve bilgilerin yerine oturmasını sağlamıştır.

Kastamonu medreselerine dair bilgi verilirken beyliklerden başlamak üzere yedi asırlık bir dönemde görev yapmış olan müderrislerin sayısının tespiti ve haklarında bilgi verilmesi zaman açısından ve değerlendirme yapılması bakımından imkânsız olması nedeniyle Osmanlı devletinin son yarım asrında görev yapanların haklarında bilgi verilmesi yoluna gidilmiştir. Müderrislerin isimlerinin tespitinde 1286 yılından başlamak üzere 1321 yılına kadar basılan Kastamonu Vilayet Salnâmeleri ve 1317–1321 yılları arasında basılan Maarif Salnâmelerinde verilen listelerden faydalanılmıştır. İsimlerin tespitinde İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi'ndeki konuyla ilgili Taşra Devriye Medreseleri defterlerinin yeni ve farklı bilgiler vermesiyle katkısı büyük olmuştur. Mühimme defterleri ile Kastamonu Şer'iyye Sicilleri defterleri taranarak konuya katkı sunacak bilgilerden de yararlanılmıştır.

Medreseler hakkında bilgi verilirken vakfiyeler de analiz edilmiştir. Ayrıca Osmanlı arşivinden dijital olarak belgeler taranmış, orijinal belgelere ulaşılarak bir kısmı tezin ekler bölümünde yer almıştır. Tüm bunlara ilave olarak bir kısım medrese ve kütüphaneler yerinde incelenerek eski ve yeni fotoğraflara yer verilmiştir.

Medrese eğitiminin tamamlayıcı bir unsuru olan medrese ve dergâh kütüphaneleri tespit edilerek kitap sayıları ve son durumu hakkında bilgi verilerek Kastamonu kültür hayatına katkısı tespit edilmeye çalışılmıştır.

Son olarak Osmanlı ilmiye teşkilatının başı olan Şeyhülislamlık vazifesini üstlenmiş olan Kastamonulu üç Şeyhülislam'ın biyografisine yer verilmiştir.

I. BÖLÜM

OSMANLI ÖNCESİ KASTAMONU MEDRESELERİ VE ULEMASI

Anadolu Selçuklularında olduğu gibi beylikler döneminde de medreseleşme çalışmaları yoğun bir şekilde devam etmiştir. Anadolu'da kurulan dokuz beylikte 26 medresenin inşa edildiği anlaşılmaktadır. Adana ve Çukurova yöresinde kurulmuş olan Ramazanoğulları Beyliği'nde (1352-1608) yedi medrese inşa edilmiştir. İkinci sırada beş medrese ile Niğde, Karaman, Konya, İç İl, Taşili ve Alanya yörelerinde hüküm süren Karamanoğulları Beyliği (1256-1474) gelmektedir. Isparta, Burdur ve Eğridir yöresinde Hamidoğulları (1297-1391), Muğla ve Ege sahillerine yerleşen Menteşeoğulları (1282-1424) ve Manisa merkezli Saruhanoğulları (1290-1426) üçer medrese ile üçüncü sıradadır. Elbistan ve Maraş merkezli Dulkadiroğulları (1335-1522) zamanında iki, Aydınoğulları (1308-1426), Sivas ve Kayseri'de Eretnaoğulları (1335-1381) ve Kütahya ve civarında Germiyanoğulları (1300-1429) zamanında ise birer medrese inşa edilmiştir. Şehir bazında değerlendirildiğinde Adana'da üç; Karaman ve Kayseri'de iki; Tire, Kahramanmaraş, Kütahya, Eğirdir, Burdur, Korkuteli, Niğde, Konya, Aksaray, Ermenek, Alanya, Peçin (Milas), Mekri (Fethiye), Milas, Tarsus, Karaisalı Kızıldağ Yaylası, Salihli, Alaşehir ve Menemen'de birer medresenin olduğu görülmektedir.[37]

Tablo 1: Beylikler Döneminde Anadolu'da Kurulan Medreseler Tablosu

S. N.	Adet	Beyliğin Adı	Medrese	Yıl	Şehir
1	1	Aydınoğulları	İbn Melek	XIV. yüzyıl İlk Yarısı	Tire
2	1	Dulkadiroğulları	Taşmedrese	XVI. yüzyıl başları	Kahramanmaraş
3	2	Dulkadiroğulları	Hatuniye	1432	Kayseri
4	1	Eretnaoğulları	Köşmedrese	740/1339	Kayseri Köşk Dağı
5	1	Germiyanoğulları	Vâcidiye	1314	Kütahya
6	1	Hamîdoğulları	Dündar Bey	701/1301-02	Eğirdir
7	2	Hamîdoğulları	Muzafferiye	745/1344-45	Burdur
8	3	Hamîdoğulları	Sinâneddin	1319	Korkuteli
9	1	Karamanoğulları	Akmedrese	1409-10	Niğde
10	2	Karamanoğulları	Hatuniye	783/1381	Karaman

[37] Faruk Sümer, "Karamanoğulları", *DİA*, XXIV, 454-460; Kemal Göde, "Eretnaoğulları", *DİA*, XI, 295-296; Sait Kofoğlu, "Hamîdoğulları", *DİA*, XV, 471-476; Erdoğan Merçil, *DİA*, IV, 239-241; Mustafa Çetin Varlık, "Germiyanoğulları", *DİA*, XIV, 33-35; M. Baha Tanman, "Saruhanoğulları", *DİA*, XXXVI, 173-174; Enis Karakaya, "Menteşeoğulları", *DİA*, XXIX, 153-156; Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Ramazanoğulları", *DİA*, XXXIV, 445-447; Refet Yınanç, "Dulkadıroğulları", *DİA*, IX, 553-557.

11	3	Karamanoğulları	İbrâhim Bey	1432	Konya
12	4	Karamanoğulları	Emîr Mûsâ	XIV. Yüzyıl Ortaları	Karaman
13	5	Karamanoğulları	Zinciriye	736/1335-36	Aksaray
14	6	Karamanoğulları	Tolmedrese	740/1339	Ermenek
15	7	Karamanoğulları	Obaköy	1373	Alanya
16	1	Menteşeoğulları	Ahmed Gazi	777/1375-76	Peçin (Milas)
17	2	Menteşeoğulları	Ahmed Gazi		Mekri (Fethiye)
18	3	Menteşeoğulları	Fîruz Bey	797/1394	Milas
19	1	Ramazanoğulları	Ulucami Medresesi	947/1540	Adana
20	2	Ramazanoğulları	Eskicami (Yağ Camii)	965/1558	Adana
21	3	Ramazanoğulları	Cuma Fakih	948/1541	Adana
22	4	Ramazanoğulları	Kubad Paşa	964/1557	Tarsus
23	5	Ramazanoğulları	Pîrî Mehmed Paşa,	-	Karaisalı Kızıldağ Yaylası
24	1	Saruhanoğulları	Adala (Salihli)	-	Salihli
24	2	Saruhanoğulları	Kemaliye (Alaşehir)	810/1407-08	Alaşehir
26	3	Saruhanoğulları	Sünbül Paşa	759/1358	Menemen

Çobanoğulları Beyliği ile İslam yurdu olan Kastamonu'da imar faaliyetleri hemen başlamış, eğitim sahasında birçoğunun varlığını Osmanlı'nın sonuna kadar sürdürdüğü bir kısmı da bugün bile mevcudiyetini koruyan müesseseler tesis edilmiştir.

Çobanoğulları zamanında Kastamonu'da ilk medrese, bazı araştırmacılara göre miladi 1250, bazılarına göre ise 672/1273-1274 yılında inşa olunan Atabey Gazi Medresesi'dir. Yine Çobanoğulları döneminde Muzafferüddin Yavlak Arslan tarafından yaptırıldığı düşünülen Beyçelebi (Muzafferüddin) ile Taşköprü'de yapımı Çobanoğulları döneminde başlayıp Candaroğulları döneminde tamamlanan Muzafferüddin Yavlak Arslan medreselerinin Kastamonu'nun ilk yüksek dini eğitim veren müesseseleri olduğu görülmektedir. 671/1272-73 yılında Muiniddin Süleyman Pervâne'nin oğlu Ali adına yaptırılan Yılanlı Dâru'ş-şifası hakkında 1690 yılına ait bir Şer'iye Sicili kaydında Yılanlı Medresesi tabiri geçse de medrese olduğunu teyit edecek başka bir belge elde edilememiştir.

Çobanoğullarının ardından Kastamonu'da kurulan Candaroğulları Beyliği zamanında ilk olarak 1380 tarihinden önce banisi tam olarak tespit edilemeyen Bayram Gazi Medresesi kurulmuştur. Onu İsfendiyar Bey tarafından 842/1439 yılından önce İsfendiyar Medresesi izlemiştir. Beyliğin en önemli eğitim kurumu ise son Candaroğlu beyi tarafından yaptırılan külliye içerisinde yer alan İsmail Bey Medresesi'dir. Beyliğin son zamanlarında yapıldığı düşünülen Küre'deki Hacı Hızır Medresesi ile Kastamonu Karabulut köyü sınırlarında yer alan Toygar Murad Medresesi'ni de unutmamak gerekir.

Beyçelebi, Bayram Gazi, Hacı Hızır, Toygar Murad gibi bir kısım beylikler dönemi medreseleri uzun süre varlıklarını koruyamamışlardır. Atabey Gazi, Muzafferüddin, İsfendiyar ve İsmail Bey

medreseleri ise Osmanlı eğitim sistemine dâhil olmuş ve 1924 yılında çıkarılan tevhid-i tedrisat kanununa kadar Kastamonu'nun ilim ve kültür hayatına katkı sunmuştur.

Tablo 2: Kastamonu'da Beylikler Döneminde Yaptırılan Medreseler Tablosu

S. N.	İl/İlçe	Medresenin Adı	Banisi	Y. Tarihi	Vakfiye		Son durumu	
					Var	Yok	Mevcut	Yıkılmış
1	Kastamonu	Atabey Gazi	Atabey Gazi	672/1273-74	X			X
2	Kastamonu	Yılanlı Dâru'ş-Şifası/Medresesi	Muiniddin Süleyman Pervâne'nin oğlu Ali	671/1272-73	X			?
3	Kastamonu	Beyçelebi (Muzafferüddin)	Muzafferüddin Yavlak Arslan	-		X		X
4	Taşköprü	Muzafferüddin	Muzafferüddin Yavlak Arslan	729/1329	X			X
5	Kastamonu	Bayram Gazi	Bayram Gazi	1380 Öncesi	X			X
6	Kastamonu	İsfendiyar	İsfendiyar Bey	842/1439 Öncesi		X		X
7	Kastamonu	İsmail Bey	İsmail Bey	1461 Öncesi	X		X	
8	Küre	Hacı Hızır	Hacı Hızır Bey	1461 Öncesi	X			X
9	Kastamonu	Toygar Murad	Toygar Murad Bey	1461 Öncesi	X			X

A. Çobanoğulları Dönemi Medreseleri ve Uleması

1. Atabey Gazi Medresesi

Bilindiği üzere Müslüman hükümdar ve beylerin fethettikleri yerlerde yaptıkları ilk faaliyet şehrin ihtiyaç duyacağı, vakıflar aracılığıyla desteklenen cami, mescid, eğitim kurumları, zaviye, hangah, ribât, tekke, imaret, türbe, sağlık kuruluşları vb. müesseseler inşa etmekti. Atabey Gazi Camii ve onunla birlikte anılan Atabey Gazi Medresesi de Müslümanların Kastamonu'da meydana getirdikleri ilk müesseselerdir.

Emir Karatekin'in ilk fethi dikkate alınmaz ise Hüsameddin Çoban'la birlikte kesin olarak Çobanoğullarının hâkim olduğu Kastamonu, yoğun bir nüfus ve yerleşime sahne olmuş, bu yerleşimle beraber yapılaşma faaliyetleri de hız kazanmıştır. Çobanoğulları zamanından kalan en eski yapılardan biri kitabesinden anlaşıldığına göre Atabey Gazi Camii'dir. Aynı adla anılan Atabey Gazi Medresesi ile ilgili ise bir kitabe bulunmamaktadır. Vakfiyelerde ismi medrese ile birlikte anılan caminin kitabesi ise halen varlığını korumaktadır.[38] Bu caminin kitabesinde üst kısmında Tevbe Sûresinin 18. ayeti yazarken alt kısmında Hz. Peygamber'in "Kim bir kuş yuvası kadar bir mescid bina ederse, Allah da ona Cennet'te bir binâ yapar"[39] sözü yer almakta ve ardından da 672/1273-1274 tarihi yazmaktadır.[40] Caminin kim tarafından inşa edildiği konusunda ise bir ibare bulunmamaktadır. Caminin bu kitabesinden hareketle konuyla ilgili değerlendirmelerde bulunan Mehmet Behçet, her ne kadar

[38] VGMA, Defter No: 1760, s. 256. sr. 186.
[39] İbn Mâce, Mesâcid, 1; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* I, 241.
[40] Atabey Gazi Camii'nin kitabesi için bkz. EK: 2.

Kastamonu Salnâmesinde caminin banisinin Kastamonu fatihi olduğunun mütevatir olduğu söylenip kitabede yazan 672 yılının tamir yılı olduğu kabul edilse de bu kabulün doğru olmadığını, Arapçada "انما يعمر" ifadesinin tamir değil, yeniden, sıfırdan inşa anlamı taşıdığını, Anadolu'da bunun birçok örneğinin olduğunu, bundan dolayı camiyi yapanın Hüsameddin Çoban değil, Muzafferüddin Yavlak Arslan olduğunu söylemektedir.[41]

Üzerindeki kitabede yer alan tarihten hareket edilmesi durumunda Alp Yürek veya Muzafferüddin Yavlak Arslan döneminde yapılmış olması kuvvetle muhtemeldir. Kastamonu halkı arasında hâlâ konuşulan ve nesilden nesile aktarılan menkıbede ise Atabey Gazi'nin kaleyi teslim aldığı gün burada bulunan bir kiliseyi camiye çevirdiği ve kılıcıyla hutbe okuduğu anlatılmaktadır.[42] Hanefîlerce sadece savaş yoluyla ele geçirilen yerlerde hutbenin kılıçla okunmasının tavsiye edilmesi,[43] kitabede yaptıranın isminin geçmemesi gibi unsurların yanında yaptığı deniz ötesi seferin ardından çok kısa bir süre kaldığı Suğdak şehrinde eşsiz bir cami inşa ettirdiği düşünüldüğünde[44] Kastamonu fatihi olarak bir eser yaptırması da makul görünmektedir. Bu nedenle her ne kadar caminin ve buna ilave olarak medresenin Yavlak Arslan tarafından yaptırıldığı kuvvetli bir görüş gibi görünse de Hüsameddin Çoban'ın yaptırmış olma ihtimalini de tamamen ortadan kaldırmamaktadır.[45]

Çobanoğullarından itibaren Kastamonu'da ilme katkı sağlamış olan Atabey Gazi Medresesi Osmanlı döneminde de bu misyonunu sürdürmüştür. Medrese 950/1543 yılında Osmanlı medrese sisteminde yirmili sınıfında yer alırken 983/1575 yılında kırklı seviyesine kadar yükselmiştir.[46]

Atabey Gazi Camii'nin güneyinde yaklaşık 500 metrelik bir mesafede bulunan Atabey Gazi Medresesi, bugün Atabey Gazi İmam Hatip Ortaokulunun bulunduğu yerdedir. On beş hücreli olarak yapıldığı belirtilen medresenin[47] zamanla birçok değişikliğe uğradığı anlaşılmaktadır. Miladi 1530 yılında müderrislerden el-Mevlâ Kastamonulu Cafer Efendi tarafından ahşap olarak yeniden yaptırılan

[41] Mehmet Behçet, *Kastamonu Âsâr-ı Kadîmesi,* İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1341, s. 54, 55. Fazıl Çifçi ise caminin ve onunla birlikte anılan medresenin miladi 1250 yıllarında yapılmış olabileceğini söylemektedir. Bkz. Fazıl Çifçi, *Kastamonu Camileri, Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, Kastamonu: Özeller Matbaası, 2018. I, 245. Hicri 1311 tarihli Kastamonu Salnâmesinde Atabey Gazi Camii'nin banisinin Kastamonu fatihi Atabey Gazi merhumun olduğu bilgisinin mütevatir bir söz olduğu, üzerinde yazan 672 tarihinin tamir tarihi olduğu söylenmektedir. Bkz. KVS 1311, s. 130.
[42] Çifci, *Kastamonu Camileri*, I, 124.
[43] Mustafa Baktır, "Hutbe", *DİA,* XVIII, 425.
[44] Nâsiruddîn Hüseyn b. Muhammed b. Alî Ca'ferî Rugadî Münşî İbn Bibi, *684/1285'ten sonra, Anadolu Selçûkî Tarihi,* M. Nuri Gencosman (çev.), Ankara: Uzluk Basımevi, 1941, s. 127. Ahmet Rıfay Güzey, Hüsameddin Bey'in Atabey Medresesi'ni 1200'lü yılların ilk yıllarında yaptırdığını ileri sürmektedir. Bkz. Ahmet Rıfat Güzey, "Yeni ve Yakın Çağlarda Kastamonu'daki Cami, Mescid ve Medreseler", *Kastamonu Eğitim Dergisi*, Kastamonu Mayıs 2010, c. XVIII, sy. 2, s. 680.
[45] Ahmet Kankal, Atabey Gazi Medresesi'nin Hüsameddin Çoban tarafından yaptırılmış olma ihtimalinin daha yüksek olduğunu, 1224 yılında Suğdak'ı fethettiğinde orada bir mescid inşa eden Çoban'ın Kastamonu'da hiçbir eser meydana getirmemiş olmasının düşünülemeyeceğini söylemektedir. Bkz. Ahmet Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu,* Ankara: Zafer Matbaası, 2004, s. 17.
[46] Baltacı, *XV-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri*, I, 310.
[47] Çifçi, *Kastamonu Camileri*, I, 345. 11 Cemaziyelevvel 1231/9 Nisan 1816 tarihli Atabey Gazi Camii ve Medresesi vakfiyesinin ilamında vakfın gelirlerinin yıllık 34508 kuruş olduğu, bu gelirden yıllık beş yüz kuruşun on hücrede bulunan talebeye ellişer kuruş dağıtılmasının meşrut olduğu belirtilmektedir. Bkz. VGMA, Defter No: 352.

medresenin,[48] üzerinden geçen uzun yılların meydana getirdiği tahribatın etkisiyle tamir edilmesi mümkün olmayacak derecede harabe haline geldiğinin bildirilmesi üzerine, 23 Cemaziyelahir 1319/7 Ekim 1901 tarihinde Evkaf Nezaretince 33536 kuruş ödenekle yeniden yapılması kararı alınmıştır.[49] Bunun üzerine duvarları kargir ve tavanı ahşap olarak 1906 yılında yapımı tamamlanan ve L planlı olan bu medrese 1966 sonrasında tamamen yıkılmıştır.[50]

Atabey Gazi Camii ve Medresesi'nin 11 Cemâziyelevvel 1231/9 Nisan 1816 tarihli vakfiye ilamı incelendiğinde oldukça gayrimenkul mal varlığının bulunduğu anlaşılmaktadır. Bunlar arasında Kastamonu merkeze bağlı Akkaya Nahiyesinde Tarı Bükü, Eciroğlu, Köylü Özü, Atabey Kavağı, Elma Yakası, Kış Oğlu, Kızıl Kilise, Enviran, Kozyaka Nahiyesinde Karaçomak, Türk Ali, Kızılmeray, Kara Eva, Tepe, Bayender, Badabih, Eyi, Akçasu köyleri ile Taşköprü kasabasında Beksebek, Göl Nahiyesinde Kavak ve Kadınsarayı gibi yerlerin yıllık 34538 kuruş gelirinin olduğu anlaşılmaktadır.[51]

Aynı şekilde Kastamonu'da Vakıf hamamı diye bilinen hamamın yıllık kira geliri ile Bey Çelebi, Saraçlar, Muzafferüddin, Cemal Ağa, Hamam Ağa, Musa Fakih, Seydiler, Alpaslan ve Hacı Hamza adlı sekiz mahallede bulunan araziler de cami ve medrese vakfına aittir.

Bu yerlerden elde edilen gelirden;

1. Kurban bayramında Kurban ve odun parası olarak medresedeki 10 odada kalan öğlencilere ellişer kuruştan 500 kuruş verilmesi,
2. Bu gelirin üçte biri ile öşrünün üçte ikisinin medresede görev almış olan berat sahibi müderrislere verilmesi,
3. Medresede görev yapan bevvaba da tahsis edilmesi.[52]

Atabey Gazi Medresesi'nin öğrenci sayısı yıllara göre değişiklik göstermektedir. 1248/1832 yılında 33 öğrencisi var iken,[53] bundan beş yıl sonra 1253/1838 yılında ilginç bir şekilde öğrenci sayısı beşe kadar düşmüştür.[54]

---

[48] Talat Mümtaz Yaman, *Kastamonu Tarihi,* İstanbul: Ahmed İhsan Matbaası, 1935, s. 89. Cafer Efendi, Kastamonulu olup Ağras (Isparta) Medresesi'nde hocalık yaptıktan sonra Larende'de (Karaman) Musa Bey Medresesi'nde müderris olarak görev yapmış ve aynı zamanda Müftülük vazifesini de yürütmüştür. Daha sonra Kastamonu'ya dönen Cafer Efendi, Atabey Gazi Medresesi'ne tayin olunmuştur. Burada da müderrislik vazifesinin yanında Müftülük görevini yürüten Cafer Efendi 988/1581 yılında vefat etmiştir. Ömrünü ilim, ibadet ve fetva vazifesi ile tamamlayan Cafer Efendi, kendi yaptırdığı caminin haziresine defnedilmiştir. Farklı ilimlerde kendini yetiştirmiş, faziletli, takva ve edep sahibi kişiliği ile birlikte kendi malından cami, medrese (Atabey Gazi Medresesi'nin yeniden yapılması olmalı), mekteb yaptıracak, bazı eski köprüleri ihya edecek kadar da cömert bir kişiliğe sahiptir. Bkz. Nev'izade Ataullah Efendi Atâi (1045/1635), *Hadaikü'l-hakaik fi tekmileti'ş-Şekaik,* Dr. Suat Donuk (haz.), İstanbul: Elma Basım Yayın ve İletişim, 2017, I, 802.

[49] BOA, ŞD, 155-62. Medresenin ilk yıllardan itibaren ahşap olarak yapıldığı, yılların verdiği yıpranma neticesinde tekraren ahşap olarak inşa edildiği görülmektedir. Çünkü 1530 yılında Cafer Efendi tarafından ahşap olarak yeniden inşa edildiğinin söylenmesi, ilk yapımının da ahşap olduğunu düşündürmektedir. En son ayrılan ödenek yazısında da tamirinin mümkün olmadığının belirtilerek yeniden yapılması için ödenek gönderilmesi bu fikri desteklemektedir.

[50] Kemal Kutgün Eyüpgiller, *Bir kent Tarihi Kastamonu,* İstanbul: Eren Yayıncılık, 1999, s. 67.

[51] VGMA, 352 numaralı ve 11 Cemâziyelevvel 1231/9 Nisan 1816 tarihli vakfiye makamındaki ilam.

[52] VGMA, 186 numaralı ve 11 Cemaziyelevvel 1308 tarihli Atabey Gazi vakfına ait ilam.

Yedi asra yakın bir süre Kastamonu'nun ilmi gelişmesinde rol alan Atabey Gazi Medresesi'nde çok sayıda müderris vazife üstlenmiştir. Doğum yerini tespit edemediğimiz Bursa ile Edirne'deki medreselerle birlikte Atabey Gazi Medresesi'nde de görev yapmış olan Şeyh Şâzelî Muhyiddin Muhammed Efendi, (919/1513);[55] yukarıda ismi zikredilen Kastamonulu Cafer; Edirne medreseleri ile Amasya Medresesi müderrisliği ve müftülüğü yapmış olan Bayezid Efendi (Nâkizi);[56] Bursa, İstanbul, Filibe, Manastır medreseleri ile Atabey Gazi Medresesi'nde görev yapmış olan Pîr Ahmed Çelebi (ö. 950/1543);[57] Bursa, İstanbul, Amasya medreseleri müderrisliği ve Amasya müftülüğü yapmış olan Sinâneddin Yusuf Efendi (Köprücükzâde) (ö. 951-2 /1544-45);[58] Kastamonu müftülüğü de yapan Hasan Efendi[59] ve 18 Zilkade 1118/21 Şubat 1707 tarihinde Yakub Ağa Medresesi'nden Atabey Gazi Medresesi'ne atanan Ahmed Efendi[60] medresede vazife yapmış olan müderrislerden bazılarıdır.

Tablo 3: Atabey Gazi Medresesi Müderris Kadrosu ve Öğrenci Sayıları Tablosu

S. N.	Sene	Müderris Adı	Öğrenci Sayısı
1	1115/1704	Müftü Hasan Efendi	-[61]
2	1286/1869-70	Hacı Mecid Efendi	25[62]
3	1289/1872-73	İskilipli Ali Efendi	3[63]
4	1293/1876	Abdülmecid Efendi	10[64]
5	1317/1899-1900	Mehmed Rıza Efendi	47[65]

a. Müftü es-Seyyid Hasan Efendi:

1083/1673 yılında Kastamonu Müftülüğünün yanında Dârulhadis şeyhi olarak görev yaptığı anlaşılan Hasan Efendi'nin[66] 1115/1704'lü yıllarda Atabey Gazi Medresesi müderrisliği ile birlikte Kastamonu Müftülüğü görevini de sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Vakfiye gereği medresenin müderrislik ve tevliyet

[53] 1248/1832 yılında Atabey Gazi Medresesi'nde 33 öğrenci bulunmaktadır. Bunların en küçüğü 14 yaşında iken en büyüğü 44 yaşındadır. Bkz. BOA, NFS.d. 922, s. 176.
[54] BOA, NFS.d., 924, s. 173.
[55] Taşköprizâde Ahmed Efendi, *eş-Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye, Osmanlı Alimleri,* Prof. Dr. Muhammet Hekimoğlu (haz.), İstanbul: Bilnet Matbaacılık ve Yayıncılık A.Ş., 2019, s. 658.
[56] Taşköprizâde, *eş-Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye,* s. 726.
[57] Taşköprizâde, *eş-Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye,* s. 754.
[58] Ekrem Gülşen, & Mohammed al-Beyati, "Köprücükzâde'nin "Hâşiye 'alâ Tefsîri'l-Mülk mine'l-Kâdî" Adlı Eserinin Edisyon Kritiği", *Universal Journal of Theology* 6/1 (2021), s. 87; Taşköprizâde, *eş-Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye,* s. 770, 772.
[59] BOA, İE.EV. 43-4848.
[60] BOA, AE.SAMD.III, 82-8275.
[61] BOA, İE.EV. 43-4848.
[62] KVS 1286, s. 72.
[63] KVS 1289, s. 152; KVS 1290, s. 131, KVS 1291, s. 153, KVS 1292, s. 167.
[64] KVS 1293, s. 144; KVS 1294, s. 164; KVS 1295, s. 116; KVS 1296, s. 120.
[65] SMNU 1317, s. 1316; SMNU 1318, s. 1488; SMNU 1319, s. 756; SMNU 1321, s. 618.
[66] BOA, İE.TCT., 4-477.

cihetini birlikte yürüten Hasan Efendi, cami ve akarların harap olan kısımlarını tamir ettirmiştir.[67] Hasan Efendi, 1118/1707 yılında vefat etmiştir.[68]

b. Hacı Mecid (Abdülmecid) Efendi

Hacı Mecid Efendi'nin ailesi, doğum tarihi, tahsil hayatı ve hocaları hakkında bir bilgi elde edilememiştir. Mecid Efendi ismi ilk olarak 1286/1869-70 yılı Kastamonu Salnâmesinde geçmektedir. Bu yıllarda medresenin müderris kadrosunda yer alan Mecid Efendi'nin 25 öğrencisi bulunmaktadır.[69] Diğer taraftan 1293-96/1876-79 yılları arasında basılan salnâmelerde Abdülmecid Efendi ismine yer verilmektedir. Bu iki şahsın aynı kişi olması ihtimali yüksek görülmektedir. Çünkü Mecid isminin o dönemde mücerret kullanılma durumu çok zayıftır. Mecid Efendi'nin bu yıllarda öğrenci sayısının 10 olduğu anlaşılmaktadır.[70]

c. İskilipli Ali Efendi

Ailesi, tahsil hayatı, hocaları ve vefatı hakkında bir bilgi elde edilememiştir. İskilipli Ali Efendi, Atabey Gazi Medresesi'nde 1289-1292/1872-73-1875-76 yılları arasında müderris olarak görev yapmıştır. 1289/1872-73 yılında üç öğrencisinin bulunduğu, 1290-1291/1873-74-1874-75 yıllarında üç öğrenciye İzhâr, 1292/1875-76 yılında muhtemelen yine aynı üç öğrenciye gramer kitabı *Câmi* okutmuştur. Öğrenci sayısının 1286 yılında 25 iken 1289 yılından itibaren üçe düşmesi medresenin zaman zaman fonksiyonelliğini yitirdiğini ortaya koymaktadır.[71]

Daha sonraki yıllarda ismine rastlanılmayan Ali Efendi'nin, 15 Rebiulahir 1302/1 Şubat 1885 tarihli bir mahkeme kaydında torunu Hasan'dan söz edilirken "dersiâmdan Faziletlü İskilipli Ali Efendi oğlu Ömer oğlu Hasan" denilerek Ali Efendi'nin dersiâm olduğuna işaret edilmektedir.[72]

d. Mehmed Rıza Efendi

Doğum tarihi, tahsil hayatı ve hocaları hakkında bir bilgi bulunmayan Mehmed Rıza Efendi, Cezâyirlizâde olarak bilinmektedir. Atabey Gazi Medresesi'ne 1 Şaban 1303/5 Mayıs 1886 tarihinde atanmıştır.[73] Öte yandan İstanbul Müftülüğü meşihat arşivinde İsfendiyar Medresesi Müderrisi

[67] Bu arada şart-ı vâkıfın hilafına Abdurrahman adlı bir kişi sahte tevliyet ihdas ederek Atabey Gazi Camii'nin bazı yerlerini tamir edeceğim bahanesiyle vakfın gelirlerini ele geçirerek yemiş ve zayi etmiştir. Bu durum Kastamonu ahalisini, başta kadı olmak üzere ulema ve ileri gelenlerini rahatsız etmiş ve bunun engellenmesi için başvuruda bulunmuşlardır. Bkz. BOA, İE.EV. 43-4848..
[68] BOA, AE.SAMD.III, 82-8275.
[69] KVS 1286, s. 72.
[70] KVS 1293, s. 144; KVS 1294, s. 164; KVS 1295, s. 116; KVS 1296, s. 120.
[71] KVS 1286, s. 72, KVS 1289, s. 152; KVS 1290, s. 131; KVS 1291, s. 153; KVS 1292, s. 167.
[72] BOA, MŞH.ŞSC.d., 5794, s. 57/95.
[73] Mehmed Rıza Efendi'nin Atabey Gazi Medresesi'ne müderris olarak seçilmesiyle ilgili 1 Şaban 1303/5 Mayıs 1886 tarihli mahkeme ilamında: Atabey Gazi Cami-i Şerifi ve Medresesi vakfından olmak beratla mutasarrıf olan Abdülmecid Efendi'nin Mehmed Tevfik, Ahmed Ataullah ve ilam tarihinden beş yıl önce kaybolup yaşayıp yaşamadığı bilinmeyen Hafız Hüseyin

Çörekcizâde Mehmed Emin Efendi hakkında bilgi verilirken Mehmed Rıza Efendi'ye atıfta bulunulmaktadır. Buna göre Çörekcizâde Mehmed Emin Efendi, Atabey Gazi Medresesi müderrisi Mehmed Rıza Efendi'nin damadıdır. Damadına vermiş olduğu 1318/1900 yılına ait icâzetnâmede kendisinden Atabey Gazi Medresesi müderrisi Mehmed Rıza b. İbrâhim diye söz edilmektedir. Bu icâzetnâmeden babasının adının İbrâhim olduğu ortaya çıkmaktadır.[74]

Mehmed Rıza Efendi, müderris olarak görev yaptığı 1316/1898-99 - 1321/1903-04 yıllarında 47 öğrenci ile tedris faaliyetini yürütmüştür.[75] 1332/1914 yılına gelindiğinde aylık 750 kuruş maaş mukabilinde 30 öğrenci ile hâlâ görev başındadır.[76]

Müderrislik vazifesinin yanında nukûd-ı mevkûfe âzâlığında da bulunduğu görülen[77] Mehmed Rıza Efendi'nin vefat tarihi bilinmemektedir.

2. Yılanlı Dâruşşifâsı/Medresesi

Yılanlı Dâruşşifâsı'nın kitabesinden anlaşıldığına göre 671/1272-73 yılında Muiniddin Süleyman Pervâne'nin oğlu Ali adına Kayserili mimar Saîd tarafından Dâruşşifâ olarak yapılmıştır.[78] Bir külliye şeklinde inşa edildiği anlaşılan kompleks Dâruşşifâ, cami, imaret, türbe, kütüphane ve şadırvandan müteşekkildir.[79]

1690 yılına ait bir şer'iye sicili kaydında ise Dâruşşifâ için Yılanlı Medresesi tabiri geçmektedir.[80] Böyle olmakla birlikte medrese tabiriyle sadece tıp eğitiminin mi, yoksa İslâm bilimleri eğitiminin mi kastedildiği ve medresenin Dâruşşifâ ile alakası tespit edilememiştir. Külliye 1253/1837-38 yılında bir yangın geçirmiştir.[81] Bu yangında sözü edilen medrese binasının yanmış olabileceği akla gelmektedir. Fakat Osmanlı arşivinde mevcut olup söz konusu tarihe yakın bir zamana tarihlenen (29 Cemaziyelahir 1226/21 Temmuz 1811) Yılanlı Tekkesi ve Camii'nin tevliyeti ile ilgili belgede medreseden söz edilmemesi külliyeye yakın, farklı bir medresenin olması düşüncesini akla

---

Efendi adlı üç evladı bulunmaktadır. Abdülmecid Efendi'nin oğulları Mehmed Tevfik ve Atâullah Efendiler ehil olmadıkları için açılan sınava girmemişlerdir. Sınava Gülşenzâde Mehmed Rıza, Abdülbakizâde Hacı Ahmed, Ramazanzâde Kayalı Mehmed, muhâcirînden Hasan Abdülaziz Efendi ve Hacı Mehmed ibn-i Hacı Mehmed Efendiler katılmışlardır. Kastamonu Müftüsü Abdullah Hilmi Efendi, Seyyid Ahmed Hicabi, Amâzâde Hafız Mehmed ve Behcet Efendilerden oluşan jüri huzurunda yapılan sınavda Sadeddin Taftazani'nin *Mutavvel* adlı kitabından sorulan kırk bir sorudan otuz dördüne doğru cevap veren Cezayirlizâde Mehmed Rıza Efendi ibn İbrâhîm diğer adayların önüne geçmiş ve başarılı olmuştur. Bkz. BOA, MŞH.ŞSC.d., 5777- s. 54/126.

[74] İMMA, SAİD, 231-21/ 2.

[75] SMNU 1317, s. 1316; SMNU 1318, s. 1488; SMNU 1319, s. 756; SMNU 1321, s. 618.

[76] İMMA, MSH. DFT02, 02308/1, s. 102.

[77] BOA, MŞH.ŞSC.d., 5784- s. 5/7.

[78] Behçet, *Kastamonu Âsâr-ı Kadîmesi,* s. 56; Yaman, *Kastamonu Tarihi,* s. 87.

[79] Çifçi, *Kastamonu Camileri,* I, 30.

[80] 15 Ramazan 1101/22 Haziran 1690 tarihinde İstanbul İbrahim Paşa-yı Atik Camii'nin mütevellisi Halil Efendi verdiği dilekçede vakfın mülhekatından *"Nefsi Kastamonu'da vâki Yılanlı Medresesi civarında vakf eylediği mâlûmü'l-hudûd bir kıta bahçe"* diyerek talebini dile getirmekte ve Yılanlı Medresesi tabirini kullanmaktadır. Bkz. BOA, MŞH.ŞSC.d. 5638, s. 142.

[81] Behçet, *Kastamonu Âsâr-ı Kadîmesi,* s. 57.

getirmektedir.[82] Nitekim Kastamonu araştırmalarıyla tanınan İhsan Ozanoğlu aynı görüştedir. O'na göre Pervaneler dönemine ait olan Yılanlı Dâruşşifâsı İbrahim Paşay-ı Atik Medresesi adını almıştır.[83] Detaylı bilgi İbrahim Paşa Medresesi bölümünde verilecektir.

3. Beyçelebi (Muzafferüddin) Medresesi

Kastamonu'da Beyçelebi mahallesinde aynı adla anılan caminin yanında olduğu bilinen medrese ile ilgili kaynaklarda yeterli bilgi yer almamaktadır. İlk olarak Muzafferüddin Yavlak Arslan tarafından yaptırıldığı düşünülen medrese daha sonraları yaptıranlar ve tamir ettirenler adına Rumsındı ve Keleşoğlu isimleriyle de anılmıştır. 1928 yılına gelindiğinde ise cami ile birlikte yıkılmıştır.[84]

Osmanlı arşiv kaynaklarında bu medrese ile ilgili bilgi verilmezken hemen bitişiğinde bulunan Beyçelebi Camii ile ilgili kayıtlara rastlanılmaktadır.[85]

4. Muzafferüddin Yavlak Arslan Medresesi

Kuzey Uç bölgesi Kastamonu'da Alp Yürek'ten sonra güçlü bir bey olan Muzafferüddin Yavlak Arslan'ın (1280-1291) [86] babasının beyliği sırasında Taşköprü valisi iken yaptırdığı eserlerden hareketle Taşköprü'ye ayrı bir önem verdiği anlaşılmaktadır.[87] Beyliği döneminde de aynı şekilde ilme ve ilim adamlarına büyük önem vermiş,[88] kurmuş olduğu eğitim müesseseleri ile öncü konumda yer alan devlet adamlarından birisi olmuştur.

---

[82] BOA, C.EV., 305-15520. İlgili arşiv belgesi için bkz. EK: 3. Mehmet Behçet, yine bu fikri destekleyecek ve teyit edecek mahiyette olmak üzere yangın sonrası tarihlerde Dâruşşifâ ile ilgili 1255/1840, 1264/1848 ve 1279/1862 yıllarına ait üç adet berat sureti yayınlamıştır. Bu beratlarda da caminin, minarenin, mutfağın yeniden yapılışından, tevliyetten vs. söz edilirken medrese konusuna hiç değinilmemiştir. Bkz. Behçet, *Kastamonu Âsâr-ı Kadîmesi,* s. 163-165.

[83] İhsan Ozanoğlu, *Kastamonu Kütüğü*, İstanbul; Şirketi Mürettibiye, 1952, s. 58

[84] Çifçi, *Kastamonu Camileri,* I, 349. Ahmet Rıfat Güzey ise Atabey Gazi Medresesi ile birlikte şimdiki İnönü Polis Karakolu yerinde yer alan bu medresenin önceleri Rumsındı, daha sonraları ise Atabey ilkokulu olarak hizmet verdiğini ileri sürmektedir. Hâlbuki bu medrese 1928 yılında yıkılmıştır. Bkz. Ahmet Rifat Güzey, "Yeni ve Yakın Çağlarda Kastamonudaki Cami, Mescid ve Medreseler", XIII, sy. 2, s. 685.

[85] BOA, AE.SMST.III, 13-8598. Aynı şekilde Beyçelebi mahallesinde fukaraya sarf olunmak ve taşan nehirden zarar görenlerin zararlarının giderilmesinde kullanılmak üzere 30 bab dükkanın vakfedildiği, bu dükkanların Maarif Nezaretine bırakıldığı ve Beyçelebi mahallesinde bir bab mektebin inşa edildiği, vakfın gelirlerinden bu mektebin ihtiyacı için de harcamada bulunulduğu anlatılmaktadır. Bkz. BOA, BEO, 4114-308514. Buradan hareketle burada bulunan mektebin medrese olarak anılma ihtimalini ortaya koymaktadır. Çünkü son yıllarda basılan Maarif ve Kastamonu Salnâmelerinde Beyçelebi adında bir medreseye rastlanılmamaktadır. Aynı isimle anılan Beyçelebi Mescidi de Hayrat Satış Kütük Defteri kayıtlarına göre 23.06.1937 yılında 50 liraya satılmış olup bugün duvar kalıntıları hala ayaktadır. Bkz. Ahmet Uçar, *Kastamonu ve İlçelerinde Satılan Vakıf Eserleri*, A.Ü. İlahiyat Fakültesi, Lisans Tezi, Ankara 1998, s. 12.

[86] Zeki Velidî Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş: En Eski Devirlerden 16. Asra Kadar,* İstanbul: Enderun Kitabevi, 1981, I, 325; Halil İnalcık, *Tarihe Düşülen Notlar, Röportajlar 1958-2015,* İstanbul: Timaş Yayınları, 2015, II, 31.

[87] Cevdet Yakupoğlu, "Kastamonu- Taşköprü'de Çobanoğlu Muzafferüddin Yavlak Arslan Medresesi ve Camii", *TAD,* Ankara 2017, c. XXXVI, sy. 61, s. 46-49.

[88] Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, I, 325; Yaşar Yücel, "Çobanoğulları", *DİA,* VIII, 354; Osman Turan, Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1953, s. 172.

Yavlak Arslan'ın en önemli eserlerinden birisi Taşköprü'deki Muzafferüddin Yavlak Arslan Medresesi'dir. Aslında bu eserin sadece medrese olarak değerlendirilmesi eksik bir anlatım olacaktır. Çünkü söz konusu külliye cami, medrese, kütüphane, hamam ve çeşmeden oluşmaktadır.[89]

Medresenin kırık kitabesinden anlaşıldığına göre yapım talimatını bizzat Muzafferüddin Yavlak Arslan vermiş, Candaroğlu Süleyman Paşa tarafından da tamamlanmıştır. Kitabenin boyutu 0.80x0.45 metre ebadında olup Arapça metni aşağıdaki gibidir:

1- امر بعمارة هذه المدرسة المباركة المرحوم المغفور السعيد

2- الشهيد مظفرالدين يولق ارسلان بن البيورك تغمده الله بغفرانه و انزله

3- بحبوحة جنانه فاقيمت بعده وفقا بالاشارة العالية من حضرة الملك المعظم

4- معدن الجود والكرم كتف الغزاة قامع الطغاة و قاهر الكفرة

5- و المشركين بهلوان اعظم شجاع الدولة و الدين سليمان بن الامير الكبير المرحوم المغفور

6- بدر الدين الجاندار ايد الله ايام دولته و حرس حوزة الاسلام بصمصام عدالته فى شهور سنة تسع و عشرين و سبعمأية[90]

Kitabedeki ifadelerden hareketle medresenin yapımının 729/1329 yıllarında tamamlandığı anlaşılmaktadır. Yavlak Arslan malum olduğu üzere 1290'lı yılları başında Rükneddin Kılıç Arslan tarafından öldürülmüştür. Her ne kadar Çobanoğulları ile Candaroğulları arasında sıhrî bir yakınlık bulunmasa da kitabede Şehit ifadesinin kullanılması Candaroğulları'nın Çoban ailesinin manevi mirasını benimsediğini, devlet adamlarına ve değerlerine saygı duyduğunu göstermektedir. Bu hususu değerlendiren Talat Mümtaz Yaman, Yavlak Arslan'ın oğlu Muzafferüddin Mahmud Bey'in Süleyman Paşa tarafından öldürülmesinden dolayı iki aile arasında sıhrî yakınlığın olmamasının ötesinde düşmanlığın da zahirde olduğunu, bu nedenle aslında medresenin banisinin Muzafferüddin Yavlak Arslan olma ihtimalinin bulunduğunu, Süleyman Paşa'nın ise sadece kitabeyi yazdırmış olabileceğini söylemektedir.[91] Medresenin kitabesini bizzat gören ve 1925 yılında basılan eserinde

[89] Çifçi, *Kastamonu Camileri*, II, 213.

[90] Yaman, *Kastamonu Tarihi, s.* 103; Behçet, *Kastamonu Âsâr-ı Kadîmesi,* 58; Behçet, *Kastamonu Âsâr-ı Kadîmesi* ekler bölümü 6 nolu resim. İlgili kitabe için bkz. EK: 4.
Cevdet Yakupoğlu kitabenin Türkçe anlamını şu şekilde vermiştir: "Bu medresenin bina edilmesini merhûm, mağfûr, saîd, şehîd Muzaffereddin Yavlak Arslan (Allah onu gufranına daldırsın ve makamını Cennet etsin) bin Alp Yörük emretti. Bu medresenin vakfedilmesini büyük emir, merhûm, mağfûr Bedreddin Candar'ın oğlu olan büyük hükümdar, cömertlik ve iyilik madeni, gâzilerin kuvvetli pazusu, azgınları yola getiren, kâfirleri ve müşrikleri kahreden, büyük ve güçlü kumandan Şücâeddin Süleyman (Allah onun devletini dâim etsin ve İslâm memleketlerini onun adalet kılıcı ile korusun), 729/1329 senesi aylarında emretmiştir." Bkz. Yakupoğlu, "Kastamonu-Taşköprü'de Çobanoğlu Muzafferüddin Yavlak Arslan Medresesi ve Camii", *TAD*, c. XXXVI, sy. 61, s. 50.

[91] Yaman, *Kastamonu Tarihi,* s. 104. Her ne kadar Çobanoğulları ile siyasi yönden karşı karşıya gelmiş olsa da ilmi açıdan bakıldığında rakibi konumunda bir kişinin başlatmış olduğu medrese inşaatının Süleyman Paşa tarafından tamamlanması konusu iyi değerlendirilmesi gereken bir husustur. Çünkü kendisi kitabeye yazdırdığı "Merhum, mağfur, saîd, şehid, Muzafferüddin Yavlak Arslan bin Alpyörük bu medresenin yapımını emretti" ifadesi çok manidar bir durumu ortaya koymaktadır.

kitabeye yer veren Mehmet Behçet, imaret ile birlikte medresenin yapımına Yavlak Arslan'ın emriyle başlandığı, Candaroğlu Süleyman Paşa tarafından da tamamlandığı bilgisine yer vermektedir.[92]

Mehmet Behçet'in bizzat müşahede ederek verdiği bilgiye göre medresenin dış duvarlarında Paflagonya döneminden kalma taşlar ve iç kısımlarında sütunlar ile sütun başlıkları kullanılmıştır. Ayrıca Rumca yazı ve kitabeler, süsleme ve nakışlar göze çarpmaktadır. Kitabe ve yazılar ilçeyi ziyaret eden ordu kumandanı Abdurrahman Nureddin Paşa tarafından sebep gösterilmeden sildirilmiştir. 15x15 metre ebadında kare şeklinde bir avlu ile çevrili olan medresede birkaç oda bulunmaktadır.[93]

Osmanlı döneminde de eğitim fonksiyonunu devam ettiren ve önemli medreseler arasında yerini koruyan medrese, XVI. asrın sonlarında ellili medreseler seviyesine yükselmiştir.[94]

Mimarı belli olmayan ve Taşköprü'de Yeni Hamamın karşısında yer alan medrese 1927 yılında meydana gelen yangında zarar görmüş, daha sonraları bir şahsa satılmış ve satın alan kişi tarafından da tamamen ortadan kaldırılmıştır.[95]

Oldukça zengin bir vakıf gelirine sahip olduğu anlaşılan medrese Candaroğulları'ndan Osmanlı'ya geçiş sürecinde de varlığını korumuş, zaman zaman gelirlerinde azalma olsa da Osmanlı'nın son demlerine kadar hizmet vermeye devam etmiştir. Bir fikir vermesi açısından 892/1487, 968/1561 ve 990/1582 yıllarına ait gelir tablosu akçe cinsinden şu şekildedir:[96]

Tablo 4: Muzafferüddin Yavlak Arslan Medresesi'in Farklı Yıllardaki Gelir Tablosu

Sıra N.	Vakıf Yerleri	892/1487	968/1561	990/1582
1	Bel-Viran Karyesi	1367	1140	1150
2	İsa Deresi	3015		3020
3	Kuyucak Karyesi	1301	1950	2425
4	Müderris Bükü	4565	1000	1675
5	Sakızcık Karyesi	489	504	504
6	Tepedelik Karyesi	1762	480	
7	Yunus Çukuru	1901	2095	2095
Toplam		14400	7169	10869

Taşköprü'deki Muzafferüddin vakfına ait yerlere ve gelirlerine vakfiye hilafına müdahaleler olsa da yapılan yanlışlıklar düzeltilmiş, vakfın gelir getiren yerleri ve gelirleri aslına rücu ettirilmiştir. Mesela Kastamonu'nun Osmanlı hâkimiyetine girmesiyle vakfa ait bazı araziler müsellem çiftliklerine

[92] Behçet, *Kastamonu Âsâr-ı Kadîmesi,* s. 59.
[93] Behçet, *Kastamonu Âsâr-ı Kadîmesi,* s. 59.
[94] Baltacı, *XV - XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri*, II, 582.
[95] Metin Sözen, *Anadolu Medreseleri: Selçuklu ve Beylikler Devri: Kapalı Medreseler, Bir Kısmı Ayakta Olan Medreseler, Kaynaklardan Bilinen Medreseler*, İstanbul: İTÜ Matbaası, 1972, II, s. 232; Çifçi, *Kastamonu Camileri,* II, 215. 19. yüzyılın sonlarında medresenin cami ile birlikte tamire muhtaç hale geldiği görülmektedir. Bkz. BOA, ŞD. 147-8.
[96] Ayşe Tosunoğlu, *Tapu-Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyılda Kastamonu Sancağı*, Doktora Tezi, İstanbul 1984, s. 237, 246, 248, 249, 257.

döndürülmüş, II. Bayezid zamanında yapılan incelemede bu yanlışlığın farkına varılmasıyla ilgili araziler tekrar vakfa çevrilmiştir.[97]

İlme ve ilim adamlarına büyük önem veren Yavlak Arslan, dönemin meşhur ulemasını himaye ederek beyliğinin ilim merkezi haline gelmesini sağlamıştır.[98]

Muzafferüddin Medresesi'nin inşasından itibaren ilim hayatında ayrı bir yeri olan mümtaz şahsiyetlerin müderrislik yaptığı veya talebe olduğu bir mekân halini almıştır. Örnek olması açısından ifade etmek gerekirse ilk akla gelenlerden biri *"eş-Şeḳāʾiḳu'n-nuʿmâniyye ve Miftâḥu's-saʿâde"* adlı meşhur eserin müellifi Taşköprizâde Ahmed Efendi'nin baba tarafından dedesi olan ve Cengiz Han'ın zulmünden kaçarak Anadolu'ya gelerek Kastamonu'da karar kılan Molla Hayreddin b. Halil'dir. Hayreddin Halil, ilk eğitimini babası Mevlânâ Kasım ve Kastamonu ulemasından aldıktan sonra Bursa'da Mehmed b. Beşîr'den, Edirne'de Molla Hüsrev'in biraderinden ve Fahreddin A'cemî'den tefsir ve hadis okumasını müteakip Bursa'ya dönmüştür. Burada Molla Yusuf Bâlî b. Molla Fenârî'nin talebesi olduktan sonra dönemin meşhur âlimlerinden Molla Yegân'dan (ö. 865/1461 civarı) ders almıştır. Candaroğlu İsmail Bey'in Molla Yegân'dan bir hoca istemesi üzerine en gözde talebelerinden biri olan Molla Hayreddin b. Halil'i Taşköprü Muzafferüddin Medresesi'ne müderris olarak göndermiştir. İsmail Bey kendisine günlük 30 akçe ve Bakır Küresi gelirinden 50 akçe maaş bağlamıştır. Fatih'in Kastamonu beyliğine son vermesiyle Molla Halil, bu maaşını almamıştır. Fatih, İstanbul'da yaptırdığı Seman Medresesi'ne hocası Molla Hayreddin'in tavsiyesi üzerine Molla Halil'i davet eder. Bu daveti Molla Halil farklı gerekçeler ileri sürerek kabul etmez. Bu durumdan memnun olmayan padişah Molla Halil'in Muzafferüddin Medresesi'ndeki görevine son verir. Bölge halkı kendisinin maddi sıkıntılar sebebiyle İstanbul'a gidemediğini düşünerek kendisine 10.000 akçe teklif ettiyse de, bu teklifi de reddetmiştir. Bu arada Küre halkı kendilerini irşad etmesi için Küre'ye davet ettiklerinde bu daveti kabul ederek uzun yıllar söz konusu beldede va'z u nasihatte bulunduktan sonra 879/1475 yılında vefat etmiş ve caminin haziresine defnolmuştur. 40 yıl Muzafferüddin Medresesi'nde

[97] Cevdet Yakupoğlu, "Kastamonu-Taşköprü'de Çobanoğlu Muzafferüddin Yavlak Arslan Medresesi ve Camii", *TAD*, c. XXXVI, sy. 61, s. 54. Burada akla şöyle bir soru gelebilir. Osmanlı gibi neredeyse tüm eğitim ve sosyal hizmetleri vakıf üzerinden yürüten bir devlet nasıl olur da vakfın gelir getiren mülkleri üzerinde vakfiyeye aykırı uygulamada bulunabilir? Bu soruya şu şekilde cevap vermek mümkündür. Candaroğulları'nın Osmanlı devleti himayesine girmesiyle bazı devlet görevlileri ve şahısların vakfiyeden haberli veya habersiz olarak Muzafferüddin Gazi vakfının arazilerinin vasıflarını değiştirmiş olmaları İhtimal dâhilindedir. 29 Zilkade 1008/11 Haziran 1600 tarihinde padişah III. Mehmed zamanında aynı şekilde vakfın bazı mallarına ve gelirlerine bazen kadı hücceti, bazen de senet olmadan vakfiye hilafına el konulduğu, bunun üzerine bu yanlışın ortadan kaldırılması için gerekenin mahkeme tarafından yapılması konusunda ferman yazıldığı anlaşılmaktadır. Bkz. VGMA, Defter No: 1760, sr. 175, s. 242-243; Yine aynı minval üzere vakfın Taşköprü'deki Tepedelik karyesindeki arazi gelirlerine Tutaş karyesi mutasarrıfı olan Kale mustahfızlarından Mehmed adlı kişi müdahale etmiş ve menedilmesi için dilekçe verilmiştir. Bkz. BOA, İE.EV., 52-5739.

[98] Yücel, "Çobanoğulları", *DİA*, c.VIII, s. 354; Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, s. 172; Azmi Şerbetçi, "Kutbüddîn-i Şîrâzî", *DİA*, Ankara 2002, c. XXVI, s. 488; Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, I, 325. Hasan el-Hoyi, Muzafferî nisbetiyle anılmıştır. Bu nisbeti Muzafferüddin Yavlak Arslan'dan almış olmalıdır. Bkz. Cevdet Yakupoğlu, Namiq Musalı, "Kastamonu'da Yaşamış Azerbaycanlı Bilgin ve Şair Hasan el-Hôyî'nin Manzum ve Mensur Eserleri" *III. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu "Kastamonu'da İlmî Hayat ve Kastamonu Âlimleri,* Kastamonu 2016, s. 502.

görev yapan Molla Halil cemaate va'z u nasihatte bulunmuş, belagat, meânî, ilm-i beyan, tefsir, hadis sahalarında da dersler vermiş mümeyyiz bir şahıstır.[99]

Aynı şekilde bu medresede eğitim gören önemli şahsiyetlerden birisi de ünlü mutasavvıf ve ilim ehli olan Şeyh Şaban-ı Velî'dir. 9-10 yaşlarında medresenin müderrisi olan Molla Alaaddin'den eğitim almaya başlamış ve 12-13 yaşlarında buradaki eğitimini tamamlayarak bir üst seviyede eğitim almak üzere Kastamonu'ya gitmiştir.[100]

Daha sonraki yıllarda medresede birçok müderris vazife üstlenmiştir. Mesela 17 Safer 1150/19 Haziran 1737 tarihli bir belgeye göre Muzafferüddin Medresesi müderrisi Mehmed Efendi'nin vefatı üzerine bu makama Abdullah Efendi talip olmuştur.[101] 28 Şaban 1196/8 Ağustos 1782 tarihli beratla da Hüseyin Efendi, Muzafferüddin Medresesi müderrisliği cihetini kendi hüsn-i rızasıyla oğulları Seyyid Ali ve Seyyid Osman'a bırakmıştır.[102] 28 Cemaziyelahir 1206 tarihine gelince Seyyid Ali kendi hissesini oğlu Salih Efendi'ye bırakmıştır.[103] 17 Safer 1234/16 Aralık 1818'de medrese müderrisi Mehmed Saîd Halife'nin vefatıyla boşalan müderrislik ciheti hissesi oğlu el-Hâc Ali Efendi'ye tevcih edilmiştir.[104]

Tablo 5: Muzafferüddin Medresesi Müderris Kadrosu ve Öğrenci Sayıları Tablosu

S. N.	Sene	Müderris Adı	Öğrenci Sayısı
1	1286/1869-70	Müftü Arif Efendi	20[105]
2	1317/1899-1900	Kaza Müftüsü Emin ve İsmail Efendi.	23[106]
3	1321/1903-04	Kaza Müftüsü Emin ve İsmail Efendi.	42[107]

a. Mehmed Arif Efendi (1241/1825-26 – 1311/1893)

Mehmed Arif Efendi, 1241 /1825-26 yılında Taşköprü ilçesinin Gökçeağaç nahiyesinin (Hanönü İlçesi) Eyüce köyünde dünyaya gelmiştir. Gülmezoğlu olarak bilinen Mehmed Arif Efendi'nin babasının adı Hüseyin'dir. Babasının herhangi bir rütbesi olmadığı gibi memuriyet vazifesinde de bulunmamıştır. Kuvvetle muhtemel doğum yeri olan Eyüce karyesinde sıbyan mektebinde eski usul üzere Kur'an-ı Kerîm, tecvid, ilmihâl ve *Birgivi Şerhi Konevi'yi* okumuştur. 1254/1838-39 yılında Boyabat kazasının Câmi-i Kebîr Medresesi'ne girerek 1257/1841-42 yılına kadar sarf, *İzhâr* ve bazı

[99] Mehmed Mecdî Efendi (ö. 999/1591), *Şekāik Tercümesi, Taşköprizâde, Hadâiku'ş-Şekāik,* Abdülkadir Özcan (haz.), İstanbul 1989, s. 139; Hoca Sadeddin Efendi (1008/1599), *Tacü't-tevarih,* İstanbul: Tabhane-i Amire, 1280, II, 465; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Mustafa Eski (haz.), Kastamonu: Eğitim Yüksek Okulu, 1990, s. 17-20; Ozanoğlu, *Kastamonu Kütüğü*, s. 163-164.

[100] Yakupoğlu, "Kastamonu- Taşköprü'de Çobanoğlu Muzafferüddin Yavlak Arslan Medresesi ve Camii", s. 63; Kastamonulu Mevlana Alâeddin Ali Efendi, talebelerine Kır'aat-ı Seba'yı öğreten bir âlimdir. 907/1501-02 yılında vefat etmiştir. Bkz. Mehmed Süreyyâ, *Sicilli Osmanî,* İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1311, III, 488.

[101] BOA, C.MF., 55-2738.

[102] BOA, C.MF., 61-3037. İlgili belge için bkz. EK: 5.

[103] BOA, AE.SSLM.III, 60-3582.

[104] BOA, C.MF., 62-3096.

[105] KVS 1286, s. 74.

[106] SMNU 1317, s. 1319; SMNU 1318, s. 1490.

[107] SMNU 1319, s. 756; SMNU 1321, s. 618.

risaleleri okumuştur. Buradan Çorum Derbendî Hüseyin Efendi Medresesi'ne girerek 1261/1845 yılına kadar *Molla Cami*, *İsegoji, Fenârî, Halebî ve Mülteka* derslerini okumuştur. Buradan Âsitâne'ye geçerek Filibevî Halil Efendi'den tekmil-i nüsah etmiştir. Vidinli Mustafa Efendi'den usulden *Mir'at* ve hadisten *Meşârık-ı şerif* ve Boyabadî Bekir Efendi'den *Dürer* okuyarak 1270/1853-54 yılında Ayasofya Medresesi'nden icazet almıştır.

Aynı yıl Taşköprü kazasına gelerek Hacı Osman Ağa Medresesi'nde müderrislik vazifesine başlamıştır. Mustafa Efendi'nin vefatıyla boşalan Taşköprü Müftülüğüne ise 5 Ramazan 1280/13 Şubat 1864 tarihinde 40 yaşında kaza halkının seçimiyle tayin olunmuştur.[108] Müftülük yaptığı sırada Muzafferüddin Gazi Medresesi müderrisi olan damadı Hacı Mahmutzâde Seyyid Salih Efendi'nin bu vazifesinden kendi isteği ile feragat etmesiyle 16 Rebiulevvel 1292/22 Nisan 1875 tarihinde verilen beratla bu medresenin nısf müderrisliği kendisine tevcih edilmiş, böylece müftülük ve müderrislik vazifelerini birlikte yürütmüştür. Herhangi bir rütbe, nişan ve telif eseri olmayan Arif Efendi, Arapça ve Farsça'ya vâkıftır.

1286/1869-70 yılında bazı özel işleri dolayısıyla İstanbul'a gitmesi gerektiğinden her ne kadar müftülük görevinden istifa etse de işlerini bitirdikten sonra halkı ısrarı üzerine 5 Şaban 1289/8 Ekim 1872 tarihinde tekrar aynı vazifeye tayin olunmuştur. 13 Şevval 1310/30 Nisan 1893 tarihinde yetmiş yaşında bile Müftülük vazifesini ifa ettiği görülmektedir.[109] Orta boylu, kara gözlü, kır saçlı bir vücut yapısına sahip olan Arif Efendi, kendisinden sonra Taşköprü Müftüsü olan Mehmed Emin Efendi 6 Cemaziyelevvel 1311/15 Kasım 1893 tarihinde göreve başladığına göre[110] 1311 yılının ilk aylarında vefat etmiş olmalıdır.

b. Mehmed Emin Efendi (1257/1841- 1339/1921)

Mehmed Emin Efendi, 1257/1841-42 yılında dünyaya gelmiştir. Babasının ismi Hasan'dır. Aile Çaylızâdeler olarak bilinir. 6 Cemaziyelevvel 1311/15 Aralık 1893 tarihinde 400 kuruş maaşla Taşköprü Müftüsü olarak göreve başlamış[111] ve 26 yıllık iftâ vazifesini yaparken 80 yaşında olduğu halde 1339/1921 yılında vefat etmiştir.[112]

[108] İMMA, SAİD, 180/17, 5. Mehmed Arif Efendi'nin atama belgesi için bkz. EK: 6.
[109] İMMA, SAİD, 180/17, 1-5. Tüm bu vazifelerinin yanında Meclis-i Meârif başkanlığı vazifesini de yürütmüştür. Bkz. KVS 1289, s. 86. Mehmed Arif Efendi'nin tercüme-i hal varakası için bkz. EK: 7.
[110] İMMA, SAİD, 180/17, 3; İMMA, SAİD, 231-44/3; İMMA, MŞH, DFT01, 00036/0001, s. 527.
[111] İMMA, SAİD, 231/44, 3; İMMA, SAİD, 227/17, 1.
[112] İMMA, SAİD, 231/44, 1; Ali Sarıkoyuncu, *Milli Mücadelede Din Adamları (Fetvalar ve Fetvaları Tasdik Eden Din Adamları),* Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2012, II, 154. Mehmed Emin Efendi'nin fotoğrafı için bkz. EK: 8.

Mehmed Emin Efendi, müftülük vazifesinin yanında Muzafferüddin Gazi Medresesi'nde müderrislik vazifesini de üstlenmiştir. İsmail Efendi ile birlikte 1317/1899-1900 - 1318/1900-01 yıllarında 23, 1319/1901-02 - 1321/1903-04 yıllarında ise 42 talebeye hocalık yapmışlardır.[113]

O'nun müderrislik görevini Muzafferüddin Gazi Medresesi'nde yıllık 2400 kuruş maaşla 1332/1914 bile sürdürdüğü bilinmektedir.[114]

Müftü Mehmed Emin Efendi, Taşköprü'deki Redif taburunda yeniden inşa olunan dâire-i askeriyede komisyon başkanlığı yapmış ve buradaki gayretli çalışmalarından ötürü askeriyenin terfi etmesi konusundaki görüşü doğrultusunda Şeyhülislam Mehmed Cemaleddin'in 26 Cemaziyelevvel 1325/7 Temmuz 1907 tarihinde verdiği uygun görüşüyle payesi mûsıla-i sahn'a çıkarılmıştır.[115]

Milli mücadelede Ankara hükümetinin yanında yer almış, o zor günlerde etrafına topladığı 15-20 müderris ve hoca ile bu mücadeleye katılarak milli bir duruş sergilemiş ve bu uğurda gereken desteği verme hususunda din adamlarıyla birlikte yemin etmiştir.[116]

İstanbul'un işgali sonrasında milli mücadeleyi destekleyenlerin aleyhine İstanbul hükümetinin verdirdiği fetvaya karşı Mehmed Rifat Börekçi öncülüğünde hazırlanan ve Hey'et-i Temsiliye'yi destekleyen fetvayı imzalayanlar arasında Taşköprü Müftüsü unvanıyla Mehmed Emin Efendi yer almaktadır.[117]

c. İsmail Hakkı Efendi /1266/1850 - ?)

İsmail Efendi, 3 Şaban 1266/14 Haziran 1850 tarihinde Boyabat kazasının Şehir Viran divanına tabi Alaseki karyesinde dünyaya gelmiştir. Babası demircilik ve ziraat ile uğraşan Hasan Ağa, annesi Fatıma Hanım'dır. İsmail Efendi, Çilingirzâde olarak bilinir.[118] Doğduğu yerde sıbyan mektebinde başlayan eğitim hayatı 1280/1863-64 yılında Boyabat'ta bulunan Kemal Dede Medresesi'nde devam etmiştir. 1286/1869-70 yılında rüştiye mektebine girmiş, iki yılın sonunda buradan diploma alamadan ayrılmak durumunda kalmıştır. 1288/1871-72 yılında Çorum'daki Kurtoğlu Medresesi'ne girmiş, gerekli ilimleri tahsil ederek 1301/1883-84 yılında Şiranlı Hacı Mustafa Efendi'den icazet almıştır. Aynı yıl Taşköprü'ye gelerek Muzafferüddin Gazi Medresesi'nde eğitim vermeye başlamıştır. 1312/1894-95 yılında Küçük Alizâde Hacı Ahmed Efendi'nin Taşköprü Taş Camii yakınında yeniden yaptırdığı medrese müderrisliğine vekâleten atanmış ve 1316/1898-99 yılında aynı medreseye fahri olarak tayin olunmuştur. Aynı medreseye 1322/1904 yılında verilen berat ile aslen ataması

[113] SMNU 1317, s. 1317; SMNU 1318, SMNU 1318, s. 1490; SMNU 1319, s. 756; s. 618.
[114] İMMA, MSH, DFT02, 02308/1, s. 107.
[115] BOA, BEO, 3069-230143/2.
[116] Peker, *1918-1923 İstiklal Savaşının Vesika ve Resimleri*, s. 120.
[117] Abdurrahman Kaplan, *Kurtuluş Savaşının Manevi Reisi Mehmet Rifat Börekçi*, Ankara: Astana Yayınları, 2019, s. 210.
[118] İMMA, SAİD, 65/20, 2.

gerçekleşmiştir. 28 Safer 1325/12 Nisan 1907 tarihinde okuttuğu 28 talebesine icazet vermiştir.[119] Aynı anda Hacı Ahmed Medresesi ve Muzafferüddin Gazi Medresesi'nde vazife yaptığı anlaşılmaktadır.[120]

Hacı Ahmed Medresesi'nde maaşsız olarak 20 yıl gibi uzun bir süre görev yapmasından dolayı zamanla beş kişilik ailesinin geçimini temin etmede bir takım ekonomik zorluklarla da karşılaşmıştır. Bu sorunu Taşköprü ilçe idare meclisinin vilayete vermiş olduğu dilekçe ile çözülmüştür.[121] İki medresede derse girmesi ve 28 talebeye icazet vermesi, uzun yıllar maaş almadan vazifesini yürütmesi, gayretli ve vazife aşığı bir insan olduğunu göstermektedir.

Orta boylu, ela gözlü, esmeri vücut yapısı olan[122] İsmail Efendi'nin bu vazifesini ne kadar daha sürdürdüğü ve ne zaman vefat ettiği tespit edilememiştir.

B. Candaroğulları Dönemi Medreseleri ve Uleması

1. Bayram Gazi Medresesi

Medresenin banisi Bayram Gazi'nin kim olduğu konusunda yeterli bilgi elde edilememiştir. İsmine XVI. yüzyıla ait Kastamonu Sancağı vakıf tahrir defterinde Nasrullah Camii ve Medresesi banisi Nasrullah Kadı'dan söz edilirken yer verilmektedir. Buna göre kardeşleri Mevlânâ Muhyiddin ve Mevlânâ Fethullah ile birlikte Mevlânâ Nasrullah merhum Bayram Gazi evlâdındandır.[123]

Medresenin Candaroğulları zamanında 1380 tarihinden önce Bozkurt ilçesine 5 km mesafedeki Bayram Gazi köyünde Devrekâni'nin Halifiye köyünden İbrahim oğlu Bayram Gazi tarafından yaptırıldığı ileri sürülmektedir.[124] Yunus bin Musa'nın mütevelli tayin edildiği, Allah'ı senâ ve dua ile başlayan vakfiyeden anlaşıldığına göre Bayram Gazi, Ayandon (Ayancık) nahiyesine tabi Berdezme, Kırbaşı, Tatlı, İskita, Zirne, İbtarıc, Nümunla köyleri; Ginolu nahiyesine tâbi Arza, Kızılcaalma, Almalu, Deluktaşı, Morza, Ma'mule, Kestane, Kavaklıca; Devrekâni nahiyesine tâbi Erbük, Dereseku; Küre nahiyesine tâbi Çatak adlı köylerini Allah rızası için vakfetmiştir. Bu vakfiyeden elde edilen gelirden Ayancık nahiyesinde yeniden yaptırdığı üç hücreli medresede sakin talebeye yıllık 15, mütevelli, kâtip ve câbiye günlük birer akçe verilecektir. Arta kalan gelirden Medine-i Münevvere'de bulunan fakirlere güvenilir bir kişi vasıtasıyla her yıl 40 akçe gönderilecek, medresenin harap olması

[119] İMMA, SAİD, 65/20, 1. İsmail Hakkı Efendi'nin tercüme-i hal varakası için bkz. EK: 9.
[120] SMNU 1317, s. 1319; SMNU 1318, s. 1490; SMNU 1319, s. 756; SMNU 1321, s. 618.
[121] BOA, ML.EEM., 671-61. 2 Zilkade 1322/8 Ocak 1905 tarihinde verilen beratla medresenin banisinin vakfettiği 2000 kuruşun nemasından 150 kuruşluk maaş geliri olduğu anlaşılmış, buna ilave olarak 9 Şevval 1328/14 Ekim 1910'da kendisine maaş olarak 100 kuruş tahsis edilmiştir. Bkz. İMMA, SAİD, 65/20, 2, 3.
[122] İMMA, SAİD, 65/20, 2.
[123] Nazım Kuruca, *XVI. Yüzyılda Kastamonu Sancağı Vakıf Tahrir Defteri,* Yüksek Lisan Tezi, İstanbul 1995, s. 110.
[124] VGMA, Defter nr. 738, s. 262, sr. 153. Fazıl Çifçi, Bayram Gazi'nin Devrekâni Nahiyesine tabi Çalyaka karyesinden olduğunu söylemektedir. Medresenin vakfiyesinde ise Halifiye karyesinden olduğu ifade edilmektedir. Bkz. Çifçi, *Kastamonu Camileri,* II, 60.

halinde yeniden yapılacaktır. Ayrıca Mübarek gecelerde üç kişiye bir hatm-i şerif için birer akçe, üç cüzhana vâkıfın ruhuna ithafen okumaları kaydıyla günlük ikişer akçe ödenecektir.[125]

Bayram Gazi medrese vakfının Fatih döneminde padişah beratıyla Bayram Gazi evladından Mevlânâ Muhyiddin, Mevlânâ Nasrullah ve Mevlânâ Fethullah'ın tasarrufuna verildiği görülmektedir. Daha sonra ise tedris tarikiyle Mevlânâ Şaban Fakih'e verilmiştir.[126] XVI. yüzyılın başlarında Bayram Gazi Medresesi vakfının 4726 akçe geliri olduğu anlaşılmaktadır.[127] XVI. yüzyılın ikinci yarısının başlarında 960-61 yıllarında Devrekâni ilçesi Çatak karyesinden 60 akçe, Delüktaş karyesinden 100 akçe ve Kızılcaalma köyünden 250 akça geliri vardır.[128]

XVII. yüzyıl sonlarında Bayram Gazi vakfının Ginolu kazasına tabi bir zaviyesinin olduğu, bu zaviyeyi kanunsuz bir şekilde ele geçirmeye çalışan eşkıyaların Kastamonu kalesinde kalebend edilmeleri Kastamonu kadısına emredilmektedir.[129] Osmanlı arşivinde Ginolu kazasına tabi Bayram Gazi zaviyesi ile ilgili bilgi verilmekle birlikte medrese hususuna değinilmemektedir. Medrese, vakıf tahrir defterlerinde yer almakta, vakfiyede de Ayancık nahiyesinde müceddeden yaptırıldığından söz edilmektedir. Bugün Bozkurt sınırları içerisinde yer alan Bayram Gazi köyünde bir medresenin varlığına dair bir belgeye ulaşılmamıştır. Aynı köy sınırları içerisinde yer alan zaviyeden hareketle zaviye yanında bir medresenin yapılmış olma ihtimalini de göz ardı etmemek lazımdır.[130]

Medresenin müderris kadrosu konusunda çok az veri bulunmaktadır. Bununla birlikte vakfiyede isimleri geçen ve şuhudü'l-hal içesinde yer alan Umdetül-úlemâi'l-müderrisin Mehmed Efendi ibni Abdullah, umdetül-ulemâ Şeyh Abdülkadir Efendi gibi isimlerin medresede müderrislik yapmış olmaları ihtimal dâhilindedir.[131]

XVI. yüzyıl ulema defterlerinde Mevlânâ Yahya Çelebi ve Mevlânâ Alâeddin'in medresenin müderris kadrosunda yer aldıkları ifade edilmiştir.[132]

2. İsfendiyar Medresesi

Medrese, 1392-1440 yılları arasında Sinop'ta hüküm seren[133] İsfendiyar Bey tarafından 842/1439 yılından önce yaptırılmıştır.[134] Medrese, İsfendiyar mahallesinde aynı isimle anılan caminin kuzeybatı

[125] VGMA, Defter No: 738, s. 262, sıra: 153.
[126] Kuruca, *XVI. Yüzyılda Kastamonu Sancağı Vakıf Tahrir Defteri,* s. 110.
[127] Kuruca, *XVI. Yüzyılda Kastamonu Sancağı Vakıf Tahrir Defteri,* s. 235.
[128] Ayşe Tosunoğlu, *XVI. Yüzyılda Kastamonu Sancağı,* İstanbul 1984, s. 115, 117.
[129] BOA, A.DVNSMHM.d, 103-135.
[130] Bayram Gazi köyünde yaklaşık 1993-1996 yılları arasında üç yıl İmam-hatip olarak görev yaptım. Bu süre zarfında medrese konusunda halk arasında herhangi bir konuşma ve söylentiye, ya da rivayete rastlamadım.
[131] VGMA, Defter No: 738, s. 262, sr: 153.
[132] Ercan Alan-Abdurrahman Atçıl, *Erken Dönem Osmanlı İlmiye Teşkilatı Kaynakları: XVI. Yüzyıl Osmanlı Ulema Defterleri,* Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2018, s. 169, 197.
[133] Zerrin Günal, "İsfendiyar Bey", *DİA,* XXII, 512.

tarafında yer almakta idi.[135] Medreseye İbnü'l-Feth[136] ve son dönemlerdeki bir müderrisine izafeten Çörekçizâde Medresesi[137] adı da verilmiştir.

Öte yandan caminin yanında medrese ile birlikte imaret de bulunmakta idi.[138] İsfendiyar Bey, aslına bakılırsa caminin yanında imaret ve medrese yaparak cami, medrese ve imaretten oluşan bir külliye meydana getirmiştir.

Aynı şekilde Boyabat'ta da bir medrese yaptırmıştır. Bu medrese konusunda kaynaklarda yeteri kadar bilgi bulunmasına rağmen Kastamonu'daki medrese ile ilgili BOA ve diğer ilk dönem kaynaklarında bir bilgiye rastlanılmamaktadır. Tabiî ki bu durum Kastamonu'da İsfendiyar Bey adına bir medresenin var olduğu gerçeğini ortadan kaldırmaz. Çünkü bu medrese hakkında bir yazı kaleme alan ve Kastamonu tarihinin 19. yüzyılın başlarının canlı tanığı olan İhsan Ozanoğlu bu medreseyi bizzat gördüğünü söylemektedir. Ona göre devrin en feyizli yapılarından biri olan bu medresede Kastamonu'nun en değerli şair hocaları müderris olarak görev yapmışlardır. 1254/1839 tarihli Şer'iyye sicili kaydına göre Nasrullah Camii ikinci imamı ve medresenin müderrisi Kara Fakih Ahmed Efendi, 1266/1850 tarihli Şer'iyye sicili kaydına göre de şair, bilgin, hatip ve hattat Baharzâde Raşid Efendi bu medresede müderris olarak görev yapan şahsiyetlerdir. Medresenin son müderrisi de Çörekçizâde Mehmed Emin Efendi'dir.[139] Bu müderristen dolayı Çörekçizâde Medresesi olarak da anılan bu medrese 1330/1911-12'li yıllarda yanmış ve daha sonra da arazisi kamulaştırılmıştır. Bu gün medrese binasının yerinde Pancar Kooperatifi binası yer almaktadır.[140]

1286/1869-70 yılına ait Kastamonu Salnâmesinde İsfendiyar Bey Medresesi'nin öğrenci sayısı verilirken daha sonrakilerde verilmemiştir.[141] Sonraki yıllarda medresenin isminin geçmemesi, unutulma veya gözden kaçma ile izah edilemez. Olsa olsa medrese eğitime ara vermiş veya binası harap olmuştur. 1317/1899 yılından itibaren yayınlanmaya başlanan Maarif Salnâmelerinde medresenin banisi bölümünde ilk yaptıran olarak İsfendiyar Bey'in ismi zikredilirken 2. yaptıran olarak Hacı Bahâeddin Bey'in zikredilmesi bu fikri desteklemektedir.[142]

---

[134] Abdullah Bay, "Modernleşme Dönemi Osmanlı Taşra Medreseleri: Kastamonu Medreseleri ve Taşrada Medrese Hayatı", *Karadeniz Araştırmaları: Balkan, Kafkas, Doğu Avrupa ve Anadolu İncelemeleri Dergisi,* İstanbul 2012, c. IX, sy. 62; İsfendiyar Bey, aynı zamanda Boyabat'ta da bir medrese yaptırmıştır. Bu medresenin 1280/1863 yıllarında eğitime devam ettiği görülmektedir. Bkz. BOA, C.MF., 143-7121.

[135] Çifçi, *Kastamonu Camileri,* I, 351.

[136] KVS 1286, s.73-74; KVS 1289, s. 150-153; KVS 1291, s. 151-156.

[137] Ahmet Rıfat Güzey, *Şer'iyye Sicillerine Göre XVII. Yüzyıl Sonları-XXVIII. Yüzyıl Başlarında Kastamonu,* Doktora Tezi, Ankara 2001, s. 200.

[138] Cevdet Yakupoğlu, *İsfendiyar Bey ve Zamanı*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1999, s. 197.

[139] İhsan Ozanoğlu, *Kastamonu'nun Yetiştirdiği Meşhur Adamlar: Candaroğulları İsfendiyar Bey,* Kastamonu: Doğrusöz Matbaası, 1959, s. 15.

[140] Çifçi, *Kastamonu Camileri,* II, 351.

[141] Bkz. KVS 1286, s. 73-74; KVS 1289, s. 150-153; KVS 1291, s. 151-156: 1288/1871 yılına ait vakıfların intikal ve ferağ kayıtlarında İsfendiyar Bey Camii'nin vakfının ismi geçerken medresenin dile getirilmemesi bu yöndeki kanaati kuvvetlendirmektedir. Bkz. BOA, EV.d., 21999.

[142] Bkz. SMNU 1317, s. 1316; SMNU 1318, s. 1488; SMNU 1319, s. 756; SMNU 1321, s. 618.

1332/1914 yılında dahi tedris faaliyetine devam eden medresede 16 öğrencinin bulunduğu anlaşılmıştır.[143] Ancak müderrisinin kim olduğu hususunda bir malumat elde edilememiştir.

Tablo 6: İsfendiyar Medresesi Son Dönem Müderris Kadrosu ve Öğrenci Sayıları Tablosu

S. N.	Sene	Müderris Adı	Öğrenci Sayısı
1	1286/1869-70	Raşid Efendi	15[144]
2	1293/1876	Muhammed Efendi	13[145]
3	1317/1899-1900	Müftüzâde Osman Nuri Efendi	95[146]
	1319/1901-02	Müftüzâde Osman Nuri Efendi	92[147]
4	1319//1901-02	Çörekçizâde Mehmed Emin Efendi	-[148]
5	1321/1903-04	Müftüzâde Osman Nuri Efendi	92[149]

a. Raşid Efendi

İsfendiyar Medresesi müderrisi Raşid Efendi'nin hayatı hakkında fazla bir bilgi elde edilememiştir. 1286/1869-70 yılına ait Kastamonu Salnâmesinde 15 öğrencisi olduğu bilgisi yer almaktadır.[150] Öte yandan Ozanoğlu, İbnülemin Mahmut Kemal'in eserlerinde ve Kastamonu Şer'iyye sicillerinde Baharzâde Mehmed Raşid ismi yer almaktadır. Bu iki ismin aynı kişi olması kuvvetle muhtemeldir. Bu ihtimalden hareketle aşağıdaki bilgilere yer verilmiştir.

5 Şaban 1242/4 Mart 1827 tarihli Hibetullah Medresesi ile ilgili vakfiye kaydında es-Seyyid Mehmed Raşid Efendi ismi yer almıştır.[151] Aynı isim 1 Rebiülahir 1259 tarihli Tevfikiye Medresesi vakfiyesinin mahkeme kaydındaki şahitler arasında Dersiâm Baharzâde es-Seyyid Mehmed Raşid Efendi şeklinde görülürken [152] 1266/1849-50 – 1268/1851-52 yıllarında aynı zatın Atabey Gazi Medresesi'nde müderris kadrosunda bulunduğu anlaşılmaktadır.[153]

Yukarıdaki bilgilerden hareket ederek Mehmed Raşid Efendi'nin 1240/1824-25'li yıllardan itibaren tedris faaliyetine başladığı, Atabey Gazi Medresesi başta olmak üzere uzun yıllar hocalık yaptığı ve 1286/1869-70 yılında 15 öğrenci ile İsfendiyar Bey Medresesi'nde vazife üstlendiği söylenebilir.

[143] İMMA, MSH. DFT02, 02308/1, s. 102.
[144] KVS 1286, s. 74.
[145] KVS 1293, s. 144; KVS 1294, s. 164; KVS 1295, s. 116; KVS 1296, s. 120.
[146] SMNU 1317, s. 1316; SMNU 1318, s. 1488; İMMA, SAİD, 231/21, 1.
[147] SMNU 1319, s. 756.
[148] İMMA, SAİD, 231/21, 1.
[149] SMNU 1321, s. 618.
[150] KVS 1286, s. 74.
[151] VGMA, Defter No: 632, s. 41, sr. 31.
[152] BOA, MŞH.ŞSC.d., 5738- s. 47/109.
[153] İhsan Ozanoğlu, *Kastamonu'nun Yetiştirdiği Meşhur Adamlar: Candaroğulları İsfendiyar Bey,* s. 15; BOA, A.}MKT.UM. 85-29.

Maddi bakımdan varlıklı bir kişi olduğu anlaşılan Baharzâde es-Seyyid Mehmed Raşid Efendi, 1261/1845 tarihli temettüât defterine göre Kuzyaka nahiyesinde emlak ve arazisi bulunup yıllık 50 kuruş vergi vermektedir.[154]

Mehmed Raşid Efendi, bilgin olmasının yanında şair, hatib, hattat ve üstün meziyetleri bulunan bir şahsiyettir. Kastamonu'da yetişen 1253/1837-38 doğumlu kadın şairlerden meşhur Feride Hanım'ın da babasıdır. Mehmed Raşid Efendi'nin Arapça ve Farsça dillerine vukûfiyetinin yanında hat konusunda da icazet verecek derecede sanatkârlığı bulunmaktadır.[155] 1295/1878 yılında vefat eden Mehmed Raşid Efendi, eşi ve şair kızı Feride Hanım'la birlikte Kastamonu Yakup Ağa Camii imareti haziresine defnedilmiştir.[156]

b. Muhammed Efendi

1293/1876-1296/1878-79 yıllarında İsfendiyar Medresesi'nde müderris olarak görev yapan Muhammed Efendi, bu yıllarda 13 öğrenciye hocalık yapmıştır.[157] Muhammed Efendi hakkında başka bir bilgi elde edilememiştir.

c. Müftüzâde Osman Nuri Efendi (1272/1855 - ?)

Hafız Osman Nuri Efendi, 12 Rebiulevvel 1272/22 Kasım 1855 tarihinde Kastamonu Beyçelebi mahallesinde doğmuştur. Babası İzmir Mecidî payeli ve 3. Mecidî nişanını almış Kastamonu Müftüsü Mehmed Emin Efendi, annesi Fatıma Hanım'dır. Debbağ Ahmed Oğlu künyesi ve Müftüzâde lakapları ile maruftur.

İlk tahsilini Kastamonu Nasrullah Kadı mektebinde yapıp hafızlığını tamamladıktan sonra Abdulbâkî Medresesi'ne girerek babası Mehmed Emin Efendi'den tekmîl-i nüsah etmiş ve 1 Receb 1320/4 Ekim 1902 tarihinde icâzetnâme almıştır.

14 Zilhicce 1305/22 Ağustos 1888 tarihinde 33 yaşında iken 360 kuruş maaşla Kastamonu bidayet mahkemesi hukuk azalığına tayin edilmiş ise de yaklaşık iki yıl sonra 19 Şaban 1307/10 Nisan 1890 tarihinde bu görevinden ayrılmıştır. Bu azalığı sırasında İbnü'l-feth nam-ı diğer İsfendiyar Medresesi müderrisliği 21 Rebiulevvel 1306/25 Kasım 1888 tarihinde niyabeten uhdesine verilmiştir. Tedris ile meşgul olmakta iken 13 Şevval 1310/18 Nisan 1309 tarihinde Kastamonu vilayeti İstinaf Mahkemesi fahri azalığına atanan Osman Nuri Efendi, 6 Şaban 1312/2 Şubat 1895'te ilgili mahkemenin kitabetine atanmıştır. Mezkûr baş kitabette 400 kuruş hâsılat-ı şer'iyyeden aidat alarak 15 sene kadar çalışmıştır.

[154] BOA, ML.VRD.TMT.d... 3954, s. 3.
[155] İhsan Ozanoğlu, *Kastamonu'nun Yetiştirdiği Meşhur Adamlar: Candaroğulları İsfendiyar Bey*, s. 15; İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Son Hattatlar*, İstanbul: Maarif Basımevi, 1955, s. 775.
[156] İbnülemin, *Son Hattatlar*, s. 775.
[157] KVS 1293, s. 144; KVS 1294, s. 164; KVS 1295, s. 116; KVS 1296, s. 120.

Bu arada fırsat buldukça müderrislik vazifesini de sürdürmüş ve 15 Şaban 1314/19 Ocak 1897 senesinde 5 öğrenciye icâzetnâme vermiştir.

Babası Müftü Hafız Mehmet Emin Efendi'nin vefatı üzerine Kastamonu Müftülüğüne seçilmiş[158] ve 27 Recep 1327/13 Eylül 1909 tarihinde baş kitabetten çekilerek aynı gün aylık 169,5 kuruş maaşla hizmeti iftaya başlamış ve 13 Şevval 1327/28 Ekim 1909 tarihinden itibaren tensikat kanunu gereği maaşı 100 kuruşa inmiştir. Babasının Abdülbâkî Medresesi müderrisliği ve Nasrullah Kadı Camii *Şifa-i Şerif* dersi hocalığı da imtihanla kendi uhdesine verilmiştir. 1332/1914 yılında Abdülbaki Medresesi'nde görev başında olan Osman Nuri, bu yıllarda 45 talebeye ders okutmaktadır.[159]

Vilayet makamının tezkiresi ile bir dönem Maarif komisyonu fahri azalığı ve evkaf komisyonu fahri başkanlığını da üstlenmiştir. Mahkeme-i istinaf fahri azalığında bulunduğu sırada 13 Şevval 1311/19 Nisan 1894 tarihinde ibtida hariç Bursa ruûsu, baş kitabette bulunduğu zamanlarda 5 Muharrem 1319/24 Nisan 1901 tarihinde hareket dâhil ve 27 Cemaziyelahir 1323/29 Ağustos 1905 tarihinde sahn derecesine terfi olmuştur.[160]

Son derece saygın, vilayet erkânıyla uyumlu bir kişiliğe sahip,[161] orta boylu, ela gözlü, buğday tenli bir vücut yapısına sahip olan Osman Nuri Efendi,[162] 13 Muharrem 1340/16 Eylül 1921 tarihinde emekli olmuştur.[163]

Osman Nuri Efendi, Kastamonu'daki milli mücadele ruhunun oluşmasında büyük rol oynamıştır. İzmir'in işgal edilmesi üzerine Kastamonu'da yapılan ilk protesto eyleminin öncüsü bu hakikati ortaya koymaktadır. İzmir'in bir hafta önce işgal edilmesi üzerine Müftü Osman Nuri Efendi'nin davetiyle Kastamonu'nun Ayasofya Camii konumundaki Nasrullah Kadı Camii'nde büyük bir cemaatin katılımıyla toplantı yapılmış, işgal protesto edilmiş ve vatanın kurtuluşu için dualar edilmiştir.[164] İstanbul'un işgali sonrasında da yapılan büyük mitingde en önde olanlardan birisi olmuştur.[165] Ayrıca Şeyhülislam Dürrizâde'nin fetvasına karşılık Ankara müftüsünün yayınladığı karşı fetvaya 2. sırada imza atmaktan da geri durmamıştır.[166] Arapça ve Farsça bilen Osman Nuri Efendi'nin[167] vefat tarihi tespit edilememiştir.

---

[158] İMMA, MSH. DFT01, 00036/0001, 029, s. 593.
[159] İMMA, MSH. DFT02, 02308/1, 102.
[160] İMMA, SAİD, 176/11, 1. Osman Nuri Efendi'nin tercüme-i hal varakası ve Osman Nuri Efendi'nin de içinde bulunduğu Kastamonu'da ilk telsiz telgrafın kuruluşunda çekilen fotoğraf için bkz. EK: 10 ve EK: 11.
[161] İMMA, SAİD, 176/11, 4.
[162] İMMA, SAİD, 176/11, 2.
[163] İMMA, SAİD, 176/11, 10.
[164] Âdem Köprülüoğlu, *Kastamonu Vilayet Gazetesinde Milli Mücadelenin Yansımaları,* İstanbul Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007, s. 39. Mehmed Zühdî'de Nasrullah Camii için: "Kastamonu kasabasının vasatında Ayasofya mesabesindedir" demektedir. Bkz. Mehmed Zühdî, *Tehassür,* Dersaadet Matbaası, 1308, s. 24.
[165] Nurettin Peker, *1918-1923 İstiklal Savaşının Vesika ve Resimleri: İnönü, Sakarya, Dumlupınar Zaferlerini Sağlayan İnebolu ve Kastamonu Havalisi Deniz ve Kara Harekâtı ve Hatıralar*, İstanbul: Gün Basımevi, 1955, 156.
[166] Peker, *1918-1923 İstiklal Savaşının Vesika ve Resimleri*, s. 167. 22 Nisan 1921 günü Kastamonu Tekkealtı mevkiinde Yunan zulmünün sona ermesi için yapılan büyük mitingde yaptığı dua esnasında "Şimdiye kadar yabancı erkek yüzü

d. Mehmed Emin Efendi (1285/1868 - ?)

Mehmed Emin Efendi, ilmiye sınıfından İsfendiyar Medresesi müderrisi Hüseyin Rifat'ın oğludur. Aile Çörekcizâdeler olarak tanınmıştır. 14 safer 1285/6 Haziran 1868 tarihinde Kastamonu'nun İsfendiyar mahallesinde doğmuştur. Doğduğu mahallede ilk tahsilini tamamladıktan sonra 1299/1881-82 yılında Semhiye Medresesi'ne girerek müderris Hacı Mehmet Efendi'den ilim tahsiline başlamıştır. Burada 4 yıl kaldıktan Atabey Medresesi'ne nakil olunarak medrese müderrisi ve aynı zamanda kayın pederi olan Mehmed Rıza bin İbrahim Kastamonivî'nin ilim halkasına dâhil olmuş ve 1318/1900-01'de icazet almayı başarmıştır. Bu esnada talebelere ders vermekte iken babasından intikal eden İsfendiyar Medresesi'nden gelen talep üzerine yapılan imtihan sonunda 21 Zilhicce 1319/31 Mart 1902 tarihinde başarılı bulunarak verilen beratla vefat eden Hüseyin bin İsmail'in yerine asaleten atanmıştır. Burada hizmet etmekte iken 8 Zilhicce 1327/21 Aralık 1909 tarihinde 105 kuruş maaşlı müderrislik hizmetine nail olmuştur. Vefat tarihi konusunda bir veri bulunmayan Mehmed Emin Efendi, uzun boylu, ela gözlü, buğday tenli bir vücut yapısına sahiptir.[168]

Mehmed Emin Efendi'nin milli mücadeledeki gayret ve hizmetlerini de unutmamak gerekir. İstanbul hükümetinin yayınlattığı fetvaya karşı milli mücadelenin yanında saf tutan Mehmed Emin Efendi, bizzat önderlik ettiği bir çalışmayla on beş yirmi müderrisi bir araya getirmiş ve bu yönde yaptığı izahlarla hocaların manevi hislerini kuvvetlendirmiş, milli mücadeleye hizmet hususunda ant içmelerini sağlamış, bu destek milli mücadelenin sonuna kadar devam etmiştir.[169]

3. İsmail Bey Medresesi

İsmail Bey, İbrahim Bey'in vefatı üzerine 1443 yılında beyliğin başına geçmiş ve 1461 yılında Fatih Sultan Mehmed'e Sinop kalesini teslim etmesine kadar beyliğini sürdürmüştür. Bu teslimiyetten sonra Osmanlı himayesine girmiş, önce Yenişehir daha sonra Bulgaristan'ın Filibe şehrinde Osmanlı devletinin himayesinde 1479 yılında vefat edinceye kadar görev yapmaya devam etmiştir.[170]

O, uzun yıllar beyliğini ayakta tutmasını bilen bir devlet adamı olmasının yanında bir vakıf insan ve ilim adamı olmasıyla da öne çıkar. İsmail Bey Medresesi'ne geçmeden önce İsmail Bey'in ilmi hayatına kısaca değinmek faydalı olacaktır. İsmail Bey'in hocaları ve kimlerden hangi dersleri okuduğu hususunda bir veri bulunmamakla birlikte ilim adamlarını himayesinin yanında Hanefi mezhebini dikkate alarak bir fıkıh kitabı yazabilmesi O'nun iyi bir eğitim aldığını göstermektedir. Bu

görmeyen kızlarımıza, kadınlarımıza Yunan sürülerinin tecavüze başladığını" söylemesi insanların duygulanmasına ve intikam naraları atmalarına sebep olmuştur. Bkz. Peker, *1918-1923 İstiklal Savaşının Vesika ve Resimleri*, s. 321.

[167] İMMA, SAİD, 176/11, 1.

[168] İMMA, SAİD, 231/21, 1, 2. Mehmed Emin Efendi'nin tercüme-i hal varakası için bkz. EK:12.

[169] Peker, *1918-1923 İstiklal Savaşının Vesika ve Resimleri*, s. 120, 169.

[170] Yücel, "Candaroğulları", *DİA*, VII, 148-149.

doğrultuda değerlendirmelerde bulunan İhsan Ozanoğlu, İsmail Bey'in düzenli bir eğitim aldığını, babası İbrahim Bey tarafından devlet idaresi, askerlik, ilim başta olmak üzere her sahada yetiştirildiğini söylemektedir.[171]

Aldığı bu eğitim neticesinde âlim, fazıl, halim, selim bir zat haline gelen İsmail Bey, bölge halkı tarafından çok sevilmiş ve aradan beş asır geçmesine rağmen bu sevgi canlılığını muhafaza etmiştir. Bunda onun çekişmeden uzak, kendisini Kastamonu'nun imar, ilim ve sanat yönünden yükselmesi ve ilerlemesine adaması etkili olmuştur. Bunun neticesinde Kastamonu, devrinin en ileri ilim şehri olma özelliğini kazanmış ve bu parlaklık O'nun vefatından sonra da uzun yıllar devam etmiştir.[172]

İsmail Bey'in, dönemin meşhur ulemasından astronom, matematikçi ve müderris Fethullah Şirvanî'nin Kastamonu medreselerinde ders vermesini sağlaması,[173] Hanefi fıkhını esas alan "Hulviyyât-ı Sultânî" adlı bir eser yazması, birçok âlim, şair ve edibi himaye etmesi, adına eserler yazılması, Niksarlı Muhyiddin Mehmet İçin yaptırdığı kütüphaneye şeriyyât ve akliyât'a dair 300 kitap vakfetmesi ilme verdiği değeri göstermesi açısından önemlidir.[174]

İsmail Bey'in, ilme değer veren bir şahsiyet olmasının yanında[175] âlim olduğunu ortaya koyan en önemli delil, fıkıh konusunda yazmış olduğu *"Hulviyyât-ı Sultânî", "Hulviyyât-ı Şâhî"* veya sadece *"Hulviyyât"* olarak isimlendirilen eseridir. Bu eser halktan o kadar rağbet görmüştür ki, her beldenin merkez camilerinde bir nüshası yer almış ve halka okunması için fermanlar yazılmıştır.[176] Bu eserin ülkemizde 84, yurt dışında ise 23 olmak üzere 107 nüshası tespit edilmiştir.[177]

Eser fetvalardan oluşan bir fıkıh kitabıdır ve Türkçe olarak yazılmıştır. Bu husus fıkıh kitapları açısından dönemin çığır açan bir yeniliğidir. Kitabını Türkçe yazmasının nedeni olarak öncelikle Arapça yazmaya muktedir olmadığını ifade etmiş, ikinci olarak da Arapça ve Farsça bilmeyenlerin faydalanmasının amaçlandığını belirtmiştir. [178] İlgili bolümde bu görüşünü şu şekilde dile

---

[171] İhsan Ozanoğlu, *Kastamonu'nun Yetiştirdiği Meşhur Adamlar Candaroğulları, (İsmail Bey),* Kastamonu: Doğrusöz Matbaası, 1959, s. 4; Candaroğulları Beyleri ilme, âlime, ilmi müesseselere değer verdikleri gibi kendileri de ilim konusunda iyi yetiştirilmişlerdir. Mesela İsmail Bey'in babası İbrahim Bey için babası İsfendiyar Bey'in bizzat oğlunun okuması için müellifi belli olmayan *"Cevâhiru'l- Esfad"* adlı satır arası Kur'ân tefsirini yazdırması bu gerçeğe ışık tutmakta, ailenin ilme olan ilgisi göstermektedir. "Bkz. Nazife Vildan Güloğlu, *"Bir Babadan Oğluna En Güzel Hediye: Cevâhiru'l-Esdâf Tefsiri"*, Osmanlı Döneminde Tefsir, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2018, I, 27.

[172] Yaman, *Kastamonu Tarihi,* s. 152.

[173] İhsan Fazlıoğlu, "Osmanlı Felsefe-Biliminin Arka Planı: Semerkand Matematik Astronomi Okulu", *Dîvân İlmî Araştırmalar,* (2003/1), sy. 14, s. 39.

[174] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri,* Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1969, s. 144.

[175] İsmail Bey zamanında Kastamonu'ya gelen ve yanında birkaç gün kalan Şair Hâmidî, pek çok kasidesini Fatih Sultan Mehmed'e ithaf etmekle birlikte o'na da divanında büyük yer ayırarak övgü dolu sözler söylemektedir. Bkz. Yaman, *Kastamonu Tarihi,* s. 153-154.

[176] Abdülkerim Abdulkadiroğlu, "Candaroğlu İsmail Bey ve Hulviyyât-ı Sultânî Adlı Eseri Üzerine Notlar", *Türk Tarih ve Kültüründe Kastamonu,* Tebliğler, 19-21 Ekim 1988, ss. 43-54, Ankara 1989, s. 54.

[177] Nail Karagöz, *Hanefî-Mâturidî Gelenekte Kıyas İçerikli İstidlâl (Hulviyyât Örneği),* Doktora Tezi, Adana 2014, s. 25.

[178] İsmail Bey, *Hulviyat,* İBB Atatürk Kitaplığı, O. E. 583, H. 971 Tarihli Nüsha, vr.3 b. Bkz. EK: 13. Aslında İsmail Bey, Arapça ve Farsçayı çok iyi bilmektedir. İran ve Arab diyarından gelen ulemanın İsmail Bey tarafından himaye edilmeleri, Farsça ve Arapçaya vukufiyetini gördüklerinde şaşkınlıklarını ifade etmeleri bunun göstergesidir. Bkz. Ozanoğlu,

getirmektedir: *"... ve dahi bu kitabın hayırla itmamına Allah Teâlâ'dan yardım dileyüb yâ nâsiru, yâ nâsiru, yâ nâsiru deyüb şurû' etti bu kitabı yazmağa. Lakin Arabî etmeğe dahi kadir değildi. Pes nâçâr Türkî dilince bunca mesâili cem' edüb adını "Hulviyyât" kodu. Ta ki Arabî ve Fârisî bilmeyenler mütalaâ edicek Muhammed Mustafa'nın pâk münevver ruhuna salavât vire. Dahi geçmiş iman ehl-i ervâhîçün ve bu bîçâre rûhîçün fatiha okuya..."*[179] Hulviyyât, tatlılar demektir. En eski Türkçe ilmihal kitaplarındandır.[180] 77 babdan oluşan Hulviyyât, inanmış bir müminin günlük hayatında, özellikle de ibadetler konusunda karşısına çıkacak bütün sorularının cevabını bulabileceği bir eserdir.[181]

Vakıf eseri olarak esas mührünü ise Kastamonu'da Şehinşah kayası olarak bilinen ve cami, imaret, medrese, sıbyan mektebi, kütüphane, türbe, han ve hamamdan oluşan ve "Emîr İmareti", "Yeni İmaret", "Küçük İmaret" ve "Aşağı İmaret" olarak bilinen külliye ile vurmuştur.[182]

İsmâil bey ve validesi Devlet Hatun, bu imaretin ve başta medrese olmak üzere diğer hayri hizmetlerin yürümesi için birçok gayrimenkul vakfetmişlerdir. Bunlar:

1- Kürede sınırları belli olan hamam,

2- Kastamonu'da yaptırdığı han ve ona bağlı etrafındaki dükkânlar,

3- Üzerine imaret, kubbe ve medreseyi yaptırdığı ve ahali arasında Kırımlı çiftliği diye bilinen mezranın tamamı,

4- Kastamonu şehrinin aşağı tarafında bulunan Subaşı çiftliği,

5- Kastamonu'da Hatun bahçesi,

6- Kastamonu'ya yakın Keşiş arzı çiftliği,

7- Devrekâni nahiyesindeki Göynükviran divanında Yalınca mevkiinde İshak ve İsa arazisi olarak bilinen yerler,

8- Devrekâni nahiyesinde Göynükviran'a bağlı Durak yeri,

9- Devrekâni nahiyesinde Çardak ve Mancınık namıyla bilinen iki köy arasındaki Çerçi Boyunduruğu adlı mezra,

10- Daday'ın Serhun Gulam nahiyesi Küciler köyünde bulunan Kıyas Zaviyesi çiftliği,

11- Yanya Bey, Hacı Bükü köylerinin öşrü,

12- Kasım Bey'in varisinden satın alınan Göynükviran köyünün tamamı,

---

Kastamonu'nun Yetiştirdiği Meşhur Adamlar Candaroğulları, (İsmail Bey), s. 6. Böyle olmakla beraber O, tevazu göstererek Arapça bilmediğini ifade etmiştir. Bundaki amacı halkın yazdığı eserden kolayca faydalanabilmeleri düşüncesi olmalıdır.

[179] İsmail Bey, *Hulviyat*, s. 3.

[180] Recep Özdirek, "Candaroğlu İsmâil Bey'in Hulviyyât-I Şâhî İsimli İlmihal Kitabında İbadetlerin Hikmetleri", *Kastamonu Üniversitesi II. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu -Kastamonu'nun Manevi Mimarları- 4-6 Mayıs 2014*, s. 479.

[181] Abdulkadiroğlu, "Candaroğlu İsmail Bey ve Hulviyyât-ı Sultânî Adlı Eseri Üzerine Notlar", s. 50. "Hulviyyât-ı Sultânî" Sultanın tatlıları anlamına gelmektedir. Gerçekten İsmail Bey'in eseri dönemin şartları da dikkate alındığında ismi Arapça, ancak içeriği Türkçe olarak kaleme alınmış olan önemli bir yapıttır.

[182] Ahmet Vefa Çobanoğlu, "İsmâil Bey Külliyesi", *DİA,* XXIII, 87.

13- Kökü karyesindeki mezralarla Köprü köyünün tamamı,

14- Velecik namıyla bilinen mevkide ve Tatar Hamza elinde kiralık olan çiftliğin tamamı,

15- Akçakavak köyündeki Ahi yeri olarak bilinen yer,

16- Akçakavak ırmağı üzerindeki iki değirmen,

17- Ulusazı adlı mezra,

18- Devlet Hatun tarafından vakfedilen Devrekâni Gölceğiz çiftliği,

19- Küre şehrinde 2 dükkân,

20- Kastamonu Buğday pazarında bir dükkân,

21- Kastamonu'da bahçe,[183]

22- Taşköprü'de İvaz, Boyundurcuk, Hüseyin, Çay Yekeski[184]

İmarette âlimler, fakirler, yolcu ve saygın kişilerden hak edenlere ikramlarda bulunulacaktır. Medresede ise ümmet arasında saygın ve peygamber mirasına sahip çıkacak gerçek âlimler tedris ile görevlendirilecektir. Vazife üstlenen bu âlimler ise Allah'a bağlı olanları ebedî cennete ulaştıracak, kendilerine sığınanlar için kalkan vazifesi yapacaktır. Ayrıca medresede faydalı ve verimli eğitim yapacaklardır.[185]

İsmail Bey, vakfiyesinde vakfettiği han, hamam, köyler ile gelir getiren çiflik ve bahçelerin gelirlerinin nerelere harcanacağını 24 maddede belirtmiştir. Bu maddelerden bir kısmı medreseye tayin edilecek müderriste olması gereken bazı özellikleri belirtmektedir. İlk olarak müderris Hanefi mezhebinden, edebiyatı bilen, usul ve furu açısından şeriata aşina, diyanet ve takvasına güvenilir bir kişi olacaktır. İkinci olarak bu müderris tedrise devam edecek, tefsir, hadis ve Hanefi fıkhı meselerini okutacaktır. Bu müderrise her gün için on dört dirhem, her sene için de altı (müd) buğday ve altı (müd) arpa tayin edilecek ve bu medreseye devam eden talebeye her gün için beş dirhem tahsis edilecektir. Aynı şekilde Müderris; medreseye güvenilir bir bevvab tayin edecek, bu bevvab talebeye nezaret etmenin yanında onlara gözetmenlik yapacak, medresede vakıf olarak bulunan kitapları koruyacak, ilim ehlinden bu kitaplar esirgenmeyecek, müderrisin izni olmadıkça öğrenciler kitapları başkasına vermeyecektir.[186]

---

[183] VGMA, Anadolu Defteri, Defter No. 582/1, s. 227, sr., 157'de kayıtlı 861 tarihli Arapça Vakfiye; VGMA, Anadolu Defteri, Defter No. 582/1, s. 228, sr, 158; H. 865 tarihli Devlet Hatun'un Arapça Vakfiyesi; VGMA, Anadolu defter, Defter No. 582/1, s. 228, sr. 159; Çifçi, *Kastamonu Camileri,* I, 104; Yaman, *Kastamonu Tarihi,* s. 161; İsmet Kayaoğlu, "Candaroğlu İsmail Bey Vakfiyesi", *X. Türk Tarih Kongresi: Ankara 22-26 Eylül 1986 Kongreye Sunulan Bildiri*ler, Ankara 1991, III, 1043. Vakfın erken dönem 901/1495 yılına ait Arapça vakfiye sureti, İsmail Bey Külliyesi'nin vaziyet krokisi için bkz. Kroki: 1. Medresenin planı için bkz. Plan 1. Medresenin son durumunu gösterir fotoğraflar için bkz. EK: 14 ve EK: 15.

[184] BOA, C.BLD., 62-3062. Oldukça fazla akarı bulunan vakfın gelir düzeyi de o derece yüksektir. Mesela vakfın 1868-1869 yıllarına ait geliri 43.639 kuruştur. BOA, EV.d., 19409, s. 13.

[185] VGMA, Anadolu Defteri, 582/1, s. 255, sıra 156.

[186] Bu vakfiyenin şartnamelerinden bir maddesi dönemin anlayışı dikkate alındığında insan hakları açısından değerlendirilmesi gereken bir hususu içermektedir. Bu husus burada istihdam edilecek olan kölelerle ilgilidir. Buna göre imarette çalışmak için vakfın gelirlerinden bedelleri ödenmek kaydıyla üç köle satın alınacak, bunlardan biri mutfakta çalışacak, diğer ikisi de ekmeklik ve çorbalık buğday temizleme, bahçelerin ekilmesi ve imaret şeyhinin göstereceği işleri yapacaklardır. Bu üç köleden her biri sadakatle altı yıl imaretin hizmetinde bulunurlar ise azat edilecektir. Bu üç köle için her gün üç dirhem ayrılacak, bu meblağ ile azat edilen kölelerin yerine üç köle satın alınacak ve çark bu şekilde dönmeye devam

Medrese, İsmail Bey Camii'nin avlusunda kuzey yönünde yer almaktadır. Tek katlı ve iki eyvanlı olan medrese 10.45x9.96 m. boyutlarında kareye yakın bir avluyu çevreleyen U şeklinde on hücre ve ortada yer alan 7.01x6.25 m. ebadında dershaneden ibarettir. Ana eyvan kubbe ile örtülüdür. Giriş eyvanı ve avluyu üç taraftan saran odalar beşik tonozlarla kaplıdır. Odaların dışarıya bir veya iki penceresi bulunmakta, her odada bulunan ocak ve dolap nişleri göze çarpmaktadır. Medrese, 1180/1766-67 ve 1306/1888 tarihlerinde onarım görmüş ve en son 1992 yılında restore edilmiştir.[187]

O, medrese ile birlikte bir de kütüphane yaptırmış, ayrıca bu kütüphaneye eserler de bağışlamıştır. Bu kütüphaneden ilgili bölümde söz edilecektir.

Aynı külliye içerisinde yer alan caminin 858/1454 tarihli kitabesinde İsmail Bey'in ismi zikredilirken [188] medresenin kapısı üstündeki 0.40x0.45 ebadındaki kitabede yaptıranın ismi yer almamakta ve 880/1475 tarihi not düşülmektedir. Üç satırdan oluşan kitabe şu şekildedir:

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ قال النبي عليه السلام

من فتح له باب الدعاء فتحت له ابواب الجنة

فواقف المدرسة يدعي اليه بتاريخها ان رحمة الله عليه ٨٨٠

Besmele ile başlayan kitabede Hz. Peygambere selam gönderildikten sonra ikinci satırda O'nun: "Kime dua kapısı açılmış ise ona rahmet kapıları açılmış demektir" hadisi zikredilmektedir.[189] Üçüncü satırda: "Medresenin vâkıfına -ان رحمة الله عليه– tarihi ile dua edilir" denilmekte ve 880/1475" tarihi düşülmektedir. [190] Buradan hareket edilecek olur ise medresenin Osmanlı zamanında yapıldığı düşünülebilir. Ancak yukarıda ifade edildiği gibi külliyenin vakfiyesinde medrese yer almakta, müderrislerin aldığı maaştan Hanefi mezhebinden olmasına kadar ayrıntıya yer verilmektedir. Malum olduğu üzere genelde vakfiye, eser ortaya konulduktan sonra yazılmaktadır. Yapılmamış bir eser konusunda vakfiye düzenlemek ve ayrıntılı şartları zikretmek pek düşünülemez. Bu nedenle bu kitabenin sonradan veya yapılan bir tamirin ardından konulmuş olması kuvvetle muhtemeldir.[191]

Medresede dönemin birçok ünlü müderrisi görev yapmıştır. Bunlardan en göze çarpanı Arapça ve dini ilimleri Tokatlı Molla Hüsâmeddin Çelebi, Yûsuf Bâlî b. Muhammed Fenârî ve Molla Yegân'dan, astronomi ve mantık derslerini Kadızâde-i Rûmî'nin talebesi olan ve on yıl kadar Kastamonu'da kalan ve medresede ders veren; Ali Kuşçu ile birlikte Anadolu'da coğrafya, matematik ve astronomi

edecektir. Şayet bu kölelerden biri kaçar veya hizmetinde ihaneti ortaya çıkarsa satılacak ve yerine başkası alınacaktır. Bkz. VGMA, Anadolu Defteri, 582/1, s. 255, sıra 156.

[187] Eyüpgiller, *Bir kent Tarihi Kastamonu,* s. 80; Çifçi, *Kastamonu Camileri,* I, 345; Ahmet Vefa Çobanoğlu, "İsmâil Bey Külliyesi", *DİA,* XXIII, 88.

[188] Yaman, *Kastamonu Tarihi,* s.156.

[189] Tirmizî, "Daavât", 112,

[190] Yaman, *Kastamonu Tarihi,* s. 166; Behçet, *Kastamonu Âsâr-ı Kadîmesi,* s. 90.

[191] Behçet, *Kastamonu Âsâr-ı Kadîmesi,* s. 90; Çifçi, *Kastamonu Camileri,* I, 92.

öğretimini başlatan kişi olan Fethullah eş-Şirvânî'den (ö. 891/1486)[192] alan ve Niksârî olarak bilinen, adına kütüphane yaptırarak kitaplar bağışladığı Muhyiddin Mehmed Niksârî'dir. Ayrıca Nimetullahzâde İbrahim Efendi,[193] Fethullah eş-Şirvânî,[194] Seyyid Ali el-A'cemî,[195] Mevlā İbrāhīm bin Ni'metu'llāh (İbn Rūşenīzāde)[196] ve es-Seyyid Musa Efendi[197] gibi dönemin önemli şahsiyetleri medresenin müderris kadrosunda yer almıştır.

Tablo 7: İsmail Bey Medresesi Son Dönem Müderris Kadrosu ve Öğrenci Sayıları Tablosu

S. N.	Sene	Müderris Adı	Öğrenci sayısı
1	1115/1704	Es-Seyyid Musa Efendi	-[198]
2	1248/1832	-	33[199]
3	1286/1869-70	Abdülaziz Efendi	25[200]
4	1289/1872-73	Hasan Efendi	20[201]
5	1292/1875-76	Hasan Efendi	5[202]
6	1293/1876	Abdülaziz Efendi	20[203]
7	1296/1878-79	Mehmed Arif Efendi	-[204]
8	1317/1899-1900	Niyabeten Salih Zühdü Efendi	42[205]
9	1330/1911-12	Mehmed Arif Efendi	25[206]

a. Abdülaziz Efendi (? – 1296/1879)

Kastamonulu Haddâdizâde Ahmed Siyâhi Efendi'nin oğludur. Ahmed Siyâhî, XIX. yüzyılda Kastamonu'nun yetiştirdiği Nakşibendiyenin Halidiye kolunun temsilcilerinden,[207] 1291/1874 yılında vefat eden ve Ahmed-i Siyâhî olarak tanınan Şeyh Hacı Ahmed Ziyaeddin Efendi'nin üç oğlundan en büyükleridir.[208] İsmâil Bey Medresesi'nde müderris olarak görev yapmış olan Abdülaziz Efendi, değişik memuriyetlerde bulunmuş olup mevalidendir. Şeyhülislam Uryanizâde Ahmed Es'ad Efendi'nin çok sevdiği bir kişi olup kendisine İzmir paye-i mücerredi verilmiştir. 1296/1878-79 senesinde İstanbul'a gelmiş ve burada vefat etmiştir. Meşihat makamının izniyle Yâ Vedûd türbesine defnedilmiştir. Şeyhzâde olarak bilinmektedir.[209]

[192] Cemil Akpınar, "Fethullah eş-Şirvânî", *DİA,* XII, 464. Şirvânî'nin *İbadetler Risalesi'*nin ilk sayfası için bkz. EK: 16.
[193] Baltacı, *XV - XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri*, I, 209.
[194] Akpınar, "Fethullah eş-Şirvânî", *DİA,* XII, s. 464.
[195] Taşköprizâde, *eş-Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye*, s. 178.
[196] Atâi, *Hadaikü'l-hakaik fi tekmileti'ş-Şekaik,* I, 339.
[197] BOA, İE.EV. 43-4848.
[198] es-Seyyid Musa Efendi'nin ismine 30 Zilkade 1115/5 Nisan 1704 tarihli Atabey Gazi Medresesi vakfına yapılan müdahale ile ilgili belgede şahit olarak rastlanılmaktadır. Bkz. BOA, İE.EV. 43-4848.
[199] BOA, NFS.d., 922, s. 176.
[200] KVS 1286, s. 74; İMMA, SAİD, 76/24, 1.
[201] KVS 1289, s. 152; KVS 1290, s. 132; KVS 1291, s. 154.
[202] KVS 1292, s. 167.
[203] KVS 1293, s. 144; KVS 1294, s. 164; KVS 1295, s. 116; KVS 1296, s. 120.
[204] İMMA, SAİD, 76/24, 1.
[205] SMNU 1317, s. 1316; SMNU 1318, s.1488; SMNU 1319, s. 756; SMNU 1321, s. 618.
[206] İMMA, MSH, DFT02, 02308/1, s. 102.
[207] Necdet Yılmaz, "Hâlid-i Bağdâdî'nin Son Halifesi Kastamonulu Ahmed-i Siyâhî: Hayatı, Eseri ve Vakfiyesi", *Usûl: İslam Araştırmaları,* Adapazarı 2019, sy. 32, s. 40.
[208] M. Zühdî, *Tehassür*, s. 31.
[209] İMMA, SAİD, 76/24, 1. Kastamonu'da Nakibendî tarikatının postnişini olan Ahmed Hicâbî, kardeşi Abdülaziz Efendi'nin vefatı nedeniyle Abdülaziz Efendi'nin oğlu olan ve daha sonra babasının görev yaptığı İsmail Bey Medresesi'nde müderrislik

b. Hasan Efendi

Hasan Efendi'nin eğitim hayatı, şahsiyeti, ailesi ve vefatı vs. hakkında bir veri bulunmamaktadır. 1289/1872 yılından itibaren İsmail Bey Medresesi'nde müderrislik yaptığı, 20 öğrencisinin bulunduğu ve *Câmi, Avâmil ile Halebî* derslerini okuttuğu görülmektedir. 1292/1875-6 yılına gelindiğinde ise Hasan Efendi'nin öğrenci sayısının beşe kadar düştüğü ve bunlara *Cami, İzhâr ve Halebî* derslerini okuttuğu anlaşılmaktadır.[210]

c. Mehmed Ârif Efendi (1270/1854 - ?)

Mehmed Ârif Efendi, 9 Zilkade 1270/1 Ağustos 1854 tarihinde Kastamonu'nun Cebrâil mahallesinde dünyaya gelmiştir. Kastamonu'da Hâlid-i Nakşibendî halifelerinden Şeyh Hacı Ahmet Siyahî Efendi'nin torunu, İsmail Bey Medresesi'nde müderrislik ve değişik memuriyetlerde bulunmuş olan mevaliden ve İzmir paye-i mücerredi sahibi Abdülaziz Efendi'nin oğludur. Annesinin ismi Hanım'dır. Aile, babası tarafından Şeyhzâde olarak maruftur.[211]

Tahsil hayatına 1278/1861-2 yılında Çay Mahallesi Seyyid Ali Mektebi'nde Kur'an'ı hatmederek başlamış, 1284/1867-8 yılında Kastamonu Rüşdiye mektebine girerek ilmihal, Arapça ve Türkçe sarf ve nahiv, kıraati Osmani, Fârisi kitabet, *Zübde-i tarihi enbiya* ve *Muhtasarı hükümât-ı İslamiyye* tarihini, coğrafya-i umumi, hendese, hüsnü hat ve metin derslerini tamamlayarak şahadetnaâme almıştır. 1288/1871-2 yılında Kastamonu Merdiye Medresesi müderrisi olan amcası Seyyid Ahmet Hicabi'nin ders halkasına katılarak 10 Recep 1304/4 Nisan 1887 tarihinde icâzetnâme almaya muvaffak olmuştur. Daha sonra Kastamonu'nun tanınan Kurrâsı Hafız Sadık Efendi'den, kıraati seba ve aşareyi tamamlamıştır. Başarılı bir tahsil hayatı geçirmiş ve Arapça ile Farsça'yı konuşabilecek düzeyde öğrenmiştir. Orta boylu, ela gözlü, buğday tenli bir vücut yapısına sahip olup tek eşlidir.[212]

1295/1878 yılında İstanbul'da Şeyhülislam Üryânizâde Ahmet Esad Efendi'nin camiinde imam-Hatiplik yapmaya başlamıştır. 19 Safer 1296/31 Mayıs 1869 tarihinde ibtida hariç sâniye-i İbrahim Ağa Bursa rütbesine erişmiştir. 1296/1879 yılı Nisan başından itibaren maaş-ı mahsusadan olmak üzere Edirne müderrisliği namıyla 100 kuruş maaş almaya başladığı sırada babası Abdülaziz Efendi'nin İstanbul'da vefatıyla boşalan İsmail Bey Medresesi müderrisliğine talip olmuştur. Evkaf-ı hümayun nezaretinden oluşan bir heyet tarafından yapılan imtihanda başarılı bulunmuş ve 10 Zilkade 1296/26 Ekim 1879 tarihinde İsmail Bey Medresesi müderrisliği beratına nail olmuştur. Kendisine 1297/1879-80 yılında ibtida haricden mûsıla-i sahn Sûfizâde Ferit Bey Bursa rütbesi verilmiş ve aynı

yapan Arif Efendi'ye yazdığı taziye mektubu 29 Rebiulevvel 1296/23 Mart 1879 tarihini göstermektedir. Bu mektuptan Abdülaziz Efendi'nin 1296 yılında vefat ettiği anlaşılmaktadır. Bkz. M. Zühdî, *Tehassür,* s. 98.

[210] KVS 1289, s. 152; KVS 1290, s. 132; KVS 1291, s. 154; KVS 1292, s. 167.

[211] İMMA, SAİD, 76/24, 1, 2.; Dedesi Hâlidî Nakşibendi şeyhi Ahmed Siyâhî Efendi, Devriye rütbeli olup, Kastamonu'daki Kırk Çeşme (Halidiye) Medresesi'nde vazife yapmıştır. Bkz. İMMA, SAİD, 76/24, 2.

[212] İMMA, SAİD, 76/24, 1, 2. Mehmed Arif Efendi'nin tercüme-i hal varakası için bkz. EK: 17.

yıl Kastamonu'ya dönerek İsmail Bey Medresesi'nde ders okutmaya başlamıştır. 26 Cemaziyelevvel 1302/13 Mart 1885 tarihinde vilayetin talebiyle görev süresini tamamlayan A'mâzâde Hafız Efendi'nin yerine 750 kuruş maaşla Kastamonu vilayeti İstinaf mahkemesi azalığına atanarak burada 2 yıl görev yapmıştır.[213] Daha sonra tekrar tedris faaliyetine geri döndüğü anlaşılan ve 1327/1909 yılında bile İsmail Bey Medresesi'nde müderris olarak görev başında olan Arif Efendi'nin bu yıllarda aylık olarak 200 kuruş maaş aldığı görülmektedir.[214] 1332/1914 yılında ise yıllık olarak 2800 kuruş maaş aldığı ve aylığının 233 kuruşa denk düştüğü anlaşılmaktadır.[215]

Mehmed Ârif Efendi, amcası Ahmed Hicâbî'nin vasiyeti üzerine üç yıl kadar dergâhın postnişinliğini üstlenmiş, ancak daha sonra dışarıdan görevlendirmenin vakıf şartına uymadığı gerekçesiyle bu görevden el çektirilmiştir.[216] Vefat tarihi tespit edilememiştir.

d. Sâlih Zühdü Efendi

Salih Zühdü Efendi, 1317/1899-1900 - 1318/1900-01'li yıllarda İsmail Bey Medresesi'nde niyabeten müderrislik vazifesinde bulunmuştur. Bu senelerde okuttuğu talebe sayısı 42'dir.[217] Kendisiyle ilgili detaylı bilgi İnebolu Medresesi anlatılırken verilecektir.

4. Hacı Hızır Medresesi

Candaroğullarının son dönemlerinde yapılan bir medrese olup, arşiv belgelerinde II. Mehmed ve II. Bayezid döneminde vakıf gelirleri kayıtlarına rastlanılmaktadır.[218] XVI. yüzyılda medrese Müderris Mevlânâ Muhyiddin'in tasarrufundadır. Aynı dönemde vakıf kayıtlarının bulunması ve müderris olarak Mevlânâ Muhyiddin'in kayıtlı olması Hacı Hızır Medresesi ve Kara Bevvâb Medresesi müderrislerinin aynı kişi olma ihtimalini akla getirmektedir.[219] Medresenin Küre'de bir hamam, üç bab dükkân, Kozcuğaz karyesinde bir değirmen ve aynı karyede üç müdlük arazisi olup yıllık toplam 1735 akçe geliri vardır.[220] 30 Cemaziyelevvel 986/4 Ağustos 1578 tarihli bir arşiv belgesinde Küre'de bulunan İsmail oğlu Hacı Hızır'ın vakfıyla ilgili kayda yer verilmektedir.[221] Bu medresenin Küre kazasında olma ihtimali yüksektir. Küre-i Nühas kasabasında Hacı Hızır Camii imamet ve hitabetinin tevcihi ile ilgili verilen bir dilekçede: *"Nezâret-i evkâf-ı hümâyuna mülhak evkâftan Küretü'n-nühâs kazası mahallâtından Müderris mahallesinde vâki el-Hac Hızır nam sahibü'l-hayrâtın binâ eylediği*

[213] İMMA, SAİD, 76/24, 1, 2.
[214] İMMA, MSH. DFT02, 02320/1, s. 60.
[215] İMMA, MSH. DFT02, 02308/1, s. 102.
[216] M. Zühdî, *Tehassür,* s. 75, 82; BOA, İSTM.MŞH.DFT2.d, 1770, s. 215; BOA, İSTM.MŞH.DFT2.d, 1771, s 83; BOA, İSTM.MŞH.DFT2.d, 1772, s. 35, 173.
[217] SMNU 1317, s. 1316; SMNU 1318, s. 1 488; SMNU 1319, s. 756; SMNU 1321, s. 618.
[218] BOA, EV.HMH.d. 5, s. 2; Kuruca, *XVI. Yüzyılda Kastamonu Sancağı Vakıf Tahrir Defteri,* s. XIII.
[219] BOA, C.MF. 23-1110.
[220] Kuruca, *XVI. Yüzyılda Kastamonu Sancağı Vakıf Tahrir Defteri,* s. 135, 235.
[221] BOA, EV.HMH.d., 5, s. 2..

cami …"[222] ifadesinden hareketle caminin bulunduğu mahallenin Müderris Mahallesi ve camiyi yaptıranın isminin merhum el-Hac Hızır adlı kişi olması ile aynı yerde vakfın yukarıda zikri geçen bir hamamının bulunması bu fikri güçlendirmektedir. Daha sonraki dönemlerde bu medresenin kaydı ve vakfiyesine ulaşılamamıştır.

Müderris kadrosu ile ilgili XVI. yüzyıla ait mülazemet defterlerinde bazı isimlere rastlanılmaktadır. Bunlardan biriside Mevlânâ Abbas'tır. Mevlânâ Abbas "Amasya'da Hüseyin Ağa Medresesi'nde Emir Kulu Şemseddin'e yetişip badehû Sonisa kadısı iken Hoca Bekiroğlu mektubu ile gelip Ferhat Paşa muaveneti ile medrese-i mezbûre kendisine sadaka olunmuştur."[223] Osmanlı arşivinde tarihsiz olarak yer alan bir belgede ise: "Küre'de bulunan Hacı Hızır Medresesi'nin vakfının harap olmaya yüz tuttuğu, medresenin mutasarrıfı olan Sıddık'ın kendi iradesiyle görevinden feragat ettiği, medresenin kadrosunun bu nedenle boş kaldığı, ders verecek kimsenin bulunmadığı, bu durumun düzeltilmesi için Mevlânâ Eyyûb'e müderrisliğin sadaka buyrulması" mütevelli Hacı Kemal Efendi tarafından talep edilmektedir.[224] Medresenin sonraki dönem akıbeti ile ilgili bir bilgi elde edilememiştir.

5. Toygar Murad Medresesi

Kastamonu'da Osmanlı öncesi yapılan medreselerdendir. Medresenin geçmişi Candaroğulları veya daha öncesine dayanmakladır.[225] Medrese Kastamonu Karabulut köyü sınırlarında yer almaktadır.[226]

Toygar Murad Medresesi vakfının gelir getiren yerleri ile vakıf arazilerinin olduğu anlaşılmaktadır. 960-61/1552-53 yıllarında vakfın Devrekâni Çeltik Eruğı köyünden 100 akçe, Devrekâni Karaca Kaya köyünden 1098 akçe[227] geliri bulunmaktadır.

Aynı şekilde Toygar Murad Medresesi vakfının XVI. yüzyılda müderris Mevlânâ Muhyiddin ve Mevlânâ Göl Kazası kadısı Muslihiddin tasarrufunda Daday Hallaçlar karyesinde 620 akçe gelir getiren arazileri, Sorkun karyesinde Müderris Mevlânâ Muhyiddin tasarrufunda 200 akçe gelir getiren üç çiftlik arazisi, Başyalak karyesinde yıllık 110 akçe gelir getiren çiftlik ve değirmen, yine Başyalak karyesinde yıllık 250 akçe geliri olan Zaviye, Budak karyesinde 150 akçe gelir getiren çiftlik, Eflani Kalvar köyünde yıllık 80 akçe gelir getiren çiftlik, yine Eflani Kılıçhavlı karyesinde yıllık 235 akçe

[222] BOA, C. EV. 557-28137.
[223] Alan, Atçıl, *Erken Dönem Osmanlı İlmiye Teşkilatı Kaynakları,* s. 127.
[224] BOA, İE.TCT., 1-4.
[225] Toygar Murad, Malazgirt zaferinin ardından Kastamonu bölgesinin fethinde yer alan muzaffer kumandanlardan biridir. Türbesi Daday'da İnciğez köyündeki kendi yaptırmış olduğu caminin yanında bulunmaktadır. Bkz. Çifçi, *Kastamonu Camileri,* I, s. 358.)
[226] Fazıl Çifçi medresenin Kastamonu Subaşı Köyü sınırları içerisinde bulunduğunu söylemektedir. Osmanlı arşivi kayıtlarından Merkez Karabulut köyü sınırlarında olduğu anlaşılmaktadır. Bkz. Çifçi, *Kastamonu Camileri,* I, s. 358; BOA, AE.SAMD.III., 96-9516. İlgili belgede *"Der-i devleti mekîne arz-I dâi-I kemine budur ki; Medine-i Kastamonu'da sakin ulemâ ve sulahâ ve meşâyıh-I kirâm eimme ve hutabâ vesairler meclis-i şer'a gelip Kastamonu kurbunda şehrin haricinde Karabulut nam karyede vâki Toygar Murad Medresesi'nin vazife-i muayyene ile müderrisi ve ber vechi meşrût mütevellisi olan Seyyid Mehmed Efendi…."* denilmektedir. Bkz. BOA, AE.SAMD.III, 96-9516; EK: 18.
[227] Ayşe Tosunoğlu, *XVI. Yüzyılda Kastamonu Sancağı,* s. 116, 129.

geliri olan Zaviye, Eflani Çoban karyesinde 280 akçelik bir değirmen, iki çiftlikten oluşan vakıf yerleri olmak üzere yıllık toplam 1925 akçe gelirinin olduğu anlaşılmaktadır.[228] Ayancık nahiyesine tabi Karakaya ve Ilısu karyelerinin de XVIII. yüzyıl sonlarında medrese vakfının gelir getiren yerlerine dâhil olduğu görülmektedir.[229]

XX. yüzyılın başlarında Toygar Murad Medresesi ve müderrisleri konusunda bir veri bulunmamakla birlikte Toygar Murad adına Daday Kozludere karyesi, Hallaçlar karyesi ile Sorkun karyesinde 3 çiftlik, Başyalak karyesinde Şeyh Safâri adlı yerlerden oluşan gelirleri olan bir cami ve bu caminin de vakfı olduğu görülmektedir.[230] Yukarıda da görüldüğü üzere Hallaçlar, Sorkun ve Başyalak karyelerinde bulunan yerler daha önceleri Toygar Murad Medresesi vakfına aittir. Daha sonraları medresenin fonksiyonunu yitirmesiyle beraber bu yerlerin cami vakfına kaydedildiği anlaşılmaktadır.

XVI. yüzyılda Toygar Murad Medresesi'nin müderrisi olarak Mevlânâ Muhyiddin,[231] 30 Zilkade 1115/5 Nisan 1704 tarihinde es-Seyyid Ömer Efendi,[232] 17 Muharrem 1138/25 Eylül 1725 tarihinde Seyyid Mehmed Efendi görev yapmıştır.[233] Aynı şekilde 12 Cemaziyelahir 1168/20 Mart 1755 tarihindeki medresenin müderrisi ve mütevellisinin Mehmed Efendi ve onun vefatıyla zamanın Kastamonu kadısı Ahmed Efendi'nin tevcihiyle öz oğulları Seyyid Mehmed ve Seyyid Ömer Efendiler vazife üstlenmişlerdir.[234] 14 Rebiulahir 1194/9 Nisan 1780 tarihinde ise Ahmed Efendi ve onun yerine geçen Ahmed Halife b. Ali Halife isimlerine rastlanılmaktadır.[235]

Öte taraftan Toygar Murad Bey'in Merkeze bağlı Subaşı köyünde annesi adına yaptırdığı bir de türbe bulunmaktadır. Bu türbenin Kastamonu Göl nahiyesi Çavuşlar köyündeki arazilerden 200 akçe geliri olduğu görülmektedir.[236] Bu türbe vakfının XVII. yüzyılda geliri 2895 akçeye baliğ olmuştur.[237]

Toygar Murad Medresesi'nin vakıf gelirleri olmakla birlikte vakfiyeye ulaşılamamıştır. Ancak dönem dönem farklı zamanlara ait vakıf gelirlerini gösteren arşiv belgeleri mevcuttur.[238]

---

[228] Kuruca, *XVI. Yüzyılda Kastamonu Sancağı Vakıf Tahrir Defteri,* s. 43-45.
[229] BOA, BEO., 2334-174995.
[230] BOA, BEO., 2334-174995.
[231] Kuruca, *XVI. Yüzyılda Kastamonu Sancağı Vakıf Tahrir Defteri,* s. 143.
[232] BOA, İE.EV. 43-4848.
[233] BOA, AE.SAMD.III., 96-9516.
[234] BOA, C.MF. 71-3546.
[235] BOA, AE.SABH.I., 119-8074..
[236] Çifçi, *Kastamonu Camileri,* I, s. 295; Tosunoğlu, *XVI. Yüzyılda Kastamonu Sancağı*, s. 149. Toygar Murad'ın validesi için yaptırdığı türbenin vakfiyesine göre elde edilen gelirler tevliyet ve cüzhanlık cihetlerine ödenecektir. Bkz. BOA, C.EV. 563-28433.
[237] Kuruca, *XVI. Yüzyılda Kastamonu Sancağı Vakıf Tahrir Defteri,* s. 234.
[238] BOA, EV.d., 19532; Kuruca, *XVI. Yüzyılda Kastamonu Sancağı Vakıf Tahrir Defteri,* s. 43-45.

II. BÖLÜM

OSMANLI DÖNEMİ MEDRESELERİ VE ULEMASI

Osmanlı'nın siyasi ve askeri başarısının artmasıyla birlikte eğitim alanında da hem sayısal bakımdan hem de de nitelik bakımından ciddi gelişme yaşanmıştır. Orhan Gazi (1326-1360) döneminde 11, I. Murad döneminde sekiz, Yıldırım Bayezid (1389-1403) döneminde 20, Çelebi Mehmed (1413-1421) döneminde yedi, II. Murad (1421-1444, 1446-1451) döneminde 37, fetret döneminde bir olmak üzere (1326-1451) yılları arasında 84 medrese inşa edilmiştir. Bu medreseler 53'ü Anadolu, 29'u Rumeli ve ikisi Kudüs şeklinde dağılmıştır.[239]

Fâtih'in İstanbul'u almasıyla beraber sekiz medreseden oluşan Sahn-ı Semân ve bunların bir sıra gerisinde yer alan Tetimme Medreseleri ile medrese tahsili hususunda yeni bir evreye geçilmiştir. Çünkü bu medreseler hem mimari yapısı, hem de müfredatıyla birlikte sağlanan maddi kaynak ile Osmanlı Devleti'nin en önemli eğitim kurumu özelliği kazanmıştır.[240]

Kanûnî devrinde inşa edilen Süleymaniye Külliyesi (1550-1557) içinde yer alan evvel, sânî, sâlis ve râbi' medreselerinin yanında tıp, dâruşşifâ ve dârulhadisten oluşan ihtisas medreseleriyle birlikte Osmanlı eğitim sisteminin zirvesinde yer almıştır.[241]

934/1528 tarihli bir defter Osmanlı Anadolu'sundaki medrese sayılarının ciddi anlamda arttığını göstermektedir. Kastamonu'daki İsmail Bey, Atabey Gazi, İbrahim Paşa ve Taşköprü'deki Muzafferüddin Gazi medreseleri dâhil olmak üzere Anadolu'da 150 medrese ismine yer verilmektedir.[242]

XVII. yüzyılın ortalarında devletin başkenti olması, eğitim kurumlarının da İstanbul'da kümeleşmesine neden olmuş ve İstanbul'da medrese sayısı 122'ye ulaşmıştır.[243] XIX. yüzyılın ikinci yarısında düzenlenen bir listede İstanbul'daki faal medreselerin sayısı 166 olarak verilmektedir. XX. yüzyılda ise bu sayı 185 olarak ifade edilmiştir.[244] Osmanlılar medrese hususunda esas yatırımını Rumeli'ye yapmıştır. Osmanlı'nın hâkim olduğu yıllarda Yunanistan 189, Bulgaristan 144,

[239] Baltacı, *XV-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri*, I, 72, 73; Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, s. 1-3; Mehmet İpşirli, "Medrese", *DİA*, XXVIII, 327; Bilgin Aydın & Rıfat Günalan, "Ruus Defterlerine Göre XVI. Yüzyılda Osmanlı Eyalet Teşkilatı ve Gelişimi", *Osmanlı'nın İzinde Prof. Dr. Mehmet İpsirli Armaganı,* Feridun M. Emecen, İshak Keskin, Ali Ahmetbeyoglu (haz.), İstanbul: Timaş Yayınları, 2013, I, 163.
[240] Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, s. 8; İpşirli, "Medrese", XXVIII, 328.
[241] İpşirli, "Medrese", XXVIII, 328; Ekmeleddin İhsanoğlu, "Osmanlı Eğitim ve Bilim Müesseseleri", *Osmanlı Devleti ve Medeniyet Tarihi*, İstanbul: Ircica, 1998, II, 240.
[242] Turan Gökçe, "934 (1528) Tarihli Bir Deftere Göre Anadolu Vilayeti Medreseleri ve Müderrisleri", *TİD*, sy. 11 (1996), s. 163.
[243] İpşirli, "Medrese", *DİA*, XXVIII, 328.
[244] İpşirli, "Medrese", *DİA*, XXVIII, 328.

Arnavutluk 28, Bosna-Hersek, Hırvatistan ve Karadağ 105, Kosova-Makedonya-Sırbistan, Slovenya ve Voyvodina 134, Romanya 9, Macaristan 56 olmak üzere toplam 665 medrese kurulmuştur.[245]

Osmanlı, Kastamonu'daki kendisinden önceki eğitim kurumlarını muhafaza etmiştir. Beylikler dönemi eserlerinden Atabey Gazi Medresesi Osmanlı'nın ilk yıllarında XV-XVI. asırlarda kırklı medreseler içerisinde yerini alırken [246] Taşköprü'deki Muzafferüddin Gazi Medresesi ellili seviyesine kadar yükselmiştir.[247] Candaroğulları eserlerinden olan İsmail Bey Medresesi ise kendisine yirmili sistem içerisinde yer bulabilmiştir. [248]

Kastamonu'da medreseleşme faaliyetleri XV. asrın sonları XVI. asrın başlarından itibaren daha çok Nasrullah Kadı Camii civarında başlamıştır. Nasrullah Kadı, devamı niteliğindeki Hasan Ağa ile başlayan bu süreç zamanla Nasrullah Camii civarı ve diğer mahallelerde hızla yayılmıştır.

Osmanlı döneminde Kastamonu merkez ve köylerinde 24 medrese inşa edilmiştir. Bunlardan sadece İbrahim Paşa Medresesi XV. yüzyılda yapılmıştır. XVI. yüzyılda altı, XVII. yüzyılda üç, XVIII. yüzyılda beş, XIX. yüzyılda sekiz ve XX. yüzyılda bir medrese kurulmuştur. Bu medreselerden 17'sinin vakfiyesi tespit edilmiştir. Bina olarak değerlendirildiğinde bir tanesi kısmen olmak üzere altı adedi ayakta kalmış, gerisi maalesef sadece tarih sayfalarında yer bulabilmiştir.

Tablo 8: Kastamonu'da Osmanlı Döneminde Merkezde Yapılan Medreselerin Dağılım Tablosu:

S. N.	İl/İlçe	Medresenin Adı	Banisi	Y. Tarihi	Vakfiye		Son Durumu	
					Var	Yok	Mevcut	Yıkılmış
1	Kastamonu	İbrahim Paşa	İbrahim Paşa	899/1493-94	X			X
2	Kastamonu	Nasrullah Kadı/Hasan Ağa	Nasrullah Kadı Hasan Ağa	1509 Sonrası	X			X
3	Kastamonu	Koyunlu	-	937/1530 Öncesi	X			X
4	Kastamonu	Çay (Veled-i Fethi)	-	937/1530 Öncesi	X			X
5	Kastamonu	Yakub Ağa	Yakub Ağa	965/1558 Öncesi	X		X	
6	Kastamonu	Kara Bevvâb	-	-	X			X
7	Kastamonu	Cebrâîl	-	-	X			X
8	Kastamonu	Yenice	Yenice Bey	-		X		X
9	Kastamonu	Dinek	-	-		X		X
10	Kastamonu	Dârulhadis/ Dârulkurrâ	Karamustafa Paşa	945/1538-39	X			X
11	Kastamonu	Münîre	Reîsülküttâb Mustafa Efendi	1159/1746	X		X	
12	Kastamonu	Numâniye	Hacı Arife Kadın	1224/1809 Öncesi	X		X	
				1102/1690				

[245] İhsanoğlu, "Osmanlı Eğitim ve Bilim Müesseseleri", II, 245.
[246] Baltacı, *XV-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri,* I, 309.
[247] Baltacı, *XV-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri* II, 581.
[248] Baltacı, *XV-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri,* I, 208.

13	Kastamonu	Namazgâh/Abdülbaki	Abdülbâkî Efendi	Öncesi	X			X
14	Kastamonu	Mahmudiye/ Şadırvanalltı	el-Hâc Mahmud b. El-Hâc Pîrî Kalıncıoğlu	1153/1740 Öncesi	X			X
15	Kastamonu	Kastamonu	Hacı Mustafa b. Şaban	-	-	-	-	-
16	Kastamonu	Tevfikiye	-	1240/1824-25 Öncesi	X		X	
17	Kastamonu	Gökdere/Honsalar	-	1248/1832-33 Öncesi	-	-	-	-
18	Kastamonu	Merdiye (Hibetullah/Seyyid Efendi)	Merdzâde el-Hâc Mehmed bin ibrahim	1242/1827 Öncesi	X		Kısmen Mevcut	
19	Kastamonu	Sıdkıye (Kuyudibi)	Hacı Bıyıkzâde Sadık Efendi	1294/1877 Öncesi	X			X
20	Kastamonu	Semhiye(Senâiye/ Sırtlızâde)	Hacı İsmail b. Hasan	1269/1852		X		X
21	Kastamonu	Ziyâiye (Evliya Efendi)	Solakzâde Mehmed Hulusi b. Yahya	1286/1869	X		X	
22	Kastamonu	Fevziye	Mehmed Fevzi Efendi	1310/1892-93		X		X
23	Kastamonu	Başvîrân	Hasan Ustazâde Hüseyin Efendi	1311/1893-94	X			X
24	Kastamonu	Enîsiye (Dursun Efendizâde)	Mehmed Hilmi Efendi/Mehmed Enis Paşa	1320/1902		X		X

Osmanlı döneminde Kastamonu'ya bağlı ilçelerde ise iki Ağlı, dört Araç, dört Azdavay, bir Bozkurt, iki Cide, iki Daday, üç Devrekâni, bir İnebolu, altı Küre, bir Seydiler, bir Şenpazar, yedi Taşköprü ve üç Tosya olmak üzere küçük-büyük 37 medresenin tedrisatta bulunduğu anlaşılmaktadır.[249] Bu medreselerden sadece Cide ve İnebolu medrese binaları varlığını korumuştur.

Tablo 9: Osmanlı Döneminde Kastamonu'ya Bağlı İlçelerde Bulunan Medreselerin İcmal Tablosu

S. N.	İl/İlçe	Medresenin Adı	Banisi	Y. Tarihi	Vakfiye		Son Durumu	
					Var	Yok	Mevcut	Yıkılmış
1	Ağlı	Fevziye	Kadızâde Raşid Efendi	1320/1903	X			X
2	Ağlı	Tevfikiye	Hacı Bekir Efendi	-		X		X
3	Araç	Niyâziye	Ahali	1286/1880		X		X
4	Araç	Abdalpaşa	Hasan Tahsin Efendi	1329/1911 Öncesi		X		X
5	Araç/İğdir	Tevfikiye	-	-	-	-	-	-
6	Araç	Tavşanlı/Boyalı	Mehmed Tevfik Efendi	1285 Öncesi	-	-	-	-
7	Azdavay	Hoca Muhiddin (Muhyiddin)	-	930/1573 Öncesi	X			X
8	Azdavay	Osmaniye	Ahali	1322/1904	X			X
9	Azdavay	Kenzülirfân	Çölmekzâde Hasan Hakkı Efendi	1323/1905 Öncesi	X			X
10	Azdavay	Hamidiye	Hazine-i Hâssa	1320/1902 Öncesi		X		X
			-	1318/1901				

[249] Kastamonu ve ilçelerinde tedrisatta bulunmuş olan medreselerin genel icmal tablosu için bkz. Tablo 33.

11	Bozkurt	Pazaryeri		Öncesi	X			X
12	Cide	Feyzü'l-Hamîdî	Ahali	1900 Öncesi		X	X	
13	Cide	Çavuş	-	-	-	-		X
14	Daday	Kolukaraoğlu	Kolukaraoğlu Hacı Hüseyin Ağa	1247/1831-1832 Öncesi	X			X
15	Daday	Avniye	Mevlâ Hüseyin Vehbi Efendi	1290/1873 Öncesi	X			X
16	Devrekâni	İsmail Bey	İsmail Bey	937/1530-31 Öncesi	X			X
17	Devrekâni	Tevfikiye	Hatibzâde el-Hac Numan Ağa ve Altıkulaçzâde el-Hac Mustafa Ağa	1276/1860 Öncesi	X			X
18	Devrekâni	Mehmed Efendi (Şişmanoğlu)	Şişmanzâde İbrahim Efendi	1312/1894	X			X
19	İnebolu	Hamidiye	II. Abdülhamid	1298/1881 Öncesi		X	X	
20	Küre	Abdüssamed	-	-	X			X
21	Küre	Müftüzâde	Salih Ağa	1240 Öncesi				
22	Küre	Abdi Efendi	Hacı abdi Efendi	-		X		X
23	Küre	Canbazoğlu	Canbazzâde Ahmed Efendi	-		X		X
24	Küre	Cami-i Kebîr (Yahşi)	Yahşi Efendi	-		X		X
25	Küre	Hacı Hasan Ağa	Hacı Hasan Ağa	-		X		X
26	Seydiler	Fevziye	Efendizâde Emin Bey	1324/1906		X		X
27	Şenpazar	Şir Ali Bânî	-	1320/1902 Öncesi		X		X
28	Taşköprü	Abdal Hasan	-	-	-	-		X
29	Taşköprü	Harabe		1168/1755 Öncesi	X			X
30	Taşköprü	Abayzâde Nâm-ı Diğer Mizancızâde	Mizancızâde Kamil Ağa	1328/1910	X			Harabe
31	Taşköprü	Hacı Osman Ağa	Hacı Osman Ağa	1275/1858	X			X
32	Taşköprü	Ayvalı	Veysizâde İsmail Hilmi Efendi	1324/1906	X			X
33	Taşköprü	İhsaniye	Ahali	-		X		X
34	Taşköprü	Taş Camii/Hacı Ahmed Efendi	Küçük Alizâde Hacı Ahmed Efendi	1312/1894	X			X
35	Tosya	Abdürrezzak	Abdürrezzak Efendi	1126/1713 Öncesi	X			X
36	Tosya	Abdurrahman Paşa	Mehmed Bey	992/1584 Sonrası	X			X
37	Tosya	Çevlik	Ahali	-		X		X

Kastamonu ve ilçelerinde tedrisatta bulunan 69 medreseden 40'ının vakfiyesi tespit edilmiştir. Bu medreselerden İsmail Bey, Münire, Yakub Ağa vs.'de olduğu gibi çok zengin gayrimenkul varlıkları olduğu gibi az gelir getiren bir iki dükkân vs. mülkleri olanlar da vardır. XVIII. asırdan itibaren ise medreseler için yapılan mülk vakıflarının yanında para vakıfları da yapılmaya başlanmıştır. Bazı medreselerin Nûmâniye, Namazgâh, Tevfikiye medreselerinde olduğu gibi hem gayrimenkul, hem de

para vakfı mevcuttur. Hem gayrimenkul hem de para vakfı olan medreselerin sayısı sekizdir. Sadece para vakfı olanlar ise dörttür.

Kastamonu'da hicri 1248/1832 ve 1253/1837 yıllarında yapılan nüfus sayımında medreselerde bulunan talebelere de yer verilmiştir. Bu sayımlarda bazen yaşı 30-40'ın üzerinde isimlere rastlanılmaktadır. 1253/1837 sayımında Kastamonu merkezde 14 medrese faal olup talebe mevcudu şu şekildedir.[250]

Tablo 10: 1253/1837 Yılında Kastamonu Merkezde Bulunan Medrese ve Öğrenci Sayıları Tablosu

S. N.	Medresenin Adı	Öğrenci Sayısı
1	Atabey Gazi Medresesi	5
2	İsmail Bey Medresesi	4
3	Gökdere Medresesi	19
4	Nasrullah Kadı Medresesi	7
5	Yakub Ağa Medresesi	17
6	İbn Fethî (Çay) Medresesi	17
7	İbrahim Paşay-ı Atik Medresesi	11
8	Dârulkurrâ Medresesi	8
9	Münîre Medresesi	33
10	Musallâ ve İlavesi Medresesi	38
11	Mahmudiye Medresesi	11
12	Numâniye Medresesi	29
13	Koyunlu Medresesi	5
14	Hibetullah (Merdiye) Medresesi	25
	Toplam Öğrenci Sayısı	230

Bu sayının içerisinde müderris ve bevvab vs. görevlilerin olduğu ihtimali dikkate alınarak yaklaşık 200 öğrencinin eğitim gördüğü söylenebilir. Verilen sayılarda dikkat çeken bir husus daha vardır ki, o da köklü medreselerden Atabey Gazi Medrese'sinin talebe sayısının beşe, İsmail Bey Medrese'sinin dörde düşmesidir. Bu yıllarda kalabalık medreseler ise 38 nüfusla yan yana iki medreseden oluşan Musalla, 33'le Münîre, 29'la Numâniye ve 25'le Hibetullah (Merdiye) medreseleridir.

Aynı tarihlerde Sivas Eyaleti Amasya Sancağı'nda 19 medresede toplam 215 öğrenci eğitim almaktadır.[251]

Son dönem Kastamonu merkez ve ilçelerdeki medreselerin müderris kadrosu, öğrenci sayısı ve varsa kurucu ile vakfı konusunda en teferruatlı bilgi Meşihat arşivinde bulunan Taşra Devriye Müderrisleri

[250] BOA, NFS.d., 924, s. 166-175.
[251] BOA, NFS.d., 2154, s. 50-54.

defterinde bulunmaktadır. Bu defterde verilen bilgiye göre 1332/1914 yılında Kastamonu merkezde 19 medresede 496 öğrencinin olduğu anlaşılmaktadır. Medrese bazında bakıldığında Enisiye 46, Abdülbaki 45 öğrenci ile en kalabalık medreselerdir. İlçelerde ise bazı medreselerin öğrenci sayıları verilmemiştir. Böyle olmakla birlikte ilçelerde öğrenci sayısı 22 medresede 598'e ulaşmıştır. Öğrenci sayılarının çokluğu dikkate alındığında birinci sırada 65 öğrenci ile Cide Feyzü'l-Hamîdî Medresesi gelmektedir. Ardından 60 öğrenci ile Küre Müftüzâde Medresesi ve 56 öğrenci ile İnebolu Hamîdiye Medresesi gelmiştir.

Medreselerde görev yapan müderrisler maaş açısından değerlendirildiğinde il merkezinde en yüksek maaşı aylık 750 kuruş ile Atabey Gazi Medresesi müderrisi Mehmed Rıza Efendi ve yıllık 2800 kuruş ile İsmail Bey Medresesi müderrisi Mehmed Arif Efendi almaktadır. İlçelerde ise en yüksek geliri olanlar yıllık 3250 kuruş ile Daday Kolukaraoğlu Medresesi müderrisi Mehmed Hilmi Efendi ve yıllık 3000 kuruş ile Azdavay Osmaniye Medresesi müderrisi Salih Efendi'dir. Taşköprü Muzafferüddin Gazi müderrisleri Mehmed Emin ve Abdülkerim Efendiler birlikte toplam 2400 kuruş almaktadırlar.[252]

Tablo 11: 1332/1914 Yılında Kastamonu ve İlçelerinde Bulunan Medrese, Müderris ve Öğrenci Sayıları Tablosu

S. N.	İl/İlçe	Medresenin Adı	Müderrisi	Müderrisin Maaşı (Kuruş)		Medresenin Kurucusu	Öğrenci Mevcudu
				Aylık	Yıllık		
1	Kastamonu	Atabey	Mehmed Rıza Efendi	750		Atabey	30
2	Kastamonu	Nasrullah Kadı/Hacı Hasan Ağa	Ahmed Şükrü Efendi	200		Nasrullah Kadı	35
3	Kastamonu	İbn Fetih (İsfendiyar)	-	-	-	İsfendiyar Bey	16
4	Kastamonu	İsmail Bey	Mehmed Arif Efendi		2800	İsmail Bey	25
5	Kastamonu	Yakub ağa	Mehmed Allâme		1000	Yakub Ağa	15
6	Kastamonu	Dâru'l-kurra	Mehmed Habib Efendi		1500	Karamustafa paşa	25
7	Kastamonu	Koyunlu	Mehmed Allame ve Mehmed Habib Efendiler		1200		12
8	Kastamonu	Münîre	Münhal	23	-	Aşir Efendi	22
9	Kastamonu	Numâniye	Hafız Ahmed Efendi	-	-	Numan Efendi	38
10	Kastamonu	Abdülbaki	Osman Fevzi Efendi	-	-	Mehmed Ağa	45
11	Kastamonu	Namazgah	Ahmed Hazım Efendi	-	698	-	15
12	Kastamonu	Semhiye	Zühdü Efendi	-	-	Ali Efendi	15
			Ahmed			Ahmed Ziyaeddin	

[252] İMMA, MSH. DFT, 02, 02308/1, s. 102-109.

13	Kastamonu	Ziyâiye	Ziyaeddin Efendi		300	Efendi	24
14	Kastamonu	Sıdkıye	Münhal		400	Hafız Sadık Efendi	33
15	Kastamonu	Mahmudiye	Ali Hilmi Efendi	-	-	Mahmud Efendi	15
16	Kastamonu	Merdiyye	Hacı Mümin Efendi		324	Hacı Ahmed Ağa	35
17	Kastamonu	Tevfikıye	Mehmed Muhlis Efendi	-	-	-	20
18	Kastamonu	Fevziye	Mehmed Fevzi Efendi	-	250	Mehmed Fevzi Efendi	30
19	Kastamonu	Enisiye	Mehmed Hilmi Efendi	250		Mehmed Hilmi Efendi	46
20	Ağlı	Tevfıkıye	Hüseyin Efendi			Hacı Bekir	45
21	Araç	Niyaziye	Kamil Efendi	-	-	-	40
22	Araç	Abdal paşa	Hasan Tahsin Efendi	-	-	-	45
23	Araç/İğdir	Tevfikıye	-	-	-	-	-
24	Azdavay	Osmaniye	Salih Efendi		3000	Hacı Osman ve İzzet beyler	15
25	Azdavay	Muhyiddin	-		1200	-	-
26	Bozkurt	Pazaryeri	Hasan Efendi		450	Ahmed Efendi	25
27	Cide	Feyzü'l-Hamîdî	Hüseyin Hâmî Efendi	200			65
28	Daday	Avniye	Hüseyin Vehbi Efendi		-[253]	Hüseyin Vehbi Efendi	15
29	Daday	Kolukaraoğlu	Mehmed Hilmi Efendi		3250	Hacı Hüseyin Ağa	-
30	Devrekâni	Tevfikıye	Osman Efendi		200	-	45
31	İnebolu	Hamidiye	Ahmed Hamdi Efendi		400	Hâkân-ı Sâbık Abdülhamid	56
32	Küre	Hacı Hasan Ağa	Halid Efendi	-	-	-	-
33	Küre	Müftüzâde	Sadık efendi	100		Müftüzâde	60
34	Seydiler	Feyziye	Ali Rıza Efendi	-	-	Ali Rıza Efendi	28
35	Şenpazar/ Şehribani	Burhaniye	İsmail Hakkı Efendi				15
36	Taşköprü	Muzafferüddin Gazi	Mehmed Emin ve Abdülkerim Efendiler		2400	Muzafferüddin Gazi	18
37	Taşköpü	Ayvalı/ İhsaniye	-		300	İsmail Hilmi Efendi	20
38	Taşköprü	Taş Camii	Bekir Efendi		300		12
39	Tosya	Cami-i Cedid	Mehmed Efendi		600	İsmail Ağa	44
40	Tosya	Hacı Ali	Hafız Hasan Efendi		600		41
41	Tosya/ Cevlek	Mehmed Efendi Oğlu Mehmed Efendi	-		637		9
Toplam Öğrenci Sayısı							1094

[253] Medresenin müderrisinin maaşı, 8 bab dükkân, 1 oda ve 1 kahvehanenin kira geliridir.

Kastamonulu müderrisler, memleketleri dışında başta İstanbul olmak üzere Osmanlı coğrafyasındaki medreselerin eğitim kadrosunda yer almışlardır. XVI. yüzyılda Rumeli kazaskerliği tarafından mülazım kaydedilenlerin %76-81'i Anadolu, %15-18'i Rumeli, %2-4'ü de İstanbulludur. Anadolu'da en çok mülazım Bolu'dandır. Sonrasında sırasıyla Canik, Karaman ve Aydın'dan sonra Kastamonu gelmektedir. Bunları İstanbul, Ankara ve Bursa vilayetleri izler.[254]

XVII. yüzyılda (1633-1666) en çok mülâzımın 172 kişiyle Bolulu olduğu görülmektedir. İkinci sırada 104 kişiyle Kastamonu, üçüncü sırada 96 kişiyle İstanbul yer almıştır. Bu şehirleri Aydın, Edirne, Samsun, Bosna ve Karaman vilayetleri takip eder.[255]

1706-1722 döneminde en fazla mülâzım gelen vilayetler İstanbul 235, Kastamonu 55, Bolu 48, Edirne ve Ankara 20, Bursa 21 ve Konya ile Çankırı 12 şeklinde sıralanmıştır. 1756-1776 döneminde ise 2817 kişinin Osmanlı'nın 239 farklı yerinden olduğu görülmektedir. İstanbul %42'ye yakın bir oranla 1116 kişiyle ilk sırada yer almıştır. İkinci sırada 49 kişiyle Bolu, üçüncü sırada 48 kişiyle Kastamonu gelmiştir.[256]

1206/1792 yılında İstanbul'da bulunan 179 medresede okuyan talebenin sayısı 2803'tür. Bunların 169'u Ahıskalı, 91'i ise Kastamonuludur. Üçüncü sırada 71 öğrenci ile Safranbolu yer alır.[257]

1844 yılına ait 187 Nolu İstanbul medreseleri nüfus defteri verilerine göre 37 medresede bulunan 1692 kişinin memleketi tespit edilmiştir. Anadolu vilayetleri içinde Kastamonu 76 kişiyle birinci sırada yer alır.[258]

II. Mahmud döneminde (1808-1839) İstanbul medreselerinde 1214 müderris görev yapmıştır. Bunların 443'ü Anadolu kökenlidir. Vilayetler açısından bakıldığında 22 kişiyle Kastamonu birinci sırada yer alır. Kastamonu'yu 19 kişi ile Konya, 18 kişi ile Bursa, 15 kişi ile Eğin, 14 kişi ile Bolu, 13 kişi ile Ankara, 11 kişi ile Trabzon izler.[259]

Sultan Abdülmecid döneminde (1839-1861) İstanbul'da görev yapan 947 müderrisden 651'nin vilayetleri tespit edilmiştir. Bunların 464'ü Anadolu, 110'u Rumeli, 39'u İstanbul, 28'i Kafkasya, dokuzu Arap coğrafyasındandır. Anadolu kökenlilerden 22'si Kastamonu, 21'i Trabzon, 18'i Ankara şeklinde sıralanır.[260]

---

[254] Ferit Arı, *Osmanlı ilmiye teşkilâtında kadı ve müderrislerin istihdamı (1756-1776)*, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Nevşehir 2021, s. 108.
[255] Arı, *Osmanlı ilmiye teşkilâtında kadı ve müderrislerin istihdamı (1756-1776),* s. 109.
[256] Arı, *Osmanlı ilmiye teşkilâtında kadı ve müderrislerin istihdamı (1756-1776),* s. 109.
[257] Necati Aktaş, *1206 (1792) tahririne göre İstanbul medreseleri*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul 1986, s. 161-172.
[258] Aydın Bolat, *187 Nolu Medrese Defterine Göre İstanbul Medreseleri Nüfusu (1844)*, Yüksek Lisans Tezi, Samsun 2015, s. 16.
[259] Arzu Güldöşüren, *II. Mahmud Dönemi Osmanlı Ulemâsı,* Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul 2013, s. 116.
[260] Zeynep Altuntaş, *Sultan Abdülmecid Dönemi Osmanlı Ulemâsı*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul 2013, s. 66-67.

İstanbul medreselerinde 1839-1908 yılları arasında müderris ve dersiam olarak görev yapanların %61'inin yani 105'inin Anadolu kökenli olduğu görülmektedir. Vilayet bazında bakıldığında bu 105 müderrisin 36'sı Trabzon, 26'sı Kastamonu, 23'ü Konya ve 20'si Ankara kökenlidir.[261]

Son dönem Kastamonu medreselerinde vazife yapmış olan müderrislerden bir kısmının İstanbul medreselerinde eğitim alması, Kastamonu-İstanbul arasındaki eğitim köprüsünün devam ettiğini ortaya koymaktadır. İstanbul medreselerinde okuyup memleketine dönerek Kastamonu medreselerinde vazife üstlenenler arasında Sinan Paşa Medresesi'nden mezun Sıdkıye Medresesi müderrisi Mehmed Adnan Efendi, Kalenderhâne Medresesi'nden mezun Araç Abdalpaşa Medresesi Müderrisi ve banisi Hasan Tahsin Efendi, İstanbul Ayasofya-i Kebîr Medresesi'nden mezun Azdavay Kenzü'l-İrfan Medresesi müderrisi Çetinoğlu Mustafa Münib Efendi, Bayezid Camii dersiamlarından Eğinli Hafız Mehmed Hulusi Efendi'den icazetli Ziyâiye Medresesi müderrisi Ahmed Ziyaeddin Efendi, Küçük Ayasofya Medresesi'nden mezun Cide Medresesi müderrislerinden olan İsmail Hakkı Efendi bu durumu ortaya koymaktadır. [262]

Kastamonu kökenli müderrisler 1759-1924 yılları arasında padişahın huzurunda "Huzur Dersleri" adı altında yapılan tefsir derslerinde de yer almıştır.

Tablo 12: Huzur Derslerine Katılan Kastamonulu Müderrisler Tablosu

S. N.	Memleketi	Adı	Huzur Dersleri	Huzur Dersleri		Vefat
				Muhatab	Mukarrir	
1	Tosya	Ali Efendi	1197-1205	X		?
2	Kastamonu	Hoca Ahmed Efendi[263]	1205	X		1211/1797
3	Kastamonu	Hafız İbrahim Efendi[264]	1205- ?	X		1221/1806-7
4	Kastamonu	Ömer Efendi [265]	1224-1235	X		1251/1836
5	Kastamonu	Halil Efendi[266]	1225-1238	X		?
6	Kastamonu	Osman Efendi	1228-1239	X		1237/1822
7	Kastamonu	Ahmed Hilmi Efendi[267]	1248-1273	X		1305/1888
8	Kastamonu	Bekir Sıtkı Efendi[268]	1296-1327	X		1329/1911
			1327-1328		X	
9	Kastamonu	Hüseyin Hüsnü Efendi[269]	1306-1331	X		1331/ 1913
10	Daday	Mustafa Şükrü Efendi[270]	1313-1330	X		1343/1924
			1331-1340		X	
11	Araç	Muhammed Salih Efendi[271]	1318-1328	X		1329/1911

[261] Altuntaş, *Sultan Abdülmecid Dönemi Osmanlı Ulemâsı*, s. 116.
[262] İMMA, SAİD, 231/20, s. 1; Eyüp Akman, *Belgelerle Araçlı Meşhur Şahsiyetler,* Ankara: Gazi Kitabevi, 2021, s. 76; İMMA, SAİD, 120/15, 1; Uzunçarşılı, *Kastamonu Meşâhiri*, s. 100, 101; İMMA, SAİD, 220/13, 2.
[263] Ebü'l-Ula Mardin, *Huzur Dersleri,* İstanbul: İsmail Akgün Matbaası, 1951, II, 307.
[264] Mardin, *Huzur Dersleri,* II, 309.
[265] Mardin, *Huzur Dersleri,* II, 309.
[266] Mardin, *Huzur Dersleri,* II, 307.
[267] Mardin, *Huzur Dersleri,* II, 307.
[268] Mardin, *Huzur Dersleri,* II, 159.
[269] Mardin, *Huzur Dersleri,* IIII, s. 985.
[270] Mardin, *Huzur Dersleri,* III, 848; BOA, TS.MA.E, 1089/1; İMMA, SAİD, 222/19, s. 3/2.
[271] İMMA, SAİD, 30/13, s. 1; Mardin, *Huzur Dersleri,* III, 1061.

12	Daday	İbrahim Hakkı Efendi[272]	1319-1331	X		?
13	Taşköprü	Mehmed Şükrü Efendi [273]	1325-1333	X		1347/1929
14	Devrekâni	Hasan Hulusi Efendi[274]	1329-1339	X		1340/1921
15	Küre	Mustafa Necati Efendi[275]	1331-1332	X		1337/1919
16	Azdavay	Muhammed Celaleddin Efendi[276]	1333-1341	X		?
17	Devrekâni	Hüseyin Vasfi Efendi[277]	1337-1341	X		1345/1926

Kastamonu'da bulunan medreselerde okutulan dersler hususunda 1289/1972-73 - 1292/1875-76 yılları arasında basılan Kastamonu Salnâmelerinde bilgi verilmektedir. Buna göre 1290/1874 yılında basılan salnâmede merkezde tedrisata devam eden 14 medresede 33 müderrisin görev yaptığı anlaşılmaktadır. Sadece üç talebeye *İzhâr* dersinin okutulduğu Atabey Gazi Medresesi'nin en zayıf eğitim kurumu olduğu görülmektedir. Sekiz müderris ile en güçlü eğitim kadrosu Semhiye Medresesi'nde olmakla beraber, bu medresede daha çok Arap grameri okutulmaktadır. Geçmiş dönemlerin en görkemli medreselerinden olan İsmail Bey Medresesi'nde bir müderris 20 öğrencisine sadece gramerden *İzhâr* ve *Avâmîl* ile fıkıhtan *Hâlebî* dersleri vermektedir. Osmanlı medreselerinin genelinde olduğu gibi Kastamonu merkez medreselerinde *Binâ*, *Avamil, İzhâr, Câmi, Kafiye* gibi Arap gramerine dair eserlerin okutulduğu ilk bakışta görülmektedir. Medreselerde Fıkıh usulünden *Mir'ât*, fıkıhtan *Fenârî, Mültekâ, Hidâye* şerhi *Kâdî Mîr* ve *Halebî*; mantıktan *Şemsiye, Tasdîkât ve Tasavvurât;* kelamdan *Akâid-i Adudiye*, belagatten *Muhtasar Meânî*, hadisten *Buhârî* ve Hz. Peygamber sevgisini aşılayan *Şifâ-i Şerif* kitaplarının ders olarak işlendiği ortaya çıkmaktadır.[278]

Tablo 13: 1290/1874 Salnamesine Göre Kastamonu Medreseleri Müderrisleri ile Okutulan Dersler Tablosu:

Sıra No	Medresenin Adı		Müderris-Dersiâm	Okuttuğu Dersler		Ö. Sayısı
				Sabah	Öğleden Sonra	
1	Atabey Gazi		İskilipli Ali efendi	*İzhâr*		3
2	İsmail Bey		Hasan Efendi	*İzhâr, Avâmîl*	*Halebi*	20
3	Nasrullah Camii		Hattat el-Hac Ahmed Efendi	*Tasavvurât, Câmî*	*Mültekâ*	23
4	Koyunlu		Azdavaylızâde Muhammed Efendi	*Fenârî , Câmî*		29
5	a	Münîre	Ali Efendi	*Câmî*	*Halebî*	8
	b	Münîre	Müftüzâde Zeynelabidin Efendi	*Avâmîl*		9
	c	Münîre	Müsevvid Hasan Sükûtî Efendi	*Câmî*	*Şer'iyye*	9
	d	Münîre	Çelenlizâde Hafız Muhammed Zühdü	*Akâid, Câmî*	*Mültekâ*	25

[272] Mardin, *Huzur Dersleri,* III, 1060; İMMA, SAİD, 71/7, s. 1.
[273] Mardin, *Huzur Dersleri,* III, 1091; İMMA, SAİD, 219/10, s. 1.
[274] Mardin, *Huzur Dersleri,* II, 308; İMMA, SAİD, 217/10, s. 1.
[275] Mardin, *Huzur Dersleri,* III, 1062; İMMA, SAİD, 220/13, s. 1.
[276] Mardin, *Huzur Dersleri,* III, 1061.
[277] Mardin, *Huzur Dersleri,* II, 308; İMMA, SAİD, 221/1, s. 4.
[278] KVS 1290, s. 131-133.

			Efendi			
6	a	Numâniye	Şekercizâde Hafız Ali Efendi	*Kâfiye*	*Halebî*	7
	b	Numâniye	Fazılefendizâde Muhammmed Halim Efendi	*Şemsiye, İzhâr*		20
	c	Numâniye	Müsevvidzâde Hafız Saîd Efendi	*İzhâr, Binâ*		37
	d	Numâniye	Müftü Abdullah Hilmi Efendi	*Buhari-i Şerif, Akâid-i Adudiye*		7
7	a	Namazgâh	El-Hâc Mustafa Efendi	*Akâid, Tasavvurât,*	*Muhtasar Meânî*	12
	b	Namazgah	İbrahim Efendi	*İzhâr, Avâmîl*	*Halebî*	15
8	Abdülbâkî		A'mâzâde Hafız Muhammed Emin Efendi	*Tasdikât, Fenârî*	*Muhtasar*	44
9	a	Mahmûdiye	Hacı Hafızzâde Fâzıl Efendi	*Câmî, Maksûd*		10
	b	Mahmûdiye	Nazlızâde Hâfız Mustafa Efendi	*Câmî*	*Halebî*	5
10	Tevfîkıye		Emir Efendizâde Muhammed Vasfi Efendi	*Sarf, Nahiv,*	*Mültekâ, Ferâiz*	25
11	a	Merdiye	Ahmed Hicâbî Efendi	*Şifâ-i Şerîf, Kâdî Mîr, Câmî*	*Mir'ât*	62
	b	Merdiye	Câbizâde el-Hâc Emin Efendi	*Câmî*	*Halebî*	12
	c	Merdiye	Kayalı Muhammed Hulusî Efendi	*Câmî*		7
	d	Merdiye	Hafız Ömer Hulusi Efendi	*İzhâr*	*Halebî*	9
12	Sıdkıye		Hafız Sadık Efendi	*Tasdikât, Fenârî*	*Muhtasar*	25
13	a	Semhiye	Çörekçizâde Hafız Hüseyin Efendi	*Fenârî, Câmi*	*Mültekâ*	30
	b	Semhiye	Ali Efendizâde Muhammmed Zühdü Efendi	*İzhâr*		15
	c	Semhiye	Onsekizzâde Hafız Abdülkadir Efendi	*Binâ*		5
	d	Semhiye	Tahir Efendi	*İzhâr*		8
	e	Semhiye	Hafız Süleyman Rüşdü Ef.	*Avâmîl*		11
	f	Semhiye	Hasan Rüşdü Efendi	*Avâmîl*		7
	g	Semhiye	İsmail Hilmi Efendi	*Avâmîl*		7
	h	Semhiye	Hasan Hüsnü Efendi	*Maksûd*		6
14	a	Ziyâiyye	Muhammed Evliya Efendi	*Akâîd, Câmî,*	*Muhtasar*	25
	b	Ziyâiyye	Semercizâde Ahmed Efendi	*İzhâr*	*Halebî*	12
Toplam Öğrenci Sayısı						549

A. XV. YÜZYIL MEDRESELERİ VE ULEMASI

1. İbrahim Paşa Medresesi

Bazı araştırmacılar İbrahim Bey Medresesi'nin Candaroğulları beylerinden Süleyman Paşa'nın oğlu İbrahim Bey tarafından yaptırıldığını iddia etmektedirler.[279] Ancak bu görüşü destekleyecek bir delil bulunmamaktadır. Aksine 833/1429 veya 834/1430 yılında Edirne'de dünyaya gelen ve 905/1499 yılında vefat eden Osmanlı vezîriâzamı Çandarlı İbrâhim Paşa tarafından yaptırıldığını ortaya koyan 899/1493-94 senesine ait vakfiye mevcuttur.[280] Vakfiyenin bu medreseden söz eden bölümünde; Vakf-ı sâhibü'l-câmi İbrahim Paşa b. Halil Paşa başlığı altında: *"Berây-ı câmi ve medrese ve mekteb der mahrûse-i Kostantiniyye ve câmi-i diğer der kasaba-i İznik ve medrese der kasaba-i Kastamonu…"*[281] denilmektedir. Aynı vakfiyede medresenin Kastamonu Ilısu karyesinde yıllık 1260 akçe gelir getiren bir hamamının bulunduğu bildirilmektedir. Ancak medresede görev yapan vazifeliler ve aldıkları maaş ve görev dağılımı hakkında bilgi elde edilememiştir.[282] Medrese vakfının 1530 yılına gelindiğinde yukarıda ifade edilen hamam ile birlikte Kastamonu Kasaba (Ilısu) karyesinde bulunan pazaryeri ve dükkânların geliri 8840 akçeye ulaşmıştır.[283]

Mevlânâ Küçük Hasan, 1523 yılına ait defterde ifade dildiğine göre İbrahim Paşa Medresesi'nde bir dönem müderris olarak vazife yapmış, daha sonra azlolunmuştur. Aynı kişinin bir müddet sonra Halim Çelebi'nin aracılığı ile Nasrullah Kadı Medresesi'nde vazife üstlendiği anlaşılmaktadır.[284] Öte yandan 1528 yılına ait bir defterde dört yıldır 20 akçe mukabilinde İbrahim Paşa Medresesi'nde müderris olarak vazife üstlenmiş olan Mevlânâ Hasan yer almaktadır.[285] Şayet iki isim de aynı şahsı işaret ediyorsa Mevlânâ Hasan, Nasrullah Medresesi'nden tekrar İbrahim Paşa Medresesi'ne dönmüş demektir.

1248/1832 yılında faal olduğu anlaşılan medresede bu yıllarda 12 talebe eğitim görmektedir.[286] Medresenin tam olarak nerede olduğu tespit edilememiştir.[287]

---

[279] Çifçi, *Kastamonu Camileri,* I, 350.
[280] M. Münir Aktepe, "Çandarl İbrâhim Paşa", *DİA,* VIII, 214; VGMA, Defter No: 575, s. 21, 22. İlgili vakfiye için bkz. EK: 19.
[281] Ömer Lütfi Barkan-Ekrem Hakkı Ayverdi, *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri: 953 (1546) Tarihli*, İstanbul: Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü, 1970, s. 82.
[282] Barkan-Ayverdi, *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri: 953 (1546) Tarihli*, s. 83. Ilısu karyesi XVI. yüzyılda haftalık pazar kurulan önemli yerleşim yerlerinden birisidir. 3 numaralı 966 - 968 / 1558 - 1560 yıllarına ait mühimme defterine göre önceleri Cuma günleri kurulan pazar, camilere zarar verdiği gerekçesiyle ulema ve halkın talebiyle önce Çarşambaya alınmış, daha sonra tekrar Cuma gününe alınması konusunda talepler olmuştur. Bkz. BOA A.{DVNSMHM.d., 3-942.
[283] Ahmet Özkılınç [ve öte.], *438 numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu 937/1530,* Bolu, Kastamonu, Kengiri ve Koca ili livaları, Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, 1994, II, 602.
[284] Alan-Atçıl, *Erken Dönem Osmanlı İlmiye Teşkilatı Kaynakları*, s. 139.
[285] Gökçe, "934 (1528) Tarihli Bir Deftere Göre Anadolu Vilayeti Medreseleri ve Müderrisleri", 163.
[286] BOA, NFS.d., 922, s. 179.
[287] Çifçi, *Kastamonu Camileri,* I, s. 350. 29 Ramazan 1139 /20 Mayıs 1727 tarihli bir belgede Ali b. Süleyman b. Ali'nin Darüşşifası hakkında İsmail Bey Medresesi müderrisi Trabzonlu Ali Efendi, buranın İbrahim Paşa Medresesi vakfı olduğu iddiasında bulunmuştur. Kayıtların incelenmesinden bu iddianın gerçeği yansıtmadığı anlaşılmıştır. Bkz. BOA, C.SH. 5-224.

B. XVI. YÜZYIL MEDRESELERİ VE ULEMASI

1. Nasrullah Kadı (Hasan Ağa) Medresesi

Kastamonu'nun Ayasofya'sı konumundaki Nasrullah Camii ve civarındaki medrese ve meşhur şadırvanının banisi olan Nasrullah Kadı, Bayram Gazi neslinden olup müderris Mevlânâ Muhyiddin ve yine müderris Şeyh Fethullah ile birlikte Yakub b. Süleyman Hanefi'nin üç oğlundan ortanca olanıdır.[288] Nasrullah Kadı, Kastamonu doğumludur. Mevlânâ Nasrullah unvanından da anlaşılacağı üzere Kastamonu'da kadılık yapmış bir şahsiyettir.[289] Anne tarafından sahil kasabası Ginolu, baba tarafından ise Kastamonu Karabulut (Dokuzkat) köyündendir.[290] Nasrullah Kadı'nın Bozkurt ilçesi Bayram Gazi köyünde doğmuş olabileceği söylenmekle birlikte [291] son dönem Kastamonu araştırmacılarından İhsan Ozanoğlu'na göre ise Kastamonu Hacı Şaban köyünde dünyaya gelmiştir. Hatta bu köyde ebcet hesabıyla 1542 tarihini gösteren bir de cami yaptırmıştır.[292] Öte taraftan vakfiyesinde Bayram Gazi köyünden söz etmemesi, akrabalarının Karabulut köyünde, validesinin ise Sahil'de olduğunu söyleyerek onların ruhları için sabah namazından sonra hatim okunmasını vasiyet etmesi,[293] onun anne tarafından Sahil'den, baba tarafından ise Kastamonu Karabulut köyünden olma ihtimalini diğer görüşlere göre daha fazla öne çıkarmaktadır. Nasrullah Kadı'nın vefat tarihi hakkında bir veri bulunmamaktadır.[294]

Nasrullah Kadı'nın 1509 yılına ait vakfiyede öncelikle şer'i ve akli ilimlerden hadis, siyer ve lügate dair bütün kitaplarını vakfettiğini söylemesinden hareketle âlim bir zat olmasının yanında zengin bir kütüphaneye sahip olduğunu söylenebilir.[295]

Her ne kadar kayıtlarda Dâruşşifâ'nın İbrahim Paşa Medresesi olduğuna dair kayıt bulunmasa da böyle bir iddianın ortaya atılması medrese vakıf kayıtlarının kaybolması ya da ulaşılamaması ihtimalini düşündürmektedir. İhsan Ozanoğlu da bu ihtimali destekler mahiyette Pervaneler dönemine ait olan Yılanlı Dâruşşifâ'sının İbrahim Paşay-ı Atik Medresesi adını aldığını söyler. Bkz. Ozanoğlu, *Kastamonu Kütüğü*, s. 58.

[288] Kuruca, *XVI. Yüzyılda Kastamonu Sancağı Vakıf Tahrir Defteri*, s. 110; O. Oğuzhan Arslanoğlu, *Nasrullah Kadı ve Kastamonu Kent Tarihindeki Yeri*, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale 2011, s. 27. Burada Bayram Gazi Vakfıyla ilgili; "*Medrese-i Bayram Gazi, der-tasarruf-i mefâhiru'l-ulemâ Mevlâna Muhyiddîn ve Mevlânâ Nasrullah ve Mevlânâ Fethullah merhum Bayram Gazi evladından olup…*" denilmekte ve üç kardeş için de Mevlânâ ifadesi kullanılmaktadır. Bu ifade üçünün de ilmiye sınıfına mensup olduklarını göstermektedir.

[289] Bu durumu caminin kapı kemeri üzerinde yer alan kitabedeki *"Emera bi-binâi hâze'l-mescidi'l-mübârek fi eyyâm-ı devleti's-sultani'l-â'zam ve'l-hakâni'l-muazzam es-Sultan ibnü's-Sultan Bayezid bin Mehmed Han halleda'llâhû mülkehû iftihârü'l-kudât ve'l-hükkâmü'ş-şer'i'l-mübîn ve'l-ahkâm el-kâdı Nasrullah bin Ya'kub ahsena'llâhü avâkıbehû. Âmin. Çünki tarih oldu işbu câmie "hayrı münîb". Sahibine iki âlem ver ya mücîb!"* şeklindeki ifadeler ortaya koymaktadır. İlgili kitabe için bkz. EK: 20.

[290] Ahmet Uçar, *Nasrullah Kadı ve Kastamonu Tarihindeki Yeri*, *Kastamonu Nasrullah Kadı Camii ve Külliyesi*, İstanbul: Müessese Yayıncılık, 2018, s. 24.

[291] Arslanoğlu, *Nasrullah Kadı ve Kastamonu Kent Tarihindeki Yeri,* s. 30.

[292] Uçar, *Nasrullah Kadı ve Kastamonu Tarihindeki Yeri*, s. 31.

[293] Uçar, *Nasrullah Kadı ve Kastamonu Tarihindeki Yeri*, s. 32; VGMA, Defter No. 1962, s. 218-219, sr. 215.

[294] Nasrullah Kadı, vefat ettiği zaman caminin karşısındaki şadırvanın güneybatı köşesinde yer alan türbeye defnedilmiştir. 1960'lı yıllarda türbe ortadan kaldırılmış ve na'şı kıble istikametindeki bir yere nakledilmiştir. Bkz. Çifçi, *Kastamonu Camileri*, I, 41.

[295] VGMA, Defter No. 1962, s. 218-219, sr. 215. Nasrullah Kadı'nın Kastamonu Orta Bayramcık köyünde de bir medrese yaptırdığı veya onun adına medrese vakfı kurulduğu arşiv kayıtlarında görülmektedir. 3 Recep 1259/30 Temmuz 1843 tarihli

Öte taraftan Nasrullah Kadı, Göl nahiyesine bağlı Orta karyesinde bir cami ile birlikte bir de zaviye yaptırmıştır.[296]

Nasrullah Kadı Camii, şehrin merkezinde ve sembol yapılarından olduğundan günümüzde olduğu gibi geçmişte de merkezi konumda yer alıp saygınlığını hiç kaybetmemiştir. Bu nedenle hayır sahipleri bu eser ve müştemilatı için birbirleriyle yarışmışlar, kurdukları vakıflarla ayakta kalmasını sağlamışlardır. Bu hayır sahiplerinden en başta geleni hiç şüphesiz Reîsülküttâb Hacı Mustafa Efendi'dir. Camiyi tamir ve tadil etmekle beraber genişleten ve caminin yanına bir kütüphane ve medrese kazandıran Mustafa Efendi, caminin harap halini anlatmak üzere: *"Et-Tehiyyâta oturmuş idi o sâhib-i hayrın, Yaptığı câmi olup gerdiş-i dehr ile harâb"* ifadesini kullanmakta ve 1159/1746 tarihini düşmektedir.[297] Reîsülküttâb Mustafa Efendi'nin oğlu olan Mustafa Âşir Efendi (1729-1804), Kastamonu'da yaptığı vakıflarla ve özellikle de Nasrullah Kadı Camii'ni ayakta tutma çabasıyla babası Mustafa Efendi'nin yolundan gitmiştir. Kastamonu'da babası zamanında yapımına başlanılan ve kendisi tarafından tamamlanan Âşır Efendi Hanı'nı, Nasrullah Camii, medresesi ve babasının yaptırdığı medrese ve kütüphanenin hizmetinde kullanılmak üzere vakfetmiştir.[298] 1875 yılına gelindiğinde ise Kastamonu Valisi Naşid Paşa halktan topladığı 20.000 kuruşla büyük bir restorasyon gerçekleştirmiştir.[299]

Yine aynı şekilde Candaroğulları'ndan kalma Kastamonu sarayının arsası Mustafa Efendi bin Sadi tarafından kiralanarak üzerine fevkânî dört bab oda, sofa, kenef ve altına ahir ile yanına büyük ahır yaptırarak Kastamonu vali ve mütesellimlerine günlük 25 akçeden kiralanmak kaydıyla vakfetmiş ve gelirini Nasrullah Camii'ndeki görevliler ile Cebrâil Mescidi imamına şart koşmuştur.[300]

Vakfiyeden anlaşıldığına göre Nasrullah Kadı, kitaplarla birlikte şehir merkezinde bir hamam ve bir fırın, bin akçe değerinde Ilısu, Cendere ve Sorkun'da bulunan değirmenler ile vakfa gelir elde etmek için Kastamonu'da yapılacak dükkânlarda kullanılmak üzere 30.000 akçeyi vakfetmiştir.[301]

Nasrullah Kadı, vakfiyede geçen *"... caminin civarında yedi oda vardır. Üç dahi bina ettirilip medrese ola"* kaydıyla mütevelli kanalıyla üç oda eklenerek on odalı bir medrese meydana

belgede Orta Bayramcık karyesi Hacı Nasrullah Medresesi vakfı mütevellisi Hatice Hanım, 1256 yılından kalan gelir ile 1257 yılı hâsılatının gelirlerinin kendisine ödenmesini talep etmektedir. Bkz. BOA, C.MF., 21-1046.

[296] Arslanoğlu, *Nasrullah Kadı ve Kastamonu Kent Tarihindeki Yeri*, s. 31; 2 Zilkade 979/17 Mart 1572 tarihli belgeden anlaşıldığına göre Hacı Nasrullah adlı kişinin yaptırdığı bu zaviyenin şâki yatağı olduğu bildirilerek bizzat Kastamonu kadısının tetkik edip neticesini bildirmesi istenilmektedir. Bkz. BOA, A.{DVNSMHM.d., 10 -290. Burada Hacı Nasrullah ismi kullanılırken 3 Rebiulevvel 1121 tarihli belgede bu zaviyeyi yaptıranın Müderris Nasrullah olduğu ifade edilmektedir. Bkz. BOA, İE.EV., 64-6924. Tüm bunlardan hareketle Nasrullah için kadı sıfatının yanında hem hacı, hem de müderris ön adlarının kullanıldığı görülmektedir.

[297] Caminin ana giriş kapısının sağ tarafındaki kitabe. Bkz. EK: 21. Reîsülküttâb Mustafa Efendi'nin Gölköy'den olması, yeni bir cami yapmak yerine Nasrullah Camini restore edip genişletmesi, kıble istikametine yaptırdığı medrese ve kütüphane ile bu eseri canlandırması, Nasrullah Kadı ile akrabalık bağının olması düşüncesini akla getirmektedir. Ancak bu görüşü teyit edecek bir veriye henüz ulaşılamamıştır. Bkz. Arslanoğlu, *Nasrullah Kadı ve Kastamonu Kent Tarihindeki Yeri*, s. 53.

[298] Uçar, *Nasrullah Kadı ve Kastamonu Tarihindeki Yeri*, s. 47; Mehmet İpşirli, "Âşir Efendi", *DİA*, IV, 8.

[299] Uçar, *Nasrullah Kadı ve Kastamonu Tarihindeki Yeri*, s. 56. 1292/1875-76 yılında Nâşid Paşa'nın yaptırdığı restorasyona ait kitabe için bkz. EK: 22.

[300] Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu,* s. 329.

[301] VGMA, Defter No. 1962, s. 218-219, sr. 215.

getirilmesini istemiştir. Medresede şer'i ilimlerle birlikte tefsir ve hadis ilimleri müzakere edilecektir. Bu medresede ders veren hocaya ve talebeye günlük dört akçe verilecektir.[302] Fazıl Çifçi, Nasrullah Medresesi'nin caminin doğusunda kuzeyden güneye uzanan bölümde bulunduğunu iddia ederken[303] Oğuzhan Arslanoğlu ilgili medresenin caminin kuzey-batı yönünde saman pazarı olarak bilinen mahalde olduğunu söylemektedir.[304] Bu iki görüşü şu şekilde mezcetmek mümkündür. Medrese binası ilk yapıldığında caminin kuzeyinde iken 1844 öncesi medrese binasının tamamen yanmasıyla yeni yapılan medrese saman pazarı olarak bilinen mahalle, yani caminin kuzey-batı kısmına yapılmıştır. Buradan hareket ettiği tahmin edilen Kemal Kutgün Eyüpgiller, daha sonra değinilecek olan Münîre Medresesi'nin Nasrullah Medresesi arsası üzerine inşa edilmiş olabileceğini ve Nasrullah Kadı Medresesi isminin daha sonra değişerek Münîre ismini alma olasılığının bulunduğunu söylemektedir.[305]

Nakibzâde es-Seyyid Mehmed Saîd Efendi b. es-Seyyid Mustafa Ağa, Nasrullah Kadı Camii'nin bitişiğinde bulunan ve Hasan Ağa Medresesi'nin çarşı tarafında yer alan boş alan üzerine kendi sermayesi ile bir medrese yaptırmıştır. Vakfa gelir olmak üzere yedi dükkân bağışlayan Nakibzâde es-Seyyid Mehmed Saîd Efendi, bu dükkânların iki tanesinin kira gelirinin hemen bitişiğindeki Hasan Ağa Medresesi'ne, üç, dört ve ve beşinci dükkânların kira gelirlerinin iki odadan oluşan Arabî el-Hac Hafız Ali Efendi'nin müderrisi olduğu ve Arabî el-Hac Hafız Ali Efendi Medresesi'ndeki talebelere verilmesi şartını koşarken altı ve yedinci dükkânların kira gelirlerini Nasrullah Kadı Medresesi'nin nısf hisseli müderrisine verilmesini istemiştir.[306]

23 Receb 1322/3 Ekim 1904 tarihli Ahmed Şükrü b. İbrahim b. Mustafa Sabri Bey Vakfı'na ait vakfiyede Nasrullah Kadı Medresesi'nin üç değil dört odalı olduğu, yedi odalı Hasan Ağa Medresesi ile birlikte on bir odalı ahşap bir medresenin yapıldığı daha net görülmektedir.[307]

Bu vakfiyeden hareket eden bazı araştırmacılar, Nasrullah Kadı ve Hasan Ağa Medresesi'nden bağımsız ayrı bir medrese olarak değerlendirmelerde bulunmuşlar ve Şükrü Bey, Şükrüye gibi

[302] VGMA, Defter No. 1962, s. 218-219, sr. 215. Üç odanın medrese olarak düzenlenmesini şart koştuğuna göre camiyi inşa ettiği tarih olan 1509 yılında medresenin henüz yapılmadığı anlaşılmaktadır. Mehmet Behçet'e göre bu medrese 918/1512 yılında yapılmıştır. Bkz. Behçet, *Kastamonu Âsâr-ı Kadîmesi,* s. 90.
[303] Çifçi, *Kastamonu Camileri,* I, 51.
[304] Arslanoğlu, *Nasrullah Kadı ve Kastamonu Kent Tarihindeki Yeri,* s. 41.
[305] Eyüpgiller, *Bir kent Tarihi Kastamonu,* s. 135.
[306] Mustafa Gezici Arşivi, Nakibzâde es-Seyyid Mehmed Said Efendi İbn el-Merhum es-Seyyid Mustafa Ağa'nın Dükkân Vakfiyesi 5 Cemaziyelevvel 1240/ 26 Aralık 1824 tarihli belge; Nakibzâde Mehmed Efendi'nin 19 Şaban 1274/4 Nisan 1858 tarihinde halen bu medresede müderris olarak görev yaptığı anlaşılmaktadır. (Bkz. BOA, A.}MKT.MHM., 128-53). 11 Safer 1277/29 Ağustos 1860 tarihli bir belgede Nakibzâde Seyyid Mehmed Bey'in maddi olarak zor durumda kaldığını ifade eden dilekçesinde ilginç açıklamalarda bulunmaktadır. Buna göre kendisi hanedan soyundandır ve silsile yoluyla ailesi üç yüz yılı aşkın bir süredir Kastamonu'da bulunmaktadır. Bkz. BOA, A.}MKT.UM., 424-19). Tüm bu açıklamalardan hareket edilirse ailenin kökü Nasrullah Kadı'nın yaşadığı döneme dayanmaktadır. Hanedandan ifadesi de Candaroğulları sülalesinden olma ihtimalini çağrıştırmaktadır. Nasrullah Kadı ve Hasan Ağa medreselerine vakıfta bulunması da bu iki kişiye bir yakınlığı olasılığını ortaya koymaktadır. Ancak bunu teyit edecek bir bilgi ve belge elde edilememiştir.
[307] VGMA, Defter o. 604, s. 102-219, sr. 129.

isimlerle tesmiye etmişlerdir.[308] Hâlbuki Ahmed Şükrü Bey'in yaptırdığı medrese Nasrullah Kadı ve Hasan Ağa medreselerinin devamı niteliğindedir. Bu durumu ilgili vakfiye açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

23 Receb 1322/3 Ekim 1904 tarihli vakfiyeden anlaşıldığına göre Nasrullah Camii civarındaki Nasrullah Medresesi vakfının nısf hisse müderrislik ciheti ile el-Hac Mustafa Efendi Medresesi müderrisliği ve tevliyetinin müstakil cihetleri 22 Zilhicce 1321/10 Mart 1904 tarihli beratla Kastamonu eşrafından ve istinaf mahkemesi azasından Şeyh Şemsizâde Ahmed Şükrü Efendi b. İbrahim b. Mustafa Sabri Efendi'ye verilmiştir. Aradan geçen uzun zaman zarfında medrese ve yedi bab dükkân kullanılamaz, vakfiyenin gerekleri de yerine getirilemez duruma gelmiştir. Bunun üzerine Ahmed Şükrü Efendi, eski medresenin yerine tahtânî ve fevkânî sekiz oda, bir dershaneden oluşan ahşap medrese ve eski dükkânların yerine yeni düzenlemeler yaparak büyük meblağlar ödeyip dokuz adet kargir dükkân ve bu dükkânların üstüne bir mağaza yaptırmıştır.

Vakfiye şartnamesine göre bahsi geçen dokuz dükkân ve bu dükkânların üstüne yapılan mağaza mütevelli eliyle kiraya verilerek elde edilen gelir öncelikle ortaya çıkan masraf ve vergiye sarf edilecektir. Ardından birinci ve ikinci dükkânların geliri Hasan Ağa Medresesi müderrisliğine; üç, dört ve beşinci dükkânların gelirleri mertebelerine göre dokuz hücrede bulunan talebelere; altıncı dükkânın geliri Hasan Ağa Medresesi müderrisi uhdesinde bulunan Nasrullah Kadı nısf müderrisliğine; yedi, sekiz ve dokuzuncu dükkânların gelirleri mütevelliye tevcih olunacaktır. Dükkânların üstüne yapılan mağazanın masraflar düşüldükten sonra kalan gelirin üçte biri dokuz hücrede bulunan talebeye, üçte biri Hasan Ağa Medresesi müderrisliğine, geriye kalan üçte biri de Hasan Ağa Medresesi müderrisliği uhdesinde bulunan Nasrullah Kadı müderrisliğine vazife olarak verilecektir.

Vakfın tevliyeti ber hayat olduğu sürece Ahmed Şükrü Efendi'de olacak, vefatından sonra ise nesilden nesile erkek çocuklarından en uygun olanına geçecektir. Erkek nesli kesilirse kız çocukları cihetinden erkeklere intikal edecektir. Soyunun inkırazı halinde ise mahkeme kararıyla diyanet ve istikameti düzgün olan biri seçilecektir.[309]

[308] Bu araştırmacılardan biri Ahmet Gökoğlu'dur. O'na göre Şükrü Bey Medresesi 1322/1904 yılında Şeyh Şemsizâde Ahmed Şükrü Bey tarafından sekiz odalı ahşap olarak yaptırılmıştır. Bkz. Ahmet Gökoğlu, *Paphlagonia -Paflagonya-(Kastamonu, Sinop, Çankırı, Safranbolu, Bartın, Bolu, Gerede, Mudurnu, İskilip, Bafra, Alaçam ve Civarı) Gayrimenkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi,* Kastamonu: Doğrusöz Matbaası, 1952, s. 344. Diğer taraftan Ahmet Rifat Güzey ve O. Oğuzhan Arslanoğlu da ayrı bir medrese olarak değerlendirmişlerdir. Bkz. Güzey, "Yeni ve Yakın Çağlarda Kastamonu'daki Cami, Mescid ve Medreseler", s. 683; O. Oğuzhan Arslanoğlu, "Nasrullah Kadı ve Nasrullah Kadı Camii Etrafında Kurulmuş Medreseler", *III. Uluslararası Şeyh Şa'bân'ı Velî Sempozyumu, "Kastamonu'da İlmî Hayat ve Kastamonu Âlimleri"* 06-08 Mayıs 2016, s. 416.

[309] VGMA, defter no, 604, s. 102, sr. 129.

Nasrullah Kadı Medresesi 1923 yılında Türk Ocağı binası olarak kullanılmaya başlanmış ve 1930 yılında yıkılıncaya kadar bu durum devam etmiştir.[310]

Medresenin müderris kadrosunda XVI. yüzyılda Mevlânâ Küçük Hasan ve Mevlânâ Sinan yer almışlardır.[311]

Tablo 14: Nasrullah Kadı Medresesi Müderris Kadrosu ve Öğrenci Sayıları Tablosu

S. N.	Sene	Müderris Adı	Öğrenci Sayısı
1	1286/1869-70	Mehmed Emin Efendi Hattat el-Hac Ahmed Efendi	17[312]
2	1289/1872-73	Hattat el-Hac Ahmed Hilmi Efendi	23[313]
3	1317	Niyabeten Hafız Ahmed	50[314]
4	1332	Ahmed Şükrü Efendi	35[315]

a. Ahmed Hilmi Efendi

Ahmed Hilmi Efendi'nin ailesi, tahsil hayatı ve hocaları tespit edilememiştir. İsmine ilk Kastamonu Salnâmelerinde rastlanılmaktadır. İlgili salnâmelerde verilen bilgilere göre Ahmed Hilmi Efendi 1286/1869-70 yılında Mehmed Emin Efendi ile birlikte 17 öğrenciye ders okutmaktadırlar.[316] Ahmed Hilmi Efendi'nin 1289/1872-73 - 1296/1878-79 yıllarında öğrenci sayısının 23 olduğu, 1293/1876-77 - 1296/1878-79 yıllarında bu öğrencileri Mehmed Emin Efendi ile birlikte okuttukları görülmektedir. 1289/1872-1292/1875 yılları arasında öğrencilerine *Tasavvurat*, *Mültekâ* ve *Câmî* dersleri okutmuştur. Vefat tarihi tespit edilememiştir.[317]

b. Hafız Mehmed Emin Efendi

1286 Yılı Kastamonu Salnâmesinde Nasrullah müderrisi olarak Emin ve Hilmi Efendilerin ismi zikredilmektedir. Bunun haricinde ayrıntılı bir bilgi yer almamaktadır.[318] Bu iki şahsiyetin ön ad ve mahlaslarının verilmemesi öz geçmişlerine ait bilgilere ulaşma konusunda tereddütlere düşürmektedir. Nasrullah Kadı Camii'nde hocası Kastamonu Müftüsü Hoca Hafız Abdullah Hilmi'ye bi'l-vekale 25

[310] Mehmet Serhat Yılmaz, Erdoğan Ersoy, *Kastamonu Türk Ocakları*, (1923-1931), Töre Basım, Kastamonu 2012, S. 39, 64. 1940'lı yıllarda ilim yuvasının ruhuna aykırı olarak medresenin yerine WC yapılmıştır. Bu durum ata yadigârı eserlere ne denli hoyratça davranıldığını göstermesi açısından dikkat çekicidir. Daha sonra bu yanlıştan dönülmüş ve 1993 yılında belediye tarafından WC'ler ortadan kaldırılarak medresenin yeri yeşil alan yapılmıştır. Bkz. Çifçi, *Kastamonu Camileri*, I, 53).
[311] Alan-Atçıl, *Erken Dönem Osmanlı İlmiye Teşkilatı Kaynakları*, s. 139, 150.
[312] KVS 1286, s. 74.
[313] KVS 1289, s. 150; KVS 1290, s. 130; KVS 1291, s. 152; KVS 1292, s. 166; KVS 1293, s. 144; KVS 1294, s. 164; KVS 1295, s. 116; KVS 1296, s. 120.
[314] SMNU 1317, s. 1316; SMNU 1318, s. 1488; SMNU 1319, s. 756; SMNU 1321, s. 618.
[315] İMMA, MFT., MSH, DFT02, 02308/1, s. 102.
[316] KVS 1286, s. 74.
[317] KVS 1289, s. 150; KVS 1290, s. 130; KVS 1291, s. 152. Öte yandan Nasrullah müderrisi ve Kastamonu Müftüsü olan Mehmed Emin Efendi'nin hocası Abdullah Hilmi Efendi arasında Kastamonu Müftülüğünde halef-selef ilişkisinin olmasının dışında hoca-talebe ilişkisi de vardır. Salnâmelerde verilen bilgilerde Ahmed Hilmi ismi geçmektedir. Burada isimlerde karışıklık meydana gelip de Abdullah yerine Ahmed yazılmış olma ihtimalini de göz ardı etmemek gerekir. Bkz. İMMA, SAİD, 180/20, 1; İMMA, SAİD, 180/ 20, 3; İMMA, MSH.DFT01/36, s. 593.
[318] KVS 1286, s. 74.

yıldan fazla *Şifa-i Şerif, Mesâbîh-ı Şerif* ve *Şemâil-i Şerif* okutan Hafız Mehmed Emin Efendi ismi yer almaktadır. Kastamonu Salnâmesinde ismi geçen Emin Efendi ile daha sonraları Kastamonu Müftüsü de olacak olan Hafız Mehmed Emin Efendi aynı kişidir. Hocasının adının da Hilmi olması kendisinden önce Kastamonu Müftülüğü yapmış olan Hoca Hafız Abdullah Hilmi olduğunu ortaya koymaktadır.[319]

Nasrullah Medresesi'nde ilk olarak 1286/1869-70 yılı kadronun içerisinde yer aldığı görülen Mehmed Emin Efendi bu yıllarda Hattat el-Hâc Ahmed Efendi ile birlikte 17 öğrenciye eğitim vermiştir.[320] Daha sonraki salnâmelerde ismine rastlanılmamakla beraber 1293/1876-77 -1296/1878-79 yılları arasında tekrar Hattat el-Hâc Ahmed Efendi ile birlikte yeniden müderris kadrosunda yer aldığı ve bu yıllarda birlikte 23 öğrenciye eğitim verdikleri görülmektedir.[321] Mehmed Emin Efendi hakkında daha ayrıntılı bilgi Namazgâh/Musalla Medresesi bölümünde verilecektir.

c. Hafız Ahmed Efendi

Numâniye Medresesi müderrisi olan Hafız Ahmed Efendi, 1317/1899-1900-1321/1903-04 yılları arasında niyabeten Nasrullah Medresesi'nde müderrislik vazifesini ifa etmiştir. Maarif Salnâmelerinde verilen bilgiye göre 1317-1319/1899-1900-1901-02 yılları arasında 50 talebe ile Nasrullah Medresesi'ndeki eğitime katkı sunarken 1321/1903-04 yılında talebe sayısının 65'e yükseldiği görülmektedir. Hafız Ahmed Efendi ile ilgili bilgi Numâniye Medresesi bölümünde verilecektir.[322]

d. Ahmed Şükrü Efendi (1873- 1949)

Ahmed Şükrü Efendi'nin ailesi, tahsil hayatı ve hocaları hakkında bir bilgi elde edilememiştir. 1873'de Kastamonu'da dünyaya geldiği anlaşılan Ahmed Şükrü Efendi, Kastamonu'da Bayrâmî tarikatına şeyhler çıkaran Şemsizâdelere mensup olduğundan Şeyhzâde olarak bilinmektedir.[323]

Meşihat arşivi Taşra Devriye müderrisleri defterinde verilen bilgiye göre 1332/1914 yılında Nasrullah/Hacı Hasan Ağa Medresesi'nde müderris olarak vazife yaptığı anlaşılan Ahmed Şükrü Efendi'nin bu yıllarda evkaftan aldığı aylık 200 kuruş maaş mukabilinde 35 talebe ile tedris faaliyetini yürüttüğü anlaşılmaktadır.[324]

[319] İMMA, SAİD, 180, 20/1. Nasrullah Kadı Müderrisi ve Kastamonu Müftüsü Hafız Mehmed Emin Efendi'nin fotoğrafı için bkz. EK: 23.
[320] KVS 1286, s. 74.
[321] 1293-1296 yıllarında öğretim kadrosunun iki kişi ile devam ettiği, öğrenci sayısının uzun yıllar 23'te kaldığı görülmektedir. Bkz. KVS 1293, s. 144; KVS 1294, s. 164; KVS 1295, s. 116; KVS 1296, s. 120.
[322] SMNU 1317, s. 1316; SMNU 1318, s. 1488; SMNU 1319, s. 756; SMNU 1321, s. 618.
[323] Hakkı Duran, https://cansaati.org/2016/08/05/ahmed-fuat-bey-ve-cigman-ailesi (erişim: 15.11.2022).
[324] İMMA, MSH. DFT02, 02308/1, s. 102.

Milli mücadelede katkıları bulunan ve soyadı kanunundan sonra Uluoğlu soyadını alan Ahmed Şükrü Efendi, 1949 yılında vefat etmiştir.[325]

2. Koyunlu (Efendi) Medresesi

Medrese Kastamonu merkez Koyunlu Sokağında yer alır. Önündeki bayraktan dolayı Bayraklıdede ismi verilen türbenin yerinde bulunan Koyunlu nam-ı diğer Efendi Medresesi 1952 öncesinde yıktırılmıştır. Medresenin banisi ve mimari özelliği hakkında bilgi elde edilememiştir.[326]

Medresenin yapım tarihi ve banisi bilinmemekle birlikte 937/1530 tarihli Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu defterinde vakfın Kastamonu Gelinviran karyesinde 26 hane, 13 mücerreddden oluşan ve 1051 akçe gelir getiren bir vakıf köye malik olduğu görülemektedir. Bu bilgiden hareketle medresenin Kastamonu'nun Osmanlının hâkimiyetinin ardından uzak olmayan bir zamanda eğitim faaliyetine başladığı söylenebilir.[327]

Osmanlı arşivinde medrese vakfının idaresi ve müderrislerle ilgili belgeler bulunmaktadır. XVI. yüzyılda medresenin müderris kadrosunda Mevlânâ Yavizâde Muhyiddin bulunmaktadır. Mevlânâ Muhyiddin, Semâniye Medresesi'nde Mevlânâ Acem'e yetişip onun aracılığı ile burada görev yapmış, ardından Taşköprü Muzafferüddin Medresesi müderrisi olmuş ve en son Koyunlu Medresesi kendisine sadaka olunmuştur. Yine aynı dönemde Kartal Sûfisi olarak bilinen Mevlânâ Hamid ve Mevlânâ Emir Ali bu medresede müderris olarak vazife yapmışlardır.[328]

XVIII. yüzyılda da medresenin mütevellisi olan Abdulhalim Efendi, Koyunlu müderrisi tayin olunan Mustafa'nın bazı şer kişilerle işbirliği yaparak "tevliyet de üzerimde olmalı" iddası üzerine Dîvan-ı hümayuna başvuruda bulunmuş ve Mustafa Efendi'nin sadece müderris olduğu, Abdülhalim Efendi'nin ise mütevelli olduğu 28 safer 1125/26 Mart 1713 tarihli buyruldu ile ifade edilmiştir.[329]

Sonraki dönemlerde ise medrese mütevelliliği ve müderrisliği cihetleri tek kişide toplanmıştır. 17 Cemaziyelahir 1171/28 Şubat 1758 tarihli belgede medresenin müderrisi ve aynı zamanda mütevellisi olan Kâimmakam Nakîbü'l-eşrâf es-Seyyid Ali Efendi, kendi rızasıyla ulema ve sulahadan olan oğlu

---

[325] Hakkı Duran, https://cansaati.org/2016/08/05/ahmed-fuat-bey-ve-cigman-ailesi (erişim: 15.11.2022).
[326] Eyüpgiller, *Bir kent Tarihi Kastamonu,* s. 142; Çifçi, *Kastamonu Camileri,* I, s. 354. Sadece son dönem hazırlanan Maarif Salnâmelerinde medresenin banisi olarak Murad Bey ismi zikredilmektedir. Bkz. SMNU 1317, s. 1316; SMNU 1318, s. 1488.
[327] Özkılınç [ve öte.], *438 numaralı muhasebe-i vilayet-i Anadolu defteri (937/1530)*, II, s. 600. Sonraki dönemlerde arşiv belgelerinde medrese ve vakfı ile ilgili bilgi ve bulgular yer almaktadır. Mesela Kastamonu kadısı Abdullah 15 Şevval 1114/4 Mart 1703 tarihinde verdiği bir arzuhalde Koyunlu Medresesi vakfının günlük 2 akçe ücret mukabilinde kâtiplik ve cibâyet vazifelerini uhdesinde bulunduran Mustafa Halife kendi rızasıyla kitabette ve hesap işlerinde mahir olan el-Hac Ahmed Halife'ye verilmesini talep etmektedir. Bkz. BOA, C.MF., 133-6621). Yine ayn şekilde 14 Zilkade 1124/13 Aralık 1712 tarihinde verilen buyrulduda Koyunlu Medresesi müderrisi Ebû Bekir Efendi'nin vefatıyla yerine Şeyhülislam Abdullah Efendi'nin işaretiyle Mustafa Efendi'nin müderris tayin edildiğine dair bilgiye yer verilmiştir. Bkz. BOA, MŞH.ŞSC.d., 5656, s. 111, 116.
[328] Alan-Atçıl, *Erken Dönem Osmanlı İlmiye Teşkilatı Kaynakları*, s. 127, 139, 174.
[329] BOA, MŞH.ŞSC.d., 5656- s. 119/181.

es-Seyyid Şeyh Mehmed Efendi'ye bırakmak istemesi üzerine bu talebi Kastamonu Kadısı es-Seyyid Mehmed Arif tarafından ilgili makamlara iletilmiştir.[330]

29 Zilkade 1255/3 Şubat 1840 tarihindeki bir belgeden anlaşıldığına göre Koyunlu medrese vakfına ait bir de mescid bulunmaktadır.[331]

Koyunlu Medresesi'nin vakfiyesi elde edilememiştir.[332] Bununla birlikte 23 Şaban 1306/24 Nisan 1889 tarihli teamül ilamından medrese vakfının Daday kazasına tabi Gulam, Kozdere; Akkaya nahiyesine tabi Gelinviran divanlarında arazilerinin bulunduğunu anlaşılmaktadır. Bu tarihte medresenin vakfının vazife-i muayyene ile nısf hisse müderrislik ve nısf hisse tevliyet cihetleri mutasarrıfı Köyceğiz Mahallesi halkından Fazıl Efendizâde es-Seyyid Abdülhalim Efendi b. Mehmed Fazıl Efendi'dir. Bu teamül ilamına göre vakfın gelirleriyle öncelikle medresenin tamir ve masrafları karşılanacaktır. Kalan gelir beş hisseye ayrılarak bir hissesi tevliyet ücreti, dört hissesi de müderrislik vazifelerine tahsis edilecektir.[333] Vakfın ayrıca Merkez Karabulut (Dokuzkat), Akkaya nahiyesinde Geyikli, Daday'da Kuzdere karyelerinde arazileri vardır.[334]

Medrese vakfının 1327/1909 yılında yıllık geliri 2200 kuruştur. Bu gelirden müderrise 1200 kuruş ödenmiş, 100 kuruş da da değişik masraflar için harcanmıştır.[335]

Koyunlu Medresesi'nin ilk döneme ait öğrenci sayıları ve kapasitesi hakkında bir veri elde edilememiştir. Kastamonu Salnâmeleri ve Maarif Salnâmeleri verileri ile nüfus kayıtlarından anlaşıldığına göre 18 Cemaziyelevvel 1248/13 Ekim 1832 tarihinde öğrenci sayısı sekiz iken XX. asrın başlarında 35'e kadar çıkmıştır.[336]

---

[330] BOA, AE.SMST., III, 46-3360.

[331] el-Hac Ali b. Hafız Ahmed Koyunlu Mescidi'nin imamet görevini günlük bir akçe vazife ile yerine getirirken erkek çocuksuz olarak vefat etmiş ve boşalan yerine hamale-i Kur'ân'dan Seyyid Mehmed Mustafa talip olmuştur. Bkz. BOA, C.MF., 97-4811. Bu mescid ve medresenin arsaları 1968 yılında 2430 TL'ye satılmıştır. Bkz. Uçar, *Kastamonu ve İlçelerinde Satılan Vakıf Eserleri*, s. 8.

[332] Evkaf nezaretinden yazılan 22.11.1327 tarihli bir belgede meşrutanın ve vakfiye kayıtlarının bilinemediği ifade edilmektedir. Bkz. BOA, ŞD. 194-90).

[333] VGMA, Defter No: 1962, s. 47.

[334] Çifçi, *Kastamonu Camileri,* I, s. 354.

[335] BOA, ŞD., 194-90.

[336] BOA, NFS.d. 922-s. 174. İlgili 18 Cemaziyelevvel 1248/13 Ekim 1832 tarihli belge medresenin öğrencileri hakkında bizi aydınlatmaktadır. Buna göre öğrenci yaşı 15 ile 40 arasında değişmekte, kardeşler aynı medresede eğitim görmektedir. Diğer taraftan öğrencilerin çoğunun Azdavaylı olduğu dikkatlerden kaçmamaktadır.

S. N.	Öğrenci Adı	Yaşı	Memleketi	Vücut Yapısı
1	Müezzinoğlu es-Seyyid Molla İbrahim b. Mehmed	40	Azdavay	Orta boylu, kır sakallı
2	Müezzinoğlu Molla Hüseyin b. Ali	30	Azdavay	Orta boylu, kara sakallı
3	Müezzinoğlu Molla Muhammed b. Ali	22	Azdavay	Orta boylu, müzellef
4	Müezzinoğlu Molla Muhammed b. Abdullah	23	Azdavay	Uzunca boylu, müzellef
5	Müezzinoğlu Osman b. Abdullah	15	Azdavay	-
6	Yakuboğlu Molla Muhammed b. Hasan	23	Azdavay	Orta boylu, az sakallı
7	Emeksüzoğlu Molla Hüseyin b. Hüseyin	19	Kuzyaka Nahiyesi Eyük Divanı	Müzellef
8	Abdulkadiroğlu Molla Ahmed b. Hüseyin	21	-	Orta boylu, az sakallı

Tablo 15: Koyunlu Nam-ı Diğer Efendi Medresesi Müderris Kadrosu ve Öğrenci Sayıları Tablosu

Sıra N.	Sene	Müderris Adı	Öğrenci Sayısı
1	1248/1832	-	8[337]
1	1286/1869-70	Hacı Cemil Efendi ve Fazıl Efendi	12[338]
2	1289/1872-73	Azdavaylızâde Muhammed Efendi	29[339]
3	1293/1876	Halim, Cemil ve Said Efendiler	13[340]
4	1317/1899-1900	İhsan ve Abdulhalim Efendiler	21[341]
5	1332/1913-14	Mehmed Allâme Efendi Mehmed Hasib Efendi	12[342]

a. Hacı Cemil Efendi

Medrese müderrisi Hacı Cemil Efendi'nin ailesi, tahsil hayatı ve hocaları hakkında bir bilgi elde edilememiştir. Cemil Efendi'nin Fazıl Efendi ile birlikte medresenin 1286/1869-70 yılı kadrosunda yer aldığı ve 12 öğrencilerinin olduğu anlaşılmaktadır. [343]

1293/1876-1296/1878-79 Yıllarına gelindiğinde medresenin öğrenci sayısının 13 olduğu, müderris kadrosunun Cemil, Halim ve Said Efendilerden oluştuğu görülmektedir.[344]

b. Fazıl Efendi

Fazıl Efendi, medresede 1286/1869/70 yılında Cemil Efendi ile birlikte 12 talebeye hocalık yapmıştır.[345]

Diğer taraftan Mahmudiye Medresesi müderrisi kadrosunda Hacı Hafızzâde Fâzıl Efendi bulunmaktadır. Aynı dönemde müderrislik yaptığı anlaşılan bu iki kişinin aynı kişi olma ihtimali bulunmaktadır. Bu bilginin doğru olduğunu düşünülürse Fazıl Efendi'nin 1289/1872-73 - 1292/1875-76 yılları arasından Mahmudiye Medresesi müderrisi olarak olarak görev yaptığı söylenebilir.[346]

c. Azdavaylızâde Muhammed Efendi

[337] BOA, NFS.d. 922-s. 174
[338] KVS 1286, s. 73.
[339] KVS 1289, s. 152; KVS 1290, s. 131; KVS 1291, s. 153; KVS 1292, s. 167;
[340] 1293/1876 yılına gelindiğinde talebe sayısının yarıdan fazla azaldığı, 29 talebenin 13'e düştüğü, ancak öğretim kadrosunun üçe çıktığı görülmektedir. 1293/1876-1296/1878-79 yılları arasında öğrenci sayısı değişmeyerek 13'te kalmıştır. Müderris kadrosu ise Halim, Cemil ve Said Efendiler olmak üzere aynı üç kişi ile devam etmiştir. Bkz. KVS 1293, s. 143; KVS 1294, s. 164; KVS 1295, s. 116; KVS 1296, s. 120)
[341] SMNU 1317, s. 1316; SMNU 1318, s. 1488; SMNU 1319, s. 756; SMNU 1321, s. 618.
[342] İMMA, MSH. DFT02, 02308/1, s. 102.
[343] KVS 1286, s. 73.
[344] KVS 1293, s. 143; KVS 1294, s. 164; KVS 1295, s. 116; KVS 1296, s. 120.
[345] KVS 1286, s. 73.
[346] KVS 1289, s. 152; KVS 1290, s. 131; KVS 1291, s. 153; KVS 1292, s. 167.

1289/1872-73 - 1292/1875-76 yıllarında Koyunlu Medresesi'nde görev üstlenmiş olan Muhammed Efendi, bu yıllarda 29 öğrenciye Mantıktan *Fenârî* ve nahivden *Kâfiye* şerhi *Molla Câmi'yi* okutmuştur.[347] Hakkında başka bir bilgi elde edilememiştir.

d. Abdülhalim Efendi (? – 1327/1909)

Abdülhalim Efendi, 1293/1876-1296/1878-79 yılları arasında Koyunlu Medresesi'nin Cemil ve Said Efendiler ile birlikte üç kişilik müderris kadrosu içersinde yer almış ve birlikte 13 talebeyi okutmuşlardır.[348]

1317/1899-1900 ve 1318/1900-01 yıllarında hala görev başında olan Abdülhalim Efendi'nin İhsan Efendi ile birlikte 21 öğrenciyi okuttukları,[349] 1319/1901-02 ve 1321/1903-04 yıllarında aynı ikilinin birlikte göreve devam ettikleri ve öğrenci sayısının 35'e yükseldiği anlaşılmaktadır.[350]

Koyunlu Medresesi'ndeki müderrislik vazifesini uzun yıllar sürdürdüğü anlaşılan Abdülhalim Efendi, arşiv belgelerinden anlaşıldığına göre Koyunlu Medresesi vakfının nısf hissesini de uhdesinde bulundurmuş ve 1327/1909 yılında vefat etmiştir.[351]

e. Said Efendi

Koyunlu Medresesi müderrisi Said Efendi, 1293/1876-1296/1878-79 yılları arasında Cemil ve Abdülhalim Efendiler ile birlikte medresenin üç kişilik hoca kadrosu içersinde yer almıştır.[352] Hakkında başka bir bilgi elde edilememiştir.

f. İhsan Efendi

Koyunlu Medresesi müderrisi İhsan Efendi, 1317/1899-1318/1900 yıllarında Abdülhalim Efendi birlikte görev yapmış ve 21 öğrenciyi okutmuştur.[353] İkilinin 1319/1899-1900 - 1321/1903-04 yıllarında öğrenci sayısı 35' yükselmiştir.[354] İhsan Efendi hakkında başka bir bilgi elde edilememiştir.

g. Mehmed Allâme Efendi

Mehmed Allâme Efendi, Abddülhalim Efendi'nin oğlu olup ismi Taşra Devriye Müderrisleri defterinde medresenin 1332/1914 yılı müderris kadrosunda Mehmed Hasib Efendi ile birlikte yer

[347] KVS 1289, s. 152; KVS 1290, s. 131; KVS 1291, s. 153; KVS 1292, s. 167.
[348] KVS 1293, s. 143; KVS 1294, s. 164; KVS 1295, s. 116; KVS 1296, s. 120.
[349] SMNU 1317, s. 1316; SMNU 1318, s. 1488.
[350] SMNU 1319, s. 756; SMNU 1321, s. 618.
[351] BOA, ŞD., 194-90.
[352] KVS 1293, s. 143; KVS 1294, s. 164; KVS 1295, s. 116; KVS 1296, s. 120.
[353] SMNU 1317, s. 1316; SMNU 1318, s. 1488.
[354] SMNU 1319, s. 756; SMNU 1321, s. 618.

almaktadır. Bu yıllarda iki hocanın toplam öğrenci sayısı 12 olup, yıllık 1200 kuruş maaş aldıkları görülmektedir.[355]

h. Mehmed Hasib Efendi

Kösezâde ve Çarıkoğlu da denilen Mehmed Hasib Efendi, Dâru'l-kurra Medresesi müderrisi olarak da görev yaptığı için hakkında geniş bilgi orada verilecektir. Ancak Koyunlu Medresesi ile ilgili bağlantısı hususunda şunu da hatırlamakta fayda olacaktır. Abana Rüştiyesi, İnebolu Rüştiyesi muallimliklerinde bulunan Mehmed Hasib Efendi, bir ara Dâru'l-kurra Medresesi kütüphanesi hafız-ı kütüplüğü yaptıktan sonra 1323/1905 senesinde yıllık 300 kuruş maaş ile niyabeten Koyunlu Medresesi'ne müderris olarak tayin olmuştur.

Mehmed Hasib Efendi, bu arada Dâru'l-kurra Medresesi'nde hasbi tedris faaliyetinde bulunurken kendisine 1328/1910 yılında müstehıkkın-ı rical-i ilmiye kaleminden aylık 150 kuruş maaş tahsis olunarak aynı medreseye atanmıştır.[356] Mehmed Hasib Efendi'nin 1332/1914 yılında ise Mehmed Allâme ile birlikte yıllık toplamda 1200 kuruş maaş ile Koyunlu Medresesi kadrosunda yer aldığı anlaşılmaktadır.[357]

3. Çay (Veled-i Fethi) Medresesi

Çay, nam-ı diğer Veled-i Fethî[358] medresenin Kastamonu Çay Camii yakınlarında olduğu bilinmekle beraber yeri tam olarak tespit edilememiştir.[359]

Medrese vakfının XVI. asırda gelir getiren yerlerinin bulunduğu anlaşılmaktadır.[360]

27 Receb 1114/17 Aralık 1702 tarihli belgede Kastamonu Kadısı Abdullah'ın verdiği dilekçede: "Çay Medresesi evkafının günlük bir akçe vazife ile mütevellisi olan Mustafa Halife'nin vefatıyla yerine hizmeti yürütecek sulbi oğlu Davud Halife'ye berat verilmesi" talep edilmektedir.[361] 6 Receb 1139/27 Şubat 1727 tarihli Kastamonu Kadısı Mustafa imzasıyla yazılan yazıda ise Veled-i Fethî Medresesi mütevellisi olan Mehmed Efendi'nin kendi rızası feragatinden tevliyetin sahib-i evveli olan İbrahim Halife'ye tevcih edilmesi istenilmektedir.[362]

---

[355] İMMA, MSH, DFT02, 02308/1, s. 102.
[356] İMMA, SAİD, 73/2, 1, 2, 3.
[357] İMMA, MSH, DFT02, 02308/1, s. 102.
[358] BOA, C.MF. 23 - 1110
[359] Eyüpgiller, *Bir kent Tarihi Kastamonu,* s. 142.
[360] Özkılınç [ve öte.], *438 numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu 937/1530,* II, 599. Ancak bu yerlerin sonraları ne olduğu, kimlerin eline geçtiği hususu belli değildir.
[361] BOA, İE.EV. 35 – 4019.
[362] BOA, C. MF., 23-1110.

XVI. Yüzyılda Mevlânâ Bâki, Çay Medresesi'nde bir dönem müderrislik yapmış ve burada *İsfahânî* okutmuştur. Daha sonra Sultan Ahmed Defterdarı Ekmelzâde'nin yanına giderek hayli hizmetinde bulunmuş ve şefaatle Tokat'ta Darü'l-hadis Buk'ası kendisine verilmiştir.[363]

Osmanlı arşivinde sonraki yıllarda medrese ve vakfı ile ilgili belge ve bilgi elde edilememiştir. Ancak 1 Ramazan 1317/3 Ocak 1900 tarihli bir belgede Çay Camii civarında inşa edilen tonozun caminin altından geçirildiği sırada zarar gören duvar ve minarenin, sebep olanlara tamir ettirilmesi istenilmektedir. Burada dikkat çekici bir bilgiye de yer verilmektedir. O bilgi de caminin vakıf gelirlerinin bulunmaması gerçeğidir.[364] Medreseden ve vakıf mütevellisinden hiç söz edilmemesi de bir diğer tuhaf durumdur.

4. Yakub Ağa Medresesi

Yakub Ağa Medresesi Alacamescit mahallesinde kalenin eteklerinde şehre hâkim bir konumda olup halk arasında Ağa İmareti olarak bilinen külliyenin mütemmim parçalarındandır. Medreseye geçmeden önce külliye hakkında kısaca bilgi vermekte fayda vardır. Cami ile birlikte medrese, imaret, sıbyan mektebi ve misafirhane külliyenin tamamlayıcı unsurlarıdır. Külliye, içerisinde bulunan imaretten dolayı halk arasında "Ağa İmareti" olarak meşhur olmuştur.[365]

Külliyenin en önde gelen eseri olan caminin banisi Yakub Ağa değil, Halîmî Çelebi'dir.[366]

Yakub Ağa, Osmanlı sarayında yetişmiş ve Hazinedarlığa kadar yükselmiştir.[367] Caminin kitabesi bu gerçeği ortaya koymaktadır.

Kitabenin orijinal şekli şu şekildedir:[368]

جامع اتدي مثل فردوس برين	حضرت يعقوب اغا رئيس الخازنين
Cami etti misl-i Firdevs-i berîn	Hz. Yakub Ağa Reisü'l-hâzinîn
قلديلر زهاد و عباد افرين	كوربن بو جامع تعميرني
Kıldılar zühhâd ve ubbâd aferin	Görüben bu camiin tamirini
دار تحميد و مقام اهل دين ٩٥٤	ديدي بر شيرين سخن تارجني
Dâr-ı tahmid ve makam-ı ehli din. 954	Dedi bir şirin suhan tarihini

[363] Alan, Atçıl, *Erken Dönem Osmanlı İlmiye Teşkilatı Kaynakları,* s. 127.
[364] BOA, DH.MKT. 2293 - 36
[365] Çifçi, *Kastamonu Camileri,* I, 105; Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu,* s. 337; Behçet, *Kastamonu Âsâr-ı Kadîmesi,* s. 82. Yakub Ağa İmareti vaziyet planı ve medreselerin son durumunu gösteren fotoğraflar için bkz. EK: 24.
[366] Kastamonu doğumlu olan Halîmî Çelebi, ilk eğitimini doğum yeri olan Kastamonu'da aldıktan sonra Arap ülkeleri, Bursa ve İran gibi yerlerde tahsilini tamamlamış ve doğduğu şehre dönmüştür. Şehzâde Yavuz Selim'in daveti üzerine Trabzon'a giden Halîmî Çelebi, Yavuz'un imamlığı yanında Şehzade Süleyman'ın eğitimini de üstlenmiştir. Bazı vezirlerin Yavuz'un huzuruna çıkmadan önce kendine konuyu arz etmeleri, o'nun padişah nezdindeki konumunu göstermesi açısından önemlidir. Yavuz'un Mısır seferinde yanında yer alan Halîmî Çelebi, sefer dönüşü Şam'da vefat etmiştir. Ağa İmareti olarak ün kazanan camiyi yaptıran Halîmî Çelebi, ayrıca Küpçüğez mahallesindeki Çifte Hamam'ın da banisidir. Bkz. Abdülkerim Abdulkadiroğlu, "Halîmî Çelebi", *DİA,* İstanbul 1997, XV, 343-344; Uzunçarşılı, *Kastamonu Meşâhiri,* s. 24-26; Mecdî, *Şekâik Tercümesi,* s. 385-386.
[367] Behçet, *Kastamonu Âsâr-ı Kadîmesi,* s. 83.
[368] Kitabenin orijinal şekli için bkz. EK: 25.

İlk satırdaki Reîsü'l-hâzinîn ifadesinden hazinedar başı makamında olduğu anlaşılmaktadır. Ancak aynı tarihte mihrabın iki yanı için vakfettiği bakır şamdan üzerinde "Bunu Kilercibaşı Yakub Ağa Allah rızası için Kastamonu Camii'ne Ramazan ayında 954/1547 senesinde vakfetti" ifadesi yer almaktadır. Buradan hareket ederek Yakub Ağa'nın Osmanlı sarayında hem kilerci başı hem de hazinedar olarak bir süre iki görevi birlikte yaptığı söylenebilir.

Yakub Ağa külliyesinin vakfiyesi mevcuttur.[369] Yakub Ağa bin Abdurrahman vakfına ait 965/1558 yılında yazılmış olan vakfiyede aşağıdaki gayrimenkuller vakfedilmiştir.

1- Kastamonu Musa Fakih mahallesinde bir hamam,

2- Kastamonu'da tahıl pazarında Kadı Nasrullah hamamı, bozahane,

3- Larende (Karaman) kazasına bağlı Keferebad adlı karyedeki boyahane ve çarşısı, tuhafiye çarşısına bitişik dükkânlar,

4- Rumeli'de Silistre'ye bağlı Kabakçı köyündeki Karasu nehri üzerinde olan üç değirmen.

Bu vakıf eserlerinden elde edilen gelirlerle:

1- Helalinden bol kâr getirecek şekilde kiraya verilecek ve bu gelirle vakıf eserleri tamir edilecek, köleler azat edilecek ve uygun yerlere harcanacak,

2- Yaşadığı sürece Yakub Ağa vakıf mütevellisi olacak, vefatından sonra ise Kastamonu'da her kim Kapı Ağası olursa o mütevelli olacak ve günlük üç akçe alacak, vakıf gelir, gider ve harcamalar İstanbul'daki yetkili tarafından denetlenecek,

3- Arta kalan gelirden, Yakub Ağa Medresesi müderrsine günlük 20 akçe, talebelerine günlük yedi akçe verilecek,

4- Mevlânâ Halîmî Çelebi'nin yaptığı cami ve mektep görevlilerine verilecek,

5- Diğer cami görevlileri, müezzinler, vaizler, cüz okuyanlar, cami ve medrese aydınlatma vs. giderleri için farklı miktarlarda harcanacaktır.

6- Vakfın denetim, gözetim ve işleyişini müderris olan zat denetleyecektir.

Burada dikkat çeken bir başka husus da vakfiyede yapılan kitap bağışlarıdır. Dönemin şartları dikkate alındığında gerçekten değerli ve bir o kadar da elde edilmesi zor olan; iki adet *Mutavvel*,[370] iki *Hâşiye-i Tecrid*,[371] bir *Şerh-i Tecrid*, bir *Hâşiye-i Husrevî*,[372] bir *Hasan Çelebi*,[373] bir Kamus, bir adet *Sıhâh-ı*

[369] 965/1557-58 tarihli vakfiyenin ilk sayfası ile külleyenin vaziyet krokisi için bkz. Kroki: 2. I. ve II. medreseler ile sıbyan mektebinin planları için bkz. EK: 26 ve Plan 2, 3, 4.
[370] Sekkâkî'nin *Miftâḥu'l-ʿulûm'unu*n belagatle ilgili bölümü için Hatîb el-Kazvînî'nin kaleme aldığı *Telḫîṣü'l-Miftâḥ* üzerine Teftâzânî (792/1390) tarafından yazılan şerh.
[371] Nasîrüddîn-i Tûsî'ye ait *Tecrîdü'l-kelâm* adlı esere Şemseddin el-İsfahânî'nin yazdığı şerh üzerine Seyyid Şerîf el-Cürcânî (816/1413) tarafından kaleme alınan hâşiye.
[372] Molla Hüsrev'in (885/1480) fıkha dair *Ġurerü'l-aḥkâm* adlı eserine kendisinin yazdığı şerh.
[373] Teftâzânî'nin (792/1390) *Mutavvel*'ine Hasan Çelebi tarafından yapılan haşiyesi.

Cevherî,[374] bir *Vikâye-i ibni Melek,*[375] bir *Meşârık,*[376] bir *Meşârık-ı ibni Melek,* bir *Meşârık-ı Ekmelî,* bir *Sadru'ş-Şerîa*[377] ve bir *Vikâye* adlı kitapları vakfederek medrese müderrisi ve talebeleri hizmetine sunmuştur.[378]

23 Rebiülahir 1309/25 Kasım 1881 tarihli teamül ilamında vakfın mallarında sonraki dönemlerde bazı artışların olduğu belirtilmektedir. Buna gore bu tarihte Yakub Ağa Camii ve Medresesi müderris vekili olan Fâzılzâde Mehmed Allâme b. Abdülhalim Efendi, mutasarrıfı olduğu cami ve medrese vakfının Göl nahiyesine tabi Yorgöyran karyesinde bulunan iki göz su değirmeni, Devrekâni nahiyesinde Bozkoca divanında bulunan öşür arazisi bedeli, Araba pazarı adlı yerdeki dört demirci dükkânı, bir kahvehane, vakfın bitişiğinde iki bap kargir atik kârhane ve dört demirci dükkânının gelirlerinin evvela cami ve medresenin tamiratı ve caminin aydınlatılmasında kullanılması, kalanın seksen yedi sehm olarak hesaplanıp üç sehmi ciheti nezarete, on sehmi tevliyet ve iki sehmi cibayet, yirmi dokuz sehmi müderris olana, yedi sehmi medrese-i mezkürede kalan tâlib-ı ulûma, bir sehmi bevvâb, geri kalanları da diğer vazifelilere verilmesi ilam olunmuştur. Burada da en fazla meblağı müderris olan zat alacaktır.[379]

Külliye içerisinde cami, imaret ile birlikte iki adet medrese, bir adet sıbyan mektebi binası bulunmaktadır.[380]

Külliyenin batısında ana girişe yakın olan yan yana dört oda ve önünde kubbeli altı revaktan oluşan dikdörtgen biçimindeki I. medrese ile camiye yakın olan L biçiminde, uzun kenarı altı, kısa kenarı iki toplam sekiz tonozlu hücreden II. medrese yer almaktadır.[381] I. ve II. medreselerin dershanesi yoktur. Dersler camide yapılmış olmalıdır.[382]

Külliye içerisinde eğitim kurumu olarak bir de sıbyan mektebi bulunmaktadır. Sıbyan mektebi, Külliyenin kuzey-batı köşesindedir. Kapalı ve açık olmak üzere iki dershaneden oluşmaktadır.[383]

Yakub Ağa Medresesi Osmanlının hâkim olduğu ilk dönemlerden itibaren şehrin kültürel ve ilmi açıdan gelişmesinde rol almıştır. Dönemin güçlü eğitim kadroları bu medresede vazife yapmıştır.

[374] Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî'nin (400/1009'dan önce) *Tâcü'l-luġa (sıhah)* adlı Arapça sözlüğü.
[375] Hanefî fıkıh ve lugat âlimi İbn Melek'in 821/1418'den sonra), Tâcüşşerîa'nın Hanefî mezhebinde "Mütûn-i erbaa" diye anılan dört metinden biri olan eserinin en muteber şerhlerinden.
[376] Radıyyüddin es-Sâgānî'nin (650/1252), derlediği bazı sahih hadisleri nahiv konularına göre düzenlediği eseri.
[377] Sadrüşşerîa es-Sânî Ubeydullāh b. Mes'ûd b. Tâcişşerîa Ömer b. Sadrişşerîa el-Evvel Ubeydillāh b. Mahmûd el-Mahbûbî el-Buhârî (747/1346).
[378] VGMA, Defter No. 628, s. 667, sr. 379; Behçet, *Kastamonu Âsâr-ı Kadîmesi,* s. 178-183; Yaklaşık 36 yıl sonra Yakub Ağa Vakfı mütevellisi olan Behram bin Abdullah, vakfa ait Sancak Mahallesi ile Bük köyü ve Larende'ye bağlı Gaferyad (Keferabad olmalı) köyündeki evleri bey' bi'l-vefa ile Babüssaâde Ağası Gazanfer Ağa'ya satmıştır. Bkz. BOA, TS.MA.e., 1076-26.
[379] VGMA, Defter No: 1962, s. 24.
[380] Azize Gelir Çelebi, *Somut Olmayan Kültür Mirası "İmaret Geleneği" ve Osmanlı İmaretleri,* Kadir Has Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2017, s. 84.
[381] Eyüpgiller, *Bir kent Tarihi Kastamonu,* s. 135.
[382] Azize Çelebi, *Somut Olmayan Kültür Mirası "İmaret Geleneği" ve Osmanlı İmaretleri,* s. 19, 39.
[383] Azize Çelebi, *Somut Olmayan Kültür Mirası "İmaret Geleneği" ve Osmanlı İmaretleri,* s. 53.

1106/1694 yılında medresenin müderris kadrosunda Mehmed Efendi bulunurken 1112/1700 yılında Mehmed Efendi'nin fevtiyle bu vazife İbrahim Efendi'ye tevcih olunmuştur.[384] 1115/1703 yılında ise Rumeli Kazaskeri iken vefat eden Abdurrahimzâde Mehmed Efendi mülazımlarından Medine-i Münevvere payeli Abdurrahim Efendi müderris olarak görev üstlenmiştir.[385] 1167/1754 yılında medresenin müderris ve mütevelli vazifeleri Mehmed Ağa'nın uhdesindedir.[386] 12 Safer 1266/28 Aralık 1849 tarihinde ise medresenin müderris Seyyid Mehmed Ziyâeddin bin Ahmed Tahir'dir. Vakfın mütevellisi Koz bekçilerinden Mehmed Halife'nin sağ olup olmadığı bilinmeyip vakıf sahipsiz kaldığından vakfın kazanımlarını korumak üzere tevliyet ciheti de müderrisinin uhdesine verilmiştir.[387]

Yakub Ağa Medresesi ile Atabey Gazi Medresesi arasında hiyerarşik bir ilişki olduğu anlaşılmaktadır. Bir süre Yakub Ağa Medresesi'nde görev yapan hocalar daha sonra Atabey Gazi Medresesi'ne görevlendirilmektedir.[388]

1326/1900'lü yıllarından başında vakfa ait beş adet dükkân çıkan yangında kül olmuştur.[389]

1248/1832 nüfus sayımında medresede okuyan talebe isimleri ve sayılarına yer verilmemiştir. 1253/1838 yılında ise medresede 16 öğrencinin bulunduğu, müderris kadrosunda 50 yaşındaki Hasan Efendi b. Ali'nin görev yaptığı anlaşılmıştır.[390]

1286/1869-70 - 1317/1899-1900 yılları arasında ilgili salnâmelerde müderris kadrosu ve öğrenci sayılarına yer verilmemiştir. Bu yıllarda eğitime ara verilmiş olması kuvvetle muhtemeldir.

Tablo 16: Yakub Ağa Medresesi Son Dönem Müderris Kadrosu ve Öğrenci Sayıları Tablosu

Sıra N.	Sene	Müderris Adı	Öğrenci sayısı
1	1286/1869-70	Ziya Efendi	33[391]
2	1317	Mehmed Allame Efendi	75[392]
3	1319	Mehmed Allame Efendi	105[393]

a. Ziya Efendi

[384] BOA, İE.TCT., 8-934.
[385] BOA, AE.SAMD.III., 92 – 9117.
[386] BOA, TS.MA.d., 8650 -1.
[387] BOA, C.EV., 479-24221. Sonraki dönemlerde vakfın şansı bu kadar yaver gitmemiştir. 1920'li yılların başında sahip çıkacak, ilgilenecek birileri olmadığı için bakımsızlıktan külliyede camiden başka bir şey kalmadığını teessürle seyreden Mehmet Behçet, yanındaki türbe, medrese harabesi ve kalıntılar içerisinde kuş ve karga yuvası haline gelen bu külliyeyi seyrederken "İbret alın akıl sahipleri" diye feryat etmiştir. Bkz. Behçet, *Kastamonu Âsâr-ı Kadîmesi,* s. 84.
[388] Mesela Kastamonu Müftüsü olup aynı zamanda Atabey Gazi Medresesi müderrisi olan Hasan Efendi'nin vefatıyla yerine Yakub Ağa Medresesi müderrisi Ahmed Ağa görevlendirilmiştir. Bkz. BOA, AE.SAMD.III., 82-8275.
[389] BOA, ŞD., 186-63; Külliyenin ne kadar sahipsiz olduğunu göstermek için bir örnek vermek gerekirse 28 Muharrem 1328/9 Şubat 1910 tarihinde vefat eden kimsesiz Dülgeroğlu Âmil Veli Ağa ibni Mehmet, caminin hariminde inşa edilmiş olan bir kulübede yaşamıştır. Bkz. BOA, MŞH.ŞSC.d., 5808-s. 147/43.
[390] BOA, NFS.d., 924, s. 174.
[391] KVS 1286, s. 73.
[392] SMNU 1317, s. 1316; SMNU 1318, s. 1488.
[393] SMNU 1319, s. 756; SMNU 1321, s. 618.

Yakub Ağa Medresesi müderrisi Ziya Efendi, 1286/1869-70 yılında medresenin müderris kadrosu içerisinde yer almakta ve 33 öğrenci ile tedris faaliyetini yürütmektedir.[394]

b. Mehmed Allâme Efendi

23 Rebiulahir 1309/15 Kasım 1891 tarihli teamül ilamından anlaşıldığına göre Mehmed Allame Efendi, bu yıllarda Yakub Ağa Medresesi'nde müderris vekili olarak görev yapmaktadır. Fazılzâde olarak bilinen Mehmed Allame'nin babası Abdülhalim Efendi'dir.[395] Mehmed Efendi, 1332/1914 yıllarında vazifesinin başında olup bu yıllarda öğrenci sayısı 15'e düşmüştür. Yakub Ağa Medresesi'nde yirmi yıldan fazla vazifede bulunduğu anlaşılmaktadır. Maaşı 1327/1909 yılında aylık 100 kuruş iken[396] 1332/1914 yılında azalmış, aylık 100 kuruşun altına düşerek yıllık 1000 kuruş olmuştur.[397]

5. Kara Bevvâb Medresesi

II. Bayezid dönemi medreselerindendir. Medresenin vakfı, Kastamonu Göl kazası kadısı Mevlânâ Muhyidin'in tasarrufundadır. Vakfın göl kazasında sekiz dükkân, bir bahçesi, Kastamonu Batak karyesinde bir değirmeni vardır. Vakıf dükkân ve bahçeden yıllık 580 akçe, değirmenden ise 100 akçe gelir elde etmektedir. Bunun haricinde vakfın sonraki dönem durumu, geliri, medresenin nerede olduğu, müderris kadrosu vs. bilgi elde edilememiştir. Sadece Kadı Mevlânâ Muhyiddin'in mezkûr medresenin müderrisi olduğu ifade edilmektedir.[398]

6. Cebrail Medresesi

Cebrâil Medresesi Cebrail Mahallesi'ndedir.[399] Sadece 1530 tarihli Anadolu muhasebe defterinde ismi geçen bu medrese ile başka bir bilgiye ulaşılamamıştır.

---

[394] KVS 1286, s. 73.
[395] VGMA, Defter No: 1962, s. 24.
[396] İMMA, MSH. DFT02, 02320/0001, s. 60.
[397] İMMA, MFT., MSH. DFT02, 02308/1, s. 102.
[398] Kuruca, *XVI. Yüzyılda Kastamonu Sancağı Vakıf Tahrir Defteri,* s. 3; Vakfın varlığından haber veren defter II. Bayezid dönemi "Kastamonu ve Sinop Evkafı Tahrir" defteridir. Defterin tarih ve numarası yoktur. Sadece ilgili vakfın tasarrufunun kimde olduğu ve gelirleri konusunda bilgi vermektedir. Bkz. Kuruca, *XVI. Yüzyılda Kastamonu Sancağı Vakıf Tahrir Defteri,* s. XIII.
[398] BOA, C.MF. 23 - 1110
[399] Özkılınç [ve öte.], *438 numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu 937/1530,* II, 109; Ahmet Rifat Güzey, "XVII. Yüzyıl Sonu, XVIII. Yüzyıl Başlarında Kastamonu", Birinci Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri, 21-23 Mayıs 2000, Kastamonu, 2001, s. 135.

C. XVII. YÜZYIL MEDRESELERİ VE ULEMASI

1. Yenice Medresesi

Yenice Medresesi'nin yeri tespit edilememiştir. Ancak İstanbul Müftülüğü Meşihat arşivi belgelerinde Yenice Medresesi'ne müderris atamaları ile ilgili kayıtlara rastlanılmaktadır.[400] Bu medrese şu an Kastamonu sınırları içerisinde yer alan Sermeddin Köyünde olmalıdır. Hatta 13 Cemaziyelahir 1113/15 Kasım 1701 tarihli belgelerden birinde Yenice Bey b. Sultan-eş-Şeyh Mümin (Kuddise sırruhu) Camii ifadesi kullanılmaktadır. Yenice Bey, kuvvetle muhtemel halk arasında maneviyatına güvenilen, sevilen sayılan, hayır sahibi bir zat olmalıdır.[401]

Yenice Medresesi'ne 1 Safer 1082/09 Haziran 1671 tarihinde 39 kuruş maaşla Silifke Ahmed Bey Medresesi'nden ayrılmış olan Abbas Efendi,[402] 1 Şevval 1082/31 Ocak 1672 tarihinde 23 kuruş maaşla Yahyazâde Abdülkadir Efendi'den icazetli Hüseyin b. İbrahim,[403] 1 Muharrem 1083/29 Nisan 1672 tarihinde ise medresenin müderrisi İsa ref' olunarak yerine 60 akçe maaş ile Bursa Nuri Efendi Medresesi'nden ayrılmış olan Mehmed atanmıştır.[404]

2. Dinek Medresesi

Dinek Medresesi'nin yeri ve banisi konusunda bir bilgi elde edilememiştir. Medreseyle ilgili İstanbul Müftülüğü Meşihat arşivinde sadece müderris atamasıyla ilgili buyruldu kaydı bulunmaktadır. Buna göre Dinek Medresesi müderrisi Mehmed, buradaki vazifesinden alınmış ve yerine 1 Receb 1076/07 Ocak 1666 tarihinde aylık otuz akçe maaş ile Bursa Zeynî Çelebi Medresesi'nde vazife yapan Mevlânâ Mehmed, aylık elli akçe maaşla Dinek Medresesi'ne atanmıştır.[405]

3. Dârulhadis (DârulkKurrâ/Karamustafa Paşa) Medresesi

Dârulhadis/Dârulkurrâ Medresesi, daha önceleri Türk Ocağı olarak kullanılan bu günkü müze binasının bitişiğindeki bahçede yer alıyordu.[406] Medresenin yapılış tarihi ve banisi Karamustafa Paşa'nın kim olduğu konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür.[407]

---

[400] MA4, 37a.
[401] BOA, C.EV. 515-26033; BOA, AE.SAMD.III., 33-3153.
[402] M.A., MA4, 37a.
[403] M.A., MA4, 39b.
[404] M.A., MA4, 41b.
[405] MA1, 28a.
[406] Eyüpgiller, *Bir kent Tarihi Kastamonu,* s. 138.
[407] Mehmed Behçet'e göre medrese, 945/1538-1539 yıllarında Kastamonu merkezinde inşa edilmiş olup banisi Karamustafa Paşa'dır. Eyüpgiller ise Karamustafa Paşa Medresesi'nin Paşa'nın 1226/1811 öncesinde vefat etmesiyle medresenin bakımsız kalması ve bu yıllarda tamir edilerek eğitime devam etmesinden hareketle bu yıllara yakın tarihlerde yapılmış olabileceğini işar etmiştir. İhsan Ozanoğlu medresenin Kastamonu Akkaya nahiyesine tabi Halaçlı köyü doğumlu Karamustafa Paşa namıyla meşhur olan zat tarafından yaptırıldığını ifade ederek Mustafa Paşa'nın 1226 yılında Çırçır Çıkrıkçılar mahallesinde vefat ettiğini söylemektedir. Ahmet Rıfat Güzey, bu medresenin XVIII. Yüzyılın ikinci yarısında Halaçlı köyünden

Dârulhadis/Dârulkurrâ Medresesi, XVII. yüzyılın ikinci yarısı veya daha önce yapılmış olan eğitim kurumlarındadır. Arşiv belgelerinde XVII. yüzyılın ikinci yarısına ait vesikalarda medresenin ismi geçmektedir. 10 Zilkade 1083/27 Şubat 1673 tarihli belgeye göre merhum Karamustafa Paşa Dârulhadisi ruûs-u hümâyunla elinde olan Müftü Hasan Efendi, sulbi oğlu Mehmed lehine kasr-ı yed eylediğini ifade etmektedir.[408] Yine aynı şekilde 1092/1681 tarihli Dârulkurrâ şeyhliği ile ilgili belge de bunu teyit etmektedir.[409] Medresenin ahşap kısmını Ahmed Mahir Efendi yaptırmıştır. Bu nedenle Dârulhadis/Dârulkurrâ (Karamustafa Paşa) Medresesi, Mahir Efendi Medresesi olarak da bilinmektedir.[410]

Kastamonu Taşköprü ve Cide kazalarında Karamustafa Paşa ismini taşıyan iki adet cami bulunmaktadır. Taşköprü'deki bir adı da Taş Camii olan Karamustafa Paşa Camii'nin yapılış tarihi bilinmemekle birlikte miladi 1864 tarihinde arşiv belgelerinde yer aldığına göre bu tarihten önce yapılmış olmalıdır.[411] Cide'deki Karamustafa Paşa Camii'nin de yapılış tarihi bilinmemektedir. Bu caminin tamir kitabesinden hareketle 1165/1751 öncesinde yapıldığı söylenebilir.[412] Bu cami isimlerinden hareketle iki eseri de yaptıranın medreseyi yaptıran zat ile aynı kişi olması ihtimalini düşündürmektedir.

Öte taraftan 1015/1703 yılında Kastamonu Beylerbeyi olan Estergon Fatihi Lala Mehmed Paşa'nın akrabasından olan Mustafa Paşa, yine 1027/1617-18'den sonra Kastamonu Valisi olan Lefkeli Mustafa Paşa ve Padişahın çukadarlığını da yapmış, Enderun'u hümayundan yetişmiş olup 1045/1635 yılı öncesinde Kastamonu Beylerbeyi olan Bıyıklı lakaplı Mustafa Paşaların bu hayırlı hizmetlerde katkıları olmuş olabilir.[413]

Medrese binası 1273/1856-57'li yıllarda yan yana iki kubbeli oda ve bunlarla irtibatlı hücre dizisinden ibaret olup, mütevellisinin ilgisizliği nedeniyle hücre duvarlarının bakıma muhtaç olduğu

---

Karamustafa Paşa tarafından yaptırıldığını söylerken, Fazıl Çifçi, Kastamonu'da vali konağı yaptıran hayır sahibi Kastamonu Valisi Musahib Mustafa Paşa olması ihtimalinden söz eder. Bkz. Behçet, *Kastamonu Âsâr-ı Kadîmesi,* s. 91; Eyüpgiller, *Bir kent Tarihi Kastamonu,* s. 139; Ozanoğlu, *Kastamonu Kütüğü*, s. 82; Ahmet Rıfat Güzey, *Şer'iyye Sicillerine Göre XVII. Yüzyıl Sonları-XXVIII. Yüzyıl Başlarında Kastamonu*, s. 194; Çifçi, *Kastamonu Camileri*, I, 396. Diğer taraftan tarihi bir şahsiyet olarak Kızıl Ahmed Bey'in torunu Mirza Mehmed Bey'in oğlu olan Miladi 1580 doğumlu meşhur Şemsi Ahmed Paşa'nın kardeşinin adı da Karamustafa Paşa'dır. Bkz. Ahmet Toksoy, "Kızıl Ahmed Bey", Kafdağı 2017, c. II, sy. 1, s.7. Candaroğulları beyliğinin şehzâdeleri konumunda olan bu iki şahsiyetten adı geçen Karamustafa Paşa'nın ata topraklarına bu eserleri kazandırdığı fikrini akıllara getirmiyor değildir.

[408] BOA, İE.TCT., 4-477.

[409] BOA, C.MF. 61 - 3035

[410] SMNU 1317, s. 1316; SMNU 1318, s. 1488. Ocak 1920'lerde Mahir Efendi Medresesi olarak zikredilmektedir. Bkz. Peker, *1918-1923 İstiklal Savaşının Vesika ve Resimleri*, s. 127.

[411] Çifçi, *Kastamonu Camileri,* II, 225.

[412] İhsan Ozanoğlu'da Cide Karamustafa Paşa Camii'nin banisinin aynı zat olduğunu söylemektedir. Bkz. Ozanoğlu, *Kastamonu Kütüğü*, s. 82. Cide Karamustafa Paşa Camii Tamir Kitabesinde:

" Ne mümkin eylesün bu belde halkî şükr-ü yezdânî, Ki İhsan eyledi onlara Mevlâ bu kerem kânî,
Deli âşık gibi virân iken bu ma'bedi âlî, Görenler derdi eyâ bulunur mu bunu bânî,
Mübâyaacı İsmail ağay-ı sahibü'l-hayrât, Muvaffak olması bu hayra onun lütfü sübhânî,
Geçirdi o zat-ı muhterem kalb-i şerifinden, Muradı üzere oldu lutfü Rabbânî,
Edip ihlâs ile bu camii tecdid-i ta'mirin, Budur zannımız ilâhımdan ola makbul-ü rahmânî,
Geçirdim ben nazardan eyledim tarihini i'lâm, Nazîre lafzıdır bilin ey belde ihvânî, 1165." Bkz. EK: 27.

[413] Mehmed Süreyya, *Sicilli Osmânî*, İstanbul: Matba-i Âmire, 1308, IV, 383, 389, 391.

görülmektedir. 1308/1890-91 yılında ise medresenin altı oda, bir dershane ve bir kütüphanesi vardır. Odalardan üç tanesi harap olup medrese Kastamonu-Çankırı yoluna geldiğinden odalar yıkılmış ve yerine medrese bahçesine on beş hücre ve bir müderris odası yaptırılmıştır. Yeni yapılan bu medrese güzelliği ile halkın diline pelesenk olmuştur.[414]

Osmanlının son dönemlerinde siyasi ve sosyolojik hadiselerin merkezinde yer alan medrese, birçok önemli toplantıya şahit olmuştur. 12 Receb 1326/10 Ağustos 1908 tarihinde İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Kastamonu şubesinin ilk toplantısına ev sahipliği yapan medrese,[415] 1919 yılında Kastamonu Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin toplantılarının merkezi[416] ve 24 Ocak 1920'de kurulan Kastamonu Gençler Kulübünün de ilk binası olmuştur.[417] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Kastamonu Açıksöz gazetesindeki 26 Safer 1340/29 Ekim 1921 tarihli Kastamonu kütüphaneleri adlı makalesinde Dârulkurrâ medrese ve kütüphanesi binaları ile ilgili "Elyevm polis müdüriyeti ittihaz edilen" diyerek 1921'li yıllarda polis müdürlüğü olarak kullanıldığına işaret etmektedir.[418]

Kastamonu müzesinin bitişiğindeki bahçede bulunan Dârulhadis/ Dârulkurrâ Medresesi, mimari açıdan üstün vasıfları olan ve tarihi özellik taşıyan bir eserdi. Günün belediye meclisi tarafından sadece yıkmış olmak için sanat ve irfan abidesi özelliği taşıyan bu bina 1950'li yıllarda yıkılmıştır.[419]

Bu tarihlerden sonra medrese arsasına açık hava sineması yapılmıştır. 1970'li yıllarda çıkan yangınla yeni yapı da yok olmuştur. Bu gün medrese binası yeri boştur.[420]

Öte taraftan Dârulhadis/ Dârulkurrâ Medresesi'nin kütüphanesi de bulunmaktadır.

Kayıtllarda Dârulhadis/ Dârulkurrâ Medresesi ve Kütüphanesi'nin ihtiyaçlarını karşılamak üzere bir hamamın vakfedildiği görülmektedir. Bu hamamın yapılış tarihi ve banisi konusunda tıpkı medresede olduğu gibi farklı görüşler mevcuttur. Böyle olmakla beraber arşiv belgeleri ve vakfiyeden hareketle Kastamonu'daki yeni hamamın medreseye ait bir vakıf eseri olduğunu söylenebilir. Banisinin de medreseyi yaptıran zat olması gerekir. Çünkü Osmanlı devletinde medrese, cami, çeşme vs. gibi eser yaptıran her hayır sahibi bu eserlerin yaşaması ve hayatiyetini sürdürmesi için mutlaka bir vakıf kurmuştur. Kayıtlarda aşağıda görüleceği Mustafa Paşa'nın bina ettiği şeklindeki ifade medrese ve hamamın banisinin aynı şahıs olduğu kanaatine götürmektedir.

Erken tarihli kayıtlarda medrese hamamına rastlanılmaktadır. 1119/1707 tarihli buyrulduda bu hamamın Mustafa Paşa tarafından Dârulhadis için vakfedildiği dile getirilirken, 1170/1756 tarihli

[414] Eyüpgiller, *Bir kent Tarihi Kastamonu,* s. 139.
[415] M. Ziyaeddin Demircioğlu, *Kastamonu'da Meşrutiyet Nasıl İlan Olundu*, Kastamonu: Doğrusöz Matbaası, 1968, s. 25.
[416] Peker, *1918-1923 İstiklal Savaşının Vesika ve Resimleri,* s. 94.
[417] Hüsnü Açıksözlü, *İstiklal Harbinde Kastamonu*, Kastamonu: Vilayet Matbaası, 1933, s. 99.
[418] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Açıksöz Gazetesi", sy. 321.
[419] Ozanoğlu, *Kastamonu Kütüğü*, s. 82.
[420] Ahmet Rıfat Güzey, *Şer'iyye Sicillerine Göre XVII. Yüzyıl Sonları-XXVIII. Yüzyıl Başlarında Kastamonu,* s. 194.

buyrulduda Mustafa Paşa'nın Dârulkurrâ ve Dârulhadis için vakfettiği hamam ifadesi kullanılmaktadır.[421]

Medresenin vakfına ait gelir getiren tek mülkü olan ve yukarıda zikri geçen hamamın 1308/1890-91 yılında geliri 389 kuruş iken[422] bu miktar 1316/1898 yılında 484 kuruş olmuştur.[423]

Medresenin vakfiyesine ulaşılamamakla birlikte 7 Cemaziyelevvel 1306/9 Ocak 1889 tarihli mahkeme ilamı mevcuttur. Buna göre vakfın Şeyhu'l-kurrâ'lık ciheti beratla Ballıkzâde es-Seyyid Hafız Ahmed Mahir Efendi ibni Sa'id' e aittir. Vakfın hamamdan başka gelir getiren bir mülkü bulunmamaktadır. Vâkıfın vakfettiği bu hamamdan elde edilen para ile hamam, medrese, kütüphane ve içindeki kitaplarının tamiratı yapıldıktan sonra geri kalan gelir şeyhu'l-kurrâ, hâfız-ı kütüp ve tevliyet vazifesini yürüten berat sahibi kişilere dağıtılacaktır.[424]

Tablo 17: Dârulhadis/ Dârulkurrâ (Karamustafa Paşa) Medresesi Müderris Kadrosu ve Öğrenci Sayıları Tablosu

S. N.	Sene	Müderris Adı	Öğrenci Sayısı
1	1083/1673	Müftü Hasan Efendi,	-[425]
2	1113/1701	Mehmed Efendi,	-[426]
3	1196/1782	Hasan Vehbî, Mehmed Halife	-[427]
4	1248/1832	-	16[428]
5	1253/1838	-	8[429]
6	1286/1869-70	Cemil Efendi, Said Efendi	16[430]
7	1291/1874-75	Köse Mustafa Efendizâde Mehmed Hasib Efendi	14[431]
8	1317/1899-1900	Ahmed Mahir Efendi	67[432]

a. Müftü es-Seyyid Hasan Efendi

1083/1673 yılında Kastamonu Müftüsü olarak görev yapan es-Seyyid Hasan Efendi, aynı zamanda Dârulhadis/Dârulkurrâ Medresesi'nde Dârulhadis şeyhi vazifesini yürütmüştür. Bu tarihte kendi

[421] Çifçi, *Kastamonu Camileri*, I, 396.
[422] BOA, EV.d., 27793, s. 1.
[423] BOA, EV.d., 29605, s. 1.
[424] VGMA, Defter No: 1760, s. 244, sr. 176.
[425] 1083/1673 yılında Dârulhadis şeyhi Müftü Hasan Efendi'nin kendi isteği ile oğlu Mehmed Efendi lehine görevinden feragat ettiği anlaşılmaktadır. Bkz. BOA, İE.TCT., 4-477.
[426] 1113/1701 tarihinde Dârulhadis muhaddisi Mehmed Efendi'nin vefatıyla ilgili kadroya babasıyla aynı adı taşıyan oğlu Mehmed atanmıştır. Bkz. BOA, AE.SMST.II., 61-6377.
SMNU 1317, s.1316; SMNU 1318, s.1488.
[427] 1196/1782 yılında medresenin Daru'l-kurrâ'lık ciheti nısf hissesi mutasarrıflığı Hasan Vehbî'nin vefatıyla boşalmış ve yerine Mehmed Halife tevcih olunmuştur. Bkz. BOA, C.MF., 137-6808.
[428] Dâru'l-Kurrâ/Dârulhadîs Medresesi'nde 1248/1832 yılında 16 öğrenci vardır. Bu öğrencilerin en büyüğü 32, en küçüğü 15 yaşındadır. 16 öğrenciden beşinin Araç, dördünün Kuzyaka, üçünün Küre, ikisinin Akkaya kazalarından, bir kişinin de Kavak karyesinden olduğu görülmektedir. Bkz. BOA, NFS.d., 922, s. 174.
[429] 1253/1838 yılında öğrenci sayısının sekize kadar düştüğü, öğrencilerin en büyüğünün 38, en küçüğünün 18 yaşında olduğu anlaşılmıştır. 1248/1832 yılında medresede talebe olan Kuzyaka kazasından Karaoğlu Molla Ahmed halen aynı medresede talebe olarak bulunmaktadır. Bkz. BOA, NFS.d., 924, s. 173; BOA, NFS.d., 922, s. 174.
[430] KVS 1286, s. 74; KVS 1293, s. 143.
[431] KVS 1291, s. 154; KVS 1292, s. 168.
[432] SMNU 1317, s. 1316; SMNU 1318, s. 1488; SMNU 1319, s. 756; SMNU 1321, s. 618.

rızasıyla Dârulhadis şeyhliği vazifesini oğlu Mehmed Efendi'ye bırakmıştır.[433] İsminin öncesinde es-Seyyid künyesinin bulunması Peygamber Efendimizin soyundan geldiğine işaret etmektedir. Daha sonraki yıllarda Atabey Gazi Medresesi'nde müderris ve mütevelli olarak da görev yaptığı anlaşılan Hasan Efendi'nin[434] hayatı, görev süresi ve vefatı konusunda başka bir bilgi elde edilememiştir.

b. Mehmed Efendi

Mehmed Efendi, 1083/1673 tarihinde babası Hasan Efendi'nin kendi rızası ile kasr-ı yedinden sonra Dârulhadis/Dârulkurrâ Medresesi'nde Dârulhadis şeyhi olarak görev yapmaya başlamıştır.[435] Hayatı hakkında yeterli malumat bulunmamaktadır. Böyle olmakla birlikte 1103/1692 yılına ait bir arşiv belgesinde ilginç bilgiler yer almaktadır. Buna göre Bâbussaâde Ağası Nezir tarafından verilen bir arzda: *"Kastamonu'da vâki Şuca' Efendi evkafının mahsus câbisi var iken Müfti Şeyh Mehmed Efendi, hilâf-ı şart-ı vâkıfı askerî beratlı yevmî beş akçe ile cibâyet ihdâs eyledüğünden mâadâ vazifesine kanaat etmeyüp vakfın çiftliklerinden hasıl olan mahsûlâtından ahz-ü kabz ve taraf-ı vakfa bir habbe vermeyüp her veçhile ğadri nümâyân olmakla veçhi meşrûh üzere mâliye tarafından berâtı olmayup hilâf-ı şart-ı vâkıf-ı askerî beratlı vakfın câbisiyim deyû müdâhele eden merkûmu ba'de'l-yevm umûr-u vakfa dahl-ü taarruz ettirmeyüp divâna değin füzûlî ahz-ü kabz edüp cânibi vakfa vermeyüp …."* diyerek Kastamonu kadısının bu duruma müdahele etmesi istenilmektedir.[436] Bu durum Mehmed Efendi'nin babası Hasan Efendi'nin ardından Dârulhadis şeyhliği ile beraber Kastamonu Müftülüğü vazifesini de deruhte ettiğini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte bazı zaaflarını da açığa çıkarmaktadır.

c. Cemil Efendi

1286/1869-70 yılına ait Kastamonu Salnâmesinde Dârulkurrâ Medresesi müderrisleri olarak Cemil ve Said Efendilerden söz edilmektedir. Yedi yıl aradan sonra 1293/1876-77 yılı salnâmesinde yeniden Cemil Efendi ismine yer verilmektedir. Buna göre el-Hâc Cemil Efendi, Dârulkurrâ Medresesi'nde 15 öğrenciye *İzhâr ve Maksûd* derslerini okutmaktadır.[437] Daha sonraları 1294/1877-1296/1878-79 yılları arasında 15 öğrenciyle birlikte medresede müderrislik vazifesinin devam ettiği anlaşılmakla birlikte okuttuğu dersler konusunda bir malumat verilmemiştir.[438]

d. Said Efendi

[433] BOA, İE.TCT., 4-477.
[434] BOA, İE.EV. 43-4848.
[435] BOA, İE.TCT., 4-477.
[436] BOA, İE.EV., 25-2978.
[437] KVS 1286, s. 74; KVS 1993, s. 143.
[438] KVS 1994, s. 164; KVS 1995, s. 116; KVS 1996, s. 120.

Said Efendi'nin ismi 1286/1869-70 yılına ait Kastamonu Salnâmesinde Dârulkurrâ Medresesi müderrisleri olarak Cemil Efendi ile birlikte geçmektedir.[439] Hakkında başka bir bilgi elde edilememiştir.

e. Kösezâde Mehmed Hasib Efendi (1264/1848 - ?)

Kösezâde Mehmed Hasib Efendi, 15 Cemaziyelevvel 1264/19 Nisan 1848 tarihinde Kastamonu Küpçüler mahallesinde dünyaya gelmiştir. Babası ulemadan Mustafa Efendi, annesi Nefîse Hanım'dır. Tezkire-i Osmânî'de her ne kadar Çarıkoğlu diye yazılsa da Kösezâde olarak bilinmektedir.

Kastamonu Taş mektep diye bilinen Şaban Hoca mektebinde[440] Kur'an'ı hatim ettikten sonra Rüştiye mektebine girerek 4 yıl eğitim almıştır. Ardından Kastamonu'da bulunan Abdülbâki Medresesi müderrisi Hafız Mehmed Efendi'den on yıl okuyarak 3 Şevval 1295/30 Eylül 1878 tarihinde icâzetnâme almıştır. İcâzetnâme öncesinde 1291/1874-1292/1875 yıllarında Dârulkurrâ Medresesi'nde 14 talebeye *İzhâr*, *Bina* ve *Maksud* dersleri okutan Mehmed Hasib Efendi,[441] 17 Zilhicce 1296/2 Aralık 1879 tarihinde Abana Rüştiyesine yıllık 400 kuruş maaşla tayin olmuş ve burada dokuz yıl dokuz ay görev yaptıktan sonra ayrılmıştır.

1308/1890-91 - 1309/1891-92 döneminde sekiz ay kadar İnebolu Rüştiyesinde görev alan Mehmed Hasib, 17 Zilkade 1319/25 Şubat 1902 tarihinde Dârulkurrâ Medresesi'nde bulunan Karamustafapaşa Kütüphanesi'ne yıllık 300 kuruş maaşla hafız-ı kütüp tayin edilmiştir.

1323/1905-06 yılında niyabeten Kastamonu'da bulunan Koyunlu Medresesi'nde yıllık 300 kuruş ile müderris olarak görev alan Mehmed Hasib Efendi, aynı zamanda Dârulkurrâ Medresesi'nde hasbi olarak ilim tedrisinde bulunmuştur. 1328/1910 yılında 150 kuruş maaşla müstehıkkîn-ı ricâl-i ilmiye namıyla 150 kuruş maaşa nail olmuştur. İyi derecede Arapça ve Farsça bilmekte olup telif eseri yoktur.[442]

Uzun boylu ela gözlü, buğday tenli olup iki eşlidir. 1332/1914 yılında yıllık 1500 kuruş maaşla 25 öğrenciye ders okuttuğu anlaşılmaktadır. Ne zaman vefat ettiği tespit edilememiştir.[443]

f. Ahmed Mahir Efendi (1274/1857-58 – 1342/1925)

[439] KVS 1286, s. 74.
[440] Kastamonu Sinan Bey Camii yakınında bulunan Taş Mekteb, XVIII. yüzyılda eğitim veren bir kurumdur. Galata'ya bağlı Beşiktaş Sinan Paşay-ı atîk mahallesi sakinlerinden Süleyman Efendi tarafından yaptırılmıştır. Bkz. BOA, C.MF. 52-2578; BOA, C.MF., 174-8678.
[441] KVS 1291, s. 154; KVS 1292, s. 168
[442] İMMA, SAİD, 73, 2/1.
[443] İMMA, MSH. DFT02, 02308/1, s. 102. İMMA, SAİD, 73, 2/2, 3. Mehmed Hasib Efendi'nin tercüme-i hal varakası için bkz. EK: 28.

Ahmed Mahir Efendi, Kastamonu merkez Ticaret Mahkemesi reisi Ballıkzâde Mehmed Saîd Efendi'nin oğludur. 1274/1857-58 yılında Kastamonu'da doğmuştur. Kastamonu'da Sıbyan mektebinde ilim hayatı başlamış ve ardından Rüştiye mektebine devam etmiştir. Kastamonu ulemasından Şeyh Seyyid Ahmed Hicâbî Efendi'den akli ve nakli ilimleri okuyup 15 Zilkade 1308/22 Haziran 1891 tarihinde icâzetnâme aldıktan sonra[444] Şeyhu'l-Kurrâ Hafız Halid Efendi'den de kıraat alanında icâzetnâme almıştır.

İyi derecede Arapça ve Farsça bilen Ahmed Mahir Efendi, yazmış olduğu eserler ve hatıra defteri ile gelecek nesillere ışık tutmuştur. Atâullah el-İskenderî'ye (ö. 709/1309) ait *el-Ḥikemü'l-ʿAṭâʾiyye* adlı eserine yaptığı el-*Muhkem fî şerhi'l-Hikem* adlı şerh, tefsir alanında yazdığı; *el-Fâtiha fî tefsîri'l-Fâtiha*, gazete makalelerinden oluşan *Mu'cizât-ı Kur'aniyye*; yetmiş iki hutbeden oluşan *Hutbe Mecmuası* ve kendi el yazısısıyla yazdığı hatıratı olmak üzere beş eseri vardır.[445]

Kastamonu'da 7 Cemaziyelahir 1299/26 Nisan 1882 tarihinde başlayan memuriyet hayatında Kastamonu vilayeti maarif azalığı encümenliği, Kastamonu istinaf mahkemesi azalığı, Kastamonu mahkemesi ceza dairesi riyaseti, vilayet meclis idare azalığı, mekteb-i sanayi inşa işleri komisyonu riyaseti, Tosya ve Araç kazaları ihale-i a'şar memurluğu, Kastamonu İstinaf mahkemesi azalığı, İstinaf mahkemesi müdde-i umumi vekâleti gibi çok farklı alanlarda vazifelerde bulunmuştur.

4 Cemaziyelahir 1314/10 Kasım 1896 tarihinde tesisât-ı askeri komisyonu azalığı yapmıştır. 11 Şevval 1314/15 Mart 1897'de hac için hicaza hareket etmiş, 8 Rebiulevvel 1316/27 Temmuz 1898 tarihinde 10.000 kuruş harcırah ile Cedîdi Aşireti reisleri hakkında devlete karşı yapılan ayaklanmanın araştırılması için Haleb'e gönderilen komisyonda adliye adına memur olarak bulunmuştur. 27 Receb 1321/19 Ekim 1903 tarihinde Dersaadet Bidâyet Mahkemesi azalığına tayin olunmuş, 28 safer 1323/4 Mayıs 1905 tarihinde Beyoğlu Bidâyet Mahkemesi ikinci hukuk dairesi başkanlığına atanmıştır.[446]

Memuriyet hayatının ardından Kastamonu siyasetinde boy göstermeye başalayan Ahmed Mahir Efendi, 1908 yılından itibaren yedi yıl Meslis-i Meb'ûsan'da, medresesini milli mücadelenin merkezinde konumlandırdıktan sonra iki yıl da Büyük Millet Meclisi'nde yer almış ve Meclis-i Meb'ûsan'da iken geçici başkanlık ve birinci reis vekâleti görevlerinde bulunmuştur. Emekli olduktan sonra şehremaneti müşavirliğine getirilmiştir. Dâru'l-fünûn İlahiyat şubesi ve Medresetü'l-vâizin'de tefsir ve kelam müderrisliği, gazetelerde muharrirlik yapmıştır. Cami derslerinde ulemaya karşı kendisini ispat etmiş, İhsan Ozanoğlu'nun ifadesiyle iyi bir hatip olmasının yanında bir cilt dolduracak

[444] Seyyid Ahmed Hicabî Efendi, vefatından bir gün önce yerine torunu 12 yaşlarındaki Ahmed Nizameddin Efendi'yi halife tayin etmiş, ancak torununun yaşının küçük olması nedeniyle "*Kemâl-i sûrîsi zâhir ve feyz-i manevîsi bâhir oluncaya kadar"* hatm-i hâcegân tilaveti ve *Şifâ-i şerîf* tedrisi için Ahmed Mâhir Efendi'ye vazife ve icazet vermiştir. Bkz. M. Zühdî, *Tehassür*, s. 108, 109.

[445] Abdülkerim Abdulkadiroğlu, "Ahmed Mâhir Efendi, Ballıklızâde", *DİA*, II, 89; Ozanoğlu, "*Kastamonu Kütüğü*" s. 67. Ahmed Mahir Efendi'nin hatıratı Lamia Levent Abul tarafından *Bir mutasavvıfın siyasi hatıraları: Ahmed Mahir Efendi'nin Hatıratı* adı altında 2020 yılında İstanbul'da Büyüyenay Yayınları tarafından yayınlanmıştır.

[446] BOA, DH.MKT., 2667-82.

kadar hareketli ve feyyaz bir hayat yaşamış, Kastamonu'da yaptığı müderrisliğin yanında muhtelif yerlerde ders okutmuş, yetiştirdiği talebelerle ilim tarihine geçmiş bir şahsiyettir.[447]

Öte yandan Ahmed Mahir Efendi, sadece Dârulkurrâ Medresesi'nde müderrislik yapmamış, niyabeten görev aldığı Merdiye Medresesi'nde onlarca talebenin yetişmesine katkıda bulunmuştur. Maarif Salnâmelerini incelendiğinde 1317/1899-1900 ve 1318/1900-01 yıllarında niyabeten Merdiye Medresesi'nde de görev yaptığı, medresenin oldukça faal olduğu, kuvvetle muhtemel Mahir Efendi'nin etkisiyle öğrenci sayısının 125'e kadar yükseldiği, 1319/1901-02 ve 1321/1903-04 yıllarında ise bu sayının 85'e düştüğü görülmektedir.[448]

Farklı zamanlarda devlet tarafından verilen görevlerle Medîne ve Rumeli'ye seyahatler yapmış, 4 Eylül 1342/4 Eylül 1925'te Kastamonu'da vefat etmiştir.[449]

Ahmed Mahir Efendi'ye 20 Muharrem 1293/16 Şubat 1876'da bâ hareket altmışlı Edirne müderrisliği, 17 Safer 1310/10 Eylül 1892 tarihinde İzmir payesi, 5 Ramazan 1315/28 Ocak 1898'de Edirne, 21 Muharrem 1318/21 Mayıs 1900'de Musila-i Haremeyn olmak üzere Bilâd-ı hamse'den Bursa, 11 Ramazan 1321/1 Aralık 1903'te Haremeyn-i muhteremeyn payeleri verilmiştir. 8 Cemaziyelahir 1316/24 Ekim 1898'de 3. rutbeden Mecidî, 20 Şaban 1319/2 Aralık 1901'de Osmânî nişanı ve son olarak 13 Şaban 1320/15 Kasım 1902'de nikelden mamul bir kıta Hamidiye hicaz demiryolu madalyası verilmiştir.[450]

Gerçekten hakkında doktora tezi yazılacak kadar ilim ve siyaset dünyasında yer edinebilmiş olan Ahmed Mahir Efendi[451] Kastamonu'nun Osmanlı'nın son döneminde yetiştirdiği ender şahsiyetlerden biridir.

D. XVIII. YÜZYIL MEDRESELERİ VE ULEMASI

1. Münîre (Reîsülküttâb Mustafa Efendi/Bayraklı) Medresesi

Nasrullah Camii'nin kıble istikametinde yer alan Münîre Medresesi'nin banisi Osmanlı diplomatı ve sefaretname yazarı olan ve 1162/1749'de vefat eden Reisülküttâb Hacı Mustafa Efendi'dir. Kastamonu'daki Nasrullah Camii'ni tamir ettiren Mustafa Efendi, bu restorasyon çalışmasıyla birlikte caminin kıble istikametine medrese ve kütüphane yaptırmıştır.

---

[447] Ozanoğlu, "*Kastamonu Kütüğü*" s. 67; BOA, DH.MKT., 2667-82; BOA, BEO., 4278-320818; BOA, DH.SYS., 49-73; Şehbal Mecmuası 1 Şubat 1326, sy. 34, s. 185. İlgili fotoğraf için bkz. EK: 29.
[448] SMNU 1317, s. 1316, SMNU 1318, s. 1488; SMNU 1319, s. 756; SMNU 1321, s. 618.
[449] Abdulkadiroğlu, "Ahmed Mâhir Efendi, Ballıklızâde", *DİA*, II, 89. Her ne kadar Abdulkadiroğlu 4 Eylül 1922'de vefat ettiğini söylese de mezar taşından da anlaşılacağı üzere 4 Eylül 1925 tarihinde vefat etmiştir. Bkz. EK: 30.
[450] BOA, DH.SAİDd., 113, s. 497; Abdulkadiroğlu, "Ahmed Mâhir Efendi, Ballıklızâde", *DİA*, II, 89.
[451] Lamia Levent Abul, *Bir mutasavvıfın siyasi hatıraları: Ahmed Mahir Efendi'nin Hatıratı,* İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2020.

Münîre Medresesi'nin avlusunda 4X4 metrekare boyutunda alt katı kargir, üst katı ahşap olan ve medresenin mütemmim cüzlerinden biri olan dershane ise 1952 öncesinde yıkılarak ortadan aldırılmıştır.[452]

Medrese ilk bakışta Nasrullah Camii'nin kıble istikameti boyunca uzanan nizami olmayan U biçiminde mimari bir yapıya sahip olduğu izlemini verse de aslında L biçiminde yapılmıştır. Daha sonra yapılan Numâniye Medresesi ile birleşmiş ve U biçimini almıştır. Medresede 15 öğrenci odası ve altı hizmet odası olmak üzere 21 oda bulunmaktadır. Odaların her birinin önü revaklarla kapatılmış olup, çatı tonozla örtülüdür.[453]

Medrese, Münîre ve Bayraklı isimleriyle de anılmakla birlikte[454] kitabesinde sadece Reisülküttap Hacı Mustafa Efendi'nin medrese yaptırdığından söz edilmekte, Bayraklı ve Münîre isimleri zikredilmemektedir.[455] Reisülküttap Hacı Mustafa Efendi'nin oğlu Mustafa Âşır Efendi'nin 3 Zilhicce 1204/4 Ağustos 1790 tarihli vakfiyesinde ise Münîre ismine rastlanılmaktadır. Fazıl Çifçi, her ne kadar 1328/1910-1331/1912-13 yılları arasında vakfın mütevellisi olan Salim Efendi ailesinden Münîre Hanım'ın medreseye yaptığı katkılardan dolayı bu isimle anıldığını ifade etse de 1204/1789-90 yılındaki vakfiyede ve 1286/1869-70 yılına ait Kastamonu Salnâmesinde Münîre Medresesi ifadesinin kullanılması, bu medresenin çok daha önceleri bu isimle anılır olduğunu ortaya koymaktadır.[456] 11 Safer 1327/4 Mart 1909 tarihli Kastamonu merkez mahkeme-i şer'iyyesine Münîre Hanım adına müvekkil-i umumisi tarafından verilen dilekçe Fazıl Çifçi'nin ismini zikrettiği Münîre Hanım'ın 1327/1909 yılında mütevelli olduğunu ortaya koymaktadır.[457] Ancak medrese yukarıda da ifade edildiği üzere neredeyse bir asır öncesinde dahi Münîre ismiyle anılmaktadır.

Reîsül-küttâb el-Hâc Mustafa Efendi b. Mehmet Ağâ b. İmam Mehmet Efendi, Münîre Medresesi'ni yapmadan önce kurmuş olduğu 19 Cemaziyelahir 1154/1 Eylül 1741 tarihli vakfa atıfta bulunarak 11 Muharrem 1160/23 Ocak 1747 tarihli vakfiyede tevliyeti kabul eden damadı Ebubekir Efendi b. Mustafa Ağa ismininin ardından Belgrad'da yaptırdığı cami ve mektebi zikrettikten sonra Anadolu vilayeti Kastamonu kazasına tabi Göl karyesinde bina ve tamir olunan mescidin bakımı ve masrafları

[452] Eyüpgiller, *Bir kent Tarihi Kastamonu,* s. 138.
[453] Eyüpgiller, *Bir kent Tarihi Kastamonu,* s. 136; Çifçi, *Kastamonu Camileri,* I, 50, 51. Medresenin mimarı planı için bkz. Plan 5.
[454] Medreseye Bayraklı isminin ezan vakitlerinde avlusundaki direğe bayrak çekilmesinden dolayı verildiği söylenmektedir. Bkz. Eyüpgiller, *Bir kent Tarihi Kastamonu,* s. 138.
[455] Behçet, *Kastamonu Âsâr-ı Kadîmesi,* s. 106.
[456] İlgili vakfiyede Reîsü'l-küttâb el-Hâc Mustafa Efendi'nin oğlu olan ve vakıf konusunda babasının izinden giden Osmanlı Şeyhülislam'ı Mustafa Âşır Efendi, Kastamonu'da bulunduğu 1204/1790 tarihinde beş yüz esedî kuruş vakfederek onu on bir buçuktan nemalandırılmasını ve Nasrullah Camii'nde babasının ruhu için İbn Hacer el-Heytemî el-Mekkî'nin Arapça mevlidinin okunmasını, annesi ve kendisi için de hatim okunmasını, artan gelirin de Münîre Medresesi müderrisince vakfın gelirine eklenmesini şart koşmuştur. Burada Medrese-i Münire ifadesi geçmektedir. Bkz. VGMA, Defter No: 742, s. 586, sr, 221; Çifçi, *Kastamonu Camileri,* I, 50; KVS s. 73; Abdülkerim Abdulkadiroğlu, İ. Hakkı Aksoyak, Necip Fazıl Duru, *Kastamonu jurnal defteri (1252-1253/1836-1837*), metin ve tıpkıbasım, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara 1998, s. 247.
[457] İBB. Atatürk Kitaplığı, Bel_Mtf_046834.

için imaret camii yakınında iki halvetli kârıkadim ve önünde dört bap dükkân, bir külhan, müştemilatıyla kârgir mülk hamamı ve hamamın yanında yapılan aşçı dükkânını vakfetmiştir. Kastamonu, Belgrad ve İstanbulda vakfettiği yerlerin gelirleri ile Kastamonu'da Göl karyesinde bulunan mescid ve mekteb ile Kastamonu'da genişleterek tamir ettiği Nasrullah Camii ve caminin mihrabı cihetinde yaptırdığı medrese ve kütüphanenin ve yine Kastamonu'da yaptırdığı kız çocukları ve hanımlara mahsus mektebin, Devrekâni kazası Kırvac nam karyede yaptırdığı caminin masrafları karşılanacaktır. Buna göre Kastamonu Göl karyesinde olan mescid, mekteb ve Kastamonu'da bulunan medrese, kütüphane, kız mektebi, Nasrullah Camii, Kırvaç karyesinde olan caminin hademesi vazifeleri için Haremeyn muhasebesindeki kayıt üzerine yüzaltmış akçe vazife tayin edilmiştir. Ayrıca Göl karyesinde bulunan mescid ve mektebin hasırları, mescidin içindeki kandiller, mübarek gecelerde yakılacak kandil, imam ve mekteb muallimine yıllık onbeş kuruş tahsis edilmiştir.[458]

Reîsül-küttâb el-Hâc Mustafa Efendi'nin oğlu olan ve vakıf konusunda babasının izinden giden Osmanlı Şeyhülislam'ı Mustafa Âşır Efendi, 19 Şevval 1214/16 Mart 1800 tarihli vakfiye ile kurduğu vakfı babasının vakfına ilhak ederek başta babasının hayali olan kütüphaneyi İstanbul'da yaptırmış ve birçok gayrimenkul vakfetmiştir.[459]

[458] Reîsü'l-küttâb el-Hâc Mustafa Efendi'nin hepsi birbirine yakın tarihlerde oluşturulmuş olan birçok vakfiye ve zeyilleri mevcuttur. Bunlar; 11 Muharrem 1160/23 Ocak 1747 tarihli VGMA, Defter No: 738, s. 137, sıra 85; 13 Muharrem 1160/25 Ocak 1747 tarihli VGMA; Defter No: 738, s. 147, sıra 86; 5 Safer 1160/16 Şubat 1747 tarihli VGMA, Defter No: 738, s. 160, sıra 88; 3 Zilkade 1160/6 asım 1747 tarihli VGMA, Defter No: 738, s. 161, sıra 89; 14 Cemaziyelevvel 1162/2 Mayıs 1749 tarihli VGMA, Defter No: 738, s. 164, sıra 91; Kastamonu'daki vakıf yerlerinin dışında vakfiyede zikredilen gayrimenkullerin sayısı oldukça fazladır. Bu vakfiyeye göre: Belgrat'ta yaptırdığı cami, mektep ve medresenin masrafları için Belgrad'da konaklar, araziler, dükkânlar, ahır ve müştemilatıyla binalar; Hobyar mahallesinde damadı Ahmet Efendi tasarrufunda olan büyük ev; Molla Gürânî vakfı tarafından kiralanmış evler, bahçe; Draman'da evler; Galata'da üç kurnalı hamam; Galata haricinde bulunan Kamer Hatun mahallesinde konağı, mahzeni, çamaşırhanesi ve kuyu suyu bulunan büyük konak; Rumeli Hisarında bahçe ve arazileri ile yalı; Sofya'da büyük konak; Çakırağa mahallesinde arsa ve arazileri ile hamam ve tatlı su; Çelebioğlu mahallesinde bulunan iki doğramacı, bir nalbant, bir horasancı ve iki attar dükkânlarını; Yahya Gözeli mahallesinde bahçesi, suyu ve havlusuyla konak; Hamamcı Muhiddin mahallesinde bahçe, arsa ve suyuyla birlikte evini; Ferhad mahallesinde büyük bir arazi üzerinde iki horos bir çarhtan ibaret at değirmenleri, bir ahır ve bahçeli konak; Samatya yakınlarında el-Hâc Hüseyin mahallesinde bahçeli ev; Samatya Kulluk yakınında otuz üç bap mülk odalarını; Üsküplü mahallesinde ahırı da olan havlulu evini; Muhiddin Kocavî mahallesinde bulunan evini; Karabaş mahallesinde bulunan arsa içinde şerbetçi, bakkal, terzi, çömlekçi ve berber dükkânlarını ile havlulu kuyusu olan Yahûdihaneyi; Hasköy Piri Paşa mahallesinde otuz beş bap oda, on sofa ve on matbahtan oluşan Yahûdihaneyi; Kastamonu'da Deveciler mahallesindeki cami yakınında bulunan ve mekteb olarak kullanılmasını şart koştuğu evini; Hoca Kasım Günânî mahallesinde altı ev, bakkal dükkânı ve arsa; Fener kapısı dâhilinde Abdi Subaşı Mahallesinde üç ev; Kasımpaşa Tahtakadı mahallesinde 6480 sehim itibari ile 3714 sehim ortaklı fırın ve değirmen vakfetmiştir. Aynı şekilde Konya sancağında 27 parça karye ve arazi vakfetmiştir. Daha sonraları da vakfiyeye ilaveler devam etmiştir. Bu vakıf yerlerinin gelirleri yukarıda zikredilen vakıf eserlerinin yaşaması ve hizmet vermesi için kullanılacaktır. Bunlara ilave olarak Karaman'da bulunan tahmis ve basmahaneler gelirleri ile bağışladığı beşbin kuruş nakit paranın Kastamonu'da bulunan cami, mesâcid, mektep, medrese ve diğer hayri hizmetlerde kullanılmasını istemiştir. Vakfiyede tevliyetten kâtibine, diğer hizmetlere, fakirlere, Mekke ve Medine fakirlerine, Sürre masraflarına, nerelere ne harcanacağı ayrıntılı bir şekilde belirtilmiştir.
Belgrad, İstanbul, Konya, Karaman ve Kastamonu'da vakfın tevliyet tasarrufu hayatta olduğu sürece hasbi olarak kendisinde, vefatından sonra evlâdına ve evladı evladına, soyunun inkırazı durumunda kardeş ve yakınlarına ve onların çocuklarına şart koşmuştur.
[459] VGMA, Defter No: 738, s. 149, sıra 87.

Vakfın 2 Zilkade 1249/13 Mart 1834 tarihi ile 30 Zilhcce 1254 tarihleri arasında 6 yılda toplam 12.375 kuruş geliri olmuştur. Bu gelirin 6840 kuruşu vazife-i muayyeneye harcanmış, 720 kuruşu bağış olarak verilmiş, 1632 kuruşu ise masraflara gitmiştir. Artan 3183 kuruşu ise mütevelliye gönderilmiştir.[460]

Medrese, Osmanlı döneminde 1224/1809-10, 1230/1814-15, 1259/1843-44 ve 1279/1862-63 yıllarında tamir edilmiştir. Zaman içerisinde üzerindeki kurşunların deforme olması nedeniyle medrese yapısı zarar görmüş, bu restorasyon faaliyetleri 1967, 1972 ve 1984 yılları olmak üzere cumhuriyet döneminde de devam etmiş, en son Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 2002 yılı öncesinde yapılan restorasyon çalışmasıyla kurşunlar kaldırılmış, yerine yerli kiremit döşenmiştir.[461]

Meşrûtiyet yıllarında "İlmiye Cemiyeti"[462] olarak kullanılan medrese binası, cumhuriyet döneminde bir dönem satılığa çıkarılmış, daha sonra vakıflar ile belediye arasında sahip olma çekişmesi yaşamış olup[463] bugün yapılış amacından tamamen uzak bir şekilde ticarethane olarak kullanılmaktadır.

Medrese ilim talipleri tarafından oldukça fazla rağbet görmüştür. 1248/1832 tarihli nüfus defterine göre öğrenci sayısı 43 olup, bunların en küçüğü 13, en büyüğü 45 yaşındadır.[464] 1253/1838 yılında ise öğrenci sayısının 10 kişi azalarak 33'e düştüğü anlaşılmaktadır.[465]

Münîre Medresesi'nin bir de kütüphanesi vardır.

Tablo 18: Münîre Medresesi Son Dönem Müderris Kadrosu ve Öğrenci Sayıları Tablosu

S. N.	Sene	Müderris Adı	Öğrenci Sayısı
1	1248/1832	-	43[466]
2	1253/1838	-	33[467]
3	1286	Mehmed Cemaleddin Efendi	59[468]
4	1289/1872-73	1-Çelenlizâde Hafız Mehmed Zühdü Efendi 2- Müsevvid Hasan Sükûti Efendi 3- Ali Efendi	25[469] 9 8

[460] BOA, MŞH.ŞSC.d, 5738-s. 54/118.
[461] Gökoğlu, *Paphlagonia –Paflagonya*, s. 344; Çifçi, *Kastamonu Camileri,* I, 51; Eyüpgiller, *Bir kent Tarihi Kastamonu,* s. 138; 7 Cemaziyelevvel 1261/22 Mayıs 1845 tarihli belgede medresenin tamire muhtaç olduğu, vakfının gelirleriyle bu tamirin yapılabileceğini ifade eden Seyyid Mehmed bir dilekçesinde;
"Hakpây-ı mekârim pîrây-ı âsanelerine ma'rûz-u bende-i dîrine ve çâker-i kemîneleridir ki,
Medine-i Kastamonu'da Nasrullah Camii Şerifi ittisalinde vâkî Reisü'l-küttâb-ı esbak Mustafa Efendi'nin bina ve inşasına muvaffak olduğu kargir medresenin sinîn-i vâfireden beri tamirine bakılmadığından haraba müşrif olmuş ve tamir ve termimi dahi müderris ile tullâbı taraflarından bâ arz-u hal istidâ olunmuş ve medrese-i mezkûrenin Medine-i mezbure ile mahâlli sâirede olan evkâfının masârıfat-ı tamiriyesine vefâ edeceği tahkik ve istihbâr ve'l-hâletü hâzihî Dersaadette ikamet üzere olan mevâl-i kirâmdan Fazîletlü Tâcüddin Efendi dâileri mütevellisi idüğü rivayet… olduğu beyanıyla icray-ı iktizası hususu Kastamonu Kâimmakâmı Saâdetlü Salih Ağa bendeleri tarafından istişar olunmuş ve tevârüd eden şukkasıyla müderris ve tullâb mûmâ ileyhimânın matvî mahdar yollu arz-u halleri leffen hâkpây-ı maâliy-ü sîmalarına takdim ve tisyâr kılınmış ve icrây-ı iktizâsı her halde irâde-i aliyye cenâbı nezâretpenâhîlerine mütevakkıf bulunmuş olmakla ol babda ve her halde emr-u fermân hazreti men lehü'l-emrindir. Fî 17 Cemaziyelevvel 1261." Bkz. BOA, A.}MKT., 24-50..
[462] Ziyaeddin Demircioğlu, *Kastamonu'da Meşrutiyet Nasıl İlan Olundu,* s. 34.
[463] Çifçi, *Kastamonu Camileri,* I, 51.
[464] BOA, NFS.d., 922-177. Öğrenci yaş ve isimleri için bkz. EK: 31.
[465] BOA, NFS.d., 924-166.
[466] BOA, NFS.d., 922-177.
[467] BOA, NFS.d., 924-166.
[468] KVS 1286, s. 73.
[469] KVS 1289, s. 151, 152; KVS 1290, s. 131, 132.

		4- Müftüzâde Zeynulabidin Efendi	9
4	1291/1874	1-Çelenlizâde Hafız Mehmed Zühdü Efendi 2- Müsevvid Hasan Sükûti Efendi 3- Ali Efendi 4- Müftüzâde Zeynulabidin Efendi 5- Abdülbakizâde Hacı Ahmed Efendi 6- Araçlızâde Hasan Efendi	25[470] 9 8 9 10 13
5	1292/1875	1-Çelenlizâde Hafız Mehmed Zühdü Efendi 2- Müsevvid Hasan Sükûti Efendi 3- Ali Efendi 4- Müftüzâde Zeynulabidin Efendi 5- Abdülbakizâde Hacı Ahmed Efendi 6- Şeyhzâde Hacı Ahmed Efendi 7- Araçlızâde Hasan Efendi	25[471] 9 8 9 10 11 12
6	1293/1876	Cemal Efendi	55[472]
7	1317/1899-1900	Niyabeten Hafız Mehmed Zühdü Efendi	85[473]
8	1319/1901-02	Behçet Efendi	85[474]
9	1327/1909	Olukbaşılı Ali Efendi	-[475]
10	1328/1910	Kethüdâzâde İmam Hafız Osman Efendi	-[476]

a. Mehmed Cemaleddin Efendi

Münîre Medresesi müderrisi Muhammed Cemaleddin Efendi'nin ismi sadece 1286/1869-70 yılına ait Kastamonu Salnâmesinde Münîre Medresesi müderrisi olarak geçmekte ve bu yıllarda 59 öğrencisi bulunduğu ifade edilmektedir.[477]

b. Çelenlizâde Hafız Mehmed Zühdü Efendi (1230/1814- 1330/1912)

1230/1814 yılında Kastamonu Ayıcılar mahallesinde dünyaya gelen Mehmed Zühdü Efendi, Çelenlizâde Mehmed Efendi'nin oğludur. Büyükçelenli olarak bilinen Mehmed Zühdü Efendi, Kur'an ilimlerine tebarüz etmiş, vücuh ve takrib ilminin ardından akli ve nakli ilimlerde de kendisini yetiştirerek ruûs imtihanında başarılı olmuş ve Dersiâm rütbesine nail olmuştur. Münîre Medresesi ile birlikte Nasrullah Camii imamlığı vazifesini birlikte yürüten Mehmed Zühdü Efendi, medresede sarf, nahiv, mantık, usûl, fıkıh, akâid, hadis ve tefsir dersleri okutarak birçok talebenin yetişmesine katkı sunmuştur. Ahmed Siyâhî Efendi'den irşada izinli olan Mehmed Zühdü, Kastamonu'da uzun yıllar talebenin eğitimine ve halkın irşadına kendini adamış ve 1912 yılında 88 yaşında iken ruhunu teslim etmiştir.[478]

[470] KVS 1291, s. 152, 153, 154, 155.
[471] KVS 1292, s. 166, 167, 168.
[472]KVS 1993, s. 143; KVS 1994, s. 164; KVS 1995, s. 116; KVS1996, s. 120.
[473] SMNU 1317, s. 1316; SMNU 1318, s. 1488.
[474] SMNU 1319, s.756; SMNU 1321., s. 618.
[475] İMMA, DFT., 2, 02320/1, s. 59.
[476] İMMA, SAİD, 182, 19/1.
[477] KVS 1286, s. 73.
[478] Ahmet Yaşar Zengin, *Kastamonu Velileri,* İstanbul: Çetin Matbaacılık, 2003, s. 163- 164.

Haftada iki gün yaptığı Nasrullah Camii'nde vaaz ve nasihatleriyle, mal varlığı olmamasına rağmen cömertliği ve kanaat sahibi olmasıyla, Nasrullah Camii'nde 40 yıl gusül abdestiyle sabah namazı kıldırması ve Kur'an'ı üç günde bir hatim etmesiyle bilinen mümtaz bir kişidir.[479]

O, kıraat ilminde asrın imamı olarak bilinmektedir. İlim ve irfanının yanında züht ve takvasıyla halkın teveccühünü kazanmıştır.[480]

Münire Medresesi'nde 1289/18773 ve 1290/1873-74 yıllarında 25 öğrencisinin bulunduğu, bu yıllarda öğrencilerine akâid, *Mültekâ, Câmî* derslerini okuttuğu, 1291/1874-75 ve 1292/1875-76 yıllarında ise aynı öğrencilerin *Maksud, Buhari, Mültekâ* ve *Câmî* derslerine girdiği görülmektedir.[481]

1317/1899-1318/1900'lerde ise aynı medresede niyabeten görev yapmış ve 85 öğrenci ile tedris faaliyetini yürütmüştür.[482]

c. Müsevvid Hasan Sükûti Efendi

Müsevvid Hasan Sükûti Efendi'nin ailesi, tahsil hayatı, hocaları ve vefat tarihi tespit edilememiştir. Sadece babasının isminin Hüseyin olduğunu anlaşılmaktadır.[483] Münîre Medresesi'nde 1289/1872-73 - 1292/1875-76 yılları arasında dört yıl boyunca dokuz öğrencisine gramerden *Câmi* ve fıkıhtan şer'i dersleri okutmuştur.[484] 1293/1876 yılında da Münîre Medresesi hoca kadrosu içinde yer alan Kastamonu Müftü Müsevvidi Hasan Sükûtî Efendi, her ne kadar sonraki yıllarda basılan salnâmelerde ismine yer verilmese de 1310/1892'de dahi tedris vazifesine devam etmiştir. Çünkü İstanbul Müftülüğü sicill-i ahval dosyaları içinde yer alan Kastamonu Hacı Hamza mahallesinden 1279/1862-63 doğumlu Osman Fevzi Efendi, 1294/1877 yılında Müsevvid Hasan Sükûtî Efendi'nin tedris halkasına dâhil olmuş ve 1301/1883'te ferâizden, 1311/1893 yılında ise tekmîl-i nüsah ederek genel icâzetnâme almıştır.[485]

d. Ali Efendi

Münire Medresesi müderrisi Ali Efendi'nin doğumu, tahsil hayatı, ailesi ve vefat tarihi tespit edilememiştir. Kastamonu Salnâmelerinde verilen bilgilerde 1289/1872-73, 1290/1873-74, 1291/1874-75 ve 1292/1875-76 yıllarında Münîre Medresesi müderris kadrosunda yer aldığı ifade edilmektedir.

[479] Zengin, *Kastamonu Velileri*, s. 165.
[480] Ozanoğlu, *Kastamonu Kütüğü*, s. 71.
[481] KVS 1289, s. 151; KVS 1290, s. 131; KVS 1291, s. 152; KVS 1292, s. 166.
[482] SMNU 1317, s. 1316; M.S. 1318, s. 1488;
[483] İMMA, SAİD, 74/13, 1. Öte yandan Kastamonu Merkez Karamukmolla Köyü Tekke mahallesinde Sükûtî Sultan Türbesi bulunmaktadır. Tekke mahallesindeki caminin de banisi olan bu kişi, Daday'a bağlı Sorkun Köyünde metfun olan Sükûti Hasan Efendi'nin oğlu veya torunu Hacı Davut Hilmi olup, lakabı Sükûtî'dir. Aynı şekilde arşiv belgelerinde de Sükûti Sultan vakfı bulunmaktadır. Bkz. https://kastamonu.ktb.gov.tr/TR-63876/osmanli-devleti-donemi.html (erişim:19.11.2022); (BOA, EV.d., 20454. Bu bilgi Hasan Sükûti Efendi'nin aynı soydan gelen ve dedelerinin ismini alan kişi olma ihtimalini akla getirmektedir.
[484] KVS 1289, s. 151; KVS 1290, s. 131; KVS 1291, s. 152; KVS 1292, s. 166.
[485] İMMA, SAİD, 74/13, 1.

Bu yıllarda 8 öğrencisi bulunan Ali Efendi'nin talebelerine gramerden *Câmî* ve fıkıhtan *Halebî* okuttuğu anlaşılmaktadır.[486]

e. Müftüzâde Zeynulabidin Efendi

Müftüzâde Zeynülabidin Efendi'nin doğumu, tahsil hayatı, ailesi ve vefat tarihi tespit edilememiştir. Bununla birlikte 1289/1872-73, 1290/1873-74, 1291/1874-75 ve 1292/1875-76 yıllarına ait salnâmelerden Münîre Medresesi hoca kadrosu içinde yer aldığı anlaşılmaktadır. Buna göre 1289 ve 1290 yıllarında 9 öğrenciye gramerden *Âvâmil* okuturken 1291 ve 1292 yıllarında aynı sayıdaki öğrenciye *İzhâr* okuttuğu görülmektedir.[487] 1310/1893 yılında berhayat olduğu mahkemede görülen borçlanma ve kefalet davasından anlaşılmakla birlikte[488] vefat tarihi tespit edilememiştir.

f. Abdülbakizâde Hacı Ahmed Efendi

Münîre Medresesi müderrisi Abdülbakizâde Hacı Ahmed Efendi'nin babasının adının Mustafa olması dışında[489] özgeçmişi hakkında başka bir bilgi elde edilememiştir. 1291/1874-75 yılında Münîre Medresesi hoca kadrosu içinde yer aldığı ve 10 öğrenciye Arapça gramerden sarf ve fıkıhtan *Halebî* dersleri okuttuğu anlaşılmaktadır.[490] Öte yandan 1302/1884 yılında Emvâl-i eytam müdürlüğü yapmaktadır.[491] 1303/1885 yılında da sağ olduğu anlaşılan Ahmed Efendi'nin vefat tarihi tespit edilememiştir.[492]

g. Şeyhzâde Hacı Ahmed Efendi

Münîre Medresesi müderrisi Şeyhzâde Hacı Ahmed Efendi, 1291/1874-75 ve 1292/1875-76 yıllarında Münîre Medresesi'nde 11 öğrenciye fıkıhtan *Mültekâ* ve Arapça gramerden *İzhâr* derslerini okutmuştur.[493]

h. Araçlızâde Hasan Efendi

Araçlızâde Hasan Efendi, 1291/1874-75 ve 1292/1875-76 yıllarında Münîre Medresesi'nde müderris olarak görev yapmıştır. 1291 yılında 13, 1292 yılında 12 öğrenciye Arapça gramer kitabı *Maksûd* ve fıkıhtan *Halebî* dersleri okutmuştur.[494]

---

[486] KVS 1289, s. 152; KVS 1290, s. 132; KVS 1291, s. 153; KVS 1292, s. 166.
[487] KVS 1289, s. 152; KVS 1290, s. 132; KVS 1291, s. 154.
[488] BOA, MŞH.ŞSC.d., 5784 - *s. 44/74.*
[489] BOA, MŞH.ŞSC.d., 5794-s. 72/123.
[490] KVS 1291, s. 155; KVS 1292, s. 168.
[491] BOA, MŞH.ŞSC.d., 5794-s. 53/89.
[492] BOA, MŞH.ŞSC.d. 5777-s. 15/33.
[493] KVS 1291, s. 155; KVS 1292, s. 168.
[494] KVS 1291, s. 155; KVS 1292, s. 168.

i. Cemal Efendi

Cemal Efendi, 1293/1876-1296/1878-79 yılları arasında 55 öğrenciye ders vermiştir.[495] Hakkında başka bir bilgi elde edilememiştir.

j. Ali Behçet Efendi (? - 1323/1905)

Osmanlı arşiv belgelerinde Münîre Medresesi müderrisi Ali Behçet Efendi'nin 1282/1866 yıllarından itibaren Kastamonu Rüştiyesinde muallim-i evvel olarak görev yaptığı anlaşılmaktadır.[496]

Yine Behçet Efendi'nin bir dönem Kastamonu erkek Rüştiye mektebi muallim-i evveli olarak vazife yaparken açılan İnâs mekteb-i rüştiyesine kadın riyaziye muallimi bulunamadığından bu göreve ilave memuriyet olarak atanmasının uygun olacağına dair 23 Şevval 1291/3 Aralık 1874 tarihinde mazbata yazılmış ve 4 Zilhicce 1291 tarihinde uygulamaya konulmuştu. [497]

Uzun yıllar Kastamonu Rüştiyesinde muallim-i evvel olarak görev yapan Behçet Efendi, 25 Zilkade 1308/2 Temmuz 1891 tarihinde bu vazifesinden emekli olmuştur. Kuvvetle muhtemel buradan ayrıldıktan sonra 3 Şevval 1323/1 Aralık 1905 tarihinde vefatına kadar[498] Münîre Medresesi'nde müderris olarak görev yapmış olmalıdır.

1319/1901-02 ve 1321/1903-04 yıllarında 85 öğrencisinin bulunduğu anlaşılan Behçet Efendi'nin okuttuğu dersler konusunda bir malumat elde edilememiştir.[499]

k. Kethüdâzâde İmam Hafız Osman Fevzi Efendi (1279/1863 - ?)

Münîre Medresesi müderrisi Hafız Osman Fevzi Efendi, 2 Ramazan 1279/21 Şubat 1863 tarihinde Kastamonu Hacı Hamza mahallesinde dünyaya gelmiştir. Babası Hacı Hamza Mahallesi halkından bakkal esnafı Kethüdazâde Hasip Ağa, annesi Emine Hanım'dır.

İlk tahsiline Kastamonu Musa Fakı mektebinde başlayan Osman Fevzi Efendi, ilk dini eğitiminin ardından Kur'an'ı hıfzederek 5 Ramazan 1294/13 Eylül 1877 tarihinde Münîre Medresesi'ne girmiş ve Müftü Müsevvidi Hasan Sukuti Efendi'nin ders halkasına katılmıştır. 1 Zilkade 1301/23 Ağustos 1884 tarihinde ferâizden icâzetnâmeyi elde eden Osman Fevzi Efendi, ardından dini ve alet ilimlerini tamamlayıp tekmîl-i nüsah ederek 11 Cemaziyelahir 1311/20 Aralık 1893 tarihinde icâzetnâme almaya muvaffak olmuştur.

[495] KVS 1293, s. 143; KVS 1294, s. 164; KVS 1295, s. 116; KVS 1296, s. 120.
[496] KVS 1291, s. 135; BOA, DH.SAİDd., 41-83.
[497] BOA, MF.MKT. 22-4; BOA, MF.MKT., 24-24.
[498] BOA, ŞD., 1047-50.
[499] SMNU 1319, s. 756; SMNU 1321, s. 618.

Münîre Medresesi'nde dini ve alet ilimlerini okuyup icazet aldıktan sonra talebesi olduğu aynı medresenin hoca kadrosunda yerini almış ve tedris ile meşgul olmuştur. Medresedeki hocalığının yanında üç aylar ve mübarek gecelerde vaaz ve nasihatten de geri kalmamıştır. Bu özel gayretinden dolayı da mükâfat olarak Encümen-i tahsisat-ı ilmiyeden kendisine 29 Ramazan 1329/23 Eylül 1911 tarihinde aylık 100 kuruş müderrislik maaşı bağlanmıştır.

Vücut yapısı olarak orta boylu, ela gözlü ve buğday tenli ve tek tek eşlidir. 1332/1914 yılında sağ olduğu anlaşılan Osman Fevzi Efendi'nin ölüm tarihi hakkında bir bilgi elde edilememiştir.[500] Ancak kurtuluş savaşında Kuvâ-yi Milliye aleyhine İstanbul hükümetinin yayınlatmış olduğu fetvaya karşı 1338/1920 tarihinde Anadolu hareketini destekleyen aksi fetvaya imza atanlar arasında hala hayatta olduğu anlaşılan Münîre müderrisi Osman Fevzi de yer almıştır.[501]

l. Olukbaşılı Ali

Olukbaşılı Ali Efendi, 1327/1909 yılında 150 kuruş maaş mukabilinde medresenin müderris kadrosunda yer almıştır.[502]

2. Numâniye Medresesi

Numâniye Medresesi, Münîre Medresesi'nin devamında Nasrullah Camii'nin kıblesinin güney doğu istikametinde yer almaktadır. Medresenin banisi Hacı Arife adında hayır sahibi bir kadındır.[503] Medresenin müderrisi Numan Efendi adına yapılmış olması veya Numan Efendi'nin burada görev yapmasından dolayı Numâniye ismini almış olmalıdır. Diğer taraftan Hacı Arife kadının yaptığı medreseyi Numan Efendi'nin yeniden inşa etmiş olma ihtimalini de göz ardı etmemek gerekir. Numan Efendi, medrese ve getirdiği su için dükkân ve para vakfetmiş olup 1228/1813 yılında vefat etmiştir.[504]

1224/1809 tarihinde medresenin su yolunun bakımı ve onarımı için el-Hâc Salih Efendi tarafından vakfedilen dükkânların yanında[505] aynı şekilde 15 Cemaziyelahir 1282/5 Kasım 1865 tarihinde hanedânı kadimden Seyyid Ahmed Şükrü'nün oğlu Mehmed Salim Efendi tarafından Numâniye müderrisi Hafız Abdullah Efendi'nin mahzarında her sene Rebiulevvel ayında Numâniye Medresesi'nde yemek yedirmek ve ardından babası Ahmed Şükrü ve ninesi Cevriye Hanım'ın ruhuna

[500] İMMA, SAİD, 74/13, 1, 2, 3.
[501] Peker, *1918-1923 İstiklal Savaşının Vesika ve Resimleri*, s. 169.
[502] İMMA, MSH. DFT02, 02320/0001, s. 59.
[503] BOA, C.MF., 43-2103.
[504] BOA, C.MF., 43-2103; Çifçi, *Kastamonu Camileri,* II, 53. Numâniye Medresesi'nin Arife Kadın tarafından yaptırıldığı ve Numan Efendi'nin vefatıyla ilgili 17 Şevval 1228/13 Ekim 1813 tarihli arşiv belgesi için bkz. EK: 32.
[505] Mustafa Eğilmez-Özcan Oğur, *Kastamonu Hurufat Defterleri (1690-1840),* İstanbul: Hiper Yayınları, 2020, s. 134, 168.

ithafen mevlid-i şerif okutmak ve artan miktar olur ise meclise katılan fakirlere dağıtılmak üzere 1000 kuruş para vakfında bulunulmuştur.[506]

Başlangıçta medrese dörtgen planlı, mermer ve ahşap karışımlı iki katlı olarak inşa edilmiş, 1217/1802 tarihinde Çorukzâde Ahmed Efendi tarafından L biçiminde genişletilmiş ve bir de kütüphane ilave edilmiştir.[507]

Tablo 19: Numâniye Medresesi Müderris Kadrosu ve Öğrenci Sayıları Tablosu

S. N.	Sene	Müderris Adı	Öğrenci Sayısı
1	1267'li Yıllar	Mehmed Efendi	-[508]
2	1286	Belde Müftüsü Abdullah Efendi	70 [509]
3	1289 1290 1291	Şekercizâde Hafız Ali Efendi, Fazılefendizâde Muhammmed Halim Efendi, Müsevvidzâde Hafız Said Efendi	70[510]
4	1992	Belde Müftüsü Abdullah Hilmi Efendi Fâzılefendizâde Muhammed Halim Efendi	22[511]
	1993	Belde Müftüsü Abdullah Hilmi Efendi	80[512]
3	1318	Hafız Ahmed Efendi	125[513]

a. Mehmed Efendi

Mehmed Efendi, 1267/1850-1274/1857'li yıllarda Numâniye Medresesi'nde müderris olarak görev yapmıştır.[514]

b. Belde Müftüsü Abdullah Hilmi Efendi (? - 1310/1893)

Abdullah Hilmi Efendi'nin babasının adı Hacı Süleyman Efendi'dir. Bunun haricinde doğum tarihi, ailesi ve eğitim hayatıyla ilgili bilgi elde edilememiştir. Numâniye Medresesi müderrisi Abdullah Hilmi Efendi, Mahreç payeli olup 1286/1869-70 yılında medresede yedi öğrenciye *Buhari-i Şerif,* Eş'arî kelamcılarından Adudüddin el-Îcî'nin (756/1355) akaide dair risâlesi *Akâid-i Adudiye* ve *Mir'ât* derslerini okuturken, 1292/1875-76 yılında aynı sayıdaki öğrenciye bu sefer sadece *Buhârî* dersini

[506] VGMA, Defter No: 1962, s. 125. Mehmed Salim Efendi, Kastamonu eşrafından Ahmed Şükrü Efendi'nin oğlu olup, Kastamonu Meclis-i Kebir eyalet fahri azalığı, Kastamonu Belediye Meclis azalığı, Meclis-i umumi fahri riyaseti ve Meclis-i Mebûsân azalığı vazifelerinde bulunmuştur. Bkz. BOA, DH.SAİDd., 3-450.
[507] Eyüpgiller, *Bir kent Tarihi Kastamonu,* s. 138.
[508] BOA, MVL 97-37; BOA İ.MVL. 216-7170.
[509] KVS 1286, s. 73.
[510] KVS 1289, s. 150, 152; KVS 1290, s. 130, 131, 132; KVS 1291, s. 151, 153, 154.
[511] KVS 1992, s. 165, 167.
[512] KVS 1993, s. 143; KVS 1994, s. 163; KVS 1995, s. 115; KVS 1996, s. 120.
[513] SMNU 1317, s. 1316; SMNU 1318, s. 1488; 1319 ve 1321 yıllarında Hafız Ahmed Efendi'nin öğrenci sayısının 135 olduğu görülmektedir. Bkz. SMNU 1319, s. 756; SMNU 1321, s. 618.
[514] Müderris Mehmed Efendi'nin daima ilimle meşgul olduğu, bununla birlikte yeteri kadar geliri olmadığı için geçim sıkıntısı yaşadığı, ailesinin kalabalık olup, oturacak bir evinin dahi olmadığı, kendisine ev alacak miktarda atiye ve yeteri kadar maaş bağlanması talebine karşılık kendisine 2000 kuruş atiyye verilmiştir. Bkz. BOA, MVL 97-37; BOA İ.MVL. 216-7170.

okutmuştur.[515] Kendisine 13 Rebiulevvel 1285/4 Temmuz 1868 tarihinde dördüncü dereceden bir kıta Mecidî nişanı verilmiştir. [516]

Mehmed Mahir Efendi'nin görevden el çektirilmesiyle 23 Recep 1282/12 Aralık 1865 tarihinde Kastamonu Müftüsü olarak atanmış ve 1310/1893 yılında vefatına kadar uzun yıllar bu vazifede kalmıştır.[517]

c. Şekercizâde Hafız Ali Lütfü Efendi (1247/1831 - 1321/1903)

Hafız Ali Lütfü Efendi, 1247/1831 yılında Kastamonu'nun İsfendiyar mahallesinde dünyaya gelmiştir. Babası Karamolla olarak bilinen Şekercizâde Ahmed Ağa'dır.[518]

Eğitim hayatına sıbyan mektebinde başlayan Hafız Ali Lütfü, hıfzını burada tamamladıktan sonra 1263/1847 yılında Numâniye Medresesi'ne girmiş 1283/1866-67 yılına kadar devam eden bu süreçte tefsir, hadis, belagat, usul ve füru ile akli ve nakli ilimlerin yanında hat dersi de alarak Kastamonu Müftüsü Abdullah Hilmi bin el-Hac Süleyman Efendi'den icâzetnâme almıştır. Ardından 1 Rebiulahir 1287/1 Temmuz 1870 tarihinde Kastamonu'da Reîsülkurrâ Hafız Hasan (Hüsnü) Efendi'den vücuhat okuyarak kıraat icazeti almıştır. 1283/1866-67 yılından 1290/1873-74'e kadar Numâniye Medresesi'nde müderris olarak görev yapmıştır. Kendisini son derece iyi yetiştiren Ali Lütfu Efendi, Türkçenin yanında Arapça, Farsça dillerine konuşabilecek derecede vakıf olmakla birlikte telif ettiği bir eseri bulunmamaktadır.[519]

40 Yaşında iken başladığı Numâniye müderrisliği görevi 6 Cemaziyelahir 1291/21 Temmuz 1874 tarihinde Meşihat makamının tensibi ile 250 kuruş maaşla Sinop müftülüğüne tayinine kadar devam etmiştir.

Sabık Şeyhülislam Uryanizâde Ahmet Esat Efendi zamanında iptida altmışlı ba mürasele Edirne ruusu rütbesine, 1 Recep 1301/27 Nisan 1884 tarihinde dördüncü dereceden Mecidî Osmanî nişanına nail olmuştur.

22 Recep 1304/16 Nisan 1887 tarihinde ise Sinop Nakibü'l-Eşraf kaymakamlığına tayin olmuştur. Sinop'ta müftülük yaptığı esnada Sinop'ta bulunan Sultan Alâeddin Medresesi'nde ders vermekten de geri durmamıştır. İcazet ve nikabet menşur suretlerinde isminin önünde "Seyyid" lakabının yer alması kendisinin Seyyid olduğunu göstermektedir. Vücut yapısı olarak uzunca olan Hafız Ali Lütfü Efendi, Sinop Müftülüğü ve Nâkibüleşraf Kaymakamlığı vazifesini ifa ederken 9 Receb 1321/1 Ekim 1903

[515] KVS 1289, s. 150, 152, KVS 1290, s. 130; KVS 1291, s. 151, 153, 154; KVS 1992, s. 165.
[516] BOA, A.}MKT.MHM. 412-16.
[517] İMMA, DFT01, 0036/1, s. 593; BOA, MŞH.ŞSC.d., 5784- s. 1.
[518] İMMA, SAİD, 180, 18/1.
[519] İMMA, SAİD, 180, 18/1, 2, 4, 12. Numâniye Medresesi müderrisi ve Sinop Müftüsü Şekercizâde Hafız Ali Lütfü Efendi'nin tercüme-i hal varakası için bkz. EK: 33.

tarihinde vefat etmiştir.[520] Hafız Ali Lütfi Efendi Nakşibendi şeyhi Ahmed Siyahî Efendi'nin halifelerindendir.[521]

d. Fâzilefendizâde Muhammed Halil Efendi

Hakkında herhangi bir malumat elde edilememiştir. Sadece Numâniye Medresesi'nde 20 öğrenciye Ali b. Ömer el-Kâtibî el-Kazvînî'nin (675/1277) mantığa dair olan *Şemsiye* risalesini okuttuğu bilinmektedir.[522]

e. Müsevvidzâde Hafız Said Efendi

Müsevvidzâde Hafız Said Efendi, Numâniye Medresesi'nde *İzhâr*, *Bina*, *Fenârî* derslerini okutmuştur.[523]

f. Hafız Ahmed Hilmi Efendi (1275/1859 -1334/1916)

Hafız Ahmed Hilmi Efendi, 28 Zilhicce 1275/28 Temmuz 1859 tarihinde Kastamonu'ya bağlı Akkaya nahiyesinin Sapaca karyesinde dünyaya gelmiştir. Babası tarımla uğraşan Süleyman Ağa, annesi Nefise Hanım'dır. Kırkbeşzâde Hafız Ahmed Efendi diye bilinen Ahmed Hilmi, nüfusta Tosyalızâde olarak kayıtlıdır.

Eğitim hayatına kendi köyünde Sıbyan mektebinde başlamış ve hafızlık ile bazı ilimleri okuduktan sonra hat ilminden icazet almış birisi olarak 1290/1873-74 yılında Numâniye Medresesi'ne başlamıştır. Burada medrese müderrisi Müftü Hafız Abdullah Hilmi Efendi'den tefsir, hadis, belagat, usul, füru, akli ve nakli ilimleri tahsil ederek tekmil-i nüsah etmiş[524] ve 9 Zilhicce 1308/16 Temmuz 1891 tarihinde icâzetnâme almıştır.

1311/1893-94 yılında kendisine Numâniye Medresesi müderrisliği beratı verilmiştir. 13 Rebiulevvel 1325/26 Nisan 1907 tarihinde dokuz talebeye icâzetnâme vermiştir.

Müderrislik vazifesiyle beraber Maarif ve Evkaf komisyonları gibi bazı komisyonlarda fahri azalıklarda bulunan Ahmed Hilmi'ye 8 Zilhicce 1327/22 Aralık 1909 tarihinde maliyeden 107,5 kuruş

[520] İMMA, SAİD, 180, 18/1, 2, 4, 12. Kendisine Mecidî nişanı verilmesinin nedenleri arasında faziletli bir kişi olması, ilme katkı yapmasıyla beraber nâfia, yani şehrin imarı konusundaki gayretleri de etkili olmuştur. Bkz. BOA, İ.DH., 914-72598. Bu gayretleri neticesinde birilerinin hasedi veya düşmanlığını kazanmış olmalı ki, Sinop Mekteb-i İdadinin yapımı hakkında 62.802 kuruş su-i istimal iddiasına maruz kalmış, mal varlığına haciz konulmuş, vefatından sonra aklanmıştır. Bkz. BOA, MF.MKT., 371-18; BOA, MF.MKT., 952-62.
[521] M. Zühdî, *Tehassür*, s. 31.
[522] KVS 1289, s. 150, 152, KVS 1290, s. 130; KVS 1291, s. 151, 153, 154.
[523] KVS 1289, s. 150, 152, KVS 1290, s. 130; KVS 1291, s. 151, 153, 154.
[524] Tekmil-i nüsah: Osmanlı medreselerinde takip edilmesi gereken bütün dersleri okuyup bitirmek.

müderrislik maaşı bağlanmıştır. Diğer taraftan Kastamonu Nasrullah Kadı Camii'nde münhal olan *Şifa-i şerif* dersi sınavında başarılı olmasıyla birlikte kendisine 100 kuruş tahsis edilmiştir.[525]

İcazet vermesinden dolayı kendisine makamı vilayetten vuku bulan takdir ve inha üzerine bir kıta altın liyakat madalyası, icazet alan Hafız Mehmet Talat, Osman Zühdü, Ahmed Niyazi, Ahmed Fevzi, Mehmed Tevfik, Mehmed Ali Ulvi, İsmail Hakkı, Ali Fâik adlı dokuz öğrencisine de gümüş liyakat madalyası verilmiştir.[526]

Orta boylu, buğday tenli, ela gözlü bir vücut yapısına sahip olan ve telif bir eseri bulunmayan Hafız Ahmed Hilmi, Arapça okur-yazar olup, Farsça'ya da aşinalığı vardır.[527] 25 Safer 1334/2 Ocak 1916 tarihinde vefat etmiştir.[528]

3. Namazgâh (Abdülbaki/Musalla) Medresesi

Bâkizâde Hacı Ahmed Efendi'nin yaptırdığı Namazgâh Medresesi, Kastamonu Küpçiğez mahallesinde Gazipaşa ilkokulunun olduğu arsa üzerinde, kalabalık cenaze namazlarının kılındığı meydanın köşesinde yer alıyordu.[529] 12 Şaban 1161/8 Temmuz 1748 tarihli tevcih bu gerçeği tasdik etmektedir. Buna göre bayramlarda burada görev yapacak bir vaizin bulunmaması nedeniyle Kastamonu kadısı Mevlânâ Ömer'in teklifi, Şeyhülislam Mehmed Said Efendi'nin işaretiyle Reîsülküttâb Hacı Mustafa'nın Medresesi'nin müderrisi Soğanzâde diye bilinen Şeyh Mehmed'e berat verilmiştir. [530]

Namazgâh ve Abdülbâki medreseleri her ne kadar tek medrese gibi düşünülse de birbirine bitişik iki ayrı medreseyi ifade etmektedir. Bu medreselerin inşa edildiği bahçe ve dükkânların vâkıfı olan Abdülbaki Efendi'nin vefat tarihi tespit edilememekle birlikte 1102/1690 yılından önce vefat etmiş olmalıdır.[531] 1128/1715 tarihli tevliyet tevcihinden de anlaşıldığı üzere Abdülbâki Efendi, Mekke kadılığı yapmış ve orada vefat etmiştir. Arşiv kayıtlarında kendisinden şehit olarak söz edilmektedir. 1174/1760-61 yılına ait Kastamonu Hurufât defterinde; *"Kastamonu'da Mekke-i Mükerreme kadısı iken fevt olan Şehid Abdülbâki Efendi vakfı bahçe ve dükkânının tevliyeti Muharremzâde Mustafa Efendi'nin erşed evladına meşrut olup erşed evladından mutasarrıflar Mustafa ve Ahmed mutasarrıflar iken Mustafa fevt olup mahlülünden nısf tevliyete nısf-ı muayyenesiyle Abdullah Halife'ye tevcihi münâsafa-i müşterekiyle berât-ı atîki tevcih buyruldu"* denilmektedir.[532]

---

[525] İMMA, SAİD, 231/16, 1, 2, 3.
[526] BOA, İ.TAL., 422-54.
[527] İMMA, SAİD, 231/16, 1, 2. Hafız Ahmed Hilmi Efendi'nin tercüme-i hal varakası için bkz. EK: 34.
[528] İMMA, SAİD, 231/16, 5.
[529] Ozanoğlu, *Kastamonu Kütüğü*, s. 58; Gökoğlu, *Paphlagonia –Paflagonya*, s. 345; Çifçi, *Kastamonu Camileri,* I, 355.
[530] BOA, MŞH.ŞSC.d., 5680-s. 217/305.
[531] Çifçi, *Kastamonu Camileri,* I, 355.
[532] Eğilmez-Oğur, *Kastamonu Hurufat Defterleri (1690-1840),* s. 273.

Namazgâh Medresesi'nin geçmişi diğerine göre çok eskiye dayanıyor olmalıdır. Çünkü 1241/1825 tarihinde Abdülbakizâde Hacı Mehmed Efendi, atalarının yaptırdığı Namazgâh Medresesi'nin bitişiğine iki katlı, beş odalı bir medrese yaptırmış, bir yıl sonra da düzenlediği vakfiye ile üç yüz kuruş vakfederek Hâlidî Şeyhi Hacı Ahmed Siyâhî'nin babası olan Demircizâde Hacı Ahmed b. Ahmed Efendi'yi medresenin tevliyet ve müderrislik cihetine tayin ettirmiştir.[533] Öte taraftan bu husus 1244/1829 yılında dava konusu olmuştur. Görülen bu davada Namazgâh müderrisi İbrahim b. Ali, kendisinden önceki müderris Hacı Osman b. Ahmed'in izniyle Abdülbâkizâde Hacı Mehmed tarafından yaptırılan beş odalı medresenin Namazgâh müderrisinin tasarrufunda olması gerekirken, Demircizâde Ahmed'in haksız yere el koyduğunu iddia etmiştir. Görülen dava sonunda yeni yapılan medrese odalarının tasarrufunun Namazgâh Medresesi duvarları haricinde olması, vakfın şartları ve Şeyhülislam'ın işaretleri dikkate alınarak Demircizâde'ye ait olduğuna karar verilmiştir.[534] Bu görüşü 1248/1832 ve 1253/1838 tarihlerinde yapılan nüfus sayımları da doğrulamaktadır. Çünkü bu sayımlarda Musalla Medresesi listesi verildikten sonra ilave-i Musalla denilerek ayrı bir liste daha verilmektedir.[535] Bu durum aynı yerde birbirine bitişik iki medresenin olduğunu göstermektedir.

1248/1832 yılında yapılan nüfus sayımında verilen bilgilerden anlaşıldığına göre medresenin müderrisi 58 yaşındaki İbrahim b. Ali'dir. Toplam öğrenci sayısı 31 olup en küçüğü müderris İbrahim b. Ali'nin oğlu beş yaşındaki Mustafa'dır. Gökdere mahallesinden 40 yaşındaki Çıldıroğlu Hasan Efendi'nin müderris mi veya medrese de başka bir görev mi yapmakta olduğu belirtilmemiştir. 12 ve 15 yaşlarında iki oğlu da medresede talebe olarak bulunmaktadır. Bu nüfus sayımında ilginç bir şekilde ayrı liste şeklinde "İlave-i Musalla" Medresesi adı altında 15 öğrenciden oluşan bir liste daha verilmektedir.[536] 1253/1838 nüfus sayımına gelince yine Musallâ Medresesi'nin müderrisi İbrahim b. Ali olup medresenin mevcudu 22'ye düşerken "İlâve-i Musalla" Medresesi'nin müderrisi Hacı Dedeoğlu es-Seyyid Celîl Efendi b. İbrahim olup öğrenci mevcudu 15'te kalmıştır.[537]

Namazgâh Medresesi binası bir dönem Müftülük olarak kullanılmış, 1925 yılında satışa çıkarılmış, Müftü Osman Nuri Efendi'nin "Şerâfet-i İslamiyeye zinetbahş olan" bu tür binaların satışının uygun olmadığı şeklindeki itirazı haklı bulunarak satış kararı iptal edilmiş, 1927 yılında ise mahkeme kararı ile maarife devredilmiştir.[538] Bu gün medrese arazisi üzerinde Gazipaşa İlkokulu bulunmaktadır.

[533] Çifçi, *Kastamonu Camileri,* I, 356.
[534] Eyüpgiller, *Bir kent Tarihi Kastamonu,* s. 432.
[535] BOA, NFS.d ., 922, s. 175; BOA, NFS.d., 924, s. 167-168.
[536] BOA, NFS.d., 922, s. 175.
[537] BOA, NFS.d., 924, s. 167-168.
[538] Çifçi, *Kastamonu Camileri,* I, 356.

Öte yandan Namazgâh'ta bulunan çeşme için de bir para vakfı kurulmuştur. 13 Zilkade 1282/29 Mart 1866 tarihinde vakfın mütevellisi olan Mehmed Ağa eliyle bu çeşme vakfının istirbah olunacak para miktarı 9995 kuruşa baliğ olmuştur.[539]

Ayrıca medresenin derununda bulunan mescid için medresenin müderrisi olan el-Hâc Mustafa Efendi b. İbrahim, 23 Safer 1297/5 Şubat 1880 tarihinde müderrisinden Ballıkzâde es-Seyit el-Hac Abdulcemil Efendi huzurunda *"Bin beş yüz kuruşu alâ vechi'l-helâl bâ-yed-i mütevelli rehn-i kavî veya kefîl-i melî ile beher sene ale't-teâkub ve't-tevâli onu onbir buçuk kuruş hesabi üzere istirbah olunup senevî hâsıl olan iki yüz yirmi beş kuruş gallesini maru'z-zikr Köyceğiz Mahallesinde vâki Namazgah medresesi derûnunda kâin elyevm mevcut ve derunûnda salat-ı mefrûza eda olunmakda olan mescid-i şerîfde bâ berât-ı âli imam bulunan zâta vazife olmak üzere verile"* diyerek vakıfta bulunmuştur.[540]

Namazgâh/Abdülbâki Medresesi'nin bir de kütüphanesi bulunmaktadır.

Tablo 20: Namazgâh/Abdülbaki Medresesi Müderris Kadrosu ve Öğrenci Sayıları Tablosu

S. N.	Sene	Müderris Adı	Öğrenci Sayısı
1	1248/1832	İbrahim b. Ali	46[541]
2	1253/1838	İbrahim b. Ali Hacı Dedeoğlu es-Seyyid Celîl Efendi b. İbrahim	37[542]
3	1286/1869-70	Hacı Mehmed Emin Efendi	17[543]
4	1289/1872-73	El-Hac Mustafa Efendi	12[544]
5	1289	Namazgâh Müderrisizâde İbrahim Efendi	25[545]
6	1291/1874-75	El-Hâc Mustafa Efendi Namazgâh Müderrisizâde İbrahim Efendi Emirzâde Hasan Efendi Cide Müftüsüzâde Abdüsselam Efendi	12[546] 15[547] 5[548] 5[549]
7	1317/1899-1900	Belde Müftüsü Hafız Mehmed Emin Efendi	100[550]

a. İbrahim b. Ali

Namazgâh Medresesi müderrisi İbrahim b. Ali'nin ismine 1248/1832 ve 1253/1838 yıllarında yapılan nüfus sayım defterinde rastlanılmaktadır. İbrahim b. Ali'nin 1248 yılında 31 öğrencisi var iken 1253 yılında öğrenci sayısı 22'ye düşmüştür.[551]

[539] BOA, MŞH.ŞSC.d., 8502- s. 218/179.
[540] VGMA, Defter No: 589, s. 34, sr. 57.
[541] BOA, NFS.d., 922, s. 175.
[542] BOA, NFS.d., 924, s. 167-168.
[543] KVS 1286, s. 73.
[544] KVS 1289, s.151; KVS 1290, s. 131
[545] KVS 1289, s. 152; KVS 1290, s. 132.
[546] KVS 1291, s. 152; KVS 1292, s. 166; KVS 1293, s. 144; KVS 1294, s. 164; KVS 1295, s. 116; KVS 1296, s. 120.
[547] KVS 1291, s. 154; KVS 1292, s. 167.
[548] KVS 1291, s. 154; KVS 1292, s. 168.
[549] KVS 1291, s. 155.
[550] SMNU 1317, s. 1316; SMNU 1318, s. 1488; SMNU 1319, s. 756; SMNU 1321, s. 618.

b. Hacı Dedeoğlu es-Seyyid Celîl Efendi b. İbrahim

Hacı Dedeoğlu es-Seyyid Celîl Efendi b. İbrahim'in ismi 1253/1838 yılında yapılan nüfus sayımda geçmektedir. Buna göre Hacı Dedeoğlu es-Seyyid Celîl Efendi b. İbrahim, "İlâve-i Musalla" Medresesi'nde 15 öğrenciye ders okutmaktadır.[552]

c. Hacı Mehmed Emin Efendi (1255/1839-40 – 1327/1909)

Hacı Mehmed Emin Efendi, 1255/1839-40 yılında Kastamonu Beyçelebi mahallesinde doğmuştur. Babası Debbağ Ahmedzâde olarak da bilinen, ancak A'mâzâde diye meşhur olmuş olan Şeyhu'l-kurrâ Mustafa Efendi'dir.

İlk tahsiline Sıbyan mektebinde başlayan Hacı Mehmed Emin Efendi, burada temel ilimlerle birlikte Kur'an'ı hıfzettikten sonra 1265/1848-49 yılında Münîre Medresesi'ne girdi. Burada iki yıl kaldıktan sonra Nasrullah Kadı Medresesiyle Numâniye Medresesi'nde vazife üstlenen mütebahhirini ulamadan ve fuzeladan Kastamonu müftüsü Hoca Hafız Abdullah Hilmi Efendi'den sarf, nahiv, mantık, meânî, beyan, bedîi kelam, hikmet, usûl-ü fıkıh, feraiz, tefsir ile hadisten *Sahîh-i Buhâri*, *Şifâ-i şerif*, *Şemâil-i şerîf*; usulü hadisten *Nuhbetü'l-fiker*, *Davut el-Karsî* olmak üzere ulûm-ü âliye ve alet ilimlerini okuyarak ferâizden 1277/1860-61 yılında, diğer ilimlerden ise 1281/1864-65 senesinde icâzetnâme almaya muvaffak olmuştur. Bunlara ilaveten Hoca Behçet Efendi'den Farsça *Bend-i Attâr*, *Gülistan* ve *Baharistan* ile *Hafız Şirazi'yi* okumuştur.

İcazetname aldığı tarihten itibaren Musalla Medresesi'nde bâ berât-ı âli tedris ile iştigal etmeye başlayan Hacı Mehmed Emin Efendi, 1296/1878-79'da yedi, 1302/1884-85'te 10, 1309/1891-92'de 15 olmak üzere toplamda 32 talebesine icazet vermiştir. Bunlara ilave olarak ferâizden de iki kez müteaddit kişilere icazet veren Hacı Mehmed Emin Efendi, 1311/1893-94'lü yıllarda 60'tan fazla öğrencisine sabahları *Şerh-i Akâid*, *Molla Cami*; ikindi de usul-ü fıkıh okutmuş, tatil aylarında da boş durmayarak edebiyat vs. tedrisiyle meşgul olmuştur.

Diğer taraftan Nasrullah Kadı Camii'nin *Şifâ-i Şerîf* dersi hocası Kastamonu müftüsü Hoca Hafız Abdullah Hilmi Efendi'nin uhdesinde olduğundan 25 yıldan fazla vekâleten bu camide *Şifâ-i şerif*, *Mesâbîh-ı şerîf* ve *Şemâil-i şerif* tedris ve takrir ederek tamamlamaya muvaffak olmuştur. Hacı Mehmed Emin Efendi, iyi derecede Arapça ve Farsça bilmektedir.

1300/1883 yılında 750 kuruş maaşla Kastamonu İstinaf mahkemesi hukuk kassamlığı muvazzaf azalığına tayin olunmuştur. 7 Cemaziyelahir 1303/13 Mart 1886 tarihinde ise Kastamonu Bidâyet ceza

[551] BOA, NFS.d., 922, s. 175; BOA, NFS.d., 924, s. 167-168.
[552] BOA, NFS.d., 924, s. 167-168.

mahkemesinin muvazzaf azalığına atanmakla birlikte bu göreviyle fazla ilgilenememesi nedeniyle istifa etmiştir.

25 Cemaziyelahir 1304/21 Mart 1887'te İbtidâ dâhil Bursa ruusu hümayunu, 30 Ramazan 1314/4 Mart 1897 tarihinde İzmir payesi verilmiştir. Hocası Hafız Abdullah Hilmi Efendi'nin vefatı üzerine çoğunluğun görüşü ile 9 Muharrem 1311/23 Temmuz 1893 tarihinde 160 kuruş maaş bağlanarak Kastamonu Müftülüğüne tayin olunmuştur.[553]

Vücut yapısı olarak orta boylu, ela gözlü, buğday çehrelidir. Hocası Hafız Abdullah Hilmi Efendi'den sonra 9 Muharrem 1311/23 Temmuz 1893 tarihinde başladığı Kastamonu Müftülüğü vazifesini 8 Cemaziyelahir 1327/27 Haziran 1909 tarihinde vefatına kadar sürdürmüş ve yaklaşık 16 yıl bu vazifede kalmıştır.[554] Mehmed Emin Efendi'nin halkın yoğun talebi ile Kastamonu Müftüsü olarak atanması üzerine Kastamonu uleması, meşayıhı ve halkın seçkin kişileri tarafından 14 Muharrem 1311/28 Temmuz 1893 tarihinde Mabeyn-i Hümâyun'a bir teşekkür telgrafı çekilmiştir.[555]

Namazgâh Medresesi'nde 1281/1864-65 yılından itibaren tedris faaliyetlerine başlayan Hacı Mehmed Emin Efendi'nin 1286/1869-70 yılında öğrenci sayısı 17'dir. [556] Daha sonraki Kastamonu Salnâmelerinde her ne kadar ismi müderris olarak zikredilmese de Meşihat arşivinde yer alan sicill-i ahval dosyasından bu yıllarda da Namazgâh Medresesi'nde görev yapmaya devam ettiği anlaşılmıştır. Öte yandan 1300/1382-83 - 1303/1885-86 yılları arasında Kastamonu İstinaf Hukuk Kassamlığı muvazzaf azalığı ve Bidayet ceza mahkemesi azalıklarında bulunsa da istifa ederek asıl arzu ettiği müderrislik vazifesine dönmüştür.

Sevilen, sayılan ve toplum nazarında kanaat önderi durumunda olan Müftü Mehmed Emin Efendi, Kastamonu'da 1906 yılında meydana gelen ayaklanma girişimin bastırılması için seçilen heyet içerisinde de yer almıştır.[557]

d. el-Hâc Mustafa Efendi

Namazgâh Medresesi müderrisi El-Hâc Mustafa Efendi'nin hayatı konusunda fazla bir veri bulunmamaktadır. Babasının isminin İbrahim olduğu medresenin derununda yer alan mescid için 23

[553] Abdullah Hilmi ve Hafız Mehmed Emin Efendilerin Kastamonu Müftülüğü'ne atama yazıları için bkz. EK: 35.
[554] İMMA, SAİD, 180/20, 1, 3, 5, 9, 10; İMMA, DFT01, 0036/1, s. 593; BOA, MŞH.ŞSC.d., 5777- s. 24/46; BOA, Y.PRK.AZJ., 27-12. Hacı Mehmed Emin Efendi'nin tercüme-i hal varakası için bkz. EK: 36.
[555] 14 Muharrem 1311/28 Temmuz 1893 tarihli mektupta: "*Fezâil ve kemâlât ile tezyin-i zât-ı sıfat ederek buraca teveccüh-ü umûmiyeyi kazanmış ve enzâr-ı nâsda lemaân eden zühd-ü salâhına mebni inde'l-intihâb kazandığı ekseriyet ârâ nezd-i celîl-i dâî perverilerinde tasvîb buyrulmakla Kastamonu müftülüğüne tayin buyrulmuş olan Hafız Mehmed Emin Efendi hakkında raygan buyrulan a'tâf-ı celile-i fehîmânelerinden dolayı umum ahâli-i mahalliye lisanından arz-ı şükrâniye icrâ ve bu vesile ile de izdiyâd-ı ömr-i hilâfetpenahî deavâtî tekrar îsâl-i bârgâh-ı hüdâ kılındığı maruzdur,"* denilmektedir. Bu teşekkür mektubunun altında Bayramî, Pîr Şa'bân-ı Velî ve Halidî postnişinleri, Belediye Başkanı, Nakibüleşrâf, dönemin medrese müderrisleri ve halkın ileri gelenlerinin imzası bulunmaktadır. İlgili belge için bkz. BOA, Y.PRK.AZJ., 27-12.
[556] KVS 1286, s. 73.
[557] Ziyaeddin Demircioğlu, *Kastamonu'da Meşrutiyet Nasıl İlan Olundu*, s. 16.

Safer 1297/5 Şubat 1880 tarihinde yapmış olduğu 1500 kuruşluk para vakfı için yazılan vakfiyeden anlaşılmaktadır.[558] Aynı şekilde el-Hâc Mustafa Efendi ismine Cide Müftüsü Abdüsselam Efendi'ye ferâiz dalında icazet veren kişi bölümünde Namazgâh müderrisi Mustafa Hulusi bin İbrahim olarak rastlanılmaktadır.[559]

1289/1872-73 - 1290/1873-74 yıllarında Namazgâh müderrisleri arasında yer alan Mustafa Efendi, bu yıllarda 12 öğrencisine akaid, *Tasavvurat, Muhtasar Maânî* dersleri okutmuştur.[560] 1291/1874-75 ve 1292/1875-76 yıllarında da öğrenci sayısı değişmemiş, yine aynı sayıdaki talebesine *Kâdi Mir*, akâid, *Tasavvurât* ve *Muhtasar Meânî* dersleri okutmuştur. 1293/1876-1296/1878-79 yıllarında okuttuğu dersler tespit edilememiştir. Öğrenci sayısında ise bir değişiklik olmamıştır.[561]

e. İbrahim Efendi

İbrahim Efendi'nin ailesi, tahsil hayatı, hocaları hakkında yeterli veri elde edilememiştir. İbrahim Efendi, 1289/1872-73'te 25 öğrenciye, 1290/1873-74'te 15 öğrenciye *İzhâr*, *Avâmil*, *Halebî*, 1291/1874-75 ve 1292/1875-76 yıllarında 15 öğrenciye *Câmi* ve *Âvâmil* derslerini okutmuştur.[562]

f. Emirzâde Hasan Efendi

Emirzâde Hasan Efendi, 1291/1874-75 yılında 5 öğrenciye Arapça gramer kitabı *Binâ* okuturken, 1292/1875-76 yılında aynı sayıdaki öğrenciye *Binâ* dersine ek olarak yine Arapça gramer *Maksûd* okutmuştur.[563]

g. Cide Müftüsüzâde Abdüsselam Efendi (1261/1845 - 1315/1897)

Abdüsselam Efendi, 15 Rebiulevvel 1261/24 Mart 1845 tarihinde Cide'ye bağlı Şehribani (Şenpazar) dîvânı Celalli karyesinde doğmuştur. Babası Harameyn-i Muhteremeyn ferraşlık hizmeti alakadarlarından ve meşhur ulemadan Cide müftüsü iken vefat eden Cide'ye bağlı Şehribani dîvânı Celalli karyesinden Hocazâde diye bilinen Şevki Halil Efendi'dir.[564]

Tahsil hayatına Cide kazasında başlayan Abdüsselam Efendi, daha sonra Kastamonu'da bulunan rüştiye mektebine girerek Arapça, Farsça, coğrafya, hendese, riyaziye ve hat derslerini görmüştür.

[558] VGMA, Defter No: 589, s. 34, sr. 57.
[559] İMMA, SAİD, 180/13, 2.
[560] KVS 1289, s. 151; KVS 1290, s. 131.
[561] KVS 1291, s. 152; KVS 1292, s. 166; KVS 1293, s. 144; KVS 1294, s. 164; KVS 1295, s. 116; KVS 1296, s. 120.
[562] KVS 1289, s. 152; KVS 1290, s. 132; KVS 1291, s. 154; KVS 1292, s. 167.
[563] KVS 1291, s. 154; KVS 1292, s. 168.
[564] İMMA, SAİD, 180/13, 1. Abdüsselam Efendi'nin babası Halil Şevki Efendi, 1270/1850 yılında vefat etmiştir. Geride ise eşi, oğulları Mehmed Râgıb, Selim, Sâbit ve Abdüsselam kalmıştır. Mehmed Râğıb, 7 Receb 1270/5 Nisan 1854 tarihinde Cide Müftüsü olarak atanırken, eşi ve çocukları geçim derdine düşmüşlerdir. Bunun üzerine Maliye Nezareti tarafından Halil Şevki Efendi'ye tahsis edilen 200 kuruş maaşın 100 kuruşu Mehmed Râgıb Efendi'ye, 25 kuruşu hayat boyu eşine, kalan 75 kuruşu da kendi geçimlerini temin edecek yaşa gelene kadar küçük oğullarına taksim edilmiştir. Bkz. BOA, İ.MVL., 302-12344; İMMA, MSH. DFT01, 00036/0001, s. 176.

Rüştiye mektebinden şahâdetnâme aldıktan sonra Merdiye Medresesi'ne devam etmiş, meşhur âlim ve şeyh Seyyid Ahmet Hicabi Efendi'nin ilim halkasına dâhil olarak kendisinden icâzetnâme almıştır.

Cide Müftüsü ve aynı zamanda abisi olan Mehmed Râgıp Efendi'nin 7 Receb 1270/5 Nisan 1854 tarihinde vefatıyla 22 Rebiulevvel 1291/9 Mayıs 1874 tarihinde aylık 100 kuruş maaş ile Cide müftüsü olarak atanmış ve 9 Safer 1315/10 Temmuz 1897 tarihinde vefatına kadar bu vazifede kalmıştır. 13 Muharrem 1297/27 Aralık 1879 tarihinde Şeyhülislam Esad Efendi'nin işaretiyle bâ İbtidâ hâriç Bursa müderrisliği ruusuna nail olan Abdüsselam Efendi, Arapça ve Farsça dillerine hâkimdir. [565]

Cide Müftüsü olarak atanmadan önce 1291/1874 yılında Namazgâh Medresesi'nde müderris olarak görev yapmış ve 5 öğrenciye *İzhâr* dersi okutmuştur.[566]

4. Mahmudiye (Şadırvanaltı) Medresesi

Mahmudiye Medresesi el-Hâc Mahmud b. Pîrî Kanlıcıoğlu tarafından Nasrullah Camii şadırvanı civarında inşa edilmiştir. [567] Yakın dönemlerde vazife yapmış olan bir müderrisine isnaden "Dabanalioğlu"[568] Medresesi de denilen medrese ile ilgili 15 Cemaziyelevvel 1153/5 Ağustos 1740 tarihli kadı sicilinde verilen bilgiye göre Mahmudiye diye bilinen Hacı Mahmud b. Hacı Pîrî Kanlıcıoğlu Medresesi'nin tevliyet cihetine üç akçe ile Hacı Mahmud'un oğlu Hüseyin Efendi tayin edilmiş olup henüz kendisine berat verilmemiştir.[569]

Medresenin 1153 tarihli vakfiyesine göre Kastamonu Çay Mahallesi sakinlerinden el-Hâc Mahmud b. el-Hâc Pîrî Kalıncıoğlu, malının 1/3'ü olan 1240 kuruş ile medresenin hemen arkasında iki katlı han ile iki bab berber dükkânı, bir bab bezistan ve medresenin ön tarafında iki dükkânı oğlu El-Hac Hüseyin Efendi mütevelli, torunu Ali Efendi de müderris olmak kaydıyla vakfetmiştir.

Vakfedilen para onu on bir buçuk hesabı ile istirbah edilip dükkânlar piyasa şartlarında kiraya verilecektir. Elde edilen gelirden torunu Ali Efendi'ye müderrislik yapmak kaydı ile günlük 29 akçe verilecektir. Tevliyet batnen ala batnin erkek evladı üzerinde olacaktır. On beş hücreli medresede her odada iki talebe kalacak, bu öğrenciler medrese dershanesinde her gün sabah namazından sonra her biri bir cüz okuyarak günlük hatim yapılacak ve karşılığında bir buçuk akçe, medrese bevvabı ise vazifesini iyi yapmak kaydıyla günlük bir akçe alacaktır. Ayrıca vakfedilen paranın yüz kuruşunun

[565] İMMA, SAİD, 180/13, 1, 2, 3; İMMA, MSH. DFT01, 00036/0001, s. 176. Abdüsselam Efendi'nin Cide Müftüsü olarak atanmasıyla ilgili belge için bkz. EK:37.
[566] KVS 1291, s. 155.
[567] BOA, C.EV., 240-11997. Fazılı Çifçi, medresenin Hacı Mahmutoğlu Salih Efendi tarafından Nasrullah şadırvanının doğusunda 1275/1858-59 yılları civarında inşa edildiğini söylerken Gökoğlu Hacı Mahmud Efendi tarafından Nasrullah Camii'nin güneyinde inşa edildiğini belirtmektedir. Güzey ise Nasrullah Kadı tarafından yaptırıldığını ileri sürmektedir. Bkz. Çifçi, *Kastamonu Camileri,* I, 354; Gökoğlu, *Paphlagonia –Paflagonya*, s. 345; Güzey, "Yeni ve Yakın Çağlarda Kastamonu'daki Cami, Mescid ve Medreseler", s. 681.
[568] Güzey, "Yeni ve Yakın Çağlarda Kastamonu'daki Cami, Mescid ve Medreseler", s. 681.
[569] BOA, MŞH.ŞSC.d., 5675, s. 193/295.

geliri Hacı Mahmud Efendi'nin yaptırdığı medrese önündeki şadırvanın ve su yollarının tamirinde kullanılacaktır.[570]

Medrese ile ilgili arşiv kayıtlarında sonraki yıllarda epeyce bilgi ve belge bulunmaktadır. Örnek olması kabilinden ifade etmek gerekirse Mahmudiye Medresesi'nin tevliyet ciheti, 7 Safer 1234/6 Aralık 1818 tarihinde es-Seyyid Mehmed Es'ad b. El-Hac Osman Halife'nin çocuğu olmaksızın vefat etmesi üzerine erbab-ı istihkaktan ve vâkıfın evlatlarından es-Seyyid Mehmed Halife b. el-Hâc Ali Halife'ye tevcih edilmiştir.[571]

9 Ramazan 1255/16 Kasım 1839 tarihli berata göre ise 19 Rebiulahir 1255/2 Temmuz 1839 tarihinde tahta geçen Sultan Abdülmecid Han, cülusu vesilesiyle beratların yenilenmesinden dolayı Mahmudiye Medresesi mütevellisi evlâd-ı vâkıftan Seyyid Hafız Mehmed Halife b. Seyyid Mehmed Halife için tecdiden berat verilmiştir.[572]

29 Şaban 1265/20 Temmuz 1849 tarihine gelince Mahmudiye Medresesi'nde günlük 29 akçe vazife ile müşterek vazife üstlenmiş olan Seyyid Ahmed Said Efendi'nin oğulları Seyyid Numan İzzî ve Seyyid Ahmed Hasib Efendiler, kendi rızalarıyla daha önceki cihetin sahibi Seyyid Ali b. Salih lehine feragat etmişlerdir.[573]

1271/1854 yılına gelindiğinde ise vakfın evladiyet şartı gereği günlük 29 akçe vazife ile müderrislik ciheti mutasarrıfı olan Seyyid Mehmed Salih'in yaşının küçük olması nedeniyle bu vazifeyi üstlenebilecek seviyeye gelinceye kadar vekâletle Mehmed Salih'in dedesi ve beratla vekili olan Salih Efendi üstlenmiştir. Dedesinin ani ölümü üzerine ise vazife boş kaldığından Mehmed Salih Efendi'nin vazifeyi üstlenecek hale gelinceye kadar yerine İhsangazi divanından 35 yaşındaki dersiâmdan Seyyid Mehmed Efendi görevlendirilmiştir.[574] Daha sonra medresenin müderrislik vazifesini de üstlendiği anlaşılan Mehmed Salih Efendi, 1309/1891-92 yılında medreseyi vakıf gelirleriyle yeniden inşa ettirmiştir.[575]

1255/1839-40 yılındaki muhasebe kayıtlarına göre Mahmudiye Medresesi'nin yedi hücresinin bulunduğu, bakım, tamir, onarım ve tevliyet ile müderris ve öğrencilere verilmek üzere gelir getiren vakıf dükkânlarından gelir elde edildiği,[576] bu dükkânların sayısının 1337 yılında 21 olduğu görülmektedir.[577]

---

[570] VGMA, Defter No: 1962, s. 1, sr. 3.
[571] BOA, C.EV., 240-11997.
[572] BOA, EV.BRT., 39-18. İlgili berat sureti için bkz. EK: 38.
[573] BOA, C.MF., 124-6175.
[574] BOA, C.MF., 21-1021.
[575] Eyüpgiller, *Bir kent Tarihi Kastamonu,* s. 142.
[576] BOA, MŞH.ŞSC.d., 5738, s. 56/125. Medresenin vakfiyesinde medresede on beş hücre ifade edildikten sonra burada yedi odadan bahsedilmesi, medresenin zamanla yıkılmış olabileceği, yeni yapılan medresenin de yedi odalı olarak inşa edilmiş olabileceğini düşündürmektedir. Bkz. BOA, NFS.d., 922, s. 177; BOA, NFS.d., 924, s. 169.
[577] Çifçi, *Kastamonu Camileri,* I, 355.

Medresenin 1248/1832 yılında yapılan nüfus sayımında öğrenci sayısının 12 olduğu,[578] 1253/1838 yılında ise öğrenci sayısının 11'e düştüğü görülmektedir.[579]

Tablo 21: Mahmûdiye (Şadırvanaltı) Medresesi Müderris Kadrosu ve Öğrenci Sayıları Tablosu

S. N.	Sene	Müderris Adı	Öğ. Sy.
1	1248/1832	-	12[580]
2	1253/1838	-	11[581]
3	1286/1869-70	Hafız Muhammed Vasfi Efendi	10[582]
4	1289/1872-73	Hacı Hafızzâde Fâzıl Efendi Nazlızâde Hafız Mustafa Efendi	10[583] 5[584]
6	1293/1876	Hacı Mahmudzâde Mehmed Salih Efendi	15[585]
	1317/1899-1900	Hacı Mahmudzâde Mehmed Salih Efendi	43[586]
7	1320/1902-03	Ali Hilmi Efendi	15[587]

a. Hafız Muhammed Vasfi Efendi

Hafız Muhammed Vasfi Efendi'nin 1286/1869-70 yılında Mahmudiye Medresesi'nde 10 öğrenciye ders verdiği görülmektedir.[588] Diğer taraftan Kastamonu Tevfikiye Medresesi müderrisinin ismi de Muhammed Vasfi Efendi'dir. İki ismin de aynı kişi olması ihtimal dâhilindedir.

b. Hacı Hafızzâde Fâzıl Efendi

Hacı Hafızzâde Fâzıl Efendi, 1289/1872-73 - 1292/1875-76 yılları arasında medresenin müderris kadrosunda yer almıştır. Hafız Fazıl Efendi'nin 1289/1872-73 ve 1290/1873-74 yıllarında 10 öğrencisinin bulunduğu, bu yıllarda *Cami ve Maksud* okuttuğu, 1291/1874-75 ve 1292/1875-76 yıllarında ise öğrenci sayısının 20'ye yükseldiği ve bu öğrencilere *Cami, İzhâr, Halebî* derslerini okuttuğu anlaşılmaktadır.[589] Diğer taraftan 1286/1869-70 yılında basılan Kastamonu Salnâmesinde Koyunlu Medresesi'nin hoca kadrosunda yine Fazıl Efendi'nin ismi geçmektedir.[590] Neredeyse aynı yıllarda vazife yaptığı anlaşılan bu iki müderrisin aynı kişi olmaları ihtimal dâhilindedir.

[578] BOA, NFS.d., 922, s. 177.
[579] BOA, NFS.d., 924, s. 169.
[580] BOA, NFS.d., 922, s. 177.
[581] BOA, NFS.d., 924, s. 169.
[582] KVS 1286, s. 73.
[583] KVS 1289, s. 152; KVS 1290, s. 131; KVS 1291, s. 153; KVS 1292, s. 167.
[584] KVS 1289, s. 152; KVS 1290, s. 132; KVS 1291, s.153; KVS 1292, s. 167.
[585] KVS 1293, s. 144; KVS 1294, s. 164; KVS 1295, s. 116; KVS 1296, s.120.
[586] SMNU 1317, s. 1316; SMNU 1318, s. 1488; SMNU 1319, s. 756; SMNU 1321, s. 618.
[587] İMMA, MSH, DFT 02, 02308/1, s. 102.
[588] KVS 1286, s. 73.
[589] KVS 1289, s. 152; KVS 1290, s. 131; KVS 1291, s. 153; KVS 1292, s. 167.
[590] KVS 1286, s. 73.

c. Nazlızâde Hafız Mustafa Efendi

Mahmudiye Medresesi müderrisi Nazlızâde Hafız Mustafa Efendi'nin 1289/1872-73 - 1292/1875-76 yılları arasında 5 öğrencisinin bulunduğu, bu yıllarda *Câmi ve Halebî* derslerini okuttuğu anlaşılmaktadır.[591]

d. Hacı Mahmudzâde Mehmed Salih Efendi

Mehmed Salih Efendi 1260/1844-45'li yıllarda veya bu yıllara yakın bir zamanda dünyaya gelmiş olmalıdır. Arşiv belgelerinden hareketle 1265/1849 yılında vakfın mütevellisi Seyyid Ali b. Salih olmasından hareketle Salih Efendi'nin babasının adının Ali olduğunu söyleyebiliriz.[592]

Mehmed Salih Efendi'nin ismi ilk olarak 1271/1854 yılı arşiv belgesinde görülmektedir. İlgili belgede ifade edildiğine göre vakfın evladiyet şartı gereği günlük 29 akçe vazife ile müderrislik ciheti mutasarrıfı olan Seyyid Mehmed Salih'in yaşının küçük olması nedeniyle bu vazifeyi üstlenebilecek seviyeye gelinceye kadar vekâleten beratla görevi Mehmed Salih'in dedesi ve vekili olan Salih Efendi üstlenmiştir. 1271/1854 yılında dedesinin ani vefatı üzerine vazife boş kalmış, vazifeyi üstlenecek hale gelinceye kadar Mehmed Salih Efendi'nin yerine İhsangazi divanından 35 yaşındaki Dersiâmdan Seyyid Mehmed Efendi tevcih olunmuştur.[593]

Mahmudiye müderrisi Mehmed Salih Efendi, 1280'li yıllarda Taşköprü ilçesinde Taş Camii imamlığı ve Muzafferüddin Medresesi'nde de görev yapmıştır. Medresenin nısf müderrislik ciheti uhdesinde iken daha sonra Taşköprü Müftüsü ve kayın pederi Mehmed Arif Efendi lehine bu vazifeden kendi rızasıyla feragat etmiştir.[594]

1293/1876-77 - 1296/1878-79 yıllarında da 15 öğrenci ile vazifesine devam ettiği anlaşılmaktadır.[595]

1317/1899-1900-1318/1900-01 yıllarında dahi medresenin müderrisi olarak görev yaptığı anlaşılan Mehmed Salih Efendi'nin medreseyi yeniden inşa etmesinin de etkisiyle olmalı ki, öğrenci sayısı 43'e çıkmış, 1319/1901-02 -1321/1903-04 yıllarında ise 40'a düşmüştür.[596]

e. Ali Hilmi Efendi

Mahmudiye Medresesi müderrisi Ali Hilmi Efendi, yukarıda ismi geçen Mehmed Salih Efendi'nin oğludur. Hocaları bilinmemekle beraber kendisi de müderris olan babası Mehmed Salih Efendi'nin

[591] KVS 1289, s. 152; KVS 1290, s. 132; KVS 1291, s. 153; KVS 1292, s. 167.
[592] BOA, C.MF., 124-6175.
[593] BOA, C.MF., 21-1021.
[594] İMMA, SAİD, 180/17, 5.
[595] KVS 1293, s. 144; KVS 1294, s. 164; KVS 1295, s. 116; KVS 1296, s. 120.
[596] SMNU 1317, s. 1316; SMNU 1318, s. 1488; SMNU 1319, s. 756; SMNU 1321, s. 618.

dizinin dibinde yetişmiş olması ihtimal dâhilindedir. Aile Hacı Mahmudzâde olarak bilinmektedir.[597] Ali Hilmi Efendi'nin okuttuğu dersler ve vefat tarihi tespit edilememiştir.

1332/1913-14 yıllarında Mahmudiye Medresesi müderrisi olarak vazifesine devam ettiği anlaşılan Ali Hilmi Efendi'nin bu yıllarda 15 öğrencisinin olduğu anlaşılmaktadır.[598]

Ali Hilmi Efendi, milli mücadelede Kuvay-ı Milliye'nin yanında yer almıştır. 1 Şaban 1338/29 Nisan 1920 tarihinde Kastamonu Gazetesi'nde yer alan habere göre Şeyhülislam Dürrizâde Abdullah Efendi'nin Anadolu'daki hürriyet mücadelesi yapan vatanseverlerin aleyhine yayınladığı fetvanın karşısında yer alıp imza atanlar arasında Mahmudiye müderrisi Ali Hilmi Efendi de bulunmaktadır.[599]

5. Hacı Mustafa b. Şaban Medresesi

Medrese ile ilgili 28 Rebiulahir 1274/16 Aralık 1857 tarihli arşiv belgesinde Nakibzâde Mehmed Efendi, berat ile tedrise mutasarrıf olduğu Hacı Mustafa b. Şaban Medresesi'ne Azizzâde Mehmed Emin'in müdahale ettiği, bu müdahalenin men edilmesi için müracaat etmesine rağmen Azizzâde'nin babasının meclis azası olması nedeniyle men edilemediğinden şikâyet etmektedir.[600] Medrese ile ilgili başka bir bilgi ve belge elde edilememiştir.

E. XIX. YÜZYIL MEDRESELERİ VE ULEMASI

1. Tevfikiye Medresesi

Tevfikiye Medresesi'nin ilk olarak kim tarafından yapıldığı tam olarak bilinmemektedir. Tam bir medreseler bölgesi olan Nasrullah Camii civarında bulunan Tevfikiye Medresesi'nin yerinde daha öncesinde bir medrese bulunduğu arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır. Halk arasında Tevfikiye diye isimlendirilen bu medrese Nasrullah Camii'nin kuzey doğu köşesinde yer almaktadır.[601]

Es-Seyyid Hafız Mehmed b. İbrahim'in Muharrem 1243/Temmuz 1827 tarihinde verdiği dilekçede: "*Arz u hali kullarıdır ki, medine-i Kastamonu'da mülhekattan Küpçüler mahallesinde vâki Kadı Nasrullah câmi-i şerifi pişgâgında medine-i mezbur ahâlisinen Muradzâde el-Hâc Mehmed İbni İbrahim nam sahibü'l-hayrın müceddeden bina eylediği on iki bab medrese odası ber mucibi vakfiye-i ma'mûlün bihâ mûcebince ve vakfiyye-i mezkûre derûnunda münderiç olan sahib-ü şart ve vakfeylediği medrese-i mezkûrenin müderrisine senevî yüz kuruş vazife tevcih birle ve bir aklâmda kaydı olmadığından vakfiyesi küçük evkâf kalemine kaydı ve vakfiyesi derûnunda müderris-i mezkur*

[597] BOA, MŞH.ŞSC.d., 5808- s. 88.
[598] İMMA, MSH, DFT02, 02308/1, s. 102.
[599] Kastamonu Gazetesi, 29 Nisan 1336, nr. 2350, s. 1, 2.
[600] BOA, A.}MKT.DV. 121-33.
[601] Çifçi, *Kastamonu Camileri,* I, 54; Gökoğlu, *Paphlagonia –Paflagonya*, s. 345. Eyüpgiller, yerinin tam olarak tespit edilemediğini söylemektedir. Bkz. Eyüpgiller, *Bir kent Tarihi Kastamonu,* s. 139.

.... eylediği vazifesinin berât tezkiresi i'tâ ve ihsan buyrulmak bâbında emr u fermân ..." denilmekte ve imza olarak el-Hâc Mehmed İbn İbrahim Muradzâde ismine yer verilmektedir.[602] Buradan hareket ederek Mehmed bin İbrahim'in var olan medrese üzerine yeniden on iki odalı bir medrese inşa ettiği anlaşılmaktadır. Bu nedenle medresenin ilk banisi ve ilk olarak ne zaman inşa edildiği hususunda net bir tarih verememekle beraber 1240/1824-25'li yılların öncesinde var olduğu söylenebilir. Fazıl Çifçi'ye göre medreseyi yaptıran Hatibefendizâde Mehmed Tevfik Efendi'dir. Ancak bu tarihlerde vakfiye ve Şer'iyye sicillerinde Mehmed Tevfik Efendi ismine rastlanılmamaktadır.[603]

Öte taraftan Mehmed Efendi'nin 1 Rebiülahir 1255/14 Haziran 1839 tarihli kadı sicili ve yine aynı yılda yazılan vakfiyeden anlaşıldığına göre yaklaşık on iki yıl sonra bu sefer dokuz odalı evini medrese olarak vakfettiği anlaşılmaktadır.[604] Vakfiye ve kadı sicili dikkate alındığında önceleri on iki odalı medresenin sebebi bilinmeyen bir şekilde dokuz odalı medreseye çevrildiği, medresenin küçüldüğü anlaşılmaktadır. Sonraki medresenin de ahşap olarak yapılmasından hareketle Mehmed Efendi'nin ilk Medresesi'nin yangın veya tabii bir afet geçirmiş olması ihtimalini akla getirmektedir.

4 Receb 1255/13 Eylül 1839 tarihinde Mehmed Efendi, evini medrese olarak bağışlamakla yetinmemiş, ilave olarak 3500 kuruş vakfetmiştir. Bu para rehn-i kavî ve kefil-i melî yahud ikisinden biri ile değerlendirilip geliri:

1. Öncelikle medresenin tamir, imar ve ihyası için harcanacak,
2. Geri kalandan yıllık yüz seksen kuruş vazife-i tedrise sarf edilecek,
3. Doksan kuruş vazife-i tevliyet ücreti olarak ödenecek,
4. Otuz altı kuruş da medresenin bevvabına verilecektir.

Medresenin tevliyet ciheti öncelikle sulbi oğlu Abdülcemil Efendi'ye, ardından da erkek soyundan gelen çocukların en büyüğüne batnen ala batnin verilecektir. Tedris ciheti ise yaşadığı sürece Mehmed Efendi'de, ardından erkek çocuklarından layık ve ehil olanlara batnen ala batnin devam edecektir. Kendi soyundan birisi bulunmaz ise Kastamonu ulemasından en faziletli ve en uygun olanına tevcih edilecektir. Buna ilave olarak vakfiye şartlarının uygulanmasının mümkün olmaması halinde ise bu vakıf mutlak surette Kastamonu'da bulunan bütün medreselerdeki talebe-i ulûma meşruta kılınacaktır.[605]

[602] BOA, C.MF., 106-5283. Tevfikiye Medresesi'nin güncel fotoğrafları için bkz. EK: 39.
[603] Çifçi, *Kastamonu Camileri,* I, 54; Güzey, "Yeni ve Yakın Çağlarda Kastamonu'daki Cami, Mescid ve Medreseler", s. 683.
[604] VGMA, Defter No: 580, s. 529, sr. 309; BOA, MŞH.ŞSC.d., 5738- s. 47/109.
[605] VGMA, Defter No: 580, s. 529, sr. 309.

1316/1898-99 - 1317/1899-1900 yılları ile daha sonrasında yayınlanan Maarif Salnâmelerinde ise medresenin banisinin Nasrullah Hatibi merhum Vasfî Efendi olduğu belirtilmektedir.[606] Bu kişi 1286/1869'lu yıllarda Tevfikiye Medresesi'nde müderris olan Muhammed Vasfi Efendi olmalıdır. Muhammed Vasfi Efendi, uzun yıllar Tevfikiye Medresesi'nde müderris olarak görev yapmış bir kişidir.[607] Eğer kastedilen bu şahıs ise medrese ahşap olduğu için yıpranmış ve Muhammed Vasfi Efendi tarafından yeniden yaptırılmış olmalıdır. Bu görüşü 1286/1869-70 yılında Tevfikiye Medresesi'nin faal olarak 18 öğrenci ile eğitime devam ederken 1289/1872-73 yılına ait Kastamonu Salnâmesinde isminden söz edilmemesi, 1290/1873-74 yılına ait salnâmede isminin tekrar geçmesi desteklemektedir.[608]

1330/1911-12 yılında ise Tevfikiye müderrisi Tabanalizâde Mehmed Muhlis Efendi, eski binanın harap olması neticesinde üst katta altı oda, bir abdesthane, alt katta ise beş dükkân olmak üzere medreseyi yeniden yaptırmıştır.[609] Yine aynı kişi bu medrese için iki bin kuruş vakıfta bulunmuştur. Bu paranın sekiz sehme ayrılarak üç sehminin medrese müderrisine, dört sehminin medresenin bakım ve onarımı ile tatlı su yolu, temizlik ve tuvaletlerin bakımına, bir sehminin ise mütevelliye verilmesi şart koşulmuştur.[610]

1340/1921-22'li yıllarda müderris Mehmed Muhlis Efendi gözetiminde eğitim faaliyetini sürdüren medrese, cumhuriyet döneminde yıkılarak kesme taştan yeniden inşa edilmiştir. Daha sonra sırasıyla Kastamonu Müftülüğü hizmet binası, vakıflar yurt müdürlüğü, il turizm danışma bürosu olarak kullanılmış, en son ticari olarak kiraya verilmiştir.[611]

Tablo 22: Tevfikiye Medresesi Müderris Kadrosu ve Öğrenci Sayıları Tablosu

S. N.	Sene	Müderris Adı	Öğrenci Sayısı
1	1243/1827	Muradzâde el-Hâc Mehmed İbni İbrahim	-[612]
2	1286/1869-70	Emir Efendizâde Muhammed Vasfi Efendi	19[613]
3	1291/1874-75	El-Hâc Hâfız Mustafa Efendi	10[614]
4	1317/1899-1900	Tabanalizâde Mehmed Muhlis Efendi	78[615]
5	1332/1914	Tabanalizâde Mehmed Muhlis Efendi	20[616]

[606] SMNU 1317, s. 1316; SMNU 1318, s. 1488; SMNU 1319, s. 756; SMNU 1321, s. 618.
[607] KVS 1286, s. 73.
[608] KVS 1290, s. 130.
[609] Çifçi, *Kastamonu Camileri,* I, 54.
[610] VGMA, Defter No: 606, s. 203, sr. 257.
[611] Çifçi, *Kastamonu Camileri,* I, 54; Güzey, "Yeni ve Yakın Çağlarda Kastamonu'daki Cami, Mescid ve Medreseler", s. 683. 2 Mart 2017 tarihli Kastamonu Açıksöz Gazetesi'nde Nasrullah ve Hasan Ağa medreseleri vakfına ait 150 metre kare kulanım alanı olan Tevfikiye Medresesi'nin 20.200,00 TL üzerinden kiralama ihalesinin yapıldığı, ancak talip çıkmadığı haberine yer verilmektedir. Bkz. http://www.aciksoz.com.tr/gundem/tevfikiye-medresesine-talipli-cikmadi-h17309.html. (erişim: 20.11.2022)
[612] BOA, C.MF., 106-5283.
[613] KVS 1286, s. 73; KVS 1290, s. 130; KVS 1291, s. 152; KVS 1293, s. 143; KVS 1294, s. 164; K.S. 1295, s. 116; KVS 1296, s. 120.
[614] KVS 1291, s. 155.
[615] SMNU 1317, s. 1316; SMNU 1318, s. 1488; SMNU 1319, s. 756; SMNU 1321, s. 618.
[616] İMMA, MSH. DFT02, 02308/1, s. 102; Çifçi, *Kastamonu Camileri,* I. S. 54.

a. Muradzâde el-Hâc Mehmed İbni İbrahim

1243/1827 tarihli arşiv belgesinde Es-Seyyid Hafız Mehmed b. İbrahim ismine yaptırmış olduğu on iki bablık medrese ile ilgili verdiği dilekçede rastlanılmaktadır.[617] Aynı kişinin ismi bu dilekçeden yaklaşık on yıl sonra Şer'iyye sicilinde geçmektedir. Bu defa Mehmed Efendi, dokuz bablık ahşap evini medrese olarak bağışlamakla kalmamış, aynı yıl içerisinde 3500 kuruş parasını medresenin bakım, onarım, su yolu bakımları ile tedris, tevliyet ve bevvaba verilmek üzere vakfetmiştir.[618]

Mehmed Efendi, dede ve baba cihetinden ulema ailesinden gelen bir şahsiyettir. Dedesi, Sultan I. Abdülhamid Han'ın saltanatının başlarında Fatih'teki tâbhânede kalan ve değişik ilimlerle beraber Kur'an ve tecvit ilminde tebarüz etmiş olan Nakşibendi şeyhlerinden Hacı Kurrâ Efendi diye bilinen Kutbu'l-ârifin es-Seyyid el-Hâc Mehmed Efendi'dir. Mehmed Efendi, "a'lemi ulemâ ve aslâh-ı sulahâdan" diye tavsif edilen İbrahim Efendi'nin de oğludur.[619]

b. Emir Efendizâde Muhammed Vasfi Efendi (? - 1303/1886)

Tevfikiye Medresesi müderrisi Muhammed Vasfi Efendi'nin 1286/1869-70'li yıllarda Tevfikiye müderrisi olarak görev yaptığı ve 19 öğrencisinin bulunduğu,[620] 1290/1873-74 1296/1878-79 yılları arasında ise öğrenci sayısının 25 olduğu, bu yıllarda sarf, nahiv, *Mültekâ* ve ferâiz derslerini okuttuğu anlaşılmaktadır.[621] Vasfi isminden hareket edilerek Emir Efendizâde Muhammed Vasfi Efendi ile Nasrullah Hatibi Vasfi Efendi'nin aynı kişi olmaları ihtimalini çağrıştırmaktadır. Muhammed Vasfi Efendi'nin 1303/1886 yılında vefat ettiği anlaşılmaktadır.[622]

c. el-Hâc Mustafa Efendi

el-Hâc Mustafa Efendi hakkında sadece 1291/1874-75 yılında Tevfikiye Medresesi'nde 10 öğrenciye kırâat-ı seb'a aşara dersi okuttuğu ile ilgili bilgi bulunmaktadır.[623]

d. Tabanalizâde Mehmed Muhlis Efendi (1270/1853 -?)

[617] BOA, C.MF., 106-5283.
[618] VGMA, Defter No: 580, s. 529, sr. 309; BOA, MŞH.ŞSC.d., 5738, s. 47/109.
[619] VGMA, Defter No: 580, s. 529, sr. 309.
[620] KVS 1286, s. 73.
[621] KVS 1290, s. 130; KVS 1291, s. 152; KVS 1293, s. 143; KVS 1294, s. 164; K.S. 1295, s. 116; KVS 1296, s. 120. Emir Efendizâde sülalesinin ulema bir aile olduğu görülmektedir. 1291/1845 tarihli bir belgede ifade edildiğine Şeyhülislam Mustafa Âşır Efendi Medresesi'nde dersiam olan Mehmed Bahâeddin kendi rızasıyla görevini Emir Efendizâde es-Seyyid Hafız Mehmed b. İbrahim'e bırakmak istemiştir. Bu belgede Hafız Mehmed Efendi hakkında ihlaslı bir şahsiyet olduğu dile getirilmektedir. Bkz. BOA, EV.BRT. 70-23. Yine aynı aileden Nakşibendî şeyhlerinden 1259/1843 yılında vefat eden Emir Efendizâde Mehmed Hulûsi Efendi, Kastamonu'da Topçuoğlu Camii'nin yanında bulunan Topçuoğlu türbesinde yatmaktadır. Bkz. Çifçi, *Kastamonu Camileri*, I, 331.
[622] BOA, MŞH.ŞSC.d., 5777- s. 59/147.
[623] KVS 1991, s. 155.

Mehmet Muhlis Efendi, 10 Rebiulevvel 1270/11 Aralık 1853 tarihinde o dönemde Araç kazasına bağlı Mergüze (İhsangazi) nahiyesinin Kuyucak karyesinde dünyaya gelmiştir. Tabanalizâde olarak bilinen Mehmed Muhlis Efendi'nin babası ziraatla uğraşan ve 1320/1902-03'de vefat eden Mustafa Çavuş, annesi Şerife Hanım'dır.[624]

Kendi köyündeki sıbyan mektebinde eğitim hayatına başlayan ve dini ilimlerin ilk kısmını Hatipoğlu Hafız Mehmet Efendi'den alan Mehmed Muhlis Efendi, 10 yaşında iken Numâniye Medresesi'nde Sinop Müftüsü merhum Hacı Hafız Ali Efendi'den sarf ve nahivden bir nebze okuduktan sonra Sıdkiye Medresesi'ne girerek Sıdkıye Medresesi müderrisi merhum Hacı Bıyıkzâde Hafız Mehmed Sâdık Efendi'den *"Akâid-i Nesefiye'ye*" kadar okumuştur. Ardından Abdulbaki Medresesi müderrisi ve Dârulkurrâ ve Hadis vekili Kastamonu Müftüsü el-Hac Kurrâ Hâfız Mehmed Emin Efendi'den tekmîl-i nüsah ederek 1302/1884-85 yılında icâzetnâme almıştır.[625]

1 Muharrem 1307/28 Ağustos 1889 tarihinde 36 yaşında Kastamonu uleması ve eşrafının tensibiyle hasbi olarak Tevfikiye Medresesi'ne müderris olmuş ve 1340/1921-22'li yıllara kadar bu vazifede kalmıştır.[626]

Göreve başladığı tarihlerde medresenin bir vakfı bulunmadığından 8 Zilhicce 1327/21 Aralık 1909 tarihine kadar zuhurata tabi olarak hayatını idame ettiren Mehmed Muhlis Efendi'ye bu tarihte maliye hazinesinden 105 kuruş maaş bağlanmıştır. Vücut yapısı olarak orta boylu, ela gözlü ve buğday tenli olan Mehmed Muhlis Efendi, Arapça ve Farsça bilmektedir.[627]

1330/1911-2 yılında harap olan Tevfikiye Medresesi'ni altı oda, bir abdesthane ve beş dükkân olarak yeniden yaptıran Mehmed Muhlis Efendi,[628] bununla yetinmemiş ve medrese için iki bin kuruş nakit parasını vakıfta bulunmuştur.[629]

2. Gökdere (Honsalar) Medresesi

Gökdere Medresesi'nin bir adı da Honsalar Medresesidir.[630] İhsan Ozanoğlu, Gökdere Medresesi'ni varlığına şahit olmayıp işitip okuduğu medreseler arasında saymaktadır.[631] Kastamonu'da Honsalar ve Gökdere adlı iki mahalle olması nedeniyle medrese bu iki mahalleden birinde yaptırılmış olmalıdır. Medresenin banisi ve nerede olduğu tespit edilememiştir.

[624] İMMA, SAİD, 231/19, 1, 2.
[625] İMMA, SAİD, 231/19, 1, 2. Mehmed Muhlis Efendi'nin tercüme-i hal varakası için bkz. EK: 40.
[626] İMMA, SAİD, 231/19, 1; Çifçi, *Kastamonu Camileri,* I, 54.
[627] İMMA, SAİD, 231/19, 1, 2.
[628] Çifçi, *Kastamonu Camileri,* I. S. 54.
[629] VGMA, Defter No: 606, s. 203, sr. 257.
[630] Eyüpgiller, *Bir kent Tarihi Kastamonu,* s. 143.
[631] Ozanoğlu, *Kastamonu Kütüğü*, s. 58.

1248/1832 ve 1253/1837 yıllarında yapılan nüfus defterlerinde medresedeki öğrencilerin isim ve memleketlerine dair bilgilere yer verilmektedir. Buna göre 1248 yılında medresede 15 öğrenci eğitim alırken 1253 yılında bu sayı dokuza düşmüştür.[632]

18 Cemaziyelevvel 1248/13 Ekim 1832 tarihli aşağıdaki tablo incelendiğinde medresede eğitim gören talebelerin çoğunun Azdavaylı olduğu, yaş durumlarının ise 16 ile 35 arasında değiştiği görülmektedir.[633]

Tablo 23: Gökdere Medresesi 1248/1832 Yılı Öğrenci Listesi Tablosu

S. N.	Öğrenci Adı	Yaşı	Memleketi	Vücut Yapısı
1	Çıldıroğlu Molla Hasan b. Ahmed	31	Azdavay	Orta boylu, köse sakallı
2	Karakadıoğlu Mehmed b. Süleyman	20	Azdavay	Orta boylu, müzellef
3	Abdullah oğlu Numan b. Mehmed	17	Azdavay	Orta boylu
4	Çıldıroğlu Molla İdris	16	Azdavay	Orta boylu
5	Kebecioğlu Seyyid Molla Eyüb b. Mustafa	25	Azdavay	Orta boylu, Kara sakallı
6	Suhteoğlu İbrahim b.ismail	16	Azdavay	Orta boylu
7	Kerimbeyoğlu Hüseyin b. Hüseyin	23	Azdavay	Orta boylu, kara sakallı
8	Kadıoğlu Molla Hüseyin b. İsmail	17	-	Orta boylu
9	Müezzinoğlu İsmail b. Hüseyin	24	-	Kısa boylu, müzellef
10	Ahmed Çelebioğlu Molla Hüseyin b. Mehmed	17	-	Orta boylu
11	Müezzinoğlu Hüseyin b. Halil	25	Azdavay	Orta boylu, köse sakallı
12	Bakırcıoğlu Molla Mehmed b. Mehmed	19	-	Orta boylu, şâb
13	Kasımoğlu Molla Mehmed b. Süleyman	18	-	Orta boylu, şab
14	Tekkenişinoğlu Molla Ahmed b. Hasan	35	-	Orta boylu, Karasakallı
15	Çıldıroğlu Molla Süleyman b. Mehmed	18	Azdavay	Orta boylu, şab

Öğrenci profilinin 29 Zilhicce 1253 tarihinde değiştiği, dokuz öğrenciden üçünün yine Azdavaylı olduğu ve yaş durumlarının ise 17-57 yaş aralığında bulunduğu anlaşılmaktadır. Belgede yer alan 57 yaşında medresede bulunan Kürelioğlu Ahmed b. İbrahim'in talebe olması güçtür. Nüfus sayımı yapılırken medresede bulunan müderris veya görevlilerden birisi olması ihtimal dâhilindedir.[634]

3. Merdiye (Hibetullah/Seyyid Efendi) Medresesi

Merdiye Medresesi, 1925 yılına ait Kastamonu şehir haritasından anlaşıldığına göre[635] Nasrullah Camii'nin kıble istikametinde bulunan Numâniye Medresesi'ne kuzeyden güneye doğru uzanan caminin batı istikametinde, bu günkü Ticaret ve Sanayi Odası binasının yerinde on iki odadan ibaret olduğu anlaşılmaktadır.[636]

[632] BOA, NFS.d., 924 -174; BOA, NFS.d. 922 -180.
[633] BOA, NFS.d. 922 -180.
[634] BOA, NFS.d., 924 -174. Öğrenci listesi için bkz. EK: 41.
[635] Eyüpgiller, *Bir kent Tarihi Kastamonu,* s. 222. Merdiye Medresesi'nin 1925 yılına ait Kastamonu şehir krokisi için bkz. Kroki 2. Medresenin bu günkü yeri için bkz. EK: 42.
[636] Ozanoğlu, *Kastamonu Kütüğü*, s. 58; Çifçi, *Kastamonu Camileri,* I, 348; Eyüpgiller, *Bir kent Tarihi Kastamonu,* s. 139; VGMA, Defter No: 632, s. 41, sr. 31.

Medresenin banisi demir işiyle uğraşan ve 13 Şevval 1253/10 Ocak 1838 tarihinden önce vefat ettiği anlaşılan[637] Merdzâde el-Hâc Mehmed bin İbrahim'dir. Merdzâde el-Hâc Mehmed bin İbrahim'in 5 Şaban 1242/4 Mart 1827 tarihli vakfiyesinden hareketle medresenin bu tarihe yakın bir zamanda yaptırıldığı söylenebilir.[638]

Ahmed Siyahî Efendi'nin ve oğlu Seyyid Efendi diye meşhur olmuş olan Ahmed Hicâbî Efendi'nin 1243/1827-28'den 1300/1882-83'lü yıllara kadar uzun süre bu medresede görev yapmış olmaları nedeniyle medreseye Seyyid Efendi Medresesi de denilmiştir.[639]

Medrese ile ilgili 5 Şaban 1242/4 Mart 1827 tarihinde yazılan ve 9 Muharrem 1243/2 Ağustos 1827 tarihinde kaydedildiği anlaşılan vakfiyede şöyle denilmektedir: *"Vakf-ı mağaza ve dekâkîn-i sâhibü'l-hayrât ve'l-hasenât Merdzâde el-Hac Mehmed bin İbrahim an sükkân-ı mahalle-i Firenkşah an mahallât-ı medine-i medrese-i Kastamonu berây-ı medrese el-müsemma bi medreseti Hibetullah der pişğâh-ı câmi-i şerif Kadı Nasrullah der mahalle-i Köyceğiz an mahallât-ı medine-i mezbure ki müceddeden binâ ve ihyâ …9 Muharrem, sene 1243*"[640]

Vakfiyenin hemen girişinde müceddeden ifadesinin kullanılması, daha önce yerinde başka bir medresenin olduğu çağrışımını vermektedir. Ancak Hibetulllah Medresesi'nin yerinde önceden var olduğu izlenimi verilen medrese hakkında bir bilgi elde edilememiştir.

el-Hac Mehmed bin İbrahim, medreseyi inşa etmekle yetinmemiş, hem medresenin bundan sonraki bakım ve onarımı, hem de tedrisin devam etmesi için mağaza ve dükkanlar vakfetmiştir. Bunlar Kastamonu'da Penbeciler çarşısı başında taze meyve pazarında altı iki bab mağaza, üstü ise üç bab nalbur dükkânı ile bu dükkâna bitişik ve birbirine bağlı sekiz bab kargir mağaza olmak üzere toplam on bab mağaza ve üç bab dükkândan müteşekkildir.

Bu dükkân ve mağazalar Muharrem ayı başı dikkate alınarak kiraya verilecek ve yıllık elde edilen üç yüz sekiz kuruş kira gelirinden:

1. Medresenin müderrisi olan Haddâdizâde el-Hac Ahmet Efendi'ye senelik yüz kuruş verilecek,
2. On iki bab hücrede kalacak olan talebey-i ulûma aralarında eşit şekilde paylaştırılmak üzere her odaya on altı kuruş dağıtılacak,

[637] BOA, MŞH.ŞSC.d., 5738- s. 44/99.
[638] VGMA, Defter No: 632, s. 41, sr. 31. Medresenin banisi Merdzâde el-Hâc Mehmed bin İbrahim, Mehmed Ağa olarak da bilinmektedir. Bkz. BOA, MŞH.ŞSC.d., 5738- 47/109.; Mehmed Zühdî Tehassür adlı eserinde bu medresesinin inşa sürecinin başlamasıyla ilgili ilginç bir menkıbe anlatmaktadır. Buna göre: Merdiye Medresesi o vakitler Merdoğlu namında bir zatın evidir. Merdoğlu, bir gece rüyasında kuyuya düşerek boğulmak üzereyken Ahmed Siyahi'yi kuyunun başında görür ve istimdat ister. Bunun üzerine Ahmed Siyahî, hanesinin kendisi için medrese yapması halinde kurtaracağını söyler. Merdoğlu, bu konuda söz verir ve uyanınca sözünü yerine getirir. Tehassürdeki bu menkıbeyi ve vakfiyeyi dikkate alırsak bu medrese 1242 yılında yapılmış olmalıdır. Çünkü aynı eserde Ahmed Siyahî Efendi'nin Muharrem 1242/Ağustos 1826 da Kastamonu'ya geldiği söylenmektedir. Bkz. M. Zühdî, *Tehassür*, s. 13, 15.
[639] M. Zühdî, *Tehassür,* s. 16.
[640] VGMA, Defter No: 632, s. 41, sr. 31.

3. Medrese bevvâbına yıllık sekiz kuruş ödenecek,

4. Vakfedilen dükkân ve mağazaların ihtiyaç halinde bakım, onarım ve tamiri için ayrılacak ve mütevellide emaneten kalacak olan kırk kuruş kendisi hayatta kaldığı sürece uhdesinde olmak üzere mütevelli için verilecektir. Bu şartları yerine getirmek imkânsız olur ise bu vakıf eserlerinin gelirleri fakirlere dağıtılacaktır.

Vakfın tevliyet ciheti kendisi hayatta olduğu sürece uhdesinde kalacak, vefatıyla birlikte çocuklarının en yaşlı ve erşed olanına tevcih olunacaktır.[641]

el-Hâc Mehmed b. İbrahim'in yaptırdığı medresenin içinde bulunan taş şadırvan için aynı aileden olduğu anlaşılan Merdzâde el-Hâc Mehmed b. Hüseyin 10 Rebiülevvel 1244/20 Eylül 1828 tarihinde 500 kuruş vakfetmiştir. Bu para mütevelli eliyle irbah ve istirbah olunarak medrese içinde bulunan taş şadırvanın tamiri ile su yolunun bakım ve onarımı için kullanılacaktır.[642]

Diğer taraftan medresenin kütüphanesi de bulunmaktadır.

Medresenin 1940'lı yıllarda hala ayakta olduğu anlaşılmaktadır. İhsan Ozanoğlu bu yıllarda medresenin fotoğrafını çekerek en azından fiziki özellikleri hakkında fikir vermesini sağlamıştır.[643]

Tablo 24: Merdiye (Hibetullah/Seyyid Efendi) Medresesi Müderris Kadrosu ve Öğrenci Sayıları Tablosu

S. N.	Sene	Müderris Adı	Öğrenci Sayısı
1	1248/1832	Ahmed Siyahi Efendi	-[644]
2	1289/1872-73	Ahmed Hicâbî Efendi	33[645]
3	1289/1872-73	Câbizâde el-Hâc Emin Efendi	12[646]
4	1289/1872-73	Kayalı Mehmed Hulûsi Efendi	7[647]
5	1289/1872-73	Hafız Ömer Hulûsi Efendi	9[648]
6	1291/1874-75	Turşucuzâde Ahmed Efendi	17[649]
7	1292/1875-76	Hâfız Halid Efendi	9[650]
8	1293/1876	Necmeddin Efendi	61[651]

[641] VGMA, Defter No: 632, s. 41, sr. 31. Merdiye Medresesi vakfı 1 Mart 1287/13 Mart 1871 - 28 Şubar 1288/12 Mart 1873 tarihleri arasında dükkân ve mağazalardan 3540 kuruş gelir elde etmiştir. Bu gelirin 310 kuruşu dükkân ve mağazaların tamirine, 310 kuruşu tevliyet cihetine, 64 kuruşu bevvâba, 952 kuruşu müderrise ve 1904 kuruşu talebeye verilmiştir. Bkz. BOA, EV.d., 19409, s. 12.

[642] VGMA, Defter No: 580, s. 355, sr. 186.

[643] Mehmet Öztürk, "Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi ve Yazma Eserler" *III. Uluslararası Şeyh Şa'bân'ı Velî Sempozyumu, "Kastamonu'da İlmî Hayat ve Kastamonu Âlimleri,* Kastamonu 2016, s. 292. Bkz. EK: 43.

[644] 1248/1832 yılında yapılan nüfus sayımında medresede 24 öğrencinin bulunduğu, bu öğrencilerin en küçüğünün 19 yaşında olduğu, en büyüğünün ise 41 yaşında olduğu, yaş ortalamasının 28.83 ile bir hayli yüksek olduğu, bu yıllarda medresenin müderrisinin Ahmed Siyâhî olduğu, 1286/1869-70 yılında dahi Ahmed Siyâhî Efendi'nin hocalık yapmaya devam ettiği anlaşılmaktadır. Bkz. BOA, NFS.d., 922, s. 178; M. Zühdî, *Tehassür*, s. 16; KVS 1286, s. 73.

[645] KVS 1286, s. 73; KVS 1289, s. 150; KVS 1290, s. 130; KVS 1291, s. 152; KVS 1292, s. 165.

[646] KVS 1289, s. 150; KVS 1290, s. 130; KVS 1291, s. 152; KVS 1292, s. 165.

[647] KVS 1289, s. 151; KVS 1290, s. 131; KVS 1291, s. 152; KVS 1292, s. 166.

[648] KVS 1289, s. 151; KVS 1290, s. 131; KVS 1291, s. 152.

[649] KVS 1291, s. 155; KVS 1292, s. 168.

[650] KVS 1292, s. 168.

[651] KVS 1293, s. 143; KVS 1294, s. 163; KVS 1295, s. 115; KVS 1296, s. 120.

9	1319/1899-1900	Ahmed Mahir Efendi	-[652]

a. Hacı Ahmed Siyahi Efendi (? --1291/1874)

Hacı Ahmed Siyahi Efendi, hicri 12. asrın sonunda Kastamonu Kırkçeşme mahallesinde dünyaya gelmiştir. Babası Sa'dîyye tarikatı müntesiplerinden demirci Ahmed Efendi'dir. Babasından dolayı Haddâdizâde olarak da tanınmıştır. İlk Kur'an eğitimini ve ahlaki terbiyesini babası Ahmed Efendi'den aldıktan sonra züht ve takva sahibi Şaban Efendi'ye intisap etmiştir.[653]

Kasabalı Mustafa Efendi'nin yanında eğitim aldıktan sonra Amasyalı Ali Efendi'den istifade etmiştir. Sonrasında Nakşibendi şeyhlerinden Hoca Numan Efendi[654] ve Buhârî Abdülaziz Efendi'nin halka-i tedrisinde bulunduktan sonra dönemin ilim merkezi olan Amasya'ya giderek Hoca Piyas Efendi'den mantık, Canikli Hoca Mehmed Efendi'den tefsir, Nakşibendi Şeyh Hicâbî'den tekmîl-i nüsah ederek icâzetnâme almıştır.[655] Daha sonra Çorum'a geçen Ahmed Siyahî Efendi, burada Yusuf Bahri Efendi'den hadis tedris etmiş ve hâfız-ı hadis unvanını elde alarak Kastamonu'ya dönmüştür.[656]

Kastamonu'daki Numâniye Medresesi müderrisi Hoca Osman Efendi'den tefsir, meânî ve kelam derslerini almış, bu arada Çerkeş'e giderek Halvetî tarikatı müceddidi Şeyh Mustafa Efendi'nin sohbetinde bulunmak istemişse de 'Onun: "Senin feyzine bais olacak olan zatın ismi Hâlid olacak. 'Onu ara, bul" demesiyle oradan ayrılmıştır.[657]

Ahmed Siyâhî Efendi, arayış içerisinde iken Kastamonu zenginlerinden Abdülbâkizâde Hacı Numan Ağa'nın maddi desteği ile karayolunu takip ederek Hicaz yolculuğuna çıkmıştır. Şam'a vusulünde Nakşibendi tarikatının müceddidi olarak bilinen Halid el-Bağdâdî ile buluşmuşlar ve birlikte hac yapmışlardır. Hâlid, Peygamber Efendimizi takiben siyah sarık taktığı için kendisine Ahmed Siyâhî lakabını takmıştır. Bu yolculukta Ahmed Siyâhî nice manevi füyüzata mazhar olarak Hâlid el-Bağdâdî'nin verdiği icazet ile 1242/1826-27 yılı başlarında Kastamonu'ya dönmüştür.[658]

Burada zorluklar yaşamasına rağmen Hâlidiye tarikatı faaliyetleri başlatan Ahmed Siyahî, bir iki yıl Numâniye Medresesi'nde tedris-i ilim yaptıktan sonra Hacı Ahmed Efendi Medresesi olarak da bilinen Merdiye Medresesi'nde 1243/1827 yılından itibaren müderris olarak göreve başlamış, ardından bu bayrağı oğlu Ahmed Hicâbi devralmış ve ondan sonra da Hicâbî'nin talebesi Ahmed Mâhir Efendi yürütmüştür.[659]

---

[652] SMNU 1317, s. 1316, SMNU 1318, s. 1488; SMNU 1319, s. 756; SMNU 1321, s. 618.
[653] M. Zühdî, *Tehassür,* s. 9.
[654] Hoca Numan Efendi, Numâniye Medresesi müderrisi ve banisi olarak bilinmektedir. Bkz. M. Zühdî, s. 10)
[655] M. Zühdî, *Tehassür,* s. 10; M. Ziyaeddin Demircioğlu, *Kastamonu Evliyaları*, Doğrusöz Matbaası, Kastamonu 1957, s. 83
[656] M. Zühdî, *Tehassür,* s. 11.
[657] M. Zühdî, *Tehassür,* s. 11; M. Ziyaeddin Demircioğlu, *Kastamonu Evliyaları,* s. 84.
[658] M. Zühdî, *Tehassür,* s. 12, 13.
[659] M. Zühdî, *Tehassür,* s. 16.

Ahmed Siyâhî Efendi, önceleri gündüzleri Merdiye Medresesi Kütüphanesinde, geceleri ise oğlu Sadeddin Efendi'nin evinde kıraat-ı hatmi hâcegân yaptıktan sonra 1257/1841-42 senesinde Kastamonu valisi olan Sami Bekir Paşa'nın desteği ile Ahmed Dede Camii'ne iki oda ilave edilerek dergâh yapılmıştır.[660]

1277/1860-61 yılında Maliye Nâzırı Safvetî Paşa'nın arzı ve Sultan Abdülmecid'in iradesi ile sonradan dergâh olarak inşa ettiği yeri satın almış ve ailesiyle buraya taşınmıştır.[661]

M. Zühdî'ye göre doksan beş yıl hayat süren ve 1290/1873-74 yılında Reîsülmeşâyıh olduğu görülen Ahmed Siyahi Efendi,[662] 1 Cemâziyelâhir 1291/16 Temmuz 1874 tarihinde vefat etmiştir.[663] Mezar taşında yüz sene yaşadığı, elli sene irşad ettiği yazdığına göre 1191 yılında doğmuş olmalıdır. Aradaki beş yıllık fark hicri-rumi takvim farkından kaynaklanmış olmalıdır.[664]

Ahmed Siyâhi Efendi, halife olarak Aziz Efendi, Seyyid Hicâbî Efendi, Sadeddin Efendi adlı üç oğlundan ortanca oğlu Ahmed Hicâbî Efendi'yi bırakmıştır. Yetiştirdiği halifeleri ise şunlardır:

1- Büyük Oğlu Abdülaziz Efendi,
2- Ortanca oğlu Ahmed Hicâbî Efendi,
3- Sinop Müftüsü Hafız Ali Efendi,
4- Benli Sultan Postnişini Şâni Efendi,
5- Şeyh Ahmed Sultan dergâhı şeyhi Mehmed Hulûsi Efendi,
6- Namazgâh Medresesi müderrisi Hacı Mustafa Efendi,
7- Abana Nahiyesi İlişi İskelesinde Şeyh Ahmed Efendi,
8- Kastamonu'da Reîsülkurrâ Hafız Hasan Efendi,
9- Ma'rûfîzâde Hafız Ömer Efendi.[665]

Âdâbı-tarîkat-ı Halidiye'ye dair yazdığı bir risalesi bulunan Ahmed Siyâhî Efendi'nin[666] oğluna vermiş olduğu icâzetnâme, oğlunun şahsında müritlere yapılan tavsiyelerden oluşan bir risale hükmündedir.[667]

Mehmed Zühdü, *Tehassür* adlı eserinde Hacı Ahmed Siyahi Efendi ve oğlu Ahmed Hicâbî Efendi hakkında *"babalı oğullu iki dâhiye-i fazilet, iki nâdire-i irfân"* tabirini kullanmıştır.[668]

---

[660] M. Zühdî, *Tehassür,* s. 17.
[661] M. Zühdî, *Tehassür,* s. 19.
[662] KVS 1290, s. 134.
[663] M. Zühdî, *Tehassür,* s. 21.
[664] Ahmed Siyâhî Efendi, Kastamonu halkı tarafından çok sevilen bir şahsiyettir. Hakkında birçok menkıbe ve hâriku'l-âde hikâyeler anlatılmaktadır. Bkz. M. Zühdî, s. 25.
[665] M. Zühdî, *Tehassür,* s. 31.
[666] M. Zühdî, *Tehassür,* s. 23.
[667] M. Zühdî, *Tehassür,* s. 40-50.
[668] M. Zühdî, *Tehassür,* s. 7.

b. Şeyh Hacı Ahmed Efendizâde Seyyid Ahmed Hicâbî Efendi (1242/1826-7 - 1306/ 1889)

Ahmed Hicâbî Efendi, Şeyh Hacı Ahmed Siyâhî Efendi'nin ortanca oğludur. 1242/1826-27 yılında Kastamonu'da dünyaya gelmiştir.[669]

İlk olarak edebi terbiyesini babasından alan Ahmed Hicâbi, dini tahsil hayatına Kuyudibi mevkiinde Yarabcı mektebinin banisi ve hocası olan Emiralizâde Hüseyin Hüsnü Efendi'den Kur'an öğrenerek başlamıştır. Ardından babası Ahmed Siyâhî Efendi'den sarf, nahiv, fıkıh, hadis, kelam derslerini okuduktan sonra Çerkeşî'nin talebelerinden Keskinzâde Ahmed Erib Efendi'den irfan ve hakikat ilmini okumuştur. Karakadızâde Mustafa Efendi'den ferâiz, geçici olarak Kastamonu'da bulunan Trablusgarp uleması Mahcûbî Efendi'den hadis okuyarak icazet almıştır.[670]

Hocası Keskinzâde'nin 1267/1850-51 yılında vefatı üzerine İstanbul'a giden Ahmed Hicâbî Efendi, burada Müneccimbaşı Tâhir Efendi'den hikmet ve hey'et; Sadrazam Mehmed Rüşdî Paşa'dan mantık ve beyan; Hâzım Efendi'den ma'ânî ve usûl-i fıkıh; Allâme-i şehîr Şehrî Hâfız Efendi'den tekmil-i nüsah ederek icazet almıştır. İstanbul'da kaldığı süre içinde Hoca Paşa'da bulunan Safvetî Paşa dergâhında kalarak Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin halifelerinden olan Abdulfettâh Efendi'ye hizmet ederek manevi terbiyesinden nasiplenmiştir. Abdulfettâh Efendi, yeni bir icâzetnâme yazmayı edeben uygun bulmamış ve babası Ahmed Siyâhî'nin verdiği icâzetnâmeyi tasdik ederek kendisine vermiştir.[671]

Babasının 1 Rebiulevvel 1265/25 Ocak 1849 tarihinde kendine verdiği yukarıda bahsi geçen icâzetnâme, icâzetnâmeden öte ahlaki ilkelerden oluşan bir risale formundadır.[672]

1273/1856-57 yılında İstanbul'dan Kastamonu'ya dönen Hicâbî Efendi, Ahmeddede Camii'ndeki imamet görevinin yanında gündüzleri Merdiye Medresesi'nde müderris olarak görev yaparak üç defa icazet vermiş, geceleri de dergâhında "hatm-i hâcegân" yaptırmıştır.[673]

Şeyh Hacı Ahmed Efendizâde Seyyid Ahmed Hicâbî Efendi, medresede 1289/1872-73 yılında 33 öğrenciye *Şifâi Şerif*, *Akaid-i Nesefî* ve *Mir'at* dersleri okutmuştur. 1290/1873-74 yılında 62 öğrencisine *Şifa-i Şerif* ile birlite *Kâdî Mîr* ve *Câmi* dersleri okuttuğu görülürken 1291/1874-75 ve 1292/1875-76 yıllarında ise 62 öğrenciye *Şifâ-i şerif, Akâid-i Adudiye, Câmi* ve *Mir'at* derslerini tedris etmiştir.[674]

---

[669] M. Zühdî, *Tehassür,* s. 32.
[670] M. Zühdî, *Tehassür,* s. 39; Çifçi, *Kastamonu Camileri,* I, 318.
[671] M. Zühdî, *Tehassür,* s. 39-40; Çifçi, *Kastamonu Camileri,* I, 319.
[672] M. Zühdî, *Tehassür,* s. 40-49.
[673] M.Zühdî, *Tehassür,* s. 51.
[674] KVS 1286, s. 73; KVS 1289, s. 150; KVS 1290, s. 130; KVS 1291, s. 152; KVS 1292, s. 165.

Babası Ahmed Siyâhî Efendi, hali hayatta iken yerine Aziz Efendi, Ahmed Hicâbî ve Sadeddin Efendi adlı üç oğlundan ortanca oğlu olan Ahmed Hicâbî'yi tevkil etmiş ve 1291/1874-75 yılında babasının vefatıyla dergâhın postnişini olmuştur.[675]

Ahmed Hicabî Efendi, kış günlerinde tedris ve müritleri terbiye, yaz günlerinde ise havası ve suyu güzel karye ve kasabaları ziyaret ederek oraların halkını irşat etmeyi adet edinmiştir. Bu halisane yapılan irşat çalışmaları meyvesini vermiş ve Abana'da bir mekteb-i rüştiye ve hamam; Araç kazasında bir büyük cami, bir medrese, bir mekteb-i rüştiye; Taşköprü Ayvalı karyesinde bir medrese yapılmasına vesile olmuştur.[676]

Farklı zamanlarda başta Daday olmak üzere Kastamonu'nun ilçelerini ve köylerini ziyaret eden Ahmed Hicâbî Efendi, Çorum'da metfun Hz. Peygamberin alemdarı Süheybi Rûmî'yi, 1293/1876 yılında ise İstanbul'a giderek birçok hoca, arkadaş ve devlet büyüklerini ziyaret etmiştir.[677]

Daha sonra Bursa'ya uğrayan ve buradaki mukaddes yerleri ziyaret eden Ahmed Hicâbî, ardından Kastamonu'ya dönmüştür.[678]

Kastamonu ve civar yerlerde çok sevilen ve sayılan Ahmed Hicâbî Efendi, Ozanoğlu'nun ifadesiyle: *"Her ilimde behresi olan, âlim, nâfiz ve emsali nadir zuhur eden kıymetlerdendir."*[679]

66 yaşında iken 15 zilkade 1306/13 Temmuz 1889 cumartesi günü kalp hastalığından vefat vefat eden ve halk arasında Seyyid Efendi olarak bilinen Ahmed Hicâbi, büyük bir kalabalığının katıldığı cenaze töreninin ardından babasının yanına defnedilmiştir.[680]

İyi bir tahsil alarak dini ve tasavvufî ilimlerde kendisini oldukça geliştirdiği anlaşılan ve yukarıda ifade edildiği gibi başta babası olmak üzere zamanının önde gelen hocalarından ders alan Ahmed Hicâbî, birçok telif eser meydana getirmiştir. Bu eserler basılmamış olup şunlardan oluşmaktadır:

1- Risâle-i Vahdet-i Vücut,
2- Telhîs-i fükûk,
3- Ta'lîkât alâ Tarsûsî,
4- Ta'lîkât alâ Kara Halîl,
5- Seyyid mahlaslı Şiir ve ârifâne ilahiler.[681]
6- Dürr-i Nâcî Hâşiyesi,

[675] M. Zühdî, *Tehassür, s.* 30.
[676] M. Zühdî, *Tehassür,* s. 52.
[677] M. Zühdî, *Tehassür,* s. 55.
[678] M. Zühdî, *Tehassür,* s. 56.
[679] Ozanoğlu, *Kastamonu Kütüğü*, s. 76.
[680] M. Zühdî, *Tehassür,* s. 33; Bursalı Mehmed Tahir (1344/1925) *Osmanlı Müellifleri,* M. A. Yekta Saraç(haz.), Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA), 2016. I, 95. Merdiye Medresesi müderrisi Ahmed Hicâbî Efendi'nin mezarı için bkz. EK: 44.
[681] Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri,* I, 95.

7- Sadrettin Konevî'nin Zübdetü'l-hakâyık adlı eserinin özeti,[682]

8- Menâkıb-ı Akşemseddin,[683]

9- Şerhu'l-veledîye fî'l-Âdâb (Saçaklızâde Seyyid Abd el-Vehhâb b. Hüseyin b. Velîeddin Amidî'nin eseri,)[684]

10- Mecmû'atu'l-kavâ'id,[685]

11- Istılâhâtu'l-mantıkîye.[686]

12- Hulâsa-i Hadîka-i Nediye.[687]

c. Câbizâde el-Hâc Emin Efendi

Câbizâde el-Hâc Emin Efendi hakkında fazla bir bilgi elde edilememiştir. Ancak 1253/1838 yılı nüfus sayımında Merdiye Medresesi'nde talebeler arasında Kastamonu Küpçüler mahallesinden Câbioğlu Mehmed Emin bin Süleyman ismine rastlanılmaktadır. Sayım esnasında Mehmed Emin'in 31 yaşında olduğu görülmektedir. 1286/1869-70 yılları itibariyle medresede müderris olarak görev yapan Câbizâde ile 1253 yılında talebe olan Câbioğlu Mehmed Emin bin Süleyman'ın aynı kişi olmasının doğru kabul edilmesi halinde Emin Efendi'nin 1223/1808-09 yıllarında doğmuş olabileceği söylenebilir.[688] Emin Efendi, 1289/1872-73, 1290/1873-74 ve 1291/1874-75 yıllarında Merdiye Medresesi'nde 12 öğrenciye Câmî ve Halebî dersleri okutmuştur.[689]

d. Kayalı Mehmed Hulûsi Efendi

Mehmed Hulûsî Efendi, meşhur Nakişbendî şeyhi Ahmed Siyahî Efendi'nin yetiştirdiği halifelerinden birisidir. Şeyh Ahmed Sultan dergâhı postnişinliğinde bulunmuştur.[690]

1274/1858'li yıllarda Kastamonu Göl karyesinde metfun Şeyh Ahmed Efendi Camii dergâhı zaviyedarlığı ile caminin imamet ve hitabet vazifesini ifa eden Şeyh Hacı Mehmed Hulûsi Efendi'ye aylık beş yüz kuruş maaş tahsis edilmesi uygun görülmüştür.[691]

1289/1972-73 ve 1290/1873-74'lü yıllarda yedi öğrenciye *Câmi* dersi okutan Kayalı Muhammed Hulûsi Efendi'nin 1291/1874-75 yılında *Câmi* ile birlikte *Mültekâ* derslerini okuttuğu anlaşılmaktadır.[692]

1318/1900 tarihine yakın bir zamanda vefat etmiş olmalıdır.[693]

---

[682] M. Zühdî, *Tehassür,* s. 66.
[683] Kastamonu YEK., KHK1591/10, 297.792.
[684] Kastamonu YEK., KHK16, 164.
[685] Kastamonu YEK., KHK359/01, 001.
[686] Kastamonu YEK., KHK359/02, 164.
[687] Kastamonu YEK., 26 Hk 23/2.
[688] BOA, NFS.d., 924, s. 172.
[689] KVS 1289, s. 150; KVS 1290, s. 130; KVS 1291, s. 152.
[690] M. Zühdî, *Tehassür,* s. 31.
[691] BOA, A.}AMD., 85-44; BOA, ŞD., 147-35.
[692] KVS 1289, s. 151; KVS 1290, s. 131; KVS 1291, s. 152.

e. Hafız Ömer Hulûsi Efendi

Merdiye müderrisi Hafız Ömer Hulûsi, 1289/1972-73 ve 1290/1873-74'lü yıllarda dokuz öğrenciye *İzhâr* ve *Halebî* dersleri okuturken 1291/1874-75 yılında aynı şekilde 9 öğrenciye *İzhâr, Kâfiye, Mültekâ* olmak üzere gramer ve fıkıh ağırlıklı dersler okutmuştur.[694]

f. Turşucuzâde Ahmed Efendi

1291/1874-75 ve 1292/1875-76 yıllarında Merdiye Medresesi kadrosunda bulunan Turşucuzâde Ahmed Efendi, 1291 yılında 17 öğrenciye *İzhâr* ve *Maksût*, 1292 yılında ise 15 öğrenciye gramerden *İzhâr* ve *Âvâmil* derslerini tedris etmiştir.[695]

g. Hâfız Hâlid Efendi

Hafız Halid Efendi, Merdiye Medresesi müderrislerinden ve Halidiye dergâhı hizmetkârlarından Hacı Numan Ağa'nın oğludur. Çocukluğu, eğitim hayatı hakkında yeterli bir bilgi elde edilememiştir. Kendisi Kurrâ Hâfız'dır. Ahmed Siyahî Efendi'nin müjdesidir.[696] Kendisine hocası Ahmed Hicâbî'den dolayı es-Seyyid Halid Hicâbî'de denilmektedir.[697] 1290/1873-74'lü yıllardan itibaren medresenin eğitim kadrosunda boy göstermeye başladığı anlaşılan Halid Efendi, bu yıllarda 9 öğrenciye gramer kitabı *İzhâr* ve Kur'an-ı Kerîm'den Aşere Takrib dersleri okutmuştur.[698]

Hafız Halid Efendi'nin talebeleri arasında Kastamonu'nun meşhur âlim ve siyasetçilerinden olan Ahmed Mahir Efendi de bulunmaktadır.[699] 1311/1893'lü yıllarda Nasrullah Camii nukûd-u mevkûfe komisyonu azalığında da bulunduğu anlaşılan olan el-Hâc Hafız Halid Efendi,[700] uzun yıllar medresede müderrislik vazifesini yürütmüştür. 1327/1909 yılında dahi 150 kuruş maaşla bu medresede müderris olarak vazife başında olduğu anlaşılan Halid Efendi'nin[701] vefat tarihi tespit edilememiştir.

---

[693] 14 Receb 1318/ 7 Kasım 1900 tarihli bir belgeye göre Şeyh Hacı Mehmed Hulusi Efendi vefat etmiş ve yeri münhal kaldığından oğlu Hacı Hüseyin Hilmi Efendi beş yüz kuruş maaş ile babasının vazifelerine talip olmuştur. Bkz. BOA, ŞD., 147-35.
[694] KVS 1289, s. 151; KVS 1290, s. 131; KVS 1291, s. 152.
[695] KVS 1291, s. 155; KVS 1292, s. 168.
[696] Halid Efendi'nin dünyaya gelişi ile ilgili çok ilginç bir rivayet bulunmaktadır. Kastamonu'daki Halidiye dergâhına hizmet eden Halid Efendi'nin babası Numan Ağa'ya dergâhın şeyhi Ahmed Siyâhî Efendi: *"Cenab-ı hak sana bir oğul ihsan eder. İsmini Hâlid koy. İnşallah Nasrullah Camii şerifinde imam olur, 40 Sene hatim ile namaz kılar"* diyerek müjde verir. Gerçekten bu müjdeden bir yıl sonra Numan Ağa'nın bir erkek çocuğu olur ve adını Hâlid koyar. Halid Efendi Kastamonu'nun Reîsükurrâsı ve uzun yıllar Nasrullah Kadı Camii'nin hatimle namaz kıldıran, züht ve takvası ile şöhret bulmuş imamı olur. Bkz. M. Zühdî, *Tehassür*, s. 24, 25.
[697] Abdulkadiroğlu, Abdülkerim, "Ahmed Mahir Efendi'nin İstanbul Hayatı, Verdiği İcazetler ve Üç Eseri ile El yazısı Hatırat'ı Üzerine Notlar", *Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu: Tebliğler,* (Kastamonu, 19-21.10.1988), Ankara 1989, s. 81.
[698] KVS 1292, s. 168
[699] Abul, *Bir Mutasavvıfın Siyasi Hatıraları*, s. 31.
[700] BOA, MŞH.ŞSC.d., 5784- s. 64/114.
[701] İMMA, MFT_MSH. DFT02, 02320/0001, s. 59.

h. Necmeddin Efendi (? -1300/1882-83)

Necmeddin Efendi hakkında 1293/1876 - 1296/1878-79 yılları arasında yayınlanan Kastamonu Salnâmelerinin verdiği bilgi dışında herhangi bir malumat elde edilememiştir. Necmeddin Efendi'nin bu yıllarda Merdiye Medresesi müderrisi olarak görev yaptığı, öğrenci sayısının ise 61 olduğu anlaşılmaktadır.[702] Öte taraftan 1306/1888-89 yılında vefat eden Merdiye müderrisi Ahmed Hicâbî'nin Necmeddin isminde bir oğlu bulunmaktadır. Bu oğlu 1300/1882-83 yılında vefat etmiş, bunun üzerine Ahmed Hicâbî yerine bırakacak kişi konusunda zorlanmıştır. İsmi geçen ve 1293/1876-77 – 1296/1878-79 yılları arasında Merdiye müderrisi olduğu görülen kişinin Ahmed Hicâbî'nin oğlu olan Necmeddin Efendi olması kuvvetle muhtemel görülmektedir.[703]

i. Ahmed Mahir Efendi

Ahmed Mahir Efendi, Dârulkurrâ Medresesi müderrisi olarak bilinmektedir. Hatta Dârulkurrâ Medresesi'ne 1920'li yıllarda Mahir Efendi Medresesi ismi bile verilmiştir.[704] Böyle olmakla birlikte 1317/1899-1900 ve 1318/1900-01 yıllarında niyabeten Merdiye Medresesi'nde de görev yaptığı, medresenin oldukça faal olduğu, öğrenci sayısının 125'e kadar yükseldiği, 1319/1901-02 ve 1321/1903-04 yıllarında ise bu sayının 85'e düştüğü görülmektedir. Ahmed Mahir Efendi ile ilgili geniş bilgi Dârulkurrâ Medresesi bahsinde verilmiştir.[705]

4. Sıdkiye (Kuyudibi) Medresesi

Kastamonu'da bu günkü Debbağlar (Tabaklar) Camii'nin yerinde bulunan Sıdkiye Medresesi, 1294/1877 öncesinde Hacı Bıyıkzâde Sadık Efendi b. El-Hâc Raşid Ağa İbni Mehmed Said tarafından yaptırılmıştır. Her ne kadar medresenin vakfiyesi 1294/1877 yılında tescil edilmiş olsa da medrese bu tarihten daha önce yapılmış olmalıdır. Çünkü 1286/1869-70 yılına ait Kastamonu Salnâmesinde Sıdkiye Medresesi yer almakta ve müderrisi olarak da Sadık Efendi ismi geçmektedir. Ancak birçok araştırmacı medresenin yapılış tarihi ile ilgili olarak vakfiyenin tescil tarihini esas alarak 1294 tarihini yapılış tarihi olarak ifade etmiştir. Yapılış tarihi konusunda diğer araştırmacılardan farklı olarak sadece Abdullah Bay 1293/1876 tarihini dile getirmiştir.[706]

---

[702] KVS 1293, s. 143; KVS 1294, s. 163; KVS 1295, s. 115; KVS 1296, s. 120.
[703] Mehmed Zühdî, 1300/1882-83 yılında vefat eden Necmeddin Efendi hakkında "Sultânu'l-âmilin" tabirini kullanmaktadır. Bkz. M. Zühdî, *Tehassür*, s. 82.
[704] Peker, *1918-1923 İstiklal Savaşının Vesika ve Resimleri*, s. 127.
[705] Behçet, *Kastamonu Âsâr-ı Kadîmesi,* s. 107; SMNU 1317, s. 1316, SMNU 1318, s. 1488; SMNU 1319, s. 756; SMNU 1321, s. 618.
[706] KVS 1286, s. 74; Çifçi, *Kastamonu Camileri*, I, 357,; Eyüpgiller, *Bir kent Tarihi Kastamonu*, s. 140; Güzey, "Yeni ve Yakın Çağlarda Kastamonu'daki Cami-Mescid ve Medreseler", s. 682; Bay, "Modernleşme Dönemi Osmanlı Taşra Medreseleri", s. 64.

Medresenin inşasından yaklaşık 100 yıl öncesinde bu günkü Tabaklar camiinin arka kısmında Debbağlar Camii adında bir caminin bulunduğu anlaşılmaktadır. O halde Sıdkiye Medresesi daha önce var olan bu caminin kıble istikametine inşa edilmiş, 1339/1920-21 yılına gelindiğinde yanındaki dükkânlar tamamen, medrese ise kısmen harap hale gelmiş, bu haldeki medrese ise 1952 öncesinde yıkılarak yerine bu günkü Tabaklar Cami inşa edilmiştir.[707]

2 Muharrem 1294/17 Ocak 1877 tarihinde yazılan ve 5 Muharremde tescil edilen vakfiyeden anlaşıldığına göre medrese Sıdkıye ismiyle inşa edilmiş olup, fevkânî ve tahtânî on altı oda, bir kütüphane, bir bap dershane, bir tandır, bir çamaşırhane ve bir miktar bahçeden oluşmaktadır. Vâkıf Hacı Bıyıkzâde Sadık Efendi, medresenin hemen bitişiğinde yer alan tahtânî bir ahır ve fevkânî bir bap kahvehane ile medresenin ön kısmında Nasrullah köprüsü başındaki dükkânlar ile üç kepenkli bir fırın, Kastamonu terziler çarşısında bir bab kunduracı dükkânını kendi ifadesiyle: *"Bi-cümletit-tevâbî ve'l-levâhîk ve kâffeti'l-hukûkı ve'l-merâfik hasbeten lillahi'l-aliyyi'l-azîm ve tâliben li-merdâti'r-rabbi'r-rahîm vakf-ı sahîhi müebbed ve hapsi sarîhi muhalled ile vakf ve haps edüp"* vakfetmiştir.

Mütevelli eliyle kiraya verilecek olan ahır, kahvehane ve dükkânlardan elde edilecek olan gelir:

1. Öncelikle medrese, ahır, kahvehane ve dükkânların bakım ve onarımında kullanılacak,
2. Onarım ve bakımdan artan gelirin üçte biri 16 odada kalan medrese talebelerine verilecek,
3. Geriye kalan üçte ikinin de medresede ders okutan müderris ve mütevelliye verilmesi şeklinde pay edilecektir.

Öte yandan Hacı Bıyıkzâde Sadık Efendi, hayatta olduğu sürece müderrislik ve tevliyet ciheti kendi uhdesinde bulunacaktır. Kendisinin vefatından sonra ise bu vazifeleri erkek çocuklarının en büyüğü meclis ve kadı huzurunda yapılacak imtihanda başarılı olmak şartıyla bu vazifeye atanacaktır. Erkek çocuklarının bulunmaması durumunda ise kız çocuklarından gelen erkek çocukları şeklinde silsile devam ettirilecektir. İlmen uygunluk olma durumu ve soy açısından erkek ve kız çocuklarından neslinin kesilmesi durumunda da uygun bir zat seçilecektir. Vakfiyede yer alan şartların yerine getirilmesi mümkün olmaması halinde ise vakfın gelirleri fakirlere dağıtılacaktır.[708]

1332/1914 yılında dahi tedris faaliyetlerinin sürdüğü medresede bu yıllarda 33 öğrencinin bulunduğu, yıllık 400 kuruş maaşlı müderrislik cihetinin ise münhal olduğu anlaşılmaktadır.[709]

Sıdkiye Medresesi'nin bir de kütüphanesi bulunmaktadır.

Tablo 25: Sıdkiye (Kuyudibi) Medresesi Müderris Kadrosu ve Öğrenci Sayıları Tablosu

[707] Behçet, *Kastamonu Âsâr-ı Kadîmesi,* s. 107; Çifçi, *Kastamonu Camileri,* I, 357; Güzey, "Yeni ve Yakın Çağlarda Kastamonu'daki Cami-Mescid ve Medreseler", s. 682; Eyüpgiller, *Bir kent Tarihi Kastamonu,* s. 140. Sıdkiye Medresesi yapılmadan 110 yıl önce, 7 Şevval 1184/24 Ocak 1771 tarihli Debbağlar Camii'ne müezzinlik tevcihine dair belge için bkz. BOA, C.EV., 49-2417; EK: 45.
[708] VGMA, Defter No: 594, s. 5, sr. 5; Bakara, 2/181.
[709] İMMA, MSH. DFT02, 02308/1, 103.

S.N.	Sene	Müderris Adı	Öğrenci Sayısı
1	1286/1869-70	Sadık Efendi	25[710]
2	1298/1880-81	Mehmed Adnan Efendi	-[711]
3	1317/1899-1900	Niyabeten Muhammed Halid Efendi	65[712]

a. Hacı Bıyıkzâde Sadık Efendi b. El-Hâc Raşid Ağa İbni Mehmed Said (? - 1298/1881)

Hacı Bıyıkzâde Sadık Efendi'nin babasının adı Raşid Ağa'dır.[713] Doğum tarihi ve tahsil hayatı konusunda bir bilgi elde edilememiştir.

Talebeleri arasında Tabanalizâde Mehmet Muhlis Efendi[714] ve Sıdkiye Medresesi müderrisi Mehmed Adnan Efendi sayılabilir.[715]

Hacı Sadık Efendi, kendi yaptırmış olduğu medresede 1289/1872-73 ve 1290/1873-74 yıllarında 25 öğrenciye *Muhtasar Tasdikât* ve *Fenârî* dersleri okuturken 1291/1874-75 ve 1292/1875-76 yıllarında aynı sayıdaki öğrenciye Akâid, *Câmî, Muhtasar* ve *Fenârî* dersleri okutmuştur. 1298/1880-81 yılına kadar medresede müderris olarak görev yaptığı anlaşılan Hacı Sadık Efendi, 1293/1876-1296/1878-79 yıllarında 45'e ulaşan öğrenciye ders okutmuştur. Ancak bu yıllarda hangi dersleri okuttuğu tespit edilememiştir.[716]

İstanbul Müftülüğü arşivinde verilen bilgilerden anlaşıldığına göre Mehmed Adnan Efendi'nin hocası olan Hacı Sadık Efendi, öğrencisi Mehmed Adnan'a 5 Receb 1298/3 Haziran 1881 tarihinde icazet vermiş ve bu icazetten 4 ay sonra Zilkade 1298/Ekim 1881 tarihinde vefat etmiştir.[717]

b. Mehmed Adnan Efendi (1260/1844- ?)

Mehmed Adnan Efendi, 8 Receb 1260/24 Temmuz 1844 tarihinde Kastamonu'nun Küre nahiyesine tabi Hacı karyesinde dünyaya gelmiştir. Babası ziraatla uğraşan ve 1278/1861-62 yılında vefat eden Hasan Ağa, annesi Saâdet Hanım'dır. Mehmed Adnan Efendi, Hacı Muharremzâde olarak bilinmektedir.

İlk tahsiline köyünde başlayan Mehmed Adnan Efendi, köy mektebinde Veli Muhsinoğlu Mustafa Efendi'den Kur'an okumayı ve bir miktar hüsnü hat ile bir miktar hesap öğrenmiştir. Daha sonra yönünü İstanbul'a çevirerek Sinan Paşa Medresesi'ne kayıt yaptırmış ve Beyazıt dersiamlarından

[710] KVS 1286, s. 74; KVS 1289, s. 151; KVS 1290, s. 131; KVS 1291, s. 153; KVS 1292, s. 166; KVS 1293, s. 144; KVS 1294, s. 164; KVS 1295, s. 116; KVS 1296, s. 120.
[711] İMMA, SAİD, 231/20, s 1.
[712] SMNU 1317, s. 1316, SMNU 1318, s. 1488; SMNU 1319, s. 756: SMNU 1321, s. 618.
[713] VGMA, Defter No: 594, s. 5, sr. 5.
[714] İMMA, SAİD, 231/19, s. 1, 2;
[715] İMMA, SAİD, 231/20, s. 1.
[716] KVS 1286, s. 74; KVS 1289, s. 151; KVS 1290, s. 131; KVS 1291, s. 153; KVS 1292, s. 166; KVS 1293, s. 144; KVS 1294, s. 164; KVS 1295, s. 116; KVS 1296, s. 120.
[717] İMMA, SAİD, 231/20, s. 1.

Aydınlı Hafız Ali Rıza Efendi'nin halka-i tedrisine katılarak sarf, nahiv, fıkıh, bazı cüziyyat ve ilmi mantıktan *Tasavvurât*'ın ilim bahsine kadar okumuştur.

Bir süre sonra aile ziyareti için memleketi Kastamonu'ya dönen Mehmed Adnan Efendi, tekrar İstanbul'a dönmek istese de bazı mazeretleri nedeniyle muvaffak olamamış ve Kastamonu'da kalmıştır. Tahsil hayatına ara vermeden burada devam eden Mehmed Adnan Efendi, Sıdkiye Medresesi banisi ve müderrisi Hacı Bıyıkzâde Hafız Sadık Efendi'nin tedris halkasına dâhil oldu. Sadık Efendi'den tekmîl-i nüsah ederek 5 Receb 1298/3 Haziran 1881 tarihinde icâzetnâme almaya muvaffak oldu. İcazetten 4 ay sonra Hocası Hacı Sadık Efendi'nin vefatı üzerine Kastamonu ulemasının seçimiyle Sıdkiye Medresesi müderrisliğine tayin olundu. 1319/1901-02 senesinde yapılan imtihan ile Sıdkiye Medresesi uhdesine verilen Mehmed Adnan Efendi, 4 Zilhicce 1327/17 Aralık 1909 tarihinde sekiz talebesine Nasrullah camiinde icazet vermeye muvaffak oldu.

Kendisini ilme adayan, Arapça ve Farsça öğrenerek iyi yetiştiren Mehmed Adnan Efendi, 1324/1906-07 - 1325/1907-08 yıllarında yapılan talebe imtihanı meclisinde fahri olarak azalıkta da bulunmuştur. Müderrislik vazifesini hasbi olarak sürdürürken 8 Zilhicce 1327/21 Aralık 1909 tarihinden itibaren aylık 105 kuruş maaşa nail olmuştur.[718]

Orta boylu, ela gözlü, buğday tenli bir vücut yapısına sahip olan Mehmed Adnan Efendi, tek evlilik yapmıştır.[719] Mehmed Adnan Efendi'nin vefat tarihi tespit edilememiştir.

c. Muhammed Halid Efendi

Sıdkıye Medresesi'nde 1315/1897-98'li yıllarda niyabeten müderris olarak vazife yaptığı anlaşılan Muhammed Halid Efendi, 1317/1899-1318/1900 yıllarında 65, 1319/1901-1321/1903 yıllarında ise 75 öğrenciyi okutmuştur.[720] Halid Efendi'nin vefat tarihi tespit edilememiştir.

5. Semhiye (Senâiye/Sırtlızâde) Medresesi

Semhiye Medresesi, Hacı İsmail b. Hasan tarafından 1269/1852 yılında Topçuoğlu Camii'nin doğusunda fevkânî ve tahtânî on üç oda, bir fırın ve şadırvan olmak üzere bu günkü Topçuoğlu İş Merkezi'nin bulunduğu arsa satın alınarak yaptırılmıştır.[721] İhsan Ozanoğlu, medresenin Topçuoğlu

[718] İMMA, SAİD, 231/20, s. 1, 2. Sıdkiye Medresesi müderrisi Mehmed Adnan Efendi'nin tercüme-i hal varakası için bkz. EK: 46.
[719] İMMA, SAİD, 231/20, s. 2.
[720] SMNU 1317, s. 1316, SMNU 1318, s. 1488; SMNU 1319, s. 756: SMNU 1321, s. 618.
[721] Eyüpgiller, *Bir kent Tarihi Kastamonu,* s. 140. Fazıl Çifçi, Uzunçarşılı ve Ahmet Gökoğlu'na göre ise medresenin banisi, Sırtlı Hoca Ali Senâi Efendi'dir. Bkz. Çifçi, *Kastamonu Camileri,* I, 356; Uzunçarşılı, *Kastamonu Meşâhiri*, s. 40; Gökoğlu, *Paphlagonia –Paflagonya*, s. 345.

Camii tuvalet yerinde olduğunu söylemektedir.[722] 1284/1867-68 yılında tamir ettirilen medrese, Ozanoğlu'nun bizzat gördüğü medreseler arasında olup sonraki yıllarda yıktırılmıştır.[723]

Medrese 1286/1869-70 yılında tedris faaliyetine 35 öğrenci ve tek müderris ile devam ederken, 1289/1872-73 yılına gelindiğinde müderris kadrosunun yediye çıktığı, Arapça gramer ağırlıklı olmak üzere öğrenci sayısının artarak 89'a yükseldiği görülmektedir.[724]

Semhiye Medresesi'nin bir de kütüphanesi bulunmaktadır.

Tablo 26: Semhiye (Senâiye/Sırtlızâde) Medresesi Müderris Kadrosu ve Öğrenci Sayıları Tablosu

S. N.	Sene	Müderris Adı	Öğrenci Sayısı
1	1286/1869-70	Ali Senâi Efendi	35[725]
2	1289/1872-73	1- Çörekçizâde Hafız Hüseyin Efendi 2- Ali Efendizâde Mehmed Zühdü Efendi 3- Azdavaylı Salih Hilmi Efendi 4- Onsekizzâde Hafız Abdulkadir Efendi 5- Hafız Süleyman Rüşdü Efendi 6- Hasan Rüşdü Efendi 7- İsmail Hilmi Efendi 8- Hasan Hüsnü Efendi	30[726] 15[727] 8[728] 5[729] 11[730] 7[731] 7[732] 6[733]
3	1290/1873-74	Tahir Efendi	8[734]
4	1293/1876	Hoca Ali Efendizâde Mehmed Zühdü Efendi	18[735]
5	1308/1890-91	Hafız Ömer Efendi	-[736]
6	1316/1898-99	Hoca Ali Efendizâde Mehmed Zühdü Efendi	80[737]
7	1332/1914	Zühdü Efendi	15[738]

a. Ali Senâi Efendi (1230/1814-14 – 1287/1871)

Semhiye Medresesi müderrisi Ali Senâi Efendi, 1230/1814-15 yılında Kastamonu'ya tabi Araç kazasının İğdir nahiyesine bağlı Rebâtî köyünde dünyaya gelmiştir. İlk tahsiline köyüne yakın Uğru divanındaki mektepte başlayan Ali Senâi Efendi, burada Kur'an okumayı öğrenmekle birlikte babası Bekir Ağa, oğlunun kendi işlerinde yardım etmesini istediğinden tahsiline ara vermek zorunda kalmıştır. Babasının vefatıyla yeniden ilim yolculuğuna çıkarak Kastamonu'ya gelmiş ve burada

[722] Ozanoğlu, *Kastamonu Kütüğü*, s. 58. Eğer bu bilgi doğru ise Kastamonu'nun saygın ulemasından Ali Senâi Efendi'nin de müderris olarak görev yaptığı bu ilim yuvasına karşı büyük bir saygısızlık yapıldığı anlaşılmaktadır.
[723] Eyüpgiller, *Bir kent Tarihi Kastamonu,* s. 140; Ozanoğlu, *Kastamonu Kütüğü*, s. 58.
[724] KVS 1286, s. 73; KVS 1289, s. 151, 152.
[725] KVS 1286, s. 73.
[726] KVS 1289, s. 151; KVS 1290, s. 131; KVS 1291, s. 153; KVS 1292, s. 166.
[727] KVS 1289, s. 151; KVS 1290, s. 131; KVS 1291, s. 153; KVS 1292, s. 166.
[728] KVS 1289, s. 152.
[729] KVS 1289, s. 152; KVS 1290, s. 132; KVS 1291, s. 153; KVS 1292, s.167.
[730] KVS 1289, s. 152; KVS 1290, s. 132; KVS 1291, s. 154; KVS 1292, s. 167.
[731] KVS 1289, s. 152 KVS 1290, s. 132; KVS 1291, s. 154; KVS 1292, s. 167.
[732] KVS 1289, s. 15; KVS 1290, s. 132; KVS 1291, s. 154.
[733] KVS 1289, s. 152; KVS 1290, s. 132; KVS 1292, s. 168.
[734] KVS 1290, s. 132; KVS 1291, s. 153; KVS 1292, s. 166.
[735] KVS 1293, s. 144; KVS 1294, s. 164; KVS 1295, s. 116; KVS 1296, s. 120.
[736] İMMA, SAİD, 73/18, 1.
[737] SMNU 1317, s. 1316; SMNU 1318, s. 1488; SMNU 1319, s. 756, SMNU 1321, s. 618.
[738] İMMA, MSH, DFT02, 02308/1, s. 102.

Mahmudiye Medresesi müderrisi Zileli Hoca Efendi'ye talebe olmak istemiştir. Zileli Hoca'nın kendisini kabulde ağır alması üzerine birkaç gün tabir caiz ise medrese kapısında yatan Ali Senâi Efendi, Kara Kadı lakaplı âlimin de delaletiyle Zileli Hoca'nın talebesi olmayı başarmıştır. Daha sonra Zileli'nin gözüne giren Ali Senâi Efendi, o'nun tavsiyesi ile İstanbul'da Deli Emin Efendi'den icazet almış olan Numâniye müderrisi Hoca Abdullah Efendi'nin ilim halkasına dâhil olmuştur. Hoca Abdullah'ın vefatı üzerine ulemadan Keskin Efendi'nin talebeleri arasına katılmıştır.

İlme doymayan bir yapıya sahip olan Ali Senâi Efendi, Safranbolu'da ikamet eden Kurd Hoca'dan ferâiz, Kara Kadızâde'den tefsir, Sultan Abdülmecid zamanında Kastamonu'ya gönderilmiş olan Trablusgarplı Hoca Mahcûb'dan hadis ve Hoca Mesut Efendi'den ehl-i hadisi okuyarak icâzetnâme almaya muvaffak olmuştur.

Kastamonu'ya gelmiş olan Horasanlı Şeyh Abdülvâhid'den Nakşibendi üzerine tasavvuf ilmi alarak kendisinden hilafet alan Ali Senâi Efendi, kendisinden birçok insanın irfan dersleri almasına vesile olmuştur.

Kendisini ilme adayan ve 1286/1869-70 yılında 35 talebesi olduğu anlaşılan[739] Hoca Ali Efendi, dört kez icazet vermeyi başarmış, beşinciyi tamamlayamadan Şevval 1287/1871'de elli yedi yaşında iken vefat etmiştir. Kabri Kastamonu'da bulunan Müfessir Alâeddin türbesindedir.

Kastamonu'da birçok talebe yetiştirmiş olan Ali Senâi Efendi'nin talebeleri arasında yer alan Tosyalı Hacı Hasan, Dadaylı Hüseyin, Kastamonu merkezden Evliya Efendi, oğlu Hacı Mehmed Zühdü Efendi, Ayvalılı İsmail Efendi ve Eflanili Yakubzâde Efendiler birkaç kez icazet vermeyi başarmış yetiştirdiği öğrencilerindendir. Semhiye Medresesi'ne bir kütüphane yaptıran ve bütün kitaplarını bu kütüphaneye bağışlayan Ali Efendi, Kastamonu halkı tarafından çok sevilmiş, ilim ve irfanı ile gönüllerde taht kurmuştur. Semhiye Medresesi'nin inşasından itibaren başladığı müderrislik görevini 1287/1871 yılında vefatıyla sonlandırmıştır.[740]

Tam bir vatansever olan Ali Senâi Efendi, talebelerine yaptırdığı ok talimi, Sinop'un Ruslar tarafından bombalanması üzerine öğrencilerinin de katılımı ile kurduğu yüz kişilik birliği ile mücadeleye katılması, sabırlı yapısı, cömertliği ile tanınan bir kişidir.

Kastamonu'lu kadın şairlerden Feride Hanım, Ali Senâi Efendi'nin ardından üzüntüsünü ifade eden ve 20 beyitten oluşan bir mersiye yazmıştır. Bu mersiyede

Ey hâme haber ver bize ol sûziş-eserden

Erbâb-ı muhabbet yaka canlar bu şererden

[739] KVS 1286, s. 73.
[740] KVS 1286, s. 73.

…

Hakkın olalım cümlemiz ihsânına mazhar

Bu matlaı yâd kıldı Feride gibi ahkar

Sırtlı Ali Efendi gibi bir zâtı felek âh

Sırtından atıp eyledi pes ömrünü kûtâh.[741]

Hacı Mehmed ve Abdurrahman adında iki çocuğundan Hacı Mehmed Efendi, babasının medresesinde tedris ile meşgul olurken, torunu Zühdü Efendi Dâru'l-hilâfeti'l-Aliyye'de müderrislik yapmış ve milli mücadeleye yaptığı ateşli konuşmalarla destek olmuştur[742]

b. Çörekçizâde Hafız Hüseyin Efendi (? - 1293/1876)

Hafız Hüseyin Efendi, Semhiye Medresesi'nde 1289/1872-73 - 1292/1875-76 yıllarında 30 öğrenciye *Fenari, Mülteka, Câmi* ve *Tasavvurât* dersleri okutmuştur. O'nun okuttuğu derslerden hareket edilirse iyi bir eğitim aldığı ve özellikle fıkıh ve mantık alanında donanımlı bir kişiliğe sahip olduğu anlaşılmaktadır. Ailesi ve tahsil hayatı hakkında bir bilgi elde edilemeyen, İsfendiyar Bey Medresesi'nde de vazife yapmış olan Hüseyin Rifat Efendi, 1293/1876 yılında vefat etmiştir.[743]

c. Ali Efendizâde Mehmed Zühdü Efendi (? - 1324/1906)

Mehmed Zühdü Efendi, Ali Senâi Efendi'nin oğludur. Eğitimini babası Ali Senâi'den tamamlayarak icâzetnâme almış ve aynı medresede 1324/1906-07 yılında vefatına kadar hocalık yapmayı sürdürmüştür.[744] 1289/1872-73 - 1292/1875-76 yıllarında 15 öğrencisinin olduğu anlaşılan Mehmed Zühdü Efendi, bu süreçte Arapça gramer kitabı *İzhâr* okutmuştur.[745]

d. Azdavaylı Salih Hilmi Efendi

Semhiye Medresesi müderrisi Azdavaylı Salih Hilmi Efendi, 1289/1872-73 yılında 8 öğrencisine Arapça gramer kitabı *İzhâr* okutmuştur.[746] Hakkında başka bir bilgi elde edilememiştir.

e. Onsekizzâde Hafız Abdulkadir Efendi

[741] Uzunçarşılı, *Kastamonu Meşâhiri*, s. 37-41; Feride Hanım, *Baharzâde Feride Hanım Divanı,* Bünyamin Çağlayan (haz.), Ankara: Çağhan Ofset, 2006, s. 45, 46; Zengin, *Kastamonu Velileri*, s. 182- 185.
[742] Çifçi, I, 281.
[743] İMMA, SAİD, 231/21, 1; KVS 1289, s. 151; KVS 1290, s. 131; KVS 1291, s. 153; KVS 1292, s. 166.
[744] Uzunçarşılı, *Kastamonu Meşahiri*, s. 41.
[745] KVS 1289, s. 151; KVS 1290, s. 131; KVS 1291, s. 153; KVS 1292, s. 166.
[746] KVS 1289, s. 152.

Semhiye Medresesi müderrisi Onsekizzâde Hafız Abdulkadir Efendi, 1289/1872-73 – 1291/1874-75 yılları arasında 5 öğrenciye Arapça gramer kitabı *Binâ* okuturken, 1292/1875-76 yılında aynı sayıdaki öğrenciye yine Arapça gramer kitabı olan *İzhâr* okutmuştur.[747]

f. Hafız Süleyman Rüşdü Efendi

Hafız Süleyman Rüştü Efendi'nin 1289/1872-73 yılında 11 öğrencisine Arapça gramer kitabı *Avâmil* okutmuştur. 1290/1873 yılında aynı sayıdaki öğrenciye *Âvâmil* ile birlikte İzhâr dersi okuttuğu, 1291/1874-75 ve 1292/1875-76 yıllarında ise yine aynı sayıdaki öğrenciye sadece İzhâr okuttuğu anlaşılmaktadır.[748] Hakkında başka bir bilgi elde edilememiştir.

g. Hasan Rüşdü Efendi

Hasan Rüştü Efendi, 1289/1872-73 ve 1290/1873-74 yıllarında 7 öğrenciye Arapça gramer kitabı *Avâmil* okuturken 1291/1874-75 ve 1292/1875-76 yıllarında aynı sayıdaki öğrenciye Arapça gramer kitabı İzhâr okutmuştur.[749]

h. İsmail Hilmi Efendi

İsmail Hilmi Efendi'nin 1289/1872-73 ve 1290/1873-74 yıllarında 7 öğrenciye Arapça gramer kitabı *Avâmil* okuturken 1291/1874-75 yılında aynı sayıdaki öğrenciye yine Arapça gramer kitabı *İzhâr* okuttuğu anlaşılmaktadır.[750]

i. Hasan Hüsnü Efendi (1277/1861 - ?)

Hasan Hüsnü Efendi, 1 Receb 1277/13 Ocak 1861 tarihinde Daday kazasına tabi Azdavay nahiyesi Alacık karyesinde dünyaya gelmiştir. Azdavaylı Hasan diye bilinen Hasan Hüsnü Efendi'nin babası Alacık karyesinden Mahmud Beşe oğlu Hüseyin, annesi Fatıma Hanım'dır.

İlk tahsil hayatına Kastamonu Ağa İmareti mektebinde başlayan Hasan Hüsnü Efendi, buradaki ilk tahsilinden sonra iki sene Kastamonu Rüştiye mektebine devam etmekle birlikte babasının vefatı sebebiyle şahâdetnâme almaya muvaffak olamamıştır.

11 Receb 1291/24 Ağustos 1874 tarihinde Topçuoğlu Camii avlusunda bulunan Semhiye Medresesi'ne girerek Sırtlı Ali Efendizâde Mehmed Efendi'nin tedris halkasına dehaletle alet ve dini ilimleri tahsil etmiş ve 17 Rebiulahir 1302/3 Nisan 1885 tarihinde icâzetnâme almayı başarmıştır.

[747] KVS 1289, s. 152; KVS 1290, s. 132; KVS 1291, s. 153; KVS 1292, s.167.
[748] KVS 1289, s. 152; KVS 1290, s. 132; KVS 1291, s. 154; KVS 1292, s. 167.
[749] KVS 1289, s. 152 KVS 1290, s. 132; KVS 1291, s. 154; KVS 1292, s. 167.
[750] KVS 1289, s. 15; KVS 1290, s. 132; KVS 1291, s. 154.

1302/1884-85 tarihinden itibaren öğrencisi olduğu medreseye müderris olan Hasan Hüsnü Efendi, 30 seneden fazla bu medresede görev yapmasının yanında üç aylarda Kastamonu ve civar vilayetlerde, kaza ve kasabalarda irşat faaliyetlerinde de bulunmuştur.

Arapça bilen Hasan Hüsnü Efendi, orta boylu, kara gözlü, buğday tenli vücut yapısına sahip olup, vefat tarihi tespit edilememekle beraber 1332/1914 yılında berhayat olduğu anlaşılmaktadır. [751]

Semhiye Medresesi'nde 1289/1872-73 ve 1290/1873-74 yıllarında 6 öğrenciye Arapça gramer kitabı *Maksûd* okuturken, 1291/1874-75 yılında aynı sayıdaki öğrenciye *Avâmil*, 1292/1875-76 yılında ise *İzhâr* okutmuştur.[752]

j. Tahir Efendi

Tahir Efendi, 1290/1873-74 yılında sekiz öğrenciye *İzhâr*, 1291/1874-75 ve 1292/1875-76 yıllarında ise aynı sayıdaki öğrenciye *Câmi* okutmuştur.[753] Hakkında başka bir bilgi elde edilememiştir.

k. Hafız Ömer Efendi

Hafız Ömer Efendi'nin şahsiyeti hakkında kesin bilgiler elde edilememiştir. Bununla birlikte Osmanlı arşivinde 1300/1882-83'lü yıllarda Semhiye müderrisi Mehmed Zühdü Efendi'den icazet alan Hafız Ömer Efendi'den söz edilmektedir. Bu kişi ile aşağıda isimleri ifade edilecek olan Semhiye müderrislerinden Zühdü Efendi ve Ahmed Hilmi Efendi'ye icazet veren Hafız Ömer Efendi kuvvetle muhtemel aynı kişi olmalıdır. Hafız Ömer Efendi'nin Mehmed Zühdü Efendi'ye verdiği icazette ismi Ömer Fuad b. Mehmed olarak geçmektedir. Bu ifadeden babasının isminin Mehmed olduğu ve Ömer ismi ile birlikte Fuad ismini de kullandığı anlaşılmaktadır.[754]

Bu değerlendirmenin doğru olduğu düşüncesinden hareketle Osmanlı arşivinde verilen bilgiye göre Hafız Ömer Efendi, Kastamonu ibtidaiye muallimi müteveffa Evliya Efendi'nin oğludur. 1278/1861 yılında Küre Nahiyesi Çorum Vîran karyesinde dünyaya gelmiştir. İlk tahsilini Kastamonu ibtidaisinde Kur'an'ı hıfzettikten sonra Semhiye Medresesi'nde Hocazâde Hacı Mehmed Zühdü Efendi'den Arapça ve ferâiz; Behçet Efendi'den Farsça okumuş ve ikisinden de icâzetnâme sahibi olmuştur. 26 Safer 1303/4 Aralık 1885 tarihinde 25 yaşında iken 320 kuruş maaşla Kastamonu Askeri Rüştiyesine Kavâid-i Osmanî ve İlmihal hocası olarak tayin olunmuştur. 28 Cemaziyelevvel 1313/16 Kasım 1895 tarihinde 400 kuruş maaşla aynı okulun Arapça hocalığına tayin olunmuştur.[755]

---

[751] İMMA, SAİD, 73/14, 1, 2, 3. Hasan Hüsnü Efendi'nin tercüme-i hal varakası için bkz. EK: 47.
[752] KVS 1289, s. 152; KVS 1290, s. 132; KVS 1292, s. 168.
[753] KVS 1290, s. 132; KVS 1291, s. 153; KVS 1292, s. 166.
[754] İMMA, SAİD, 73/18, 1.
[755] BOA, DH.SAİDd., 83, s. 43. Hafız Ömer Efendi'nin Sicill-i Umûmî belgesi için bkz. EK: 48.

Semhiye Medresesi'nde 1320/1902'li yıllarda müderris olarak göreve başladığı tahmin edilen Hafız Ömer Efendi'nin 1325/1907'lerden sonra Semhiye Medresesi'nde müderrislik yaptığı anlaşılan Mehmed Zühdü Efendi ve Ahmed Hilmi Efendi'ye 10 Zilkade 1326/4 Aralık 1908'te[756] icazet verdiği görülmektedir.[757] Hafız Ömer Efendi'nin bundan sonraki hayatı ve okuttuğu talebe sayısı hakkında bir bilgi elde edilememiştir.

l. Ahmed Hilmi Efendi (1286/1869 -?)

Ahmed Hilmi Efendi, 12 Rebiulevvel 1286/22 Haziran 1869 tarihinde Kastamonu Çay Mahallesinde dünyaya gelmiştir. Babası urgancı esnaflarından Ahmed Ağa, annesi Hafize Halime Hanım olup şöhreti Alaybeyizâde'dir.

İlk tahsiline Kastamonu Server mektebi iptidaisinde başlayan Ahmed Hilmi Efendi, ardından Semhiye Medresesi'ne girerek Kayın pederi Hoca Bekir Efendi'den Arapça sarf ve nahiv okuduktan sonra kayın pederinin maluliyetine binaen aynı medrese müderrisi Hacı Mehmet Zühdü Efendi'den kısmen mantık ve fıkıh okumuştur. Daha sonra Mehmed Zühdü Efendi'nin mücazlarından Hoca Hafız Ömer Efendi'den tahsilini tamamlayarak 10 Zilkade 1323/6 Ocak 1906 tarihinde icâzetnâme almıştır.

İcazet aldığı tarihten itibaren Semhiye Medresesi'nde gerektiğinde ders okutan Ahmed Hilmi Efendi, on beş yıldan fazla Kastamonu Nasrullah Camii ve diğer camilerde vaz u nasihatte bulunmuştur.

Vefat tarihi tespit edilemeyen Ahmed Hilmi Efendi, orta boylu, ela gözlü, buğday tenli olup tek eşlidir.[758]

m. Mehmed Emin Zühdü Efendi (1297/1880 - ?)

Mehmed Emin Zühdü Efendi, 17 Safer 1297/30 Ocak 1880 tarihinde Kastamonu Topçuoğlu Mahallesinde dünyaya gelmiştir. Babası müderrisinden Hacı Mehmet Zühdü Efendi, annesi Dersaadetçe tanınan Reîsülküttâb evladından Fâtıma Hanım'dır.

Tahsil hayatına Kastamonu Server mektebinde başlayan Mehmed Emin Efendi, burada aldığı ilk eğitiminin ardından bir buçuk sene askeri rüştiyesine devam etmiştir. Zatürre hastalığına yakalanması nedeniyle bu okuldan ayrılmak zorunda kalan Zühdü Efendi, 1309/1891-92 tarihinde Semhiye Medresesi'ne girerek babasından icazetli Hafız Ömer Efendi'den Arapça tahsiline başlamış, dini ve alet ilimlerini tamamlayarak 10 Zilkade 1323/8 Ocak 1906 tarihinde icazet almıştır.

---

[756] İMMA, SAİD, 73/18, 1.
[757] İMMA, SAİD, 73/12, 1. İhsan Ozanoğlu, Kastamonu Kütüğü adlı eserinde Hafız Ömer 'in 1274 yılında doğduğunu, ilimde mütebahhir olduğu gibi el sanatlarında da mahir bir şahsiyet olduğunu, bu yüzden kendisine Hazerfen denildiğini ve 1335 tarihinde vefat ettiğini söyler. Bkz. Ozanoğlu, *Kastamonu Kütüğü*, s. 75.
[758] İMMA, SAİD, 73/12, 1, 2, 3. Ahmed Hilmi Efendi'nin tercüme-i hal varakası için bkz. EK: 49.

18 Rebiulevvel 1328/30 Mart 1910 tarihinde Kastamonu Bidayet Hukuk mahkemesine aza seçilen Zühdü Efendi, bu vazifede 6 ay 14 gün kaldıktan sonra teşkilat yasası gereği bu vazifesinden ayrılmak durumunda kalmıştır.

Osmanlı donanma Kastamonu şubesinin kuruluşunda görev alan Zühdü Efendi, başta merkez olmak üzere şubelerin teftişinde de vazife yapmıştır.[759]

Zühdü Efendi, 3 Muharrem 1324/27 Şubat 1906 tarihinde babası Mehmed Zühdü Efendi'nin vefatıyla boşalan Semhiye Medresesi müderrisliğine Meclis-i idâre-i vilâyet tarafından tayin olunmuş olup bu görevinin yanında 18 sene mübarek gün ve gecelerde vaz u nasihatte bulunmuştur.[760]

Medresenin bir geliri olmamasından naşi hükümet tarafından memleket ulemasının maaş ile taltif edilmesi kararıyla müstehıkkîn-i ilmiye muhassasatından Kastamonu'da 18 Zilhicce 1331/18 Kasım 1913 tarihinde boşalan 400 kuruş maaşın Zühdü Efendi'ye tahsisi hususunun vilayet tarafından Makam-ı Meşihata bildirilmiştir. Bu talebin uygun görülmesiyle 6 Safer 1332/4 Ocak 1914 tarihinde kendisine 100 kuruş maaş tahsis edilmiştir. Bu yıllarda 35 öğrenciyle tedris faaliyetine devam ettiği anlaşılmaktadır.[761]

Orta boylu ela gözlü, buğday tenli vücut yapısına sahip olan Zühdü Efendi'nin vefat tarihi tespit edilememiştir.[762]

6. Ziyâiye (Evliya Efendi) Medresesi

Ziyâiye Medresesi, Küreli ulemadan Solakzâde Mehmed Hulusi b. Yahya tarafından oğlu Ahmed Ziyaeddin adına 1286/1869-70 yılında Topçuoğlu Camii şadırvanının kuzeyinde, dikdörtgen planlı, alt katı dükkân, üst katı mesken görünümde bir bina olarak yaptırılmıştır. Medreseye Mehmed Hulusi Efendi'nin lakabından dolayı "Evliya Efendi" Medresesi de denilmektedir.[763]

Ziyâiye Medresesi 15 Şaban 1286/20 Kasım 1869 tarihinde tescil edilen vakfiyeye göre ilk olarak Evliya Efendi tarafından 280 zira arsa üzerine tahtânî üç ve fevkânî beş olmak üzere toplam sekiz bab oda, bir tenevvür, bir çamaşırhane şeklinde inşa edilmiş olup ayrıca bir miktar bahçe ve içerisinde tatlı suyu olan bir miktar arsa da vakfedilmiştir.

---

[759] Donanma cemiyeti Kastamonu şubesi 2 Ramazan 1327/17 Eylül 1909 tarihinde açılmıştır. Aynı gün oluşturulan 30 kişilik idare heyeti içerisinde Semhiye müderrisi Zühdü Efendi yer almıştır. Bkz. Köroglu Gazetesi, 17 Eylül 1325, nr. 42, s. 4.

[760] 3 Muharrem 1324/27 Şubat 1906 tarihinde vefat eden Ali Senâi Efendizâde'nin yerine bu sefer Ali Senâi'nin torunu, Mehmed Zühdü Efendi'nin oğlu Mehmed Emin Zühdü Efendi Kastamonu Meclis-i Vilâyet tarafından Semhiye Medresesi müderrisliğine atanmıştır. Bkz. İMMA, SAİD,73/18, 1.

[761] İMMA, MSH. DFT02, 02308/1, s. 102.

[762] İMMA, SAİD, 73/18, 1, 2. Mehmed Zühdü Efendi'nin tercüme-i hal varakası için bkz. EK: 50.

[763] Gökoğlu, *Paphlagonia –Paflagonya*, s. 344; Eyüpgiller, *Bir kent Tarihi Kastamonu,* 140; Demircioğlu, *Kastamonu'da Meşrûtiyet Nasıl İlan Olundu*, s. 120.

Zamanla yıpranan ve kullanılamaz hale gelen bu medrese Evliya Efendi'nin oğlu Ahmed Ziyaeddin Efendi tarafından önceki vakfiye şartları gözetilmek kaydıyla yıkılarak medrese arsası bitişiğinde bulunan ve kendi mülkünde olan arsa ile önceki medrese arsası birleştirilerek bu defa 394 zira arsa üstüne 11 bab fevkânî, 3 bab oda tahtânî olmak üzere toplam 14 oda, altta bir berber dükkânı, biri kargir ikisi ahşap olmak üzere üç mağaza şeklinde inşa edilmiştir.[764]

Medrese binası dikdörtgen planlı arsa üzerinde, avluyu üç yönden saran odalar ve servis mekânlarından oluşmakta ve içeriye doğu cephesindeki çift kanatlı büyük kapıdan girilmektedir.[765]

13 Cemaziyelahir 1329/11 Haziran 1911 tarihli bu yeni vakfiyeye göre medresenin müderrislik ve tevliyet ciheti Ahmed Ziyaeddin Efendi hayatta olduğu sürece kendisinde olacak, yapıda yer alan berber dükkânı ve mağazalar kiraya verilecek, elde edilen gelirle binanın bakım ve onarım masrafları düşüldükten sonra kalan gelir 6 sehme ayrılacaktır. Kalan altı payın ikisi medresenin müderrisi ve mütevellisi olan zata, yarım sehmi medresenin aydınlatılmasına, diğer yarım sehmi müderris ve mütevelli tarafından tayin olunacak olan bevvaba verilecektir. Kalan diğer üç sehim ise müderris ve mütevelli elinde hıfzedilerek zamanla yıpranacak medrese ve mağazaların tamir ve inşasında kullanılacaktır.

Vâkıfın vefatı durumunda ise mütevelli ve müderrislik ciheti erkek çocuklarından meclis ve şer'i şerif tarafından yapılacak sınavda en başarılı olana tevcih edilecektir. Erkek evladının inkıtaı durumunda ilim ve amelde uygun ve tedrise kabiliyeti olan bir zata aynı usulle tevcih edilecektir.[766]

Medrese binası 1932 yılında Özel İdareye devredilmiş, daha sonra vakıflar tarafından satın alınmıştır. 1940 yılına gelince Vakıflar tarafından özel şahsa satılan bina, son sahibi Firdevs Saka tarafından 2001 yılında Türkiye Diyanet Vakfına bağışlanmıştır.[767]

Medresenin bir de kütüphanesi vardır.

Tablo 27: Ziyâiye (Evliya Efendi) Medresesi Müderris Kadrosu ve Öğrenci Sayıları Tablosu

S. N.	Sene	Müderris Adı	Öğrenci Sayısı
1	1289/1872-73	Mehmed Evliya Efendi	25[768]
2	1289/1872-73	Semercizâde Ahmed Efendi	12[769]
3	1291/1874-75	Caferzâde Kamil Efendi	8[770]
4	1319/1901-02	Ahmed Ziyaeddin Efendi	45[771]

[764] VGMA, Defter No: 1759, s. 183, 189, 190.
[765] Eyüpgiller, *Bir kent Tarihi Kastamonu,* s. 140, 141. Ziyâiye Medresesi'nin cephe görüntüsü ve fotoğrafı için bkz. EK: 51, 52.
[766] VGMA, Defter No: 1759, s. 183, 189, 190.
[767] Çifçi, *Kastamonu Camileri*, I, 358.
[768] KVS 1289, s. 151; KVS 1290, s. 131; KVS 1291, s. 153; KVS 1292, s. 166; KVS 1293, s. 144; KVS 1294, s. 164; KVS 1295, s. 116; KVS 1296, s. 120; SMNU 1317, s. 1316; SMNU 1318, s. 1488.
[769] KVS 1289, s. 152; KVS 1290, s. 132; KVS 1291, s. 154; K.S. 1292, s. 166.
[770] KVS 1291, s. 155; KVS 1292, s. 166.
[771] SMNU 1319, s. 756, SMNU 1321, s. 618.

a. Mehmed Hulusi (Evliya) Efendi

Evliya Efendi olarak tanınan Ziyâiye Medresesi banisi ve ilk müderrisi olan Mehmed Hulusi Efendi'nin babasının adı Yahya Efendi olup aile Solakzâde olarak bilinmektedir. [772]

Uzun yıllar Ziyâiye Medresesi'nde hocalık yapan Evliya Efendi, 1289/1872-73 ve 1290/1873-74 yıllarında akâid, *Câmi* ve *Muhtasar* derslerine girmiş olup bu yıllarda 25 öğrenciyi okutmuştur.[773] 1291/1874-75 ve 1292/1875-76 yıllarında ise aynı sayıdaki öğrenciye akâid, *Tasavvurât*, *Câmi* derslerine ek olarak *Dürrü'l-muhtâr* okutmuştur. [774] 1293/1876- 1296/1878-79 yıllarında 28 öğrencisinin bulunduğu, 1317/1899-1900 ve 1318/1900-01 yıllarında ise bu sayısının 33'e yükseldiği anlaşılmaktadır. Bu senelerde okuttuğu dersler tespit edilememiştir.[775]

Âlim, fâzıl bir şahsiyet olan Evliya Efendi, Nakşibendi şeyhlerindendir. Uzun süre Küre nahiyesinde ikamet etmiş olan Mehmed Hulusi Efendi, kırk yıl Kastamonu'da tedris ile meşgul olmuş ve üç kez alet ve dini ilimlerden icazet vermeye muvaffak olmuştur. Günlerini oğlu adına yaptırdığı medresede geçiren Evliya Efendi, ip alıp satarak geliriyle fakir fukarayı doyurmayı adet edinmiştir. *Kurban Risalesi* adlı bir matbu eseri de mevcuttur.[776]

b. Semercizâde Ahmed Efendi

Semercizâde Ahmed Efendi, 1289/1872-73 - 1292/1875-76 yıllarında 12 öğrenciye *İzhâr* ve *Halebî* derslerini okutmuştur. [777]

c. Caferzâde Kamil Efendi

Caferzâde Kamil Efendi, 1291/1874-75 ve 1292/1875-76 yıllarında 8 öğrenciye *İzhâr* okutmuştur.[778]

d. Ahmed Ziyaeddin Efendi (1286/1869-70 – 1333/1915)

Ahmed Ziyaeddin Efendi, ulemadan Evliya Efendi diye bilinen Mehmed Hulusi Efendi'nin oğludur. 1286/1869-70 yılında Kastamonu'da doğmuştur. Nasrullah Kadı İbtida mektebinde dini ilimleri tahsil ettikten sonra babasından fıkıh, sarf, nahiv; Hoca Celâlî Efendi'den Farsça okumuştur. Daha sonra Kastamonu Dâru'l-muallimîn ibtidasına girerek birincilikle şahâdetnâme almaya muvaffak olmuştur. Dersaadet'e gelerek Bayezid Camii dersiamlarından Eğinli Hafız Mehmed Hulusi Efendi'den 12 sene ilim tahsil ederek icâzetnâme almıştır. Kendisini çok yönlü geliştiren Ahmed Ziyaeddin Efendi, aynı

[772] VGMA, Defter No: 1759, s. 183, 189, 190.
[773] KVS 1289, s. 151; KVS 1290, s. 131.
[774] KVS 1291, s. 153; KVS 1292, s. 166.
[775] KVS 1293, s. 144; KVS 1294, s. 164; KVS 1295, s. 116; KVS 1296, s. 120; SMNU 1317, s.1316; SMNU 1318, s. 1488.
[776] Uzunçarşılı, *Kastamonu Meşâhiri*, s. 100; BOA, MF.MKT., 481-8.
[777] KVS 1289, s.152; KVS 1290, s. 132; KVS 1291, s. 154; KVS 1292, s. 166.
[778] KVS 1291, s. 155; KVS 1292, s. 166.

hocadan Kur'an ilimlerinden kıraat-ı seb'a-aşara ve takrib okuyup icazet almıştır. Daha sonra Hicaz'a giderek Medine-i Münevvere'de Seyyid Ali Zâhir'den hadis ilmini okuyarak icazet almıştır. 13 Cemaziyelahir 1313/1 Aralık 1895 tarihinde itibaren 30 yaşında iken 320 kuruş maaşla Kastamonu Rüştiye-i Askeriyesi kavâid hocalığına tayin olunmuş, aynı zamanda Ziyâiye Medresesi'nde tedris faaliyetinde bulunmuştur.[779] 11 Şevval 1311/17 Nisan 1894 tarihinde kendisine ibtida dâhil müderrislik rütbesi tevcih olunan Ziyaeddin Efendi,[780] ayrıca Askeri Rüştiyede ve 7 sınıflı İdâdî'de din derslerine girmiştir.[781] Ahmed Ziyaeddin Efendi'nin uzun yıllar medresede vazife üstlendiği, 1319/1901-02 ve 1321/1903-05 yıllarında 45 öğrencisinin bulunduğu,[782] 1320/1902-03 tarihinde kendisine 150 kuruş maaş tahsis edildiği,[783] 1332/1914 yılında Ziyâiye Medresesi'ndeki görevine devam ettiği, bu yıllarda öğrenci sayısının 23'e düştüğü ve aylık 300 kuruş maaş aldığı anlaşılmaktadır.[784]

Vilayette Encümen-i maârif azalığı da yapmış olan Ahmed Ziyaeddin Efendi, medreselerin ıslahı, leylî Dâru'l-muallimin mekteplerinin gündüzlü yapılması, medrese talebelerinin de bu kurumlardan istifade ederek hem dini, hem dünyevi olarak yetişmelerinin sağlanması için kafa yormuş ve uzunca bir rapor hazırlamıştır. Ancak bu gayreti maalesef karşılık bulmamıştır.[785]

Öte yandan çok yönlü bir insan olduğu anlaşılan Ziyaeddin Efendi, siyasetten de uzak durmamıştır. İttihat ve Terakki cemiyetinin Kastamonu'da açılan şubesinde idare heyeti azalığında bulunmuş, Osmanlı Donanma Cemiyeti'nde görev almış ve cemiyetin 19 Rebiulahir 1333/6 Mart 1915 tarihindeki vilayet toplantısında iken kalp krizinden vefat etmiştir.[786]

Velûd bir müellif olan Ahmed Ziyaeddin Efendi dört adet eser yazmıştır. Bunlar:

1. *"Vesîlet'l-Gufrân"* adlı Türkçe sorulu-cevaplı tecvit risalesi,[787]
2. *"Vesiletü'n-necât"* isimli basılmış ve rüştiyede okunan İlmihal kitabı,[788]
3. *Kurban Risalesi*.[789]
4. *Kudûrî Şerif* tercümesi *"Miftâhu'l-felâh*"[790]

[779] Uzunçarşılı, *Kastamonu Meşâhiri*, s. 100, 101.
[780] BOA, DH.SAİDd., 82-51.
[781] Demircioğlu, *Kastamonu'da Meşrûtiyet Nasıl İlan Olundu*, s. 120.
[782] SMNU 1319, s. 756, SMNU 1321, s. 618.
[783] İMMA, MSH, DFT2, 2306/1.
[784] İMMA, MSH, DFT02, 02308/ 1, s. 102.
[785] BOA, MF.İBT., 446-19.
[786] Demircioğlu, *Kastamonu'da Meşrûtiyet Nasıl İlan Olundu*, s. 120; Uzunçarşılı, *Kastamonu Meşâhiri*, s. 101.
[787] BOA, MF.MKT., 1031-32.
[788] BOA, MF.MKT., 1038-63.
[789] Ziyaeddin Demircioğlu, *Kastamonu'da Meşrûtiyet Nasıl İlan Olundu*, s. 120.
[790] BOA, MF.MKT., 1079-12.

7. Fevziye Medresesi

Kastamonu'nun Cebrâil Mahallesinde Şişmanzâde Sûfî Mehmed Fevzi Efendi tarafından 1310/1892-93 yılında yaptırılmıştır.[791] Mehmed Fevzi Efendi, kendi özgeçmişini yazdığı tercüme-i hal varakasında medresenin yapılış sürecini şu şekilde anlatmaktadır: *"İcazetnâme aldıktan sonra Kastamonu'da Münîre Medresesi'nde talebe-i ulûma tedrîs ve ta'limle imrâr-ı evkât ediyorken neşr-i ulûm için tedâriki lâbüd bulunan bir medrese inşasına mübâşeret ve Cebrâil Mahallesinde vaki Hân'ımdan bi'l-ifrâz altı aded hücreyi hâvî ve medresenin iş'âliye ve bazı tamirâtına medâr olmak üzere senevî yüz ellişer kuruş îcâr verir iki ufak dükkân ilavesiyle 1310 senesi medresenin inşa ve ikmâline lehü'l-hamd ve'l-minne muvaffak oldum."*[792]

Fevziye Medresesi'nin 1339 yılı vakıf kayıtlarında mamur olduğu anlaşılmaktadır.[793] Ozanoğlu'nun bizzat görüp tanıdım dediği medreseler arasındadır.[794]

a. Şişmanzâde Mehmed Fevzi Efendi (1281/1864- ?)

Fevziye Medresesi banisi ve müderrisi olan ve Sûfî Mehmed Efendi diye bilinen Şişmanzâde Mehmed Fevzi Efendi, 1281/1864-65 yılında Kastamonu Akkaya Nahiyesi Gelinvîran karyesinde dünyaya gelmiştir. Babası ziraatçı Hüseyin Efendi, annesi Gülsüm Hanım'dır.

İlk tahsil hayatına köyündeki sıbyan mektebinde başlayarak Kur'anı hatmedip itikadi ve ameli konularda iyi bir eğitim almıştır. Daha sonra Münîre Medresesi'ne girerek Kastamonu Müftüsü ve aynı zamanda Numâniye müderrisi olan Abdullah Hilmi Efendi'nin ders halkasına katılmış ve 2 Zilhicce 1308/9 Temmuz 1891 tarihinde icâzetnâme almaya muvaffak olmuştur.

Medrese eğitimi esnasında aynı zamanda çalışma hayatına da adım atılarak köyünün yakınlarındaki Hatiboğlu karyesi camii için yapılan imtihanını geçerek imamlık ve hatiplik görevini üstlenmiştir. Sonraki yıllarda müderrislik vazifesini sürdürürken de bu köydeki vazifesini vekâletle yürütmüştür.

Aldığı icazetin ardından Münîre Medresesi'nde talebelere hocalık yaparken kendi çabalarıyla yeni bir medrese yapımına teşebbüs etmiştir. Bunun için Cebrail mahallesinde şahsına ait bir hanın altı hücresini medrese için düzenlemiştir. Medresenin aydınlatılması ile tamir ve bakımı için de yıllık 300 kuruş kira geliri getiren iki küçük dükkânını vakfetmiştir. 1310/1892-93 yılında bu çalışmalarını tamamlamıştır. Bu medreseye Fevziye Medresesi denilmiş olup, Mehmed Fevzi Efendi de medresenin

[791] İMMA, MSH, DFT02, 02308/1, s. 102.
[792] İMMA, SAİD, 231/18, 1. Gökoğlu, medresenin banisinin Hacı Tahir Ağa olduğunu söylemektedir. Gökoğlu'ndan nakille Eyüpgiller de aynı ismi medresenin banisi olarak dile getirmektedir. Maarif Salnâmelerinde de Hacı Tahir Ağa ismi medresenin banisi olarak gösterilmektedir. Çifçi ise Mehmed Fevzi Efendi olarak belirtmekle birlikte lakabının Şem'izâde olduğunu belirtmektedir. Bkz. Gökoğlu, *Paphlagonia –Paflagonya*, s. 345; Eyüpgiller, *Bir kent Tarihi Kastamonu*, s. 143; SMNU 1317, s. 1316; SMNU 1318, s. 1488; Çifçi, *Kastamonu Camileri*, I, 350.
[793] Çifçi, *Kastamonu Camileri*, I, 350;
[794] Ozanoğlu, *Kastamonu Kütüğü*, s. 58.

müderrisi olmuştur. Kendisine 8 Zilhicce 1327/21 Aralık 1909 tarihinde 105 kuruş maaş bağlanmıştır. 1332/1914 yılına gelindiğinde 250 kuruş maaşının olduğu ve 30 öğrenciye ders okuttuğu Meşihat arşivi Taşra Devriye defterinde ifade edilmektedir.[795]

Tek eşli olan Mehmed Fevzi Efendi, vücut yapısı olarak orta boylu, ela gözlü ve buğday tenli olup, Arapça ve Farsça bilmektedir.[796]

Mehmed Fevzi Efendi, Milli mücadelede Kuvâ-yi Milliye'nin yanında yer almış ve Şeyhülislam'ın fetvasının aksine milli mücadelenin desteklenmesi gerektiği konusundaki karşı fetvaya imza atmıştır.[797]

8. Başviran Medresesi

Başvîran Medresesi, arşiv belgelerinden anlaşıldığına göre Kastamonu Akkaya Nahiyesi Başvîran karyesinde karye ahalisinden Hasan Ustazâde Hüseyin Efendi b. Hasan b. Mehmed Efendi tarafından 1311/1893-94 yılında yaptırılmıştır.[798]

Vakfiyeden anlaşıldığına göre Hasan Ustazâde Hüseyin Efendi'nin öncülüğünde medrese ile birlikte bir ibtida mektebi ve medresenin bitişiğinde cami yaptırılmıştır.

Yapılış tarihinden itibaren eğitime başlayan medrese, cami ve mektep için bir vakfiye düzenlenmiştir. Vakfiyede ifade edildiğine göre Hüseyin Efendi, aynı köyde bulunan iki su değirmenindeki altı sehimli hisseden sahibi olduğu bir sehmini, medresenin bitişiğinde yeniden inşa olunan iki bab bakkal, bir bab demirci dükkânı ve bir bap kahvehanesini vakfetmiştir.

Vakfettiği bu mülkler mütevelli tarafından kiraya verilerek gelir elde edilecek ve bu gelir öncelikle vakıf mallarının yıllık vergisi ile bakım ve onarımında kullanılacaktır.

Kalan geliri ise on beş sehme ayrılarak;

1- Dört sehim medresenin mütevellisine,

2- Üç sehim Medresede tedris ile meşgul olacak olan müderrise,

3- İki sehim medresede ilim tahsil eden talebe için hatab bahası olarak her odaya eşit olarak dağıtılacak,

4- İki sehmi inşasını yaptığı caminin mum ve yağına sarf olunacak,

5- İki sehmi medresenin önünde akan suyun tamir ve bakım ihtiyacında kullanılacak,

[795] İMMA, MSH, DFT02, 02308/1, s. 102.
[796] İMMA, SAİD, 231/18, 1, 2,3. Mehmed Fevzi Efendi'nin tercüme-i hal varakası için bkz. EK: 53.
[797] Kastamonu Gazetesi, 29 Nisan 1336, nr. 2350, s. 1-2.
[798] Bkz. VGMA, Defter No: 595, s. 204, sr. 217. Her ne kadar vakfiyede bu eserlerden camiyi kendi başına inşa ettirmiş anlamı çıksa da 27 Ramazan 1313/12 Mart 1896 tarihli arşiv belgelerinde caminin yapımında halkın desteğinin alındığı görülmektedir. Bkz. BOA, DH.MKT., 163-17.

6- İki sehmi yeniden inşasına muvaffak olduğu ibtida mektebi muallimine her sene başında verilecektir.

Vakfın tevliyeti yaşadığı sürece Hüseyin Efendi'de, vefatından sonra ise çocuklarından en büyük ve uygun olanına, neslinin inkırazı halinde ise hâkim tarafından nesep cihetinden akrabasının ekber şartı aranmaksızın en uygun olanına tevcih olunacaktır.[799]

1320/1902-03'lü yıllara gelindiğinde medresenin sebebi bilinmeyen bir nedenle yeniden inşası yoluna gidildiği görülmektedir. 7 Cemaziyelahir 1323/9 Ağustos 1905 tarihli belgeye göre bunun için Padişahın izniyle hazine-i hassadan tahsisat ayrılmış, kullanılan malzeme ve inşaat için 6624 kuruş harcanmıştır.[800] Medresenin yeniden inşası yoluna gidiliş nedeni bilinmemektedir. Ancak 24 Receb 1326/22 Ağustos 1908 tarihinde Kastamonu Vali Vekili Erkân-ı Harbiye Mir Livâsı imzasıyla Hazine-i Hâssa nezaretine bir yazı yazılmıştır. Yazıda Akkaya Nahiyesi Başviran karyesinde daha önce nâm-ı nâme-i Hazreti Hilâfetpenâhî tarafından inşa kılınmış olan cami ve medresenin selden zarar görmemesi için 16640 kuruş ödeneğe ihtiyaç duyulduğu ifade edilmiş, ancak bu talep karşılanamamıştır.[801] Bu talepten hareketle medrese ve caminin sele maruz kaldığı düşünülebilir. Çünkü 1330/1910 yılında aynı köyde sel olduğu, ahalinin mağdur duruma geldikleri arşiv kayıtlarında yer almaktadır.[802] Medresenin taş duvarları varlığını halen korumaktadır.[803]

Başviran Medresesi müderris ve öğrenci durumu ile ilgili bir bilgi elde edilememiştir.

F. XX. YÜZYIL MEDRESELERİ VE ULEMASI

İ. Kastamonu Merkez Medreseleri ve Uleması

1. Enisiye (Dursun Efendi) Medresesi

Medrese Kastamonu Alacamescit Mahallesi Mahkemealtı mevkiinde kırk numarada yer alan binanın yarısı Dursun Efendizâde Mehmed Hilmi Efendi,[804] diğer yarısı da dönemin Kastamonu Valisi Mehmed Enis Paşa'nın desteği ve hayır sever Kastamonu halkının yardımlarıyla satın alınan arsa üzerine 1320/1902-03 tarihinde yaptırılmıştır. Fevkânî ve tahtânî 16 hücreden oluşmaktadır.[805]

---

[799] VGMA, Defter No: 595, s. 204, sr. 217.
[800] BOA, ML.EEM. 515-11.
[801] BOA, ML.EEM., 721-18.
[802] BOA, DH.MTV., 44-35.
[803] Çifçi, *Kastamonu Camileri,* I, 349.
[804] Mehmed Hilmi Efendi'nin bu medrese için mücadele ettiği, tabir yerinde ise çalmadığı kapının kalmadığı anlaşılmaktadır. 22 Ramazan 1320/23 Aralık 1902 tarihinde Payitahta çektiği telgrafta medrese arsası için Halife hazretlerinden 6000 kuruş talep etmiştir. Bkz. BOA, Y.PRK.AZJ. 45-8.
[805] Gökoğlu, *Paphlagonia –Paflagonya,* s. 344; Çifçi, *Kastamonu Camileri,* I, 350; Ozanoğlu, *Kastamonu Kütüğü,* s. 58. Her ne kadar Ahmed Rıfat Güzey, Enisiye ve Dursun Efendizâde medreselerinin Ozanoğlu'nun eserinden hareketle farklı medreseler olduğunu ifade etse de vakfiye ve Osmanlı arşivi kayıtları bunların farklı medreseler olmadığını, aynı medrese

Medresenin ismi Dursun Efendizâde Medresesi olmakla birlikte dönemin Kastamonu valisinin katkılarından dolayı Enisiye ismi de kullanılmaktadır.

Bir dönem Dârulirfân Medresesi ismini de alan Enisiye Medresesi binası[806] 1952 yılı öncesinde 1947 yılında yapılan ara seçimde Kastamonu milletvekili seçilen[807] Baki Tümtürk'e satılmıştır.[808]

Medresenin müderris kadrosu olmadığından Dursun Efendizâde Mehmed Hilmi Efendi'ye Hazine-i hâssa'dan 19 Şevval 1321/8 Ocak 1904 tarihinde 250 kuruş maaş bağlanmış ve müderris olarak görevlendirilmiştir. Enisiye Medresesi'nin yapılmasında Vali Enis Paşa'nın ve halkın desteğinin yanında büyük emekleri olan Mehmed Hilmi Efendi, medrese için nakit 1000 kuruş ile birlikte iki bahçeyi hayatta olduğu sürece tedris ve tevliyeti kendisinde olmak şartıyla bu eğitim kurumu için vakfetmiştir. Vakfiyeye göre tedris ve tevliyet kendisinin vefatından sonra ise layık olan erkek evlatları üzerinden yürütülecektir. Soyunun kesilmesi halinde ise amelde salih ve çeşitli ilim dallarında kendisini yetiştirmiş birisi imtihan ile tedris ve tevliyet vazifesini üstlenecektir.[809]

Kaynaklarda medrese müderrisi olarak sadece medresenin yapımında da büyük emekleri olan Dursunzâde Mehmed Hilmi Efendi haricinde bir isme rastlanılmamıştır.

a. Dursunzâde Mehmed Hilmi Efendi (1280/1864 - ?)

olduklarını ortaya koymaktadır. Bkz. Ahmed Rifat Güzey, "Yeni ve Yakın Çağlarda Kastamonu'daki Cami, Mescid ve Medreseler", s. 684; VGMA, Defter No: 596, s. 117, sr. 102; BOA, BEO, 3052-228888. 19 Cemaziyelevvel 1322/1 Ağustos 1904 tarihli vakfiyede medresenin yapım süreci şu şekilde yer almaktadır: "*İşbu vakfiye-i sahîha-i şer'iyye ve vesika-i enîka-i meriyyenin tastîr ve imlâ ve tahrîr inşasına bâis ve bâdi oldur ki; nefs-i Kastamonu mahallâtından ibni Neccâr Mahallesi ahâlisinden ve ulemâ-i mahalliyeden Dursun Efendizâde mekremetlü Mehmed Hilmi Efendi ibni Hoca Mehmed Tevfik Efendi ibni Mehmed bin Abdullah meclis-i şer'i şerif-i Ahmedî ve mahfel-i dîn-i münîf-i Muhammedî'de ahkâm-ı vakf-ı âti'l-beyân tescil ve şerâit ve davâbıtını itmâm ve ikmâl için zeyl-i vesîka-i ma'mûlün bihâda mastûrü'l-esâmi eşrâf-i mütehayyizân ve ulemâ-i kirâm-ı zevi'l-ihtirâm hâzirûn bulundukları halde mütevelli nasb ve tayin ile tevliyeti inde'ş-şer' kabul eden Müsevvitzâde mekremetlü Hâfız Hüseyin Rüştü Efendi ibni Merhum Hasan Sükûtî Efendi mahzarında ikrâr-ı sahih-i şer' ve i'tirâf-ı sarih-i meri edüb atyebi mal ve ahsen menâlinden ifrâz ve tahsis eylediğim bin kuruş nakdi mevcudum ile yine kezâlik medîne-i mezbûrenin Alaca Mescid Mahallesinde ve mahkeme altı nam mevkîde kırk numro ile murakkam hânenin nısfı tarafımdan bi'l-iştirâ müstekıllen ber-mûcib-i sened-i hakânî malim ve mülküm olan tarafları Hoşafcıoğlu mütevelli Hacı Ahmed Ağa'nın verese-i ma'lumeleri ve bazan Nebioğlu müteveffâ Osman Ağa'nın verese-i ma'lumeleri hâneleri ve Yakup Ağa nam-ı diğer Ağa imareti divari ve önü Araba pazarına mürûr eden tarîk-i âm Dilber Hanım hânesiyle ahîren mezkûr hânenin nısfı diğeri dahi Kastamonu Valiliği zat ve sınurları ile müftahir ve mübâhî olan sâhibü's-seyf ve'l-kalem düstûru'l-mükerrem vezîrü'l-müfehham amîmün-neval vesîü'l-eyâdî kerimü'l-fiâl devletlu Mehmed Enis Paşa hazretleriyle eşrâf ve mütehayyizân-ı memleket ve hamiyyet mendânın iânât-ı nakdiye ve delâletleriyle kezâlik iştirâ olunub defter-i hakânîden muâmele-i takrir ve ferâğı uhde-i acizâneme kayd ve icrâsıyle hisseteyn-i mezkûreteyn yek diğerine kalp olunarak fevkâni ve tahtâni onaltı hücreyi muhtevî ve bi inâyetillâhi Teâlâ inşasına kesb-i muvaffıkıyâtla derûnunda el-yevm ulûm-ü âliye ve âliye ile bi hasebi'l-vus'i ve't-tâka evkâtım masrûf olan ve dâru'l-irfânî Enîsi ile tevsim olunan medresenin…*" Bkz. VGMA, Defter No: 596, s. 117, sr. 102.

[806] 16 Zilkade 1328/19 Kasım 1910 tarihli belgede Dursunzâde Mehmed Hilmi Efendi, kendisini Dârulirfân Medresesi müderrisi olarak ifade etmektedir. Bkz. İMMA, SAİD, 182/18, 7.

[807] Kastamonu Doğrusöz Gazetesi, 5 Nisan 1947, Sayı: 968-37.

[808] Gökoğlu, *Paphlagonia –Paflagonya*, s. 344.

[809] VGMA, Defter No: 596, s. 117, sr. 102; BOA, BEO, 3052-228888.

Dursun Efendizâde Mehmet Hilmi Efendi, 9 zilhicce 1280/16 Mayıs 1864 tarihinde Kastamonu Cemaleddin mahallesinde dünyaya gelmiştir. Dersiâm Mehmed Tevfik Efendi'nin oğlu olan Mehmed Hilmi Efendi, Dursun Efendizâde olarak tanınmıştır. Annesi Hatice Hanım'dır.[810]

İlk tahsil hayatına Kastamonu Nasrullah Kadı mekteb-i ibtidâîsinde başlayan Mehmed Hilmi Efendi, daha sonra Numâniye Medresesi'ne girerek hocası Hafız Abdullah Hilmi Efendi'den tefsir, hadis, belagat, usul, furû, akli ve nakli ilimlerini tahsil ederek icâzetnâme almaya muvaffak olmuştur.[811]

4 Muharrem 1303/13 Ekim 1885 tarihinde Kastamonu merkez Mahkeme-i Şer'iyye zabıt kâtipliğine aidatla tayin olunan Mehmed Hilmi Efendi, 25 Cemaziyelahir 1313/13 Aralık 1895 tarihinde ismi geçen mahkemenin ikinci kâtipliğine terfi ederek 22 Şaban 1321/13 Kasım 1903 tarihine kadar bu vazifesini sürdürmüştür.[812]

1321/1903-04 yılında izinli olarak Dersaadet'e giden Mehmed Hilmi Efendi, izin dönüşü tensikat kanunu gereği yerinin dolması nedeniyle boşta kalmıştır.[813] Daha sonra Kastamonu Mahkeme Altı mevkiinde banisi ve müessisi olduğu medresenin müderrisliğine Hazine-i hâssa'dan tahsis edilen 250 kuruş maaşla tayin olunmuş, medresenin tedris ve tevliyet ciheti de kendi uhdesine verilmiştir.[814]

5 Ramazan 1332/ 28 Temmuz 1914 tarihinde dahi Enisiye Medresesi'nde müderris olarak görev yapmaya devam ettiği anlaşılmıştır. Bu yılarda 250 kuruş maaş aldığı ve medresede 46 öğrencinin bulunduğu görülmektedir.[815]

Bir dönem politikaya girerek Kastamonu siyasetinde ön sıralarda yer aldığı anlaşılan Mehmed Hilmi Efendi, Hürriyet ve İtilaf fırkasının Kastamonu'daki kurucusu olmuştur.[816]

Siyasi görüşlerini daha geniş kitlelere ulaştırmak için Tenvîr-i Efkâr adlı bir gazete çıkarma girişiminde bulunan Mehmed Hilmi Efendi, 25 Muharrem 1327/16 Şubat 1909 tarihinde konuyla ilgili gerekli ruhsatı almaya muvaffak olmuştur.[817] Ruhsat izni bu şekilde verilen ilgili gazetenin çıkarılıp çıkarılmadığı tespit edilememiştir.

Bursa ruûsuna malik olan Mehmed Hilmi, Arapça ve Farsça bilmekte olup kendisine Şeyhülislam Mehmed Cemaleddin Efendi tarafından ibtida hariç rütbesi tevcih kılınmıştır.[818]

---

[810] İMMA, SAİD, 182/18, 1, 5. Mehmed Hilmi Efendi'nin tercüme-i hal varakası için bkz. EK: 54.
[811] İMMA, SAİD, 182/18, 1, 2.
[812] İMMA, SAİD, 182/18, 1, 3.
[813] İMMA, SAİD, 182/18, 1, 7.
[814] İMMA, SAİD, 182/18, 1, 4. Mehmed Hilmi Efendi, yapımında büyük emekleri olduğu medrese için 1000 kuruş nakit para ve iki bahçe vakfederek, tevliyet ve tedris vazifesini üstlenmiştir. Bkz. İMMA, SAİD, 182/18, 1, 5.
[815] İMMA, MSH. DFT02, 02308/1, s. 102.
[816] Zafer Gazetesi, 4 Kânûn-ı sâni 1327, nr. 4, s. 4; Demircioğlu, "*Kastamonu'da Meşrûtiyet Nasıl İlan Olundu*", s. 85.
[817] BOA, DH.MKT., 2744-48.
[818] İMMA, SAİD, 182/18, 5, 6.

II. Ağlı Medreseleri ve Uleması

1. Fevziye Medresesi

Fevziye Medresesi, 1320/1903 yılında Ağlı pazarı çarşısında bir tarafı çay, bir tarafı mekteb-i sanayi, bir tarafı yol olmak üzere Ağlı'ya bağlı Kırlardere karyesinden hayır sahibi Kadızâde Raşid Efendi İbn Mehmed tarafından yaptırılmıştır.

21 Şevval 1320/21 Ocak 1903 tarihli vakfiyeden anlaşıldığına göre medresenin 27 odası bulunmaktadır.

Medreseyi yaptıran Raşid Efendi, medresenin alt tarafında çarşı yönünde iki adet dükkânı da vakfetmiştir.

Vakfiyede medresenin inşası ve iki adet dükkânın vakfedilmesi şu şekilde ifade edilmektedir: "*Kastamonu vilâyeti celilesi dâhilinde İnebolu kazasına tabi Küre-i nuhâs nahiyesi kurâsından Kırlardere karyesi ahalisinden sahibü'l-hayrât ve râgıbü'l-hasenât Kadızâde Râşid Efendi b. Hacı Mehmed .... ikrâr-ı sahîh-i şer'i ve i'tirâf-ı sarîh-i mer'i edub atyebi malımdan müceddeden inşa ve bina ettirmemle vakf-ı âti'l-beyânın sudûruna değin yedimde mülk ve hakkım olub nâhiye-i mezkûr kurâsından Ağlıpazarı çarşusu nam mahalde kâin bir tarafdan çay ve bir tarafdan mekteb-i sanâyi dükkânları ve taraf-ı râbii tarik-ı âmm ile mahdûd yirmiyedi odayı hâvi bir bab medrese ile medrese-i mezkûrun tahtında ve çarşu cihetinde vâki iki bab dükkânları vakf-ı sahîh-i müebbed ve habs-i sarîh-i muhalled ile vakf ve habs edüb şöyle şart ve tayin eyledim ki…*"

Vakfiyeden anlaşıldığına göre medrese Arapça ve dini ilimlerin tahsil edilmesi amacıyla inşa edilmiştir. Vakfedilen dükkânlar kiraya verilecek ve elde edilen gelir:

1. Öncelikle medresenin bakım ve onarımında kullanılacak,
2. Artan para medresenin müderrisine verilecektir.

Vakfın mütevellisi berhayat olduğu sürece Raşid Efendi olacak, vefatından sonra ise nesilden nesile en büyük erkek evladına tevcih edilecektir.[819]

Medresenin müderris kadrosu ve öğrenci sayısı, eğitimin ne kadar devam ettiği ve akıbeti konusunda bir veriye ulaşılamamıştır.

2. Tevfikiye Medresesi

Ağlı ilçesinde Ağlı Pazarı diye bilinen bölgede bulunan Tevfikiye Medresesi Hacı Bekir Efendi tarafından yaptırılmıştır. Medresenin yapılış tarihi ve akıbeti tespit edilememiştir. 1332/1914 yılında

[819] VGMA, Defter No: 594, s. 266, sr. 197.

faal olduğu ve 45 öğrencisinin bulunduğu İstanbul Müftülüğü Taşra Müderrisleri defterinde kayıtlıdır.[820]

a. Hüseyin Efendi

Hüseyin Efendi'nin 1332/1914 yılında 45 öğrencisiyle eğitim faaliyetlerini sürdüğü anlaşılmakla birlikte okuttuğu dersler hakkında bir bilgiye ulaşılamamıştır.[821]

III. Araç Medreseleri ve Uleması

1. Niyâziye Medresesi

Niyaziye Medresesi, Araç merkezde yer alan iki medreseden birisidir. Araç çarşı içerisinde yer almakta olup 1286/1869-70 yılında Macarzâde Mehmed Kamil Efendi'nin öncülüğünde ahalinin katkısı ile 17 odalı olarak yaptırılmıştır.[822] Medresenin oldukça hareketli olduğu, 1317/1899-1900 ve 1318/1900-01 yıllarında müderris Macarzâde Kamil Efendi gözetiminde 150 öğrencisinin bulunduğu anlaşılmıştır. [823] 1319/1901-02 yılına gelindiğinde öğrenci sayının 227'ye yükseldiği anlaşılmaktadır. [824] 1321/1903-04 yılında ise öğrenci sayısı neredeyse %50 azalarak 125'e düşmüştür.[825] 1332/1914 yılında eğitim faaliyetlerinin sürdüğü görülen medresenin bu yıllarda öğrenci sayısının hızlı bir şekilde düşerek 40'a indiği, müderrisinin hala Kamil Efendi olduğu görülmektedir.[826] Medrese sonraki süreçte işlevini yitirmiş ve binası Maarif tarafından el konulmak istenmiştir. Konuyla ilgili yazışmalar ve değerlendirmeler sonucunda medresenin vakfa merbut olduğu, halkın katkılarıyla yapıldığından Maarifle bir alakasının olmadığı düzenlenen raporda ifade edilmiştir. [827]

a. Macarzâde Mehmed Kamil Efendi (1264/1848 – 1939)

Macarzâde Mehmed Kamil Efendi, 1 Receb 1264/3 Haziran 1848 tarihinde Araç kazasına tabi Pelitvîran karyesinde dünyaya gelmiştir. Babası Araç'ta uzun yıllar Mal Müdür Muavinliği yapmış olan Bahaeddin Efendi, annesi Halime Hanım'dır. İlk tahsilini kendi köyünde bulunan Sıbyan mektebinde alan Mehmed Kamil Efendi, ardından Kastamonu Numâniye Medresesi'ne azimet etmiş,

[820] İMMA, MSH, DFT02, 02308/1, s. 104.
[821] İMMA, MSH, DFT02, 02308/1, s. 104.
[822] Eyüp Akman, *Belgelerle Araçlı Meşhur Şahsiyetler*, Ankara: Gazi Kitabevi, 2021, s. 110.
[823] SMNU 1317, s. 1319; SMNU 1318, s. 1491.
[824] SMNU 1319, s. 756.
[825] SMNU 1321, s. 618.
[826] İMMA, MSH, DFT02, 02308/1, s. 104.
[827] BOA, ML.EEM. 1314/25, 7; İMMA, MSH, DFT02, 02308/1, s. 104.

sonrasında Sıdkiye Medresesi'ne girerek 14 yıllık tahsilin ardından 4 Receb 1297/12 Haziran 1880 tarihinde hocası Hafız Mehmed Sadık Efendi'den icâzetnâme almaya muvaffak olmuştur.

Mezuniyetinin ardından Araç kazasına döndüğü anlaşılan Mehmed Kamil Efendi, 1297/1880 yılında halkın katkılarıyla 17 odalı Niyâziye Medresesi'nin yapımında öncülük etmiş ve ardından bu medresede fahri olarak vazife üstlenmiştir.[828] Aynı yıl Araç Bidayet mahkemesi azalığına seçilen Kamil Efendi, bu görevini 1884 yılına kadar sürdürmüştür. 1884-1890 yılları arasında 300 kuruş maaşla Araç Mekteb-i rüşdiye muallim-i saniliği vazifesini üstlenen Mehmed Kamil Efendi,[829] 1894 yılında bir aydan az bir süre kadı vekilliğine getirilmiş, 1895-1898 yılları arasında Bidâyet Mahkemesi azalığını yapmıştır. 22 Şevval 1327/6 Kasım 1909 tarihinde 400 kuruş maaşla başladığı Araç müftülüğünü 13 Muharrem 1333/1 Aralık 1914 tarihine kadar sürdürmüştür.[830] 1334/1916-16 - 1339/1920-21 yılları arasında beş yıl Niyâziye Medresesi'nde 200 kuruş maaşla kadrolu müderris olarak görev yapmıştır. Bu tarihten sonra 1939 yılında vefatına kadar bu görevi fahri olarak yapmaya devam etmiştir.[831]

Mehmed Kamil Efendi'nin 1317/1899-1900 - 1318/1900-01 yıllarında 150,[832] 1319/1901-02 yılında 227, [833] 1321/1903-04 yılında 125 [834] ve 1332/1914 yılında ise 40 öğrencisinin bulunduğu anlaşılmaktadır.[835]

2. Abdalpaşa Medresesi

Abdalpaşa Medresesi, Hasan Tahsin Efendi tarafından yaptırılmıştır.[836] Medresenin yapılış tarihi tespit edilememiştir. Ancak banisi Hasan Tahsin Efendi'nin 1329/1911 yılında medresede göreve başladığı dikkate alınırsa bu yıllarda faaliyete geçmiş olması kuvvetle muhtemeldir.[837] 1332/1914 yılında tedrisatın devam ettiği medresede 45 öğrencisinin bulunduğu anlaşılmıştır.[838] Daha sonraları Niyâziye Medresesi'nin başına gelenin Abdalpaşa Medresesi'nin de başına geldiği, 1337/1919 yılında mezarlık yanında medrese yerine sadece boş arsasının kaldığı yazılan rapordan ortaya çıkmaktadır.[839]

a. Hasan Tahsin Efendi (1288/1871-72 - 1936)

[828] Akman, *Belgelerle Araçlı Meşhur Şahsiyetler*, s. 110.
[829] BOA, MF.İBT., 47-109.
[830] Mehmed Kamil Efendi, Araç Müftülüğü'ne 9 Şevval 1327/24 Ekim 1909 tarihinde atanmış ve bu vazifesini 6 Muharrem 1333/24 Kasım 1914 tarihinde Hasan Tahsin Efendi'nin atanmasıyla sonlanmıştır. Mehmed Kamil Efendi'nin Araç Müftülüğü'ne atanma belgesi için bkz. EK: 55.
[831] Akman, *Belgelerle Araçlı Meşhur Şahsiyetler*, s. 111, 112.
[832] SMNU 1317, s. 1319; SMNU 1318, s. 1491.
[833] SMNU 1319, s. 756.
[834] SMNU 1321, s. 618.
[835] İMMA, MSH, DFT02, 02308/1, s. 104.
[836] İMMA, MSH, DFT02, 02308/1, s. 104.
[837] Akman, *Belgelerle Araçlı Meşhur Şahsiyetler*, s. 77; Ali Sarıkoyunlu, *Milli Mücadelede Din Adamları II*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012, II, 164.
[838] İMMA, MSH, DFT02, 02308/1, s. 104.
[839] BOA, ML.EEM. 1314/25, 7.

Abdalpaşa Medresesi müderrisi ve banisi olan Hasan Tahsin Efendi, 1288/1872 yılında Araç kazasına tabi Kayabaşı köyünde dünyaya gelmiştir. Babası Ali Ağa, annesi Emine Hanım'dır. İlk tahsilini köyündeki sıbyan mektebinde alan Hasan Tahsin Efendi, daha sonra Dersaadet'e giderek Kalenderhâne Medresesi'ne kaydolur. Burada bir müddet kaldıktan sonra Hacı Ahmed Hulusi bin Hacı Mehmed el-Filibevî'den kıraat, Hasan Hilmi b. Abdullah el-Kastamonî'den *Delâilü'l-hayrât* ve *Kasîde-i Bürde* icâzetleri almaya muvaffak olmuştur. Asıl icâzetnâmesini ise Fatih Dersiamlarından Kastamonulu İbrahim Kemâlî Efendi'den almıştır.[840]

Mezuniyetinin ardından İstanbul'da bir süre Terakki Mektebi'nde Kur'an, Arapça ve Din dersleri öğretmenliği yaptıktan sonra 1902 yılında girdiği imtihanda başarılı olarak Edirne İbtida Hariç payesini almıştır.[841]

Sırasıyla Araç kazası İğdir nahiyesi[842] ve Tosya kazası müderrisliklerinden[843] sonra 1329/1911 yılında Araç Abdalpaşa Medresesi müderrisliğine atanmıştır.[844] 1332/1914 yılında 45 öğrencisinin bulunduğu görülmektedir. [845] Araç Müftüsü Mehmed Kamil Efendi'nin emekliye ayrılmasının ardından 6 Muharrem 1333/24 Kasım 1914 tarihinde Araç Müftülüğüne atanmış ve bu görevini vefat tarihi olan 13 Eylül 1936 tarihine kadar sürdürmüştür.[846]

Gümüş liyakat madalyası sahibi olan Hasan Tahsin Efendi, Milli mücadelede de ön saflarda yer alan bir kişidir.[847] Araç Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurucuları arasında yer almış, Şeyhülislam'ın Anadolu hareketi aleyhine yayınladığı fetvaya karşı yayınlanan fetvaya Araç Müftüsü unvanıyla imza atmaktan çekinmemiştir.[848]

Milli Mücadele'de "Bartın ve Havalisi Komutanı" görevini üstlenmiş olan Cevat Rıfat Atilhan, Araç Müftüsü Hasan Tahsin Efendi'den övgüyle söz ederek Oo'nun yatsı namazı sonrası yaptığı şu beliğ konuşmayı nakleder: "… *Cenâb-ı Vâcib'ül- Vücûd Hazretleri Kitâb-ı İlâhisinde, "Allah yolunda malınızla ve nefsinizle mücadele ediniz. En büyük sevap bundadır" buyurdular. İşte iman edenler için büyük fırsat. Düşmanın mülevves ayağı, bu şehit yuvası vatanı çiğnemekte. Onlarda merhamet, adalet ve medeniyet namına bir şey yoktur. İzmir'den aldığımız haberler yürekler acısı… Camileri yıkıyorlar, karılarımıza saldırıyorlar ve masum halkı katliam ediyorlar, bunları işittik. Böyle bir felaketin*

[840] Akman, *Belgelerle Araçlı Meşhur Şahsiyetler,* s. 76.
[841] Sarıkoyunlu, *Milli Mücadelede Din Adamları,* II, 163.
[842] İMMA, MSH, DFT02, 02307/1, s. 70.
[843] Hasan Tahsin Efendi, Tosya kazası müderrisi iken 200 kuruş maaş almaktadır. Bkz. İMMA, MSH, DFT02, 02319/1, s. 133.
[844] Sarıkoyunlu, *Milli Mücadelede Din Adamları,* II, 164.
[845] İMMA, MSH, DFT02, 02308/1, s. 104.
[846] İMMA, MSH. DFT01, 00036/1, s. 40; Sarıkoyunlu, *Milli Mücadelede Din Adamları,* II, 164; Akman, *Belgelerle Araçlı Meşhur Şahsiyetler*, s. 77. Hasan Tahsin Efendi'nin fotoğrafı için bkz. EK: 56.
[847] Akman, *Belgelerle Araçlı Meşhur Şahsiyetler,* s. 76.
[848] Peker, *1918-1923 İstiklal Savaşının Vesika ve Resimleri,* s. 94, 169.

başımıza gelmemesi için cümlenizi cihâda davet ediyorum. Malınızla canınızla, her şeyinizle katılınız bu savaşa…"[849]

3. İğdir (Tevfikiye) Medresesi

İğdir/Tevfikiye Medresesi Araç'a bağlı İğdir pazarında bulunmaktadır.[850] Medresenin yapım tarihi, yaptıran kişi ve ne zaman yapıldığı tespit edilememiştir. Medresenin 1327/1909 yılında lağvedilmesine kadar eğitime devam ettiği anlaşılmaktadır.[851] Araç mal müdürlüğünce 27 Rebiulevvel 1337/31 Aralık 1918 tarihinde tutulan raporda İğdir Medresesi'nin Emlak-ı emiriye defterinde sıra numarasına göre 14 numarada yer aldığı, bu yıllarda medrese binasının Jandarmalar tarafından kullanıldığı ifade edilmiştir.[852]

a. Hasan Tahsin Efendi

Araç Abdalpaşa Medresesi müderrisliği ve Araç Müftülüğü yapmış olan Hasan Tahsin Efendi, medreseden mezun olduktan sonra ilk olarak İğdir Medresesi'ne atanmış ve 1320/1902-03 - 1327/1909 yılları arasında İğdir Medresesi'nde müderrislik yapmıştır.[853]

4. Tavşanlı (Boyalı) Medresesi

Tavşanlı/Boyalı Medresesi'nin banisi aynı zamanda müderrislik vazifesini de ifa eden Mehmed Tevfik Efendi'dir. Medresenin ne zaman inşa edildiği anlaşılamamıştır. Ancak medresenin müderrisinin aynı zamanda banisinin olması ve 1286/1869-70'li yıllarda vazifesinin başında bulunması 1280/1863-64'lü yıllara yakın bir zamanda inşa edilmiş olması ihtimalini göstermektedir.[854]

Araç kazası Boyalı nahiyesi Tavşanlı karyesinde bulunan medrese 16 odalıdır. Daha sonraki yıllarda yayınlanan Kastamonu ve Maarif Salnâmelerinde bu medreseden söz edilmemektedir. Bu da bu yıllarda eğitim yapılmadığı düşüncesini doğurmaktadır. Öte yandan İstanbul Müftülüğü meşihat arşivinde bulunan Taşra Devriye Müderrisleri defterinde medresenin ismi zikredilmekle beraber öğrenci sayısı ve müderris kadrosunun dile getirilmemesi bu fikri desteklemektedir.[855] Medrese öğrenci azlığından veya müderrisinin bulunmamasından olsa gerek 1912-1915 yılları arasında mekteb-i ibtidaiyeye dönüştürülmüştür. 21 Muharrem 1334/1915 yılında muallim odasından sıçrayan ateş

[849] Sarıkoyunlu, *Milli Mücadelede Din Adamları*, II, 164.
[850] İMMA, MSH, DFT02, 02308/1, s. 104.
[851] Akman, *Belgelerle Araçlı Meşhur Şahsiyetler*, s. 76.
[852] BOA, ML.EEM. 1314/25, 5.
[853] Akman, *Belgelerle Araçlı Meşhur Şahsiyetler*, s. 77; İMMA, MSH. DFT02, 2307/1, s. 70.
[854] KVS 1286, s. 76.
[855] İMMA, MSH, DFT02, 02308/1, s. 104.

sonucunda çıkan yangında iki odası dışında tamamen yanmıştır.[856] Bu yangından sonra medresenin arsası ve mülkiyetinin aidiyeti konusunda bazı tartışmalar olmuş, Maarif Nezaretine ait olduğu gerekçesiyle el konulmak istenilmesine karşın Araç Mal müdürlüğünün 24 Şaban 1337/25 Mayıs 1919 tarihli ve 253/190 numaralı tahriratında medresenin arsasının kime ait olduğunun tespit edilemediği, dolayısıyla umuma ait olması gerektiği belirtilmiştir.[857]

a. Mehmed Şevki Efendi

Araç Boyalı/Tavşanlı Medresesi müderris Mehmed Şevki Efendi'nin 1286/1869-70 yılında 8 öğrenci ile tedris faaliyetini yürüttüğü anlaşılmaktadır.[858]

IV. Azdavay Medreseleri ve Uleması

1. Hoca Muhiddin (Muhyiddin) Medresesi

Hoca Muhiddin Medresesi, Azdavay kazası Akçay (Gecen) karyesinde Fatih Sultan Mehmed zamanında "Müteferrika"[859] unvanıyla görev yapan bir hayır sahibi tarafından Akçaylı Hoca Mehmed Muhiddin adına yaptırılmıştır.[860] 973/1565-66 tarihli mufassal vakıf tahrir defterinde ifade edildiğine göre Mevlânâ Muhyiddin'in Sultan Fatih, II. Bayezid ve Sultan Selim'den beratları bulunmaktadır.[861]

438 nolu 930/1523-24'lü yıllara ait olan Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu defterinde vakıfla ilgili: *"Evkâf-ı Müteferrika, der tasarruf-ı Mevlânâ Muhyiddin Akçaylu"* ifadesi yer almaktadır. Bu defterde verilen bilgilerden vakfın bu dönemde birçok arazi ve gelir getiren mülkleri bulunduğu anlaşılmaktadır. [862]

Medrese vakfının Hoşalay nahiyesinde Korkutlu, Aydos, Tomi, Somnay, Kutkuz, Etmine, Şarabana, Kozlu Sökü, Sadiyye köylerinde arazileri bulunmaktadır.[863]

---

[856] 9 Safer 1334/17 Aralık 1915 tarihinde Kastamonu Valisi imzasıyla Dâhiliye Nezaretine yazılan yazıda: *"Araç kazasına merbut Boyalı nahiyesinin Tavşanlı karyesinde kâin on altı odalı medresenin üç seneden beri mekteb-i ibtidâi haline bi'l-ifrâğ derûnunda tedrîsâta devam edilmekte iken Teşrinisani'nin on altıncı Pazartesi gecesi muallim odasından kazâen zuhûr eden ateşten binâ-i mezkûrun tahtânî iki odasından başka muhterik olduğu kâimmakamlıktan iş'âr olunmakla berây-ı ma'lûmât arz olunur."* denilmektedir. Bkz. BOA, DH.UMVM., 134-78.
[857] BOA, ML.EEM. 1314/25, 7.
[858] KVS 1286, s. 76.
[859] Müteferrika, Osmanlı sarayında çeşitli vazifeler yapan görevliler için kullanılan genel bir tabir olup, soy ve mevki olarak seçkin şahıslardan seçilen kişiler için kullanılmıştır. Buna ek olarak vezir ve diğer hizmet sahibi kişilerin maiyetindeki hademeler için de kullanılmıştır. Bkz. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Sözlüğü,* II, 637.
[860] Çifçi, *Kastamonu Camileri,* II, 47.
[861] Çifçi, *Kastamonu Camileri,* II, 47.
[862] Kuruca, *XVI. Yüzyılda Kastamonu Sancağı Vakıf Tahrir Defteri,* s. 222-224. Vvakfın 16 Rebiuahir 1276/12 Kasım 1859 yılına ait arazi gelirleri toplamda 759 kuruş olarak muhasebeleştirilmiştir. Bkz. BOA, EV.d., 16822, s. 4.
[863] Vakfın 27 Receb 1137/11 Nisan 1725 tarihlerinde mütevellisi olan Abdullah Efendi, Mehmed adlı bir düzenbazın, Edirne'de Dâye Hatun vakfının da ismini kullanıp sahte bir berat hazırlayarak Molla Muhiddin Vakfı arazilerine el koymak üzere harekete geçmesinden müşteki olmuştur. Bkz. BOA, C.EV., 517-26142.

Medrese vakfının ayrıca sıbyan mektebi ile birlikte camisi de vardır. Medrese ile birlikte yapıldığı tahmin edilen cami ve sıbyan mektebi[864] arazisine bir şahsın ağaç dikerek gasp etme girişimi günümüzde yaşanan arazi anlaşmazlıklarına ışık tutması açısından ilginç bir durum arz etmektedir.[865]

24 Zilhicce 1086/10 Mart 1676 tarihli berat kaydından medresenin müderrisliğine Küre kadısı Mevlâna Ali Efendi'nin arzı üzerine Azdavaylı Mevlâna Mehmed Efendi'nin görevlendirildiği anlaşılmaktadır.[866]

Yine 16 Rebiulevvel 1092/5 Nisan 1681 tarihinde vakfın mütevellisi Mesud'un vefat etmesiyle tevliyet ciheti sahipsiz kalmış ve Ahmed adlı kişi bu vazifeye talip olmuştur.[867]

1 Şaban 1186/28 Ekim 1772 tarihli arşiv belgesinde ise Muhyiddin Medresesi mutasarrıfı olan Mesud Efendi'nin vefatı üzerine Kastamonu'da sakin olup farklı cihetleri uhdesinde bulunduran ve Küre'deki el-Hâc Hızır Medresesi mutasarrıfı olan Mehmed Efendi'nin bir şekilde Muhyiddin Medresesi'ni de uhdesine aldığı ifade edilerek bu durumun engellenmesi Kastamonu kadısı Hüseyin Efendi tarafından talep edilmiş, bu talep uygun bulunarak Şeyhülislam Ali Efendi'nin işaretiyle medresenin tasarrufu Ali Efendi'ye tevcih olunmuştur.[868]

11 Ramazan 1284/6 Ocak 1868 tarihinde Evkâf nezaretine verilen arîzadan anlaşıldığına göre Azdavay Hoca Muhyiddin Medresesi vakfından almak üzere tevliyet cihetinin Mehmed ve Ali b. Ali kardeşlerde olduğu, Mehmed'in vefatı üzerine yerine sulbi oğulları olan Mehmed, Abdullah ve Hüseyin'e tevcih edilmesi gerektiği, Hüseyin'in yaşının küçük olması nedeniyle liyakat kazanana kadar görevinin vekâletle yürütülmesinin uygun olacağı Kastamonu Evkaf müdürü Celâleddin Efendi tarafından ifade edilmiştir.[869]

Hoca Muhyiddin Medresesi vakfının 1306 yılı gelir toplamı 472 kuruş, 20 pare iken[870] 1310 yılında 315 kuruş gelirinin olduğu anlaşılmaktadır.[871]

---

[864] Çifçi, *Kastamonu Camileri,* II, 48.
[865] 5 Rebiulahir 1195/1 Mart 1781 Tarihli bir arşiv belgesinde medresenin müderrisi Mehmed Efendi imzasıyla verilen dilekçede: *" Der-i devleti mekîne arz-ı kemîne budur ki, müderrisi ve mütevellisi olduğum Azdavay kazasında Akçay'da Hoca Mehmed Muhyiddin medresesi evkâfından olan mekteb ve câmi-i şerifin civarına karye-i mezbûre ahâlilerinden Gecenoğlu Mustafa Beşe sonradan gars-ı eşcâr ve ihdâs-ı binâ edüb bu bahâne ile şimdi bazı kimesneler ile yek dil ve yek cihet olup mektebin ve cami-i şerifin harabını, tamir ve tecdid ve termim ve kadîmesi üzere muallim-i sıbyan tayin ve evkâfın sâir-i umuru hususunda vech-i şer'i üzere murad ve kasd eylediğimde tarafımdan tayin adamlarıma mezburun hilâf-ı şer-i şerif müdâhalelerinden ve taarruzlarından bir türlü hâlî olmamalarıyla bu misallü kaziyyede medhali olmayan kimesneleri gerek mekteb ve cami-i şerif tamiri ve muallim-i sıbyan tayini husûsuna ve gerek evkâfın umûr-u husûs-u sâiresine bir türlü karıştırmayub hilâf-ı kânûn ve hilâf-ı şer-i şerif müdâhalelerini def' idesin deyu Azdavay kadısına hitâben bir kıta emr-i âli ricasıyla pâye-i serîr-i a'laya arz olundu"* denilmektedir. Bkz. BOA, C.MF., 94-4696.
[866] BOA, MŞH.ŞSC.d., 5639- s. 133.
[867] BOA, İE.EV., 18-2152.
[868] BOA, C.MF., 4-153.
[869] BOA, C. MF., 37-1847/2.
[870] BOA, EV.d., 27304.
[871] BOA, EV.d., 27793 -1

I4 Receb1306/16 Mart 1889 tarihli teâmül ilamından anlaşıldığına göre bu tarihte medrese ve caminin mütevellisi ve müderrisislik cihetlerinin nısf hissesinin Gâiboğlu Ali Efendi ibni Ali Efendi'de, diğer nısfının ise Mehmed Efendi'de olduğu, vakfın Azdavay, Küre-i nühâs, Devrekâni, Hoşalây, Cide, Cekelne ve Zari kazalarında öşri arazilerinin bulunduğu anlaşılmaktadır.

İlamda ifade edildiğine göre vakfın gelirleri;

1. Cami ve medresenin masraf ve tamirine kullanılacak,
2. Aydınlatma, kurban kesimi masrafları ayrılacak,
3. Fatip vazifesi için otuz kuruş ayrılacak,
4. Arta kalan gelir berat sahibi Ali ve Mehmed Efendilere tevliyet ve müderrislik cihetleri eşit şekilde paylaştırılacaktır.[872]

Meşihat arşivi Taşra Devriye Müderrisleri defterinde 1332/1914 yılında medrese müderrisi için yıllık 1200 kuruş tahsis edildiği ifade edilmekle birlikte müderrisinin ismi ve talebe sayısı hususunda bir bilgiye yer verilmemektedir.[873] Bu durum medresenin bu yıllarda tedris faaliyetini devam ettirmediği, müderris kadrosunun münhal olduğu ihtimalini çağrıştırmaktadır.

Medrese Osmanlı'nın son dönemlerinde Ahmed Cemal Efendi'nin gözetiminde mekteb olarak kullanılmıştır.[874]

Tablo 27: Hoca Muhiddin (Muhyiddin) Medresesi Müderris Kadrosu ve Öğrenci Sayıları:

S. N.	Sene	Müderris Adı	Öğrenci Sayısı
1	1286/1869-70	Abdullah Lütfi Efendi	15[875]
2	1317/1899-1900	İsmail Efendi	37[876]

a. Abdullah Lütfi Efendi

Hoca Muhyiddin Medresesi müderrisi Abdullah Lütfi Efendi, 1286/1869-70 yılında 15 öğrenci ile tedris faaliyetini yürütmüştür.[877]

b. İsmail Efendi

Müderris İsmail Efendi'nin 1317/1899-1900-1319/1901-01 yıllarında 37, 1321/1903-04 yılında 30 öğrenciyi okuttuğu anlaşılmaktadır.[878]

[872] VGMA, Defter No: 1962, s. 127.
[873] İMMA, MFT., MSH. DFT02, 02308/1, s. 108.
[874] Çifçi, *Kastamonu Camileri,* II, 48.
[875] 1286 Yılında basılan Kastamonu Salnâmesinde medresenin ismi Baş Akçay Medresesi olarak ifade edilmektedir. Bkz. KVS 1286, s. 76.
[876] SMNU 1317, s. 1317; SMNU 1318, s. 1490; M.S. 1319, s. 756; SMNU 1321, s. 619.
[877] KVS 1286, s. 76.

2. Osmaniye Medresesi

Azdavay nahiyesi pazar merkezi içerisine ahali tarafından on dokuz odalı olarak yaptırılan medrese Osmaniye Medresesi diye isimlendirilmiştir.[879] Medrese ile ilgili Kastamonu ve Maarif Salnâmelerinde bir bilgiye yer verilmemiştir. Konuyla ilgili malumata medrese için kayda alınan 22 Recep 1322/2 Ekim 1904 tarihli vakfiye ve İstanbul Müftülüğü Meşihat arşivindeki Taşra Devriye Müderrisleri defterinde ulaşılmaktadır.

Buna göre 1332/1914 yılında medresenin müderris kadrosunda İsmail Efendi bulunmakta olup, 15 öğrenci ile eğitim faaliyetini yürütmektedir.[880]

22 Recep 1322/2 Ekim 1904 tarihli vakfiyeden anlaşıldığına göre Osmaniye Medresesi için Daday kazasına tabi Azdavay nahiyesinin Evlek karyesinden Civelekzâde el-Hac Osman Ağa İbn Mustafa[881] tarafından iki bin; Samancı karyesinden Samancızâde İzzet Bey b. el-Hac Mehmet Ağa ve Yumacık karyesinden Babayırzâde Bilâl Ağa İbn Mehmed[882] Ağalar tarafından beşer yüz olmak üzere toplam üçbin kuruşu vakfetmişlerdir.

Vakfedilen bu meblağ, rehn-i kavî veya kefîl-i melî ile istirbah olunarak yıllık elde edilen gelirinden;

1. İki yüz kuruşu ahali tarafından yaptırılan Osmaniye Medresesi müderrisine,
2. Elli kuruşu medresenin bevvâbına,
3. Elli kuruşu medresenin aydınlatılmasına,
4. Kalan altmış kuruş ise medresenin tamir, bakım ve harcına harcanacak,
5. Vakfın şartlarının uygulanmasının mümkün olmaması halide ise fakirlere dağıtılacaktır.

Vakfın tevliyeti medresede müderris olan zata tevcih olunacak ve her türlü tebdil, tağyir ve tevfiri yetkisi elinde bulunacaktır.[883]

a. Salih Efendi

Salih Efendi, 1332/1914 yılında yıllık 3000 kuruş ücret mukabilinde 15 öğrenciye eğitim vermektedir.[884]

---

[878] SMNU 1317, s. 1317; SMNU 1318, s. 1490; M.S. 1319, s. 756; SMNU 1321, s. 619.
[879] VGMA, Defter No: 598, s. 9, sr. 7; İMMA, SAİD, 120/15, 4.
[880] İMMA, MSH. DFT, 02, 02308/1, s. 108.
[881] Daday-Cide kazaları arasında yapılan yol çalışmasında amele sevki için yaptığı gayretli çalışmalardan dolayı sadarete 23 Zilkade 1324/8 Ocak 1907 tarihinde yazılan yazıda Civalekzâde Osman Ağa'ya dördüncü dereceden nişan verilmesi istenmiştir. Bkz. BOA, DH.MKT., 1139-23.
[882] Medrese için beş yüz kuruş vakıfta bulunan Bilal Ağa, hayır sahibi bir şahsiyettir. Yumacık karyesi Taş Camii yakınındaki arazisini mektep yapımı için ücretsiz olarak bağışlaması bu özelliğinin göstergesidir. Bkz. BOA, MF.MKT., 443-13.
[883] VGMA, Defter No: 598, s. 9, sr. 7.
[884] İMMA, MSH. DFT, 02, 02308/1, s. 108.

3. Kenzülirfân Medresesi

Kenzülirfân Medresesi, Azdavay'ın Kırmacı karyesinde Şeyh Mahmud Camii yakınında vakfın mütevellisi Çölmekzâde Hasan Hakkı Efendi tarafından yaptırılmıştır. Medrese, dokuz odadan müteşekkil olup Kenzülirfân (Kenzü'l- maârif) diye tesmiye edilmiştir.[885]

Medresenin müderrisi Mustafa Münib Efendi'nin buradaki vazifesine başlama tarihi ve 18 Receb 1323/18 Eylül 1905 tarihli medrese için bağışlanan para vakfı dikkate alındığında Kenzü'l-irfan Medresesi'nin 1320/1902-03'lerden sonra yaptırıldığı söylenebilir.

Medrese için Azdavay Nahiyesine bağlı Kırmacı Karyesi halkından Çölmekzâde Mehmed Ağa b. Hasan tarafından 3000 kuruş vakfetmiştir. 18 Receb 1323/18 Eylül 1905 tarihli vakfiyeden anlaşıldığına göre bu para mütevelli eliyle rehn-i kavî veya kefîl-i melî yoluyla başkalarına verilerek irbah ve ıstirbah olunacak ve buradan yıllık elde edilen gelirden;

1. İki yüz elli kuruşu medresede müderris olan zata verilecek,
2. Elli kuruş medresenin iş'aliyesine harcanacak,
3. Altmış kuruş medresenin tamir ve bakımına sarf edilecektir.

Vakfın tevliyet ciheti yaşadığı sürece Çölmekzâde Mehmed Ağa b. Hasan Efendi'de olacak, vefatından sonra ise batnen ba'de batnin erkek çocuklarının en uygun olanına intikal edecektir. Soyunun inkırazı halinde akrabasından uygun olanına geçecek, onun da inkıraz etmesi halinde medrese müderrisine meşruta olacaktır. Bu şartların uygulanamaz hale gelmesi halinde ise elde edilen gelir Müslüman fakirlere dağıtılacaktır.[886]

Medresenin müderris kadrosunda Mustafa Münib Efendi haricinde bir isme rastlanılmamıştır.

Uzun yıllar dini bir eğitim kurumu olarak hizmet veren Kenzü'l-irfan Medresesi, Tevhid-i Tedrisât kanunundan sonra bir süre ilkokul olarak da kullanılmıştır.[887]

a. Mustafa Münib Efendi (1267/1851 - ?)

Kenzü'l-İrfan Medresesi müderrisi Çetinoğlu Mustafa Münib Efendi, 16 Şaban 1267/16 Haziran 1851 tarihinde Daday kazasının Aktaş Tekyesine merbut Meyre karyesinde dünyaya gelmiştir. Babası ziraatla iştigal eden Hüseyin Efendi, annesi Fatıma Hanım'dır.[888]

---

[885] İMMA, SAİD, 120/15, 1, 5. Medrese ile ilgili vakfedilen 3000 kuruş bağışın vakfiyesinde: *"...Kırmacı karyesinde kâin Şeyh Mahmud Cami-i şerifi kurbunda mütevellî-i mezbûr Hasan Hakkı Efendi tarafından dokuz bab odayı müştemil müceddeden bina ve inşa edilub Kenzü'l-irfân namiyle tevsim edilen medresede..."* ifadesi yer almaktadır. Bkz. VGMA, Defter No: 598, s. 199, sr. 153.
[886] VGMA, Defter No: 598, s. 199, sr. 153.
[887] Çifçi, *Kastamonu Camileri,* II, 49.
[888] İMMA, SAİD, 120/15, 1, 5, 7.

İlk tahsil hayatına Aktaş Tekyesi sıbyan mektebinde başlayan Mustafa Münib Efendi, 28 Zilhicce 1283/3 Mayıs 1867 tarihinde İstanbul Ayasofya-i Kebîr Medresesi'ne girerek İstanbul Dersiâmlarından Azdavaylı Hafız Bekir Efendi'den İslami ilimleri tahsil ve tekmîl-i nüsah ederek icâzetnâme almaya muvaffak olmuştur. İlim konusunda çok istekli olduğu her halinden anlaşılan Mustafa Efendi, İstanbul Dersiamlarından Şeyh Raşid ve Atıf Efendilerden de ilave icazet almayı başarmıştır.[889]

İcazetinin ardından 1320/1902 yılında kendisine Edirne Ruûsu tevcih olunmuştur. Aynı yıl Azdavay'a dönerek 150 kuruş maaşla Hamidiye (Taş) medresede göreve başlamış, 25 Zilhicce 1323/20 Şubat 1906 tarihinde de beratla Kırmacı karyesinde yeni yapılmış olan Kenzü'l-İrfan Medresesi'nde müderrislik vazifesini üstlenmiştir.[890]

Hizmet cetvelinden anlaşıldığına göre 1323/1906 yılında başladığı Kenzü'l-İrfan Medresesi müderrisliğini ayrıldığı tarih olan 25 Safer 1340/28 Ekim 1921 tarihine kadar 200 kuruş maaşla sürdürmüş ve aynı yıl 66 kuruş maaş bağlanarak tekâüd edilmiştir.[891]

Orta boylu, mavi gözlü, buğday tenli vücut yapısına sahip olan[892] Mustafa Münib Efendi'nin vefat tarihi tespit edilememiştir.

4. Hamidiye (Taş) Medresesi

Azdavay nahiyesinde bulunduğu ifade edilen Hamidiye Medresesi'nin kim tarafından ne zaman yapıldığı ve mimari özellikleri tespit edilememiştir. Dönemin siyasi şartları göz önüne alındığında II. Abdulhamid zamanında O'nun adına yaptırıldığı veya Hazîne-i Hâssa'dan destek alınarak yapılmış olması kuvvetle muhtemeldir. İsmine Meşihat Arşivi evraklarında rastlanılan[893] medresenin bir adının da Taş medrese olduğunu bir süre medresede vazife üstlenmiş olan ve kendisinden Kenzü'l-İrfan Medresesi bölümünde bilgi verilen Mustafa Münib Efendi'nin tercüme-i hal varakasından anlaşılmaktadır. Tespit edilen tek müderrisi 20 Rebiulahir 1320/3 Ağustos 1902 tarihinde 150 kuruş maaşla göreve başlayan ve 25 Zilhicce 1323/20 Şubat 1906 tarihinde Kenzü'l-irfan Medresesi'ne tayin olan Mustafa Münib Efendi olup hakkında yukarıda bilgi verilmiştir.[894]

[889] Mustafa Münib Efendi'nin Hafız Bekir Efendi, Şeyh Raşid Efendi ve Atıf Efendi'den almış olduğu icâzetnâmelerin ilk sahifeleri için bkz. EK: 57.
[890] İMMA, SAİD, 120/15, 1.
[891] İMMA, SAİD, 120/15, 7, 9, 10, 11.
[892] İMMA, SAİD, 120/15, 5.
[893] İMMA, MSH, DFT02, 02306/1, s. 37.
[894] İMMA, SAİD, 120/15, 1.

V. Bozkurt Medreseleri ve Uleması

1. Pazaryeri Medresesi

Pazaryeri Medresesi, aşağıda zikredilecek vakfiyeden anlaşıldığına göre Abana Nahiyesi Pazaryeri karyesinde bulunan tarihi caminin bitişiğinde bulunmaktadır. Medrese caminin ana girişi ve çarşıya bakan sağ girişi dikkate alındığında kıble istikametinde veya kıbleye göre caminin sol cihetinde olmalıdır. Medresenin kim tarafından ve ne zaman yapıldığı hususunda bir kayda rastlanılmamıştır. Medresenin varlığı 1 Zilhicce 1318/22 Mart 1901 tarihinde yapılan para vakfı kayıtlarından anlaşılmaktadır.

İlgili vakfiyeye göre Abana nahiyesine bağlı Pazaryeri karyesi ahalisinden hayır sahipleri Hamzaoğlu Abdullah Efendi ibni Hacı Mehmed ve Küşablıoğlu Ahmed Ağa ibni Mehmed Efendiler 9400'er kuruştan toplam 18800 kuruşu vakfetmişler ve mütevelli eliyle helal bir yolla rehn-i kavî veya kefîl-i melî ile istirbah olunmasını şart koşmuşlardır.

Bu vakıftan elde edilecek gelirin yarısı Pazaryeri Camii'nin bitişiğindeki medresede tedris faaliyetini bilfiil yürüten Hamzaoğlu Hasan Efendi b. Ahmed' le birlikte medresenin bevvabına ve medresenin aydınlatılmasında kullanılan mum ve yağına harcanacaktır. Müderris Hasan Efendi'nin vefatı durumunda ise yerine geçecek müderrise harcama yapılacaktır. Vakfın tevliyet ciheti ise Pazaryeri karyesi halkından Karabudanoğlu Mehmed Ağa ile Küşablızâde Mustafa Ağa İbni Ali'ye tevcih edilecektir. Bunların vefatı durumunda ise mahkeme kararıyla karyenin muteber şahsiyetlerine tevcih edilecektir.[895]

1332/1914 yılına ait Meşihat arşivinde bulunan Taşra Devriye Müderrisleri defterinde medresenin isminin Ceriyye (Cerye) olarak yazıldığı görülmekte ve 25 öğrencisinin bulunduğu belirtilmektedir.[896]

Medresenin müderris kadrosu ile ilgili olarak ise hem yapılan para vakfiyesinde hem de Meşihat arşivinde tek bir isme rastlanılmaktadır. O da Hamzaoğlu Hasan Hilmi Efendi İbn Ahmed'dir.[897]

a. Hasan Hilmi Efendi

Bozkurt Pazaryeri Medresesi müderrisi Hasan Hilmi Efendi'nin doğum tarihi ve tahsil hayatı tespit edilememiştir. Vakfiye kaydından Hasan Hilmi Efendi'nin babasının isminin Ahmed Efendi, ailenin mahlasının da Hamzaoğlu olduğu görülmektedir.[898] 1318/1901 yılında medresede müderris olarak

[895] VGMA, Defter No: 594, s. 105, sr. 94.
[896] İMMA, MSH. DFT02, 02308/1, s. 104. Pazaryeri Medresesi ile ilgili Meşihat arşivi Taşra Devriye Müderrisleri defterindeki belge için bkz. EK: 58.
[897] VGMA, Defter No: 594, s. 105, sr. 94; İMMA, MSH. DFT02, 02308/1, s. 104; İMMA, MSH. DFT02, 02308/1, s. 60.
[898] VGMA, Defter No: 594, s. 105, sr. 94.

görev yaptığı anlaşılan Hasan Efendi'nin 1327/1900 yılında 100 kuruş,[899] 1332/1914 yılında ise yıllık 450 kuruş maaş aldığı ve bu yıllarda 25 öğrencisinin bulunduğu görülmektedir.[900] Hasan Efendi'nin bu tarihten sonraki hayatı ve vefat tarihi tespit edilememiştir.

VI. Cide Medreseleri ve Uleması

1. Cide Feyzü'l-Hamîdî Medresesi

Cide Medresesi, ahalinin yardımı ile inşa olunmuştur.[901] Yapılış tarihi tam olarak bilinememekle beraber medresenin isminin dönemin padişahı II. Abdulhamid'e nisbetle Feyzü'l-Hamîdî olarak ifade edilmesi ve tespit edebildiğimiz ilk müderrisinin 1901 yılında göreve başlaması 1900'lü yıllara yakın bir zamanda inşa edildiğine işaret etmektedir.[902] Tevhid-i tedrisat kanununun yürürlüğe girdiği tarihe kadar hizmet vermeyi sürdürdüğü anlaşılan medrese ve binası daha sonraları kaderine terk edilmiş, bitişiğinde bulunan Karamustafapaşa Camii vakfına ait 25'e yakın dükkân ile birlikte satılarak özel mülkiyet haline getirilmiştir. Cide Merkez Karamustafapaşa Camii'nin kıble istikametinde yer alan ve iki katlı inşa edildiği anlaşılan medrese binası şu an kafe ve butik otel olarak kullanılmaktadır.

Cide Medresesi'nde Görev yapan Son Dönem Müderrisleri:

a. Hüseyin Hâmî Efendi

Kara Ahmedzâde Musa Efendi'nin oğlu olarak dünyaya gelen Hüseyin Hâmî Efendi, Ayasofya-i Sağîr Medresesi'nden mezun olmuştur.[903] 18 Cemaziyelevvel 1319/2 Eylül 1901 yılında aylık 100 kuruş hazine-i hassadan maaş almaya başlaması, o'nun 1900 yılına yakın bir zamanda medresede vazife üstlendiğine işaret etmektedir.[904] Ekonomik olarak zor şartlarda vazife yaptığı, geçimini teminde zorlandığı, kendisine destek olunması hususunda yaptığı başvurular dönemin müderrislerinin içinde bulundukları maddi zorluklar hakkında bilgi vermesi açısından önemlidir.[905] 10 Zilhicce 1326/4 Aralık 1908 tarihinde aynı yerde vazifeye devam ettiği görülen Hüseyin Hâmî Efendi'nin bu yıllarda kendisini 100'den fazla talebeye ilim öğretmeye adamış olduğu, maddi sıkıntılarının da devam ettiği görülmektedir.[906]

---

[899] İMMA, MSH. DFT02, 02308/1, s. 60.
[900] İMMA, MSH. DFT02, 02308/1, s. 104.
[901] BOA, ML.EEM. 936-20; BOA, ML.EEM., 508-81; M.S., 1319, s. 758, 759. Cide Medresesi binasının bu günkü durumu için bkz. EK: 59.
[902] Cide Medresesi müderrisi Hüseyin Efendi'nin 18 Cemaziyelevvel 1319/2 Eylül 1901 yılında medresede müderris olarak görev yaparak hazine-i hassadan bu tarihlerde maaş alması bu fikre sevk etmiştir. Bkz. BOA, ML.EEM., 465-38.
[903] İMMA, MSH.DFT02, 02307/0001, s. 70; İMMA, MSH. DFT01, 00036/0001, 0164, s. 329.
[904] BOA, ML.EEM., 465-38.
[905] BOA, ML.EEM., 465-38; BOA, ML.EEM. 508- 81.
[906] BOA, ML.EEM. 727-31. Ancak 27 Kânunusani 1324 tarihli vesikaya göre yapılan maaşının ilgili senenin Ağustos sonuna kadar ödendiği anlaşılmaktadır. BOA, ML.EEM., 727-31.; BOA, ML.EEM., 728.-60.

Feyzü'l-Hamîdî Medresesi müderrisliğini yürüttüğü esnada ilave olarak Cide kazası müftülüğü vazifesi de uhdesine tevdi edilmiştir. Meşihat arşivinde müftü defterinde bu vazifeye Müftü Abdüsselam Efendi'nin vefatı üzerine 9 Safer 1315/10 Temmuz 1897 tarihinde getirildiği dile getirilmektedir.[907] O'nun 9 Receb 1330/24 Haziran 1912 tarihli bir belgede ise müderrislik vazifesiyle beraber Cide ilçe müftüsü olarak da vazife üstlendiği ve bu iki görevi bir süre birlikte götürdüğü anlaşılmaktadır. O'nun bu yıllarda müderrislik vazifesinden 142,5 kuruş, müftülük vazifesinden 400 kuruş maaş aldığı, maddi olarak gelirinin yükseldiği görülmektedir.[908]

1332/1914 yılında dahi 65 talebeyle tedris faaliyetini yürüten Hüseyin Efendi, bu yıllarda müderrislik vazifesi mukabilinde aldığı maaşın 200 kuruş olduğu anlaşılmaktadır.[909]

Milli mücadele yıllarında Hüseyin Hâmî Efendi'nin İstanbul Hükümeti yanında yer aldığı söylenmektedir. Hatta Şeyhülislam Dürrizâde'nin Kuvây-ı Milliye aleyhindeki fetvalarını Cide'de bulunan yabancı bir gemiden alarak bazı kimselere okumuştur. Bunun üzerine bu husus Cide Kaymakamı tarafından vilayete bildirerek yapılacak muamele sorulduğunda vali, Cide Kaymakamına müftünün asılması yönünde bir telgraf çekilmesini ister. Vali yaveri telgrafı şifreli yazınca vali açıktan yazılmasını söyler. İki saat sonra kaymakam vilayete yazdığı yazıda müftünün ecnebi vapuruna binerek İstanbul'a kaçtığını söyler. Vali yaveri; "Gördünüz mü efendim, müftüyü kaçırdık", der. Vali, kendisinin kaymakamdan önce müftünün telgrafın içeriğini öğreneceğini bildiğinden açıktan yazılmasını istediğini, müftüyü asmak gibi bir yetkisinin olmadığını, asılması halinde halkın tepki gösterebileceğini, ayrıca bu olayın Kuvây-ı Milliye lehindeki kişileri engelleyici bir etkisinin etrafta yayılacağını, maksadının asmak değil, korkutmak olduğunu söyler. Hüseyin Hâmi Efendi'nin İstiklal harbi sonunda Mustafa Kemal Paşa'dan yaşlılığı dolayısıyla affını istediği ve affedildiği bilinmektedir.[910] Halk arasında sevilen, değer verilen bir kişiliğe sahip ve erbabı ilim ve kemalden bir zat olan[911] Hüseyin Hâmî Efendi'nin vefat tarihi tespit edilememiştir.

---

[907] Meşihat Arşivi müftü defterinde: "Mûma ileyh Abdüsselâm Efendi'nin vukûu vefâtına mebnî yerine Cideli Kara Ahmedzâde Hüseyin Efendi'nin tayini mahall-i meclis idaresinden bâ mazbata inhâ olunduğu beyanıyla ifây-ı muktezâsı Kastamonu vilâyet-i behiyyesinden iş'ar olunması üzerine 9 Safer 1315 tarihinde îcâbı icrâ buyrulmuştur," denilmektedir. Bkz. İMMA, MSH. DFT01, 00036/0001, 0164, s. 329, EK: 60.
Hüseyin Hâmi Efendi'nin öncesinde Cide Müftülüğü yapmış olan Abdusselam Efendi, 15 Rebiulevvel 1261/25 Mart 1845 tarihinde Cide kazasına tabi Şehribani (Şenpazar) Celalli karyesinde dünyaya gelmiştir. Babası Harameyn ferraşlık hizmeti alakadarlarından Hocazâde diye bilinen Şevki Halil Efendi'dir. İlk tahsilinin ardından Kastamonu Mekteb-i Rüşdiye'den diploma aldıktan sonra Merdiye Medresesi'ne girerek Şeyh Ahmed Hicâbi Efendi'den icâzetnâme almaya muvaffak olmuştur. Ayrıca Namazgâh Medresesi müderrisi Mustafa Hulusi b. İbrahim'den de ferâiz ilminden icazet almıştır. Mustafa Râgıb Efendi'nin vefatı üzerine 22 Rebiulevvel 1291/9 Mayıs 1874 tarihinde Cide Müftüsü olarak atanmış ve bu vazifesini 1315/1897 yılına kadar sürdürmüştür. Bkz. İMMA, SAİD, 180/13, 1, 2., 3, 4.
[908] BOA, ML.EEM., 936-20: İMMA, DFT01.00036.0001.0164, s. 329.
[909] İMMA, MSH. DFT 02, 02308/1, s. 105.
[910] Peker, *1918-1923 İstiklal Savaşının Vesika ve Resimleri*, s. 170. 2008-2014 Yılları arasında 6 yıl Cide İlçe Müftüsü olarak görev yaptım. Bu senelerde Cide'nin geçmişi ve dini hayatı hakkında sözlü anlatımlardan öğrendiğime göre Müftü-Müderris Hüseyin Hami Efendi halk arasında "Şeyh Efendi" olarak bilinmektedir. Cide'den ayrılmadan önce 40'a yakın talebesi vardır. Ancak Kuvâ-yi Milliye hakkındaki Dürrizâde'nin fetvasını okuduğu iddiasıyla Cide'den ayrıldıktan sonra Mustafa Kemal Paşa'nın affına kadar Cide'ye dönmemiştir. İstiklal harbinden sonra yaşlılık döneminde Cide'ye döndüğü belirtilen

b. İsmail Hakkı Efendi (1294/1877-78 - ?)

Cide Medresesi müderrislerinden olan İsmail Hakkı Efendi, 1294/1877-78 yılında rençber bir ailenin çocuğu olarak Cide kazası Güneytekke karyesinde dünyaya gelmiştir. Babasının adı Mustafa Efendi, annesinin adı ise Havva Hanım'dır.

İlk eğitimini köy mektebinde aldıktan sonra 1306/1888-89 yılında Dersaadet'te Küçük Ayasofya Medresesi'ne girmiş ve 13 sene tahsili ulûm ederek 1319/1901-02 senesinde Kastamonulu Helvacızâde Mustafa Necati Efendi'den icazet almıştır.[912]

Çok kısa bir süre Cide Çavuş karyesi medresesinde vazife yaptıktan sonra[913] aynı yıl 150 kuruş maaşla Cide kazası Yukarı Şir Ali Bâni Medresesi müderrisliğine atanmış ve burada 7-8 yıl görev yaptıktan sonra tensikatta bu medresenin ilgasıyla Şevval 1327/Kasım 1909- Rebiulahir 1328/Mayıs 1910 tarihleri arasında maaş almadan açıkta kalmış, 1328/1910-11 yılından itibaren 200 kuruş maaşla Şarköy kazası müderrisliğine naklen tayin edilmiştir. Burada bir yıl görev yaptıktan sonra İnebolu Medresesi'ne atanmış ve burada üç yıl çalışmıştır.

4 Ramazan 1332/27 Temmuz 1914 tarihinde vilayetin arzı ve Meşihatın uygun görüşüyle Cide Medresesi müderrisliğine tayin olunmuştur.

Vazifesine başladıktan dört ay sonra maaşı kesilen İsmail Hakkı Efendi, ortaya çıkan bu yeni durumun medresenin kapanmasına neden olacağını belirtmiştir. Ayrıca talebenin mağduriyet yaşayacağını, kalabalık olan ailesinin de olumsuz etkileneceğini söyleyerek bu durumun sonlandırılmasını Meşihata arz etmiştir. Bu sıkıntılı süreç epeydir münhal bulunan Edirne vilayeti Demirköy kazası müderrislik tahsisatı olan 200 kuruşun Rebiulahir 1333/Mart 1915'ten itibaren Cide kazası Medresesi müderrisi dilekçe sahibi İsmail Hakkı'ya Meşihatça tahsis edilerek çözülmüştür. Kendisine 1316/1898-99 yılında erbab-ı ilme mahsus olan bir kıta liyakat madalyası nişanı verilmiştir. İyi derecede Arapça bilen İsmail Hakkı Efendi, orta boylu, ela gözlü, buğday tenli olup Çartaoğlu lakabıyla bilinmektedir.[914] Vefat tarihi tespit edilememiştir.

Hüseyin Efendi'nin o dönemde ders verdiği sadece üç talebesi kalmıştır. Şenpazar İlçesinin dini hayatına yön veren Hafız Şakir Karaman, Cide'de Derviş Hafız Mehmet Akbaydar ve en küçük talebesi Yamağın oğlu Seyfeddin Genç.

[911] BOA, ML.EEM., 508-81.

[912] Mustafa Necati Efendi, aslen Kastamonu'nun Küre ilçesine bağlı Alanviran karyesindendir. Ayasofya Camii Şerifinin muhreç payeli müciz dersiamlarındandır. 4 Ramazan 1308/13 Nisan 1891 tarihinde başladığı bu vazifesini 1337/1918 yılına kadar sürdürmüş ve 28 Rebiulevvel 1337/1 Ocak 1919 tarihinde vefat etmiştir. Bkz. İMMA, SAİD, 220/13, 2.

[913] İMMA, MFT. MSH. DFT02, 02307/1, s. 70.

[914] İMMA, SAİD. 176/ 23.1., 3., 4., 5., 6.

2. Çavuş Karyesi Medresesi

Çavuş Medresesi, Cide kazasının Çavuş karyesinde bulunmaktadır. Medresenin ne zaman, kim tarafından yaptırıldığı ve akıbetinin ne olduğu tespit edilememiştir. Çavuş karyesinde halen mevcudiyetini koruyan ahşap caminin yakınlarında olmalıdır.[915]

Medresenin varlığını yukarıda öz geçmişi verilen Cide Medresesi müderrisi İsmail Hakkı Efendi ile ilgili verilen bilgilerden anlaşılmaktadır.[916]

VII. Daday Medreseleri ve Uleması

1. Kolukaraoğlu Medresesi

Daday Kolukaraoğlu Medresesi'nin yapılış tarihi tespit edilememiştir. Medresenin banisi Kolukaraoğlu Hacı Hüseyin Ağa'dır.[917] Hayır sahibi olduğu anlaşılan Kolukaraoğlu Hacı Hüseyin Ağa, Daday'da bir de cami yaptırmıştır. Caminin 1247/1831-1832 tarihli kitabesinde *"Sâhibü'l-hayrât ve'l-hasenât ve râğibü'l-cennât ve'd-derecât Kolukaraoğlu Hüseyin Ağa hayrâtıdır. 1247"* yazmaktadır.[918] Medresenin banisi de aynı kişi olduğuna göre aynı tarihlerde yapılmış olmalıdır. Fazıl Çifçi, medresenin cami ile birlikte aynı tarihte Hacı Hüseyin Ağa ve eşi Gülsüme Hanım tarafından yaptırıldığını dile getirmektedir.[919] 1270/1854 yılında vefat ettiği anlaşılan Hacı Hüseyin Efendi, yaptırdığı cami ve medrese için 1249/1833 yılına ait vakfiyede cami görevlileri ile birlikte müderrise ödenecek ücret miktarları ile ilgili bir düzenleme yapmıştır.[920]

2 Rebiulevvel 1258/13 Nisan 1842 tarihinde verdiği dilekçede ise kendi cebinden 150 kese akçeyi aşan bir meblağ harcayarak cami ve derununda medrese odalarını inşa ettirdiğini, ancak minare ve su yollarının yapımına gücünün yetmediğini belirterek Kastamonu sancağının muhassıllık cizyesinden bu eksiklerin tamamlanması için yardım talebinde bulunmuştur.[921]

Kastamonu ve Maarif Salnâmeleri ile Meşihat arşivindeki kayıtlarda medresenin 1332/1914 yılları da dâhil olmak üzere Osmanlı'nın son zamanlarına kadar tedris faaliyetini sürdürdüğü görülmektedir.[922]

Daday hükümet konağı yanında bulunan[923] medresenin daha sonraki dönemleriyle ilgili bir kayda rastlanılamamış ve akıbeti, ne zaman yıkıldığı konusunda bir malumat elde edilememiştir.

---

[915] Cide Çavuş Köyü Camii için bkz. EK: 61.
[916] İMMA, MSH. DFT02, 02307/1, s. 70.
[917] KVS 1286, s. 76; SMNU 1317, s. 1317; SMNU 1318, s. 1490; İMMA, MSH. DFT02, 02308/1, s. 108.
[918] Gökoğlu, *Paphlagonia –Paflagonya*, s. 233.
[919] Çifçi, *Kastamonu Camileri,* II, 80.
[920] Çifçi, *Kastamonu Camileri,* II, 81.
[921] BOA, A.}MKT., 2-5.
[922] KVS 1286, s. 76; SMNU 1321, s. 619; İMMA, MSH. DFT02, 02308/1, s. 108.
[923] Çifçi, *Kastamonu Camileri,* II, 82.

Tablo 28: Kolukaraoğlu Medresesi Müderris Kadrosu ve Öğrenci Sayıları Tablosu

S. N.	Sene	Müderris Adı	Öğrenci Sayısı
1	1286/1869-70	Kütahyalı Halil Hilmi Efendi	15[924]
2	1293/1876	Mehmed Hilmi Efendi	10[925]
	1317/1899-1900	Mehmed Hilmi Efendi	35[926]

a. Kütahyalı Halil Hilmi Efendi

Kolukarazâde Medresesi müderrisi Kütahyalı Halil Hilmi Efendi'nin 1286/1869-70 yılında medresenin hoca kadrosunda yer aldığı ve bu yıllarda 15 öğrenci ile tedris faaliyetini yürüttüğü anlaşılmaktadır.[927]

b. Mehmed Hilmi Efendi

1293/1876 yılından itibaren Daday Kolukarazâde Medresesi'nde müderris olarak görev yaptığı anlaşılan Mehmed Hilmi Efendi, bu medresede uzun yıllar vazife yapmış olup 1293/1876-1296/1879-80 yıllarında 10,[928] 1317/1899-1900, 1318/1900-01 ve 1319/1901-02 yıllarında neredeyse üç kat artarak 32, 1321/1903-04 yılında ise 35 öğrenciye eğitim verdiği anlaşılmaktadır.[929] İstanbul Müftülüğü Taşra Devriye Müderrisleri defterinde verilen bilgilere göre 1332/1914 yılında bile görev başında bulunduğu anlaşılan Mehmed Hilmi Efendi'nin bu yıllarda okuttuğu öğrenci sayısına ilgili defterde yer verilmemiştir.[930]

2. Avniye Medresesi

Avniye Medresesi Daday kazasına tabi Karacaağaç Divanı köylerinden Kalem karyesinde oturan ulemadan Mevlâ Hüseyin Vehbi Efendi İbn Satı b. Ahmet tarafından yaptırılarak 1290/1873 tarihine yakın bir zamanda hizmete sokulmuştur.[931]

24 Receb 1290/ 17 Eylül 1873 tarihinde Mehmet Çavuş b. Hasan mahzarında vakfının tescili yapılan Avniye Medresesi, Daday kazasında bulunan Pazar mevkiinde olup hudutları: *"Bir taraftan Çıplakoğlu Ali bin Hasan tarlası, bir taraftan dere ve tarafeyni tarık-ı âm ile mahdut sınırlar*

[924] KVS 1286, s. 76.
[925] KVS 1293, s. 144; KVS 1294, s. 164; KVS 1296, s. 116; KVS 1296, s. 120.
[926] SMNU 1317, s. 1317, SMNU 1318, s. 1490; SMNU 1319, s. 756; SMNU 1321, s. 619; İMMA, MSH. DFT02, 02308/1, s. 108.
[927] KVS 1286, s. 76.
[928] KVS 1293, s. 144; KVS 1294, s. 164; KVS 1296, s. 116; KVS 1296, s. 120.
[929] SMNU 1317, s. 1317, SMNU 1318, s. 1490; SMNU 1319, s. 756; SMNU 1321, s. 619.
[930] İMMA, MSH. DFT02, 02308/1, s. 108.
[931] VGMA, Defter No: 587/3-1, s. 61, sr. 79; İMMA, SAİD, 177/9, 1.

içerisinde" üst katı birbirine bitişik dokuz oda, bir sofa; alt katı birbirine bitişik sekiz dükkân, bir oda ve bir kahvehane ile bir miktar bahçeden oluşmaktadır.[932]

Vakfiyenin şartları şu şekildedir:

1. Üst katta bulunan dokuz odadan biri ilim neşri için medresede bulunan zata verilecek,
2. Diğer odalar medresede ilim öğrenmeye gelen talebelerin iskânı için tahsis edilecek,
3. Altta bulunan dükkânlar, oda ve kahvehane mütevelli eliyle kiraya verilecek ve elde edilen gelir medresede müderris olan zata verilecek,
4. Medresenin tevliyet ve tedris ciheti hayatta olduğu sürece Hüseyin Vehbi Efendi'de olacak, vefatından sonra ise batnen ala batnin erkek evlatlarından İslami ilimlerde istidadı ve kabiliyeti olana yukarıda ifade edilen dükkân gelirleri mukabilinde tevcih olunacaktır. Kendi soyunun İslami ilimlere ehil olmaması halinde ise mahkeme kararıyla dükkân gelirleri mukabilinde ehil olan zata tevcih olunacaktır.[933]

Tedris hizmetini uzun yıllar Hüseyin Vehbi Efendi'nin gözetiminde sürdüren Avniye Medresesi'nin 1317/1899 ve sonrasında basılan Maarif Salnâmelerinde banisinin ahali olduğu dile getirilmektedir.[934] Medresenin banisi ile ilgili yukarıda verilen bilgi ile bu bilginin çeliştiği görülmektedir. Bu çelişkili durumun izalesi babında iki ihtimal akla gelmektedir. Birincisi Hüseyin Vehbi Efendi'nin yaptırdığı medrese zamanla harap olarak yıkılmış olabilir. İkincisi ise bir yangın neticesinde yok olmuş olabilir.

Arşiv belgelerinde medresenin müderris kadrosunda iki isme rastlanılmaktadır. Birincisi Avniye Medresesi'nin banisi ve ilk müderrisi Hüseyin Vehbi Efendi, ikincisi Hüseyin Vehbi Efendi'nin oğlu Daday Müftüsü Mehmed Rüşdü Efendi.

Medresenin son durumu ve akıbeti hakkında bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Tablo 29: Avniye Medresesi Müderris Kadrosu ve Öğrenci Sayıları Tablosu

S. N.	Sene	Müderris Adı	Öğrenci Sayısı
1	1292/1875-76	Hüseyin Vehbi Efendi	50[935]
2	1317/1899-1900	Hüseyin Vehbi Efendi	110[936]
	1321/1903-04	Hüseyin Vehbi Efendi	120[937]
3	1324/1906-07	Mehmed Rüşdü Efendi	-[938]
	1332/1914	Hüseyin Vehbi Efendi	15[939]

[932] VGMA, Defter No: 587/3-1, s. 61, sr. 79. Taşra Devriye müderrisleri Defterinde de medrese vakfının 8 bab dükkân, bir bab oda, bir kahvehaneden oluşan akarlarının olduğu dile getirilmektedir. Bkz. İMMA, MSH. DFT02, 02308/1, s. 108.
[933] VGMA, Defter No: 587/3-1, s. 61, sr. 79.
[934] SMNU 1317, s. 1317; SMNU 1318, s. 1490.
[935] KVS 1292, s. 168; KVS 1293, s. 144; KVS 1294, s. 164; KVS 1295, s. 116; KVS 1296, s. 120.
[936] SMNU 1317, s. 1317; SMNU 1318, s. 1490; SMNU 1319, s. 756.
[937] SMNU 1321, s. 619.
[938] İMMA, SAİD, 177/9, 4/1.
[939] İMMA, MSH. DFT02, 02308/1, s. 107.

a. Hüseyin Vehbi Efendi

Daday Avniye Medresesi'ni kuran, yapmış olduğu binayı vakfiye ile medreseye dönüştüren Hüseyin Vehbi Efendi, Daday kazasının Karaağaç Dîvanına bağlı Kalem karyesinden Satı B. Ahmed'in oğludur.[940] Aile Kavuçzâde olarak bilinmektedir.[941] Hüseyin Vehbi Efendi'nin tahsil hayatı ve hocaları tespit edilememiştir.

Eğitime başladığı andan itibaren medresenin müderrislik vazifesini de uhdesinde bulunduran Hüseyin Vehbi Efendi'nin bu medresede uzun yıllar vazife ifa ettiği anlaşılmaktadır. 1292/1875-76 yılında 50 öğrenci ile tedris faaliyetlerini sürdürdüğü görülen Hüseyin Vehbi Efendi, bu yıllarda *Tasdîkât, Fenarî* ve *Câmi* dersleri okutmuştur.[942] 1293/1876-1296/1878-79 yıllarında ise okuttuğu öğrenci sayısı 60'a çıkmıştır.[943] 1317/1899-1900 - 1319/1901-02 yıllarında ise öğrenci sayısı neredeyse iki katına çıkarak 110 olmuştur.[944] 1321/1903-04 yılında ise bu sayı 120 olmuştur.[945] 1332/1914 yılında dahi vazifesinin başında olan Hüseyin Vehbi Efendi'nin bu yıllarda okuttuğu öğrenci sayısı anlaşılmaz bir şekilde 15'e kadar düşmüştür.[946]

Hüseyin Vehbi Efendi müderrislik vazifesinin yanında 1311/1893-94 - 1319/1902 yılları arasında Daday kazası mahkeme azalığı vazifesini de uhdesinde bulundurmuştur.[947]

Aynı medresede müderrislik ve Daday müftülüğü yapan Mehmed Rüşdü Efendi'nin[948] babası olan Hüseyin Vehbi Efendi'nin vefat tarihi tespit edilememiştir.

b. Mehmed Rüşdü Efendi (1279/1862 – 1924)

Mehmed Rüşdü Efendi, Daday kazasının Kalem karyesinden Avniye Medresesi müderrisi Kavuçzâde Hüseyin Vehbi Efendi'nin oğlu olup 15 Muharrem 1279/13 Temmuz 1862 tarihinde aynı köyde dünyaya gelmiştir.

İlk tahsil hayatına Kalem karyesinde bulunan Sıbyan mektebinde başlamıştır. Ardından Daday kazasında bulunan Rüştiye mektebine girerek dört sene sonra buradan birincilikle şehâdetnâme alarak mezun olmuştur. Daha sonra Avniye Medresesi müderrisi babası Hüseyin Vehbi Efendi'nin tedris halkasına dâhil olmuştur. Babasından sarf, nahiv ve mantık okumuş, ardından İstanbul'a giderek Irgat

[940] VGMA, Defter No: 587/3-1, s. 61, sr. 79.
[941] İMMA, SAİD, 177/9, 4/1.
[942] KVS 1292, s. 168
[943] KVS 1293, s. 144; KVS 1294, s. 164; KVS 1295, s. 116; KVS 1296, s. 120.
[944] SMNU 1317, s. 1317; SMNU 1318, s. 1490; SMNU 1319, s. 756.
[945] SMNU 1321, s. 619.
[946] İMMA, MSH. DFT02, 02308/1, s. 108.
[947] 7 Zilhicce 1319/15 Şubat 1902 tarihinde Mektubî kaleminden Kastamonu vilayetine yazılan yazıda Hüseyin Vehbi Efendi'nin sekiz yıldan beri Daday mahkemesi azalığı yapması nedeniyle müderrislik vazifesini yerine getiremediği, bu durumun düzeltilmesi gerektiği konusunda Daday'dan kitapçı esnafı Abdullah Efendi'nin verdiği dilekçenin gereğinin yapılması istenilmektedir. Bkz. BOA, DH.MKT., 452-51.
[948] İMMA, SAİD, 177/9, 1.

pazarındaki Çorlulu Ali Paşa Medresesi'ne kaydolmuştur. Burada Bayezid dersiamlarından Eflâni'li Osman Feyzi Efendi'nin ders halkasına dâhil olarak 13 sene sonunda tekmil-i nüsah ederek dini ve alet ilimleri ile ferâiz ilminden icâzetnâme almaya muvaffak olmuştur. İcazetname aldıktan sonra Daday'a dönmüş ve babasının medresesinde tedrisata başlamış ve burada on yıl kadar hocalık yapmıştır.

14 Muharrem 1324/10 Mart 1906 tarihinde ders vekâletince yapılan ruus imtihanına girerek başarılı olan Mehmed Rüşdü Efendi, bir dönem Bayezid Camii'nde de tedrisatta bulunmuştur.

Meşihat makamınca müftü bulunmayan kazalara yeni müftü ataması yapılmaya başlanınca Daday kazası tarafından yapılan seçimde ekseriyetin oyunu alarak 9 Şevval 1327/24 Ekim 1909 tarihinde Meşihatın menşuru ile 400 kuruş maaşla Daday müftülüğüne tayin olunmuştur.[949]

Milli mücadelede Ankara fetvasına imzasını atarak katkı sağlayan, vatanın tehlikede olduğunu, mukavemet gösterilmediği takdirde haçlıların bütün vatanı istila edeceğini belirterek başta din adamları olmak üzere halkı direnişe çağıran Mehmed Rüşdü Efendi, 8 Kasım 1924 tarihinde Daday müftüsü iken vefat etmiştir.[950]

VIII. Devrekâni Medreseleri ve Uleması

1. İsmail Bey Medresesi

Devrekâni kazası Yeniceköy'de olduğu bilinen İsmail Bey Medresesi'nin yapılış tarihi tespit edilememiştir. 937/1530-31 yıllarına ait tapu tahrir kayıtlarında Yeniceköy'de İsmail Bey Medresesi ve vakfı gelirleri ile ilgili bir malumat verilmemektedir.[951] 1566 tarihli vakıf tahrir defterinde ise İsmail Bey tarafından Yeniceköy'de bir medrese yaptırıldığı ifade edilmektedir.[952] 10 Şaban 1252/20 Kasım 1836 tarihli arşiv belgesinde ise Yeniceköy Medresesi'nden söz edilmekte, ancak banisi konusunda bir bilgiye yer verilmemektedir. İlgili belgede Yeniceköy'deki medrese ile ilgili: "*Nezâret-i evkâf-ı hümâyuna mülhak evkâftan Devrekâni kazasına tabi Yenice karyesinde vâki medresenin vakfı olan mezranın mahsûliyle kazâ-i merkûmede İsmail Bey cami-i şerifinde vazîfe-i muayyene ile dersiamlık ve yine cami-i şerif-i mezkûr vakfından almak üzere yevmi on akçe vazife ile hitabet ve*

[949] İMMA, SAİD, 177/9, 1, 2, 3, 4/1-2. Mehmed Rüşdü Efendi'nin fotoğrafı ve tercüme-i hal varakası için bkz. EK: 62, 63. Mehmed Rüşdü Efendi'nin Daday Müftüsü olarak olarak atanmasıyla ilgili Meşihat arşivi müftü defterinde: *"Daday kazası müftülüğü Kastamonu vilâyetinden vaki olan inhâ üzerine 9 Şevval 1327 tarihinden ulemây-ı mahalliyeden Mehmed Efendi uhdesine tefviz olunmuştur"* denilmektedir. İlgi belge için bkz. EK: 64.

[950] Sarıkoyunlu, *Milli Mücadelede Din Adamları,* II, 160.

[951] Tosunoğlu, *XVI. Yüzyılda Kastamonu Sancağı,* s. 141.

[952] Fazıl Çifçi, Devrekâni'de bulunan Tevfikiye Medresesi ile İsmail Bey Medresesi'nin aynı medrese olabileceği konusunda bir kanaate varılamadığını ifade etmektedir. Bkz. Çifçi, *Kastamonu Camileri,* II, 110. Şaban 1276 /1860 tarihli vakfiyede yer alan bilgilere göre Devrekâni Kazası Pazar adlı yerde yapılan Tevfikiye Medresesi'nin banisi Hatibzâde Hacı Numan Ağa ve Altıkulaçzâde Hacı Mustafa Ağa'dır. Devrekâni kazasına tabi Yeniceköy ile Devrekâni Pazar yeri farklı yerler olduğundan aynı medrese olmaları mümkün görünmemektedir. Bkz. VGMA, Defter No: 583, s. 22, sr. 16.

yevmi beş akçe vazife ile muarriflik cihetleri mutasarrıfı Seyyid İbrahim Halife hüsn-ü rızasıyla erbâb-ı liyâkatten Seyyid Mehmed Lütfullah ve Seyyid İbrahim b. Mustafa Halifelere ferâğ ve kasr-ı yed ve yedinde olan beratlarını teslim ve red eylemiş olduğundan bahisle tevcihâtı kazâ-i mezbur nâibi savbı çâkeriye havale bildirilen…"[953] denilmektedir. Burada medreseyi İsmail Bey'in yaptırdığına dair bir ifade bulunmamakla birlikte İsmail Bey Camii vazifelilerinin medrese vakfının mahsulünün mutasarrıfı oldukları belirtilmektedir. Medresenin akıbeti hakkında bilgi elde edilememiştir.

2. Tevfikiye Medresesi

Devrekâni kazasında bulunan Tevfikiye Medresesi ile ilgili 1 Şaban 1276/24 Ocak 1860 tarihli bir vakfiye bulunmaktadır. Bu vakfiyeye göre Tevfikiye Medresesi, Devrekâni kazasında Pazar adlı yerde; Küre kazasının Erik-i Bahâeddin divanından Hatibzâde el-Hac Numan Ağa b. Hasan b. El-Hac İdris ile Devrekâni kazası Dükkanözü divanı ahalisinden Altıkulaçzâde el-Hac Mustafa Ağa b. Ömer b. İsmail Efendilerin ortaklaşa satın aldıkları arsa üzerine etrafında biryan ve kireç kuyuları ile Keremlizâde Ahmed'in kahvesi ve yol bulunan etrafı taş duvar ile çevrili arsa üzerine inşa edilmiştir.

Yirmi odalı olarak inşa edilmiş olan medrese müştemilatıyla birlikte tek katlı ahşaptan yapılmış ve adına Tevfikiye denilmiştir.[954]

Vakfiyenin ilgili bölümü şu şekildedir: *"Sebeb-i tahrîr-i kitâb ve mûceb-i tastîr-i hitâb oldur ki, sâhibü'l-hayrât ve'l-hasenât Kastamonu sancağı kazalarından Küretû'n-Nuhâs kazası divanlarından Erik-i Bahâüddin dîvânı ahalisinden Hatibzâde el-Hac Nûman Ağa ibni Hasan ibni'l-Hac İdris ve yine sancâğ-ı mezkûr kazalarından Devrekâni kazası divanlarından Dükkanözü divanı ahalisinden Altıkulaçzâde el-Hac Mustafa Ağa ibni Ömer ibni İsmail nam kimesneler meclis-i şer'i şerif ve mahfel-i din-i münîfde zikri câi vakıflarına li-ecli't-tescil mütevelli nasb ve tayin eyledikleri sâlifü'z-zikir Devrekâni kazası kurasından Emir Hüseyin karyesi ahalisinden Tunusluzâde Es'adullah Bey ibni Mustafa bin Hasan mahzarında her biri bi't-tav'i ve'r-rıza ikrâr-ı sahîh-i şer'î ve itirâf-ı sarîh-i mer'i edüp vakf-ı âti'l-beyanın sudûruna değin yedimizde şirâen ve iştirâken mülk-ü sarihimiz olan sâlifü'l-beyan Devrekâni kazasında Pazar nam mahalde kâin etraf-ı erbaası biryan ve kiraç kuyuları ve Keremlioğlu Ahmed kahvehanesi ve tarik-i âm ile mahdûd ve mümtâz ve etrafı taş duvar ile muhât arsa ve üzerine müşterek malımızdan bina ve inşasına muvaffak olduğumuz tahtânı yirmi bab hücûrâtı ve müştemilâtı sâire-i mâlûmeyi hâvi Tevfikiye namıyla tesmiye olunan bir bab ahşab medrese-i ilmiye ve ittisalinde kâin her biri birbirine muttasıl kezâlik müşterek malımız olan onbir adet ahşab dükkânımızı …"*

[953] BOA, C.EV., 444-22481.

[954] VGMA, Defter No: 583, s. 22, sr. 16. Fazıl Çifçi, bu medresenin Tunusluzâde Sadullah (Esadullah olmalı) Ağa tarafından yaptırıldığını dile getirmektedir. Hâlbuki vakfiyeden de anlaşılacağı üzere Tunusluzâde Esadullah Ağa, medresenin banisi değildir. O, ilgili vakfiyede de açık olarak ifade edildiği gibi sadece vakfiye tescil edilirken mahdar olarak bulunan ve vakfın tevliyeti kendisine tevcih edilen kişidir. Bkz. Çifçi, *Kastamonu Camileri,* II, 110.

Medresenin vakfiye şartları şu şekildedir:

1- Medresede dini ve şeri ilimler okutulacak,

2- Her odada üç talebe kalacak, bir talebeye iki oda asla verilmeyecek,

3- Şeri bir özrü olmadıkça kırk gün tahsilini terk eden odadan çıkarılacak ve yerine başkası alınacak,

4- İstanbul'da uygulanan eğitim sistemi ve düzeni bu medresede uygulanacak,

5- Kastamonu meclis-i kebirinde yapılacak sınavda başarılı olan, ehliyeti ve zühdü bilinen kişi Şeyhülislam'ın işareti ile medreseye müderris olarak tayin edilecek,

6- Müderris olan kişi medresede kalan ve dışarıdan devam eden talebelere tatil günleri olan üç aylar ve Zilhicce ayı haricinde medresede sekiz ay dini ve şeri ilimlerde ders okutacak,

7- Müderrisin vefat etmesi halinde yeni hoca konusunda aynı usul üzere seçim yapılacaktır.

Medreseye gelir getirmesi için bağışlanan birbirine bitişik on bir dükkân mütevelli ve müderris eliyle kiraya verilecek ve elde edilecek gelirin:

1. Yıllık 1200 kuruşu medresenin müderrisine verilecek,
2. Medresenin talebelerinden birisi bevvab seçilip kendisine yıllık 100 kuruş ödenecek,
3. Artan kira geliri ise mütevelli ve müderris eliyle onu on bir buçuk kuruş hesabıyla rehn-i kavî ve kefîl-i melî ile irbah ve istirbah olunup elde edilen nema dahi bu usul ile çalıştırılacak ve dükkânlar ile medresenin tamir ve vergisine ödenecektir. Bu gelirden fazla kalır ise mahalli meclisin mazbatası ve Şeyhülislamın işaretiyle müderris ve bevvabın maaşına zam yapılabilecektir.

Vakfın tevliyet ciheti ber hayat olduğu sürece hasbi olarak Esadullah Efendi'de olacak, Esadulllah Efendi'nin vefatından sonra ise vâkıfların erkek çocuklarından en uygun olanında kalacak, diğer çocukları da hasbi olarak gözetmen olacaklardır. Nesillerinin kesilmesi durumunda ise medresede müderris olan zata meşruta olacaktır.[955]

Tevfikiye Medresesi 1317/1899-1900 yılında basılan Maarif Salnâmelerinde Osman Efendi Medresesi olarak anılmaktadır.[956] Bu ifade önceki yapılan medresenin ahşap olması dikkate alındığında ya yıpranmasından ya da yangın vs. afetten dolayı eski medresenin yıkılıp aynı zamanda medresenin müderrisi de olan Hacı Osman Efendi tarafından yeniden yaptırılmış olması ihtimalini akla getirmektedir.

[955] Vakfiyenin şuhüdü'l-hâli arasında Dersiamdan Sırtlı Ali Efendi, Dersiamdan eş-Şeyh el-Hac Ahmed Efendizâde es-Seyyid Mehmed Aziz Efendi, Nasrullah Kadı Camii imamı Çelenlizâde Hafız Mehmed Efendi de bulunmaktadır. Bkz. VGMA, Defter No: 583, s. 22, sr. 16.
[956] SMNU 1317, s. 1316; SMNU 1318, s. 1488.

Medrese ile birlikte yanındaki cami arsası Hayrat Satış Kütük Defterine göre 1331 liraya satılmış olup satış tarihi ve kayıt numarası tespit edilememiştir. Bugün Devrekâni halk pazarının kurulduğu alanın üst tarafında yer alan arsa üzerinde pazarcılar tezgâh açmaktadır.[957]

Tevfikiye Medresesi'nde müderris kadrosu haricinde görev yapan önemli şahsiyetlerden birisi de Ankaralı Ahmed Hilmi Efendi'dir. Ahmed Ziyâüddin Gümüşhanevî'nin hadis halkasına katılarak icazet almış, aynı zamanda irfani terbiyeyi görmüş olan Ahmed Hilmi Efendi, O'nun halifeleri arasında yer almıştır. Bir dönem İzmit Gazi Süleyman Paşa, nam-ı diğer Orhan Medresesi'nde müderrislik vazifesini de yürüten Ahmed Hilmi Efendi, Orhan Camii'nin imamlık, hatiplik ve diğer cihetlerini de üstlenmiştir. 31 Mart hadisesine adı karışan Ahmed Hilmi Efendi, Hareket ordusunun İstanbul'a girmesini istememesi ve Volkan gazetesine gönderdiği mektupta önce yazıp sonra sildiği *"Zâtınıza yirmi bin kimse ile tavsiye"* cümlesinden dolayı yapılan yargılama neticesinde beş yıl Kastamonu'ya sürgün edilmiş ve Devrekâni'ye gelerek Tevfikiye Medresesi'ne sığınmış, burada tedris faaliyetlerine devam ederek üç yıl boyunca medresenin camiinde talebelerine ders okutmuştur. [958]

Kastamonu'da ilmi faaliyetlerine devam eden Ahmed Hilmi Efendi, burada *"Muhibbi'l-fıkh li hıfzi'd-dîn"* adlı eserini yazarak 1328/1920 senesinde yayınlatmıştır. Eserinin hemen girişinde bu kitabı ne gaye ile yazdığını ifade etmektedir.[959]

Tablo 30: Devrekâni Tevfikiye Medresesi Müderris Kadrosu ve Öğrenci Sayıları Tablosu

S. N.	Sene	Müderris Adı	Öğ. Sy.
1	1290/1873-74	Osman Fevzi Efendi	25[960]
2	1317/1899-1900	Hacı Osman Efendi	61[961]
	1332/1914	Hafız Osman Efendi	45[962]

[957] Ahmet Uçar, *Kastamonu ve İlçelerinde Satılan Vakıf Eserleri*, s. 24.

[958] Necdet Yılmaz, "Ahmed Ziyaeddin-i Gümüşhânevi'nin Halifelerinden Ahmed Hilmi Efendi'nin Hayatı, Şahsiyeti ve Eserleri", *İslam Araştırmaları,* Temmuz-Aralık 2015, sy. 24, s. 167, 182. Ahmed Hilmi Efendi, 31 Mart vakasından dolayı yargılanmış ve ceza almıştır. Konuyla ilgili birinci harb-i örfiyenin verdiği karar şöyledir: *"İttihâd-ı nâam-ı mübecceli altında cemiyyet-i fesâdiye teşkil etmiş olan Volkan gazetesi sahibi Derviş Vahdetî'ye mektup göndermesinden ve mektup münderecâtının fesâdâmiz bulunmasından dolayı tevkif edilmiş olan İzmid sancağında Sultan Orhan medresesi müderrisi ve mezkür sancakta mekteb-i i'dâdî ulûm-u diniyye muallimi altmış yaşında Ankaralı Hacı Ahmed Hilmi Efendi İbni Mehmed hakkında Birinci Dîvânı harb-i örfide cereyan eden muhâkeme neticesinde merkûmun irticâiyyûndan olduğu ve Derviş Vahdetî'nin cemiyetine mensup bulunduğu taayyün etmeyip ancak mezkûr mektupta Hareket Ordusu zâbıtânı ve efrâdına İstanbul'a girmemelerini ve asâkir-i âsiyeye karşı silah istimal etmemelerini tavsiye etmiş ve mektub hâşiyesinde: "Zâtınıza yirmi bin kimse ile tavsiye" cümlesinin yazılıp silinmiş olmasına nazaran kendisinin şüpheli eşhâstan bulunduğu anlaşıldığından idâre-i örfiye kararnamesinin altıncı maddesine tevfîkan memleketi olan Ankara vilayetiyle elyevm ikamet ettiği İzmid sancağından gayri bir mahalle beş sene müddetle nefy edilmesine vicâhen müttefekan karar verildi. Fî 16 Cemaziyelevvel 1327."* Bkz. BOA, İ.AS., 85-11.

[959] Ahmed Hilmi Efendi, *Muhibbi'l-fıkh li hıfzi'd-dîn*, İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, 1328, s. 2. 3. İlgili kitabın ilk girişi sayfası için bkz. EK: 65.

[960] KVS 1290, s. 131; KVS 1291, s. 152; KVS 1292, s. 166. KVS 1293, s. 144; KVS 1294, s. 164; KVS 1295, s. 116; KVS 1296, s. 120.

[961] SMNU 1317, s. 1316; SMNU 1318, s. 1488; SMNU 1319, s. 756; SMNU 1321, s. 618.

[962] İMMA, MSH, DFT02, 02308/1, s. 102. Hafız Osman Fevzi Efendi, Hacı Osman Efendi'nin torunudur. Ahmed Hilmi Efendi'den "Delailü'l-Hayrat ve Kaside-i Bürde" icazetleri almıştır. Bkz. Necdet Yılmaz, "Ahmed Ziyâeddin-i Gümüşhânevi'nin Halifelerinden Ahmed Hilmi Efendi'nin Hayatı, Şahsiyeti ve Eserleri", s. 182.

a. Osman Fevzi Efendi

Kulaksızzâde olarak bilinen[963] Tevfikiye Medresesi müderrisi Osman Fevzi Efendi, 1290/1873-74 ve 1291/1874-75 yıllarında 25, 1292/1875-76 yılında 150 öğrenciye *Celâl, Fenârî* ve *Kâfiye* derslerini okutmuştur. 1293/1876-77 - 1296/1878-79 yıllarında ise öğrenci sayısının azalarak 65'e düştüğü anlaşılmakla birlikte bu yıllarda okuttuğu dersler hakkında bilgi elde edilememiştir.[964]

1317/1899-1900 yılından itibaren basılan Maarif Salnâmelerinde tekrar ismine rastlanılan Osman Efendi, bu sefer Hacı Osman Efendi olarak ifade edilmektedir. Buna göre 1317/1899-1900 - 1319/1901-02 yılları arasında 61, 1321/1903-04 yılında ise 63 öğrenciye ders okutmuştur.[965] Hacı Osman Efendi, kurtuluş savaşında da aktif rol almış ve Devrekâni'de kurulan Müdafaa-i Hukûk Cemiyeti'nde ikinci başkan olarak görev üstlenmiştir.[966] Hacı Osman Efendi'nin vefat tarihi tespit edilememiştir.

b. Hafız Osman Efendi

Hafız Osman Efendi, Ahmed Hilmi Efendi'nin "*Delailü'l-Hayrat* ve *Kaside-i Bürde*" icazetleri verdiği kişi olup Hacı Osman Efendi'nin torunudur.[967] 1332/1914 yılında Tevfikiye Medresesi'nde 45 talebe ile müderrislik yapmaya devam eden Hafız Osman Efendi'nin bu görev karşılığında yıllık 200 kuruş maaş aldığı anlaşılmaktadır.[968]

3. Mehmed Efendi Medresesi

Şişmanoğlu Medresesi de denilen Mehmed Efendi Medresesi, Devrekâni Kurt Şeyh mahallesinde 1312/1894 yılında Şişmanzâde İbrahim Efendi tarafından yaptırılmıştır. Medrese Şişmanzâde İbrahim Efendi'nin satın aldığı arsa üzerine yapılmış olup 11 bab hücre, dört göz abdesthane, bir miktar havlu ve cümle kapısından oluşmaktadır.

Medresenin isminin Mehmed Efendi Medresesi olması, banisi İbrahim Efendi'nin babasının ismini yaşatmak gayesi gütmüş olmasından kaynaklanmış olmalıdır.

21 Muharrem 1312/25 Temmuz 1894 tarihli vakfiyede medresenin yapım süreci şu şekilde ifade edilmektedir:

---

[963] Çifçi, *Kastamonu Camileri,* II, 110.
[964] KVS 1290, s. 131; KVS 1291, s. 152; KVS 1292, s. 166. KVS 1293, s. 144; KVS 1294, s. 164; KVS 1295, s. 116; KVS 1296, s. 120.
[965] M.S. 1317, s. 1316; SMNU 1318, s. 1488; SMNU 1319, s. 756; SMNU 1321, s. 618.
[966] Peker, *1918-1923 İstiklal Savaşının Vesika ve Resimleri,* s. 94.
[967] Necdet Yılmaz, "Ahmed Ziyâeddin Gümüşhânevi'nin halifelerinden Ahmed Hilmi Efendi'nin Hayatı, Şahsiyeti ve Eserleri", s. 182.
[968] İMMA, MSH, DFT02, 02308/1, s. 102.

"…*Medine-i Kastamonu nevâhîsinden Devrakâni nâhiyesi ulemâsından Şişmanzâde İbrahim Efendi ibni Mehmed bin Ahmed… Devrekâni kasabasının Kurt Mescid-i şerîfi ittisâlinde vâki bâ sened-i defter-i hâkânî şirâen yedimde milk ve hakk-ı sarihim olup etrafı erbaası Demircioğlu kerîmesi Şerife Hanım binti Mustafa menzil ve Şekeroğlu Mustafa hanesi ve mescid-i şerifi mezkûr ve tarik-ı âm ile mahdûd bir kıta milk arsam üzerine müceddeden inşâ ve ihyâsına muvaffak bi'l-hayr olduğum fevkâni ve tahtâni onbir bap hücürât ve dört göz apdesthâne ve bir mikdar havlı ve bir cümle kapusu ve müştemilâtı sâire-i malûmeyi hâvi cemii tevâbi' ve levâhikıyle bir kıta medresemi…"*

Şişmanzâde İbrahim Efendi ayrıca 3000 kuruş vakfetmiştir. Bu 3000 kuruş mütevelli eliyle rehn-i kavî veya kefîl-i melî ile onu on bir buçuk hesabı üzere çalıştırılarak vefatına kadar kendi elinde olmak kaydıyla medrese için münasip dükkân ve arsa satın alınarak vakfın gelirlerine katkı sunmak için satın alınan üzere arsa üzerine dükkân inşa edilecektir. Vakfın tevliyeti ve medresenin müderrislik cihetleri vefat edene kadar İbrahim Efendi'de kalacak, vefatından sonra ise müderrislik ve tevliyet cihetleri erkek çocuklarından erşed, aslah ve a'lemine kalacaktır. Erkek çocukları cihetinden soyunun inkırazı halinde ise kız evlatları tarafına geçecektir.

Vakıftan elde edilen gelirler şu şekilde harcanacaktır:

1- Yıllık beş yüz kuruş medrese müderrisine,
2- Yüz kuruşu mütevelli cihetine,
3- Elli kuruşu medrese bevvabına,
4- Elli kuruşu medresenin abdesthanelerin aydınlatılması için gazyağı satın alınmasına,
5- Fazla kalması durumunda ise fazla kalan meblağ mütevelli elinde muhafaza edilerek vakfın gerekli masraf ve harcında kullanılacaktır.[969]

Vakıflar genel müdürlüğü arşiv kayıtlarında Devrekâni kazasında Kastamonu İl Kültür Envanteri listesinde 12.04.1980 tarih ve 2159 numara ile kayıtlı Şişmanoğlu ismiyle tesmiyeli bir hamam bulunmaktadır.[970] Bu hamamın vakfın gelirleriyle yaptırılmış olması veya İbrahim Efendi'nin ailesinin birinin yaptırmış olması ihtimali yüksektir.

Medresenin ne zaman yıkıldığı ve son durumu hakkında bir bilgi elde edilememiştir.

a. Şişmanzâde İbrahim Efendi

[969] VGMA, Defter No: 1993, s. 199.
[970] https://korumakurullari.ktb.gov.tr/Eklenti/41320,kastamonu-envanter-son.pdf?0 (erişim: 04.12.2022).

Şişmanzâde İbrahim Efendi'nin doğumu, ailesi, tahsil hayatı hakkında bir bilgi elde edilememiştir. Ancak yaptırmış olduğu medresenin vakfiyesinde kendisinden "Devrekâni nahiyesi ulemasından" diye söz edilerek babasının adının Mehmed olduğu kaydı düşülmektedir.[971]

Medreseyi inşa eden ve 3000 kuruş vakfeden İbrahim Efendi, aynı zamanda medresenin müderrisliği ile birlikte tevliyet vazifesini de yürütmüştür. İbrahim Efendi; 1317/1899-1900, 1318/1900-01 ve 1319/1901-02 yıllarında 17,[972] 1321/1903-04 yılında 25 öğrenci ile tedris faaliyetinde bulunmuştur.[973]

IX. İnebolu Medreseleri ve Uleması

1. İnebolu Medresesi

İnebolu Medresesi'nin yapılış tarihi hakkında herhangi bir bilgi elde edilememiştir. 1881 öncesinde yapılmış olmalıdır. Çünkü 29 Zilhicce 1298/12 Kasım 1881 tarihli belgede İnebolu'da çıkan yangında medrese, cami ile mektebin yandığı, masrafların tespiti, ilgili binaların yeniden yapımının planlanması için şehremanetinden mühendis ve memurların gönderilmesi ve masrafların da Hazîne-i Hâssa tarafından karşılanması istenmiştir [974] Bu talep doğrultusunda yerinde yapılan inceleme ve değerlendirmeler neticesinde 1301/1883-84 senesinde padişah namına Hazîne-Hâssa tarafından gönderilen ödenekle medrese inşa edilerek "Hamidiye Medresesi" ismi verilmiştir. Daha sonraki on yıllık süreçte medrese yıpranarak tamire muhtaç hale gelmiştir. 7 Zilkade 1311/12 Mayıs 1894 tarihinde tekrar Hazîne-Hâssa 'dan 13656 kuruş tahsisat ayrılmıştır.[975]

Öğrenci sayısı 1317/1899-1900 yılında 160'a ulaşmıştır.[976] 1320/1902-03'lü yıllarda ise 120'ye düşmüştür.[977] Medresede tedrisata 3 Mart 1924 tarihine kadar devam edilmiş olmalıdır.

---

[971] VGMA, Defter No: 1993, s. 199.
[972] SMNU 1317, s. 1316; SMNU 1318, s. 1488; SMNU 1319, s. 756.
[973] SMNU 1321, s. 618.
[974] BOA, MB.İ., 85-155. Buradan hareketle İnebolu Medresesi'nin yangın öncesinde halkın yardımları ile yapılmış olması ihtimali yüksek görülmektedir. Medresenin yeniden yapımı esnasında WC'lerin binanın alt katına yapılması kokuya neden olmuş, bu durum öğrencileri rahatsız etmiş, neticede 3000 kuruş medresenin yanında alınacak arsa ve 3000 kuruş da yapımında kullanılmak üzere 6000 kuruş hazine-i hassa tarafından tahsis edilmiştir. Bkz. BOA, HH.İ., 130-33. Padişah tarafından yaptırılan bu medresenin yapımı için İnebolu halkı arasında da bir yardım kampanyası başlatıldığı görülmektedir Yardım kampanyası İnebolu halkı tarafından ilgi görür ve 44.000 kuruş toplanır. Bu paranın akıbeti hususunda tartışmalar yaşanır ve soruşturma açılır. Bkz. BOA, MF.MKT., 1076- 17.
[975] BOA, ML.EEM., 204-13; BOA, ML.EEM., 374-69. Medresenin Hazîne-i Hâssa tarafından inşa edildiğini ortaya koyan 19 Zilkade 1321/6 Şubat 1904 tarihli belgede şöyle denilmektedir: *"Müberrât-ı seniyye-i Cenâbı mülûkâneye ilave Hazîne-i Hâssa-i şâhânece mukaddemâ İnebolu kasabasında inşâ edilmiş olan cami-i şerif ve medrese ile mekteb-i rüşdiyenin kapıları bâlâlarına hâk edilmek üzere emsaline tevfikan yapılan mensûr tarihi hâvî varakanın leffen arz ve takdimine ibtidar kılınmış olmakla emr u fermân-ı hümâyun cenâbı pâdişâhî her ne veçhile şerefsudûr buyrulur ise mentûk-ı celîline tevfîk hareket olunacağı muhât ilm-u âlî buyruldukta emr-u fermân hazreti men lehü'l-emrindir."* Bkz. BOA, HH.İ. 168-59. İlgili arşiv belgesi ve İnebolu Medresesi'nin Belediye binası olarak kullanıldığı 1950'li yıllara ait fotoğrafı için bkz. EK: 66. Yerel araştırmacı Mustafa Fakazlı Bey'in ifadesine göre medresenin kapısına yukarıda işaret buyrulan: "Zînet-i efzâi makâm-ı muallây-ı hilâfeti İslâmiye ve erîke-i pîrâ-i saltanat-ı seniyye-i Osmâniye. es-Sultan" yazısı yazmakta idi.
[976] SMNU 1317, s. 1317.
[977] SMNU 1321, s. 618.

Medrese binası 1950'li yıllara gelindiğinde belediye binasına dönüştürülmüş[978] ve bu durum 1996 yılına kadar devam etmiştir. Bu yılda geçirmiş olduğu yangın sonucunda 1997 yılında boşaltılmış, ardından 2013 yılında İnebolu Belediyesi tarafından restore edilerek 2014 yılında "İnebolu Kent Müzesi" haline dönüştürülmüştür.[979]

Hamidiye Medresesi'nin kütüphanesi de bulunmaktadır.

a. Salih Zühdü Efendi

Meşihat arşivinde İnebolu Medresesi müderrisi Salih Zühdü Efendi'nin adına açılmış bir dosya bulunmamaktadır. Bununla birlikte aynı yerde bulunan diğer kişilerle ilgili dosyalarda kendisinden ders alan öğrencileri hakkında verilen bilgilerden Kastamonu Küre nahiyesi Tevfikiye ve İnebolu Hamidiye medreselerinde müderrislik yaptığı anlaşılmaktadır. O'nun 1291/1874-75 yıllarında Küre-i Nuhas kazasındaki Tevfikiye Medresesi müderrisi iken talebeleri arasında yer alan ve daha sonraları İnebolu kazası mahkeme-i Şer'iyye kitabetine atanan Mehmet Zeki Efendi kendisinden *Tasavvurât* ve *Tasdikât* derslerini okumuştur.

1298/1880-81 yıllarında ise bâ berât-ı âlişân İnebolu Medresesi'ne müderris olarak atanmıştır.[980]

17 Zilkade 1310/2 Haziran 1893 tarihinde 200 kuruş maaşla ifay-ı vazife eden etmiş ve 100'ü aşkın talebeye ders okutmuştur.

Bab-ı Meşihatta yapılan ehliyet sınavında başarılı olduğu anlaşılan Salih Zühdü Efendi, talebenin çokluğu ve aldığı maaşın azlığından naşi maaşının 500 kuruşa çıkarılmasını talep etmiş ve bu talebi 27 Safer 1311/9 Eylül 1893 tarihinde 400 kuruş tahsis edilerek karşılık bulmuştur.[981] İnebolu Medresesi'nde 1320/1902-03'lü yıllara kadar müderris olarak görev yapmıştır.[982] Vefat tarihi tespit edilememiştir.

b. Ahmed Hamdi Efendi (1290/1874 – 1928)

Ahmed Hamdi Efendi, 1290/1874 yılında Küre kazasına tabi Elmalıtekke karyesinde dünyaya gelmiştir. Babası Hamidiye Medresesi müderrisi Salih Zühdü Efendi'dir. Çil Ahmed oğlu Hamdi Efendi olarak bilinir.

---

[978] Peker, *1918-1923 İstiklal Savaşının Vesika ve Resimleri*, s. 482.
[979] http://www.inebolu.bel.tr/inebolu.asp?Id=75&inebolu=kurtulusa-giden-yolda-inebolu-kent-muzesi (erişim: 04.12.2022).
[980] M.A., SAİD.229/17, 11 Receb 1306/13 Mart 1889 tarihinde dahi İnebolu Hamidiye Medresesi müderrisi olarak görev yapmaya devam ettiği anlaşılan ve Emsile'den başlayarak Sarf, Nahiv, *Tasavvurât* ve *Tasdikât*, (mantık külliyatı bölümleri), *Şerhi Akâid*, fıkıh, ferâiz ve Farsça dersleri okuttuğu anlaşılan Salih Zühdü Efendi'nin farklı derslere vukûfiyeti olduğu anlaşılmaktadır. Bkz. İMMA, SAİD.181/34, 1.
[981] BOA, HH.İ,86-4.
[982] SMNU 1321, s. 618.

Tahsil hayatına İnebolu'da bulunan Sıbyan mektebinde başladıktan sonra Rüşdiye mektebine kaydolup mezuniyetinin ardından 12 Şevval 1304/4 Temmuz 1887'de babasının halka-i tedrisine katılmıştır.

Almış olduğu 5 yıllık tedrisin ardından İstanbul'a hareket eden Ahmed Hamdi Efendi, Ayasofya-i Kebir Camii dersiamlarından Şeyh Abdulkadir Raşid Efendi'nin derslerine devam ederek 1899 yılında icazet almaya muvaffak olmuştur.

Babası Salih Zühdü Efendi'nin vefatı üzerine İnebolu Hamidiye Medresesi'nde tedris faaliyetine başlayan Ahmed Hamdi Efendi'ye 5 Receb 1320/8 Ekim 1902'de İbtida Hariç, 18 Ramazan 1326/14 Ekim 1908 tarihinde İbtida Dâhil unvanları tevcih olunmuş, rütbesi Sahn müderrisliğine kadar yükselmiştir.[983]

20 Rebiulahir 1294/4 Mayıs 1877 doğumlu olan ve 11 Safer 1328/22 Şubat 1910 tarihinde 250 kuruş maaşla İnebolu Kazası mahkeme-i Şer'iyye si 2. kitabetine tayin olunan Abdullah Efendi'nin kendisinden nahiv, akaid ve ferâiz gibi dersleri okumasından Ahmed Hamdi Efendi'nin kendisini iyi yetiştirdiği anlaşılmaktadır.[984]

Ahmed Hamdi Efendi, İnebolu Müftüsü Emrullah Hakkı Efendi'nin vefatı üzerine 28 Şaban 1324/17 Ekim 1906 tarihinde İnebolu Müftüsü olarak tayin olmuştur.[985]

Milli mücadelede en ön safta yer tutan ve İnebolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kurulmasında başrol oynayan Ahmed Hamdi Efendi, cemiyetin başkanlığına seçilerek toplumun manevi lideri konumuna yükselmiştir.[986]

Ahmed Hamdi Efendi, Ankara Müftüsünün fetvasına destek vermekle yetinmemiş, o zor günlerde İnebolu iskelesine gelen silah ve cephanenin taşınmasında bizzat bulunmuş, sakalından terler damlayarak omuzunda cephane taşımış ve bu arada halkı coşturmaktan da geri durmamıştır.[987]

Ahmed Hamdi Efendi, 1 Haziran 1928 tarihinde İnebolu Müftüsü iken Hicaz'da vefat etmiştir.[988]

[983] DİB Arşivi, 1923-1413.
[984] İMMA, SAİD.181/32, 1.
[985] İMMA, MSH. DFT01, 00036/0001, s. 164. Ahmed Hamdi Efendi'nin fotoğrafı ile İnebolu Müftüsü olarak tayin edildiğine ve Hicaz'da vefat ettiğine dair arşiv belgeleri için bkz. EK: 67, 68.
[986] Peker *1918-1923 İstiklal Savaşının Vesika ve Resimleri*, s. 93.
[987] Peker, *1918-1923 İstiklal Savaşının Vesika ve Resimleri*, s. 171. Ahmed Hamid Efendi'nin de içinde olduğu kurtuluş savaşı yıllarına ait bir fotoğraf için bkz. EK: 69.
[988] DİB Arşivi, 1923-1413.

X. Küre Medreseleri ve Uleması

1. Abdüssamed Medresesi

Abdüssamed Medresesi, II. Bayezid dönemi medreselerinden olup Küre kazasındadır. Medresenin bu dönemdeki müderrisi Mevlânâ Sinanüddin'dir.[989] Medrese vakfının bu yıllarda yıllık 100 akçe geliri bulunmaktadır.[990] Osmanlı arşivinde ve diğer kaynaklarda başka bir bilgiye ulaşılamamıştır.

2. Müftüzâde Medresesi

Müftüzâde Medresesi, Küre kazasında Salih Ağa tarafından Câmi-i Ahmer (Yahya Paşa Camii) yanında Osman Pazarı civarında Saman Pazarı mevkiinde yaptırılmıştır.[991] Medresenin yapılış tarihi konusunda bilgi elde edilememiştir. 1244/1829 tarihli bir belgede Salih Efendi ismine rastlanılmaktadır. Bu belgeye göre 1242 ve 1243 senelerine mahsuben Küretü'n-Nühâs mukataası her yıl on ikişer bin kıyye deyn olarak bakır vermek üzere Müftüzâde es-Seyyid Salih Ağa'ya verilmiş, ancak Salih Ağa bu ödemeyi yapamadan vefat etmiştir.[992] Bu bilgiden hareketle Salih Ağa'nın Müftüzâde Medresesi'ni tahminen 1240/1824-25'li yıllarda yaptırmış olabileceğini söylemek mümkündür. 1332/1914 yıllarında dahi tedrise devam eden medresenin[993] sonraki akıbeti hakkında bir bilgi elde edilememiştir.

a. Sadık Efendi

Müftüzâde Mehmed Efendi Medresesi müderrisi Sadık Efendi'nn 1317/1899-1900 - 1321/1903-04 tarihleri arasında basılan Maarif Salnâmelerinde ismi geçmektedir. Bu yıllarda Müftüzâde Mehmed Efendi Medresesi'nde asaleten, Abdi Efendi Medresesi'nde vekâleten olmak üzere aynı anda iki medresede birden vazife yapmıştır. 1317/1899-1900, 1318/1900-01 ve 1319/1901-02 yıllarında 30 talebesinin olduğu,[994] 1321/1903-04 yılında ise 32 öğrenci ile tedris faaliyetine devam ettiği anlaşılmaktadır.[995] 1332/1914 yıllarında dahi 60 öğrenci ile aynı medresede vazifesinin başında olduğu görülen Sadık Efendi'nin bu yıllarda aylık 100 kuruş maaşının olduğu görülmektedir.[996] Vefat tarihi tespit edilememiştir.

[989] Kuruca, *XVI. Yüzyılda Kastamonu Sancağı Vakıf Tahrir Defteri,* s. 135.
[990] Kuruca, *XVI. Yüzyılda Kastamonu Sancağı Vakıf Tahrir Defteri,* s. 136.
[991] SMNU 1317, s. 1317; SMNU 1318, s. 1490; SMNU 1319, s. 756; SMNU 1321, s. 618; BOA, C.EV., 486-24573; BOA, HAT., 1533-29.
[992] BOA, TS.MA.e, 1222-53.
[993] İMMA, MSH, DFT02, 02308/1, s. 104.
[994] SMNU 1317, s. 1317; SMNU 1318, s. 1490; SMNU 1319, s. 756.
[995] SMNU 1321, s. 618.
[996] İMMA, MSH, DFT02, 02308/1, s. 104.

3. Abdi Efendi Medresesi

Medresenin banisi Hacı Abdi Efendi'dir. Yapılış tarihi ve sonraki akıbeti tespit edilememiştir. Küre Çarşısı içerisinde olduğu Maarif Salnâmelerinde verilen bilgilerden anlaşılmaktadır.[997]

a. Sadık Efendi

Sadık Efendi'nin ismi 1317/1899-1900 - 1321/1903-04 tarihleri arasında basılan Maarif Salnâmelerinde vekâleten Abdi Efendi müderrisi olarak geçmektedir. Buna göre Abdi Efendi Medresesi'nde 1317/1899-1900, 1318/1900-01 ve 1319/1901-02 yıllarında 52,[998] 1321/1903-04 yılında ise 47 öğrenci ile tedris faaliyetlerine devam etmiştir.[999]

4. Canbazoğlu Medresesi

Canbazoğlu Medresesi, Küre hükümet konağı civarında Canbazzâde Ahmed Efendi tarafından yaptırılmıştır.[1000] Medresenin yapılış tarihi tespit edilememiştir. 1317/1899-1900 - 1321/1903-04 yıllarında medresede faal olarak tedrisat yapılmasının dışında bir bilgi elde edilememiştir.

a. Sadullah Efendi

Sadullah Efendi'nin Canbazoğlu Medresesi'nde 1317/1899-1900 - 1319/1901-02 yıllarında 20, 1321/1903-04 yılında ise 25 öğrenci ile tedrisat yaptığı anlaşılmaktadır.[1001]

5. Cami-i Kebîr (Yahşi) Medresesi

Küre İlçesi Câmi-i Kebîr yakınında bulunan medresenin Yahşi Efendi tarafından yaptırıldığı[1002] bilinmekle birlikte Yahşi Efendi'nin şahsiyeti ve medreseyi ne zaman inşa ettiği konusunda bir bilgi elde edilememiştir. Medresenin Kastamonu Salnâmelerinde yer almaması, son Maarif Salnâmelerinde yer bulması 1320/1902'li yıllarda yapılmış olabileceğini düşündürmektedir. Daha sonraki yıllarda arşiv kayıtlarında ismine rastlanılmaması ise medresenin ömrünün kısa olduğu fikrini vermektedir. 1321/1903-04 yılında 10 öğrencisinin bulunduğu dile getirilmektedir. Bu sayı medresenin küçük olduğu, ya da caminin yanında bir oda veya bir sınıftan ibaret olduğunu çağrıştırmaktadır.

a. Hafız Halid Efendi

[997] SMNU 1317, s. 1316; SMNU 1318, s. 1488; SMNU 1319, s. 756; SMNU 1321, s. 618.
[998] SMNU 1317, s. 1316; SMNU 1318, s. 1488; SMNU 1319, s. 756.
[999] SMNU 1321, s. 618.
[1000] SMNU 1317, s. 1317; SMNU 1318, s. 1490.
[1001] SMNU 1317, s. 1317; SMNU 1318, s. 1490; SMNU 1319, s. 756; SMNU 1321, s. 618.
[1002] SMNU 1321, s. 618.

Cami-i Kebir (Yahşi) Medresesi'nde müderris olarak görev yaptığı tespit edilen Hafız Halid Efendi, 1321/1903-04 yılında sadece 10 öğrenciyi okutmuş olup[1003] sonraki hayatı hakkında bir bilgi elde edilememiştir.

6. Hacı Hasan Ağa Medresesi

Hacı Hasan Ağa Medresesi ile ilgili Taşra Devriye Müderrisleri defterinde bilgi verilmektedir. Defterin ilgili bölümünde medresenin isminin Hacı Hasan Ağa olduğu, Küre kazasında bulunduğu ifade edilmektedir. Ancak medresenin nerede olduğu konusunda bir malumat verilmemektedir.[1004] Öte yandan medresenin müderrisinin isminin Halid Efendi olması, yukarıda zikredilen Yahşi Medresesiyle bir bağlantısının bulunduğu veya devamı niteliğinde bir medrese olduğu izlenimini vermektedir. Medresenin banisi ve öğrenci sayısı bilinmemektedir. Medresenin Hacı Hasan adlı bir hayırsever tarafından yaptırılmış olma ihtimali bulunmaktadır.

a. Halid Efendi

Halid Efendi 1332/1914 yılında Hasan Ağa Medresesi'nde müderris olarak vazife üstlendiği anlaşılmakla beraber[1005] öğrenci sayısı, aldığı maaş, ne kadar süre hizmet ettiği hususunda bir veri elde edilememiştir.

XI. Seydiler Medreseleri ve Uleması

1. Feyziye Medresesi

Seydiler merkezinde bulunan Fevziye Medresesi'nin arsası Efendizâde Emin Bey tarafından bağışlanmıştır.[1006] Medresenin inşaatı 1324/1906 tarihinde tamamlanmış ve Kastamonu Valisi Fuad Bey tarafından açılışı yapılmıştır. 28 Şevval 1324/15 Aralık 1906 tarihinde tamamlanarak tedrisata başlayan medrese 3 Zilkade 1324/19 Aralık 1906 tarihli Kastamonu Vilayet gazetesinde şu şekilde haberleştirilmiştir:

"Padişahımızın mürüvveti sayesinde Küre nahiyesi'ne mülhâk Seydiler karyesinde ve 320 senesinde kurulan Pazar mevkii'nde Kepez Karyesi ahalisinden ve yetkili hocalardan Molla Musazâde Ali Efendi'nin sahip olduğu arsa üzerine her masrafı kendi tarafından karşılanmak üzere inşasına

[1003] SMNU 1321, s. 618.
[1004] İMMA, MSH, DFT02, 02308/1, s. 104.
[1005] İMMA, MSH, DFT02, 02308/1, s. 104.
[1006] Küre eşrafından olan Emin Bey varlıklı bir kişidir. Daha sonra inşa etmiş olduğu medresenin de müderrisi olan oğlu Ali Efendi ile birlikte adeta Seydiler karyesinin kasaba yolunda ilerlemesinin ilk öncüleridir. Kasabaya inşa eyledikleri akarların canlanması için Seydiler'e halk pazarı kurulmasını istemişlerdir. Ancak Devrekâni halkı bu taleplerin kendi pazarlarına zarar verebileceği, hazine gelirlerinin azalmasına sebep olabileceği gerekçesiyle itirazda bulunmuşlardır. Bkz. BOA, DH.MKT., 855-22. Daha sonra kurulduğu anlaşılan halk pazarının ardından yapılan jandarma karakolunun arsasını da Emin Bey bağışlamıştır. Bkz. BOA, DH.TMIK.S., 65-71.

başlanan yarı kargir bir bab medresenin bu kere inşaatı bitirilmesine mebni geçen cumartesi günü ulemâ ve birçok ahali hazır olduğu halde, '"Padişahım çok yaşa!' dua ve nidaları tekrar edilerek açılış merasimi icra edilmiştir. Müteakiben Ali Efendi tarafından tedrisata başlanıldığı öğrenilmiştir. Hulûs-i niyet üzere olmak şartıyla bu gibi güzel hizmetleri hiçbir Müslüman yoktur ki minnet ve şükranla karşılamasın."[1007]

Medresenin 1332/1914 yılında eğitim faaliyetlerine devam ettiği anlaşılmaktadır. Bu yıllarda medresenin banisi Emin Bey'in oğlu müderris Ali Efendi'nin 28 öğrencisinin olduğu anlaşılmaktadır.[1008] Medresenin sonraki durumu hakkında bir bilgi elde edilememiştir.

a. Ali Rıza Efendi

Ali Rıza Efendi, Seydiler İlçesi Fevziye Medresesi müderrisi olan ve medresenin arsasını başlayan, Seydiler çarşısında iş yerleri bulunan, yaptırdığı çarşı, pazar ve dükkânlar ile Seydiler ilçesinin canlanmasını sağlayan Molla Musazâde Emin Efendi'nin oğludur.[1009] Fevziye Medresesi'nin arsasını bağışlayan Ali Efendi, yapım masrafını da bizzat kendisi karşılamıştır. 28 Şevval 1324/15 Aralık 1906 tarihinde bitirilen medresenin müderrislik vazifesini de üstlenen Ali Efendi'nin 1332/1914 yılında hâlen bu vazifesini sürdürmekte olduğu anlaşılmaktadır. Bu yıllarda 28 öğrenciyle tedris faaliyetine devam eden Ali Efendi'nin[1010] vefat tarihi tespit edilememiştir.

XII. Şenpazar Medreseleri ve Uleması

1. Şir Ali Bâni (Şehribani/Burhaneddin) Medresesi

Osmanlı arşiv belgelerinde Şeyh Şir Ali Bâni Medresesi ile ilgili bir bilgi elde edilememiştir. Bununla beraber bu günkü Şenpazar ilçesinin Güneytekke karyesinde geçmişi 29 Cemaziyelevvel 1131/18 Nisan 1719 tarihine kadar dayanan Şeyh Şir Ali Bâni zaviyesi bulunmaktadır. Şeyh Şir Ali Bâni Medresesi'nin de bu zaviyenin yakınlarında Osmanlı'nın son dönemlerinde yapılmış olması kuvvetle muhtemeldir.

Meşihat arşivinde yer alan bilgilerde medrese; Şir Ali Bâni,[1011] Burhaneddin[1012] ve Burhaniye[1013] gibi isimlerle adlandırılmıştır.

[1007] http://seydiler.meb.gov.tr/www/tarihi/icerik/34 (erişim: 04.12.2022).
[1008] İMMA, MSH, DFT02, 02308/1, s. 104.
[1009] BOA, DH.MKT., 855-22; BOA, DH.TMIK.S., 65-71.
[1010] İMMA, MSH, DFT02, 02308/1, s. 104.
[1011] M.A., SAİD, 176/23, 6.
[1012] İMMA, SAİD, 181/1, 1.
[1013] İMMA, MSH. DFT02, 02308/1, s. 105.

Medresenin varlığı ile ilgili tespit edebildiğimiz en erken tarih 1320/1902'dir. Çünkü medresenin tespit edebildiğimiz ilk müderrisi Mehmed Cemaleddin Efendi, buradaki vazifesine 23 Cemaziyelevvel 1320/28 Ağustos 1902 tarihinde başlamıştır.[1014] Daha sonra çıkarılan tensikat[1015] kanunu gereği medresenin ömrü çok uzun olmamış ve 1325/1907-08 yılında lağvedilmiştir.[1016]

Medresenin tespit edebildiğimiz iki müderrisi olup medrese binasının yeri ve akıbeti hakkında bir bilgi elde edilememiştir.

a. İsmail Hakkı Efendi

İsmail Hakkı Efendi ile ilgili Cide Feyzü'l-Hamîdî Medresesi bölümünde bilgi verilmiştir.

b. Mehmed Cemaleddin Efendi (1287/1870-71 - 1327/1909)

Mehmed Cemaleddin Efendi, 1287/1871 yılında Şenpazar İlçesine bağlı Celalli karyesinde dünyaya gelmiştir. Kendisi tariki ilmiyeye mensup olduğu gibi babası da ilmiyeye mensup Efendi'dir.[1017] İlk tahsil hayatına köyünde başlayan Mehmed Cemaleddin Efendi, 1306/1888-89 yılında İstanbul'a giderek Sultan Ahmed Medresesi'ne girmiş ve aynı zamanda Kastamonulu Mustafa Necatî Efendi'nin[1018] Ayasofya Camii'ndeki derslerine de devam edip 1319/1901-02 yılında tekmîl-i nüsah ederek icâzetnâme almıştır. Aynı dönemde Nuri Osmaniye Camii'nde ferâiz ilmi veren İstanbullu dersiamlardan Sarı Ahmed Remzi Efendi'nin ders halkasına dâhil olmuş ve ondan da 10 Cemaziyelevvel 1313/29 Ekim 1895 tarihinde icâzetnâme almayı başarmıştır.[1019]

Mehmed Cemaleddin Efendi, ilk olarak Şehribali'nin Kuzpare Camii'ne hatip olarak atanmış, hemen ardından da 1317/1899-1900 senesinde girmiş olduğu ruûs imtihanında başarılı olmuş ve 150 kuruş maaşla Cide Şirbânî Burhaneddin Medresesi'ne müderris olarak atanarak 23 Cemaziyelevvel 1320/28 Ağustos 1902 tarihinde görevine başlamıştır.[1020]

Burhaneddin Medresesi'nde görev yaparken 1327/1909 yılında ilmiye sınıfı için yapılan tensikatta 200 kuruş maaşla Cide Medresesi'ne tayin olunmuştur. 29 Ramazan 1327/14 Ekim 1909 - 4

[1014] İMMA, SAİD, 181/1, 4.
[1015] II. Meşrutiyet'in ilânıyla birlikte 1908'de hükümet teşkilatına yeni bir düzen verilmesi, bürokratik teşkilatların düzenlenmesi ve ıslah edilmesi için çıkarılan reform içerikli bir kanundur. Bkz. Erkan Tural, *II. Meşrutiyet Döneminde Devletin Restorasyonu Bağlamında 1909 Teşkilat ve Tensikat Kanunu*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora tezi, İzmir, 2006, s. IV.
[1016] İMMA, SAİD, 181/1, 6.
[1017] İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi, SAİD.181/1, 1. İstanbul ruûsluğuna sahip babası Mehmed Ragıb Efendi'nin Sabık Cide Müftüsü Mehmed Şevki Efendi'nin vefatıyla Rebiulahir 1263/1847 yılında Cide müftüsü olarak atandığı ve bu vazifeye 22 Rebiulahir 1291/8 Haziran 1874 tarihine kadar devam ettiği anlaşılmaktadır. Bkz. İMMA, DFT01, 00036/0001, 0164, s. 329; İMMA, SAİD, 181/1, 1.
[1018] Mehmed Cemaleddin Efendi, dini ilimlerdeki icazetini Helvacızâde Mustafa Necati'den 1319 yılı Cemaziyelahir'da almıştır. Bkz. İMMA, SAİD, 181/1, 3.
[1019] İMMA, SAİD, 181/1,1; M A., SAİD, 181/1, 1, 2, 9. Mehmed Cemaleddin Efendi'nin tercüme-i hal varakası için bkz. EK: 70.
[1020] İMMA, SAİD, 181/1, 4.

Cemaziyelevvel 1332/31 Mart 1914 yılları arasında Cide Medresesi'nde tedris faaliyetlerini yürüten ve elinde bir kıta Edirne ruûsu bulunan Mehmed Cemaleddin Efendi, 29 Ramazan 1327/14 Ekim 1909 tarihinde vefat etmiştir.[1021]

Vefatının ardından hizmet süresinin dört yıl olması nedeniyle ailesine tekâüt maaşı bağlanamamış, sadece 400 kuruş ikramiye verilmiştir.[1022]

XIII. Taşköprü Medreseleri ve Uleması

1. Abdal Hasan Medresesi

Abdal Hasan Medresesi ile ilgili arşiv belgeleri ve vakfiyelerde bir kayda rastlanılmamıştır. Böyle olmakla birlikte Talat Mümtaz Yaman, Kastamonu Evkaf Başkâtibi İbrahim'in, vakfın mütevellilerinden olan ve 90 yaşında iken vefat eden Emrullah Ağa'dan naklen Yıldırım Bayezid'in Kastamonu'yu fethettiği zaman Abdal Hasan Köyüne gittiği, orada tekke, türbe ile birlikte öncesinde var olan medreseyi yeniden yaptırdığı rivayetine yer vererek medresenin 1935 öncesinde yıkıldığını söylemektedir.[1023] Bu hususta başka bir bilgi ve belge mevcut değildir. Arşiv kayıtlarında Abdal Hasan zaviyesi ve camii ile ilgili vesikalar bulunmakla birlikte[1024] medrese ile ilgili bir kaydın bulunmaması medresenin varlığı konusunda ihtiyatlı olmayı gerektirmektedir.

2. Harabe Medresesi

Taşköprü Harabe Medresesi'nin banisi ve ne zaman kim tarafından yaptırıldığı tespit edilememiştir. Medrese, arşiv belgelerinden anlaşıldığına göre 28 Zilhicce 1168/5 Ekim 1755 tarihinden önce yapılmıştır. 2 Cemaziyelevvel 1214/2 Ekim 1799 tarihli derkenarda 28 Zilhicce 1168 tarihinde Taşköprü kadısı Ahmed Efendi'nin talebi ve Şeyhülislam Damatzâde Feyzullah Efendi'nin işaretiyle kaydı bulunmayan vakfın kaydının yeniden yapılarak tevliyetin Yahyazâde Mehmed Efendi'ye tevcih edildiği ifade edilmektedir. Diğer taraftan hasbi olarak vakfın mütevellisi görevini yürüttüğü anlaşılan Yahyazâde Ahmed Efendi'nin vefatıyla boşalan vakfın tevliyeti 2 Cemaziyelevvel 1214 tarihinde Ahmed Rıza Körükzâde'ye tevcih kılınmıştır.[1025]

29 Zilhicce 1261/29 Aralık 1845 tarihinde Harabe Medresesi'nin müderrisinin Taşköprü Câmi-i Kebir Mahallesi 1. hanede oturan Hafız Ahmed Zeynelabidin Efendi'nin olduğu, yaptığı vazife karşılığında

[1021] İMMA, SAİD, 181/1,1, 4.
[1022] İMMA, SAİD, 181/1, 8.
[1023] Yaman, *Kastamonu Tarihi*, s. 145.
[1024] Abdal Hasan zaviyesi ve camii vakfı için bkz. BOA, İE.EV., 60-6563; BOA, AE.SMHD.I., 143-10649; BOA, C.EV., 538-27152.
[1025] BOA, C. MF., 100-4958.

yıllık 64 kuruş aldığı görülmüştür.[1026] Medresenin daha sonraki durumu ve akıbeti ile müderris kadrosu hakkında bir bilgi elde edilememiştir.

3. Abayzâde (Mizancızâde Kamil Ağa İbn Ahmed Bin Süleyman) Medresesi

Abayzâde, diğer adıyla Mizancızâde Kamil Ağa İbn Ahmed Bin Süleyman Medresesi, Taşköprü ilçesine 25 km. mesafede Abay karyesinde bulunmaktadır. Medrese, 1328/1910 yılında Abayzâde/Mizancızâde Kamil Ağa İbn Ahmed bin Süleyman tarafından yaptırılmıştır. Medrese alt kat dokuz, üst kat dokuz olmak üzere on sekiz oda, bir sofa, bir çamaşırhane, bir gasilhane ve bir fırından oluşmaktadır.

Medrese 24 Safer 1328/7 Mart 1910 tarihli vakfiyesinden anlaşıldığına göre o günün şartlarında on beş bin yüz kuruş değerinde olup Mizancızâde Kamil Ağa medrese ile birlikte hemen medresenin yanında üç yüz kuruş değerinde bir bab bakkal dükkânı, altı yüz kuruş değerinde bir bab kahvehane ve sekiz bin kuruş nakit parayı vakfetmiştir.

Vakfiyenin şartları şu şekildedir:

1. Medrese, tahsile devam eden talebelere meşruta olacak,
2. Bakkal ve kahvehane mütevelli eliyle yıllık üç yüz kuruş bedel karşılığında kiraya verilecek ve sekiz bin kuruş rehn-i kavî veya kefil-i melî ile istirbah olunarak geliri mütevelli eliyle medresenin müderrisine verilecek,
3. Eğer zamanla medresede müderrisin tedris faaliyetini yürütmesi mümkün olmaz ise elde edilen gelir mütevelli eliyle belde halkının fakirlerine dağıtılacak,
4. Vakfın tevliyeti ber hayat olduğu sürece Mizancızâde Kamil Ağa'da kalacak, vefatından sonra ise nesilden nesile erkek çocuklarının ekber, erşed ve en uygun olanına intikal edecektir. Soyunun inkırazı halinde ise köy ihtiyar heyeti tarafından seçilecek kişiye geçecektir.[1027]

Medresenin müderris kadrosu ve ne kadar süre eğitime devam ettiği, akıbetinin ne olduğu hususunda bir bilgi elde edilememiştir. Bununla birlikte 2000 yılında düzenlenen bir raporda medrese binasının birinci kat tavan döşemeleri ve ahşap direklerinin yangın neticesinde taşıyıcı özelliğini kaybettiği, çatı kirişlerinin ekseriyetinin çöktüğü ve aynı arsa üzerinde bulunan ilkokul ve caminin de dikkate alınarak çökme riskine karşı yıkılması gerektiği belirtilmiştir.[1028]

[1026] BOA, ML.VRD.TMT.d., 4859, s. 2.
[1027] VGMA, Defter No: 600, s. 203, sr. 330.
[1028] Zeynep Aytekin, *Kastamonu İli Taşköprü İlçesindeki Türk Devri Yapıları*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2016, s. 467.

Medrese binasının 2001 yılında yapılan incelemede mimari olarak dikdörtgen şeklinde bir yapı olup harabe haline geldiği, yıkılmaya yüz tuttuğu açık bir şekilde görülmüştür.[1029]

4. Hacı Osman Ağa Medresesi

Hacı Osman Ağa Medresesi, Taşköprü kazasında Kara Mustafapaşa Camii civarında El-Hâc Osman Ağa İbni İbrahim bin Abdülhalim tarafından[1030] 1275/1858-59 yılında yaptırılmıştır.[1031]

Medrese, Osman Ağa'nın kendi arazisi üzerine fevkânî ve tahtanı sekiz bab oda, içerisinde bir bab kütüphane ve bitişiğinde 8 bab dükkân şeklinde inşa edilmiştir.

26 Rebiulahır 1294/10 Mayıs 1877 tarihli vakfiyede ifade edildiğine göre;

1. Dükkânlar ecr-i misilleriyle mütevelli eliyle kiraya verilerek elde edilen gelirle öncelikle Osman Ağa tarafından yaptırılan muvakkithanenin saatinin tamiri için 60 kuruş ayrılacak,
2. Kalan gelirin yarısı medresenin müderrisi ve hâfız-ı kütübüne verilecek,
3. Diğer yarısı ise mütevelli elinde tutularak medrese, kütüphane ve dükkânların tamirine kullanılacak,
4. Arta kalan olur ise gelir getiren dükkânlar alınarak vakfa eklenecek,
5. Vakfın müderrislik ve hâfız-ı kütüblük cihetleri sağ olduğu sürece Hafız Mehmed Tayyib İbni Zeynelabidin'de olacak, vefatından sonra ise ulemadan müstehik birine verilecek,
6. Vakfın tevliyet ciheti Osman Ağa'nın çocuklarından Enderun-u Hümâyûn Hırka-i Saadet hademesinden Mehmet Emin Bey'de olacak, vefatından sonra ise Osman Ağa'nın erkek çocuklarının ekber, erşed ve en uygun olanına intikal edecek, inkırazı halinde akrabalarının erkek evlatlarına aynı usül üzere intikal edecek,
7. Soyunun tamamen inkırazı halinde hâkim kararıyla yıllık yüz kuruş vazife ile müstehık olan birine devredilecek, kaza halkı da bu vakfa nezaret edecek,
8. Vakfın şartlarının icra edilememesi durumunda vakfın menfaatleri fukarây-ı müslimine sarf olunacaktır.[1032]

Kastamonu Vilayeti Meclis İdaresi tarafından 25 Cemaziyelevvel 1324/7 Temmuz 1906 tarihinde Maarif Nezaretine yazılan yazıda medrese vakfına daha sonra Andaloğlu Hacı Hasan ve Dervişoğlu Ahmed Ağalar tarafından iki adet dükkân vakfedildiği belirtilmiştir. Ancak bu dükkânlar, medrese ve

[1029] Zeynep Aytekin, *Kastamonu İli Taşköprü İlçesindeki Türk Devri Yapıları*, s. 467, 468. Abayzâde Medresesi'nin son hali için bkz. EK: 71.
[1030] Osman Ağa, Galata'ya tabi Beşiktaş kasabası Vişnezâde mahallesinde ikamet etmektedir. Mehmed Emin, Ahmed Şükrü, Mehmed Şakir, Emine Behiye, Ayşe Sıddıka, Zeliha ve Nezire olmak üzere yedi çocuğu bulunmaktadır. Bkz. VGMA, Defter No: 587/3-1, s. 164, sr. 200.
[1031] 1317 ve sonrasında yayınlanan Maarif Salnâmelerinde Osman Ağa Medresesi Kütüphanesi'nin 1275 yılında Osman Ağa tarafından inşa edildiği ifade edilmektedir. Medrese ve kütüphane vakfiyede yer aldığı ve birlikte inşa edildiği dikkate alındığında medresenin de aynı yılda inşa edildiği söylenebilir. Bkz. SMNU 1317, s. 1132; SMNU 1318, s. 1326.
[1032] VGMA, Defter No: 587/3-1, s. 164, sr. 200.

müştemilatı 1308/1890-91 yılında çıkan yangında tamamen yanmıştır. Ardından medrese arsası, yanındaki camiye dâhil edilmiştir. Dükkânlar ise kiracılar tarafından yeniden inşa edilmiş ve medrese yandığı için vakfiye şartına uyulmayarak medresenin müderrislik ve kütüphanenin hâfız-ı kütüplüğünü uhdesinde bulunduran Zeynizâde Tayyib Efendi tarafından fuzuli zapt edilmiştir. Öte yandan arsa üzerine eski medrese ihya edilmemiş, vakfın mütevellisi de vefat ettiği için ifa olunacak bir vazife kalmamıştır. Mezkûr medresenin yeniden ihya edilmemesi, yapılacak bir hizmetin de kalmaması nedeniyle kiracılar tarafından yeniden yapılan dükkânlar da Maarif nezaretine devredilmiştir.[1033]

Aynı vakfiyede ifade edildiği üzere Osman Ağa, medrese ile birlikte bir de kütüphane yaptırmıştır.

Tablo 31: Taşköprü Osman Ağa Medresesi Müderris Kadrosu ve Öğrenci Sayıları Tablosu

S. N.	Sene	Müderris Adı	Öğrenci Sayısı
1	1286/1869-70	Müftü Mehmed Arif Efendi	8[1034]
2	1317/1899-1900	Hacı Hatib Efendi	-[1035]
3	1321/1903-04	Hacı Hatib Efendi	10[1036]

a. Müftü Mehmed Arif Efendi

1286/1869-70 yılında Muzafferüddin Gazi Medresesi ile birlikte aynı zamanda Osman Ağa Medresesi'nde de müderris olarak görev yaptığı anlaşılan ve Osman Ağa Medresesi'nde 8 öğrencisinin bulunduğu görülen [1037] Müftü Mehmed Arif Efendi ile ilgili ilgili Taşköprü Muzafferüddin Gazi Medresesi'nde bilgi verilmiştir.

b. Hacı Hatib Efendi (1254/1838 - ?)

1316/1898-99 - 1321/1903-04 yıllarında basılan Maarif Salnâmelerinde Osman Ağa Medresesi müderrisi olarak görev yaptığı ifade edilen Hacı Hatib Efendi'nin ismi açık olarak belirtilmemiştir. Böyle olmakla birlikte 25 Cemaziyelevvel 1324/7 Temmuz 1906 tarihli arşiv belgesinde 1308 yılında yanmasına rağmen müderrislik cihetinin Zeynizâde Tayyib Efendi tarafından fuzuli olarak işgal edildiği belirtilmektedir.[1038] Öte yandan sicill-i umûmî defterinde Taşköprü kazası idare meclisi azalarından Zeynelabidin Efendi'nin oğlu Hacı Mehmed Tayyib Efendi hakkında bilgi verilmektedir. Yukarıdaki belgede sehven Zeynelabidin yerine Zeynizâde ifadesi yazılmış olması ihtimali göz önüne alındığında bu iki kişinin aynı kişi olması ihtimali yüksektir. Bu iki kişinin aynı kişi olma ihtimali

[1033] BOA, MF.MKT., 942-24.
[1034] KVS 1286, s. 74.
[1035] Hacı Hatib Efendi 1317, 1318, 1319 yıllarında medresenin müderris olarak görünmekle beraber bu yıllarda öğrenci sayısı verilmemektedir. Bu durum 1308 yılında geçirdiği yangının ardından medresenin uzun yıllar talebesinden uzak kaldığını, ancak medresenin müderrislik cihetinin dolu olduğunu ortaya koymaktadır. Bkz. SMNU 1317, s. 1317; M.S. 1318, s. 1490; SMNU 1319, s. 756.
[1036] SMNU 1321, s. 618.
[1037] KVS 1286, s. 74.
[1038] BOA MF.MKT., 942-24.

kabul edildiğinde Mehmed Tayyib Efendi'nin 1254/1838-39 yılında Taşköprü'de dünyaya geldiği anlaşılmaktadır. Babası Taşköprü kazası idare meclisi azalarından Zeynelabidin Efendi'dir. Fatih Camii'nde tekmil-i nüsah ederek icâzetnâme aldıktan sonra 1284/1867-67 yılında İstanköy kazası mekteb-i rüşdiyesinde vazifeye başlamış ve on dört ay sonra istifa etmiştir. 1295/1878 yılında ise Kekbüze (Gebze) kazası mekteb-i rüştiyesine tayin olunmuş, burada bir yıl çalıştıktan sonra istifa etmiş ve 23 Zilhicce 1302/3 Ekim 1885 tarihinde atandığı Taşköprü kazası a'şar anbarı memurluğunu 1305/1887 yılına kadar sürdürmüştür.[1039] 9 Safer 1287/11 Mayıs 1870 tarihinde başladığı Taşköprü kazası müftülüğünden bir yıl sonra ayrılmak zorunda kalan Mehmed Tayyib Efendi,[1040] 1305/1887-88 yılından sonra Osman Ağa Medresesi müderrislik cihetini elde etmiş olmalıdır. 1317/1899-1900 - 1321/1903-04 yıllarında medresede müderrislik yaptığı ifade edilen Hacı Hatib Tayyib Efendi'nin 1321/1903-04 yılında 10 öğrencisinin bulunduğu görülmektedir.[1041] 1324/1906-1907 yılında dahi Osman Ağa Medresesi müderrislik ve hâfız-ı kütüblük cihetlerini uhdesinde bulunduran Tayyib Efendi'nin vefat tarihi tespit edilememiştir.[1042]

5. Ayvalı Medresesi

Medrese, Taşköprü kazası Aşağı Ayvalı karyesinde bulunmaktadır. Medresenin yapım yılı tam olarak tespit edilememiştir. 1317/1899-1900 yılında basılan Maarif Salnâmesinde medresenin ismine yer verilmekte ve banisinin ahali olduğu dile getirilmektedir.[1043]

Öte yandan 14 Rebiulahir 1324/7 Haziran 1906 tarihli vakfiyede medresenin banisinin Aşağı Ayvalı karyesi ahalisinden hayır sahibi, müderris Veysizâde İsmail Hilmi Efendi ibni Mustafa bin İsmail olduğu söylenmektedir.[1044] Bu iki bilgiden hareket edildiğinde medresenin banisi hususunda çelişkili bir durum ortaya çıkmaktadır. Vakfiyede medresenin hudutları belirtilirken "Eskipazar nam mahalde vâki bir taraftan İhsaniye Medresesi havlısı" denilmektedir.[1045] Bu ifade dikkate alındığında burada İhsaniye namında bir medresenin varlığından söz edebilir. Daha önceden İhsaniye adında bir medresenin varlığı kabul edildiğinde Ayvalı Medresesi'nin Veysizâde İsmail Hilmi Efendi tarafından yeniden yapıldığı kabul edilmiş olur ki, böylece çelişkili görülen durum da izale edilmiş olur.

Medresenin sınırları vakfiyede: *"...karye-i mezkûre hududu dâhilinde Eskipazar nam mahalde vâki bir taraftan İhsaniye Medresesi havlısı ve bir taraftan Kahvecioğlu Kadir bîn Hüseyin bîn Ahmet tarlası*

[1039] BOA, DH.SAİDd., 19-283.
[1040] İMMA, MSH, DFT01, 00035/0001, s. 213.
[1041] SMNU 1321, s. 618. Medresenin 1308 yılında yandığı düşünülürse bu on öğrenciyi nerede okuttuğu bir soru işareti olarak karşımıza çıkmaktadır. Kuvvetle muhtemel Taşköprü Camii Kebir'de okutmuş olmalıdır.
[1042] BOA MF.MKT., 942-24.
[1043] SMNU 1317, s. 1317.
[1044] VGMA, Defter No: 595, s. 158, sr. 131. M. Zühdî, Tehassür adlı eserinde Ayvalı Medresesi'ni halkın Ahmed Hicâbî'nin Taşköprü'yü ziyareti sonrasında o'nun tesirinde kalarak yaptırdığını, talebelerinden olan İsmail Hilmi Efendi'nin de bu medrese de müderris olarak görev yaptığını dile getirmektedir. Bkz. M. Zühdî, *Tehassür,* s. 52.
[1045] VGMA, Defter No: 595, s. 158, sr. 131.

ve diğer taraftan Hüseyin Araboğlu Mehmet Ali bin Mustafa bin Abdullah tarlası ve taraf-ı râbi-i karye-i mezkûreye câri olan su hârici ile mahdûd…" şeklinde belirtilmektedir.

Veysizâde İsmail Hilmi Efendi'nin vakfettiği Ayvalı Medresesi, üst katı dokuz, alt katı altı olmak üzere 15 oda, alt katta bir fırın, her katta birer olma üzere iki sofa olmak üzere 8000 kuruş değerinde bir mülktür. İsmail Hilmi Efendi, ayrıca üst katı iki oda, bir sofa, bir memişhane, orta katı iki oda bir menzil ile yirmi zira bahçe ve üzerinde meyve ağaçları bulunan 2000 kuruş değerindeki mülkü dahi vakfetmiştir. Bütün bunlara ilave olarak 4000 kuruş nakit para vakfında bulunarak medresenin ayakta kalması için gerekli tedbiri almıştır.

Vakfiyede belirtildiğine göre:

1. Medrese bütün eklentileriyle beraber ilim talebelerine meşruta olacak,
2. 4000 kuruşluk meblağ yüzde on iki buçuk hesabı ile mütevelli eliyle rehn-i kavî ve kefîl-i melî vechiyle istirbah olunacak,
3. Elde edilen gelirin 300 kuruşu her sene Şaban ayının on beşinde medresede tedris faaliyetinde bulunan müderrise,
4. Yüz kuruşu medrese ve müştemilatın bakım ve onarımına,
5. Seksen kuruşu vakfedilen evin bakım ve onarımına ödenecektir.
6. Vakfın şartlarının uygulanması imkânsız hale gelirse vakıf fakir fukaraya meşruta olunacaktır.

Vakfın mütevelli ve tedris ciheti yaşadığı sürece müderris ve vâkıf İsmail Hilmi Efendi'de olacak, vefatından sonra ise müderrislik ciheti ehil olana verilecek, tevliyet ciheti ise Osman Şükrü Efendi'de olacaktır.

Osman Şükrü Efendi'nin vefatından sonra ise tevliyet ciheti İsmail Hilmi Efendi'nin batnen ala batnın erkek çocuklarının en büyük ve en uygun olanının yedinde kalacaktır. Neslinin inkırazı halinde ise kadı vasıtasıyla tevliyet ciheti tayin edilecektir.

Ayvalı karyesinde medrese ile birlikte bir de kütüphane bulunmaktadır.

a. İsmail Hilmi Efendi

Ayvalı Medresesi müderrisi İsmail Hilmi Efendi, Ahmed Hicâbî Efendi'nin talebelerindendir.[1046] Eğitimini Şeyh Ahmed Hicâbî Efendi'den almış olup, kendisine Şeyh Hicâbî tarafından medrese yanındaki camide kırâat-ı hatm-i hacegân görevi dahi verilmiştir.[1047] 1290/1873-74'lü yıllarda Taşköprü Rüşdiye mektebi muallim-i evveli olarak görev üstlendiği anlaşılan İsmail Hilmi Efendi'ye

[1046] M. Zühdî, *Tehassür,* s. 52.
[1047] M. Zühdî, *Tehassür,* s. 52, 53.

1294/1877 yılında Bursa müderrislik ruûsu tevcih olunmuştur.[1048] İsmail Efendi, buradaki başarılı çalışmaları neticesinde kendisine 16 Zilkade 1298/10 Ekim 1881 tarihinde Bursa ruusu Hareket Dâhil rütbesi verilerek tekrar taltif olunmuştur. [1049]

Uzun yıllar Ayvalı Medresesi'nde müderrislik vazifesini sürdüren İsmail Hilmi Efendi'nin 1317/1899-1900 - 1319/1901-02 yıllarında 44, 1321/1903-04 yılında ise 35 öğrenciyle tedris faaliyetine devam ettiği görülmektedir.[1050] İsmail Hilmi Efendi'nin vefat tarihi tespit edilememiştir.

6. İhsaniye Medresesi

İhsaniye Medresesi'nin banisi, yapılış tarihi ve hocaları konusunda bir bilgi elde edilememiştir. Medresenin ismine sadece Ayvalı karyesinde müderris İsmail Hilmi Efendi'nin yaptırdığı medreseyle ilgili vakfiyede medresenin hudutları belirtilirken rastlanılmakta ve "…*karye-i mezkûre hududu dâhilinde Eskipazar nam mahalde vâki bir taraftan İhsaniye Medresesi havlısı*…" denilmektedir.[1051] Bu ifadeden hareketle Ayvalı karyesinde Veysizâde İsmail Hilmi Efendi'nin yaptırdığı medresenin öncesinde İhsaniye namında bir medresenin varlığı anlaşılmaktadır. Ayvalı karyesinde ahali tarafından yaptırıldığı anlaşılan ve yapılış tarihi olarak en erken 1249/1833, en geç 1294/1877 tarihi verilen Ayvalı kütüphanesinin varlığı dikkate alınarak[1052] İhsaniye Medresesi'nin de kütüphane ile birlikte ahali tarafından yaptırıldığı söylenebilir.

7. Hacı Ahmed Efendi (Taş Camii) Medresesi

Taş Camii Medresesi de denilen[1053] Hacı Ahmed Medresesi, 1312/1895 yılında Taşköprü kazasında Cami-i Kebir mahallesi Taş Camii yanında Küçük Alizâde Hacı Ahmed bin İbrahim Efendi tarafından yaptırılmıştır.[1054] Medrese 14 oda ve kütüphaneden müteşekkildir.[1055]

Vakfiyeden anlaşıldığına göre Hacı Ahmed Efendi, medrese ve kütüphane yapmakla yetinmemiş, *"…atyeb-i mal ve enfes-i menâlimden ifraz eylediğim nakd-i râici'l-vakt ikibin kuruş hasbeten lillâhi*

[1048] BOA, MF.MKT., 49-108.
[1049] BOA, MF.MKT., 71-35.
[1050] SMNU 1317, s. 1317; SMNU 1318, s. 1490; SMNU 1319, s. 756; SMNU 1321, s. 619.
[1051] VGMA, Defter No: 595, s. 158, sr. 131.
[1052] SMNU 1316, s. 1132-33; SMNU 1317, s. 1326; SMNU 1318, s. 1498; SMNU 1321, s. 623.
[1053] İMMA, MSH, DFT02, 02308/1, s. 107.
[1054] İMMA, SAİD, 65/20, 1. 1 Ramazan 1190/14 Ekim 1776 tarihli Ramazan hilalinin görülmesiyle ilgili şeriyye sicili kaydında Taşköprü Taş Medresesi'nde mutavattın Molla Osman bin Abdullah'ın da gözlemciler arasında yer aldığı anlaşılmaktadır. Bu kayıttan hareket edilecek olursa Taş medresenin bu tarihten önce yapıldığı, ancak zamanla yıprandığı veya yıkıldığı, bunun üzerine Küçük Alizâde Hacı Ahmed bin İbrahim Efendi tarafından yeniden yapıldığı söylenebilir. Bkz. BOA, MŞH.ŞSC.d., 5697- s. 249/273.
[1055] Medrese ile ilgili vakfiyede: *"Cami-i Kebîr mahallesinde vâki' cânib-i yemîni mağaza, yesârı Süleyman oğlu menzili arkası bahçe, cephesi Kara Mustafapaşa Camii şerifi bahçesi ile mahdûd mütesarrıf olduğum arsa üzerine bu kerre bi-avnihî ve keramihî Teâlâ bina ve inşasına muvaffak olduğum maa dershane ondört oda müştemil bir bab medrese…"* denilmektedir. Bkz. VGMA, Defter No: 593, s. 173, sr. 161.

Teâlâ ve tâliben li-merdâti'r-rabbi'l-a'lâ vakf-ı sahîh-i müebbed ve habs-i sarîh-i muhalled ile vakf ve habs edüb…" diyerek ikibin kuruş vakfetmiştir.[1056]

2 Safer 1321/30 Nisan 1903 tarihli vakfiyede ifade edildiğine göre ikibin kuruş:

1. Onu onbir buçuk hesabıyle rehn-i kavî ve kefil-i meli ve ihtiyaç halinde her ikisinden biri ile mütevelli eliyle helal bir şekilde çalıştırılacak,
2. Elde edilen gelirin yirmi beş kuruşu geceleri medresenin ortasında yanan kandil için harcanacak,
3. Yüz elli kuruş medrese müderrisine verilecek,
4. Yüz kuruş tamir ve bakımına harcanacak,
5. On kuruş medrese kütüphanesinde hâfız-ı kütüb olan zata verilecek,
6. Fazla kalması halinde anaparaya katılacak,
7. Bu şartların uygulanması mümkün olmaz ise vakfın gelirleri ve parası Mekke ve Medine fakirlerine dağıtılacaktır.

Vakfın tevliyet ciheti Hacı Ahmed Efendi hayatta olduğu sürece kendisinde kalacak, vefatından sonra ise mahkeme kanalıyla dindar bir kişi tayin edilecektir.

Medresenin müderrislik ve hâfız-ı kütüblük cihetleri bu medrese ve diğer yerlerde on yıldan beri fahri olarak müderrislik yapan Boyabat'ın Şehirviran karyesinden İsmail Efendi ibn-i Hasan'a tevdi edilecektir. İsmail Efendi'nin vefatı halinde müderrislik ve hafız-ı kütüplük cihetleri yapılacak imtihanda ehliyeti olduğu anlaşılan kişiye verilecektir.[1057]

Medrese ile birlikte bir kütüphane yaptıran Hacı Ahmed Efendi, ayrıca kütüphaneye birçok kitap vakfında da bulunmuştur.[1058]

Kurşunlu Medresesi de denilen Hacı Ahmed Medresesi Taş Camii'nin batısında bulunmakta olup tamamen yıkılmış ve yerine sıra apartmanlar yapılmıştır.[1059]

a. Çilingirzâde İsmail Hakkı Efendi (1266/1850 – 1920)

Çilingirzâde İsmail Hakkı Efendi, 3 Şaban 1266/14 Haziran 1850 tarihinde Boyabat kazasının Şehirviran divanı Alaseki karyesinde dünyaya gelmiştir. Babasının ismi Hacı Hasan Efendi, annesi ise Fatma Hanım olup Çilingirzâde İsmail Hakkı olarak şöhret bulmuştur.[1060]

[1056] VGMA, Defter No: 593, s. 173, sr. 161.
[1057] VGMA, Defter No: 593, s. 173, sr. 161.
[1058] VGMA, Defter No: 593, s. 173, sr. 161.
[1059] Abdülkerim Abdulkadiroğlu, Ülkü Ayan Özsoy, *Taşköprü vakfiyyeleri 1944-2006*, Kastamonu: Taşköprü Belediyesi, 2005, s. 120. Hacı Ahmed Medresesi'nin yeri için bkz. EK: 72.

İlk tahsil hayatına beş yaşında iken doğum yeri olan Alaseki karyesi sıbyan mektebinde Kur'an-ı Kerîm ve İlmihal okuyarak başlayan İsmail Hakkı Efendi, 1285/1868-69 senesinde Boyabat Kemal Dede Medresesi'ne girmiş, 1286/1869-70 yılında ise aynı yerdeki Rüştiye mektebine kayıt olmuş, iki sene devam ettikten sonra şahâdetnâme alamadan ayrılmak durumunda kalmıştır. 1288/1871-72 yılında Çorum Kurdoğlu Medresesi'ne giren İsmail Hakkı Efendi, 1301/1883-84 yılında Şiranlı Hacı Mustafa Efendi'den icâzetnâme almıştır. Aynı yıl Taşköprü'ye hareket ederek bir süre Muzafferüddin Gazi Medresesi'nde tedris faaliyetinde bulunduktan sonra Küçükalizâde Hacı Ahmed Efendi'nin 1312/1895 yılında Taş Camii yakınında yaptırdığı medrese müderrisliğine vekâleten başlamış, 1319/1901-02 yılında yapılan sınav neticesinde başarılı bulunarak bu medresenin müderrislik ciheti maaşsız fahri olarak kendisine tevcih olunmuştur. 1322/1904-05 yılında kendisine bâ berât-ı âlişân medresenin müderrislik ciheti tevcih olunan İsmail Efendi, Safer 1328/Şubat 1910'da 28 talebeye icâzet vermiştir.[1061] Hacı Ahmed Ağa Medresesi vakfiyesinde İsmail Hakkı Efendi'den *"...medrese-i mezkûrum ve sâirede on seneden beru fahrî icrây-i tedrîsât ile iştigal eden Boyabad'ın Şehirvîran karyesinden Çilindirzâde İsmail Efendi ibni Hasan..."* şeklinde söz edilmekte ve uzun yıllar medrese ve başka yerlerde tedrisatta vazife üstendiği dile getirilmektedir.[1062]

Hacı Ahmed Ağa Medresesi müderrisi İsmail Hakkı Efendi'nin 1317/1899-1900 yılında 30, 1319/1901-02 yılında 40, 1321/1903-04 yılında ise 50 öğrenciyi okuttuğu anlaşılmaktadır.[1063] Uzun yıllar Hacı Ahmed Ağa Medresesi'nde müderrislik vazifesini ifa etmiş, maddi açıdan yaşadığı fakirlik, yokluk ve sıkıntıya rağmen büyük gayret göstermiş, 1326/1908-09 yılında okuttuğu talebe sayısı 94'e ulaşmıştır. Bu kadar gayret göstermesine rağmen maddi karşılığını alamayan İsmail Efendi, beş nüfustan oluşan ailesinin geçimini teminde zorlandığından kendisine 150 kuruş maaş bağlanması Taşköprü kazası idare meclisi tarafından teklif edilmiştir.[1064]

9 Şevval 1328/14 Ekim 1910 tarihinde müstehikkîn-ı ilmeye kaleminden kendisine 100 kuruş maaş bağlanmıştır.[1065] Orta boylu, ela gözlü, esmeri vücut yapısına sahip olduğu[1066] ve 1920 yılında vefat ettiği anlaşılmaktadır.[1067]

b. Bekir Raşid Efendi (1286/1869 - ?)

[1060] İMMA, SAİD, 65/20, 1, 2; İMMA, SAİD, 185/4, 2. 1321 yılında basılan Maarif Salnâmesinde İsmail Efendi'nin mahlası Hilmi olarak ifade edilmektedir. Ancak bu ifadenin Hakkı yerine sehven Hilmi olarak yazıldığı değerlendirilmektedir. Çünkü bizzat kendisinin doldurduğu sicill-i ahval dosyasında mahlası Hakkı olarak geçmektedir. Bkz. İMMA, SAİD, 65/20, 1.
[1061] İMMA, SAİD, 65/20,1; VGMA, Defter No: 593, s. 173, sr. 161.
[1062] Bkz. ilgili vakfiye.
[1063] SMNU 1317, s. 1317; SMNU 1319, s. 756; SMNU 1321, s. 619.
[1064] BOA, ML.EEM., 671-61.
[1065] İMMA, SAİD, 65/20, 3.
[1066] İMMA, SAİD, 65/20, 2. İsmail Hakkı Efendi'nin tercüme-i hal varakası için bkz. EK: 73.
[1067] Abdulkadiroğlu, Özsoy, *Taşköprü Vakfiyyeleri 1944-2006*, s. 120.

Hacı İsmailoğlu olarak bilinen Bekir Raşid Efendi, 1286/1869-70 yılında Taşköprü'nün Bey karyesinde dünyaya gelmiştir. Babası Rençber ağası Ahmed Efendi, annesi Ayşe Hanım'dır. İlk tahsil hayatı doğum yeri olan Bey karyesindeki mektepte başlamış, daha sonra Taşköprü Rüşdiye mektebine kaydolarak şahâdetnâme almaya muvaffak olmuştur. Ardından ilim tahsili için İstanbul'a hareket ederek Kemankeş Karamustafa Paşa Medresesi'ne kaydolmuş ve burada dini ve akli ilimleri tahsil ederek hocası Hüseyin Avni bin Hasan Fehmi'den icâzetnâme almayı başarmıştır.

1320/1902-03 yılında yapılan ruûs imtihanında başarılı olmuş ve kendisine Şeyhülislam Halid Efendizâde Mehmet Cemalettin Efendi hazretlerinin işaretleriyle Edirne Hariç payesi verilmiştir. 33 yaşında 150 kuruş maaşla Taşköprü'de Taş medresede tedris faaliyetine başlamıştır. 1332/1914 yılında dahi 12 talebe ile bu görevinin başında olduğu görülen ve 300 kuruş maaş aldığı anlaşılan Bekir Raşid Efendi, [1068] vazifesinde göstermiş olduğu hüsn-ü hizmet nedeniyle liyakat madalyası ile taltif edilmiştir.[1069]

Bir dönem Gebze Hamidiye Medresesi'nde tedris faaliyetinde bulunmuştur. Orta boylu, ela gözlü, esmer tenli vücut olup vefat tarihi tespit edilememiştir.[1070]

XIV. Tosya Medreseleri ve Uleması

1. Abdürrezzak Medresesi

Abürrezzak Medresesi, Tosya kazasının ortasından geçen Kuruçay'ın kuzeyinde eski Arı pazarının arkasında bulunan Abdürrezzak Camii'nin avlusunun kuzey batısından başlayıp erkek WC'lerinin sonuna ve Büyük hamam duvarına kadar uzanan iki kat medrese odalarından oluşmaktadır. Aynı şekilde medresenin Kuruçay'a doğru dikey bir şekilde uzanan ve altında bulunan çeşmelerin üstünde de medreseye ait odalar yer almaktadır.[1071]

Caminin banisi Abdürrezzak Efendi olmakla birlikte inşa tarihi tespit edilememiştir. Ancak 1126/1713 yılında Ahmed Dede'ye yapılan kayyımlık tevcihinden hareketle bu tarihten önce yapılmış olduğunu söylemekte bir beis bulunmamaktadır. [1072]

1316/1898-99 - 1321/1903-04 yılları arasında basılan Maarif Salnâmelerinde Abdürrezzak Medresesi Kütüphanesinin Tosya Pınarbaşı mahallesinde 888/1483 yılında inşa edildiği dile getirilmektedir.[1073] Bu bilgi medrese ve kütüphanenin aynı tarihlerde yapılmış olabileceği ihtimalini çağrıştırmaktadır. Ancak bu düşünceyi destekleyecek bir belge ve bilgi elde edilememiştir.

[1068] İMMA, MSH. DFT02, 02308/1, s. 107. Bekir Raşid Efendi'nin tercüme-i hal varakası için bkz. EK: 74.
[1069] İMMA, SAİD, 185/4, 1, 2, 3.
[1070] İMMA, SAİD, 185/4, 3.
[1071] Hüseyin Sıdkı Köker, "Vakıflar Tarihinde Tosya", *Vakıflar Dergisi*, Ankara 1962, sy. 5, s. 270-271.
[1072] Köker, "Vakıflar Tarihinde Tosya", s. 271.
[1073] SMNU 1316, s. 1132; SMNU 1317, s. 1326; SMNU 1318, s. 1498; SMNU 1321, s. 623.

Cami hizmetlerinin yürütülmesi ile ilgili 1141/1729 ve 1290/1873 tarihli vakfiyelerde medrese ve hocaları ile ilgili bir hükmün yer almaması[1074] akla bir soru getirmektedir. O soru da medresenin banisinin kim olduğu sorusudur. Çünkü cami ile medrese yaptıran bir hayır sahibinin vakfiyede medrese ile ilgili bir hüküm ortaya koymaması düşünülemez. Bu sorunun cevabını 22 Safer 1179/10 Ağustos 1765 tarihli Osmanlı arşiv belgesi vermektedir. Bu belgede verilen arzuhalde: *"Medine-i Tosya'da kâin ashâb-ı hayrâttan Abdürrezzak Camii Şerifi haziresinde el Hâc Ali Ağa binâ eylediği medresenin müderrisi olan…"* şeklinde bir ifadede bulunulmaktadır.[1075] Bu ifadeden hareketle medresenin sonradan camiye eklendiği, 1179/1765 yılına yakın bir zamanda el-Hâc Ali Ağa tarafından yaptırıldığı, cami vakfı ile medrese vakfının ayrı olduğu, medresenin hizmetlerinin banisi Ali Ağa vakfı üzerinden yürütüldüğü söylenebilir.

Bu gerçeği medrese vakfının tevliyetinin tevcihi ile ilgili 27 Ramazan 1210/5 Nisan 1796 tarihli belge daha net ortaya koymaktadır. Bu belgede: *" Der-i devlet-i mekîne arz-ı dâî mekîne budur ki; Medine-i Tosya'da vâki Abdürrezzak Camii şerifi arsasında el-Hâc Ali Ağa nâm sâhibü'l-hayrın bina ve ihsan eyledikleri medresenin Çankırı mukataası fâizinden almak üzere yevmî altmış akçe vazife ile nısf müderrisliğine bâ berât-ı şerif-i âlişân mutasarrıf olan hala Müftî Seyyid el-Hâc İbrahim Efendi meclis-i şer'ıde medrese-i mezkûrenin nısf-ı âhar müderrisliğine mutasarrıf olan işbu bâis-i arz-ı ubûdiyet es-Seyyid Hasan b. Es-Seyyid Ömer dâilerine kendi hüsn-ü rızasıyla ferağ ve kasr-ı yed etmeğin …"* denilmektedir.[1076]

Yine aynı şekilde 13 Muharrem 1262/11 Ocak 1846 tarihli beratta da: " … *Tosya da Abdürrezzak Camii şerifinde el-Hâc Ali Ağa medresesinde müderris olan es-Seyyid Hâfız Ömer ve's-Seyyid Ahmed…"* şeklinde ifade bulunarak Abdürrezzak Medresesi'nin banisinin Ali Ağa olduğu gerçeğini teyit etmektedir.[1077]

Abdürrezzak Medresesi Tosya'da 1914 yılında meydana gelen büyük yangında yanmış ve cami yeniden inşa edilmekle beraber medrese odaları yapılmamıştır.[1078]

Abdürrezzak Medresesi'nin 1179/1765 yılında medrese müderrisi olan Ömer Efendi'nin vefat etmesiyle yerine çocukları Hasan ve Abdülvahhâb Efendiler talip olmuşlardır.[1079] 1210/1796 yılında ise medresenin müderrislik cihetinin nısfına malik olan belde müftüsü el-Hâc İbrahim Efendi, sahibi olduğu nısf hissesinden yukarıda ismi geçen Hasan Efendi lehine feragat etmiştir.[1080] 1262/1846 senesinde medresenin müderrisleri olan es-Seyyid Hafız Ömer ve es-Seyyid Ahmed Efendilerin peş

[1074] Köker, "Vakıflar Tarihinde Tosya", s. 272.
[1075] BOA, C.MF., 176-8787.
[1076] BOA, C.EV., 219-10930.
[1077] BOA, EV.BRT., 72-11.
[1078] Köker , "Vakıflar Tarihinde Tosya", s. 270-271; Çifçi, *Kastamonu Camileri,* II, 255.
[1079] BOA, C.MF., 176-8787.
[1080] BOA, C.EV., 219-10930.

peşe vefat etmeleriyle müderrislik ciheti Ahmed Râzi İbn el-Hâc Ali Efendi'ye beratla tevcih olunmuştur.[1081]

Abdürrezzak Medresesi'nin bir de kütüphanesi bulunmaktadır.

Tablo 32: Abdürrezzak Medresesi Müderris Kadrosu ve Öğrenci Sayıları Tablosu

S N.	Sene	Müderris Adı	Öğrenci Sayısı
1	1286/1869-70	Hasan Efendi	30[1082]
2	1317/1899-1900	Hacı Hasan Efendi	109[1083]

a. Hasan Efendi

Hasan Efendi'nin 1286/1869-70 yılından 1321/1903-04 yılına kadar Abdürrezzak Medresesi'nde vazife ifa ettiği anlaşılmaktadır. Öğrenci sayısı 1286 yılında 30 iken 1317/1899-1900 - 1321/1903-04 yılları arasında 110'lara kadar yükselmiştir.[1084] 1332/1914 yılında da vazifesinin başında bulunduğu, yıllık 600 kuruş maaş aldığı ve bu yıllarda öğrenci sayısının 41'e kadar düştüğü anlaşılmaktadır.[1085]

Hacı Hasan Efendi'nin vefat tarihi tespit edilememiştir.

2. Abdurrahman Paşa (Câmi-i Cedîd) Medresesi

Tosya'daki cami ile birlikte medreseye adı verilen Abdurrahman Paşa, 992/1584 yılında tamamlanan caminin banisidir.[1086] Abdurrahman Paşa, Mer'aşî olarak isimlendirilmekle beraber Defterdar İbrahim Efendi tarihine göre Tosyalıdır. Aynı isimle anılan medrese ise vakfiyesinden anlaşıldığına göre Paşa'nın vasiyeti üzerine oğlu Mehmed Bey tarafından yaptırılmıştır. [1087]

[1081] BOA, EV.BRT., 72-11.
[1082] KVS 1286, s. 74.
[1083] SMNU 1317, s. 1317; SMNU 1318, s. 1490; SMNU 1319, s. 758; SMNU 1321, s. 618.
[1084] SMNU 1317, s. 1317, SMNU 1318, s. 1490; SMNU 1319, s. 758; SMNU 1321, s. 618.
[1085] İMMA, MSH. DFT02, 02308/1, s. 109.
[1086] Abdüsselam Uluçam, "Abdurrahman Paşa Camii", *DİA*, I, 169. Abdurrahman Paşa hakkında Sicill-i Osmani'de: "*Kalemden bi't-tefeyyüz Rüstem Paşa'ya tezkireci olup ba'dehû Mısır defterdarı ve sonra Rumeli tımarı defterdarı oldu. Ba'dehû Bursa ve Maraş Beylerbeğisi olup 981'de Bağdat Beğlerbeğisi olup 982'de munfasıl ve ba'dehû müteveffa oldu"* denilmekte, Tosya'daki vazifesi ve nereli olduğu konusunda bir bilgi verilmemektedir. Bkz. Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, Der Saadet: Matbaa-i Âmire, 1311, III, 312. Caminin kitabesi:
"Abdürahman Paşa ol âlî himem,
Eyledi bir câmi' â'lâ binâ,
Ruhuna versün Hüdâ feth-ü zafer,
Menbaı nûr, mecmaı ehl-i nazar,
Keşf edüb âna cemâl-i pâkini,
Nur-u Sübhân eylesün anda eser,
Oldı itmâmı içün tarih ana,
Lâm lafzı sadr-ı saff ayn-ı haber, 992" şeklindedir. Caminin orijinal kitabesi için bkz. EK: 75.
Abdurrahman Paşa, 979/1572 yılına ait Mühimme defterinde verilen bilgiye göre ise caminin yapımından çok önce vefat etmiş olmalıdır. Buna göre camiyi de babasının vasiyeti üzerine oğlu tamamlamış olmalıdır. Bkz. BOA, A.{DVNSMHM.d., 15-2328.
[1087] Köker, "Vakıflar Tarihinde Tosya", s. 265, 266.

Medrese, caminin ön kısmında yer almakta idi. Avlunun batı cihetinde müftülük olarak kullanılan iki oda, caminin kuzey avlusundan doğu köşesine kadar uzanan iki katlı odalar, güney doğu avlusunda mihrap önündeki mezarlığa kadar uzanan tek katlı odalar ve cümle iç kapısı karşısında müderrislere ait odalardan oluşmakta idi. 1914 yılında meydana gelen yangında cami ile birlikte medresenin tamamı yanmış ve yangından sonra sadece yangın sonrası caminin yeniden ihyasına nezaret eden Hacı İsmail Hakkı Efendi (Menfi Hoca) için bir oda yapılmıştır.[1088]

Vakfiyeden anlaşıldığına göre vakfın mütevellisi ve aynı zamanda medresenin banisi olan Maraş Beylerbeyi Mehmed Bey her konuda söz sahibi olacaktır.

Vakfın gelirleri İstanbul Soğanağa Mahallesinde evliler için ev ve odaları, yine İstanbul Eminbey Mahallesinde kendisinin de ikamet ettiği beş ev, Kalecik'te Bezzazlar çarşısının tamamından elde edilen gelirler ile malının üçte biri olan 460.000 dirhemden oluşmaktadır. Bu gelirler ile:

1. Caminin ön tarafına tüm birimleri barındıran bir medrese inşa edilecek,
2. Dükkân, ev ve odalardan elde edilen gelir ile camiye su getirilecek ve artan para onu onbir hesabıyla istirbah edilecek, bununla da cami ve medresenin ihtiyaçları karşılanacak,
3. Medresede tefsir ve hadis ilmini bilen, diğer ilimlerde de muktedir bir müderris görevlendirilecek ve kendisine günlük 30 dirhem verilecek,
4. Bu özellikte birisi bulunmaz ise 50 dirhem vazifeli medreseden ayrılmış olan Mevlânâ Pîrî Efendi 30 dirhem ile görevlendirilecek,
5. Medresede kalan talebeye günlük bir, mütevellisine altı, kâtibine ise üç dirhem verilecek,
6. Cami imam, müezzin, hatip, cüzhan ve duahan ile diğer görevlilerine de farklı miktarlarda ödeme yapılacaktır.[1089]

Vakfın tevliyet ciheti 1124/1712 yılında eş-Şeyh Hasan Efendi'nin vefatıyla yerine günlük altı akçe vazife ile sulbi oğlu Molla Osman'a tevcih olunurken,[1090] 1214/1799 yılında vakfın mütevellisi İsmail Efendi kendi hüsnü rızasıyla elinde bulunan beratını oğlu Mustafa Efendi'ye vermiştir.[1091]

Öte yandan caminin ana girişi karşısında ve şadırvanın bulunduğu alanlarda da medreselerin olduğunun söylenmesi ve yapılan araştırmalar neticesinde cami ve çevresinde Abdurrahman Paşa Medresesi'ne ek olarak üç medresenin daha bulunduğunu göstermektedir. Bunlardan birincisi Tosya eşrafından Kadı Hacı İbrahim b. Mehmed Ağa'nın yaptırdığı medresedir. İbrahim Efendi, şadırvanın bulunduğu alanda vakfın mütevellisinin izniyle sekiz bab medrese yaptırmaya başlamış, ömrü kâfi

[1088] Köker, "Vakıflar Tarihinde Tosya", s. 267.
[1089] VGMA, Defter No: 1961, s. 197, sr. 35.
[1090] BOA, AE.SAMD.III, 189-18294.
[1091] BOA, C.EV., 101-5049.

gelmeyince oğlu Çelebioğlu Seyyid Abdurrahman tarafından tamamlanmış, Amasya'dan Ömer b. İbrahim Efendi'de müderris olarak getirilmiştir.[1092]

Cami avlusunda bulunan medreselerden ikincisi 1196/1782 yılı öncesinde Seyyid Ali Ağa tarafından yaptırılan medresedir. 29 Zilhicce 1196/5 Aralık 1782 tarihli berat kaydında: "Tosya'da müteveffâ Abdurrahman Paşa Câmi-i şerifi avlusunda vâki medîne-i merkûmede sâkin ashâb-ı hayrâttan Şerifzâde es-Seyyid Ali Ağa Medresesi vakfının…" denilerek Şerifzâde Ali Ağa'nın da cami avlusunda medrese yaptırdığı belirtilmektedir. İlgili vesikadan anlaşıldığına göre bu tarihlerde medresenin müderrisi olan Konevî Süleyman Efendi vefat etmiş ve yerine Hüseyin Efendi'ye beratla medresenin müderrislik ciheti tevcih olunmuştur.[1093] 1199/1785 yılında Şerifzâde Seyyid Ali Ağa Medresesi vakfının dersiamlığı ile müderrisi olan Hüseyin Efendi kendi rızasıyla görevinden feragat etmiş ve bu görev Hasan b. Abdürrezzak Efendi'ye tevcih olunmuştur.[1094]

Abdurrahman Paşa Camii avlusunda bulunan üçüncü medrese ise, Hacı Osman Efendi'nin yaptırdığı medresedir. 27 Muharrem 1229/19 Ocak 1814 tarihli belgeden anlaşıldığına göre Hacı Osman Efendi'nin yaptırdığı medrese fevkânî beş, tahtânî bir olmak üzere altı odadan oluşmaktadır. İlgili belgede günlük altı akçe vazife ile medresenin müderrisi olan es-Seyyid Mehmed Efendi b. İbrahim'in vefatı üzerine sulbi oğlu es-Seyyid Zeynelabidin b. Es-Seyyid Mehmed Efendi'ye tevcih edilmesinin uygun olacağı belirtilmiştir.[1095]

Medresenin müderris kadrosunun 1134 yılında es-Seyyid Ahmed Efendi'ye tevcih olunduğu,[1096] O'nun vefatıyla 1137 yılında Hafız Mehmed Efendi'nin göreve geldiği, 1171/1757 yılında ise Mehmed Efendi'nin vefatıyla müderrislik cihetinin eş-Şeyh Ali Efendi'ye tevcih olunduğu anlaşılmaktadır.[1097]

1177/1764 yılına ait bir arşiv belgesinde verilen bilgiye göre vakfın kira gelirlerinden günlük dört akçe vazife ile medresede müderris olarak vazife ifa eden el-Hâc Mehmed Efendi'nin vefatı üzerine yerine olan Ebubekir Himmet adlı şahsa tevcih kılınmıştır.[1098]

Arşiv kayıtlarında yine aynı şekilde farklı zamanlarda medresede görev verilen müderrislere dair vesikalar bulunmaktadır. 9 Cemaziyelahir 1227/20 Haziran 1812 tarihli bir arşiv belgesinde medresenin müderrisi olan Şeyh Ali Efendi'nin vefat ettiği, kimsesi olmadığı için yerinin boş kaldığı, halkın yoğun isteği ile yapılan imtihanda ehliyeti zahir olan es-Seyyid Mehmed Efendi b. İbrahim

[1092] Köker, "Vakıflar Tarihinde Tosya", s. 268.
[1093] BOA, C.MF., 48-2352. Abdurrahman Paşa Camii Avlusunda Şerifzâde Ali Ağa'nın yaptırdığı medrese ile ilgili berat için bkz. EK: 76.
[1094] BOA, C.MF., 54-2682.
[1095] BOA, C.MF., 102-5061.
[1096] BOA, AE.SAMD.III, 219-21111.
[1097] BOA, C.MF., 46-2299.
[1098] BOA, AE.SMST.III, 237-18795.

Efendi'ye tevcih olunmasının uygun olacağı Tosya'dan yazılan yazıda belirtilmektedir.[1099] Vefat ettiği belirtilen Şeyh Ali, yukarıda ifade edildiği üzere 1171 yılında görev tevcih edilen kişi olmalıdır. Bu durumda yaklaşık 55 yıl gibi uzun bir süre Abdurrahman Paşa Medresesi'nde vazife yapmış olmalıdır.

Abdurrahman Paşa Medresesi'nin bir de kütüphanesi bulunmaktadır.

a. Mehmed Bahâeddin Efendi (1284/1867 – 1928)

Abdurrahman Paşa Medresesi müderrisi Mehmed Bahaeddin Efendi, 15 Şaban 1284/12 Aralık 1867 tarihinde Tosya'da dünyaya gelmiştir. Babası Tosya eşrafından ve ileri gelenlerinden Şerifzâde Sadık Efendi, annesi Fâtıma Hanım'dır.[1100] Babası ile birlikte Hafız Bey diye yâd olunurlar.

İlk tahsil hayatına Tosya Sıbyan mektebinde başladı. Kur'an'ı ezberledikten sonra Tosya Rüşdiye mektebine kaydoldu ve bu okuldan derece yaparak mezun oldu. Ardından Abdürrezzak Medresesi'ne kaydoldu ve dini ve alet ilimlerini tahsil ederek 19 Cemaziyelahir 1310/8 Ocak 1893 tarihinde Hasan Rüşdü ibni Abdullah ed-Devrekânî'den icazet almaya muvaffak oldu. 6 Şevval 1310/23 Nisan 1893 tarihinde Tosya kazası meclis idare azalığına fahri olarak seçildi ve 7 Rebiulevvel 1316/26 Temmuz 1898 tarihine kadar bu vazifede kaldı.

7 Rebiulevvel 1316/26 Temmuz 1898 tarihinde 1500 kuruş ücret-i maktûa ile Tosya kazası a'şâr-ı emanet azalığına atandı. Bu esnada kazada teşkil olunan bazı komisyon başkanlığı ve azalıkları, özellikle de maarif ve tesisat-ı askeriye komisyonu başkanlıkları yaptı. 2 Zilkade 1319/10 Şubat 1902 tarihinde tekrar meclis idare azalığına tayin olunarak 2 yıl bu vazifede ve 1,5 ay da fahri olarak belediye başkanlığında bulundu.

28 Zilhicce 1321/16 Mart 1904 tarihinden 21 Receb 1328/29 Temmuz 1910 tarihine kadar üç kez Tosya Bidayet mahkemesi azalığına seçildi ve toplamda üç buçuk yıldan fazla bu vazifede kaldı.

6 Receb 1328/14 Temmuz 1910'da 400 kuruş maaşla Tosya müftülüğüne atandı[1101] ve bu vazifesine 21 Receb 1328/29 Temmuz 1910 tarihinde başladı. Maarif ve idare meclisi azalıklarında yaptığı başarılı çalışmalarından dolayı 10 Ramazan 1315/24 Ocak 1898 tarihinde İbtidâ Hâric Edirne ruûsu ile taltif edildi.[1102]

[1099] BOA, C.MF., 94-4666.

[1100] Şerifzâde Sadık Efendi, Tosya kazasında mülkiyetinde bulunan Taşhan arsasını hükümet konağı yapılmak üzere meccanen hazineye bağışladığı anlaşılmıştır. Bkz. BOA, ML.EEM., 220-87.

[1101] İMMA, MSH. DFT01, 00036/0001, s. 266. Meşihat arşivinde yer alan Müftü Atama defterinde Mehmed Bahâeddin Efendi'nin Tosya Müftüsü olarak atanmasıyla ilgili: *"Mûmâ ileyh Halil Efendi'nin vukû-u vefatıyla mezkûr Tosya müftülüğüne Kastamonu vilâyetinden vâkî' olan inhâ üzerine Tosya ulemasından Mehmed Bahâeddin Efendi'nin memuriyeti fî 6 Receb 1328 tarihinde icrâ buyrulmuştur"* denilmektedir. Mehmed Bahaâeddin Efendi'nin fotoğrafı ve ilgili belge için bkz. EK: 77, 78.

[1102] İMMA, SAİD, 177/10, 1, 2, 3, 4.

Mezuniyetinin ardından diğer vazifeleri ile birlikte uzun yıllar Abdurrahman Paşa Medresesi'nde müderrislik vazifesini de ifa etmeyi ihmal etmedi. 1317/1899 ve sonrasında basılan Maarif Salnâmelerinde verilen bilgilere göre Mehmed Bahaeddin Efendi'nin ders okuttuğu öğrenci sayısının 1317/1899-1900 - 1318/1900-01 yıllarında 113 olduğu, 1319/1901-02 yılında 140'a yükseldiği, 1321/1903-04 yılında ise 125'e düştüğü anlaşılmaktadır.[1103] 1332/1914 yılına gelindiğinde vazifesini sürdürdüğü, ancak öğrenci sayısının üçte bir oranında azalarak 44'e düştüğü görülmektedir.[1104]

Milli mücadelede de aktif rol alan ve vaazlarıyla halkın uyarılmasında en önde yer tutan Mehmed Bahâeddin Efendi, Şeyhülislam Dürrizâde'nin Anadolu hareketi aleyhine verdiği fetvaya karşı Rifat Börekçi'nin öncülüğünde Anadolu hareketini destekleyen fetvaya imza etmekten çekinmemiştir.[1105]

Orta boylu, kara gözlü vücut yapısına sahip bir kişidir.[1106] Tosya müftüsü iken hacca gitmiş ve 1928 yılında Hicaz'da vefat etmiştir.[1107]

3. Çevlik Medresesi

Tosya kazası Çevlik karyesinde bulunan ve ahali tarafından yaptırılan medresenin yapım tarihi bilinmemektedir.[1108]

Medresenin 1317/1899-1900'lü yıllarda faal olduğu ve 1332/1914'te de tedrisata devam ettiği bilinmektedir.[1109] Akıbeti tespit edilememiştir.[1110]

a. Mehmed Efendi

Mehmed Efendi, 1317/1899-1900 - 1319/1901-02 yılları arasında 45 öğrenciye ders okutmuştur.[1111] 1321/1903-04 yılında ise öğrenci sayısı iki azalarak 43' e inmiştir.[1112] 1332/1914 yılında da medresenin müderrisliğinde bulunmaya devam ettiği anlaşılan Mehmed Efendi'nin bu sefer öğrenci sayısının beş kat azalarak dokuza indiği görülmektedir.[1113] Müderris Mehmed Efendi'nin sonraki hayatı ve vefat tarihi tespit edilememiştir.

[1103] SMNU 1317, s. 1319; SMNU 1318, s. 1490; SMNU 1319, s. 758; SMNU 1321, s. 619.
[1104] İMMA, MSH. DFT02, 02308/1, s. 109.
[1105] Peker, *1918-1923 İstiklal Savaşının Vesika ve Resimleri*, s. 169.
[1106] İMMA, SAİD, 177/10, 3. Mehmed Bahaeddin Efendi'nin tercüme-i hal varakası için bkz. EK: 79.
[1107] DİB Arşivi, D: 1923-1918; Sarıkoyunlu, *Milli Mücadelede Din Adamları*, II, 162; Peker, *1918-1923 İstiklal Savaşının Vesika ve Resimleri*, s. 171.
[1108] SMNU 1317, s. 1317; SMNU 1318, s. 1490.
[1109] SMNU 1317, s. 1317; SMNU 1318, s. 1490; SMNU 1319, s. 758; SMNU 1321, s. 619.
[1110] İMMA, MSH. DFT02, 02308/1, s. 109.
[1111] SMNU 1317, s. 1317; SMNU 1318, s. 1490; SMNU 1319, s. 758.
[1112] SMNU 1321, s. 619.
[1113] İMMA, MSH. DFT02, 02308/1, s. 109.

III. BÖLÜM

KASTAMONU MEDRESE VE TEKKE KÜTÜPHANELERİ

Türkler Anadolu'ya ayak bastıkları andan itibaren ele geçirdikleri topraklarda siyasi alanda olduğu gibi kültürel alanda da katkıda bulunmuşlardır. Selçuklular, Fâtımi ve Büveyhîlerin Şii baskısını önlemek için kurdukları Nizamiye Medreselerinin en meşhuru olan Bağdat Nizamiye Medresesi'nin bir bölümünde "Dâru'l-kütüb" adı altında bir kütüphane kurmuşlardır. Aynı şekilde Nîşâbur, Merv, İsfahan, Hemedan, Herat, Sava, Rey, Belh, Basra, Musul ve Buhara gibi yerlerde bulunan medreselerin birçoğunda kütüphanenin olduğu bilinmektedir. [1114] Anadolu Selçukluları zamanında Selçuklu devlet adamları, emirler, âlimler, hekimler, şeyhlerin özel kütüphanesi olduğu gibi cami, mescid, medrese ve hangâhlarda da kütüphaneler bulunmaktaydı. [1115] Medreseye bağlı olarak Selçuklular zamanında ilk kütüphane ise Konya'da Altun-aba Medresesi'nde inşa edilmiştir.[1116]

Osmanlı'da Osman ve Orhan Gazi dönemlerinde devlet kuruluş aşamasında olduğu için daha çok gaza ve fetih hareketleriyle meşgul olunmuştur. Bu sebeple bu dönemde kütüphane kuruluşuna dair bir belge ve bilgiye ulaşılamamıştır. [1117]

Yıldırım Bayezid zamanında Bursa'da bulunan medreselerde kütüphane konusunda bir malumat elde edilememiştir. Ancak Balıkesir Eyne Bey Medresesi ile Bolu'daki Yıldırım Medresesi'nde kütüphanenin var olduğu bilinmektedir.[1118]

II. Murad devrinde (1421-1451) Edirne'de kurulan Dârulhadis (838/1435) Medresesi ile aynı yerde 824/1422 yılında yaptırılan Mihal Gazi Camii ve 839/1435-36'da yaptırılan Fazlullah Paşa mescidinde kütüphaneler kurulmuştur. Yine aynı dönemde Üsküp'teki İshak Bey tarafından 848/1445'te yaptırılan medresede ve Umurbey tarafından Bergama'daki medrese ile Bursa'daki camide kütüphanelerin kurulduğu anlaşılmaktadır.[1119]

[1114] İsmail E. Erünsal, "Kütüphane", *DİA*, XXVII, 19.
[1115] A. Süheyl Ünver, "Anadolu Selçukluları Zamanında Umumî ve Hususî Kütüphaneler". *Atatürk Konferansları II: 1964-1968,* Ankara 1970, s. 3. 3-27.
[1116] A. Süheyl Ünver, "Selçuklular Zamanında Kütüphaneler Üzerine Yeni Örnekler ve Bazı Mülahazalar", *TTK Bildiriler*, III (1948), s. 642.
[1117] İsmail E. Erünsal, *Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik: Tarihi Gelişimi ve Organizasyonu*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2020, s. 112.
[1118] Erünsal, *Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik: Tarihi Gelişimi ve Organizasyonu*, s. 116.
[1119] Erünsal, *Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik: Tarihi Gelişimi ve Organizasyonu*, s. 118, 119.

Osmanlının kuruluş devrinde kütüphanelerin Gelibolu'daki Yazıcıoğlu Mehmed Efendi'nin türbesinde bulunan kütüphane dışında genelde cami ve medreselerde kurulduğu görülmektedir. Bu dönemde kitaplar bulundukları müessesenin küçük bir odasında veya dolaplarda koruma altına alınmıştır.[1120]

Edirne'deki sarayda bulunan ve sayısı tespit edilemeyen bir kitap koleksiyonu Fatih'in İstanbul'u fethiyle birlikte önce Beyazıd'daki eski saraya, ardından da Fatih'in yaptırdığı yeni saraya taşınmıştır. II. Bayezid devrinde 908/1502 yılında hazırlanan bir katalogda bu saray kütüphanesinde 7200 eserin bulunduğu kayda geçirilmiştir.[1121] İstanbul'da XV. yüzyılda vakıf kütüphaneleri yaygınlaştırılmıştır. Şeyh Muhammed b. Şeyh Hasan Geylânî tarafından 858/1454'te sur dibindeki zaviyede kurulan kütüphane ile Mahmud Paşa Medresesi ve Eyüp Külliyesi'nde kurulan kütüphaneler fetihten sonra kurulan İstanbul'daki ilk vakıf kütüphaneleridir.[1122]

Fetihten sonra İstanbul'da kurulan en önemli kütüphane II. Mehmed'in Fatih külliyesinde yaptırdığı ve 839 kitap vakfettiği kütüphanedir. Üsküp'te İsa Bey'in 1469'da yaptırdığı medresesinde bulunan 200 kitaplık koleksiyonu ve Molla Yegân'ın 1460 yılında Bursa'daki mescidinde yaptırdığı ve 2900 kitap vakfettiği kütüphaneler İstanbul dışında bu dönemde yaptırılan önemli kütüphanelerdir.[1123]

XVI. yüzyılda sultanların ve devlet adamlarının kurdukları medreselerin yanında küçük koleksiyonları barındıran kütüphaneler kurulmaya başlanmış, XVII. asırda ise imparatorluğun büyük şehirleriyle birlikte diğer bölgelerinde de kütüphane sayısında hızlı bir artış olduğu gözlemlenmiştir. Bu artışta halkın okuma-yazma oranının artmasıyla birlikte medreselerin yaygınlaşması etkili olmuştur.[1124]

XVII. yüzyılın sonlarında cami, medrese ve tekke kütüphanelerine ulema, öğrenci ve halka açık olan müstakil kütüphaneler eklenmiştir. Bu türün ilk örneği Köprülü Mehmed Paşa tarafından planlanan ve ömrü yetmediği için oğulları Ahmed ve Mustafa paşalar tarafından tamamlanan Köprülü Kütüphanesidir.[1125]

XVIII. yüzyılda III. Ahmed /1703-1730), I. Mahmud (1730-1754), III. Osman (1754-1757) ve I. Abdülhamid (1754-1757) dönemlerinde Türk kütüphaneciliği zirveye çıkmış, İstanbul ile birlikte Anadolu başta olmak üzere imparatorluğun her köşesinde kütüphaneler kurulmuştur.[1126]

[1120] Erünsal, *Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik: Tarihi Gelişimi ve Organizasyonu*, s. 123, 124.
[1121] Erünsal, *Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik: Tarihi Gelişimi ve Organizasyonu*, s. 127.
[1122] Erünsal, "Kütüphane", *DİA*, XXVII, 23.
[1123] İsmail E. Erünsal , "Osmanlı'da Kütüphaneler ve Kütüphanecilik Anlayışı" *Anadolu Kütüphaneleri*, Bülent Yılmaz (edt.), Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2013, s. 189.
[1124] İsmail E. Erünsal, "Osmanlı'da Kütüphaneler ve Kütüphanecilik Anlayışı", s. 190; Erünsal, *Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik: Tarihi Gelişimi ve Organizasyonu*, s. 190,
[1125] İsmail E. Erünsal, "Osmanlı'da Kütüphaneler ve Kütüphanecilik Anlayışı" s. 189; Erünsal, *Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik: Tarihi Gelişimi ve Organizasyonu*, s. 205,
[1126] İsmail E. Erünsal, *Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri: Tarihi Gelişimi ve Organizasyonu,* Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2008, s. 532.

II. Mahmud (1808-1839), askeri ve idari alanındaki ıslahatlarıyla birlikte vakıflarla ilgili bazı düzenlemeler yapmıştır. Bu çalışmalar kütüphaneleri de etkilemiş, kütüphanelerin devlet tarafından kontrolü ve işleyişiyle ilgili düzenleme çalışmalarının başlamasına yol açmıştır. İstanbul'da O'nun döneminde en çok Tekke kütüphaneleri kurulmuştur.[1127]

Tanzimat'la birlikte eğitim alanındaki yeniliklere vakıf kütüphaneleri kendilerini yenileyemedikleri için ayak uyduramamış, bu sebeple gerilemeye başlamış ve toplum nazarındaki etkisini yitirmiştir. XX. yüzyılın başlarında hâfız-ı kütüblerin maaşlarının yetersizliği nedeniyle vazifelerini yerine getirememeleri, katalogların yetersiz ve düzensiz olması, kitapların korunması için gerekli tedbirlerin alınmaması nedeniyle kütüphaneler iyice geriye gitmiştir.[1128]

Hacer Sibel Ünalan, *Anadolu'daki Türk Medreseleri* adlı çalışmasında Anadolu'da kaynaklarda bulunduğu belirtilen ve bu güne ulaşmayan 33 kütüphanenin ismine yer vermektedir. Yayımlarda adı kütüphane olarak geçen ancak kitap veya kitap dolabını temsil eden kütüphane sayısı ise 196'dır.[1129]

Kastamonu kütüphaneler açısından değerlendirildiğinde geçmişi beylikler dönemine dayanan el yazmaları, taş baskı kitaplar ve matbu Osmanlıca eserler bakımından oldukça fazla ve zengin içeriğe sahip kütüphanelerin mevcut olduğu söylenebilir. Beylikler ve Osmanlı dönemi şeklinde iki kategoride incelenen kütüphane sayısının Kastamonu merkezde 15, ilçelerde altı olduğu anlaşılmaktadır.

Kastamonu'nun en eski kütüphaneleri Çobanoğulları Beyliği dönemi eserleri olan Atabey Gazi Medresesi Kütüphanesi, Yılanlı Dâruşşifâ'sı ve Taşköprü Muzafferüddin Gazi Medresesi kütüphaneleridir. Dördüncü sırada Candaroğulları Beyliği zamanında inşa edilen İsmail Bey Medresesi Kütüphanesi gelmektedir.

15 Şaban 1266/26 Haziran 1850 tarihli Kastamonu Şer'iyye sicilinde Kastamonu'da bulunan beş kütüphanenin kitap sayıları ve kitapların isimleri yer almaktadır. Diğer kütüphanelerin isim ve kitapları ise defterin eksik olması nedeniyle tespit edilememiştir. Buna göre beş kütüphanede toplam 1168 kitap bulunduğu anlaşılmaktadır. Beş kütüphanede bulunan kitapların dağılımı şu şekildedir; Hasan Ağa Medresesi: 14; Namazgâh Medresesi: 61; İsmail Bey Kütüphanesi: 272; Şeyh Şaban-ı Velî Kütüphanesi: 132; Münîre Medresesi Kütüphanesi: 559.[1130]

1289/1872 yılına ait Kastamonu Vilayet salnâmesinde Kastamonu merkezde yedi kütüphanenin ismi yer almaktadır. Buna göre 550 kitap Münire Medresesi Kütüphanesi, 1249 kitap Numâniye Medresesi Kütüphanesi, 415 kitap Merdiyye Medresesi kütüphanesi, 15 kitap Semhiye Medresesi kütüphanesi,

[1127] Erünsal, "Kütüphane", *DİA*, XXVII, 29.
[1128] Erünsal, "Kütüphane", *DİA*, XXVII, 30.
[1129] Hacer Sibel Ünalan, *Anadolu'daki Türk Kütüphaneleri,* İstanbul: İSAM Yayınları, 2012, s. 465-483.
[1130] BOA, MŞH.ŞSC.d., 41-45.

148 kitap İsmail Bey Medresesi Kütüphanesi, 85 kitap Namazgâh Medresesi Kütüphanesi ve 30 kitap Tevfikiye Medresesi'nde olmak üzere toplam 2627 kitabın olduğu ortaya çıkmaktadır.[1131]

1321/1903 yılı Maarif Salnâmesinde verilen bilgiye göre Kastamonu merkezde 10, ilçelerde ise İnebolu bir, Taşköprü üç, Tosya iki olmak üzere altı kütüphanenin bulunduğu, merkez ve ilçelerde bulunan 16 kütüphanede toplam 3522 kitabın olduğu belirtilmektedir.[1132]

Kastamonu kütüphaneleri ile ilgili Açıksöz gazetesinde 1921 yılında bir makale yayınlayan İsmail Hakkı Uzunçarşılı: "Bir ülkenin hayât-ı irfanının ölçüsü o ülkede çok sayıda çıkan risale, gazeteler ve ilmi müesseseleri ile kütüphaneleri olduğunda şüphe yoktur" demektedir. Aynı makalede Kastamonu'da 11 kütüphaneden söz etmekte, bu kütüphanelerin içler acısı bir halde olduğunu, hiçbirinin istifade edilecek bir durumda olmadığını, kısmen fihristlerin bile bulunmadığını, işin ehli bir memur tarafından tasnif edilmesi ve mutlaka kütüphanelerin tevhit edilmesi gerektiğini söylemektedir.[1133]

Kütüphanelerle ilgili çalışmalar cumhuriyetin ilk yıllarında başlamıştır. Bu çalışmaların neticesinde ilk olarak 1924'te Antalya ve Erzincan; 1925'te Kastamonu, Çorum ve Niğde; 1926'da Aksaray, Balıkesir-Dursunbey ve Sinop; 1927'de Trabzon'da ilk Milli kütüphaneler kurulmuştur. Bu kütüphaneler kapatılan medrese ve kütüphanelerde bulunan kitapların korunması ve hizmete sunulmasına vesile olmuştur.[1134]

1925 yılında Kastamonu'yu ziyaret eden Mustafa Kemal Paşa, Kastamonu'daki kütüphanenin kurulması için 500 lira bağışta bulunarak sürecin hızlanmasını sağlamıştır. Medrese, medrese kütüphaneleri ve dergâhlardan alınan 3417'si yazma, 1779'u matbu olmak üzere toplam 5196 kitap önce Memleket Kütüphanesi'nde koruma altına alınmış daha sonra İl Halk kütüphanesinin envanterine girmiştir. 2003 yılında ise yeni kurulan Kastamonu Yazma Eserler kütüphanesinde cem edilmiştir. Bunlara ek olarak cami ve maarif müdürlüğü ile özel şahısların bağışladığı 1013 kitapla birlikte sayı 6209'a çıkmıştır.[1135]

Bu güne gelince Kastamonu Yazma Eserler Kütüphanesinde yazma ve taş baskı 7556 kitabın olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum daha sonradan farklı kanallardan kütüphaneye kitap bağışı ve ilavesinin olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır. Bu kitaplar arasında medrese ve dergâhlardan geldiğine dair not

[1131] KVS 1289, s. 128, 129, 130.
[1132] SMNU 1321, s. 623.
[1133] İ. Hakkı Uzunçarşılı, Açıksöz Gazetesi, 29 Teşrinievvel 1337, sy. 321.
[1134] Hakan Anameriç, "Belgelerle Atatürk ve Kütüphaneler" *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Ankara, 2008, c. XXIV, sy. 71, s. 490.
[1135] Mehmet Serhat Yılmaz, "Kastamonu Medrese ve Dergâh Kütüphanelerindeki Yazma ve Basma Eserlerin Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesine Devri", *III. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu "Kastamonu'da İlmî Hayat ve Kastamonu Âlimleri"*, Kastamonu 2016, s. 277, 279.

düşülenler de bulunmaktadır. Bu notlar medreselerde hangi türden kitapların bulunduğu, özellikle yazma eserlerin ne kadar eski olduğu hususlarında fikir vermesi açısından önem arz etmektedir. [1136]

Örnek olması açısından bakıldığında yanılma ve gözden kaçırma bir tarafa bırakılırsa 28 kitabın kaydında Atabey Gazi Medresesi'nden geldiği, bunların en eskilerinden birinin Fahreddin Ahmed b. el-Hasan el-Çârperdî'nin (664-746/1265-1345) *Sirâcü'l-vahhâc fî şerhi'l-minhâc* adlı 734/1333 tarihli usul-u fıkha dair el yazması bir eser olduğu anlaşılmaktadır.[1137]

Yine aynı şekilde İsmail Bey Medresesi'nden 56 kitabın geldiğine dair not düşüldüğü, en eski tarihli olanın Cemâleddin Mahmûd b. Ahmed el-Hasirî'nin (546-636/1151-1239), fıkha dair 679/1280 tarihli *Şerhu muhtasar fî câmi'i'l-kebîr* adlı eseri olduğu görülecektir.[1138]

A. Çobanoğulları Dönemi Kütüphaneleri

1. Atabey Gazi Medresesi Kütüphanesi

Kütüphanenin inşa tarihi ve müstakil bir binasının olup olmadığı bilinmemektedir. Kastamonu ve Maarif Salnâmelerinde kütüphaneye dair bir bilgiye yer verilmemektedir. Bu durum kütüphanenin 1286/1869-70 öncesinde yıkılmış olması fikrini akıllara getirmektedir. Adnan Ötüken, tahmini 1911 yılında kaleme alınmış bir defterden hareketle yazdığı makalede bu kütüphane ve içinde bulunan kitaplara yer vermemiştir. [1139] İhsan Ozanoğlu, 1950'li yıllarda kütüphanenin ayakta olduğunu belirtmektedir.[1140] Eyüpgiller ise medrese ve kütüphanenin L biçiminde olduğunu ve 1966 sonrasında yıktırıldığını ifade etmektedir.[1141]

Öte yandan Kastamonu Merkez kütüphanesine devredilen medrese kütüphanelerine ait 58/2 numaralı defterde Atabey Gazi Medresesi kütüphanesine yer verilmektedir. Bu defterde verilen bilgilere göre Atabey Gazi kütüphanesinden 125 kitabın devri yapılmıştır. Devredilen bu kitaplardan 120'si el yazması ve beşi baskı olup dil açısından dağılımı 15'i Türkçe, 109'u Arapça ve biri Farsça şeklindedir.[1142]

[1136] Bu sayı İSAM veri tabanında yer alan http://ktp.isam.org.tr/?url=kaynakmsh (erişim: 04.12.2022) internet adresinden alınmıştır.
[1137] http://ktp.isam.org.tr/?url=ktpgenel/findrecords.php (erişim: 04.12.2022).
[1138] http://ktp.isam.org.tr/?url=ktpgenel/findrecords.php (erişim: 04.12.2022).
[1139] Bkz. Ötüken, "Eski Bir Defter 60 Yıl Önceki Türk Kütüphaneleri", *Türk Kütüphaneciliği Dergisi*, Ankara 1962, c. XI, sy. 3-4, s. 166-167.
[1140] Mehmet Serhat Yılmaz, "Kastamonu Medrese ve Dergâh Kütüphanelerindeki Yazma ve Basma Eserlerin Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesine Devri", s. 279.
[1141] Eyüpgiller, *Bir kent Tarihi Kastamonu*, s. 67.
[1142] Mehmet Serhat Yılmaz, "Kastamonu Medrese ve Dergâh Kütüphanelerindeki Yazma ve Basma Eserlerin Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesine Devri", s. 277, 279.

2. Yılanlı Dergâhı Kütüphanesi

Kütüphane Çobanoğulları döneminde Muînüddin Süleyman Pervâne'nin[1143] oğlu Ali tarafından 671/1272-73 yılında yaptırılan Dâruşşifâ'nın derununda bulunmaktadır. Mehmet Behçet bizzat ziyaret ettiği kütüphaneyi anlatırken: *" Dergâhın bir odasında metruk ve zavallı bir halde bulunan kitaplar…"* ifadesini kullanmaktadır. Bu anlatım, kütüphanenin ayrı bir yapı değil, medresenin içinde bir oda şeklinde olduğuna işaret etmektedir.[1144] Nitekim 19 Zilkade 1325/24 Aralık 1907 yılında külliyenin restorasyonu ve eksik olan bazı kısımları için hazırlanan harita ve maliyet cetvelinde medrese ve kütüphaneye yer verilmemiştir.[1145] Ayrıca Kastamonu Salnâmeleri ve Maarif Salnâmelerinde kütüphaneye dair bilgi verilmemesi bu kanaati güçlendirmektedir. Külliyenin yapılışı her ne kadar beylikler dönemine uzansa da kütüphanenin Osmanlı döneminde ilave edildiği kanaatini çağrıştırmaktadır.

Mehmet Behçet kütüphanede bulunan kitaplar konusunda da bilgi vermektedir. Buna göre çoğunluğu Arapça olan 75 kitabın bulunduğu kütüphanede ayrıca Farsça kitaplar da bulunmaktadır. 27'sinin el yazması, kalanının matbu olduğu kütüphanede kitapların çoğunun içeriği fıkıh ve ibadet konularındadır. Öte yandan Sultan Selim devri devlet adamlarından Mehmed Paşa'nın *"Tehzîbü'l-Ahlâk"* adlı Türkçe el yazması kitabı, Kutbu'l-ârifîn Seyfullah Efendi hakkında Örfî, Kâdirî vs. şairlerin manzum şiirlerini muhtevi el yazması, Muhammed Emin b. Mustafa Efendi Hacibzâde'nin *"Kitâbü bidâati'l-hükkâm"* adlı eserleri dikkat çeken eserlerdendir.[1146]

3. Taşköprü Muzafferüddin Gazi Medresesi Kütüphanesi

İlme ve ilim ehline önem veren Muzafferüddin Yavlak Arslan, medrese ile birlikte bir de kütüphane yaptırmıştır.[1147]

Adnan Ötüken, Muzafferüddin Yavlak Arslan kütüphanesinde 45 kitap olduğunu ifade etmektedir.[1148] 1316/1898-99 ve sonrasında yayınlanan Maarif Salnâmeleri de bu bilgiyi teyit etmektedir.[1149]

[1143] Süleyman Pervâne, Anadolu Selçukluları tarihinde bir döneme adını veren, Erzincan ve Tokat'ta görev yapan, Sinop'ta hâkimiyet kuran devlet adamı olup, İlhanlı hükümdarı Abaka Han tarafından 1 Rebiulevvel 676/2 Ağustos 1277 tarihinde idam ettirilmiştir. Sinop'ta 1277-1322 yılları arasında hâkimiyet kuran Pervâneoğulları Beyliği onun çocukları tarafından kurulmuştur. Bkz. Muharrem Kesik, "Muînüddin Süleyman Pervâne", *DİA*, XXXI, 91-93.

[1144] Behçet, *Kastamonu Âsâr-ı Kadîmesi,* s. 55, 58.

[1145] İlgili haritada cami, türbe, hane, bahçe ve tekkenin yer aldığı görülürken, medrese ve kütüphanenin olmaması bu fikri desteklemektedir. Bkz. BOA, Y.PRK.HH., 38-38. İlgili kroki için bkz. Kroki: 3. Külliyenin bu günkü durumu için bkz. EK:80.

[1146] Behçet, *Kastamonu Âsâr-ı Kadîmesi,* s. 58, 108.

[1147] Ötüken, "Eski Bir Defter 60 Yıl Önceki Türk Kütüphaneleri", s. 166; Maarif salnamelerinde kütüphanenin Muzafferüddin tarafından 622 yılında yaptırıldığı belirtilmekle beraber bu tarihlendirme O'nun beylikte olduğu dönem ile çelişmektedir. Bkz. SMNU 1316, s. 1132; SMNU 1317, s. 1326.

[1148] Ötüken, "Eski Bir Defter 60 Yıl Önceki Türk Kütüphaneleri", 166.

[1149] SMNU 1316, s. 1132; SMNU 1317, s. 1326.

B. Candaroğulları Dönemi Kütüphaneleri

1. İsmail Bey Kütüphanesi

İyi bir eğitim aldığı, özel hocalar tarafından yetiştirildiği anlaşılan İsmail Bey, yaptırmış olduğu medreseye kütüphane ilave ederek kendi dönemi için oldukça önemli bir koleksiyon oluşturmuştur.[1150] Kütüphaneyi Niksarlı Muhyiddin Mehmet için yaptırarak şeriyyât ve akliyât'a dair 300 kitabı bağışlamıştır.[1151]

Medresenin tamamlayıcı bir parçası olarak tasarlanmış olan kütüphaneye vakfiyede de yer verilmiştir. Buna göre medresenin müderrisi kütüphaneye bir bevvab tayin edecek ve bu bevvab kütüphaneden sorumlu olacaktır. Bu bevvab müderrisin bilgisi dışında dışarıya hiçbir şekilde kitap vermeyecektir.[1152]

Yukarıda ifade edildiği üzere kütüphaneye başlangıçta 300 kitap vakfedilmiştir. XIX. yüzyıl sonlarına kadar olan sürede daha sonraki dönemde kitap sayıları ve isimleri konusunda yeterli veri bulunmamaktadır. Son dönem hakkında ise gerek Kastamonu Salnâmeleri ve gerekse Maârif Salnâmeleri kitapların isimleri olmasa bile sayıları konusunda bazı rakamlar zikretmektedir. Buna göre 1288/1871-72 - 1291/1874-75 yıllarında kütüphanede 148 kitap bulunmaktadır.[1153] 1316/1898-99 - 1321/1903-04 yıllarında ise kitap sayılarının büyük oranda azalarak 98'e kadar düşmesi dikkat çeken bir husustur.[1154]

Kütüphane hakkında bilgi veren Mehmet Behçet, kitap sayısını 79 olarak vermekte ve muhteviyatı konusunda bazı ayrıntılara değinmektedir. Buna göre ekseriyeti fıkıh içerikli olan kitapların 11'i el yazmasıdır. Dikkkat çeken eserler arasında Fahreddin Râzî'nin sekiz ciltlik *Tefsîr-i kebîr*, İmam Gazâlî'nin el yazması *Kitâbü'l-maznûn* ve *İhyâü ulûmu'd-dîn* ile dört ciltlik *Kâmus, Dîvân-ı Hafız Şirâzî'nin* şerhi ve *İbrâhim Hakkı Dîvânı* bulunmaktadır.[1155]

İlk önce 1925 yılında kurulan Kastamonu memleket kütüphanesine, 2003 yılında ise Kastamonu Yazma eserler kütüphanesine devredilen kitap listelerine göre ise İsmail Bey Medresesi kütüphanesinde 279 kitap yer almaktadır. Bu kitapların 188'i yazma, 91'i ise basma eserden oluşmaktadır.[1156]

[1150] İhsan Ozanoğlu, *Kastamonu'nun Yetiştirdiği Meşhur Adamlar Candaroğulları, (İsmail Bey)*, s. 4. Mehmet Behçet, kütüphanenin 872/1467-68 yılında yaptırıldığı söylemektedir. Ancak bu tarih Kastamonu'nun Osmanlıların eline geçmesinden yaklaşık 16 yıl sonraki bir zamana tekabül etmektedir. Bkz. Behçet, *Kastamonu Âsâr-ı Kadîmesi,* s. 102.
[1151] Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, s. 144; Yaman, *Kastamonu Tarihi*, s. 152.
[1152] VGMA, Anadolu Defteri, Defter No. 582/1, s. 255, sr. 156.
[1153] KVS 1288, s. 123; KVS 1291, s. 149.
[1154] SMNU 1316, s. 1130; SMNU 1317, s. 1326, SMNU 1318, s. 1498; SMNU 1321, s. 623; Ötüken, "Eski Bir Defter 60 Yıl Önceki Türk Kütüphaneleri", 166.
[1155] Behçet, *Kastamonu Âsâr-ı Kadîmesi,* s. 102.
[1156] Mehmet Serhat Yılmaz, "Kastamonu Medrese ve Dergâh Kütüphanelerindeki Yazma ve Basma Eserlerin Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesine Devri", s. 278-279. Verilen rakamlar incelendiğinde kitapların sayılarının azaldığı veya arttığı

C. Osmanlı Dönemi Kütüphaneleri

1. Şeyh Şaban-ı Velî Kütüphanesi

Şeyh Şaban-ı Velî Kütüphanesi'nin 1020/1611-12 yılında Şeyh Şaban-ı Veli türbesi ile birlikte inşa edildiği ileri sürülmektedir.[1157] Ancak mimari açıdan türbeye benzemeyen kütüphane hakkında külliyenin kitabelerinde bilgi yer almamaktadır. Bu durum kütüphanenin türbeden sonra yapıldığını düşündürmektedir. Degahın altıncı postnişini Şeyh İsmail el-Kudsî el-Çorumî (ö. 1054/1644) tarafından çok sayıda kitabın vakfedildiğinin ifade edilmesinden hareketle XVII. yüzyılın ilk yarısında 1611-12-1644 yılları arasında yapılmış olabileceği söylenebilir.[1158] Kütüphane, türbenin kuzeybatı cephesine bitişik, kare planlı, üstü beşik tonozla örtülü, zemin ve üst katı birer odadan müteşekkil bir yapı olup,[1159] 2009 yılında çevre düzenlemesi esnasında yıkılmıştır.[1160]

Mehmet Behçet, kütüphanede 29'u el yazması olmak üzere 239 eserin bulunduğunu, kitapların muhteviyatının genelde fıkıh, hadis, tefsir ve dilin Arapça olduğunu ifade etmekte ve dikkat çeken birkaç eserin ismini dile getirmektedir. Bunlar, birkaç tane *Fusûsu'l-hikem Şerhleri, Fıkh-ı Ekber Şerhi, Menakıb-ı Hazreti Mevlânâ, Leylâ, Şem'î Dîvanları*'dır.[1161]

Kütüphanede 1320/1902-03'lü yıllarda 196 kitabın olduğu görülmektedir.[1162] 2003 yılında kurulan Kastamonu Yazma Eserler kütüphanesine ise Şeyh Şaban-ı Velî kütüphanesinden 178 eserin devredildiği anlaşılmıştır. Bu eserlerin 70'i el yazması, 108'i ise matbaa baskısıdır. Dil olarak ise 61'i Türkçe, 108'i Arapça, dokuzu ise Farsçadır.[1163] Verilen bu sayısal veriler karşılaştırıldığında kütüphaneden birçok eserin kaybolduğu veya zayi edildiği ortaya çıkmaktadır.

2. Münîre Medresesi (Reisülküttâb Hacı Mustafa Efendi) Kütüphanesi

Münîre Medresesi (Reisülküttâb Hacı Mustafa Efendi) Kütüphanesi, Nasrullah Camii'nin kıble istikametinde Münîre Medresesi'nin avlusunda yer almaktadır. Medrese beşgen planlı, 3.20 m. çapında, her duvarının üstünde pencere bulunan bir yapıdır.[1164]

---

dikkat çekmektedir. Bunun nedeni olarak kayıtların düzgün tutulmaması ya da ilave veya çıkarımlarla kütüphanedeki kitap sayılarının değişkenlik gösterdiği söylenebilir.

[1157] Behçet, *Kastamonu Âsâr-ı Kadîmesi,* s. 102; Eyüpgiller, *Bir kent Tarihi Kastamonu,* s. 144; Abdülkerim Abdulkadiroğlu, *Halvetîlik'in Şa'bâniyye Kolu Şeyh Şa'bân-ı Velî ve Külliyesi,* Kastamonu: Kastamonu Şaban-ı Veli Derneği Yay., 1991, s. 110.

[1158] Ünalan, *Anadolu'daki Türk Kütüphaneleri,* s. 169.

[1159] Eyüpgiller, *Bir kent Tarihi Kastamonu,* s. 144; Ünalan, *Anadolu'daki Türk Kütüphaneleri,* s. 168.

[1160] Çifçi, *Kastamonu Camileri,* I, 73. İhsan Ozanoğlu'nun 1940'lı yıllarda çektiği Şeyh Şaban-ı Velî kütüphanesinin fotoğrafları için bkz. EK: 81. Kütüphanenin kat planları için bkz. Plan: 6.

[1161] Behçet, *Kastamonu Âsâr-ı Kadîmesi,* s. 102.

[1162] SMNU 1321, s. 623.

[1163] Mehmet Serhat Yılmaz, "Kastamonu Medrese ve Dergâh Kütüphanelerindeki Yazma ve Basma Eserlerin Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesine Devri", s. 280.

[1164] Eyüpgiller, *Bir kent Tarihi Kastamonu,* s. 144.

Kütüphane Reisülküttâb Hacı Mustafa Efendi tarafından medrese ile birlikte yaptırılmıştır.

Medresenin kitabesinin ilgili bölümünde:

"Müstezâd eyledi manzûme-i lutf-i keremin.

Cihet-i vefret-i hayrâti edip istisvâb.

Ya'nì ol ma'bed-i zîbendeye kıldı ilhâk.

Bir kütüphâne vü bir medrese-i çarh-kıbâb.

Kütüb ü suhf u semâ levh ü kalem hürmetine.

Ani me'cûr ede kevneynde Rabbü'l-erbâb.

Oldu tecdîdine târih-i tamâm ey Rahmî.

Câmi-i ceyyidil-erkân reîsü'l-küttab. 1159" denilmekte ve 1159/1746-47 tarihi not düşülmektedir.[1165]

Kütüphanenin kitabesinde ise:

"Hacı Mustafa Efendi ki riyasette, odur akdem cümle-i erbâb-ı kemâl-ü küttâb,

Matla-i mehru vilâdetgâhı olmağla o zat, verdi âsâr-ı müberrâtıyle bu beldeye tâb

Neşr-i ilim etmekçün eyledî ezcümle binâ, böyle bir buk'a-i pâkize-i gerdûn kubâb

Sâhibü'l- hayır keremkâr-i cenâbi feyyâz, ide makrûn-i saâdet vere çûn ecr-u sevâb

Buldu târihe zafer kil ki Bediì nimet, harf-i menkûtinı bu matla'ın ettikde hesâb

Kildu ihlâsla ihyâ-i ulûm-u âdab, yapti bir medrese-i pâk Reîsül-küttâb" denilmektedir.[1166]

15 Şaban 1266/26 Haziran 1850 tarihli Şer'iyye sicilindeki kayıtta kütüphanede bulunan kitap sayısının 559 olduğu söylenerek bu kitapların isimlerine de yer verilmiştir.[1167]

Münîre Medresesi kütüphanesinde 1286/1869-70 - 1293/1876-77 yılları arasında bulunan kitap sayısı 550 iken[1168] 1316/1898-99 - 1321/1903-04 yıllarında ise bu sayı 470'e düşmüştür.[1169] 1920'li yıllarda ise 578 kitabın olduğu dile getirilmektedir.[1170]

[1165] Münîre Medresesi Kütüphanesi'nin fotoğrafı içn bkz. EK: 82 ve mimari planı için bkz. Plan: 7.
[1166] Münîre Medresesi Kütüphanesinin kitabesi için bkz. EK: 83.
[1167] BOA, MŞH.ŞSC.d., 5740- nr. 45.
[1168] KVS 1288, s. 122; KVS 1289, s. 128; KVS 1290, s. 129; KVS 1291, s. 149; KVS 1292, s. 163; KVS 1293, s. 142.
[1169] SMNU 1316, s. 1130; SMNU 1317, s. 1326, M.S. 1318, s. 1498; SMNU 1321, s. 623.
[1170] Mehmet Behçet, kütüphanede 578 kitabın bulunduğunu, bunların çok azının el yazması olduğunu, kitapların tefsir, hadis, fıkıh ve mantık ağırlıklı olduğunu söylemektedir. Ayrıca kütüphanede dikkat çeken eserlerin isimlerini de dile getirmektedir. Buna göre kütüphanede; Kastallânî'nin yedi ciltlik *Buhârî-i şerîf şerhi*, İmam Gazzâlî'nin *Cevâhîr-i Düreri*, *Târîh-i Raşid, Târih-i İmam Kurtubî*, üç ciltlik *Rûhu'l-Beyân* ve *Nâbî Dîvânı* göze batan eserlerdendir. Bkz. Behçet, *Kastamonu Âsâr-ı Kadîmesi*, s. 107.

3. Numâniye Medresesi Kütüphanesi

İlk olarak iki katlı ve dörtgen biçiminde yapılan Numâniye Medresesi 1217/1802-3 yılında Çorukzâde Ahmed Efendi tarafından L biçiminde genişletilmiş ve medreseye bir kütüphane ilave edilmiştir. Bu kütüphane 6X6 m. kare biçiminde olup, altta 4, üst katta 3 olmak üzere yedi pencerelidir. Kubbenin tepesinde ise renkli camları ve alçı süslemesiyle kütüphaneyi aydınlatan ve adeta bir sanat eseri olan pencere bulunmaktadır.[1171] Mehmet Behçet'in tespitine göre kütüphanede vakıflarca tescil edilmiş 50'si el yazması olmak üzere oldukça zengin bir koleksiyondan oluşan 916 kitap bulunmakta ve kitapların üzerinde "Kastamonulu Seyyid Hilmî Efendi'nin vakfıdır" ibaresi yazmaktadır.[1172]

Numâniye Medresesi'nin mütemmim cüzü olarak yapılmış olan kütüphanede 1286/1869-70 - 1293/1876-77 yılları arasında 1249 kitap mevcut iken,[1173] 1316/1898-99 yılından itibaren bu sayı 1500'e ulaşmıştır.[1174] 2013 yılında kurulan Kastamonu Yazma Eserler kütüphanesine devredilen kitap sayısı 943'ü el yazması, 302'i matbu olmak üzere 1245 adettir. Dil açısından bakıldığında ise 180'i Türkçe, 1032'si Arapça, 33 adedi de Farsça'dan oluşmaktadır.[1175]

4. Dârulkurrâ Medresesi Kütüphanesi

Dârulkurrâ Medresesi Kütüphanesi'nin banisi ve yapılış tarihi konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Maarif Salnâmelerinde yer alan bilgiye göre Kara Mustafa Paşa tarafından yaptırılan kütüphanenin yapılış tarihi 948/1541'dir.[1176] Mehmet Behçet ise yapılış tarihi ve banisi konusunda fikir beyan etmemekle beraber, 1340'lı yıllarda kütüphanede 244 kitabın olduğundan söz ederken bazı kaynak denilecek eserlerin isimlerini de zikretmiştir. Buna göre kütüphanede; yedi ciltlik *Tefsiru Kuddûsî*? 12 ciltlik *Mesnevî şerhi*, *Makâmât-ı Harîrî* (Arab edebiyatı), *Mecmau'l-Bahreyn* (Hanefi fıkhı) gibi eserler dikkat çekmektedir.[1177] Bu kütüphane tarihi ve mimari özellikler taşımasına rağmen medresenin kaderini paylaşmış ve yıktırılmıştır.[1178]

Arşiv belgelerinde XIX. yüzyıl sonlarında Dârulhadis/Dârulkurrâ Medresesi'nin kütüphanesinin hafız-ı kütüplük cihetiyle ilgili belgelerde bazı isimlere yer verilmektedir. Buna göre 1308/1890 ve

[1171] Eyüpgiller, *Bir kent Tarihi Kastamonu,* s. 138. Aslında medrese kütüphanesinin ilk müessisi Cecelizâde Numan Efendi'dir. Daha sonra 1217/1802 yılında Çorukzâde Ahmed Efendi, kütüphaneyi yeniden tesis etmiş ve vakfın tevliyetini de bu aile üstüne almıştır. Bkz. Behçet, *Kastamonu Âsâr-ı Kadîmesi,* s. 105; Çifçi, *Kastamonu Camileri,* I, 53; Eyüpgiller, *Bir kent Tarihi Kastamonu,* s. 138; Enis Karakaya, "Nasrullah Camii ve Külliyesi" *DİA*, XXXII, 424.
[1172] Behçet, *Kastamonu Âsâr-ı Kadîmesi,* s. 105.
[1173] KVS 1286, s. 122; KVS 1289, s. 128; KVS 1290, s. 129; KVS 1291, s. 149; KVS 1292, s. 163; KVS 1293, s. 142; SMNU 1316, s. 1130; SMNU 1317, s. 1326; SMNU 1321, s. 623; Ötüken, "Eski Bir Defter 60 Yıl Önceki Türk Kütüphaneleri", 166.
[1174] SMNU 1316, s. 1130; SMNU 1317, s. 1326; SMNU 1321, s. 623.
[1175] Mehmet Serhat Yılmaz, "Kastamonu Medrese ve Dergâh Kütüphanelerindeki Yazma ve Basma Eserlerin Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesine Devri" s. 280. Numâniye Kütüphanesinin 1940'lı yıllardaki fotoğrafı, bu günkü durumu için bkz. EK: 84, 85. Mimari planı için bkz. Plan: 8.
[1176] SMNU 1316, s. 1130; SMNU 1317, s. 1328; SMNU 1318, s. 1498; SMNU 1321, s. 623. Daru'l-kurrâ Medresesi Kütüphanesinin fotoğrafı içi bkz. EK: 86.
[1177] Behçet, *Kastamonu Âsâr-ı Kadîmesi,* s. 107.
[1178] Eyüpgiller, *Bir kent Tarihi Kastamonu,* s. 144.

1310/1893 tarihli belgelerde kütüphanenin nısf hisseli hâfız-ı kütüblük ciheti Hacı Mustafa'nın vefatıyla münhal kalmış, oğlu Abdî Bey'in de feragat etmesiyle bu vazifeye Hafız Ziyâeddin Efendi teklif edilmiştir.[1179]

Medrese kütüphanesinin kitap bakımından oldukça zengin bir özelliğe sahip olduğu görülmektedir. Maarif Salnâmelerine göre kütüphanede 1316/1898-99 ve 1321/1903-4 yılları arasında 765 kitap bulunmaktadır.[1180] Bu kitaplar 1343-44/1925 yılında memleket kütüphanesine devredilmiştir. 2013 yılında ise kitaplar yeni kurulan Kastamonu Yazma Eserler kütüphanesine nakledilmiştir. Burada kitap sayısının 406'a düştüğü dikkat çekmektedir. Bu 406 kitabın 32'si el yazması, 374'ü matbu eser olup, dil açısından 97'si Türkçe, 303'ü Arapça, altı adedi de Farsça'dır.[1181] Bu bilgiler ışığında değerlendirildiğinde 1900'lü yıllarda 765 olan kitap sayının neredeyse yarısının ortadan kaybolmasıdır. Bu durum Kastamonu'nun kültür ve ilim hayatı açısından büyük bir kayıptır.

Kütüphane, medrese ile aynı kaderi paylaşmış ve belediye meclisi tarafından sadece yıkmış olmak için 1950'li yıllarda yıkılmıştır.[1182]

5. Merdiye Medresesi Kütüphanesi

Merdiye Medresesi Kütüphanesi medreseden sonraki birkaç yıl içinde yapılmış olmalıdır. Mehmet Behçet, 1340'lı yıllarda bizzat ettiği bu kütüphane hakkında bilgi vermektedir. Buna göre kütüphane 1243 yılında yapılmış olup, tek kapılı, vedi' (tek katlı) bir binadır. Kapısında;

Ne hoş oldu zî tevfîk-i hüdâ hıfz-ı kitâb içün,

Bu câ bu dâr-ı ilm içre salâdır ehl-i irfâna,

Hezâr ahsenet bânisine matlûbı rıza ancak

Erişsün iki âlemde demâdem fazl-ı rahmâna

Tavâlib-i istifâde istifâda eylesün bunda

Buyursun kan-ı hatm-i hâcegan-ı şâh-ı pîrâne,

Sıhâh-ı cevherîden bul dilersen râşidâ târih

No'la dense sezâ râ'nâ yapildı bu kütüphane.

Sene 1243[1183] yazmaktadır.

[1179] BOA, MF.MKT., 125-21; MF.MKT. 160-77.
[1180] SMNU 1316, s. 1130; SMNU 1317, s. 1328; SMNU 1318, s. 1498; SMNU 1321, s. 623; Ötüken, "Eski Bir Defter 60 Yıl Önceki Türk Kütüphaneleri", s. 166. Mehmet Behçet, 1340'lı yıllarda kütüphanede bulunan kitap sayısını 244 olduğunu söyler. Bkz. Behçet, *Kastamonu Âsâr-ı Kadîmesi,* s. 107.
[1181] Mehmet Öztürk, "Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi ve Yazma Eserler", s. 283.
[1182] Ozanoğlu, *Kastamonu Kütüğü*, s. 82.

Mehmed Zühdî, bu kütüphanenin medresenin yapıldığı yıllarda hayır sahibi halkın katkısıyla yapıldığını, ardından Ekmekçibaşı İbrahim Ağa tarafından birçok kitap satın alınarak kütüphaneye konulduğunu söyler.[1184]

27 Safer 1255/10 Mayıs 1839 tarihli Kastamonu Şer'iyye sicili kaydına göre bu kütüphanenin bevvâlık ciheti için Kastamonu Küpcüğez Mahallesinde sâkin hayır sahibi Dalbazoğlu es-Seyyid Mustafa Ağa b. Mehmed beş yüz kuruş vakıfta bulunmuştur. Bu vakıf kaydına göre beş yüz kuruş rehn-i kavî ve kefil veya ikisinden biri ile on bir buçuk kuruş hesabı üzere mütevellî eliyle irbâh ve istirbâh olunacaktır. Elde edilen gelirden yıllık elli kuruş karşılığında kardeşi es-Seyyid Mehmed Raşid Efendi, merhûm Merdoğlu el-Hâc Mehmed Ağa'nın Hibetullah ismiyle binâ eylediği medresede bulunan kütüphanenin hâfız-ı kütübü olacaktır. Hâfız-ı kütüb olan kardeşi es-Seyyid Mehmed Raşid Efendi, her gün kütüphaneyi açacak, kış günlerinde kütüphanenin ısıtılması için her yıl yirmi beş kuruşluk kömür satın alınacaktır.[1185]

Kastamonu Salnâmelerinde verilen bilgiye göre 1288/1871-72 - 1293/1876-77 yılları arasında Merdiye Medresesi Kütüphanesinde bulunan kitap sayısı 415'tir.[1186] 1316/1898-99 - 1321/1903-04 yıllarında basılan Maarif Salnâmelerinde verilen bilgilerde ise kütüphanenin kitap sayısı azalarak 300'e düşmüştür.[1187]

1948 yılında Memleket kütüphanesine devredilen kitaplarla ilgili yapılan sayımda Merdiye kütüphanesinden 565 eserin devredildiği belirtilmektedir.[1188] Bu 565 eserin 412'si el yazması, 153'ü matbu olup, kitapların 57'si Türkçe, 503'ü Arapça, beş tanesi de Farsça'dır.[1189] Bu verilerden hareketle kütüphanede bulunan kitapların kahır ekseriyetinin Arapça olduğu kolaylıkla söylenebilir.

Öte yandan kitap sayıları ile ilgili verilen rakamlar çelişkili gibi görünmektedir. Bu çelişkili durumla ilgili söylenebilecek ilk söz önceki sayımların tam olarak yapılamadığı, kütüphane defterlerinde verilen sayılardan hareket edildiği kanaatidir. İkinci olarak kütüphaneye zamanla ilave kitaplar hediye edilmiş, özel şahıslardan ve başka kurumlardan katkı yapılmış olabilir.

[1183] Behçet, *Kastamonu Âsâr-ı Kadîmesi,* s. 105-106.
[1184] M. Zühdî, *Tehassür*, s. 16.
[1185] BOA, MŞH.ŞSC.d., 5738- 29/73. Merdzâde el-Hâc Mehmed b. Hüseyin'in vakfettiği bu paranın anaparası 29 Muharrem 1260/19 Şubat 1844 tarihinde 4000 kuruş olmuştur. Yaklaşık on beş yıllık bir süreçte anaparanın bu kadar artması imkân dâhilinde görünmemektedir. Bu nedenle anaparaya başka miktarların da vakfedilmiş olması gerekir. Bu tarihte bir senede 580 kuruş nema elde edilmiştir. Bu paranın 25 kuruşu vakfın mütevellisi Muradzâde eş-Şeyh el-Hâc Ahmed Efendi'ye, 632 kuruşu da masraflara harcanmış, bu para vakfının gelirden 52 kuruş fazla gideri olmuştur. Bkz. BOA, EV.d., 11244, s. 16.
[1186] KVS 1288, s. 123; KVS 1289, s. 129; KVS 1290, s. 129; KVS 1291, s. 149; KVS 1292, s. 163; KVS 1293, s. 142.
[1187] SMNU 1316, s. 1130; SMNU 1317, s. 1326; SMNU 1318, s. 1498; SMNU 1321, s. 623. Kütüphanede bir adet el yazması müzehheb Kur'an-ı Kerim, müzehheb *Rûhu'l-beyan tefsiri*, üç ciltlik *Şeyhzâde Tefsiri* ve el yazması *Ravdatü'l-cinân* dikkat çekmektedir. Bkz. Behçet, *Kastamonu Âsâr-ı Kadîmesi,* s. 106.
[1188] Öztürk, "Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi ve Yazma Eserler", 283.
[1189] Mehmet Serhat Yılmaz, *Kastamonu Medrese ve Dergâh Kütüphanelerindeki Yazma ve Basma Eserlerin Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi'ne Devri*, s. 280. Merdiye Medresesi Kütüphanesinin 1940'lı yıllardaki fotoğrafı için bkz. EK: 87.

6. Sıdkıye Medresesi Kütüphanesi

Sıdkıye Medresesi Kütüphanesi Cebrâîl mahallesinde 1294/1877-78 yılında Hacı Bıyıkzâde Hâfız Sâdık Efendi tarafından yaptırılmıştır. 1316/1898-99 ve sonrasında basılan Maarif Salnâmelerinde kütüphanenin 1283/1866-67 yılında yapıldığı ifade edilerek bu yıllarda kütüphanede 370 kitabın bulunduğu dile getirilmektedir.[1190] 1340/1921-22'li yıllarda ise kitap sayısında 141 azalma olmuş ve 229'a düşmüştür. Kütüphanede yer alan kitaplardan az bir kısmı el yazması olup, *Târih-i Endülüs, Hâfiz Dîvânı, Pend-i Attar, Ceceli Manzûmesi* gibi kitaplar ilk bakışta dikkat çeken eserlerdendir.[1191]

7. Namazgâh (Abdülbaki) Medresesi Kütüphanesi

Namazgâh (Abdülbâki) Medresesi Kütüphanesi 1285/1868-69 yılında Abdulbâki Efendi tarafından yaptırılmıştır. Mehmet Behçet, 1341 yılında basılan eserinde kütüphanenin 1285 tarihinde Bâkî Efendi tarafından yaptırıldığını, içerisinde 45 kitabın bulunduğunu ve bunların bir kısmının el yazması olduğunu belirtmektedir.[1192] Kastamonu Salnâmelerinde 1288/1871-72 - 1293/1876-77 yıllarında kütüphanede 85 kitabın olduğu belirtilmektedir.[1193] 1316/1898-99'lu yıllarda ise kitap sayısının 50'ye düştüğü, kütüphaneden Abdülbâki Medresesi Kütüphanesi şeklinde söz edildiği anlaşılmaktadır.[1194] Daha sonra kurulan Kastamonu merkez kütüphanesine Namazgâh Medresesi'nden 68 kitap devredilmiştir. Devredilen bu kitapların 52'si el yazması, 16'sı matbu eserden oluşmakta olup dil açısından yedisi Türkçe, biri Arapça ve 60 adedi de Farsça'dır.[1195] Kitaplara dil açısından bakıldığında Farsça ağırlıklı bir kütüphane olduğu hemen göze çarpmaktadır.

Öte yandan kitap sayısının sürekli farklılık gösterdiği dikkat çekmektedir. Bununla beraber sayının 100'e dahi ulaşmaması, kütüphanenin küçük, mütevazı ve sadece medreseye hitap eden bir kütüphane olduğu çağrışımını vermektedir.

İhsan Ozanoğlu'nun 1940'lı yıllarda yaptığı yerinde incelemede kütüphanenin harap bir halde olduğu gözlemlenmiştir.[1196]

[1190] SMNU 1316, s. 1130; SMNU 1317, s. 1326; SMNU 1318, s. 1498; SMNU 1321, s. 623; Ötüken, "Eski Bir Defter 60 Yıl Önceki Türk Kütüphaneleri", 167. 2013 yılında Kastamonu Yazma Eserler Kütüphanesi'ne devredilen kitaplarla ilgili verilen istatistikte, Sıdkiye Medresesi'nden 373 kitabın geldiği belirtilmektedir. Bu kitapların 194'ü el yazması, 179'u matbaaa baskısıdır. Dil olarak 62 Türkçe, 302 Arapça ve dokuzu Farsça'dır. Bkz. Mehmet Serhat Yılmaz, Kastamonu Medrese ve Dergâh Kütüphanelerindeki Yazma ve Basma Eserlerin Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi'ne Devri, s. 280.
[1191] Behçet, *Kastamonu Âsâr-ı Kadîmesi,* s. 108.
[1192] Behçet, *Kastamonu Âsâr-ı Kadîmesi,* s. 107.
[1193] KVS 1288, s. 123; KVS 1289, s. 129; KVS 1290, s. 129; KVS 1291, s. 149; KVS 1292, s. 163; KVS 1293, s. 142.
[1194] M.S. 1316, s. 1130; M.S. 1317, s. 1326; M.S. 1318, s. 1498; M.S. 1321, s. 823.
[1195] Öztürk, "Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi ve Yazma Eserler", 283.
[1196] Öztürk, "Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi ve Yazma Eserler", 291.

8. Semhiye Medresesi Kütüphanesi

Kütüphane, Topçuoğlu Camii'nin doğusundaki iş merkezinin yerinde bulunan Semhiye Medresesi'nin içerisinde bulunmakta olup, Sırtlı Ali Senâi tarafından yaptırılmıştır.[1197] Mehmet Behçet, kütüphanenin 1277/1860-61 yılında inşa edildiğini söylemekle birlikte banisinin isminin meçhul olduğunu, ancak medresenin müderrisi Ali Senâi tarafından yaptırıldığına dair rivayetin bulunduğunu, içinde bulunan 128 eserin neredeyse yarısının el yazması olduğu kütüphanede kitapların tamamının dini içerikli olduğunu dile getirmektedir.[1198] Kastamonu'da 1288/1871-72 - 1296/1878-79 yıllarında basılan vilayet salnâmelerinde kütüphanede 150 kitap olduğu söylenirken,[1199] 1316/1898-99 yılından itibaren basılan Maarif Salnâmelerinde 1283/1866 yılında Ali Senâi Efendi tarafından yaptırılan kütüphanede 100 kitabın olduğu ifade edilmektedir.[1200]

Semhiye Medresesi gibi kütüphanesi de aynı kaderi paylaşmış ve maalesef yıkılmıştır.[1201]

9. Ziyâiye (Evliya Efendi) Medresesi Kütüphanesi

Ziyâiye Medresesi kütüphanesinin inşa tarihi tespit edilememiştir. Kütüphanede 1340'lı yıllarda 73 kitabın bulunduğu, bunlardan sekiz onu yazma olmak üzere dini içerikli oldukları anlaşılmıştır.[1202]

2013 yılında Kastamonu Yazma Eserler Kütüphanesine yapılan devirde Ziyâiye Medresesi kütüphanesinde 26 yazma, 95 matbu olmak üzere toplam 121 kitap bulunduğu, bu kitapların 10'unun Türkçe, 109'unun Arapça ve ikisinin Farsça olduğu anlaşılmıştır.[1203]

10. Hâlidiye Kütüphanesi

Kırkçeşme mahallesinde Ahmetdede Camii'nin batısının karşısında Ahmed Siyâhî Efendi türbesinin hariminde olan kütüphane 1295/1878 yılında Hâlidiye Şeyhi Ahmed Hicabî tarafından somaki taşından yaptırılmıştır. Ayrıca kütüphaneye bitişik ve kapısı içerisine açılan bir dershane yaptırılmış olup, bu dershanede Temmuz, Ağustos ve Eylül ayları haricinde Ahmed Hicâbi tarafından *Şifâ-i Şerîf* dersleri okutulduğundan bir medrese misyonu üstlenmiştir.[1204]

[1197] Eyüpgiller, *Bir kent Tarihi Kastamonu*, s. 161.
[1198] Behçet, *Kastamonu Âsâr-ı Kadîmesi,* s. 107. İsmail Hakkı Uzuznçarşılı'ya göre ise Sırtlı Ali Senâi, medrese ile birlikte kütüphaneyi 1272/1855-56 senesinde inşa ettirmiş ve bütün kitaplarını bu kargir kütüphaneye vakfetmiştir. Kendi eliyle yazdığı *Buhâri-i şerif* ve *Dürer* bu kütüphanededir. Bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Kastamonu Açıksöz Gazetesi, 27 Şubat 1921, sy. 345.
[1199] KVS 1288, s. 123; KVS 1292, s. 163.
[1200] SMNU 1316, s. 1130, SMNU 1317, s. 1326; SMNU 1318, s. 1498; SMNU 1321, s. 623. Semhiye Medrese ve Kütüphanesi için bkz. EK: 88.
[1201] Öztürk, "Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi ve Yazma Eserler", 291.
[1202] Behçet, *Kastamonu Âsâr-ı Kadîmesi,* s. 108.
[1203] Mehmet Serhat Yılmaz, *Kastamonu Medrese ve Dergâh Kütüphanelerindeki Yazma ve Basma Eserlerin Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesine Devri*, s. 279.
[1204] Çifçi, *Kastamonu Camileri*, I, 346; M. Zühdî, *Tehassür,* s. 61.

Bina aynalı tonozla örtülü olup dış cephesi sövelerle çerçevelenmiş, görsel olarak dairesel kemerli yüksek pencere sistemi uygulanmıştır.[1205] Eğimli bir arazide bulunan kütüphane birbirine içten geçilen dikdörtgen şeklinde iki mekândan oluşmaktadır. Tavanlarında kalem işlemeli zengin motifler yer almaktadır.[1206]

Kütüphanenin avlu girişinin üstünde Farsça şu beyit yer almaktadır:

مفلسا نیم امدید در کوی تو

شیأ لله از جمل روی تو[1207]

Kütüphane ile bitişik olan dershanenin dört köşesine dönemin meşhur şairleri Ahmed Mahir Efendi, Kastamonu Defterdarı Sıdkı Efendi, Arapça Muallimi Celal Bey ve Şair Azmi tarafından ebced hesabıyla aşağıdaki şekilde tarih düşülmüştür.

Ahmed Mahir Efendi beytinde;

Gelib cevher gibi yazmak dilersen Mâhirâ tarih,

Dilin aç menşe-i envâr-ı feyz-i rabbi a'lâdır.

Kastamonu Defterdarı Sıdkı Efendi beytinde;

Çıkûb bir er dedi târih-i cevher dârını Sıdkı,

Ne ra'nâ tarz-ı dilcûde yapıldı bak kütübhâne.

Askeri Rüşdiye Arapça Muallimi Celal Bey beytinde;

Celâlî cilvegâh-ı dilde cevherler neşşâr ile,

Semâı utlubü'l-ilme celâverdir füyûzâta.

Şair Azmi beytinde;

Yazûb cevher kalemle nâsihâne Azmî tarihin,

Oku dâru'l-kütübde câhil olma ol zevi'l-efhâm, demiştir.[1208]

Dergâh kütüphanesinde 28 Muharrem 1277/16 Ağustos 1860 tarihli vakıf senedinde 163 cilt kitabın kaydı bulunmaktadır. Bu kitapların 150 cildi Şeyh Ahmed Siyâhi tarafından vakfedilmiştir. Buna ilave olarak Hacı Mûsa Safvetî Paşa 10 cilt kitap, Tophane sakinlerinden Hacı Mustafa Ağa iki cilt kitap, Eğinli Ömer Ağa bir cilt kitap bağışında bulunmuştur. Kütüphanede bulunan kitapların genel manada

[1205] Eyüpgiller, *Bir kent Tarihi Kastamonu,* s. 161. Hâlidiye Kütüphanesi fotoğrafı için bkz. EK: 89.
[1206] Ünalan, *Anadolu'daki Türk Kütüphaneleri,* s. 383. Hâlidiye Kütüphanesi planı için bkz. Plan: 9.
[1207] "Müflisleri, geldik senin sokağına, senin güzel yüzünden Allah için bir şey (istemeye)." Bkz. Ünalan, *Anadolu'daki Türk Kütüphaneleri,* s. 385.
[1208] M. Zühdî, *Tehassür,* s. 62.

dini içerikli oldukları gözlemlenmiştir. Tefsir, hadis ve şerh eserlerin yanında *Menâkıb-ı Şeyh Sâfî, Menâkıb-ı Akşemseddin, Menâkıb-ı Şa'bân-ı Velî, Divân-ı Mevlânâ Hâlid-i Velî, Dîvân-ı Niyâzi, Divân-ı Nâbî* gibi eserlerin yer aldığı, ayrıca sarf ve nahiv, kaside, mevlid, tarikat adabı konulu yapıtların olduğu görülmüştür.[1209]

Mehmet Behçet, Hâlidiye kütüphanesinde 598 eserin olduğunu ifade etmektedir.[1210] 2013 yılında Kastamonu Yazma Eserler kütüphanesine bu kütüphanesinden 593 eser devredilmiştir. Bunların 369'u yazma, 224'ü ise matbu olup dil olarak ise 180'i Türkçe, 402'si Arapça ve 11 adedi Farsça'dır.[1211]

11. Fırka-i Askeriye Kütüphanesi

Fırka-i Askeriye Kütüphanesi, Alacamescid mahallesinde bulunmakta iken çıkan yangında diğer binalarla yanmış, ardından Fırka kumandanı Kâzımpaşazâde Ferik Ali Rıza Paşa tarafından 1900'lü yıllarda yeniden inşa edilmiştir.[1212] Kütüphanede hukuk, kavânîn, edebiyatla ilgili muhtelif yapıtlar ile *Kâmûsu'l-a'lâm, Târîh-i Cevdet,* Ankaravî'nin *Mesnevî şerhi, Şahnâme* gibi eserlerin de içinde bulunduğu 186 kitabın bulunduğu anlaşılmıştır. Kütüphanenin ilk banisi tespit edilememiştir.[1213]

12. Taşköprü Osman Ağa Kütüphanesi

Osman Ağa Kütüphanesi, medrese ile birlikte Taşköprü kazasında Kara Mustafapaşa Camii civarında El-Hâc Osman Ağa İbn İbrahim bin Abdülhalim tarafından 1275/1858-59 yılında yaptırılmıştır.[1214]

Kütüphane müstakil bir yapı olmayıp fevkânî ve tâhtânı sekiz bab medrese odası, içerisinde bir bab kütüphane ve bitişiğinde sekiz bab dükkân şeklinde inşa edilmiştir. 26 Rebiulahir 1294/10 Mayıs 1877 tarihli vakfiyede kütüphane ile ilgili olan bölümde vakfın müderrislik ve hâfız-ı kütüblük cihetlerinin sağ olduğu sürece Hafız Mehmed Tayyib İbni Zeynelabidin'de olacağı, vefatından sonra ise ulemadan müstehik birine verileceği ifade edilmektedir.[1215]

Daha sonra medrese ve kütüphanenin de bulunduğu vakfa Andaloğlu Hacı Hasan ve Derviş oğlu Ahmed Ağalar tarafından ilave iki adet dükkân daha vakfedilmiştir. Ancak 1308 yılında bu dükkânlar, medrese, kütüphane ve müştemilatı çıkan yangında tamamen yanmıştır. Medrese arsası yanındaki camiye katılırken, kütüphane konusunda yeni bir değerlendirme yapılmamıştır. Yangından sonra

[1209] Mehmet Serhat Yılmaz, Mustafa Gezici, "Şeyh Ahmed Siyahî/Hâlidî Dergâhı Vakfiyesi ve Kütüphanesi", *Kastamonu Üniversitesi II. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu,* Kastamonu'nun Manevi Mimarları- 4-6 Mayıs 2014, s. 298.
[1210] Behçet, *Kastamonu Âsâr-ı Kadîmesi,* s. 108.
[1211] Mehmet Serhat Yılmaz, *Kastamonu Medrese ve Dergâh Kütüphanelerindeki Yazma ve Basma Eserlerin Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesine Devri*, s. 280.
[1212] Çifçi, *Kastamonu Camileri*, I, 354.
[1213] Behçet, *Kastamonu Âsâr-ı Kadîmesi,* s. 108.
[1214] SMNU 1317, s. 1132; SMNU 1318, s. 1326.
[1215] VGMA, Defter No: 587/3-1, s. 164, sr. 200.

medresenin müderrislik ve kütüphanenin hâfız-ı kütüplük cihetleri bir süre daha Zeynizâde Tayyib Efendi tarafından fuzuli zapt edilmiştir.[1216]

Osman Ağa yaptırmış olduğu kütüphaneye sağlığında çok sayıda kitap vakfetmiş ve vakfiyede bu kitaplar isimleriyle beraber zikredilmiştir. Buna göre kütüphanede; matbu üç cilt *Kâmus,* bir cilt *Rûhu'l-beyân Tefsiri,* bir cilt *Dürrü'l-muḫtâr*, altı cilt Tahtavî'nin *Ḥâşiye ale'd-Dürri'l-muḫtâr,* bir cilt *Mârifetnâme,* iki cilt *Molla Hâşiyesi*, beş cilt Şeyhzâde'nin *Tefsir-i Kâdî Haşiyesi,* sekiz cilt *Tefsir-i kebîr*, bir cilt *Mültakâ*, bir cilt Şeyhîzâde'nin *(Damad) Mültekâ şerhi*, bir cilt *Mültakâ tercemesi Mevkûfât*, bir cilt *Şifa-i şerif*, bir cilt Ali el-Kâri'nin *Şifa-i Şerif şerhi*, iki cilt *Şifâ-i şerif şerhi,* bir cilt *Tarîkat-ı Muhammediye*, iki cilt Receb Efendi'nin *Tarîkat-ı Muhammediye şerhi,* Ebu Saîd Hâdimî'nin iki cilt *Tarikat-ı Muhammediye şerhi*, bir Cilt *Muhammediye*, bir cilt *Ali Efendi Fetvası,* iki cilt *Abdurrahim,* bir cilt Şeyhülislâm Abdullah Efendi'nin *Behcetü'l-fetâvâ*, bir cilt *Feyziye*, bir cilt Molla Hüsrev'in *Dürer* ve *Gurer* ve bir cilt D*ürer Hâşiyesi Hâdimî* adlı kitapların bulunduğu ifade edilmiştir.[1217]

Kastamonu Salnâmelerinde ve Maarif Salnâmelerinde kütüphanede bulunan kitaplarla ilgili bilgi verilmektedir. Buna göre 1289/1872-73 yılında 116 kitap bulunurken[1218] 1290/1873-74 -1293/1876-77 yıllarında kitap sayısının 128 olduğu anlaşılmıştır.[1219] 1317/1899-1900 ve sonrasında basılan Maarif Salnâmelerinde verilen bilgilerde kitap sayısı azalmış ve 58'e kadar düşmüştür.[1220]

13. Taşköprü Ayvalı Medresesi Kütüphanesi

Taşköprü kazası Aşağı Ayvalı karyesinde Ayvalı Medresesi ile birlikte bir de kütüphane yer almıştır. Kütüphane ahali tarafından yaptırılmış olup içerisinde 17 adet kitap bulunmaktadır.[1221] Kütüphanenin yaptırılma tarihi konusunda ise Maarif Salnâmelerinde farklı tarihler zikredilmektedir. 1316/1898-99 yılında basılan Maarif Salnâmesinde 1294/1877 tarihi verilirken daha sonraları basılan salnâmelerde 1249/1833-34 tarihi verilmektedir.[1222]

[1216] BOA, MF.MKT., 942-24.
[1217] VGMA, Defter No: 587/3-1, s. 164, sr. 200.
[1218] KVS 1289, s. 131.
[1219] KVS 1290, s. 130; KVS 1291, s. 150; KVS 1292, s. 164; KVS 1293, s. 143.
[1220] SMNU 1317, s. 1132; SMNU 1318, s. 1326.
[1221] SMNU 1316, s. 1132-33. 14 Rebiulahir 1324/7 Haziran 1906 tarihli medrese vakfiyesinde kütüphaneden hiç söz edilmemesi kütüphanenin ahali tarafından yaptırıldığı görüşünü teyit etmektedir. Bkz. VGMA, Defter No: 595, s. 158, sr. 131.
[1222] SMNU 1316, s. 1132-33; SMNU 1317, s. 1326; SMNU 1318, s. 1498; SMNU 1321, s. 623.

14. Taşköprü Hacı Ahmed Efendi Medresesi Kütüphanesi

Hacı Ahmed Efendi Medresesi Kütüphanesi Taşköprü kazasında Cami-i Kebir Mahallesi Taş Camii yanında Küçük Alizâde Hacı Ahmed bin İbrahim Efendi tarafından yaptırılmıştır.[1223] Hacı Ahmed Efendi, medrese ve kütüphane yapmakla yetinmemiş, buraların yaşaması için 2000 kuruş vakıfta da bulunmuş ve kütüphane hâfız-ı kütübü için yıllık on kuruş verilmesini şart koşmuştur.[1224]

Vakfiyede belirtildiğine göre müderrislik ve hâfız-ı kütüblük cihetleri aynı kişide toplanarak medresede müderrislik yapan Boyabat'ın Şehirviran karyesinden İsmail Efendi ibn-i Hasan'a tevdi edilecek, İsmail Efendi'nin vefatı halinde müderrislik ve hafız-ı kütüplük cihetleri yapılacak imtihanda ehliyeti olduğu anlaşılan kişiye verilecektir.[1225]

Hacı Ahmed Efendi, sadece kütüphane yapmakla yetinmemiş, ayrıca kütüphaneye birçok kitap vakfında da bulunmuştur.[1226]

İlgili vakfiyede Hacı Ahmed Efendi'nin vakfettiği kitapların isimlerine de yer verilmektedir. Buna göre kütüphaneye: "İki cilt *Damat,* bir cilt *Çankarâvî şerhi* ve iki cilt *Ruhu'l-beyan,* iki cilt *Kâdi tefsiri,* bir cilt *Düsûki* (Fıkıh), bir cilt *Gülistan şerh*i, bir cilt *Cevher ale'l-Kudûrî,* bir cilt *Hilyetü'n-nâcî* (Fıkıh), bir cilt *Meclis-i sinaniye* (Meviza), bir cilt *Gelenbevi* (Mantık), bir cilt *Şeyh Hâdî,* bir cilt *Tefsir-i er-Rahmân,* iki cilt *Mutavvel telhisi* (Belagat), bir cilt *Dürretü'n-nâsihîn,* bir cilt *Dürer,* iki cilt *Muhtasar Meânî,* bir cilt *Halebî,* bir cilt *Merâkı'l-Felâh* (Fıkıh), bir cilt *Kâfiye mu'ribi,* iki cilt *Merah şerhi* (Gramer), iki cilt *İzhâr,* bir cilt *Molla Câmi,* bir cilt *Karahalil Hâşiyesi,* iki cilt *Avâmil Tuhfesi,* bir cilt ferâiz, iki cilt sarf cümlesi, bir cilt *Hadîs-i erbain,* bir cilt *Kaside,* bir cilt *Maksud Şerhi,* bir cilt *Sâfiye Şerhi,* iki cilt *Bina şerhi* ve bir cilt *Endülisi,* bir cilt *İzhâr* bir cilt *Tenbîhü'l-ğâfilîn,* bir cilt *Mecmu' ale'n-nahvi* ve bir cilt *Berîka*" isimli kitaplar vakfedilmiştir.

15. Tosya Abdürrezzak Medresesi Kütüphanesi

Tosya Pınarbaşı mahallesinde bulunan kütüphane 888/1483 yılında Abdürrezzak Efendi tarafından inşa edilmiştir. 1316/1898-1321/1903 yıllarında kütüphanede 97 kitap bulunmaktadır.[1227]

16. Tosya Abdurrahman Paşa Medresesi Kütüphanesi

1290/1873-74 -1293/1876-77 yılları arasında basılan Kastamonu Salnâmesinde Tosya Kütüphanesi adında bir kütüphaneden söz edilmekle birlikte kim tarafından inşa edildiğine dair bir bilgiye yer

[1223] İMMA, SAİD, 65/20, 1.
[1224] VGMA, Defter No: 593, s. 173, sr. 161.
[1225] VGMA, Defter No: 593, s. 173, sr. 161.
[1226] Bkz. İlgili vakfiye.
[1227] SMNU 1316, s. 1132; SMNU 1317, s. 1326; SMNU 1318, s. 1498; SMNU 1321, s. 623.

verilmemektedir. Burada verilen bilgilerden kütüphanede 150 kitabın olduğu anlaşılmaktadır.[1228] 1316/1898-99 - 1321/1903-04 yılları arasında yayınlanan Maarif Salnâmelerinde ise Abdurrahman Paşa Kütüphanesine yer verilmektedir. Buna göre Abdurrahman Paşa tarafından Hacı Kemal mahallesinde 992/1584 yılında inşa edilen kütüphanede 96 kitap bulunmaktadır.[1229]

17. İnebolu Hamidiye Medresesi Kütüphanesi

Hamidiye Medresesi Kütüphanesi 1299/1881-82 yılında padişah tarafından gönderilen ödenekle inşa edilmiştir. Bu nedenle kütüphaneye Hamidiye ismi verilmiş olup, 1316/1898-99 ve sonrasında basılan Maarif Salnâmelerinde verilen bilgiye göre kütüphanede 53 kitap bulunmaktadır.[1230]

[1228] KVS 1290, s. 130; KVS 1291, s. 150; KVS 1292, s. 164; KVS 1293, s. 143.
[1229] SMNU 1316, s. 1132; SMNU 1317, s. 1326; SMNU 1318, s. 1498; SMNU 1321, s. 623.
[1230] SMNU 1316, s. 1132,; SMNU 1317, s. 1326; M s. 1318, s. 1498; SMNU 1321, s. 623.

IV. BÖLÜM

KASTAMONULU ŞEYHÜLİSLAMLAR

1. Sâdî Çelebi

Asıl adı Sadullah b. İsa b. Emirhan olan ve Sadi Çelebi diye şöhret bulan Sadi Sadullah Efendi, Kastamonu'ya tabi Daday kazasında doğmuş ve ardından babası İsa Efendi ile birlikte İstanbul'a gelmiştir. Babası Murad Paşa Camii'nde imamette bulunurken o ilim tahsili yoluna girmiştir. Çok zeki bir kişi olan Sadi Çelebi, muhtelif kişilerin halka-i tedrisinde bulunmuştur. En son Mevlânâ Mehmed Samsunî'den ilim tahsil ederek ulema sınıfına dâhil olmuş ve mülazemete nail olmuştur.[1231]

Tedris hayatına İstanbul Başçı İbrahim Medresesi'nde başladıktan sonra Edirne Taşlık, İstanbul Mahmud Paşa, Sultan Medresesi ve ardından dönemin Dârulfününu mesabesindeki[1232] Sahn-ı Seman müderrisliğine atanmıştır.[1233]

930/1523-24 yılında İstanbul kadısı olarak atanan Sadi Sadullah Çelebi, burada on yıldan fazla başarıyla vazife yaptıktan sonra 940/1533 yılında görevinden azledilmiş ve günlük 100 akçe ile tenzil-i rütbe olunarak Seman medreselerinden birine atanmıştır.[1234] Kanûnî Sultan Süleyman'ın meşhur Şeyhülislamı Kemal Paşazâde'nin vefatı üzerine ilmine güvenilen ve Sultan'ın da takdir ettiği Sadi Sadullah Çelebi, 2 Şevval 940 / 16 Nisan 1534 tarihinde X. Şeyhülislam olarak atanmış ve bu vazifeyi 2 Şevval 945/21 Şubat 1539 tarihinde vefatına kadar başarıyla sürdürmüştür.[1235] Vefatının ardından kendisi için Fatih'teki evinin yanında büyük bir cenaze merasimi yapılan Sadi Çelebi, Eyüp Sultan mezarlığına Kıbrıs fatihi Lala Mustafa Paşa'nın yanına defnedilmiştir.[1236]

Mecdî Efendi eserinde O'nun zekâ ve kabiliyetini akranlarıyla karşılaştırarak *"Erişilmez Süha yıldızı"* gibi olduğunu dile getirmektedir.[1237]

İlim ve irfanının yanında hayırlı işlere imza atmış ve Mecdî'nin ifadesiyle "*Fatih Camii'nin yanında bulunan evinin yanına bir Dâru'l-kurr'a inşa ettirerek ahiretini onunla yapmıştır."*[1238]

[1231] Mehmed Mecdî Efendi, *Şekāik Tercümesi,* I, 443.
[1232] Uzunçarşılı, *Meşâhîri Kastamonu*, s. 32.
[1233] Mecdî, *Şekāik Tercümesi,* I, 443.
[1234] Ahmed Rifat Efendi, *Devhatü'l-meşâyih maa zeyl*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1978, s. 18; Uzunçarşılı, *Meşâhîri Kastamonu*, s. 32.
[1235] Mehmet İpşirli-Ziya Demir, "Sâdî Çelebi", TDV İslâm Ansiklopedisi, ttps://islamansiklopedisi.org.tr/sadi-celebi (26.06.2022); Mevlânâ Kandî, Sadı Çelebi'nin vefatına: "*Hudây-ı lem yezel Hay ve Bâkî, Görünen cümle mevcûdât fâni"* şeklinde tarih düşmüştür. Bkz. Mecdî, I, 444. Sadi Sadullah Çelebi'nin verdiği fetva örneği ve kendi imzası için bkz. EK: 90.
[1236] Uzunçarşılı, *Meşâhîr-i Kastamonu*, s. 33.
[1237] Mecdî, *Şekāik Tercümesi,* I, 444.
[1238] Mecdî, *Şekāik Tercümesi,* I, 444.

Sadi Şirâzî tarzı belagat sahibi olan Sadi Çelebi, yazmış olduğu şiirleriyle de bu konudaki maharetini ortaya koymuştur.[1239]

Osmanlının en ihtişamlı günlerinde fikirleriyle toplumu ifsat eden Molla Kâbız'ın idam kararının altında dönemin İstanbul kadısı olan Sadi Çelebî'nin imzası vardır. Olay şu şeklide tezahür etmiştir. Acem diyarından Molla Kâbız, Hz. Îsâ'nın Hz. Muhammed'den üstün olduğu fikrini ileri sürmüş ve bu görüşünü ulu orta yaymaya çalışmıştır. Veziriazam Makbul İbrâhim Paşa, Dîvân-ı Hümâyun'a sevk edilen Molla Kâbız'ın karşısına Rumeli kazaskeri Fenârîzâde Muhyiddin Çelebi ile Anadolu Kazaskeri Kādirî Çelebi'yi çıkarmış, Molla Kâbız ayet ve hadislerle verdiği cevaplarla iki kişiye galip gelmiştir. Olayı izleyen Kanûnî, bu durumdan rahatsız olduğunu, yeni bir mahkeme kurularak meselenin halledilmesini istemiştir. İbrâhim Paşa, ertesi gün Şeyhülislâm Kemalpaşazâde ile İstanbul Kadısı Sâdullah Efendi'yi davet ederek Dîvân-ı Hümâyun'da yeni bir mahkeme kurmuştur. Kemalpaşazâde Kābız'ın fikirlerini çürütmüş, Sadullah Çelebi'de iddiasından vaz geçip Ehl-i sünnet inancına dönmeye davet etmiştir. Kābız'ın reddetmesi üzerine kadı idamına hükmetmiş ve 9 Safer 934/4 Kasım 1527 tarihinde idam edilmiştir.[1240]

Mütalaa ettiği kitaplar hakkında mutlak değerlendirmelerde bulunup bunları not düşen Sadi Çelebi,[1241] Beyzâvî'nin tefsirine yazdığı haşiye Osmanlı ilim dünyasında oldukça şöhret bulmuştur.[1242] Ayrıca *Fetavây-ı Sa'diyye, Manzume fi'l-Fıkıh, Hâşiye ala Şerh-i Hidâye, Risaleler, Hâşiye ale'l-Kâmûs li Firûzâbâdî* adlı çalışmaları vardır.[1243]

2. Bâlîzâde Mustafa Efendi

Aslen Kastamonulu ve Bâlî Efendi adında bir mahalle imamının oğlu olan Bâlîzâde Mustafa Efendi, İstanbul'da dünyaya gelmiştir.[1244]

Çocukluk dönemi ve tahsil hayatı hakkında bir bilgi elde edilemeyen Mustafa Efendi, medrese tahsilinin ardından 1025/1616 yılından itibaren tedris faaliyetlerine başlamış ve sırasıyla Sitti Hatun, Mesih Paşa, İbrâhim Paşa-yı Atîk, Osman Paşa, Ayşe Sultan, Sahn-ı Semân ve Edirne Sultan Bayezid medreselerinde vazife üstlenmiştir. 1037/1627 yılında azledilmesiyle üç yıl beklemek durumunda kalan Mustafa Efendi, 1040/ 1631 yılında Hâkāniyye-i Vefâ Medresesi'ne tekrar müderris tayin olunmuştur. Daha sonra müderrislikten kadılık mesleğine geçiş yapan Bâlîzâde, önce iki yıl Medine

[1239] "Âleme doldu meserret lâkin ben şâd olmadım, Âh kim ben bende bir dem gamdan azad olmadım" adlı beyti kendisine aittir. Bkz. Ahmed Rifat Efendi, *Devhatü'l-meşâyih maa zeyl*, s. 19.
[1240] İlyas Üzüm, "Molla Kābız", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://islamansiklopedisi.org.tr/molla-kabiz (26.06.2022).
[1241] Ahmed Rifat Efendi, *Devhatü'l-meşâyih maa zeyl*, s. 19.
[1242] *İlmiye Salnâmesi,* İstanbul: Matbaa-i âmire, 1334, s. 355.
[1243] Ziya Demir, *Osmanlı müfessirleri ve tefsir çalışmaları: (Kuruluştan X/XVI. Asrın sonuna kadar),* İstanbul: Ensar Neşriyat, 2006, s. 227; Sadi Çelebi'nin İBB kütüphanesinde MC_Yz_000980 numarasıyla kayıtlı İslam Dini, akâid ve kelâm, peygamberlere iman, vahiy ve ilham konularında yazılmış "*Risâle-i Mesâil*" adlı manzum eserin ilk sayfası için bkz. EK: 91.
[1244] Şemseddin Sâmî, *Kâmûsu'l-a'lâm*, II, 1219; Mehmet İpşirli, Eyyüp Said Kaya, "Mustafa Efendi, Bâlîzâde", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://islamansiklopedisi.org.tr/mustafa-efendi-balizâde (01.07.2022).

kadılığında bulunduktan sonra İstanbul'a dönmüş, dört yıl aranın ardından iki sene Üsküdar kadılığı yaptıktan sonra azledilmiş ve kendisine Mudurnu kazası arpalık olarak verilmiştir.[1245]

Mustafa Efendi, daha sonra Bursa kadılığı payesiyle Galata kadısı oldu ise de kısa bir süre sonra azledilmiş, ardından 1058/1648 yılında Rumeli kazaskerliğine getirilse de bu vazifede de aynı kaderi yaşamış ve üç ay içinde ayrılmak durumunda kalmıştır. IV. Mehmed devrinde 7 Ramazan 1062/12 Ağustos 1652 tarihinde tenzil-i rütbe anlamına gelen bir uygulama ile Anadolu kazaskeri yapılmakla birlikte bu vazifede üç aydan fazla bir süre kaldıktan sonra Muharrem 1063/Aralık 1652'de azledilmesinin sonra kendisine çeşitli arpalıklar verilmiştir.[1246]

3 Safer 1067/21 Kasım 1856 tarihinde Hanefî Mehmed Efendi'nin yerine Şeyhülislam tayin olunan Mustafa Efendi, bu vazifede sadece altı ay kalabilmiş ve 9 Şaban 1067/23 Mayıs 1857 tarihinde görevden alınmıştır.[1247]

Azlinin ardından on günlük Galata kadılığı yapmış olan oğlu Mehmed Efendi ile birlikte önce arpalık olarak tahsis edilen Filibe'ye, ardından Yanbolu'ya gönderilmiştir.[1248] Daha sonrasında ise arpalığı Gümülcine, Vize ve Antep'e çevrilen Mustafa Efendi, padişahın izniyle Sütlüce'de ikamet ederken 1073/1662'de vefat etmiştir. Mezarı üzerine yapılan evler ve etrafına çevrilen duvar neticesinde kaybolmuştur.[1249]

Bâlîzâde Mustafa Efendi, fıkıh ilminde mahir bir şahsiyettir. Ebü'l-Berekât en-Nesefî'nin (ö. 710/1310) Hanefî fıkhına dair yazdığı *Kenzü'd-dekâik* adlı eserine yaptığı *el-Ferâʾid fî ḥalli'l-mesâʾil ve'l-fevâʾid* adlı şerh, *Kaside-i bürde şerhi*, yeni çıkan fıkhi meseleleri değerlendirdiği Nevâzil türü *es-Seyfü'l-meslûl fî şerʿi'r-Resûl* adlı eser, Seyyid Şerîf el-Cürcânî'nin Sekkâkî'ye ait *Miftâḥu'l-ʿulûm* üzerine yazdığı *el-Miṣbâḥ* adlı esere yaptığı *Ḥâşiye ʿalâ Şerḥi'l-Miftâḥ*, fıkha dair *Mîzânü'l-fetâvâ*, Halid b. Zeyd el-Ensârî'nin rivayetlerini bir araya getirdiği ve Eyüpsultan türbesine vakfettiği

[1245] Şemseddin Sâmî, *Kâmûsu'l-a'lâm*, II, 1219; Mehmet İpşirli, Eyyüp Said Kaya, "Mustafa Efendi, Bâlîzâde", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://islamansiklopedisi.org.tr/mustafa-efendi-balizâde (01.07.2022).
[1246] Mehmed Süreyya, *Sicilli Osmânî*, IV, 397; Mehmet İpşirli, Eyyüp Said Kaya, "Mustafa Efendi, Bâlîzâde", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://islamansiklopedisi.org.tr/mustafa-efendi-balizâde (01.07.2022); *İlmiye Salnâmesi 1334*, s. 472; Ahmed Rifat Efendi, *Devhatü'l-meşâyih maa zeyl*, s. 67.
[1247] Ahmed Rifat Efendi, *Devhatü'l-meşâyih maa zeyl*, s. 67. Bâlîzâde Mustafa Efendi, düşmanları tarafından mal elde etmek gayesiyle İlmiye sistemini bozduğu, buluğa ermemiş sıbyana, delikanlılara, sakalara, odun yarıcılarına müderrislik rütbesi dağıttığı iddiaları ile eleştirilmiştir. O ise elinden geldiği kadar arkadaşlarını ve tanıdıklarını ahali ne derse desin kayıracağını söylemiş ve Köprülü'nün arzusu hilafına hareket ettiğinden azledilmiştir. Bkz. Ahmed Rifat Efendi, *Devhatü'l-meşâyih maa zeyl*, s. 68; J. von Hammer (1273/1856), *Devlet-i Osmaniye tarihi: [Osmanlıların mebâdî-i zuhûrundan Kaynarca ahitnâmesine kadar]: 1066-1086/1656-1676*, c. XI, s. 23) Mehmed İpşirli, Eyyüp Said Kaya ile birlikte yazdığı makalesinde Bâlîzâde Mustafa Efendi'nin kayırmacılık yaptığı, adam kayırdığı, ilmiye tarikinin meratib-i silsilesini bozduğu iddialarının doğru olmadığını belirterek bu ithamların rakipleri tarafından yapıldığını, değişim ve dönüşüm taraftarı Veziriazam Köprülü Mehmed Paşa'nın yenilikçi çalışmalarına ayak uyduramadığını, Veziriazamın Bolevî Mustafa Efendi'yi göreve getirmek istemesinin bu sürecin hızlanmasında etkili olduğunu söylemektedir. Bkz. Mehmet İpşirli, Eyyüp Said Kaya, "Mustafa Efendi, Bâlîzâde", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://islamansiklopedisi.org.tr/mustafa-efendi-balizâde (01.07.2022).
[1248] Ahmed Rifat Efendi, *Devhatü'l-meşâyih maa zeyl*, s. 67.
[1249] Ahmed Rifat Efendi, *Devhatü'l-meşâyih maa zeyl*, s. 67; Mehmed Süreyya, *Sicilli Osmânî*, IV, 397. Bâlizâde Mustafa Efendi'nin vermiş olduğu fetva örneği için bkz. EK: 92.

Risâle fîmâ revâhu Ebû Eyyûb el-Enṣârî adlı eseri, Sadi Çelebi'nin fıkha ve tefsire dair haşiyelerini tenkit eden haşiyeler yazmıştır.[1250]

Öte yandan Mustafa Efendi, telif eserlerinin yanında vakıf geleneğine katkı yapan hayır sahiplerinden biridir. 15 Cemaziyelevvel 1067/1 Mart 1657 tarihinde tanzim edilen vakfiyeden anlaşıldığına göre Balat, Hasköy/Sütlüce, Fatih, Anadolu Hisarında müştemilatları ile evler vakfetmiş ve geliri ile önce Hz. Peygamberin ruhuna ithafen aşrı şerif okunması, ardından da kendisi, eşi, halası ve oğlu için Yasin okunmasını vakfiyede şart koşmuştur.[1251]

3. Mustafa Âşir Efendi

Reîsülküttâb Mustafa Efendi'nin oğlu olan Mustafa Âşir Efendi, 10 Muharrem 1142/5 Ağustos 1729 tarihinde dünyaya gelmiştir. İyi bir eğitim alarak tahsil hayatını tamamladıktan sonra 14 Zilkade 1157/19 Aralık 1744 tarihinde Ruûs-u hümâyun ile tedris hayatına başlamış ve mevleviyet rütbesini elde etmiştir. 1182/1768-69 yılında Yenişehir Fenâr, 1191/1777-78'de Bursa kadısı, 1195/1780-81 yılında Mekke kadısı olmuş ve bu esnada hac farizasını eda etmiştir. 20 Şaban 1200/18 Haziran 1786 tarihinde ise İstanbul kadısı olan Âşir Efendi, üç ay sonra Anadolu Kazaskerliği payesini almış ve bu vazifesine iki yıl sonra bilfiil atanmıştır. 15 Şaban 1203/11 Mayıs 1789 tarihinde Rumeli kazaskerliği payesini elde ederek beş ay sonra Tevfik Efendi'nin azledilmesiyle bu vazifeye fiili olarak başlamış iki ay sonra bu görevinden azledilerek baba toprağı Kastamonu'da zorunlu ikamete tabi tutulmuştur.[1252] Kastamonu'da bulunduğu sürece kendisini hayır hasenat işlerine adayan Mustafa Âşir Efendi, 1204/1790 yılında 500 esedi kuruş vakfederek nemalandırılmasını ve elde edilen gelirle öncelikle Nasrullah Camii'nde babasının ruhu için İbn Hacer el-Heytemî el-Mekkî'nin Arapça mevlidinin okunmasını, annesi ve kendisi için de hatim okunmasını, artan gelirin Münîre Medresesi müderrisince babasının kurduğu vakfın gelirine eklenmesini istemiştir.[1253]

1205/1790-91 yılında zorunlu ikamet yasağı kaldırılan Mustafa Âşir Efendi, İstanbul'a dönmüş, 1207/1792-93 yılında tekrar Rumeli kazaskerliğine atanmış ve bir yıl çalıştıktan sonra görev süresi dolduğu için vazifeden ayrılmıştır. 18 Rebiulevvel 1213/30 Ağustos 1798 tarihinde Dürrîzâde Ârif Efendi'nin azledilmesiyle[1254] O'nun yerine Şeyhülislam tayin edilen Mustafa Âşir Efendi,[1255] burada

[1250] Mehmed Tâhir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, I, 266; Mehmed Süreyyâ, *Sicilli Osmanî*, IV, 397; Ahmed Rifat Efendi, *Devhatü'l-meşâyih maa zeyl*, s. 67; Mehmed Süreyya, *Sicilli Osmânî*, IV, 397; Mehmet İpşirli, Eyyüp Said Kaya, "Mustafa Efendi, Bâlîzâde", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://islamansiklopedisi.org.tr/mustafa-efendi-balizâde (01.07.2022).

[1251] Fatma Betül Eren, *Şeyhülislamların İstanbul'daki İmar Faaliyetleri*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2019, s. 344-348; BOA, C.EV., 517-26108.

[1252] Ahmed Rifat Efendi, *Devhatü'l-meşâyih maa zeyl*, s. 117.

[1253] VGMA, Defter No: 742, s. 586, sıra, 221

[1254] Padişah III. Selim, Dürrîzâde Ârif Efendi'nin azledilmesi ve Mustafa Âşir Efendi'nin Şeyhülislam tayininin gerekçelerini de ihtiva eden hatt-ı hümâyununda: *" Semâhetlü Şeyhülislam Efendi dâîmiz selefinin Dürrizâde Ârif Efendi mesned-i meşihata geldiği vakitten veri ve muhâfaza-i câh mesned-i kaydına düşüp herkese mümâşât ve müdâhene birle tarika ve icrây-ı ahkâm-ı şeriyye edecek kuzât ve nüvvâba bakmayıp hilâf-ı şer'i şerîf hareketten memalik harâb olup lillahi'l-hamd bizim devletimiz ise şeriat-ı garrây-ı Muhammediye ile müesses ve cemî umurumuz hükm-ü şer' ile muhkem iken bir*

iki yıla yakın vazife yürüttükten sonra 18 Safer 1215/11 Temmuz 1800'de azledilerek görevden el çektirilmiştir. 25 Şaban 1219/20 Kasım 1804 yılında vefat eden Âşir Efendi, önce Bahçekapısı'nda inşa ettirdiği kütüphanenin sahasına defnedilmiş,[1256] daha sonra da Molla Gürânî Mezarlığı'na nakledilmiştir.[1257]

Bahçekapısı'nda yaptırmış olduğu kütüphanenin kitap koleksiyonu babasından kalan 1237 kitapla oluşmaya başlamış, oğlu Rumeli kazaskeri Hafîd Efendi, Kasîdecizâde Süleyman Sırrı Efendi ve Âşirefendizâde Mehmed Bahâeddin Efendi'lerin yaptıkları ilavelerle zengin bir hal almıştır. Kütüphane 1914'te Sultan Selim'de kurulan kütüphaneye, 1918 yılında ise Süleymaniye kütüphanesine nakledilmiştir.[1258] Ne yazık ki, kütüphane bu gün yapılış amacından tamamen uzak olarak ticarethane olarak kullanılmaktadır.[1259]

Tahmini olarak 1911'li yıllarda hazırlanan ve yazarı belli olmayan bir defterde ifade edildiğine göre bu yıllarda Âşir Efendi kütüphanesinde 2264 kitap bulunurken,[1260] 1918 yılında Süleymaniye kütüphanesine 462'si yazma, 11'i matbu olmak üzere toplam 473 kitap devredilmiştir.[1261] Bu sayısal bilgi Osmanlı devletinin o buhranlı günlerinde nasıl bir kültürel zayiata uğradığı ve hazine değerindeki kitapların nasıl yok olduğu konusunda acı bir fikir vermektedir.

İyi bir hattat olan Âşir Efendi, iyi derecede Arapça ve Farsça bilmekte olup edebiyata vakıf,[1262] ahlâk-ı fâzıla sahibi, hayırsever bir şahsiyet idi.[1263]

---

müddetten beri câhil ve zâlîm ve gaddâr kuzât ve nüvvâb memâlike müstevlî ve hükkâm-ı örf-i şerîata tabi olacak iken maâzallahi teâla icrây-ı umur-u şeriyyeye memur kuzât efendiler zalama-i örfe tabi olup zulüm ve gadirden başka kizb-i sarih i'lâmât ve müzevvir vesîkalar ile inhây-ı şeriyyeye itimat kalmamak derecelerine varıp bunların men u def'i ve hak ve adl üzere şer-i şerîfî icra vâcibe-i zimmeti iken iğmâd eylediğinden azl eyleyip cenâbınıza hüsn-ü zannımız muktezası karîha-i hümâyunumdan sizi Şeyhülislam nasb eyledim…" demektedir. Bkz. Ahmed Cevdet Paşa (1312/1895), *Târîh-i Cevdet*, Dersaadet: Matbaa-i Osmâniye, 1309, VII, 304.

[1255] Şeyhülislam Mustafa Âşir Efendi'nin vermiş olduğu fetva örneği için bkz. EK: 93.

[1256] Ahmed Rifat Efendi, *Devhatü'l-meşâyih maa zeyl*, s. 117; Mehmed Süreyya, *Sicilli Osmânî*, III, 281. Osmanlı arşivinde Şeyhülislam Mustafa Aşir Efendi'nin verdiği fetvalarla ilgili örnekler bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi Osmanlı devletinin hoşgörü ve müsamahasını yansıtması açısından önemlidir. İlgili fetvada: *"Bilâd-ı İslâmiyeden Manisa'da vâkıa Nasârâ tâifesinin kenîse-i kadîmeleri âfet-i semaviye ile muhtarika oldukta tâife-i mezbûre kenîse-i merkûmeyi vaz-ı kadîmi üzere tamir etmekten men olunur mu? Beyan buyrula." Allahü Teâlâ a'lem. El-Cevab: "Olunmazlar."* Bkz. BOA, MŞH.FTV., 1-100.

[1257] Mustafa Âşir Efendi'nin mezar taşı ise Fındıkzâde'deki Pîrî Mehmed Paşa Dergâhı hazîresindedir. Bkz. Mehmet İpşirli, "Âşir Efendi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://islamansiklopedisi.org.tr/asir-efendi (26.06.2022); EK: 94.

[1258] İsmail E. Erünsal, "Âşir Efendi Kütüphanesi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://islamansiklopedisi.org.tr/asir-efendi-kutuphanesi#1 (29.06.2022). Aşir Efendi kütüphanesinin Hâfız-ı kütüplük cihetiyle ilgili berat örneği için bkz. EK: 95.

[1259] Bahçekapısı'ndaki Âşir Efendi Kütüphanesi'nin bugünkü durumu için bkz. EK: 96.

[1260] Ötüken, "Eski Bir Defter 60 Yıl Önceki Türk Kütüphaneleri", 161.

[1261] http://www.suleymaniye.yek.gov.tr/Content/UploadFile/Doc/koleksiyonlar.pdf (erişim: 05.12.2022).

[1262] Şemseddin Sâmî, *Kâmûsu'l-a'lâm*, IV, 3043.

[1263] İlmiye Salnâmesi 1334, s. 565.

SONUÇ

Tarih boyunca farklı medeniyetlere ev sahipliği yapmış olan Kastamonu, Malazgirt zaferinin ardından Müslümanların ilgi alanına girmiş ve çok kısa bir zaman sonra Emir Karatekin tarafından ele geçirilmiştir. Daha sonra Bizans ve Danişmentliler arasında el değiştiren şehir, Çobanoğulları ile Türk yurdu haline gelmiş ve sonrasında şehirde Candaroğulları Beyliği hüküm sürmüştür. Fatih'in 1461 yılındaki fethiyle Osmanlı idaresine giren Kastamonu, tarihi, kültürel ve mimarı açıdan zengin bir miras bırakmıştır. Bunlardan birisi de günümüzün yükseköğretim kurumları konumundaki medreselerdir.

Türklerle birlikte siyasi, sosyal ve kültürel açıdan gelişme gösteren, dini ve ilmi müesseseleriyle bir merkez olan Kastamonu gerek beylikler döneminde gerekse Osmanlı hâkimiyeti altında kurulan çok sayıdaki medrese ile bölgesel bir eğitim merkezi halini almış ve bölge ilim ve kültür hayatına çok sayıda âlim yetiştirerek katkıda bulunmuştur.

Bilindiği üzere medreseler Nizâmiye Medreseleri ile birlikte hedeflerini devletin resmi olarak ortaya koyduğu, programını hazırladığı, hocalarını seçtiği, müderrislerine ve fakir talebelerine düzenli bir gelir tahsis ettiği, zengin-fakir dileyen herkesin parasız okuyabildiği eğitim kurumları olmuştur.

Bu gelenek üzere Kastamonu'da kurulan ve geçmişi Osmanlı öncesine dayanan ilk medrese Çobanoğulları Bey'i Hüsameddin Çoban tarafından yaptırılan Atabey Gazi Medresesi'dir. Bunu Beyçelebi ve Taşköprü'deki Muzafferüddin Yavlak Arslan medreseleri izlemiştir. Bu dönemde yaptırılan üç medreseden Beyçelebi dışındaki diğer iki medrese Candaroğulları ve Osmanlı devrinin eğitim sistemine dâhil olmuş ve Osmanlı'nın yıkılışına kadar tedrisatta bulunmuştur. 1690 yılına ait bir Şer'iyye sicilinde Yılanlı Medresesi tabiri kullanılsa da buranın medrese olduğuna dair başka bir bilgi elde edilememiştir.

Candaroğulları Beyliği döneminde İsfendiyar, Hacı Hızır, Toygar Murad, Bayram Gazi medreseleri ile İsmail Bey Medresesi olmak üzere beş medrese kurulmuş, bunlardan İsfendiyar ve İsmail Bey medreseleri Osmanlı'nın sonuna kadar eğitim faaliyetlerini devam ettirmiştir. Beyçelebi (Muzafferüddin), Bayram Gazi, Hacı Hızır ile Toygar Murad medreseleri kısa süreli ve lokal olarak eğitimde bulunmuş, sonrasında yok olmuştur.

Beylikler döneminde kurulan sekiz medreseden altısının vakfı olduğu anlaşılmıştır. Bu gün bu medreselerden sadece İsmail Bey Medresesi ayakta kalmıştır. Bunlardan 6 adedinin vakfiyesinin olması eğitimin sivil inisiyatif tarafından vakıflar kanalıyla desteklendiğini ortaya koymaktadır. Bunlardan özellikle Muzafferüddin Yavlak Arslan ve İsmail Bey medreselerinin vakıflarının çok zengin gayrimenkul varlığının olduğu anlaşılmıştır.

Osmanlı Devleti'nin hakimiyeti ile birlikte Kastamonu'daki medreseler XV. asrın sonlarında İbrahim Paşa-yı Atik Medresesi ile kurulmaya başlanmış ve daha sonra bu eğitim kurumları Nasrullah Camii civarında kümelenmiştir. XVI. asırda Nasrullah Kadı Medresesi (Hasan Ağa) ile birlikte merkezde altı medrese kurulmuştur. Bu süreç XVII. yüzyılda üç, XVIII. yüzyılda beş, XIX. yüzyılda altı ve XX. yüzyılda üç şeklinde devam etmiştir. Kastamonu'da Osmanlı hakimiyetinde toplam 24 medrese kurulmuştur.

XVI. yüzyıl medreselerinden Nasrullah Kadı Medresesi (Hasan Ağa), Koyunlu (Efendi), Yakub Ağa; XVII. yüzyıl medreselerinden Dârulhadis/Dârulkurrâ (Karamustafa Paşa) Medresesi; XVIII. yüzyıl medreselerinden Münîre (Reîsülküttâb Mustafa Efendi/Bayraklı), Numâniye, Namazgâh (Abdülbaki/Musalla), Mahmudiye (Şadırvanaltı) medreseleri; XIX. yüzyıl medreselerinden Tevfikiye, Merdiye (Hibetullah/Seyyid Efendi), Sıdkiye (Kuyudibi), Semhiye (Senâiye/Sırtlızâde), Ziyâiye (Evliya Efendi), Başviran ve Fevziye; XX. yüzyılda kurulmuş olan Enisiye (Dursun Efendi), medresesi cumhuriyetin ilanına kadar tedrisatta bulunmuştur.

XV. yüzyılda yaptırılan İbrahim Paşa; XVI. yüzyıl medreselerinden Çay (Veled-i Fethi), Kara Bevvâb ve Cebrail medreseleri; XVII. yüzyıl medreselerinden Yenice ve Dinek medreseleri; XVIII. yüzyıl medreselerinden Hacı Mustafa b. Şaban Medresesi ve XIX. yüzyıl medreselerinden Gökdere (Honsalar) Medresesi kısa süreli tedrisatta bulunmuş, sonrasında ise varlığını koruyamamıştır.

Kastamonu merkezdeki beylikler ve Osmanlı döneminde kurulan 24 medreseden 17'inin vakıfları tespit edilebilmiş, beş tanesinin ise vakfı tespit edilememiştir. Bunlardan beşi ayakta kalmış, biri ise kısmen varlığını koruyabilmiştir. Diğer 18'i yok olmuştur.

XIX. yüzyılın ilk yarısında 1253/1837-38 yılında yapılan nüfus sayımında Kastamonu merkezde 14 medresenin tedrisatta bulunduğu ve talebe mevcudunun 230'a ulaştığı görülmektedir. 1290/1873-74 yılında ise 14 medresenin öğrenci mevcudu 549'a yükselmiştir. 1914 yılına gelindiğinde medrese sayısının 19'a ulaştığı ve 496 öğrencinin eğitime devam ettiği anlaşılmıştır. Nüfus sayımı defterlerinde öğrencilerin vilayet merkezi ve yakın kaza ve köylerden oldukları görülmüştür. Şehir tedris için vilayet dışına talebe göndermiş, ancak yakın vilayetlerden talebe çekememiştir.

İlçelerde ise Ağlı, Araç, Azdavay, Bozkurt, Cide, Daday, Devrekâni, İnebolu, Küre, Seydiler, Şenpazar, Taşköprü ve Tosya ilçelerinde 37 medresenin kurulduğu tespit edilmiştir. Bu medreselerden Azdavay Hoca Muhyiddin, Devrekâni İsmail Bey, Tosya Abdurrahman Paşa, Küre Abdüssamed medreseleri XVI. yüzyılın ilk yarısından önce inşa edilmiştir. Taşköprü Harabe ve Tosya Abdürrezzak medreseleri XVIII. yüzyılda kurulmuşlardır. Diğer 31 medrese ise XIX ve XX. yüzyılda tedrisata başlayan eğitim kurumları olmuştur. Bunlardan butik otel olarak kullanılan Cide Feyzü'l-Hamîdî ve Kültür Evi olarak kullanılan İnebolu Hamîdiye medreseleri mimari bakımdan değişikliklere uğramakla

birlikte ayaktadır. Taşköprü Abayzâde Medresesi ise harabe halindedir. Diğerleri yıkılıp yok olmuştur. İlçelerdeki 18 medresenin vakfiyesi tespit edilmiştir. Beyliklerden itibaren Kastamonu merkez ve ilçelerinde toplamda 69 medresenin kurulduğu anlaşılmıştır.

Kastamonu medreselerinde Osmanlı eğitim sisteminde okutulan derslerin ağırlıklı olarak okutulduğu görülmüştür.

Kastamonu ulema açısından bakıldığında beylikler döneminden itibaren bir cazibe merkezi halini aldığı ortaya çıkmıştır. XVI. yüzyılın son çeyreğinde vefat etmiş olan Atabey Gazi Medresesi müderrisi ve şehrin Müftüsü Kastamonulu Cafer, Taşköprü Muzafferüddin Gazi Medresesi müderrisi Molla Yegân'ın talebesi Hayreddin b. Halil, İsmail Bey Medresesi müderrisleri astronom, matematikçi ve müderris Fethullah Şirvanî ile Niksarlı Muhyiddin Mehmed dikkat çeken isimlerdir. Öte yandan Kastamonu siyasetinde önemli vazifeler üstlenmiş olan ve Meclis-i Meb'ûsân ve Büyük Millet Meclisi'nde yer almış olan Ahmed Mahir Efendi, Hâlid el-Bağdâdî'nin halifelerinden Ahmed Siyâhî ve oğlu Ahmed Hicâbî gibi isimler de Kastamonu medreselerinde vazife yapmışlardır.

Kastamonu ve ilçelerinde tedrisatta bulunan müderrislerden 34'ünün nerede eğitim aldığı tespit edilmiştir. Buna göre sekizi İstanbul medreselerinde, ikisi Çorum medreselerinde, geri kalan 24 müderris Kastamonu medreselerinde eğitim almıştır. Müderrislerin yetiştiği yer açısından İstanbul ile sıkı bir bağ olmakla birlikte çoğunluğun Kastamonu'da eğitim aldığı görülmektedir.

Kastamonu, İstanbul medreselerinde müderrislik, Şeyhülislamlık yapan ve hatta Huzur derslerinde mukarrir ve muhatap olarak bulunan ulema açısından bakıldığında da en başta gelen Anadolu vilayetlerinde birisi olduğu anlaşılacaktır. XVII. yüzyılda Bolu'nun ardından en çok mülazımın Kastamonulu olması bu düşünceyi desteklemektedir. Aynı şekilde 1706-1722 döneminde en fazla mülâzım İstanbul'un ardından Kastamonu'dandır. İstanbul medreselerinde okumak üzere gelenler açısından bakıldığında da Anadolu vilayetleri içerisinde Kastamonu'nun ilk sıralarda yer aldığı görülmüştür. Diğer taraftan Dersaadet'teki Huzur Dersleri'nde ikisi mukarrir, 15'i muhatab olmak üzere 17 Kastamonulu âlimin yer aldığı tespit edilmiştir.

Kastamonu merkez ve ilçelerinde medrese ve dergâhlara bağlı olarak beylikler döneminde dört, Osmanlı döneminde 17 olmak üzere 21 kütüphane kurulmuştur. Bu kütüphaneler medrese talebelerinin ilim tahsiline yardımcı olduğu gibi Kastamonu'nun kültürel açıdan kalkınmasına da katkı sağlamıştır. Bu gün Kastamonu Yazma Eserler Kütüphanesi'nde bulunan 7556 yazma ve taş baskı eserin kahır ekseriyeti medrese ve dergâh kütüphanelerinden intikal etmiştir. Bu sayı Kastamonu'nun Osmanlı döneminde Anadolu vilayetleri içerisinde ilmi açıdan önemli bir konumda olduğunu ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

A. ARŞİV BELGELERİ

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, (BOA).

Ali Emîrî, Abdülhamid I, (BOA, AE.SABH.I.): 119 – 8074.

_____, İkinci Ahmed, (BOA, AE.SMMD.II.): 1 – 57.

_____, Üçüncü Ahmed , (BOA, AE.SAMD.III.) : 13 – 8598; 33 – 3153; 60 – 3582; 82 – 8275; 92 – 9117; 96 – 9516; 189 – 18294; 219 – 21111.

_____, Mahmud I, (BOA, AE.SMHD.I.): 143 – 10649.

_____, Mustafa II, (BOA, AE.SMST.II.): 61 – 6377.

Mustafa III, (BOA, AE.SMST.III): 46 – 3360; 237 – 18795.

Bâb-ı Âlî Evrak Odası, (BOA, BEO,): 2334 – 174995; 3052 – 228888; 3069 – 230143/2; 4114 – 308514; 4278 – 320818.

_____, Bâb-ı Âsâfî, Nâme-i Hümâyun Defterleri, (BOA, A.DVNSMHM.d.): 3 – 942; 10 - 290; 15 – 2328; 103 – 135.

_____, Mektûbî Kalemi, (BOA, A.}MKT.MHM.): 128 – 53.

Cevdet, Belediye, (BOA, C.BLD.): 62 – 3062.

_____, Evkâf, (BOA, C.EV.): 49 – 2417; 72 – 11; 101 – 5049; 131 – 6511; 219 – 10930; 240 – 11997; 305 – 15520; 444-22481; 479 – 24221; 486 – 24573; 515 – 26033; 517 – 26108, 26142; 538 – 27152; 557 – 28137; 563 – 28433.

_____, Maârif, (BOA, C.MF.): 4 – 153; 21 – 1021; 21 – 1046; 23 – 1110; 37-1847/2; 43 – 2103; 46-2299; 48-2352; 52 – 2578; 54 – 2682; 55 – 2738; 61 – 3035; 61 – 3037; 62 – 3096; 71 – 3546; 94 – 4666, 4696; 97 – 4811; 100-4958; 102-5061; 106 – 5283; 124 – 6175; 133 – 6621; 137 – 6808; 143 – 7121; 174 – 8678; 176 – 8787; 177 – 8844.

_____, Sıhhıye, (BOA, C.SH.): 5 – 224.

Dâhiliye, Defterler, (BOA, DH.SAİDd.): 3 – 450; 41 – 83, 113, 497; 19 – 283; 82 – 51; 83- 43,

_____, Mektubi Kalemi, (BOA, DH.MKT.): 65-71; 163 – 17; 1139 – 23; 2293 – 36; 2667 – 82; 452-51; 855 – 22; 2744 – 48.

_____, Mütenevvia, (BOA, DH.MTV.): 44 – 35.

_____, Siyasi Kısım, (BOA, DH.SYS.): 49 – 73.

_____, Umur-i Mahalliye ve Vilayat Müdürlüğü, (BOA, DH.UMVM.): 134 – 78.

Evkâf, Berat, (BOA, EV.BRT.): 39-18; 70 – 23; 72 – 11; 136 – 13.

_____, Defterleri, (BOA, EV.d.): 11244, s. 16; 16822, s. 4; 19409, s. 12, 13; 19532; 20454; 21999; 27304; 27793, s. 1; 29605, s. 1.

_____, Evkaf-i Harameyn Muhasebe Defterleri, (BOA, EV.HMH.d.): 5, s. 2.

Hatt-ı Hümâyûn, (BOA, HAT.): 371-20385; 1533 – 29.

Hazine-i Hassa, İradeler, (BOA, HH.İ.): 86-4; 130-33; 168-59.

İbnü'l-Emîn, Meâdîn, (BOA, İE.MDN.): 00002.00098.001.

_____, Vakıf, (BOA, İE.EV.): 18 – 2152; 25 – 2978; 35 – 4019; 43 – 4848; 60 – 6563; 64 – 6924; 73 – 7902.

_____, Tevcîhât, (BOA, İE.TCT): 1 – 4; 4 – 477; 8 – 934.

İrâde, Askeri, (BOA, İ.AS.): 85-11.

_____,Husûsî, (BOA, İ.HUS.): 138 – 16.

_____, Dahiliye, (BOA, İ.DH.): 914 – 72598.

_____, Meclis-i Vâlâ, (BOA, İ.MVL.): 216 – 7170; 302 – 12344.

_____, Orman ve Meadin, (BOA, İ.OM.): 3 – 22.

_____, Taltifat, (BOA, İ.TAL): 422 – 54.

_____, Maarif Nezareti, Mektubi Kalemi, (BOA, MF.MKT.); 22 – 4; 24 – 24; 49 – 108; 71 – 35; 125 – 21; 160 – 77; 204-13; 371 – 18; 374-69; 377 – 19; 443 – 13; 481 – 8; 942 – 24; 952 – 62; 1031 – 32; 1038 – 63; 1076- 17; 1079 – 12.

Mabeyni Hümayun, İradeleri, (BOA, MB.İ.): 85-155.

_____, Tedrisat-ı İbtidaiyye Kalemi, (BOA, MF.İBT.): 47 – 109; 446 – 19.

_____, Maliye Nezâreti, Emlâk-i Emîriye Müdüriyeti, (BOA, ML.EEM.): 220 – 87; 465 – 38; 508 – 81; 515 – 11; 671 – s. 2, 6, 61; 721 – 18; 727-31; 742-17; 936-20; 1314-5, 7, 25.

_____, Defterleri, (BOA, A.}MKT.UM.): 85 – 29; 3954, s. 3; 4859, s. 2.

Meclis-i Vâlâ, (BOA, MVL.); 97 – 37.

Meşihat, Defterleri, (BOA, MŞH.ŞSC.d.): 5638, s. 142; 41-45; 5639- s. 133; 5656 – s. 111/116, 119/181; 5675- s. 193/295; 5680 – s. 217/305; 5697- s. 249/273; 5738- s. 29/73, 44/99, 47/109, 54/118, 56/125; 5740- nr. 45; 5777- s. 15/33, 24/46, 54/126, 59/147; 5784- s. 1, 5/7, 44/74, 64/114; 5794- s. 53/89, 57/95, 72/123; 5808 – s. 88, 147/43; 8502- s. 218/179.

_____, Defterleri, (BOA, İSTM.MŞH.DFT2.d.): 1770, s. 215; 1771, s 83; 1772, s. 35, 173.

_____, Fetvalar, (BOA, MŞH.FTV.): 1-16, 99, 100.

Nüfus Defterleri, (BOA, NFS.d.): 922 – s. 174, 175, 176, 177, 179; 924, s. 172, 173, 174, 166-175.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı, (BOA, TS.MA.E.): 1089/1; 1076 – 26; 1222 – 53.

_____, Defterleri, (BOA, TS.MA.d.): 6993; 8650 -1.

Sadâret, Amedi Kalemi Evrakı, (BOA, A.}AMD.): 85 – 44.

_____, Deavi Evrakı, (BOA, A.}MKT.DV.): 121 – 33.

_____, Mektubi Kalemi Evrakı, (BOA, A.}MKT.): 2 – 5; 24 – 50.

_____, Mühimme Kalemi Evrakı, (BOA, A.}MKT.MHM.): 128 – 53; 412 – 16.

_____, Umum Vilâyât Evrâkı, (BOA, A.}MKT.UM.): 85 – 29; 424 – 19.

Şûray-ı Devlet, (BOA, ŞD.): 147-8, 35; 155-62; 186 – 63;194 – 90; 1047 – 50.

Yıldız, Arzuhal Jurnal, (BOA, Y.PRK.AZJ.): 27 – 12; 45 – 8.

_____, Hazine-i Hassa, (BOA, Y.PRK.HH.): 38 – 38.

B. İSTANBUL MÜFTÜLÜĞÜ MEŞİHAT ARŞİVİ

İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi (İMMA).

SAİD, Sicill-i Ahvâl İdaresi dosyaları, 0030/0013; 0065/0020; 0071/0007; 0073/0002; 0073/0012; 0073/0014; 0073/0018; 0076/0024; 0120/0015; 0176/0011; 0176/0013; 0176/0023; 0177/0009; 0177/0010; 0180/0013; 0180/0017; 0180/0018; 0180/0020; 0181/0001; 0181/0032; 0181/0034; 0182/0018; 0182/0019; 0185/0004; 0217/0010; 0219/0010;

0220/0013; 0120/0015; 0221/0001; 0222/0019; 0227/0017; 0231/0016; 0231/0018; 0231/0019; 0231/0020; 0231/0021; 0231/0044.

MŞH, DFT01, 00036/0001.

MSH. DFT02, 02307/1.

MSH. DFT02, 02308/1.

MSH, DFT02, 02319/1.

MSH. DFT02, 02320/1.

C. KAYNAK ESERLER

Abdulkadiroğlu, Abdulkerim, Aksoyak, İ. Hakkı, Duru, Necip Fazil, *Kastamonu jurnal defteri (1252-1253/1836-1837),* metin ve tıpkıbasım, Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 1998.

Abdülkerim Abdülkadiroğlu, Ülkü Ayan Özsoy, *Taşköprü Vakfiyyeleri 1944-2006,* Kastamonu: Taşköprü Belediyesi, 2005.

Abdülkadiroğlu, Abdülkerim, *Halvetîlik'in Şa'bâniyye Kolu Şeyh Şa'bân-ı Velî ve Külliyesi,* Kastamonu: Kastamonu Şaban-ı Veli Derneği Yay., 1991.

Abdülhafîz, Muhammed Ali, *Târihu'l-hadârati'l-İslâmiyye*, Kahire 2016.

Abul, Lamia Levent, *Bir mutasavvıfın siyasi hatıraları: Ahmed Mahir Efendi'nin Hatıratı,* İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2020.

Açıksözlü, Hüsnü (ö. 1939), *İstiklal Harbinde Kastamonu,* Kastamonu: Vilayet Matbaası, 1933.

Ahmed Cevdet Paşa (1312/1895), *Târîh-i Cevdet*, Dersaadet: Matbaa-i Osmâniye, 1309.

Ahmed Rifat Efendi (ö. 1876), *Devhatü'l-meşâyih' maa zeyl*, İstanbul: Çağrı Yayınları, ts. İstanbul 1978.

Aktaş, Necati, *1206 (1792) Tahririne Göre İstanbul Medreseleri*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul 1986.

Akman, Eyüp, *Belgelerle Araçlı Meşhur Şahsiyetler,* Ankara: Gazi Kitabevi, 2021.

Alan, Ercan; Atçıl, Abdurrahman, *Erken Dönem Osmanlı İlmiye Teşkilatı Kaynakları: XVI. Yüzyıl Osmanlı Ulema Defterleri,* Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2018.

Altuntaş, Zeynep, *Sultan Abdülmecid Dönemi Osmanlı Ulemâsı*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi İstanbul 2013.

Arı, Ferit, *Osmanlı İlmiye Teşkilâtında Kadı ve Müderrislerin İstihdamı (1756-1776)*, Nevşehir: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, 2021.

Arslanoğlu, O. Oğuzhan, *Nasrullah Kadı ve Kastamonu Kent Tarihindeki Yeri,* Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale 2011.

Aşıkpaşazâde, Ahmed (889/1484'ten sonra), *Osmanoğulları'nın Tarihi*, Kemal Yavuz, M. A. Yekta Saraç (çev.), İstanbul: Koç Kültür Sanat Tanıtım, 2003.

Atâi, Nev'izade Ataullah Efendi (1045/1635), *Hadaikü'l-Hakaik fi Tekmileti'ş-Şekaik*, Dr. Suat Donuk (haz.), İstanbul: Elma Basım Yayın ve İletişim, 2017.

Aytekin Zeynep, *Kastamonu İli Taşköprü İlçesindeki Türk Devri Yapıları*, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2016.

Baltacı, Cahid, *XV-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri,* I-II, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı, 2005.

Barkan, Ömer Lütfi, Ayverdi, Ekrem Hakkı, *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri: 953 (1546) Tarihli,* İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü, 1970.

el-Bedevî, Abdülmecid Fütûh, *Târihu's-siyâsî ve'l fikrî li'l-mezhebi's-sünnî fi'l-meşrıgı'l-İslamî min'l-karni'l-hâmisi'l-hicri hattâ sükûti Bağdad*, ''''Mısır: Dâru'l-Vefâ li't-tabâti ve'n-neşri ve't-tevzîi, 1408/1988.

Behçet, Mehmet, *Kastamonu Âsâr-ı Kadîmesi,* İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1341.

Bolat, Aydın, *187 Nolu Medrese Defterine Göre İstanbul Medreseleri Nüfusu (1844)*, Yüksek Lisans Tezi, Samsun 2015.

Çelebi, Ahmed, *İslam'da Eğitim-Öğretim Tarihi*, Ali Yardım (çev.), İstanbul: Damla Yayınevi, [t.y.].

Çelebi, Azize Gelir, *Somut Olmayan Kültür Mirası "İmaret Geleneği" ve Osmanlı İmaretleri*, Yüksek Lisans Tezi, Kadir Has Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 2017.

Çifci, Fazıl, *Kastamonu Camileri, Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, I-II, Kastamonu: Özeller Matbaası, 2018.

Dağ, Mehmet, Öymen, Hıfzırrahman Raşit, *İslam Eğitim Tarihi*, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 1974.

Demir, Ziya, *Osmanlı Müfessirleri ve Tefsir Çalışmaları: (Kuruluştan X/XVI. Asrın Sonuna Kadar)*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2006.

Demiralp, Yekta, *Erken Dönem Osmanlı Medreseleri (1300-1500),* Doktora Tezi, İzmir 1997.

Demircioğlu, M. Ziyaeddin, *Kastamonu'da Meşrutiyet Nasıl İlan Olundu*, Kastamonu: Doğrusöz Matbaası, 1968.

_____, *Kastamonu Evliyaları,* Kastamonu: Doğrusöz Matbaası, 1957.

Eğilmez, Mustafa – Oğur, Özcan, *Kastamonu Hurufat Defterleri (1690-1840),* İstanbul: Hiper Yayınları, 2020.

Emin, Ahmed, *Fecru'l-İslâm*, Kâhire: Müessesetü Hindâvî, 2012.

Eren, Fatma Betül, *Şeyhülislamların İstanbul'daki İmar Faaliyetleri,* Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2019

Erünsal, İsmail E., *Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri: Tarihi Gelişimi ve Organizasyonu,* Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2008.

_____, *Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik: Tarihi Gelişimi ve Organizasyonu*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2020.

Eyüpgiller, Kemal Kutgün, *Bir kent Tarihi Kastamonu*, İstanbul: Eren Yayıncılık, 1999.

Feride Hanım (ö. 1903), *Baharzâde Feride Hanım Divânı*, Bünyamin Çağlayan (haz.), Ankara: Çağhan Ofset 2006.

Gökoğlu, Ahmet, *Paphlagonia -Paflagonya- (Kastamonu, Sinop, Çankırı, Safranbolu, Bartın, Bolu, Gerede, Mudurnu, İskilip, Bafra, Alaçam ve Civarı) Gayrimenkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi,* Kastamonu: Doğrusöz Matbaası, 1952

Güldöşüren, Arzu, *II. Mahmud Dönemi Osmanlı Ulemâsı*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul 2013.

Güloğlu Nazife Vildan, *"Bir Babadan Oğluna En Güzel Hediye: Cevâhiru'l-Esdâf Tefsiri"*, Osmanlı Döneminde Tefsir, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2018

Güzey, Ahmet Rıfat, *Şer'iyye Sicillerine Göre XVII. Yüzyıl Sonları-XXVIII. Yüzyıl Başlarında Kastamonu,* Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı, Ankara 2001.

Hamidullah, Muhammed, *İslam Peygamberi*, I-II, İstanbul: İrfan Yayıncılık ve Ticaret, 1993.

Hammer, J. von (1273/1856), *Devlet-i Osmaniye tarihi: [Osmanlıların mebâdî-i zuhûrundan Kaynarca ahitnâmesine kadar]: 1066-1086/1656-1676,* Mehmet Ata (çev.), Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 1947.

Hillenbrand, Robert, *İslam Sanatı ve Mimarlığı*, Çiğdem Kafescioğlu (çev.), İstanbul: Homer Kitabevi, 2005.

Hitti, Philip K. (1886-1978), *Siyasi ve kültürel İslam Tarihi,* II, Salih Tuğ (çev.), İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1980.

Hoca Sadeddin Efendi (1008/1599), *Tacü't-tevarih,* İstanbul: Tabhâne-i Âmire, 1280.

Hüseynî, Sadreddin Ebü'l-Hasan Ali b. Nasr (ö. 1194'ten sonra), *Zübdetü't-tevârih: Ahbârü'l-ümerâ ve'l-mülûkü's-Selcûkiyye,* Muhammed Nureddin (thk.), Beyrut: Dâru İkra, 1985.

İbn Bibi (ö. 1285'ten sonra), Nâsırüddîn Hüseyn b. Muhammed b. Alî Ca'ferî Rugadî Münşî', *Anadolu Selçûkî Tarihi,* M. Nuri Gencosman (çev.), Ankara: Uzluk Basımevi, 1941.

İbnülemin Mahmud Kemal, *Son Hattatlar,* Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı,1970.

İlmiyye Salnâmesi, Dârü'l-Hilafeti'l-Aliyye: Matbaa-i Amire, 1334.

İnalcık, Halil, *Tarihe Düşülen Notlar, Röportajlar, 1958-2015*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2015.

İsmail Bey (ö. 1479), *Hulviyât*, İBB Atatürk Kitaplığı, O. E. 583, H. 971 Tarihli Nüsha, 383 vr.

Kankal, Ahmet, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu,* Ankara: Zafer Matbaası, 2004.

Kaplan, Abdurrahman, *Kurtuluş Savaşının Manevi Reisi Mehmet Rifat Börekçi*, Ankara: Astana Yayınları, 2019.

Karagöz, Nail, *Hanefî-Mâturidî Gelenekte Kıyas İçerikli İstidlâl (Hulviyyât Örneği),* Doktora Tezi, Adana 2014.

Kastamonu Vilayeti Salnâmelesi (1286), Kastamonu: Kastamonu Vilayet Matbaası.

Kastamonu Vilayeti Salnâmelesi (1288), Kastamonu: Kastamonu Vilayet Matbaası.

Kastamonu Vilayeti Salnâmelesi (1289), Kastamonu: Kastamonu Vilayet Matbaası.

Kastamonu Vilayeti Salnâmelesi (1290), Kastamonu: Kastamonu Vilayet Matbaası.

Kastamonu Vilayeti Salnâmelesi (1291), Kastamonu: Kastamonu Vilayet Matbaası.

Kastamonu Vilayeti Salnâmelesi (1292), Kastamonu: Kastamonu Vilayet Matbaası.

Kastamonu Vilayeti Salnâmelesi (1293), Kastamonu: Kastamonu Vilayet Matbaası.

Kastamonu Vilayeti Salnâmelesi (1294), Kastamonu: Kastamonu Vilayet Matbaası.

Kastamonu Vilayeti Salnâmelesi (1295), Kastamonu: Kastamonu Vilayet Matbaası.

Kastamonu Vilayeti Salnâmelesi (1296), Kastamonu: Kastamonu Vilayet Matbaası.

Köprülüoğlu, Âdem, *Kastamonu Vilayet Gazetesinde Milli Mücadelenin Yansımaları,* Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul 200.

Kuruca, Nazım, *XVI. Yüzyılda Kastamonu Sancağı Vakıf Tahrir Defteri,* Yüksek Lisan Tezi, İstanbul 1995

Mardin, Ebü'l-Ula, Huzur *Dersleri,* I-III, İstanbul: İsmail Akgün Matbaası, 1951.

Ma'rûf, Nâci, *Neş'etü'l-medârisi'l-müstakılleti fî'l-İslâm*, Bağdat: Matbaatü Ezher,1385/1966.

Mehmed Mecdî Efendi (ö. 1591), *Şekāik Tercümesi,* Abdülkadir Özcan (nşr.), İstanbul 1989.

Mehmed Tahir Efendi, Bursalı (1344/1925), *Osmanlı Müellifleri*, M. A. Yekta Saraç (haz.), Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA), 2016.

Ortaylı, İlber, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, Ankara: Cedit Neşriyat, 2008.

Ozanoğlu, İhsan, *Kastamonu Kütüğü,* İstanbul; Şirketi Mürettibiye, 1952

_____, *Kastamonu'nun Yetiştirdiği Meşhur Adamlar Candaroğulları, (İsmail Bey),* Kastamonu: Doğrusöz Matbaası,1959.

_____, *Kastamonu'nun Yetiştirdiği Meşhur Adamlar: Candaroğulları İsfendiyar Bey*, Kastamonu: Doğrusöz Matbaası, 1959.

Özkılınç Ahmet (ve öte.), *438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530), Bolu, Kastamonu, Kengiri ve Koca İli Livaları*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1994.

Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Sözlüğü,* I-III, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1993.

Parlar, Birsen, *Kastamonu Yakup Ağa İmareti Restorasyon Projesi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1996.

Peker, Nurettin, *1918-1923 İstiklal Savaşının Vesika ve Resimleri, İnönü, Sakarya, Dumlupınar Zaferlerini Sağlayan İnebolu ve Kastamonu Havalisi Deniz ve Kara Harekâtı ve Hatıralar*, İstanbul: Gün Basımevi, 1955.

Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umumiye (1316), İstanbul: Matbaa-i Âmire.

Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umumiye (1317), İstanbul: Matbaa-i Âmire.

Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umumiye (1318), İstanbul: Matbaa-i Âmire.

Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umumiye (1319), İstanbul: Matbaa-i Âmire.

Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umumiye (1321), İstanbul: Matbaa-i Âmire.

Sarıkoyunlu, Ali, *Milli Mücadelede Din adamları II,* Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012.

Serin, Nezahat, *Selçuklu ve Beylikler Dönemi Kastamonu Camileri,* Yüksek Lisans Tezi, Isparta 2018.

Sözen, Metin, *Anadolu Medreseleri: Selçuklu ve Beylikler Devri: Kapalı Medreseler, Bir Kısmı Ayakta Olan Medreseler, Kaynaklardan Bilinen Medreseler,* İstanbul: İTÜ Matbaası, 1972.

Süreyya, Mehmed (ö. 1909), *Sicill-i Osmânî*, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1311.

Şemseddin Sâmî (ö. 1904), *Kâmûsu'l-a'lâm*, İstanbul: Mihrân Matbaası, 1311.

Taşköprizâde Ahmed Efendi (ö. 1561), *eş-Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye, Osmanlı Alimleri*, Prof. Dr. Muhammet Hekimoğlu (haz.), İstanbul: Bilnet Matbaacılık ve Yayıncılık A.Ş., 2019.

Togan, Zeki Velidî, *Umumî Türk Tarihine Giriş,* İstanbul: Enderun Kitabevi, 1981.

Tosunoğlu, Ayşe, *Tapu-Tahrir Defterlerine Göre XVI. yüzyılda Kastamonu Sancağı*, Doktora Tezi, İstanbul 1984.

Tunç, Taner, *Mehmet Behçet Yazar'ın Hayatı ve Eserleri Üzerine Bir İnceleme*, Yüksek Lisans Tezi, Manisa: 2014.

Tural, Erkan, *II. Meşrutiyet Döneminde Devletin Restorasyonu Bağlamında 1909 Teşkilat ve Tensikat Kanunu*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir 2006

Turan, Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti,* İstanbul: Turan Neşriyat, 1969.

_____, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1953.

Uçar, Ahmet, *Kastamonu ve İlçelerinde Satılan Vakıf Eserleri,* Yüksek Lisans Tezi, A.Ü. İlahiyat Fakültesi, Ankara 1998.

Ahmet Uçar, *Nasrullah Kadı ve Kastamonu Tarihindeki Yeri*, *Kastamonu Nasrullah Kadı Camii ve Külliyesi*, İstanbul: Müessese Yayıncılık, 2018.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri,* Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1969.

_____, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı,* Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988.

_____, *Kastamonu Meşahiri,* Mustafa Eski (haz.), Kastamonu: Eğitim Yüksek Okulu, 1990.

Ünalan, Hacer Sibel, *Anadolu'daki Türk kütüphaneleri*, İstanbul: İSAM Yayınları, 2012.

Yağcı, Zübeyde Güneş, *1487 (h. 892) Tahririne Göre Kastamonu,* Yüksek Lisans Tezi, 19 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 1993.

Yakupoğlu, Cevdet, *İsfendiyar Bey ve Zamanı,* Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1999.

Yaman, Talat Mümtaz, *Kastamonu Tarihi: XV. Asrın Sonlarına Kadar*, İstanbul: Ahmed İhsan Matbaası, 1935.

Yılmaz, Mehmet Serhat-Erdoğan Ersoy, *Kastamonu Türk Ocakları, (1923-1931),* Kastamonu: Töre Basım, 2012.

Yılmaz, Necdet, "Ahmed Ziyaeddin-i Gümüşhânevi'nin Halifelerinden Ahmed Hilmi Efendi'nin Hayatı, Şahsiyeti ve Eserleri", *İslam Araştırmaları,* Temmuz-Aralık 2015, sy. 24,

Zengin, Ahmet Yaşar, *Kastamonu Velileri*, İstanbul: Çetin Matbaacılık, 2003.

Zeydan, Corci (ö. 1914), *İslam Uygarlıkları Tarihi*, Necdet Gök (ter.), I-II, İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.

Zühdi, Mehmed, *Tehassür,* İstanbul: Dersaadet Matbaası, 1308.

D. MAKALE VE ANSİKLOPEDİ MADDELERİ

Abdülkadiroğlu, Abdülkerim, "Ahmed Mâhir Efendi, Ballıklızâde", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, II, 89, İstanbul 1989.

_____, "Ahmed Mahir Efendi'nin İstanbul Hayatı, Verdiği İcazetler ve Üç Eseri ile Elyazısı Hatırat'ı Üzerine Notlar", *Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu: Tebliğler,* (Kastamonu, 19-21.10.1988), ss. 71-82, Ankara 1989.

_____, "Candaroğlu İsmail Bey ve Hulviyyât-ı Sultânî Adlı Eseri Üzerine Notlar", *Türk Tarih ve Kültüründe Kastamonu,* Tebliğler, 19-21 Ekim 1988, ss. 43-54, Ankara 1989.

_____, "Halîmî Çelebi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,* XV, 343-344, İstanbul 1997.

Akpınar, Cemil, "Fethullah eş-Şirvânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XII, 463-466, İstanbul 1995.

Aktepe, M. Münir, "Çandarlı İbrâhim Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,* VIII, 212-213, İstanbul 1993.

Algül, Hüseyin, "Mus'ab b. Umeyr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XXX, 226-227, İstanbul 2006.

Anameriç, Hakan, "Belgelerle Atatürk ve Kütüphaneler" *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,* c. XXIV, sy. 71, ss. 485-512, Ankara 2008.

Arif Bey, "Devlet-i Osmâniye'nin Teessüs ve Tekarrürü Devresinde İlim ve Ulema", *Dârülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, c. I, sayı 2, ss. 137-144, İstanbul 1332 [1916].

Arslanoğlu, O. Oğuzhan,"Nasrullah Kadı ve Nasrullah Kadı Camii Etrafında Kurulmuş Medreseler", *III. Uluslararası Şeyh Şa'bân'ı Velî Sempozyumu,* "Kastamonu'da İlmî Hayat ve Kastamonu Âlimleri", 06-08 Mayıs 2016, ss. 396-420.

Âşur, Salahuddin Ali, "Devru Medârisi Horasan fi Tatavvuri'n-Nahdati'l-İlmiyyyeti Fi'l-Asri's-Selçukî", *Mecelletü'l-Müerrihi'l-Arabî*, c. 19, sayı 19, ss. 245-286, Kahire 2011.

Aydın, Bilgin & Günalan, Rıfat, "Ruus Defterlerine Göre XVI. Yüzyılda Osmanlı Eyalet Teşkilatı ve Gelişimi", *Osmanlı'nın İzinde Prof. Dr. Mehmet İpşirli Armağanı*, Feridun M. Emecen, İshak Keskin, Ali Ahmetbeyoglu (haz.), I, İstanbul: Timaş Yayınları, 2013.

Baktır, Mustafa, "Hutbe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XVIII, 425-428, İstanbul 1998.

Baltacı, Cahit, "İslam Medeniyetinde Cami", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* sy. 3, ss. 226-24, İstanbul 1985.

Bay, Abdullah, "Modernleşme Dönemi Osmanlı Taşra Medreseleri: Kastamonu Medreseleri ve Taşrada Medrese Hayatı", *Karadeniz Araştırmaları: Balkan, Kafkas, Doğu Avrupa ve Anadolu İncelemeleri Dergisi,* c. IX, sy. 33, ss. 59-95, İstanbul 2012.

Bilhan, Saffet, "900 Yıllık Bir Türk Öğretim Kurumu Buğra Han Tamğaç Medresesi Vakıf Belgesi", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, c. 15, sy. 2, ss. 117-124, Ankara 1982.

Bozkurt, Nebi, "Medrese", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XXVIII, 323-327, Ankara 2003.

Çobanoğlu, Ahmet Vefa, "İsmâil Bey Külliyesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XXIII, 87-90, İstanbul 2001.

_____, "Ramazanoğulları", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XXXIV, 445-447, İstanbul 2007.

Hakkı Duran, https://cansaati.org/2016/08/05/ahmed-fuat-bey-ve-cigman-ailesi (erişim: 15.11.2022).

Erünsal, İsmail E., "Âşir Efendi Kütüphanesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, IV, 8, İstanbul 1991.

_____, "Kütüphane", XXVII, 11-32, Ankara 2003.

_____, "Osmanlı'da Kütüphaneler ve Kütüphanecilik Anlayışı" *Anadolu Kütüphaneleri*, Bülent Yılmaz (Ed.), ss. 187-215, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2013.

Fazlıoğlu, İhsan, "Osmanlı Felsefe-Biliminin Arka Planı: Semerkant Matematik Astronomi Okulu", *Dîvân İlmî Araştırmalar* (2003/1), ss. 1-66.

Göde, Kemal, "Eretnaoğulları", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XI, 295-296, İstanbul 1995.

Gökbulut, Hasan, "Niksârî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XXXIII, 122, İstanbul 2007.

Gökçe, Turan, "934 (1528) Tarihli Bir Deftere Göre Anadolu Vilayeti Medreseleri ve Müderrisleri", *TİD*, sy. 11 (1996), ss. 163-175.

Gülşen, Ekrem, & al-Beyati, Mohammed, "Köprücükzâde'nin "Hâşiye 'alâ Tefsîri'l-Mülk mine'l-Kâdî" Adlı Eserinin Edisyon Kritiği", *Universal Journal of Theology* 6/1 (2021), ss. 85-133.

Günal, Zerrin, "İsfendiyar Bey", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XXII, 512-514, İstanbul 2000.

Güzey, Ahmet Rıfat, "XVII. Yüzyıl Sonu, XVIII. Yüzyıl Başlarında Kastamonu", *Birinci Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri, 21-23 Mayıs 2000*, ss. 121-136, Kastamonu 2001.

_____, "Yeni ve Yakın Çağlarda Kastamonu'daki Cami, Mescid ve Medreseler", *Kastamonu Eğitim Dergisi*, c. XVIII, sy. 2, ss. 675-688, Kastamonu 2010.

Hunkan, Ömer Soner, "Tamgaç Han", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XXIX, 556-557. İstanbul 2010.

İhsanoğlu Ekmeleddin, "Osmanlı Eğitim ve Bilim Müesseseleri", *Osmanlı Devleti ve Medeniyet Tarihi*, II, İstanbul: Ircica, 1998.

İpşirli, Mehmet, "Âşir Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, IV, 8, İstanbul 1991.

_____, "Medrese", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XXVIII, 327-333, Ankara 2003.

_____, "İlmiye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XXII, 141-145, İstanbul 2000.

İpşirli, Mehmet-Demir, Ziya, "Sâdî Çelebi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XXXV, 404-405, İstanbul 2008.

İpşirli, Mehmet-Kaya, Eyyüp Said, "Mustafa Efendi, Bâlîzâde", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XXXI, 294-295, Ankara 2020.

Karakaya, Enis, "Menteşeoğulları", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XXIX, 153-156, Ankara 2004.

_____, "Nasrullah Camii ve Külliyesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XXXII, 424-425, İstanbul 2006.

Kaya, Mahmut, "Beytülhikme", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, VI, 88-89, İstanbul 1992.

_____, "Dârülhikme", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, VIII, 537-538, İstanbul 1993.

Kayaoğlu, İsmet, "Candaroğlu İsmail Bey Vakfiyesi", *X. Türk Tarih Kongresi:* Ankara 22-26 Eylül 1986, c. III, ss. 1041-1047, Ankara 1991.

Keçiş, Murat, "XIII-IV. Yüzyıl Bizans ve İslam Kaynaklarına göre Kuzeybatı Anadolu Yol Ağları", *Belleten*, 2013, c. LXXVII, sy. 280, ss. 847-872.

Kesik, Muharrem,"Muînüddin Süleyman Pervâne", *DİA*, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XXXI, 91-93, Ankara 2020.

Kofoğlu, Sait, "Hamîdoğulları", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XV, 471-476, İstanbul 1997.

Köker, Hüseyin Sıdkı, "Vakıflar Tarihinde Tosya", *Vakıflar Dergisi*, sy. 5, ss. 257-274, Ankara 1962.

Köksal, M. Asım, "Erkam'ın Evi", *Diyanet Dergisi*, Temmuz Ağustos, Eylül 1984, c. XX, sy. 3, ss. 3-4, Ankara 1984.

M. C. B., "Mescid", *İslam Ansiklopedisi,* VIII, 71-77, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1979.

Merçil, Erdoğan, "Aydınoğulları", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, IV, 239-241, İstanbul 1991.

Ötüken Adnan, "Eski Bir Defter 60 Yıl Önceki Türk Kütüphaneleri", *Türk Kütüphaneciliği Dergisi,* c. XI, sy. 3-4, ss. 156-183, Ankara 1962.

Özdirek, Recep, "Candaroğlu İsmâil Bey'in Hulviyyât-I Şâhî İsimli İlmihal Kitabında İbadetlerin Hikmetleri", *Kastamonu Üniversitesi II. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu - Kastamonu'nun Manevi Mimarları- 4-6 Mayıs 2014*, ss. 477-531.

Öztürk, Mehmet, "Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi ve Yazma Eserler", *III. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu (Kastamonu'da İlmi Hayat ve Kastamonu Âlimleri)*, ss. 283-294, Kastamonu 2016.

Pedersen, Johs, "Mescid", *İA*, VIII, 1-71, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1979.

Sümer, Faruk, "Karamanoğulları", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XXIV, 454-460. İstanbul 2001.

Şerbetçi, Azmi, "Kutbüddîn-i Şîrâzî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XXVI, 487-489, Ankara 2002.

Tanman, M. Baha, "Saruhanoğulları", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XXXVI, 173-174. İstanbul 2009.

Toksoy, Ahmet, "Kızıl Ahmed Bey", *Kafdağı*, c. II, sy. 1, ss. 1-10, 2017.

Tunalı, Hilmi, "Medreseler Kongresi", *Sırat-ı Müstakim*, c. III, sy. 54, ss. 25-28, İstanbul 1325.

Uluçam, Abdüsselam, "Abdurrahman Paşa Camii", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, I, 169-170, İstanbul 1998.

Ünver, A. Süheyl, "Anadolu Selçukluları Zamanında Umumî ve Hususî Kütüphaneler", *Atatürk Konferansları II: 1964-1968*, ss. 3-27, Ankara 1970.

_____, "Selçuklular Zamanında Kütüphaneler Üzerine Yeni Örnekler ve Bazı Mülahazalar", *TTK Bildiriler*, III (1948), s. 642.

Varlık, Mustafa Çetin, "Germiyanoğulları", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XIV, 33-35, İstanbul 1996.

Yakupoğlu, Cevdet, "Kastamonu- Taşköprü'de Çobanoğlu Muzaffereddin Yavlak Arslan Medresesi ve Camii", *TAD*, XXXVI, sy. 61, ss. 41-74, Ankara 2017.

Yakupoğlu, Cevdet, Namiq Musalı, "Kastamonu'da Yaşamış Azerbaycanlı Bilgin ve Şair Hasan el-Hôyî'nin Manzum ve Mensur Eserleri", *III. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu*, ss. 501-513, Kastamonu 2016.

Yavuz, Salih Sabri, "İsferâyînî, Ebû İshak", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XXII, 515-516, İstanbul 2020.

Yılmaz, Mehmet Serhat, "Kastamonu Medrese ve Dergâh Kütüphanelerindeki Yazma ve Basma Eserlerin Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesine Devri", *III. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu*, ss. 276-282, Kastamonu 2016.

Yılmaz, Mehmet Serhat, Gezici, Mustafa, "Şeyh Ahmed Siyahî/Hâlidî Dergâhı Vakfiyesi ve Kütüphanesi", *Kastamonu Üniversitesi II. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu*, ss. 291-303, Kastamonu 2014.

Yılmaz, Necdet, “Hâlid-i Bağdâdî’nin Son Halifesi Kastamonulu Ahmed-i Siyâhî: -Hayatı, Eseri ve Vakfiyesi”, *Usûl: İslam Araştırmaları*, sy. 32, ss. 39-68, Adapazarı 2019.

Yinanç, Refet, “Dulkadıroğulları”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, IX, 553-557, İstanbul 1994.

Yücel, Yaşar, “Çobanoğulları”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, VIII, 354-355, İstanbul 1993.

_____, “Candaroğulları”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, VII, 146-149, İstanbul 1993.

EKLER

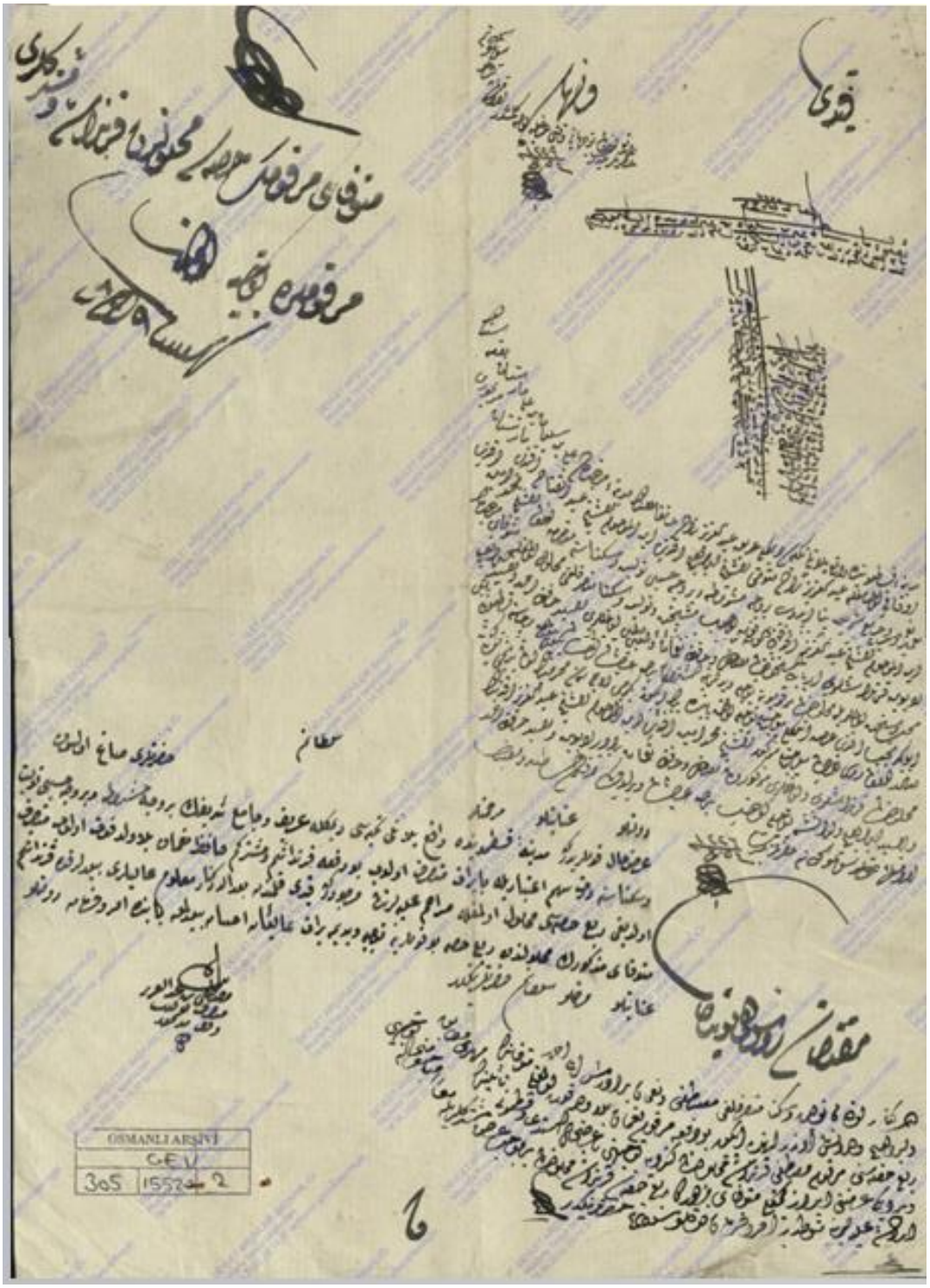
EK: 1. Tevhid-i Tedrisât kanununu yayınlayan 6 Mart 1340 tarih ve 63 sayılı resmi gazete.[1264]

[1264] 6 Mart 1340 tarih ve 63 sayılı Resmi Ceride, s. 6.

EK: 2. Atabey Gazi Camii kitabesi.[1265]

[1265] Mustafa Yavuz Arşivi (06.07.2022)

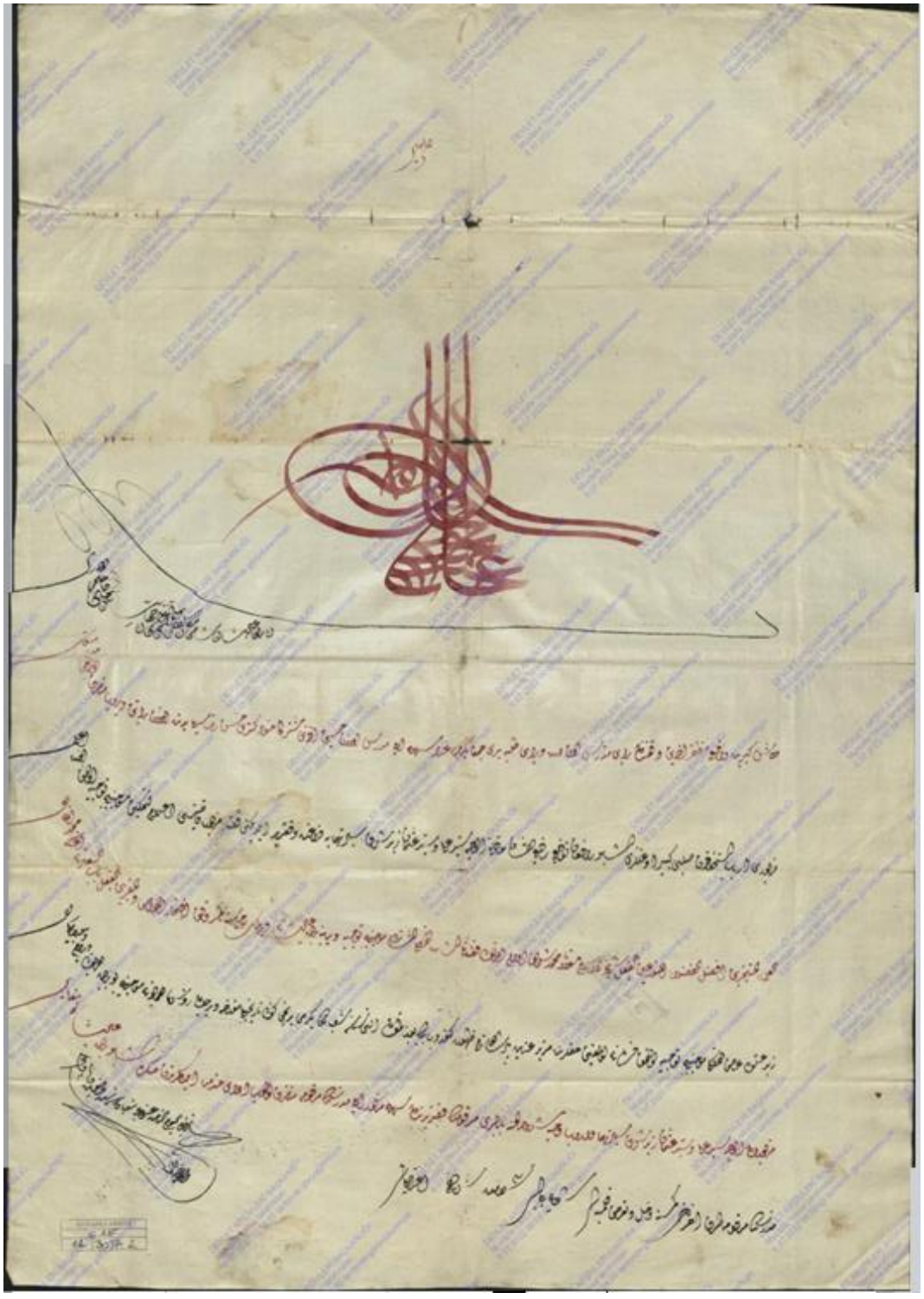
EK: 3. Yılanlı Dâruşşifâ'sının yanmasına yakın bir dönem olan 29 Cemaziyelahir 1226/21 Temmuz 1811 tarihli belge.[1266]

[1266] BOA, C.EV., 305-15520.

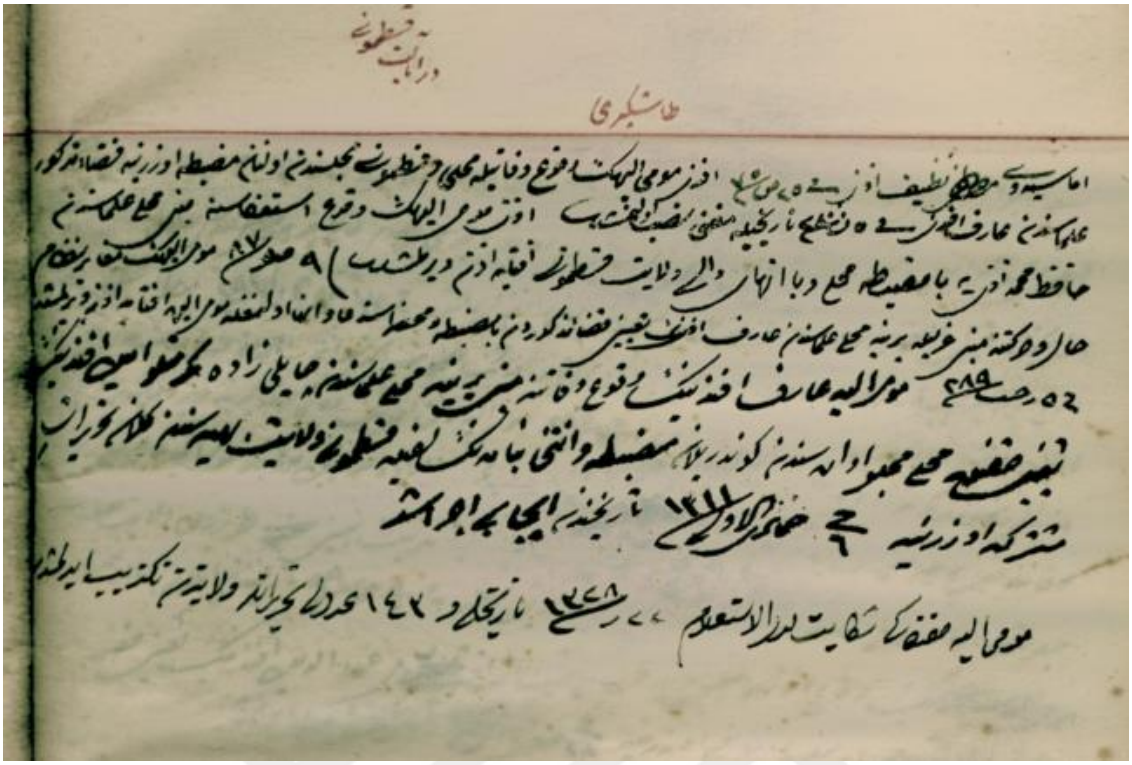
EK: 4. Taşköprü Muzafferüddin Gazi Medresesi Kitabesi.[1267]

[1267] Behçet, *Kastamonu Âsâr-ı Kadîmesi,* Ekler bölümü 6 nolu resim.

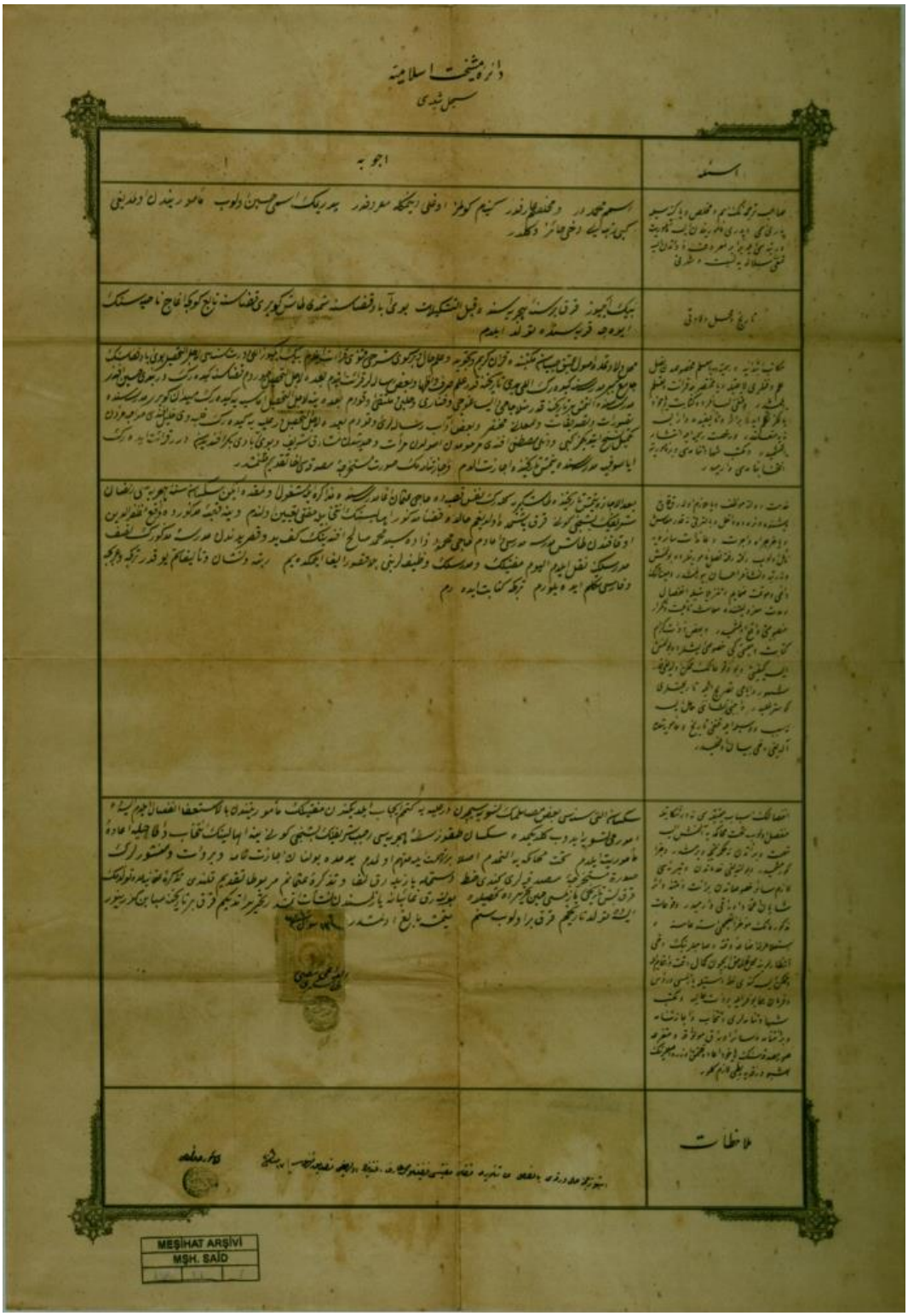
EK: 5. Hüseyin Efendi'nin Taşköprü Muzafferüddin Gazi Medresesi müderrisliği cihetini 28 Şaban 1196/8 Ağustos 1782 tarihli beratla oğulları Seyyid Ali ve Seyyid Osman'a bıraktığına dair belge.[1268]

[1268] BOA, C.MF., 61-3037.

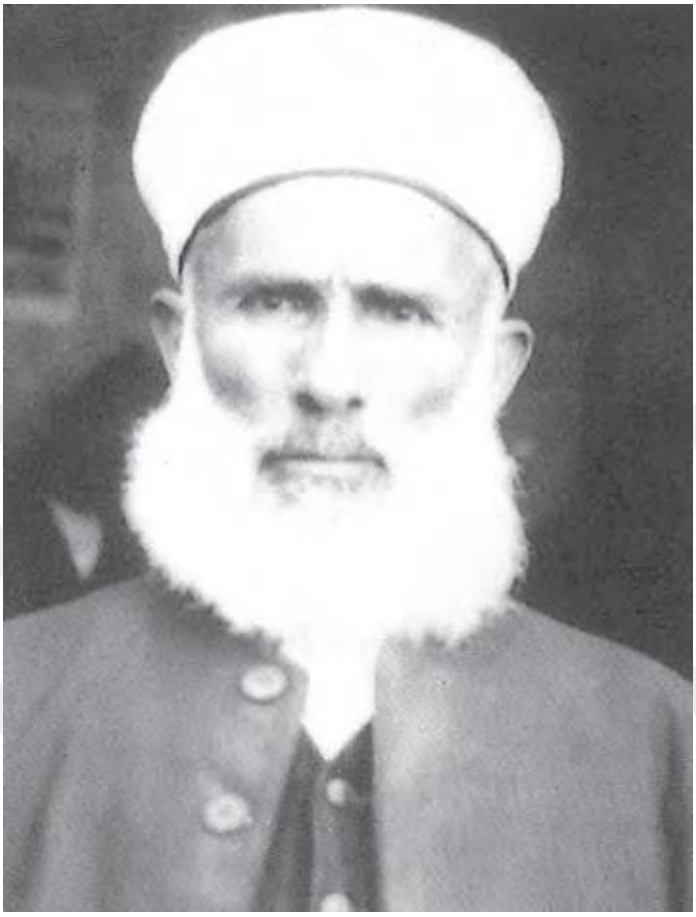
EK: 6. Taşköprü Müftüsü Mehmed Arif Efendi'nin ikinci kez müftü olarak atanması ile ilgili belge.[1269]

[1269] İMMA, MSH, DFT01, 00036/0001, 0263, s. 527.

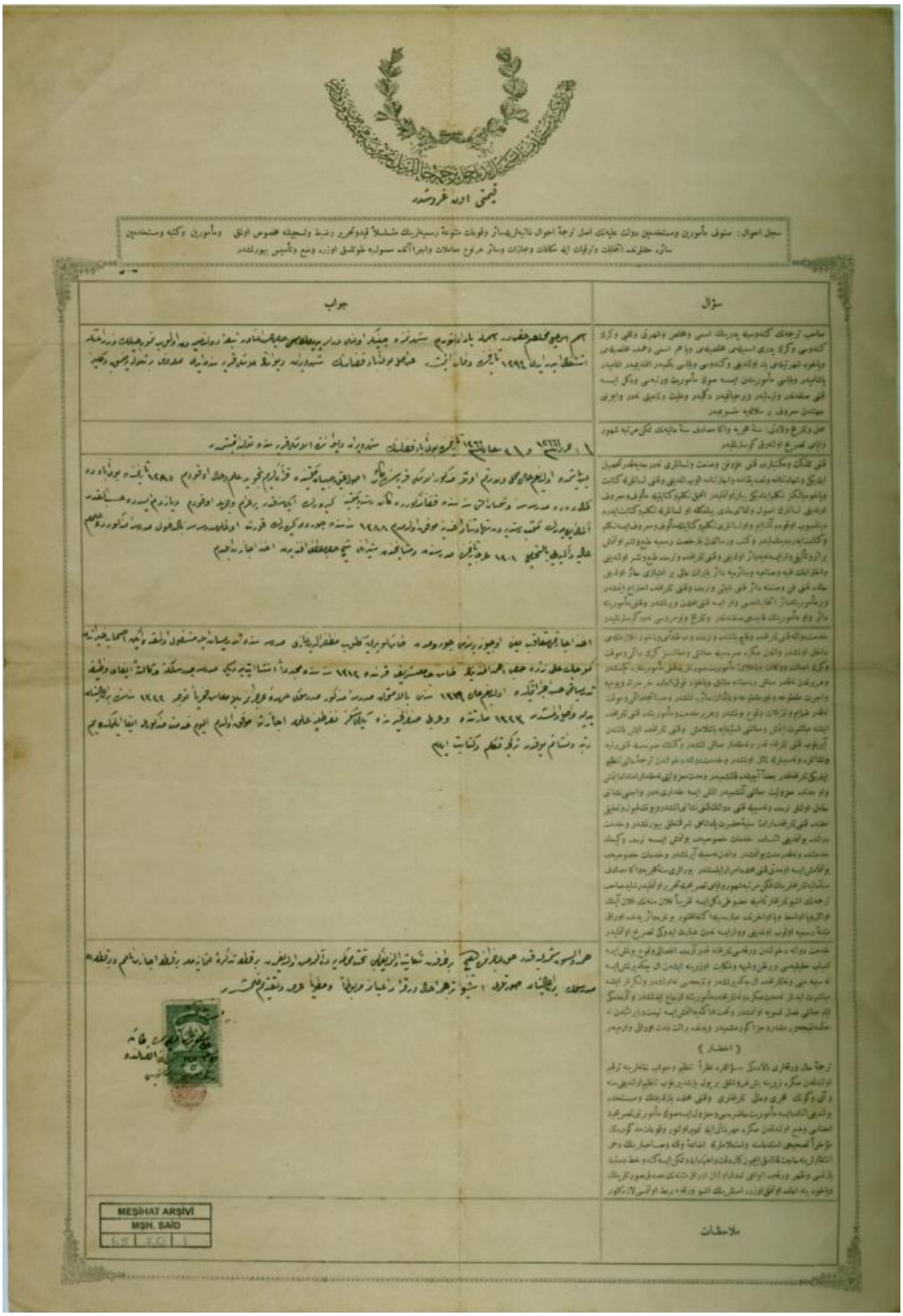
EK: 7. Taşköprü Muzafferüddin Gazi Medresesi müderrisi ve Taşköprü Müftüsü Mehmed Arif Efendi'nin tercüme-i hal varakası.[1270]

[1270] İMMA, SAİD, 180/17, 1.

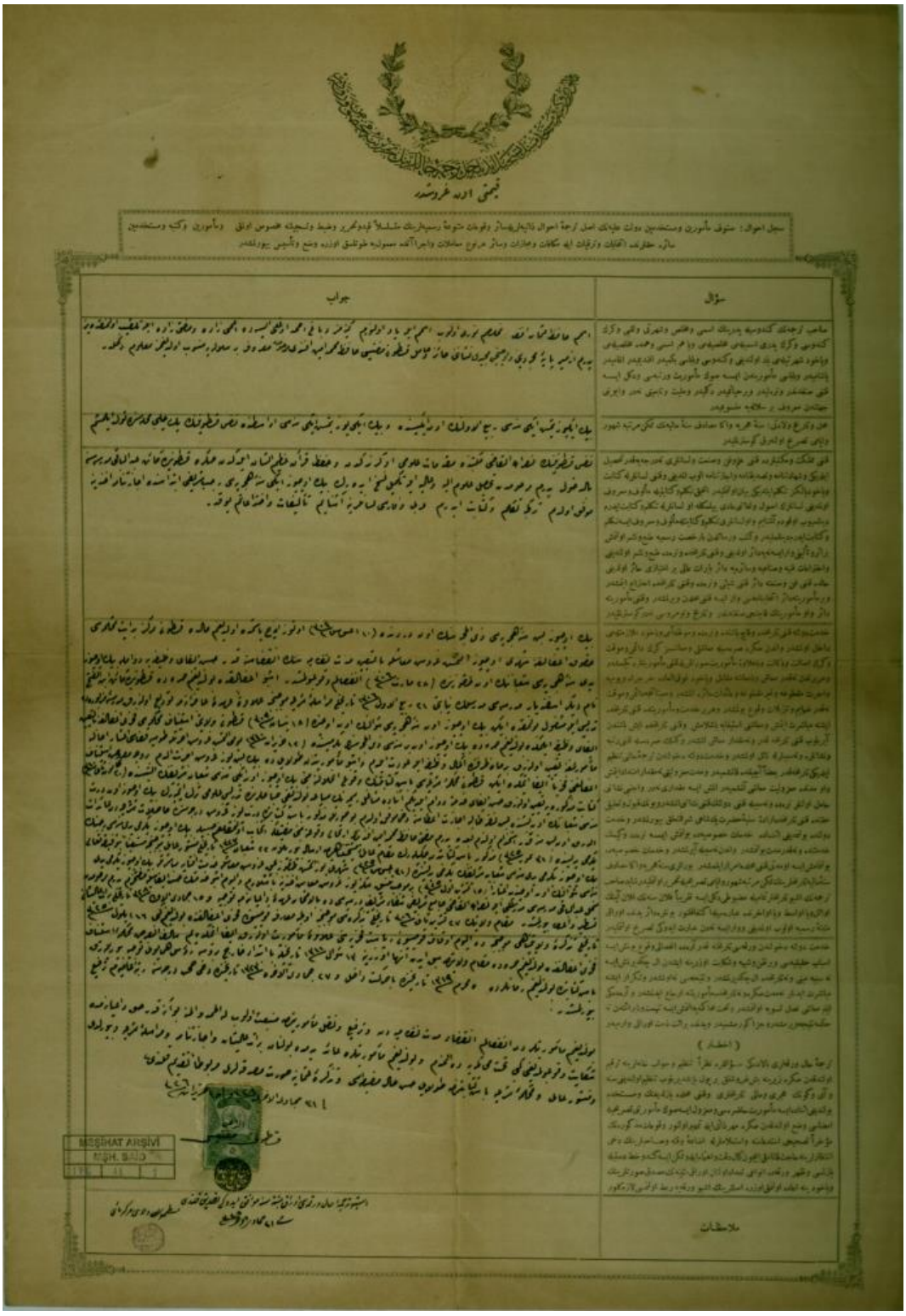
EK: 8. Taşköprü Müftüsü Mehmed Emin Efendi.[1271]

[1271] Ali Sarıkoyuncu, *Milli Mücadelede Din Adamları,* II, 153.

EK: 9. Taşköprü Muzafferüddin Gazi Medresesi müderrisi İsmail Hakkı Efendi'nin tercüme-i hal varakası.[1272]

[1272] İMMA, SAİD, 65/20, 1.

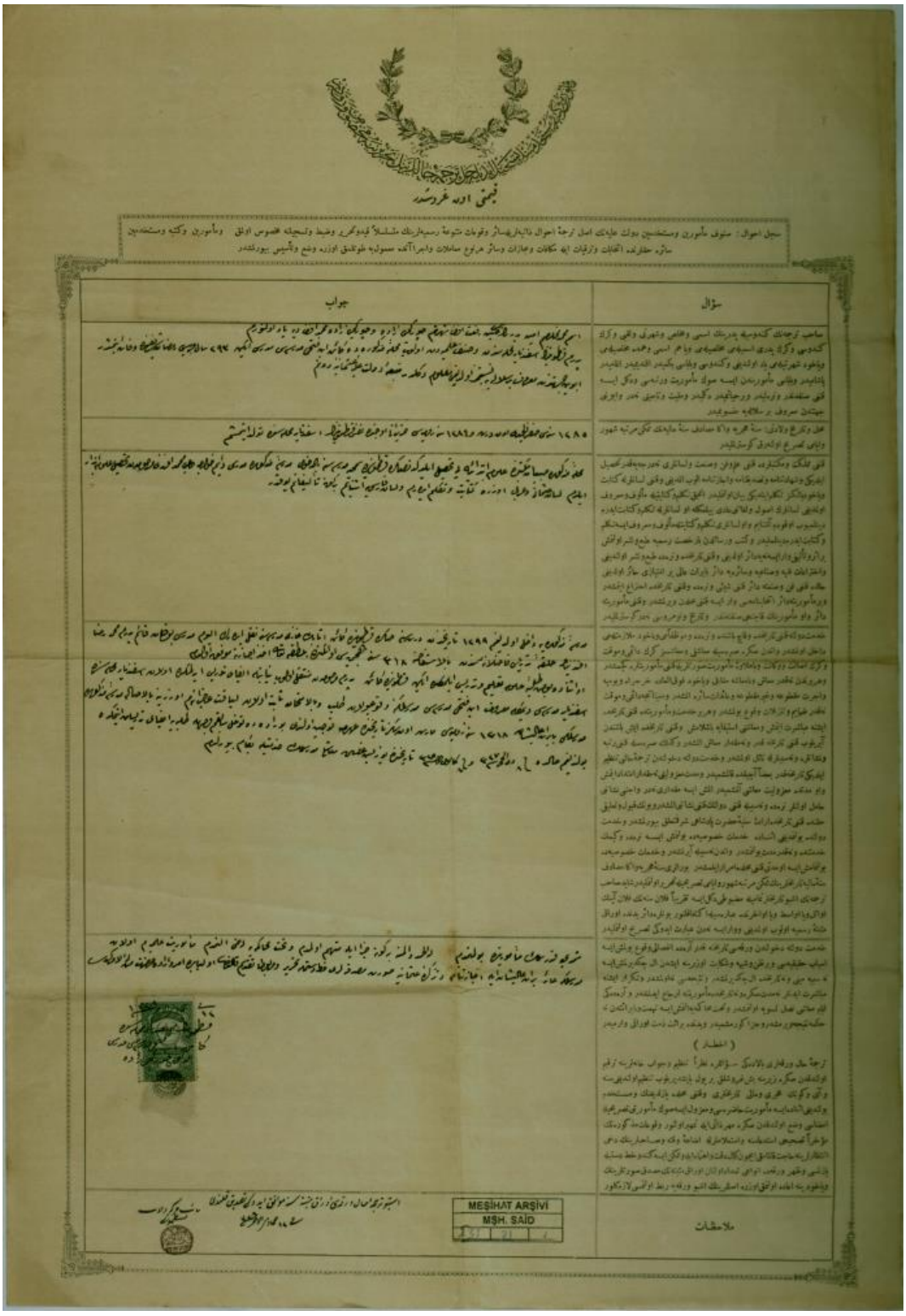
EK: 10. Kastamonu Müftüsü ve İsfendiyar Bey Medresesi müderrisi Osman Nuri Efendi'nin tercüme-i hal varakası.[1273]

[1273] İMMA, SAİD, 176/11, 1.

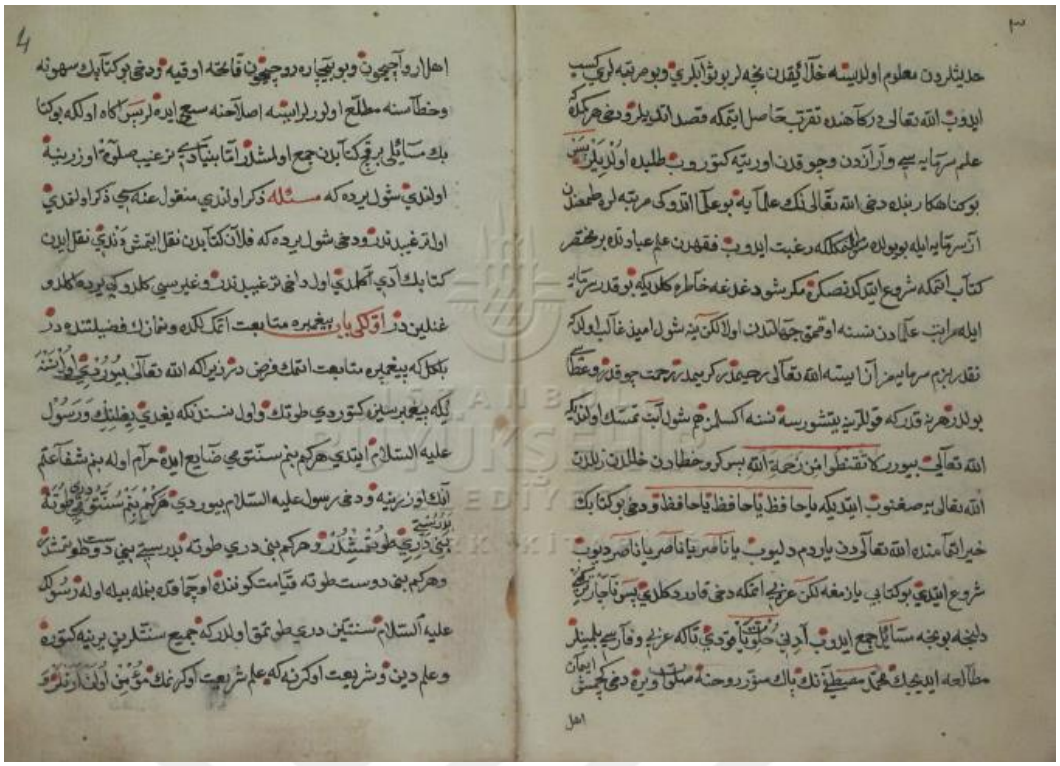
EK: 11. Kastamonu Müftüsü ve İsfendiyar Medresesi müderrisi Osman Nuri Efendi'nin de içinde buunduğu Kastamonu'da ilk telsiz telgrafın kuruluşunda çekilen bir fotoğraf.[1274]

[1274] Peker, *1918-1923 İstiklal Savaşının Vesika ve Resimleri*, s. 493.

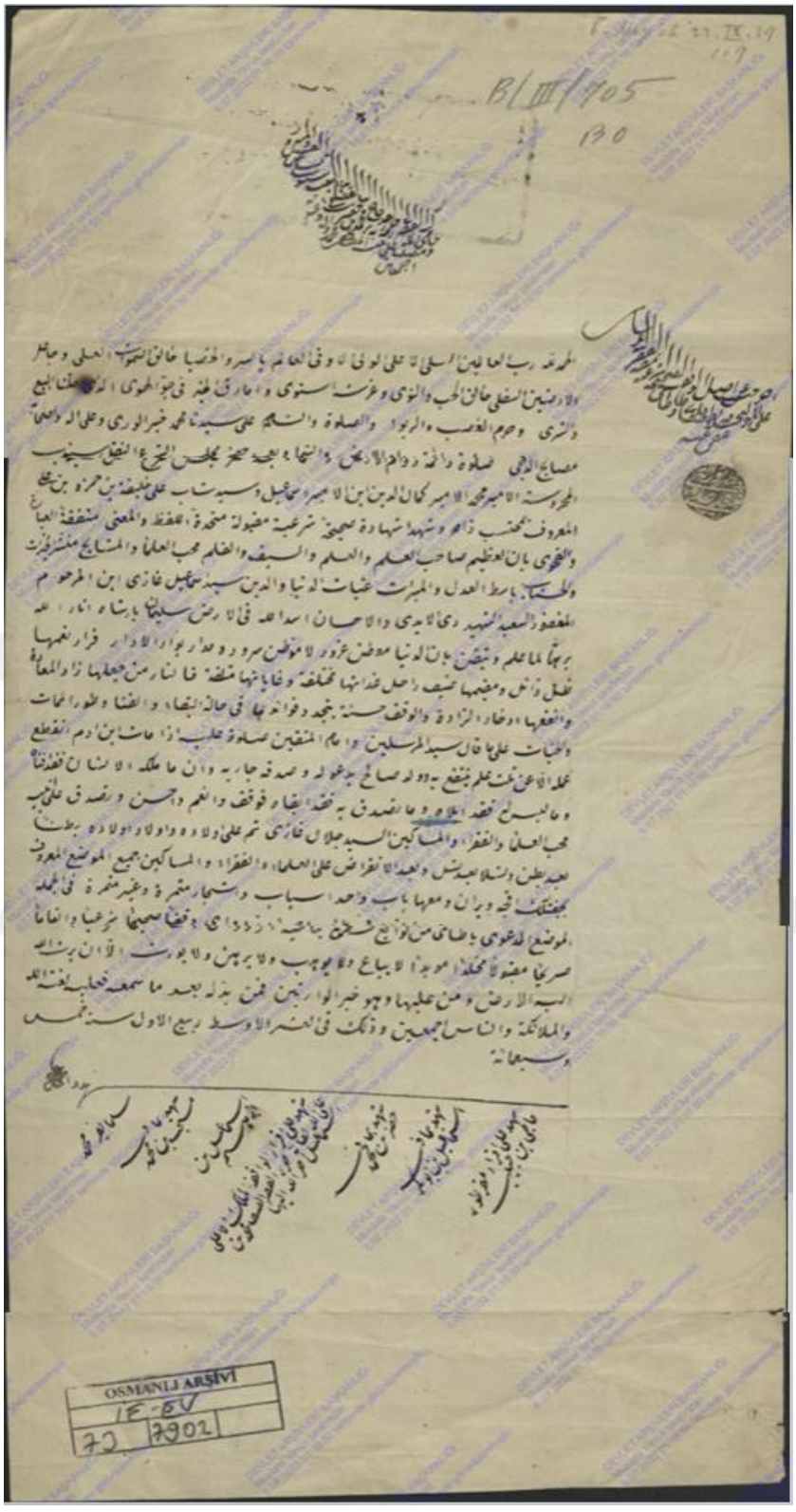
EK: 12. İsfendiyar Medresesi müderrisi Mehmed Emin Efendi'nin tercüme-i hal varakası.[1275]

[1275] İMMA, SAİD, 231/21, 1.

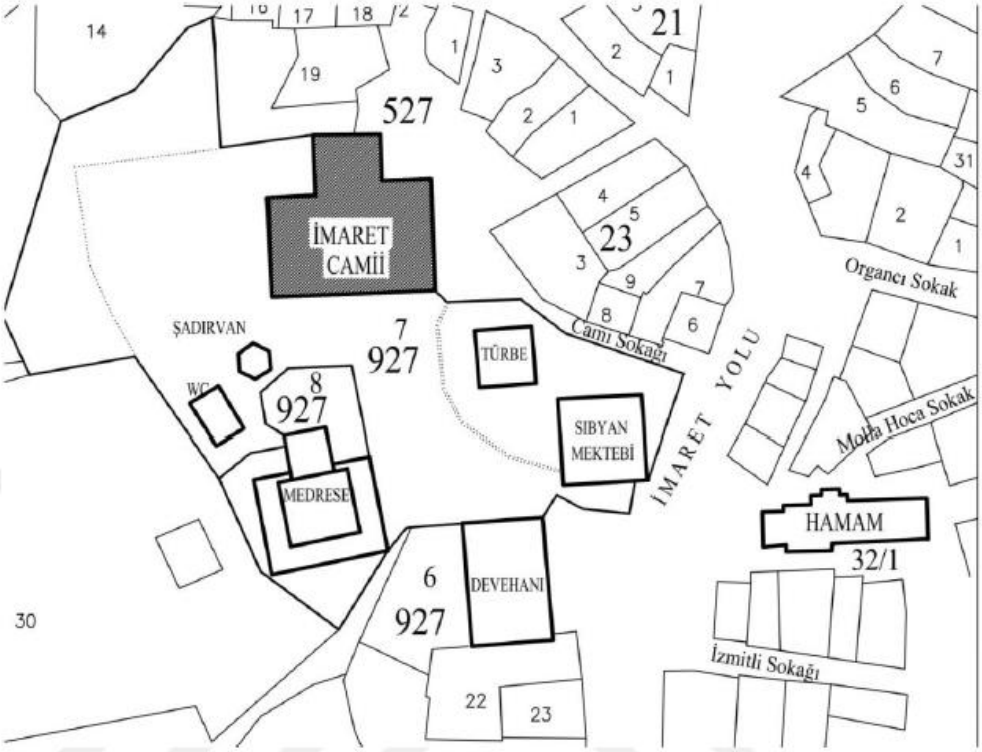
EK: 13. İsmail Bey'in İBB Atatürk Kitaplığında bulunan H. 971 yılına ait Hulviyât-ı Sultâni adlı eserinin 3 ve 4. sayfası.[1276]

[1276] İBB Atatürk Kitaplığı, O. E. 583.

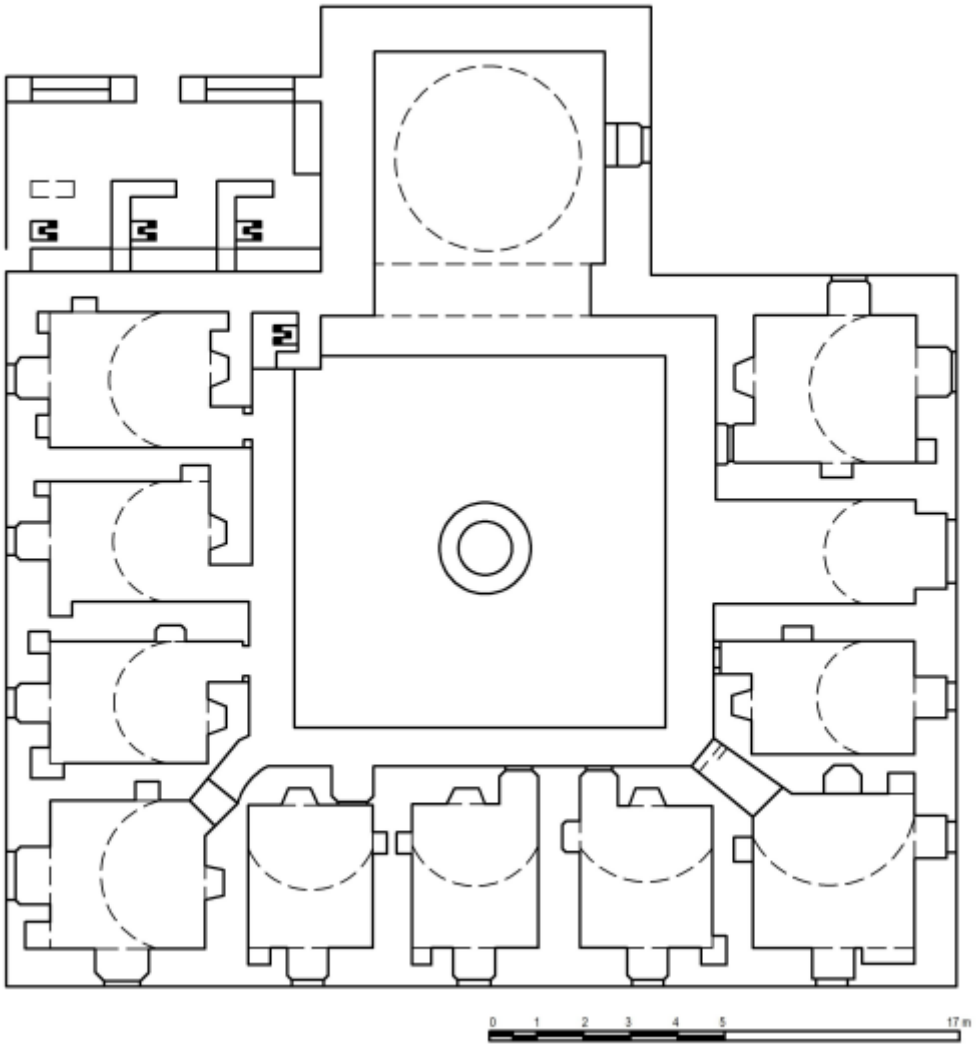
EK: 14. İsmail Bey vakfının 901/1495 yılına ait Arapça vakfiye sureti.[1277]

[1277] BOA, İE.EV., 73-7902.

Kroki 1: İsmail Bey Külliyesi'nin Vaziyet Krokisi.[1278]

[1278] Nezahat Serin, *Selçuklu ve Beylikler Dönemi Kastamonu Camileri*, Yüksek Lisans Tezi, Isparta 2018, s. 123.

Plan 1: İsmail Bey Medresesi Planı.[1279]

[1279] Eyüpgiller, *Bir kent Tarihi Kastamonu*, s. 97.

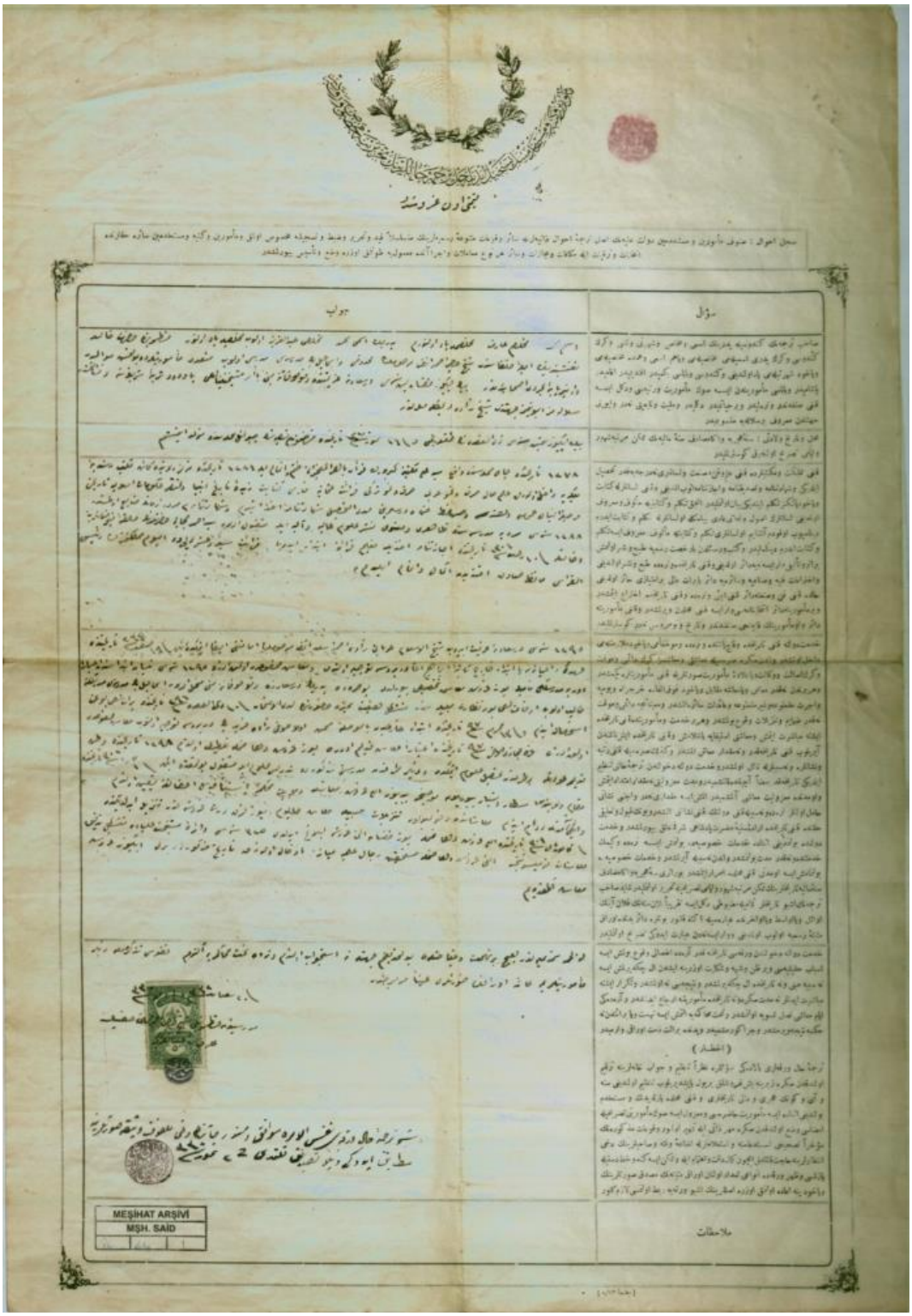
EK: 15. İsmail Bey Medresesi ve Kütüphanesi ile ilgili güncel fotoğraflar.[1280]

[1280] Mustafa Yavuz Arşivi (06.07.2022).

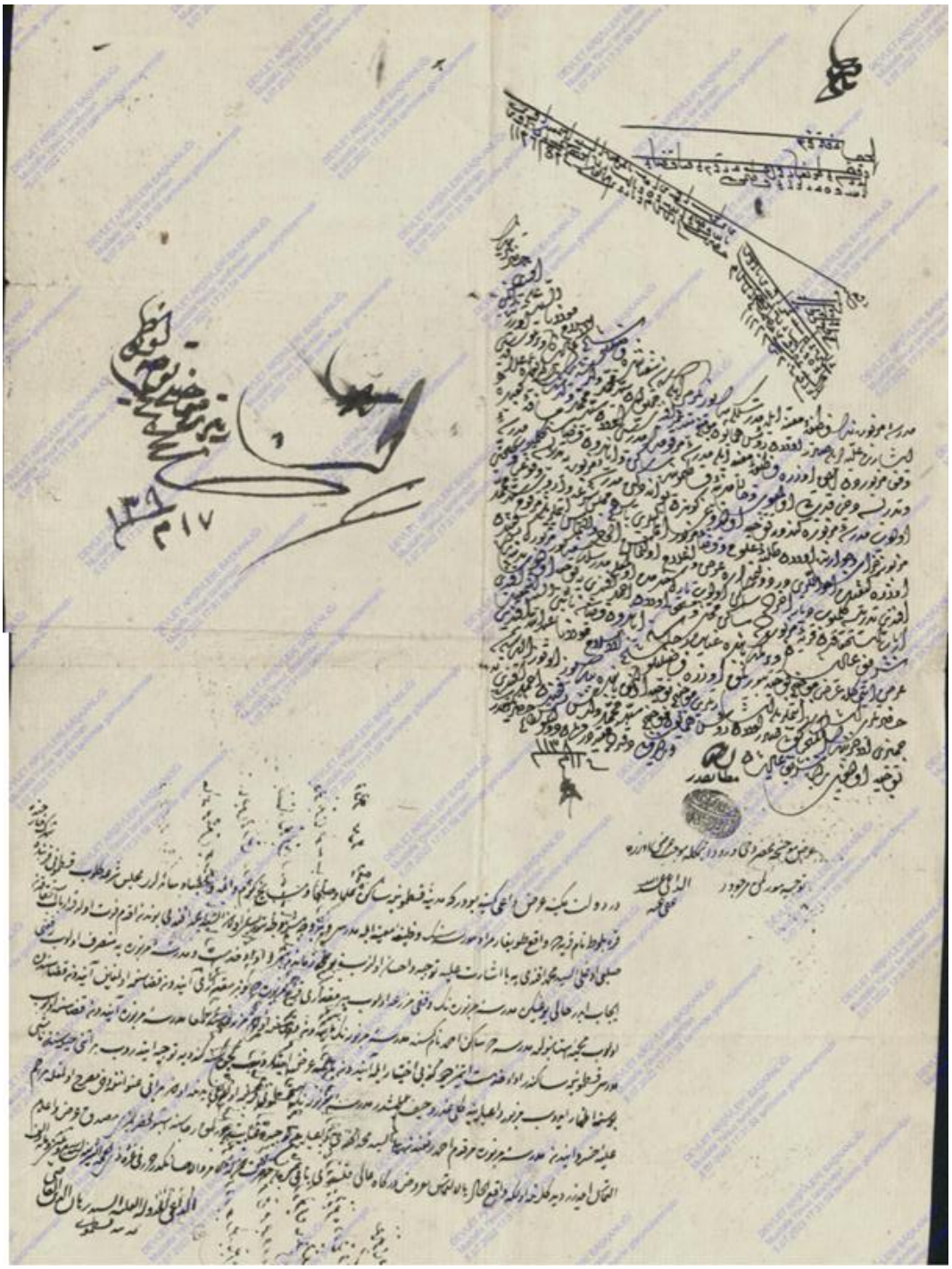
EK: 16. Fethullah eş-Şirvânî'nin "İbadetler Risalesi" adlı eserinin ilk sayfası.[1281]

[1281] İBB Atatürk Kitaplığı, yz. H. 1157, s. 1,2.

EK: 17. İsmail Bey Medresesi müderrisi Mehmed Arif Efendi'nin tercüme-i hal varakası.[1282]

[1282] İMMA, SAİD, 76/24, 1.

EK: 18. Toygar Murad Medresesi ile ilgili 17 Muharrem 1138/25 Eylül 1725 tarihli arşiv belgesi.[1283]

S. N.	İl/İlçe	Medresenin Adı	Banisi	Y. Tarihi	Vakfiye		Son durumu	
					Var	Yok	Mevcut	Yıkılmış
1	Kastamonu	AtabeyGazi	Atabey Gazi	672/1273-74	X			X
2	Kastamonu	Yılanlı Dâru'ş-Şifası/Medresesi	Muiniddin Süleyman Pervâne'nin oğlu Ali	671/1272-73	X			?
3	Kastamonu	BeyÇelebi (Muzafferüddin)	Muzafferüddin Yavlak Arslan	-		X		X
			Muzafferüddin Yavlak					

[1283] BOA, AE.SAMD.III, 96-9516.

4	Taşköprü	Muzafferüddin	Arslan	729/1329	X			X
5	Kastamonu	Bayram Gazi	Bayram Gazi	M. 1380 Öncesi	X			X
6	Kastamonu	İsfendiyar	İsfendiyar Bey	842/1439 Öncesi		X		X
7	Kastamonu	İsmail Bey	İsmail Bey	1461 Öncesi	X		X	
8	Küre	Hacı Hızır	Hacı Hızır Bey	1461 Öncesi	X			X
9	Kastamonu	Toygar Murad	Toygar Murad Bey	1461 Öncesi	X			X
10	Kastamonu	İbrahim Paşa	İbrahim Paşa	899/1493-94	X			X
11	Kastamonu	Nasrullah Kadı/Hasan Ağa	Nasrullah Kadı	1509 Sonrası	X			X
12	Kastamonu	Koyunlu	-	937/1530 Öncesi	X			X
13	Kastamonu	Çay (Veled-i Fethi)	-	937/1530 Öncesi	X			X
14	Kastamonu	Yakub Ağa	Yakub Ağa	965/1558 Öncesi	X		X	
15	Kastamonu	Kara Bevvâb	-	-	X			X
16	Kastamonu	Cebrâîl	-	-	X			X
17	Kastamonu	Yenice	Yenice Bey	-		X		X
18	Kastamonu	Dinek	-	-		X		X
19	Kastamonu	Dârulhadis/ Dârulkurrâ	Karamustafa Paşa	945/1538-39	X			X
20	Kastamonu	Münîre	Reîsülküttâb Mustafa Efendi	1159/1746	X		X	
21	Kastamonu	Numâniye	Hacı Arife Kadın	1224/1809 Öncesi	X		X	
22	Kastamonu	Namazgâh/ Abdülbaki	Abdülbâkî Efendi	1102/1690 Öncesi	X			X
23	Kastamonu	Mahmudiye/ Şadırvanalltı	el-Hâc Mahmud b. El-Hâc Pîrî Kalıncıoğlu	1153/1740 Öncesi	X			X
24	Kastamonu	Hacı Mustafa b. Şaban	Hacı Mustafa b. Şaban	-	-	-	-	-
25	Kastamonu	Tevfikiye	-	1240/1824-25 Öncesi	X		X	
26	Kastamonu	Gökdere/Honsalar	-	1248/183233 Öncesi	-	-	-	-
27	Kastamonu	Merdiye (Hibetullah/Seyyid Efendi)	Merdzâde el-Hâc Mehmed bin ibrahim	1242/1827 Öncesi	X		Kısmen Mevcut	
28	Kastamonu	Sıdkıye (Kuyudibi)	Hacı Bıyıkzâde Sadık Efendi	1294/1877 Öncesi	X			X
29	Kastamonu	Semhiye(Senâiye/ Sırtlızâde)	Hacı İsmail b. Hasan	1269/1852		X		X
30	Kastamonu	Ziyâiye (Evliya Efendi)	Solakzâde Mehmed Hulusi b. Yahya	1286/1869	X		X	
31	Kastamonu	Enîsiye (Dursun Efendizâde)	Mehmed Hilmi Efendi/Mehmed Enis Paşa	1320/1902		X		X
32	Kastamonu	Fevziye	Mehmed Fevzi Efendi	1310/1892-93		X		X

33	Kastamonu	Başvîrân	Hasan Ustazâde Hüseyin Efendi	1311/1893-94	X			X
34	Ağlı	Fevziye	Kadızâde Raşid Efendi	1320/1903	X			X
35	Ağlı	Tevfikiye	Hacı Bekir Efendi	-		X		X
36	Araç	Niyâziye	Ahali	1286/1880		X		X
37	Araç	Abdalpaşa	Hasan Tahsin Efendi	1329/1911 Öncesi		X		X
38	Araç/İğdir	Tevfikiye	-	-	-	-	-	-
39	Araç	Tavşanlı/Boyalı	Mehmed Tevfik Efendi	1285 Öncesi	-	-	-	-
40	Azdavay	Hoca Muhiddin (Muhyiddin)	-	930/1573 Öncesi	X			X
41	Azdavay	Osmaniye	Ahali	1322/1904	X			X
42	Azdavay	Kenzülirfân	Çölmekzâde Hasan Hakkı Efendi	1323/1905 Öncesi	X			X
43	Azdavay	Hamidiye	Hazine-i Hâssa	1320/1902 Öncesi		X		X
44	Bozkurt	Pazaryeri	-	1318/1901 Öncesi	X			X
45	Cide	Feyzü'l-Hamîdî	Ahali	1900 Öncesi		X	X	
46	Cide	Çavuş	-	-	-	-		X
47	Daday	Kolukaraoğlu	Kolukaraoğlu Hacı Hüseyin Ağa	1247/1831-1832 Öncesi	X			X
48	Daday	Avniye	Mevlâ Hüseyin Vehbi Efendi	1290/1873 Öncesi	X			X
49	Devrekâni	İsmail Bey	İsmail Bey	937/1530-31 Öncesi	X			X
50	Devrekâni	Tevfikiye	Hatibzâde el-Hac Numan Ağa ve Altıkulaçzâde el-Hac Mustafa Ağa	1276/1860 Öncesi	X			X
51	Devrekâni	Mehmed Efendi/Şişmanoğlu	Şişmanzâde İbrahim Efendi	1312/1894	X			X
52	İnebolu	Hamidiye	II. Abdülhamid	1298/1881 Öncesi		X	X	
53	Küre	Abdüssamed	-	-	X			X
54	Küre	Müftüzâde	Salih Ağa	1240/1824-25 Öncesi		X		X
55	Küre	Abdi Efendi	Hacı abdi Efendi	-		X		X
56	Küre	Canbazoğlu	Canbazzâde Ahmed Efendi	-		X		X
57	Küre	Cami-i Kebîr (Yahşi)	Yahşi Efendi	-		X		X
58	Küre	Hacı Hasan Ağa	Hacı Hasan Ağa	-		X		X
59	Seydiler	Fevziye	Efendizâde Emin Bey	1324/1906		X		X
60	Şenpazar	Şir Ali Bânî	-	1320/1902 Öncesi		X		X
61	Taşköprü	Abdal Hasan	-	-	-	-		X
62	Taşköprü	Harabe		1168/1755 Öncesi	X			X
63	Taşköprü	Abayzâde Nâm-ı Diğer Mizancızâde	Mizancızâde Kamil Ağa	1328/1910	X			Harabe
64	Taşköprü	Hacı Osman Ağa	Hacı Osman Ağa	1275/1858	X			X
65	Taşköprü	Ayvalı	Veysizâde İsmail Hilmi Efendi	1324/1906	X			X

66	Taşköprü	İhsaniye	Ahali	-		X		X
67	Taşköprü	Taş Camii/Hacı Ahmed Efendi	Küçük Alizâde Hacı Ahmed Efendi	1312/1894	X			X
68	Tosya	Abdürrezzak	Abdürrezzak Efendi	1126/1713 Öncesi	X			X
69	Tosya	Abdurrahman Paşa	Mehmed Bey	992/1584 Sonrası	X			X
70	Tosya	Çevlik	Ahali	-		X		X

Tablo 33: Kastamonu ve İlçelerinde Tedrisatta Bulunmuş Olan Medreselerin İcmal Tablosu.

EK: 19. Çandarlı İbrahim Paşa Vakfiyesi.[1284]

[1284] VGMA, Defter No: 575, s. 21, 22.

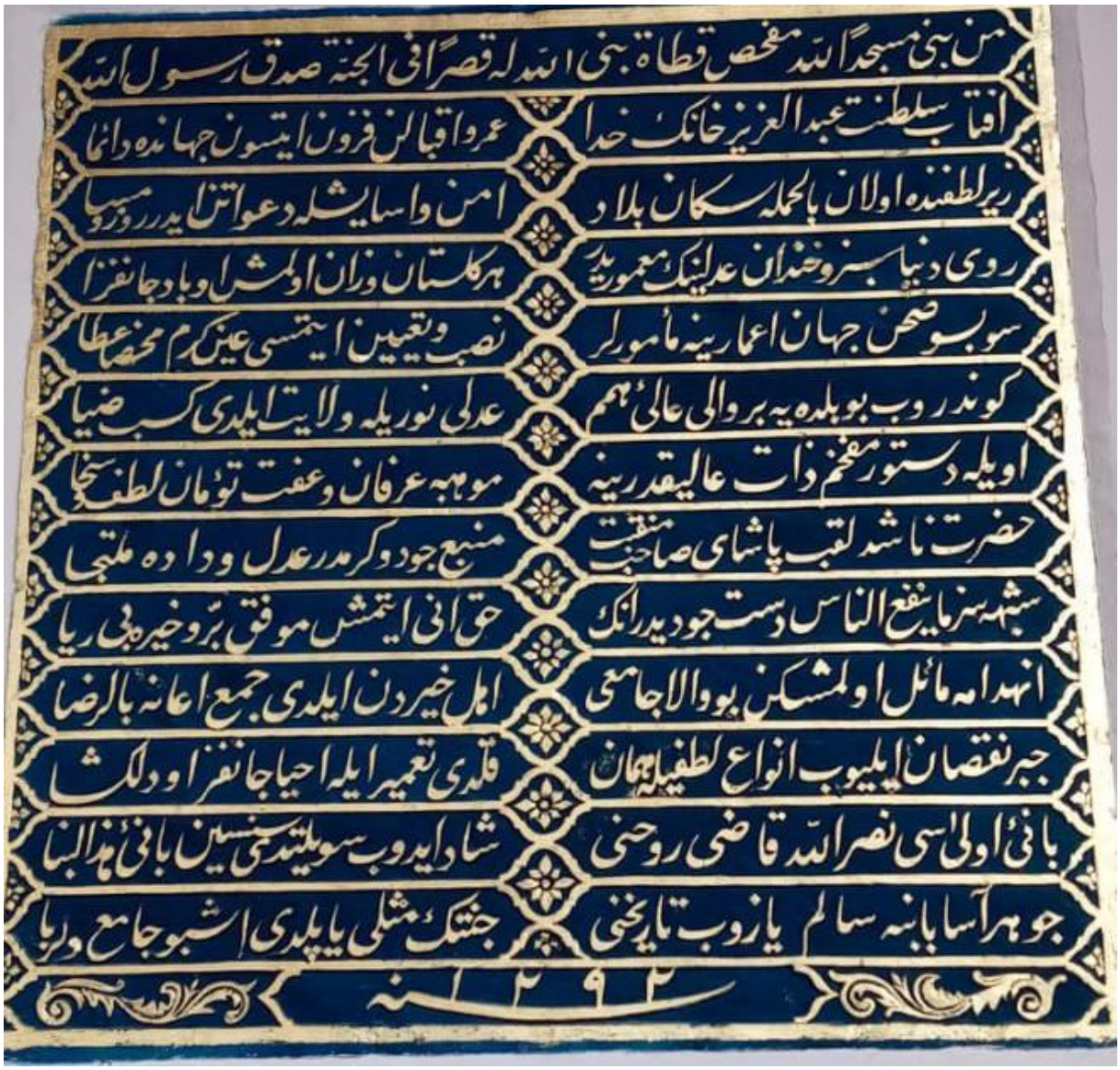

EK: 20. Nasrullah Kadı Camii'nin 912/1506 tarihli kitabesi.[1285]

EK: 21. Nasrullah Kadı Camii'nin 1159 tarihli tamir ve tecdit kitabesi.[1286]

[1285] Ali Rıza Özcan, "Nasrullah Kadı Camii'ndeki Hatlar", *Kastamonu Nasrullah Kadı Camii ve Külliyesi,* İstanbul: Elma Basım Yayın, 2018, s. 327.
[1286] Mustafa Yavuz Arşivi (02.04.2023).

EK: 22. Naşid Paşa'nın Nasrullah Camii'nde yaptırdığı restorasyonla ilgili 1292/1875-76 tarihli kitabe.[1287]

[1287] Mustafa Yavuz Arşivi (02.04.2023).

EK: 23. Nasrullah Kadı Medresesi son dönem müderrisi ve Kastamonu Müftüsü Hafız Mehmed Emin Efendi.[1288]

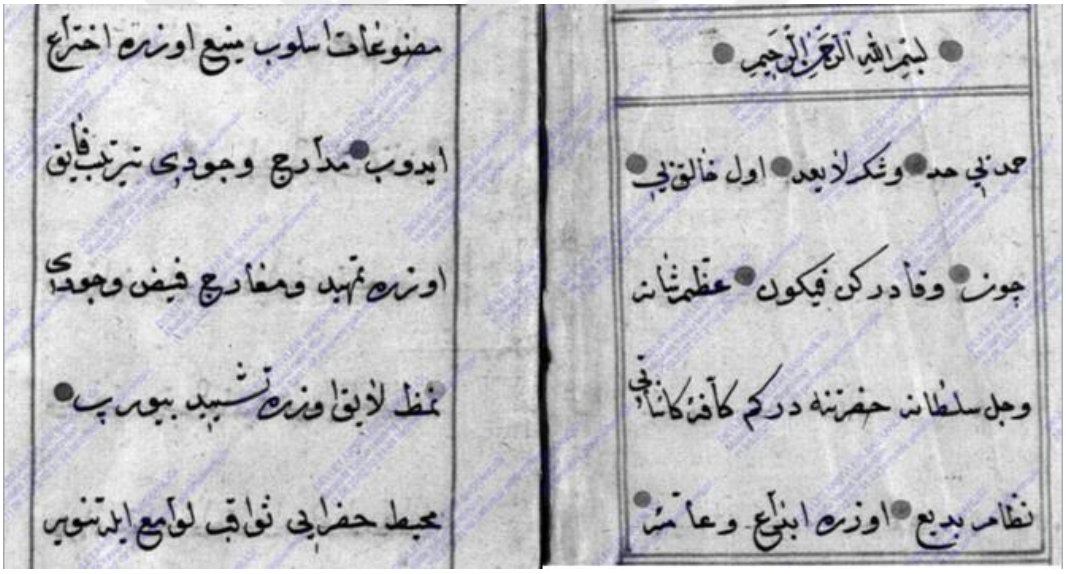

EK: 24. Yakub Ağa I. ve II. medreselerin son hali.[1289]

[1288] Ziya Demircioğlu, *Kastamonu Valileri 1881-1908*, s. 112.
[1289] Mustafa Yavuz Arşivi (06.07.2022).

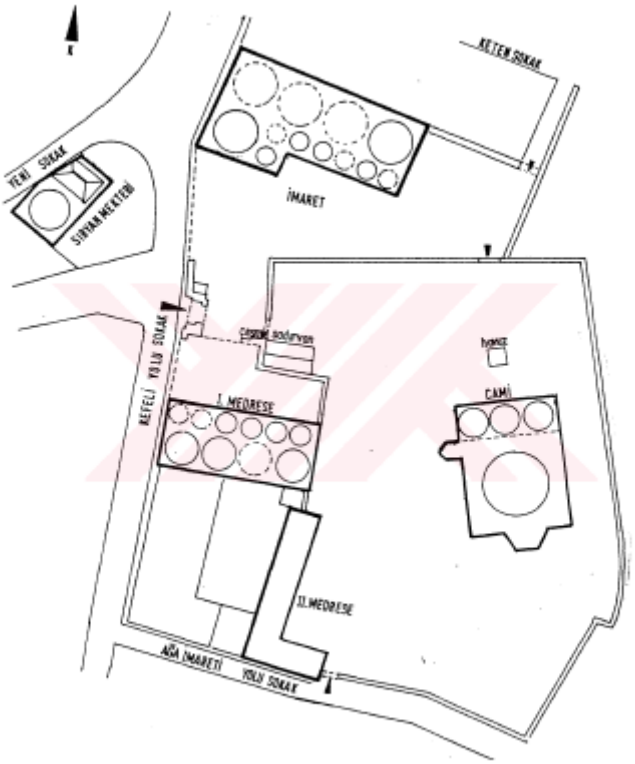

EK: 25. Yakub Ağa Camii Kitabesi.[1290]

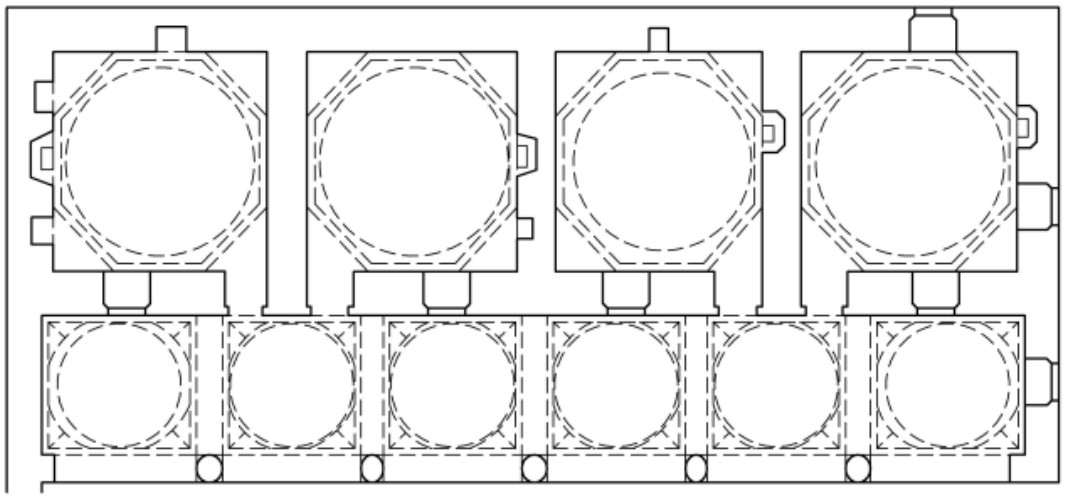

EK: 26. Yakub Ağa vakfiyesi ilk sayfası.[1291]

[1290] Mustafa Yavuz Arşivi (07.08.2022).
[1291] BOA, TS.MA.d., 6993.

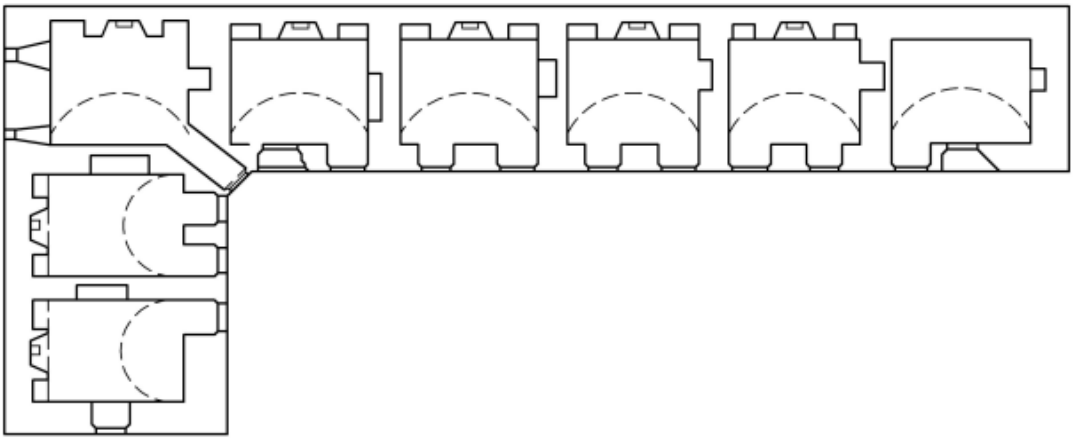

Kroki 2: Yakub Ağa Külliyesi Vaziyet Krokisi.[1292]

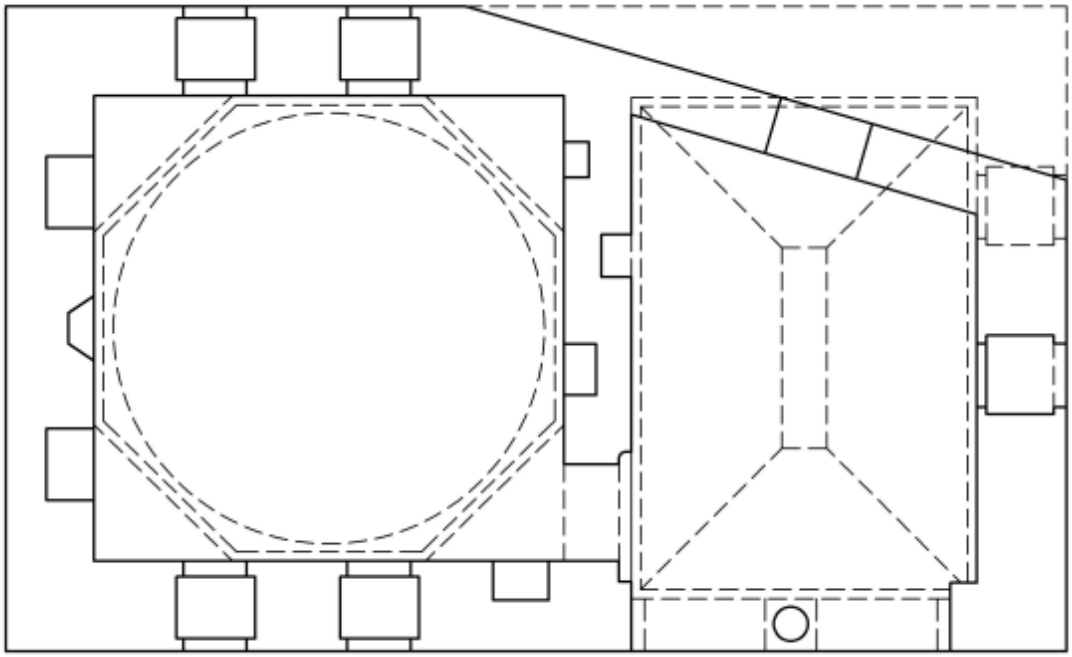

Plan 2: Yakub Ağa I. Medresesi Planı. [1293]

[1292] Birsen Parlar, *Kastamonu Yakup Ağa İmareti Restorasyon Projesi,* Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1996, s. 184.
[1293] Eyüpgiller, *Bir kent Tarihi Kastamonu*, s. 136.

Plan 3: Yakub Ağa II. Medresenin Planı.

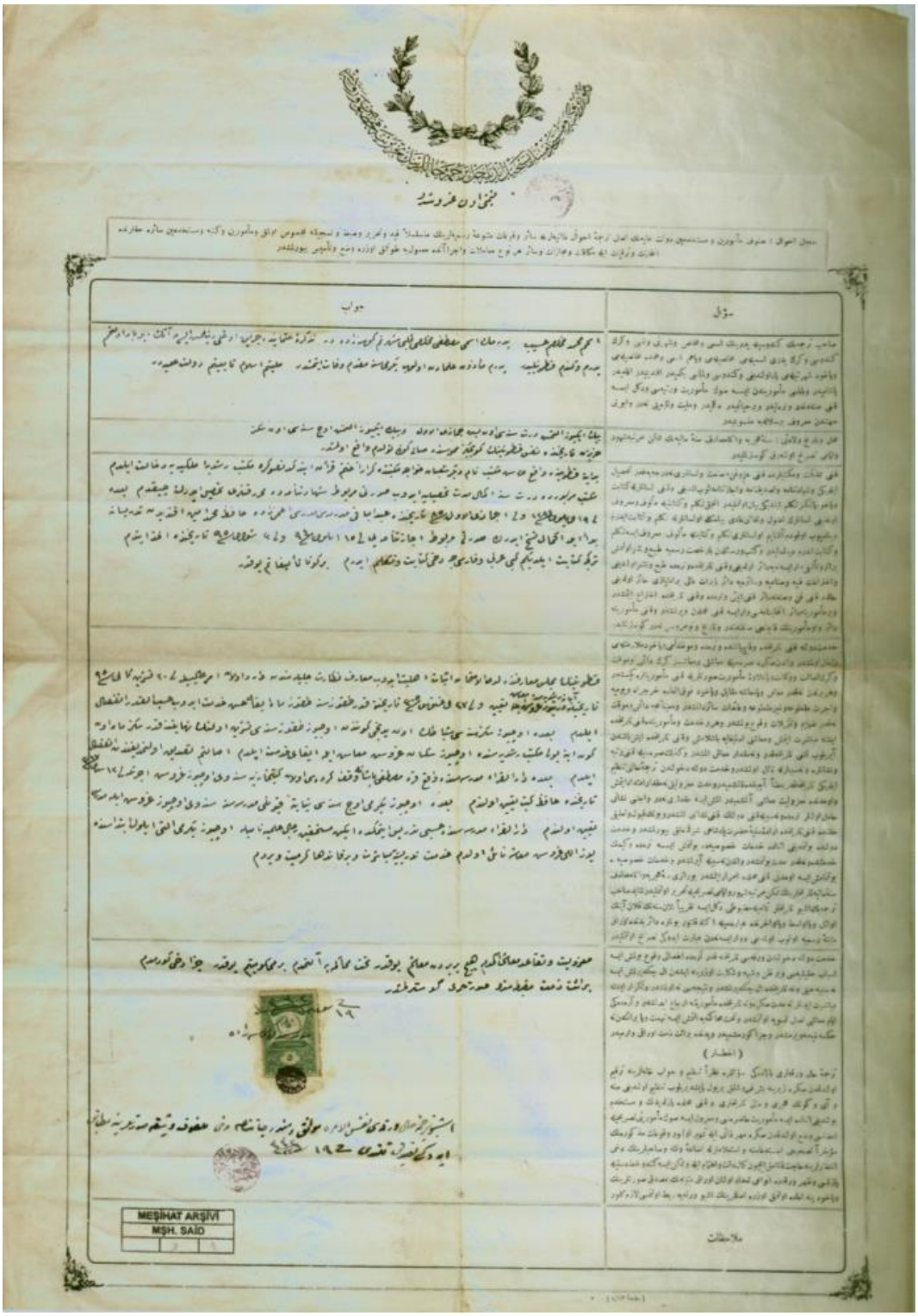
Plan 4: Yakub Ağa Sıbyan Mektebi Planı.[1294]

[1294] Eyüpgiller, *Bir kent Tarihi Kastamonu*, s. 163.

EK: 27. Cide Karamustafa Paşa Camii Tamir Kitabesi.[1295]

[1295] Mustafa Yavuz Arşivi (03.07.2022).

EK: 28. Dârulkurrâ Medresesi müderrisi Mehmed Hasib Efendi'nin tercüme-i hal varakası.[1296]

[1296] İMMA, SAİD, 73/2, 1.

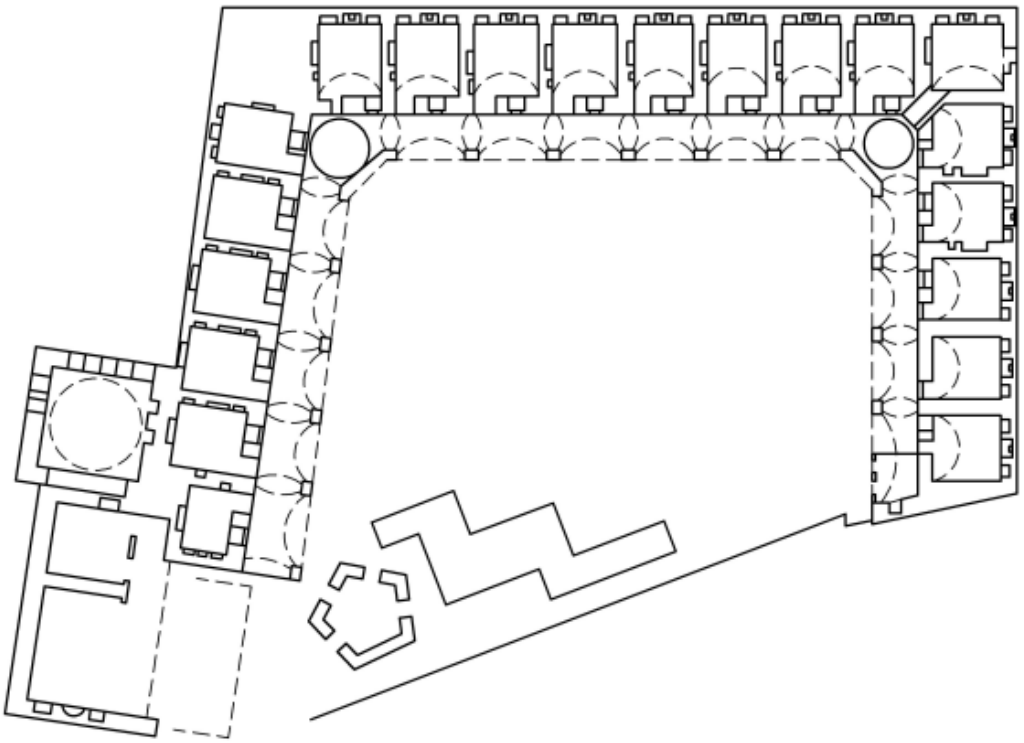

EK: 29. Ahmed Mahir Efendi.[1297]

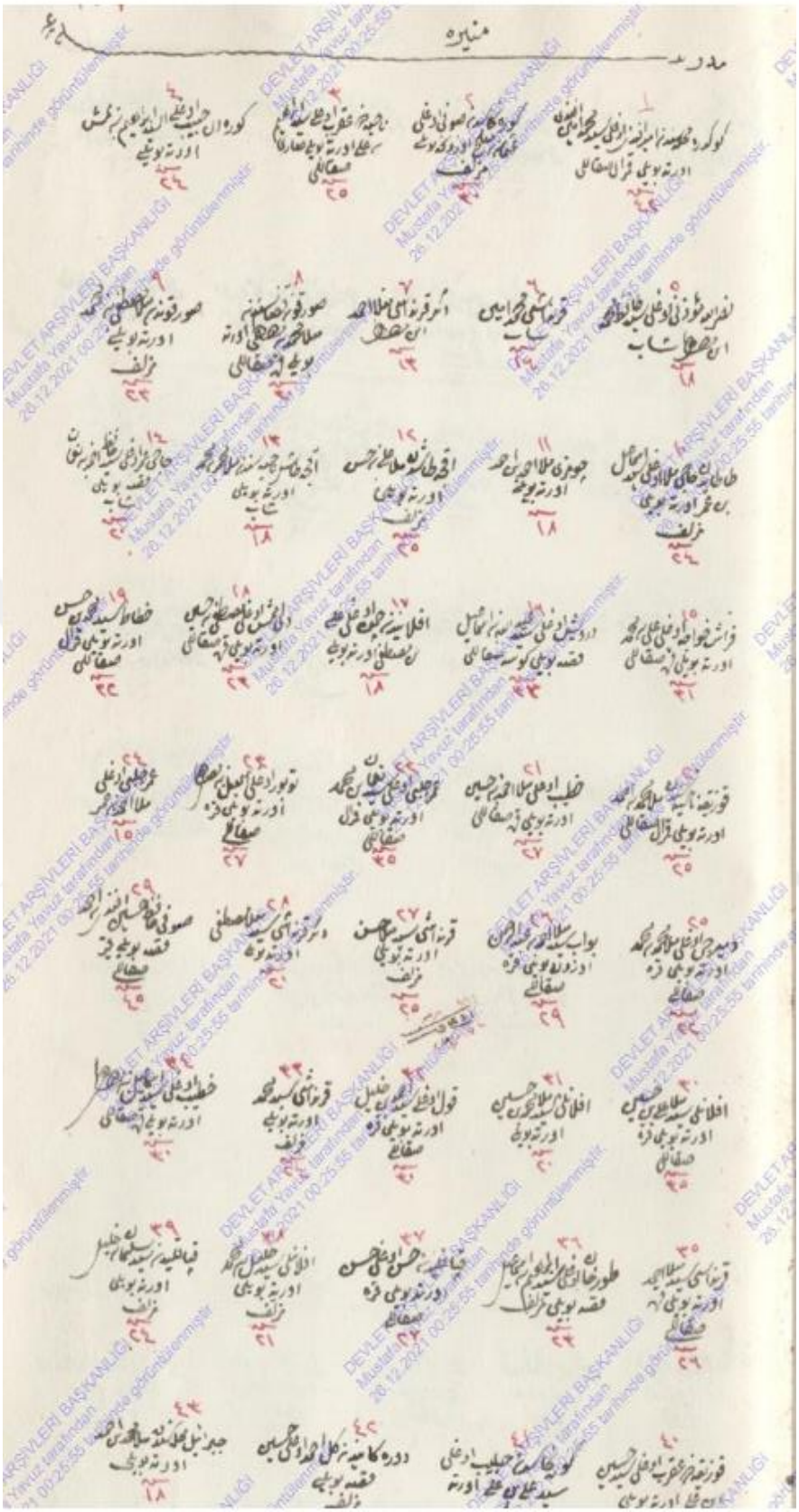
EK: 30. Ahmed Mahir Efendi'nin Mezar Taşı.

[1297] Şehbal Mecmuası 1 Şubat 1326, sy. 34, s. 185

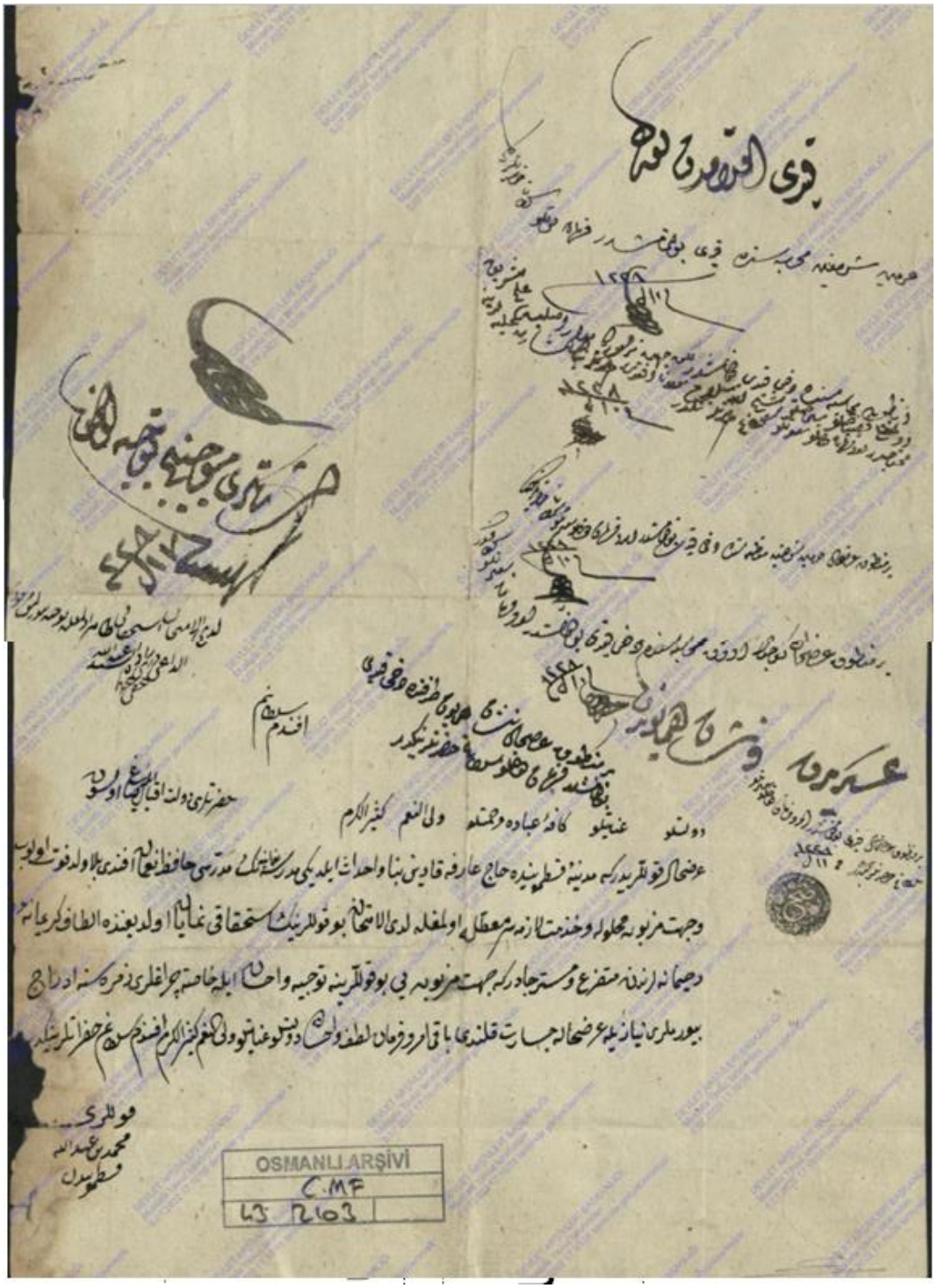
Plan 5: Reîsülküttâb (Hacı Mustafa Efendi/Münîre/Bayraklı) Medresesi Planı.[1298]

[1298] Eyüpgiller, *Bir kent Tarihi Kastamonu*, s. 37.

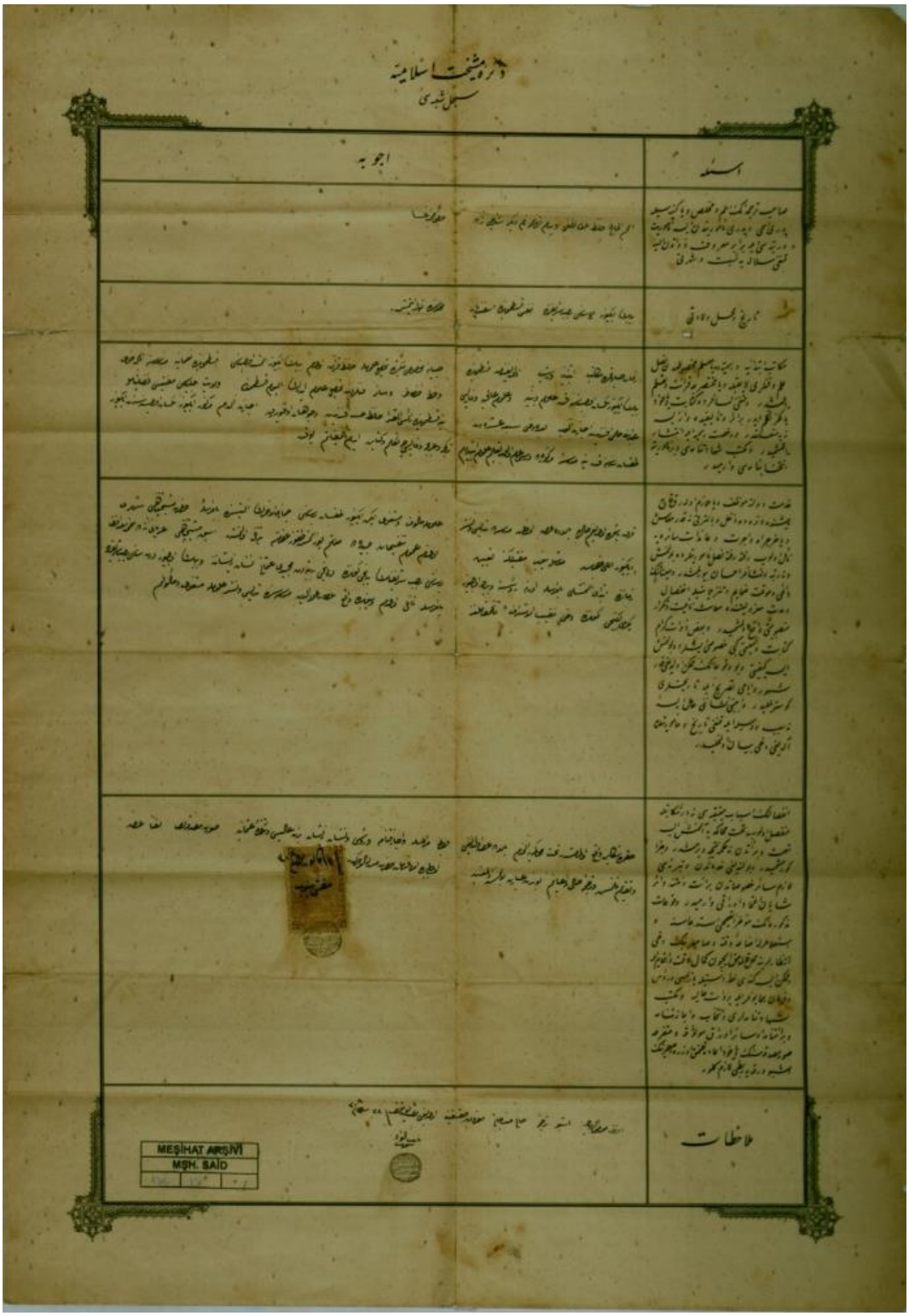
EK: 31. Münîre Medresesi'nin 1248/1838 yılındaki öğrenci isim ve yaşlarını gösterir belge.[1299]

[1299] BOA, NFS.d., 922 -177.

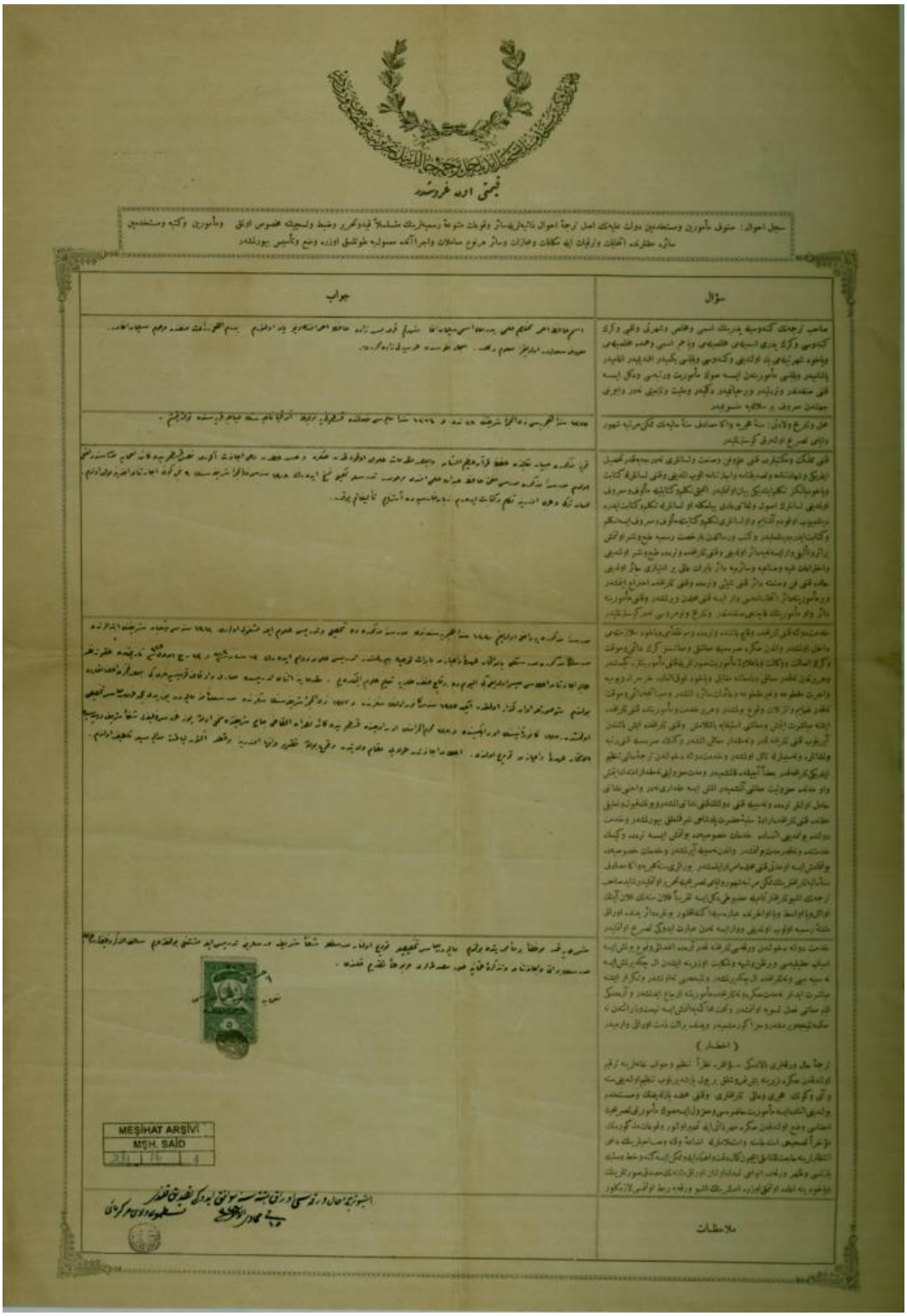
EK: 32. Numâniye Medresesi'nin Arife Kadın tarafından yaptırıldığı ve Numan Efendi'nin vefatıyla ilgili 17 Şevval 1228/13 Ekim 1813 tarihli arşiv belgesi için bakınız.[1300]

[1300] BOA, C.MF., 43-2103.

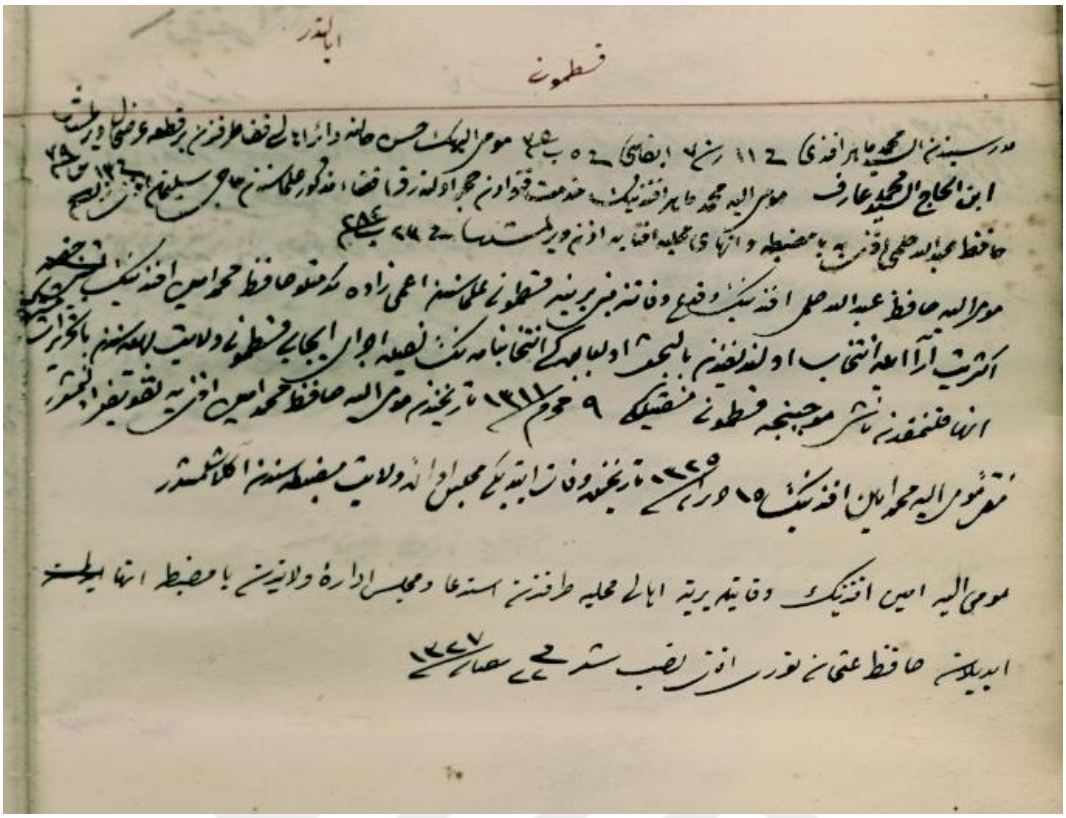
EK: 33. Numâniye Medresesi müderrisi ve Sinop Müftüsü Şekercizâde Hafız Ali Lütfü Efendi'nin tercüme-i hal varakası.[1301]

[1301] İMMA, SAİD, 180/18, 1.

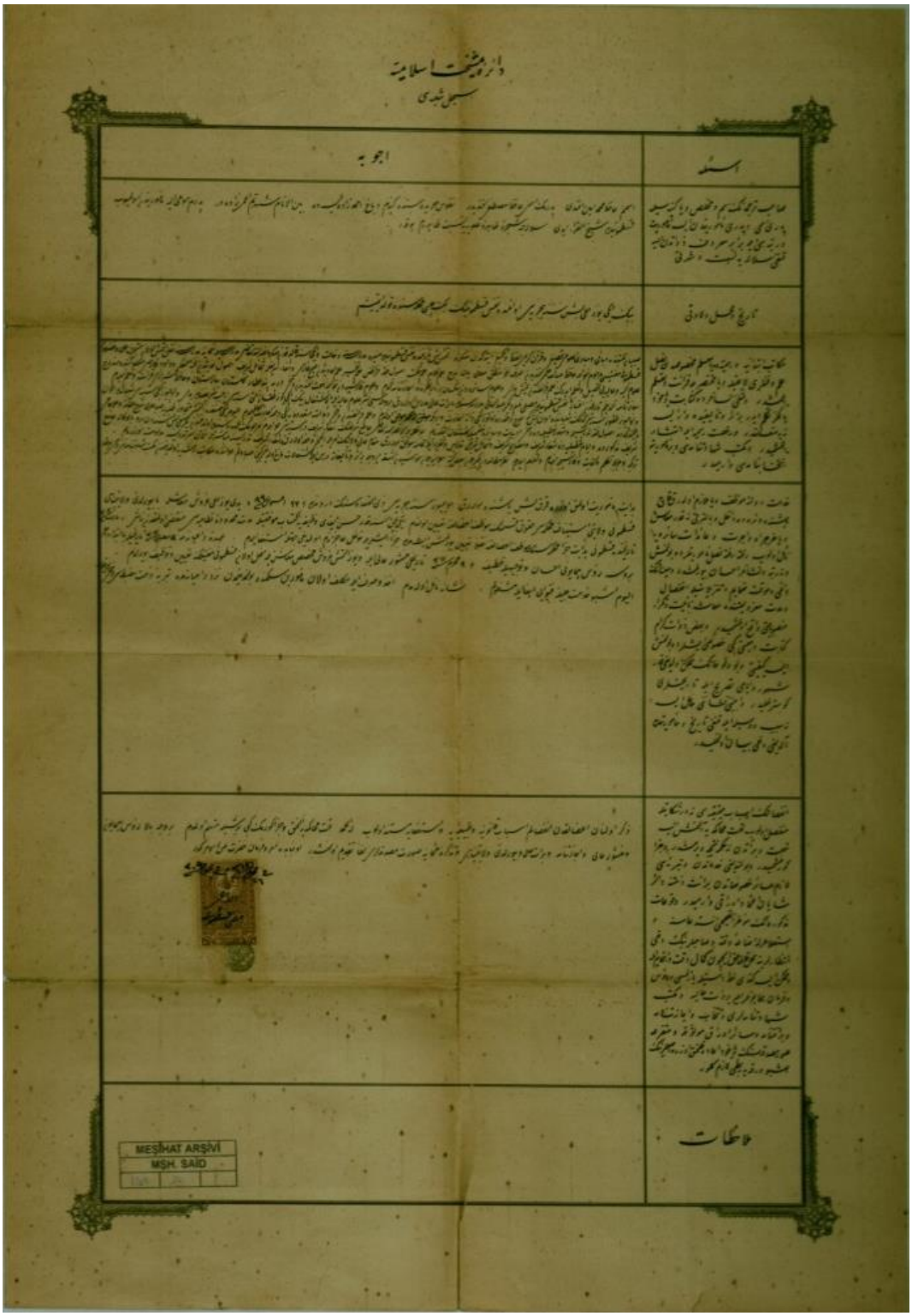
EK: 34. Numâniye Medresesi müderrisi Hafız Ahmed Hilmi Efendi'nin tercüme-i hal varakası.[1302]

[1302] İMMA, SAİD, 231/16, 1.

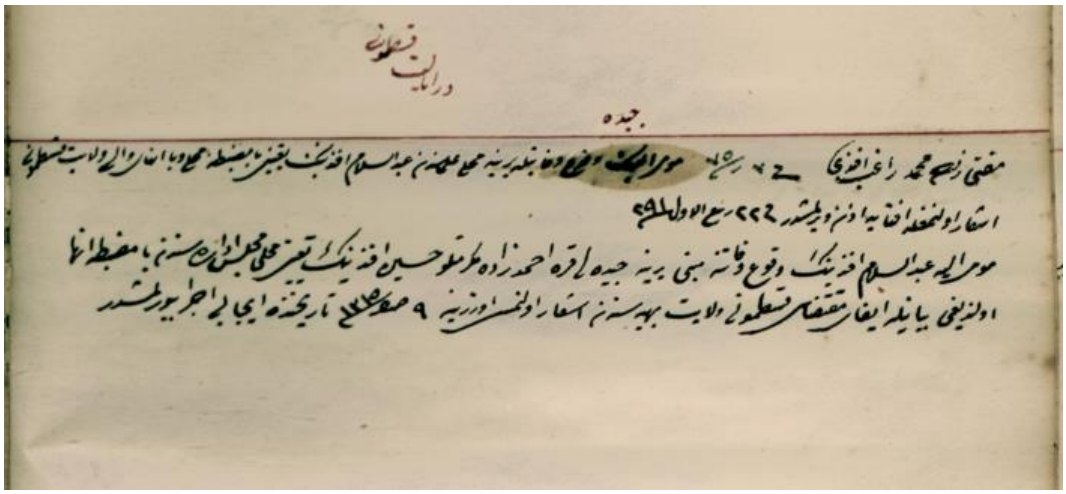
EK: 35. Abdullah Hilmi Efendi ve Hafız Mehmed Emin Efendi'nin Kastamonu Müftülüğüne atanma yazıları.[1303]

[1303] İMMA, MSH. DFT01,00036/0001, 029, s. 593.

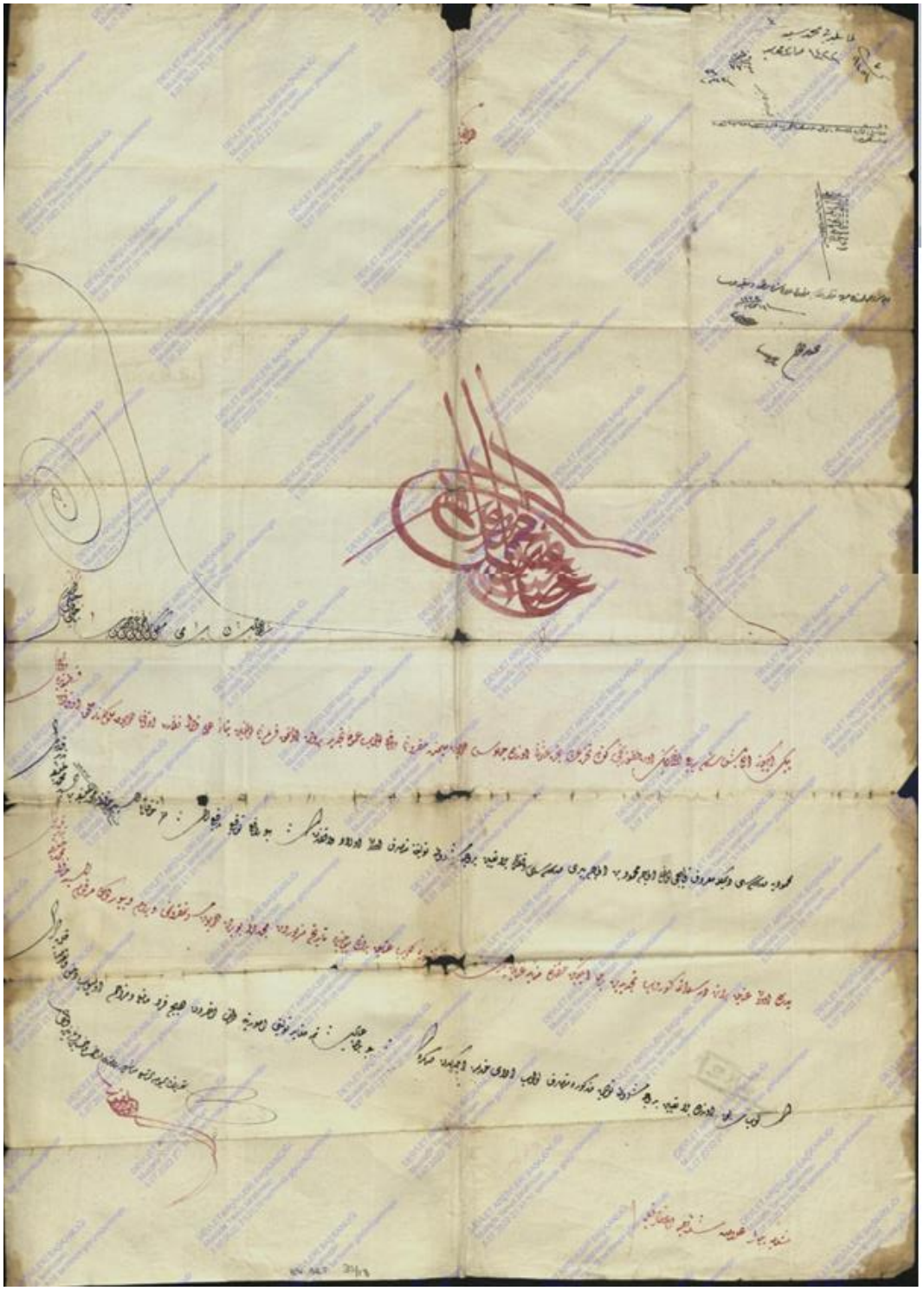
EK: 36. Namazgâh Medresesi müderrisi Hacı Mehmed Emin Efendi'nin tercüme-i hal varakası.[1304]

[1304] İMMA, SAİD, 180/20, 1.

EK: 37. Namazgâh Medresesi müderrisi Abdüsselam Efendi'nin Cide Müftüsü olarak atanmasıyla ilgili belge.[1305]

[1305] İMMA, DFT01, 0036/1, s.176.

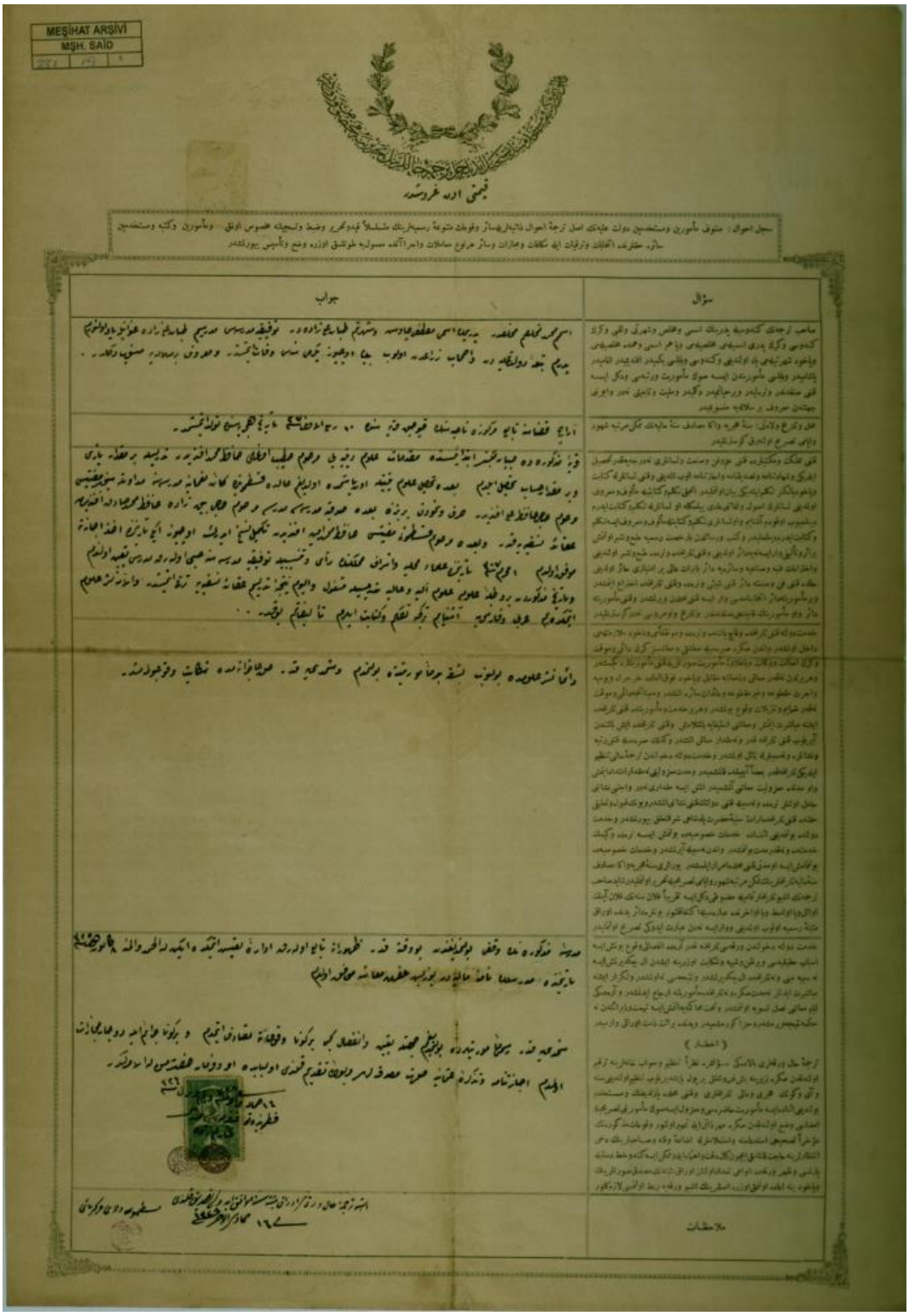
EK: 38. Sultan Abdülmecid Han'ın tahta çıkmasıyla Mahmudiye Medresesi mütevellisi evlâd-ı vâkıftan Seyyid Hafız Mehmed Halife b. Seyyid Mehmed Halife için yenilenen berat.[1306]

[1306] BOA, EV.BRT., 39-18.

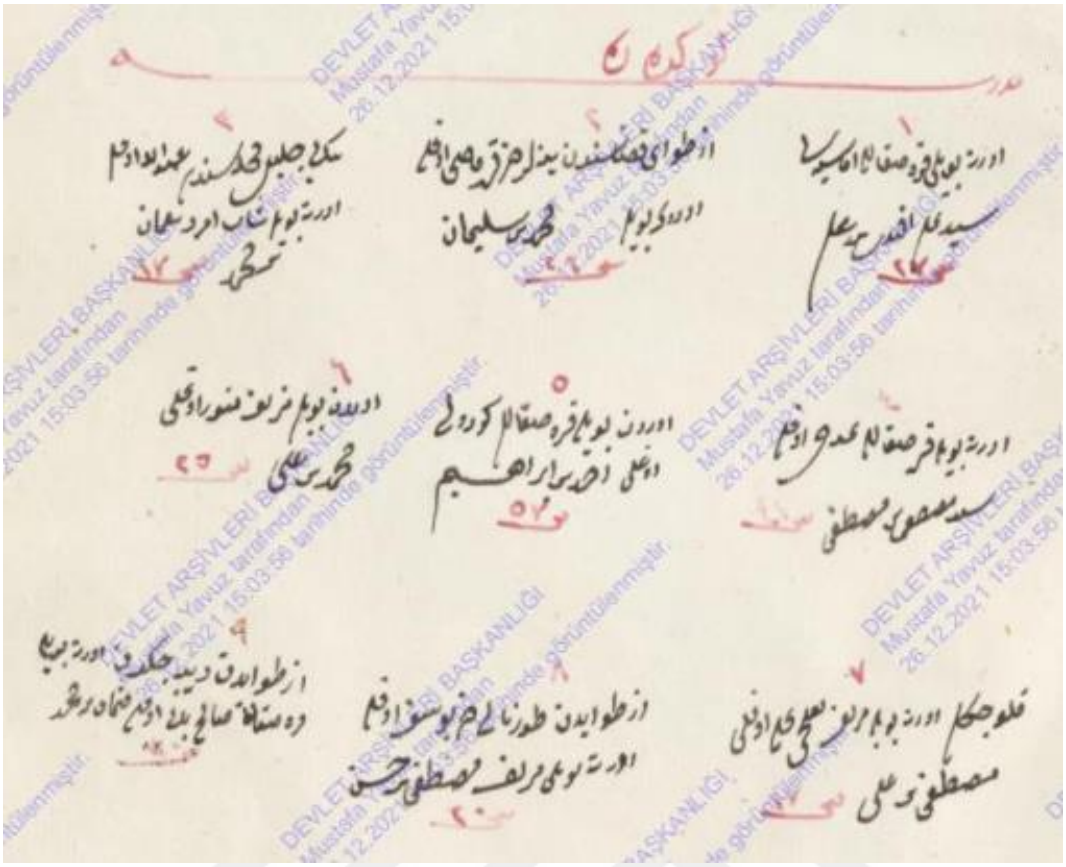
EK: 39. Tevfikiye Medresesi'nin güncel fotoğrafları.[1307]

[1307] Mustafa Yavuz Arşivi (06.07.2023).

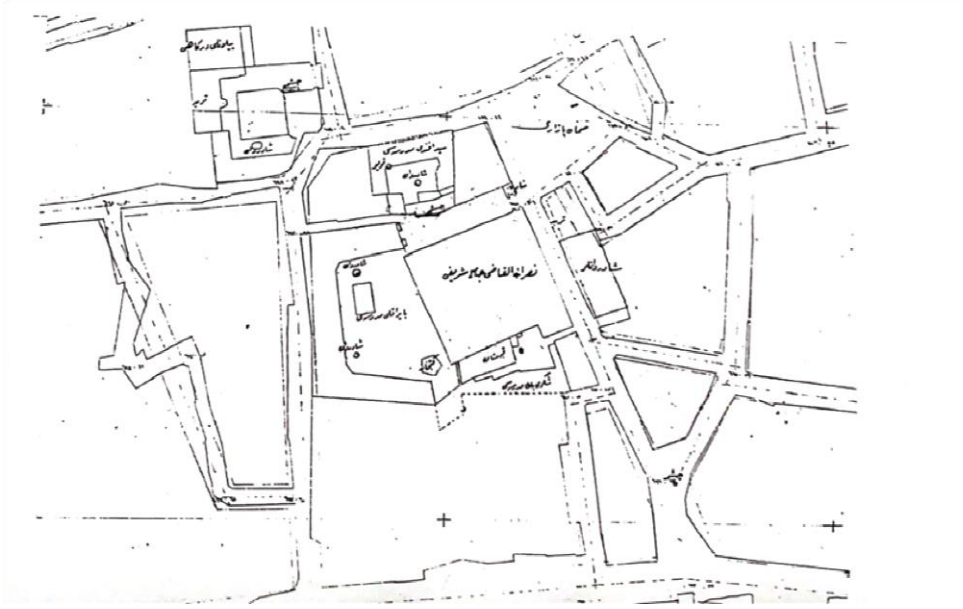

EK: 40. Tevfikiye Medresesi müderrisi Mehmed Muhlis Efendi'nin tercüme-i hal varakası.[1308]

[1308] İMMA, SAİD, 231/19, 1, 2.

EK: 41. Gökdere Medresesi'nin 29 Zilhicce 1253/26 Mart 1838 tarihli öğrenci listesi:[1309]

Kroki 2: 1925 Yılına Ait Kastamonu Şehir Krokisi.[1310]

[1309] BOA, NFS.d. 924 -174.
[1310] Eyüpgiller, *Bir kent Tarihi Kastamonu*, s. 222.

EK: 42. Merdiye (Seyyid Efendi) Medresesi'nin yeri.[1311]

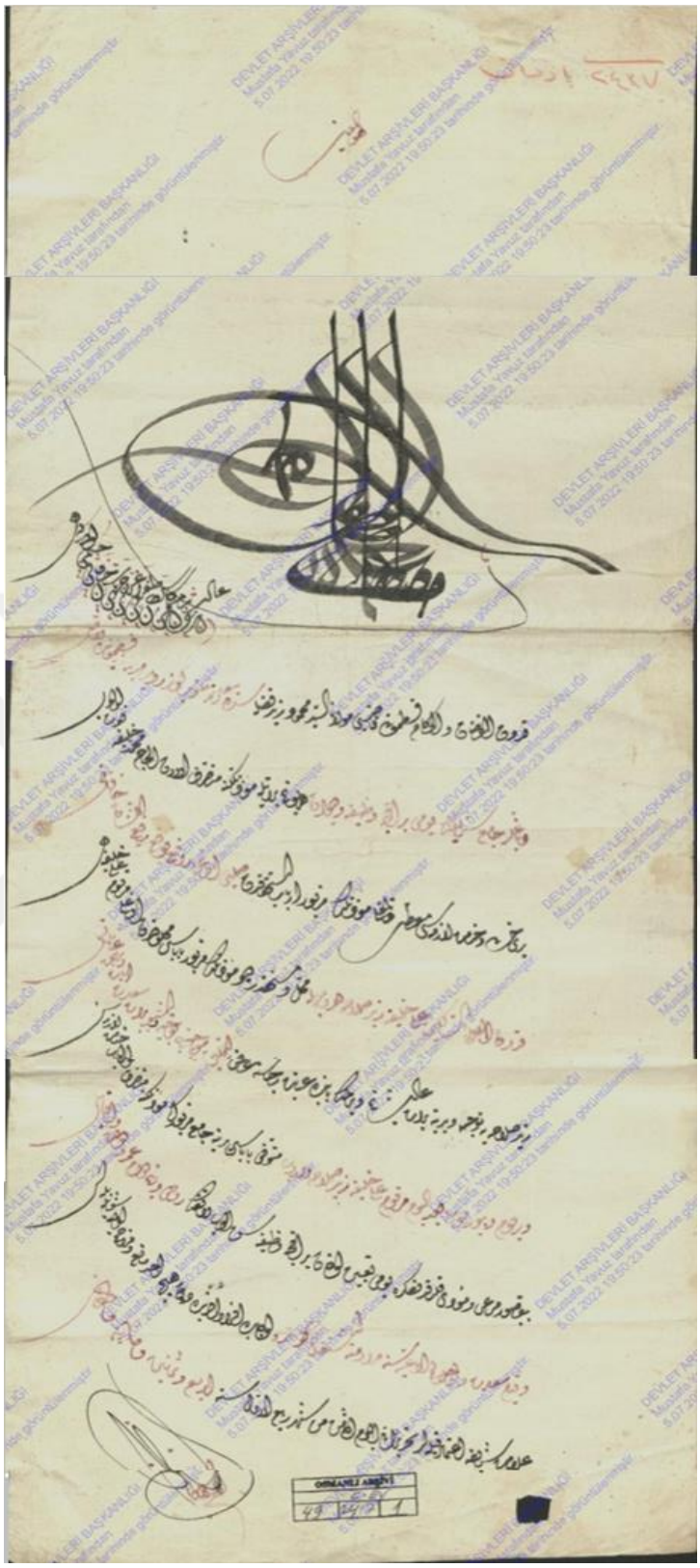
EK: 43. İhsan Ozanoğlu'nun 1940'lı yıllarda objektifinden Merdiye Medresesi. [1312]

[1311] Mustafa Yavuz Arşivi (06.07.2022).
[1312] Mehmet Öztürk, "Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi ve Yazma Eserler", s. 292.

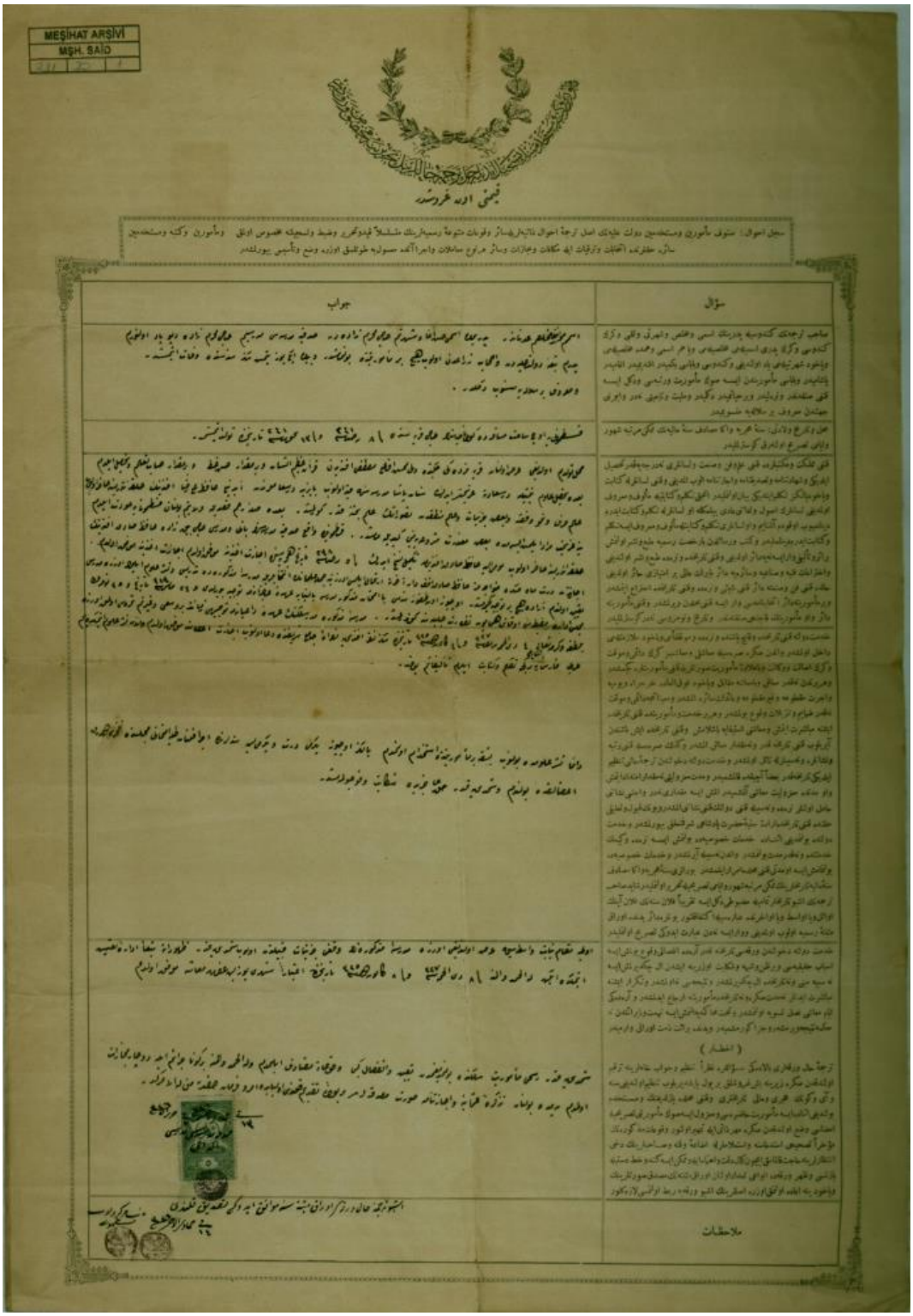
EK: 44. Merdiye Medresesi müderrisi Ahmed Hicâbî Efendi'nin mezarı.[1313]

[1313] Mustafa Yavuz Arşivi (06.07.2022).

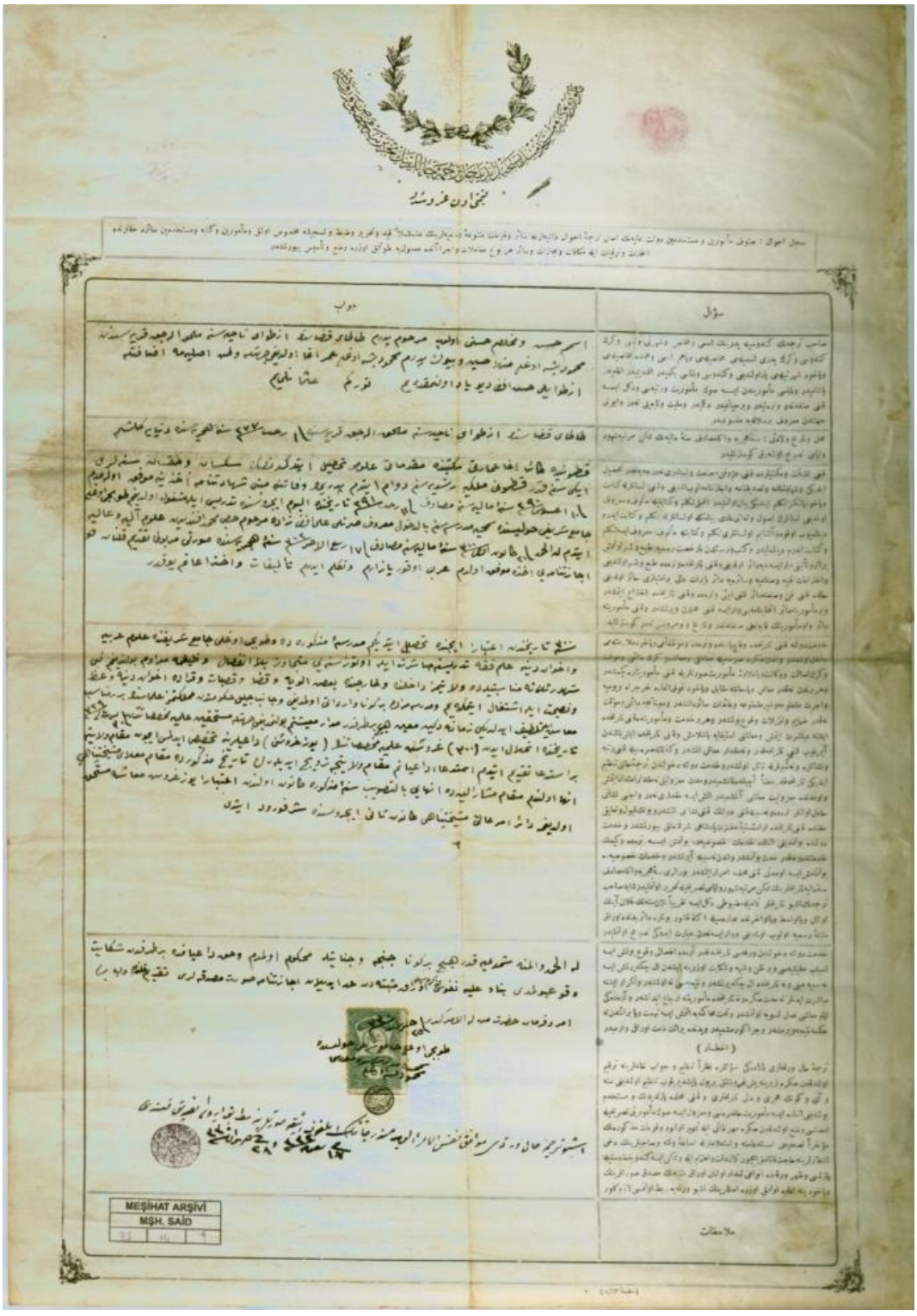
EK: 45. Debbağlar Camii'ne müezzinlik tevcihine dair berat.[1314]

[1314] BOA, C.EV., 49-2417.

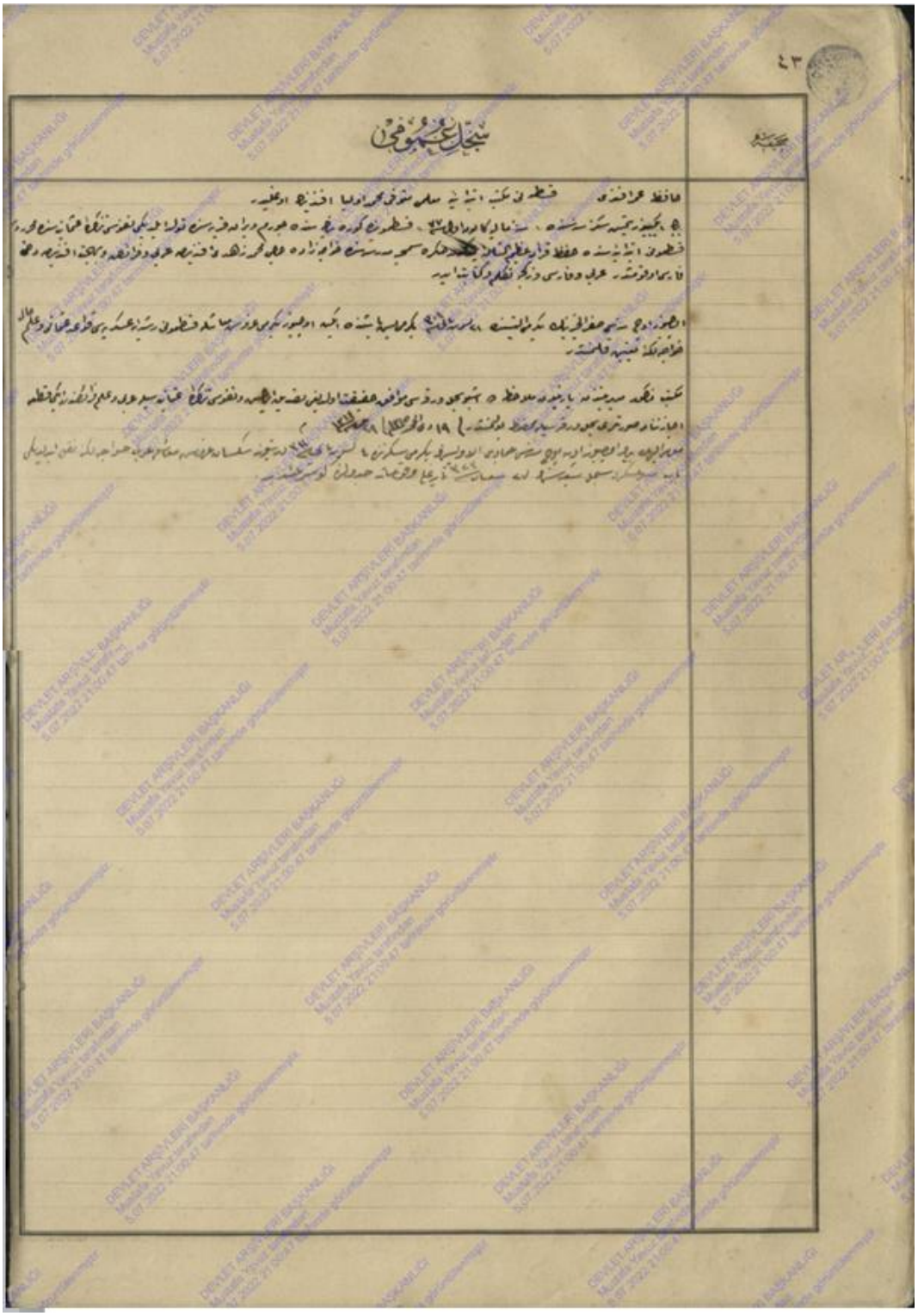
EK: 46. Sıdkiye Medresesi müderrisi Mehmed Adnan Efendi'nin tercüme-i hal varakası.[1315]

[1315] İMMA, SAİD, 231/20, s. 1.

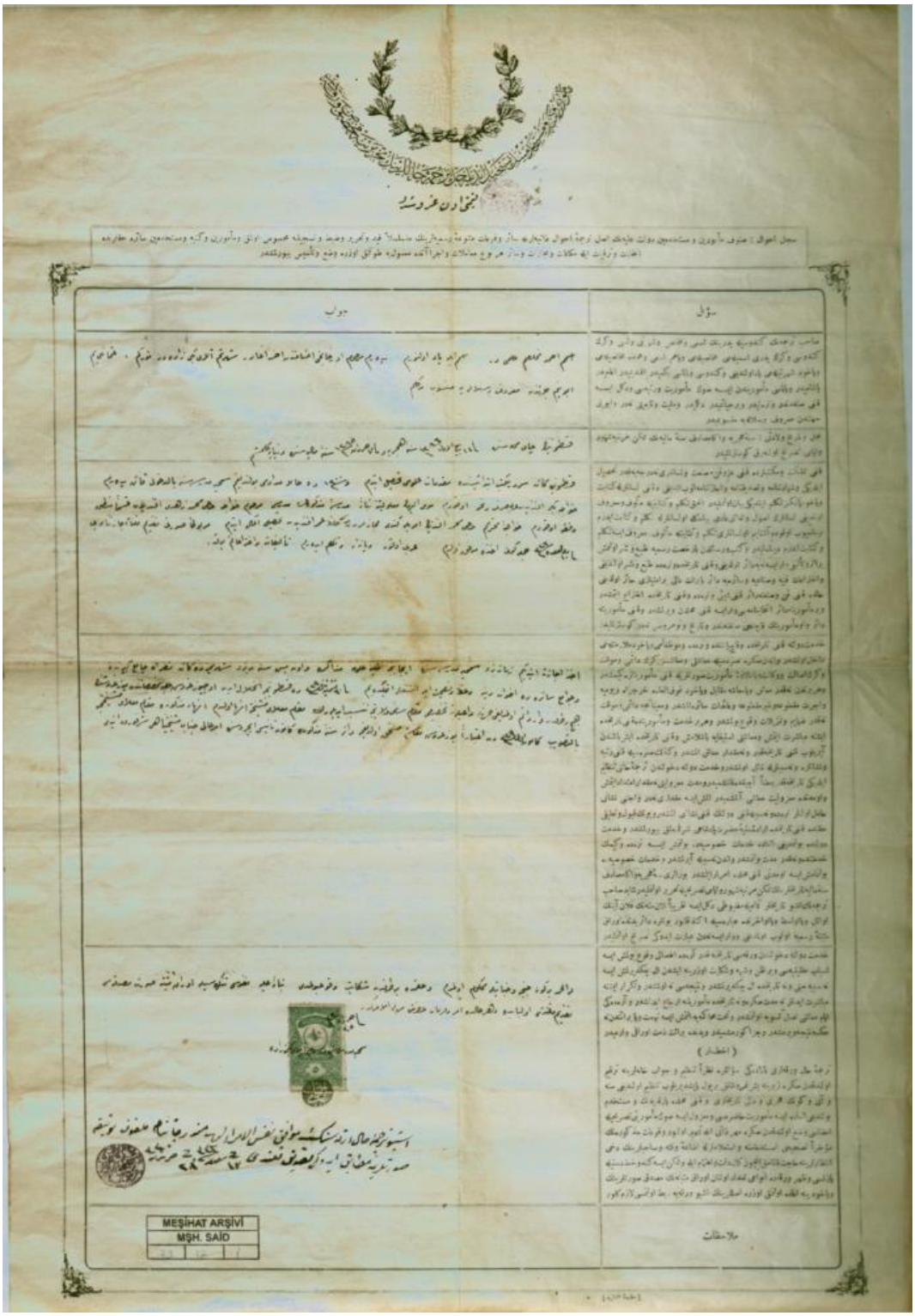
EK: 47. Semhiye Medresesi müderrisi Hasan Hüsnü Efendi'nin tercüme-i hal varakası.[1316]

[1316] İMMA, SAİD, 73/14, 1.

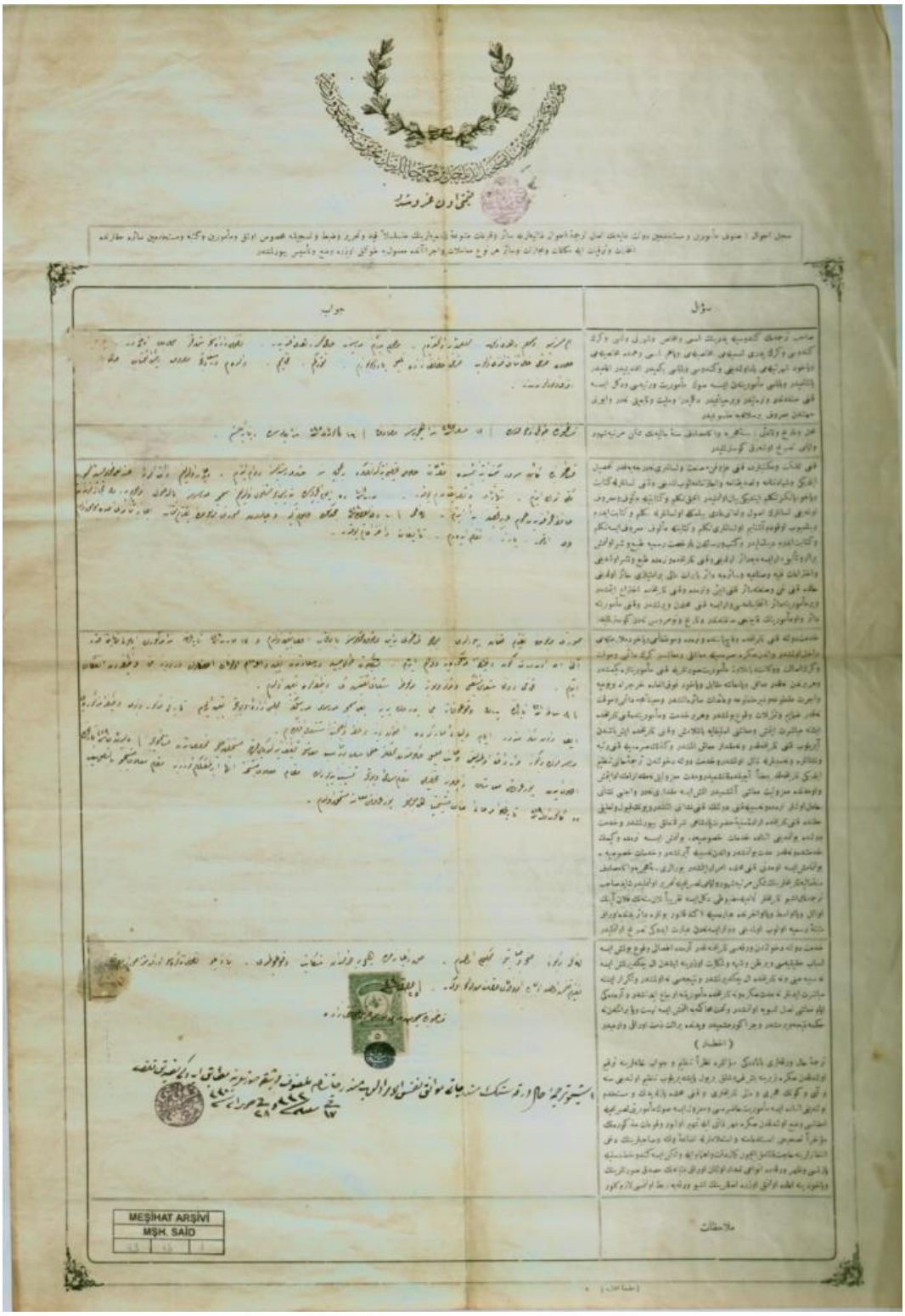
EK: 48. Semhiye Medresesi müderrisi Hafız Ömer Efendi'nin sicill-i umûmi belgesi.[1317]

[1317] BOA, DH.SAİDd., 83, s. 43.

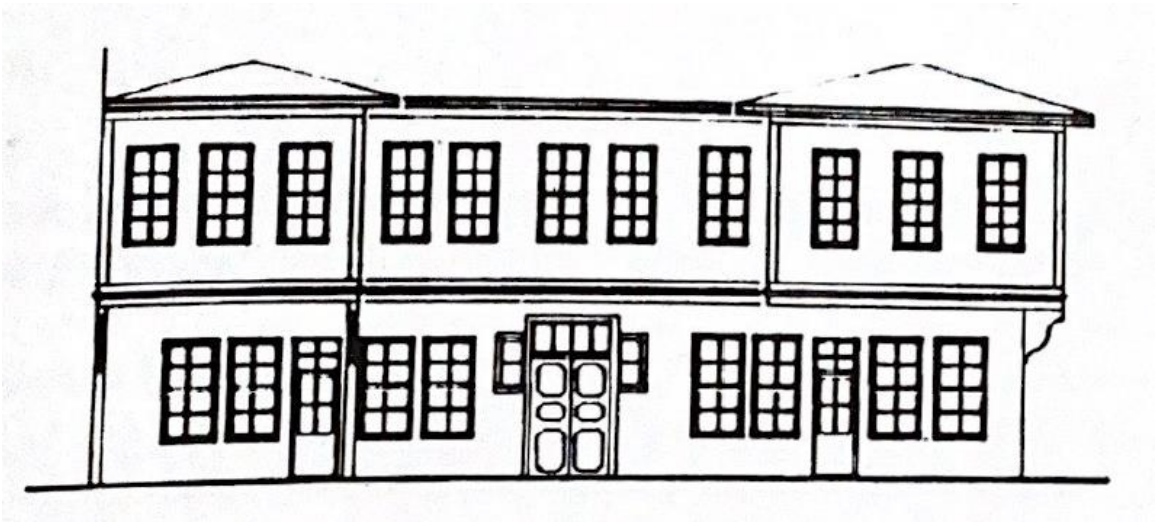
EK: 49. Semhiye Medresesi müderrisi Ahmed Hilmi Efendi'nin tercüme-i hal varakası.[1318]

[1318] İMMA, SAİD, 73/12, 1.

EK: 50. Semhiye Medresesi müderrisi Mehmed Zühdü Efendi'nin tercüme-i hal varakası.[1319]

[1319] İMMA, SAİD, 73/18, 2.

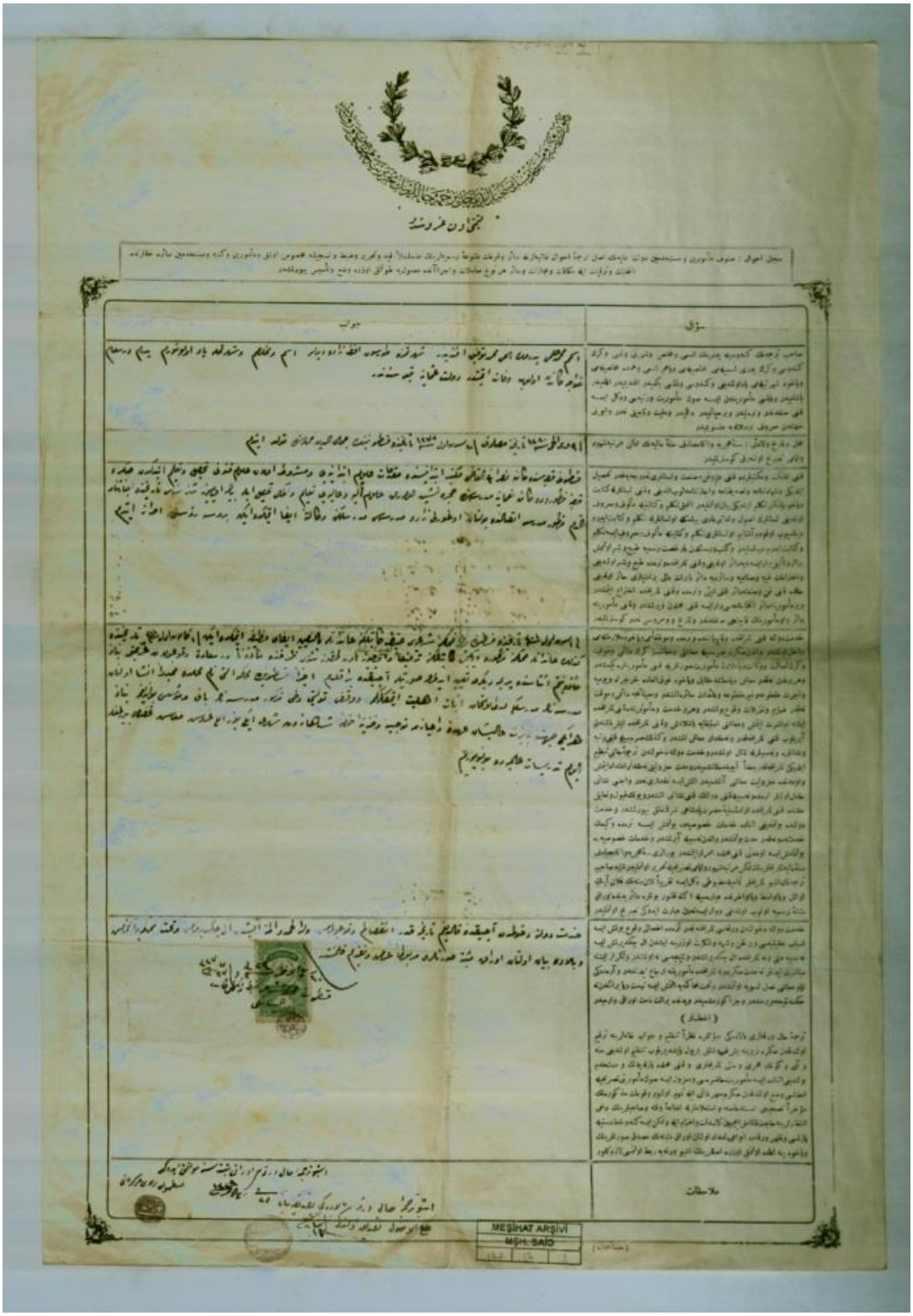

EK: 51. Ziyâiye Medresesi'nin cephe görüntüsü.[1320]

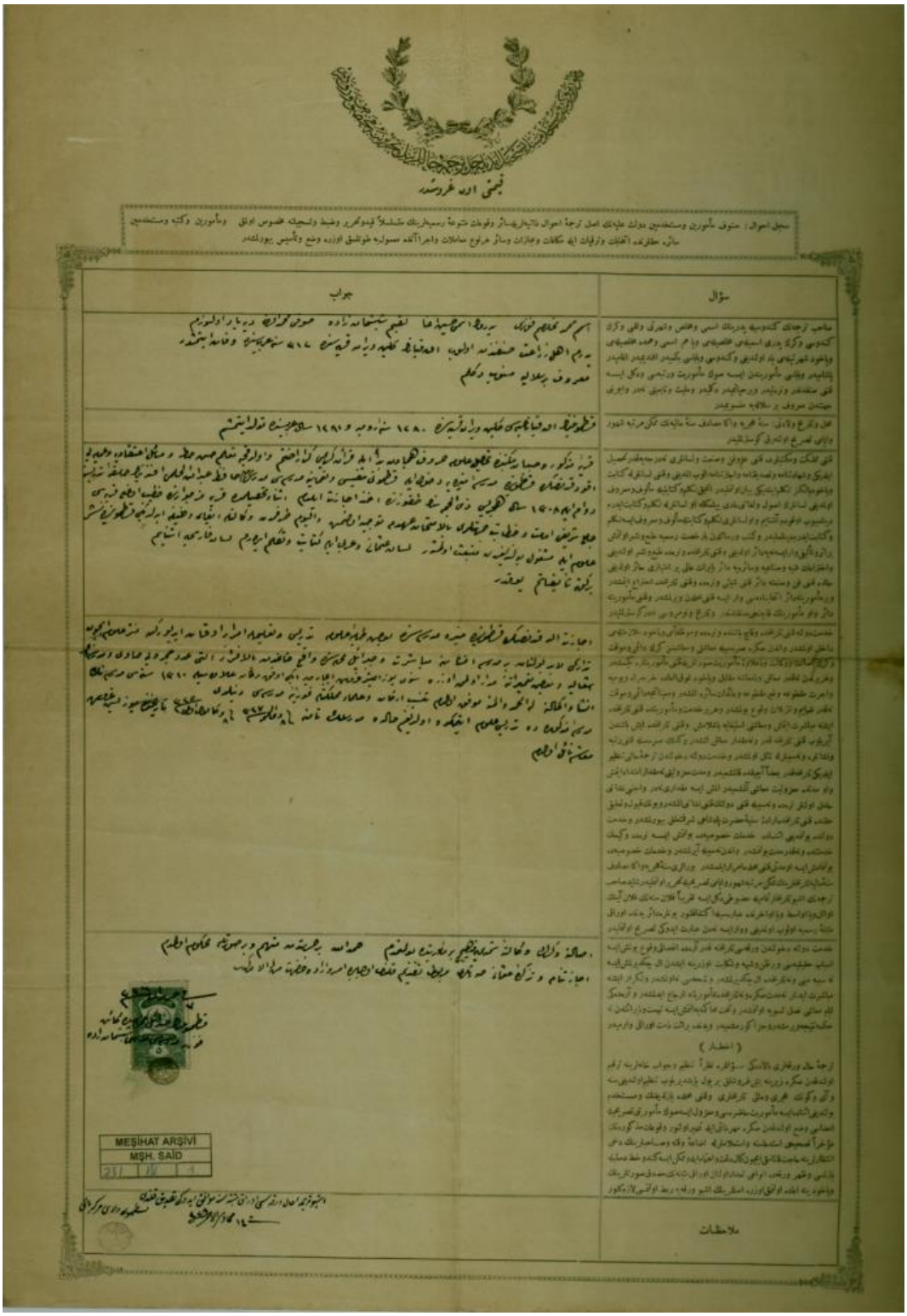
EK: 52. Ziyâiye Medresesi.[1321]

[1320] Eyüpgiller, *Bir kent Tarihi Kastamonu*, s. 140, 141.
[1321] Mehmet Öztürk, "Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi ve Yazma Eserler", s. 292.

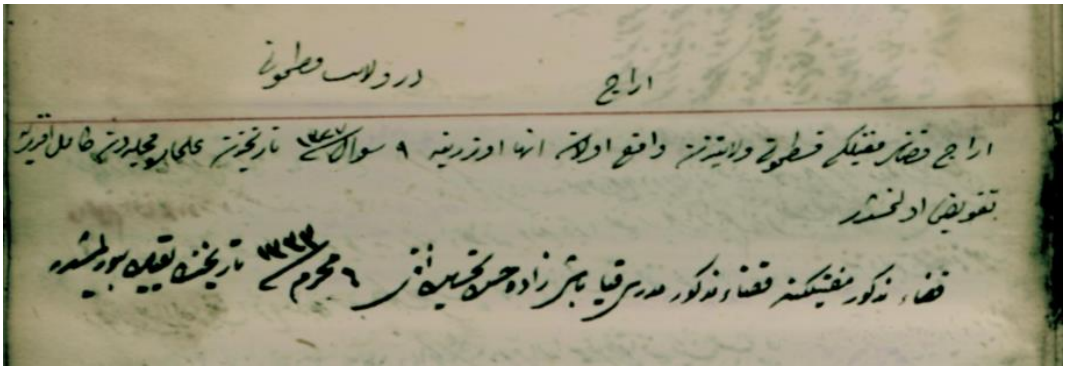
EK: 53. Mehmed Hilmi Efendi'nin tercüme-i hal varakası.[1322]

[1322] İMMA, SAİD, 182/18, 1.

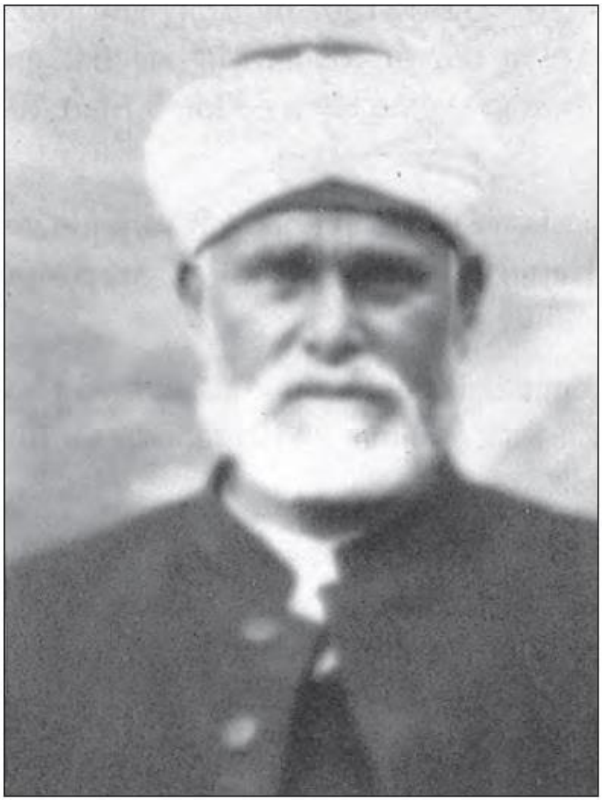

EK: 54. Fevziye Medresesi Müderrisi Şişmanzâde Sûfî Mehmed Fevzi Efendi'nin tercüme-i hal varakası.[1323]

[1323] İMMA, SAİD, 231/18, 1.

EK: 55. Mehmed Kamil Efendi'nin Araç Müftülüğüne atanma belgesi.[1324]

EK: 56. Araç Abdalpaşa Medresesi müderrisi ve banisi Hasan Tahsin Efendi.[1325]

[1324] İMMA, MSH. DFT01, 00036/1, s. 40.
[1325] Ali Sarıkoyunlu, *Milli Mücadelede Din Adamları*, II, 163.

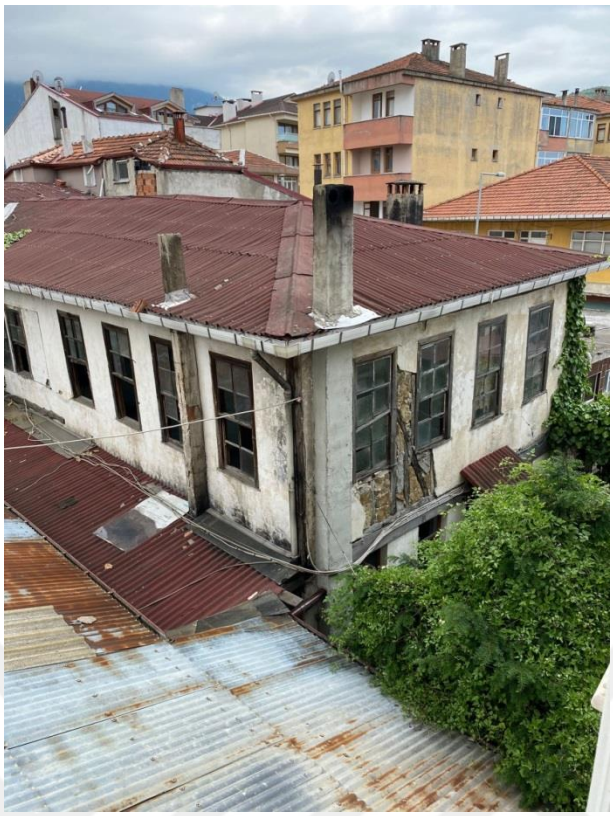

EK: 57. Azdavay Kenzülirfân Medresesi müderrisi Mustafa Münib Efendi'nin Hafız Bekir Efendi, Şeyh Raşid Efendi ve Atıf Efendi'den almış olduğu icâzetnâmelerin ilk sahifeleri.[1326]

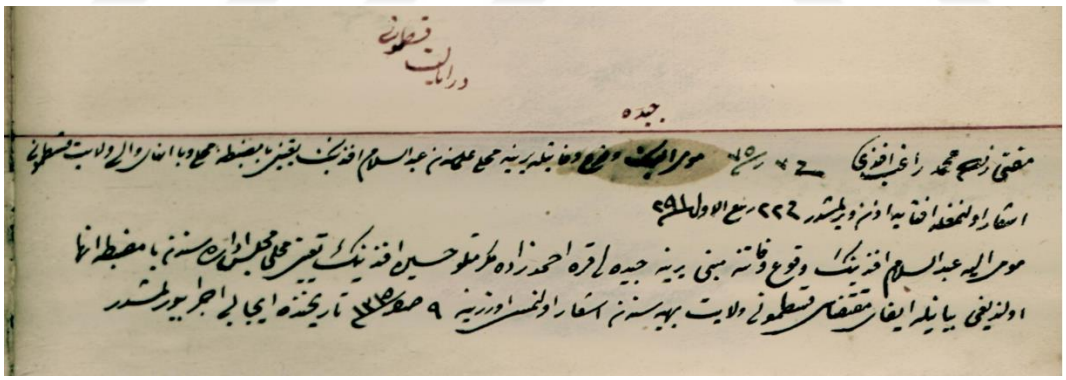

EK: 58. Pazaryeri Medresesi ile ilgili Meşihat Arşivi Taşra Devriye Müderrisleri defterinde bulunan belge.[1327]

[1326] İMMA, SAİD, 120/15, 1, 4, 9.
[1327] İMMA, MSH. DFT02, 02308/1, s. 104.

EK: 59. Cide Medresesi binasının mevcut hali.[1328]

EK: 60. Cide Feyzü'l-Hamîdî Medresesi müderrisi Hüseyin Hâmi Efendi'nin Cide Müftüsü olarak atanma yazısı.[1329]

[1328] Mustafa Yavuz Arşivi (06.07.2022).
[1329] İMMA, MSH. DFT01, 00036/0001, 0164, s. 329.

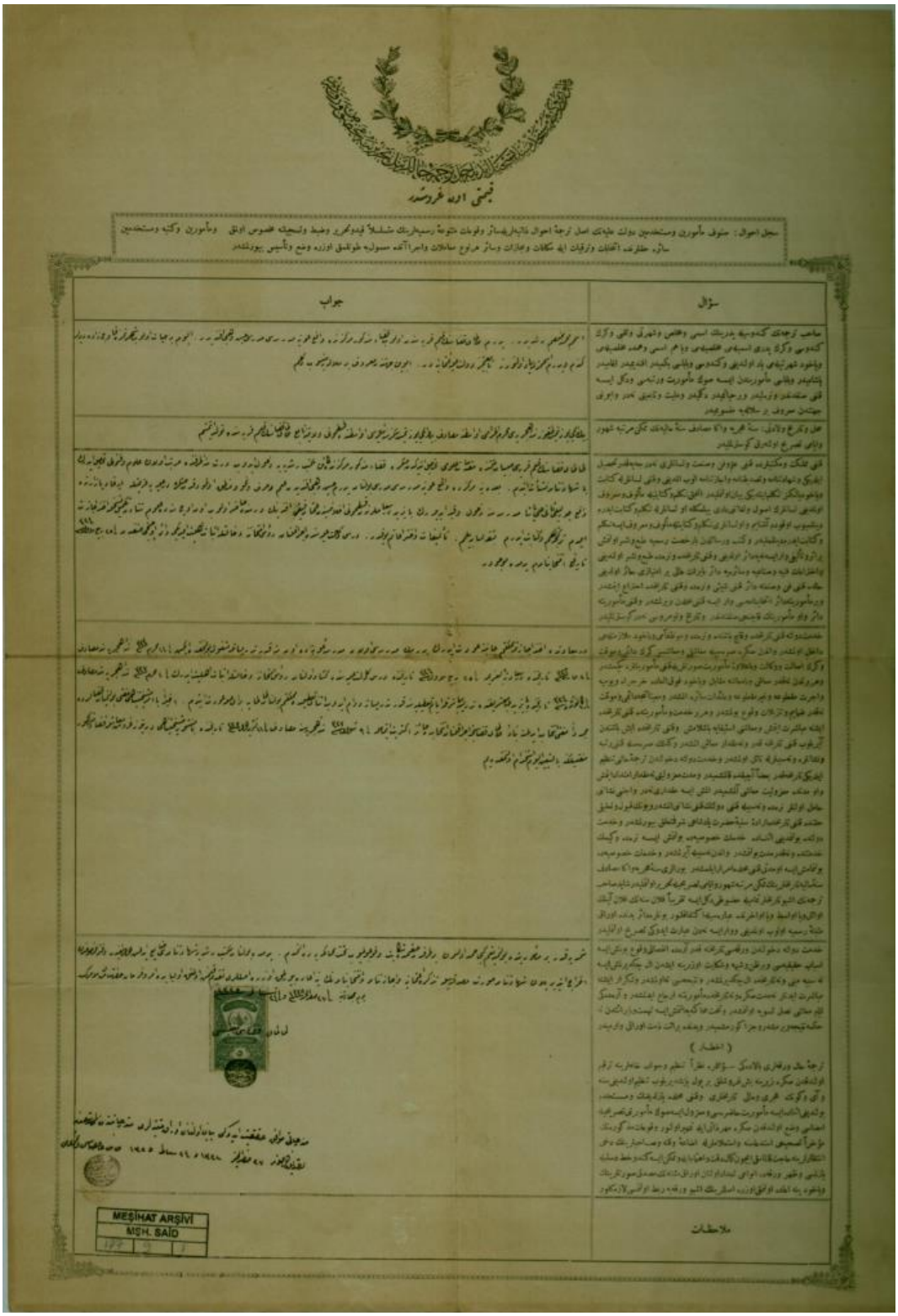

EK: 61. Cide Çavuş Camii.[1330]

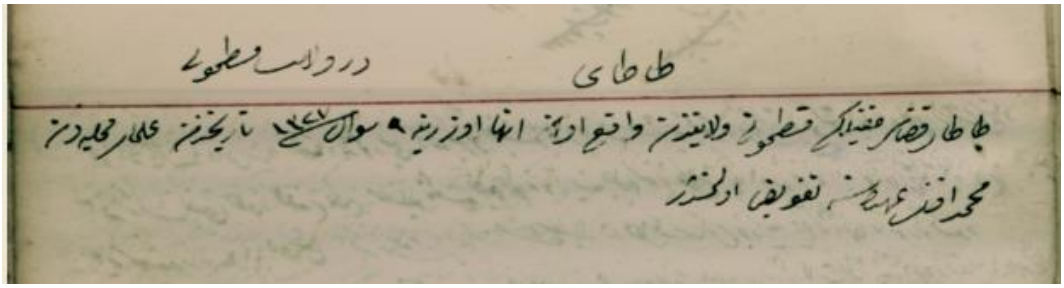
EK: 62. Daday Avniye Medresesi müderrisi Mehmed Rüşdü Efendi.[1331]

[1330] Mustafa Yavuz Arşivi (06.07.2022)
[1331] Sarıkoyunlu, *Milli Mücadelede Din Adamları*, II, 159.

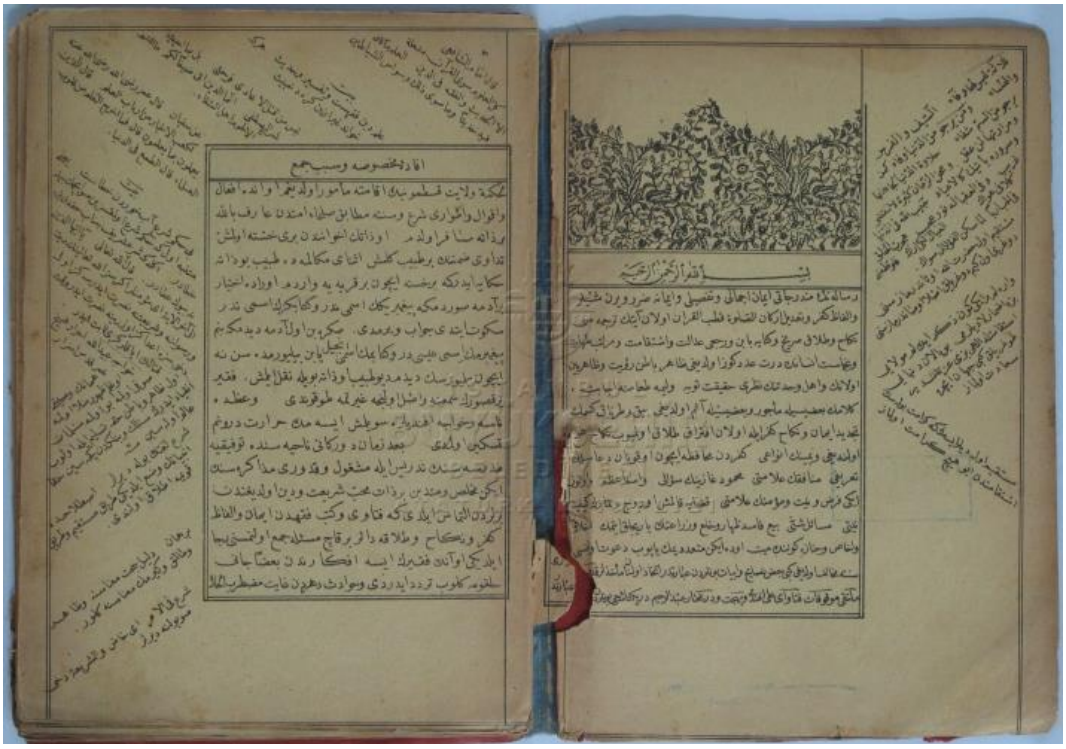

EK: 63. Daday Avniye Medresesi müderrisi Mehmed Rüşdü Efendi'nin tercüme-i hal varakası.[1332]

[1332] İMMA, SAİD, 177/9, 1.

EK: 64. Avniye Medresesi müderrisi Mehmed Rüşdü Efendi'nin Daday Müftüsü olarak atanma yazısı.[1333]

EK: 65. Ahmed Hilmi Efendi'nin *Muhibbi'l-fikh li hıfzi'd-dîn* adlı eserinin giriş sayfası.[1334]

[1333] İMMA, MSH. DFT01, 00036/0001, s. 542.
[1334] Ahmed Hilmi Efendi, *Muhibbi'l-fikh li hıfzi'd-dîn*, s. 2. 3.

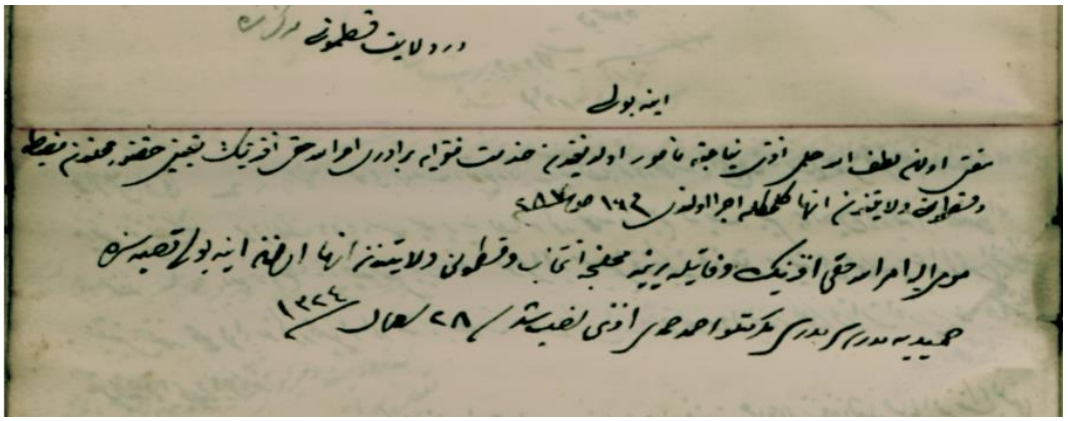

EK: 66. İnebolu Eski Belediye binası (Medrese)[1335]

EK: 67. İnebolu Medresesi müderrisi ve Müftüsü Ahmed Hamdi Efendi.[1336]

[1335] http://www.inebolu.bel.tr/galeri-detay.asp?Id=6&fotovideo=inebolu-tarihi-resimler
[1336] Sarıkoyuncu, *Milli Mücadelede Din Adamları*, II, 157.

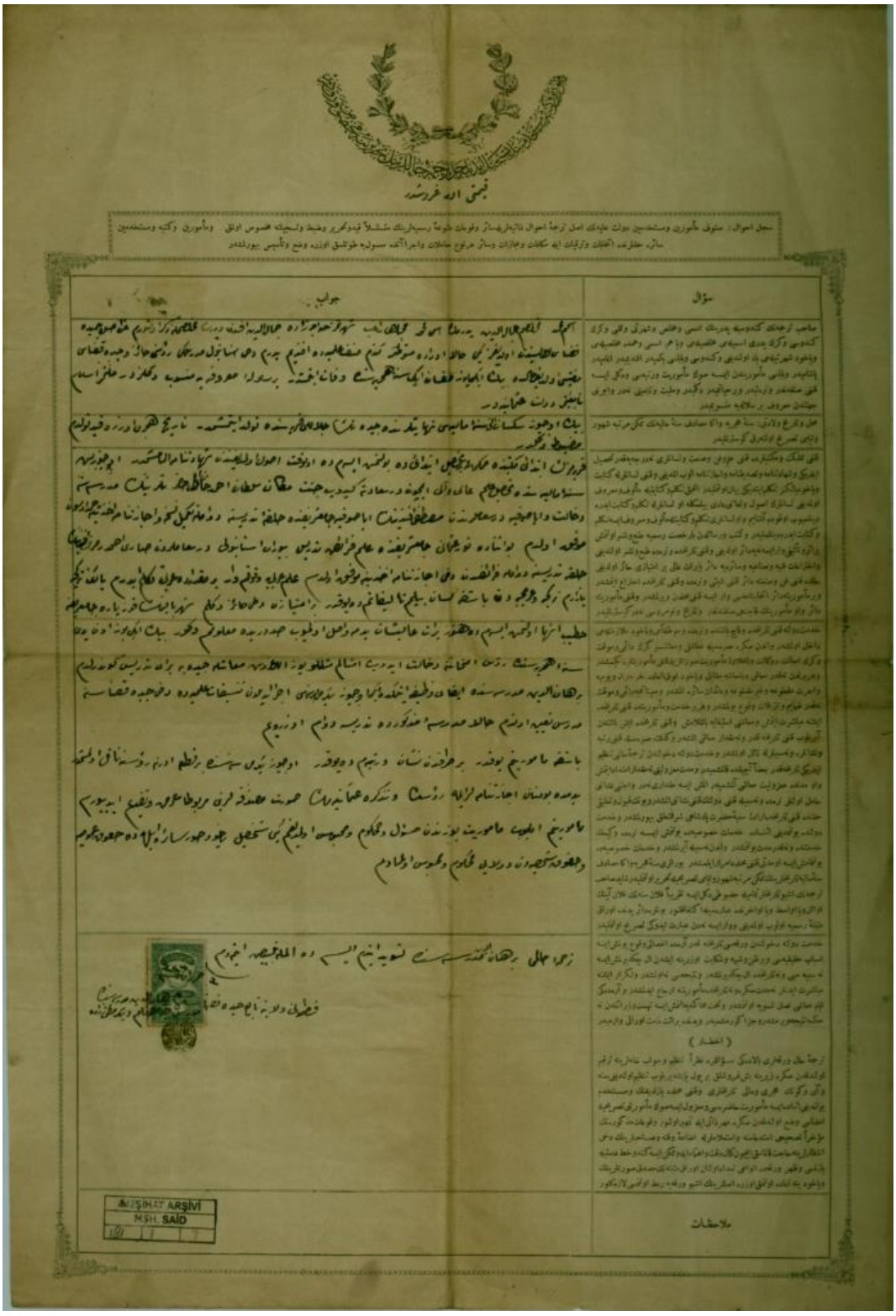

EK: 68. İnebolu Hamidiye Medresesi müderrisi Ahmed Hamdi Efendi'nin İnebolu Müftüsü olarak tayin edildiğine dair arşiv belgesi.[1337]

EK: 69. Ahmed Hamid Efendi'nin de içinde olduğu kurtuluş savaşı yıllarına ait bir fotoğraf.[1338]

[1337] İMMA, MSH. DFT01, 00036/0001, s. 164.
[1338] Fotoğraf yerel araştırmacı Mustafa Fakazlı Bey'den alınmıştır.

EK: 70. Şir Ali Bali Medresesi müderrisi Mehmed Cemaleddin Efendi'nin tercüme-i hal varakası.[1339]

[1339] İMMA, SAİD. 181/1, 1.

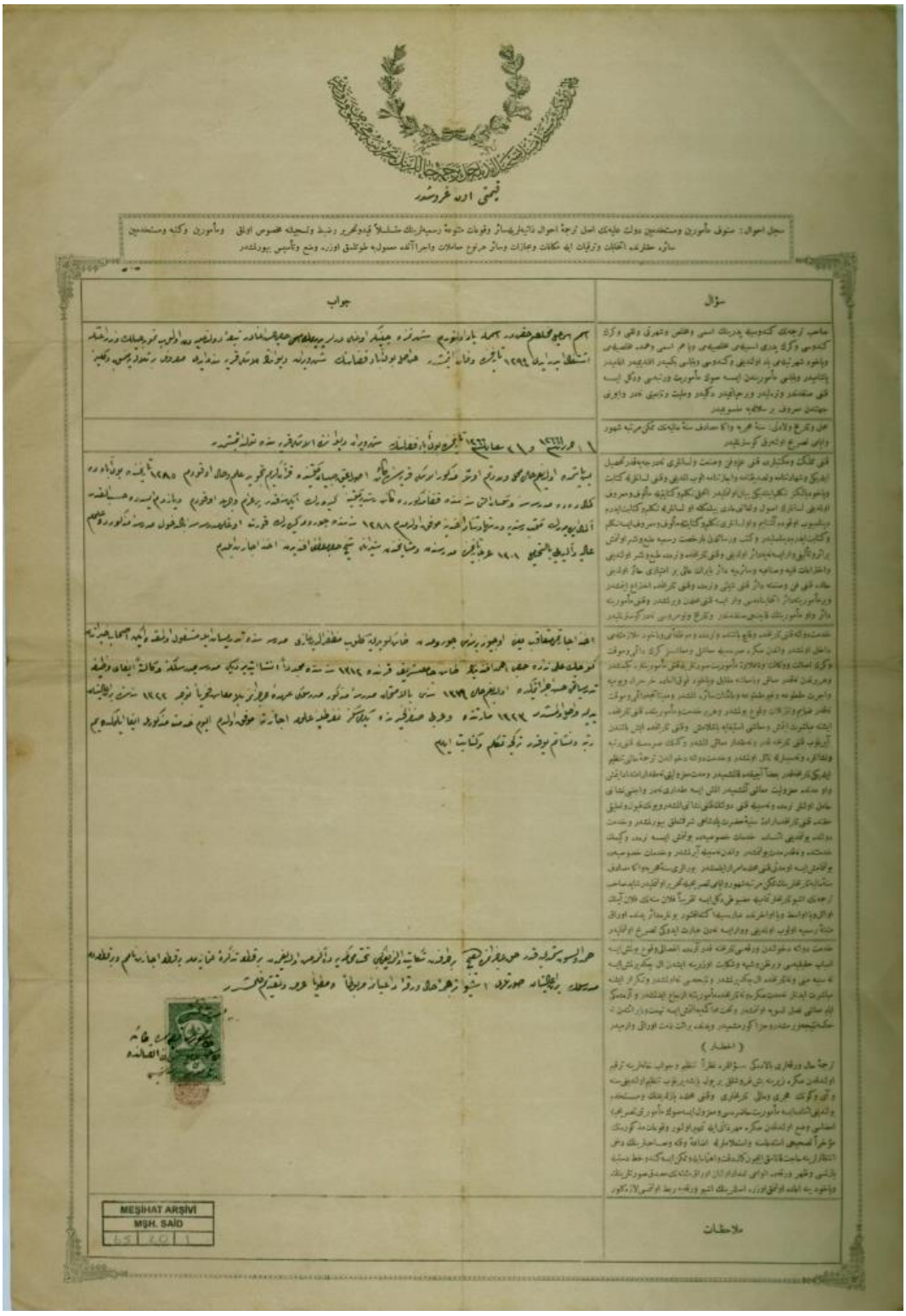

EK: 71. Abayzâde Medresesi'nin son hali.[1340]

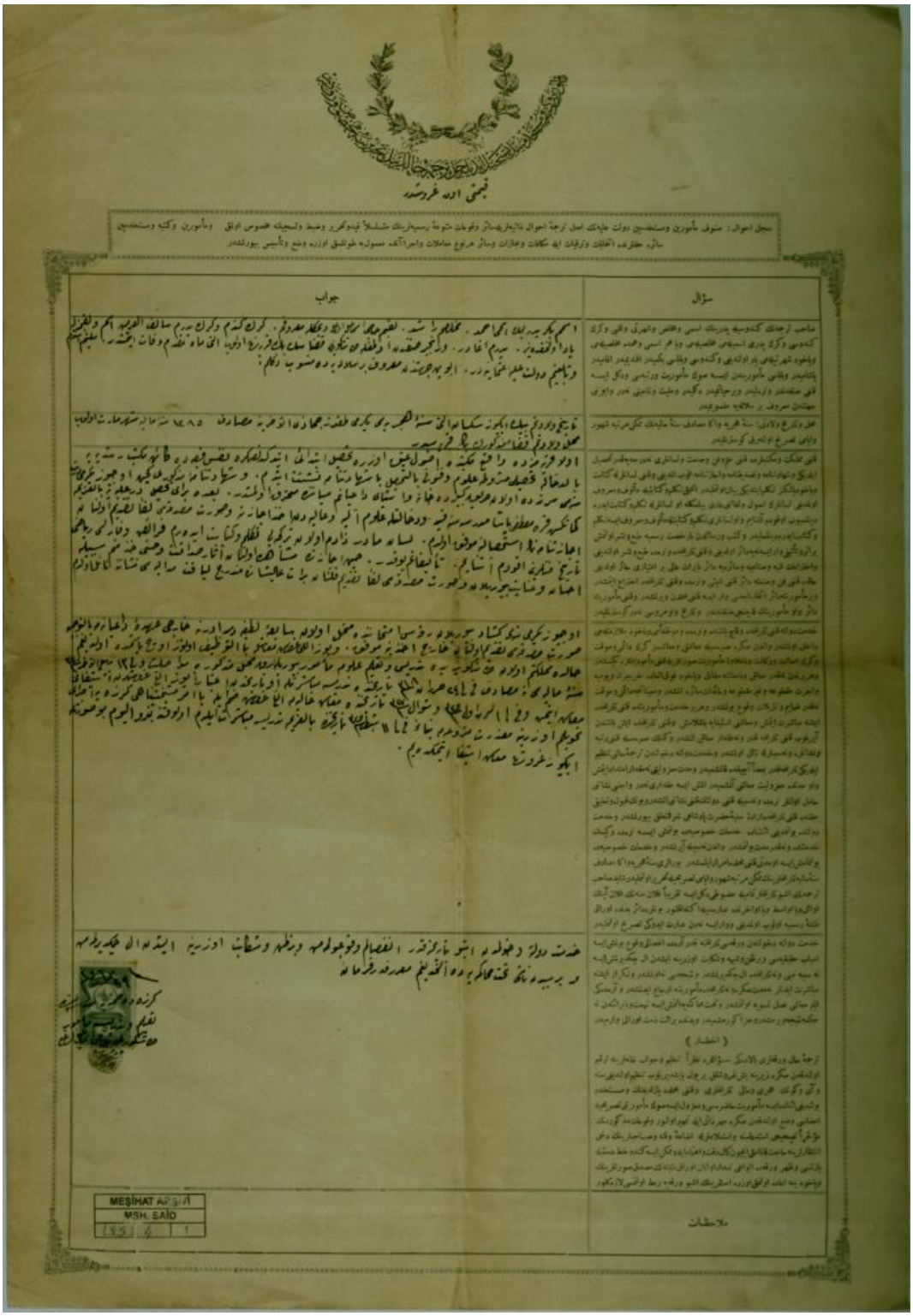
EK: 72. Taşköprü Hacı Ahmed Medresesi'nin yeri.[1341]

[1340] Zeynep Aytekin, *Kastamonu İli Taşköprü İlçesindeki Türk Devri Yapıları*, (2001 yılına ait fotoğraf.) s. 467, 468.
[1341] Abdülkerim Abdulkadiroğlu, Ülkü Ayan Özsoy, *Taşköprü Vakfiyyeleri 1944-2006,* s. 120.

EK: 73. Taşköprü Ahmed Efendi Medresesi müderrisi İsmail Hakkı Efendi'nin tercüme-i hal varakası.[1342]

[1342] İMMA, SAİD, 65/20, 1.

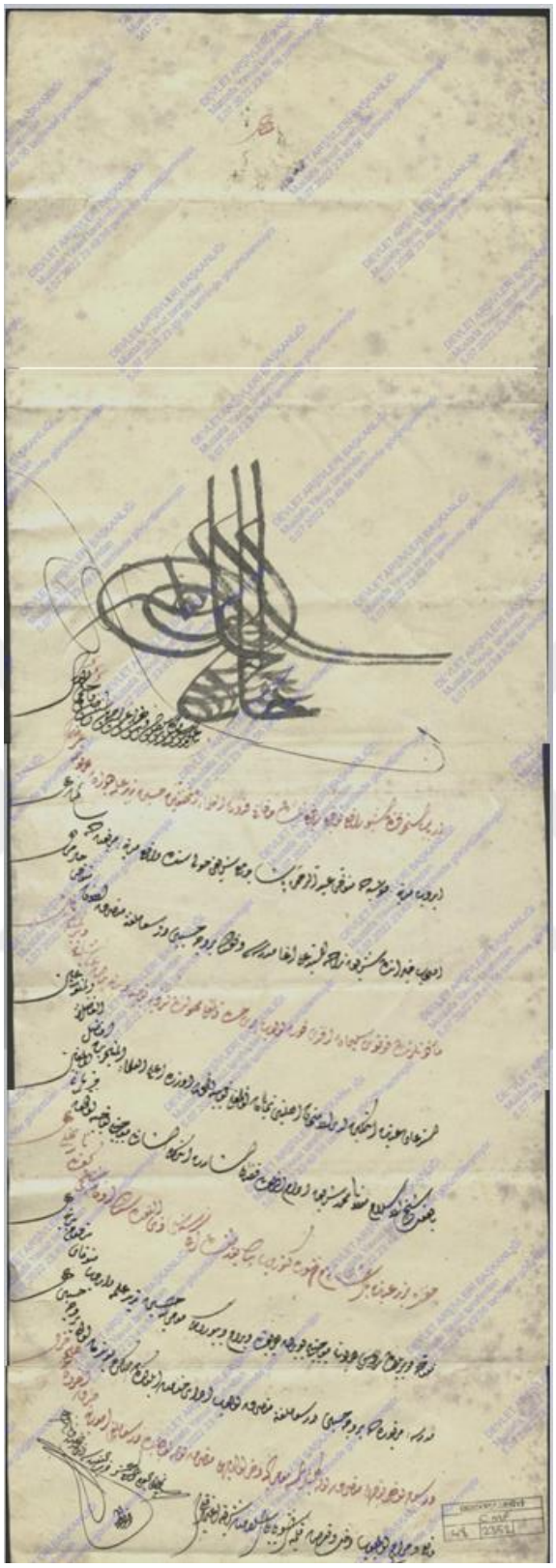
EK: 74. Taşköprü Hacı Ahmed Efendi/Taş Camii Medresesi müderrisi Bekir Raşid Efendi'nin tercüme-i hal varakası.[1343]

[1343] İMMA, MSH. DFT02, 02308/1.

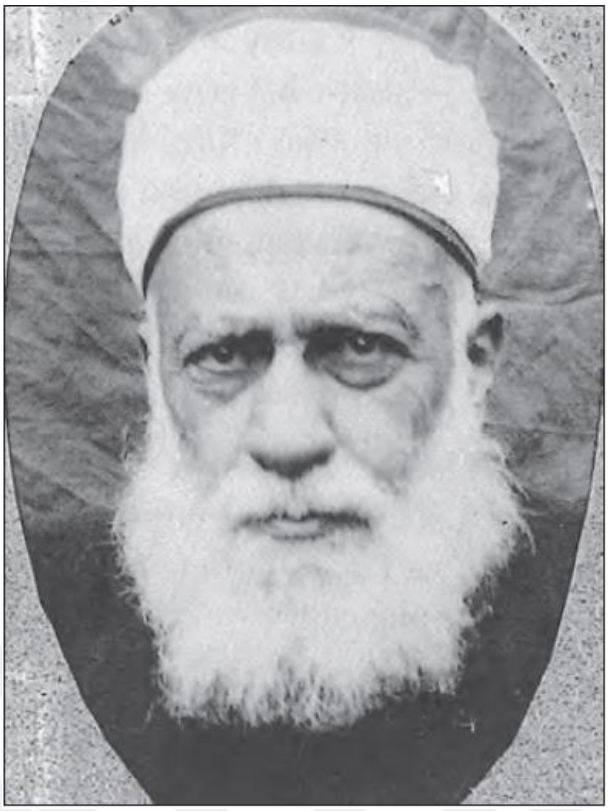
EK: 75. Tosya Abdurrahman Paşa Camii kitabesi.[1344]

[1344] Mustafa Yavuz Arşivi (01.03.2023).

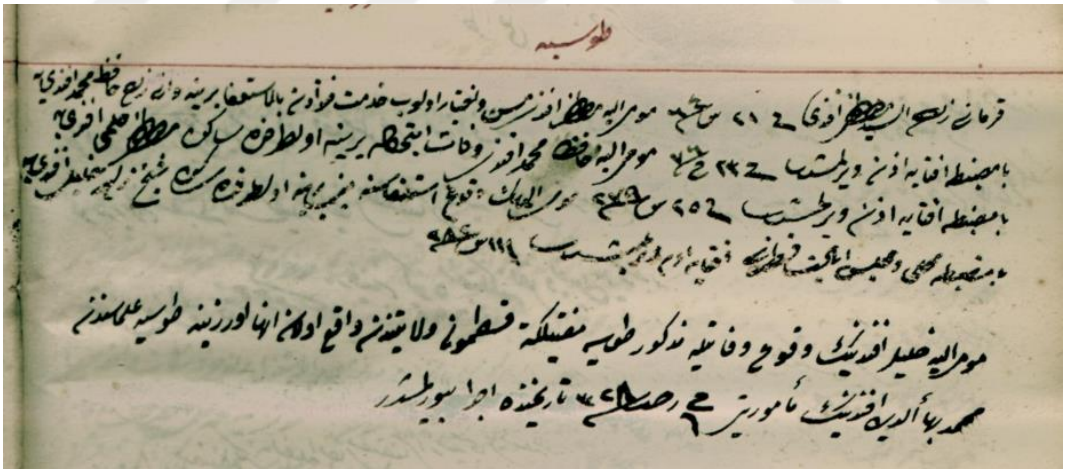

EK: 76. Abdurrahman Paşa Camii avlusunda Şerifzâde Ali Ağa'nın yaptırdığı medrese ile ilgili berat.[1345]

[1345] BOA, C.MF., 48-2352.

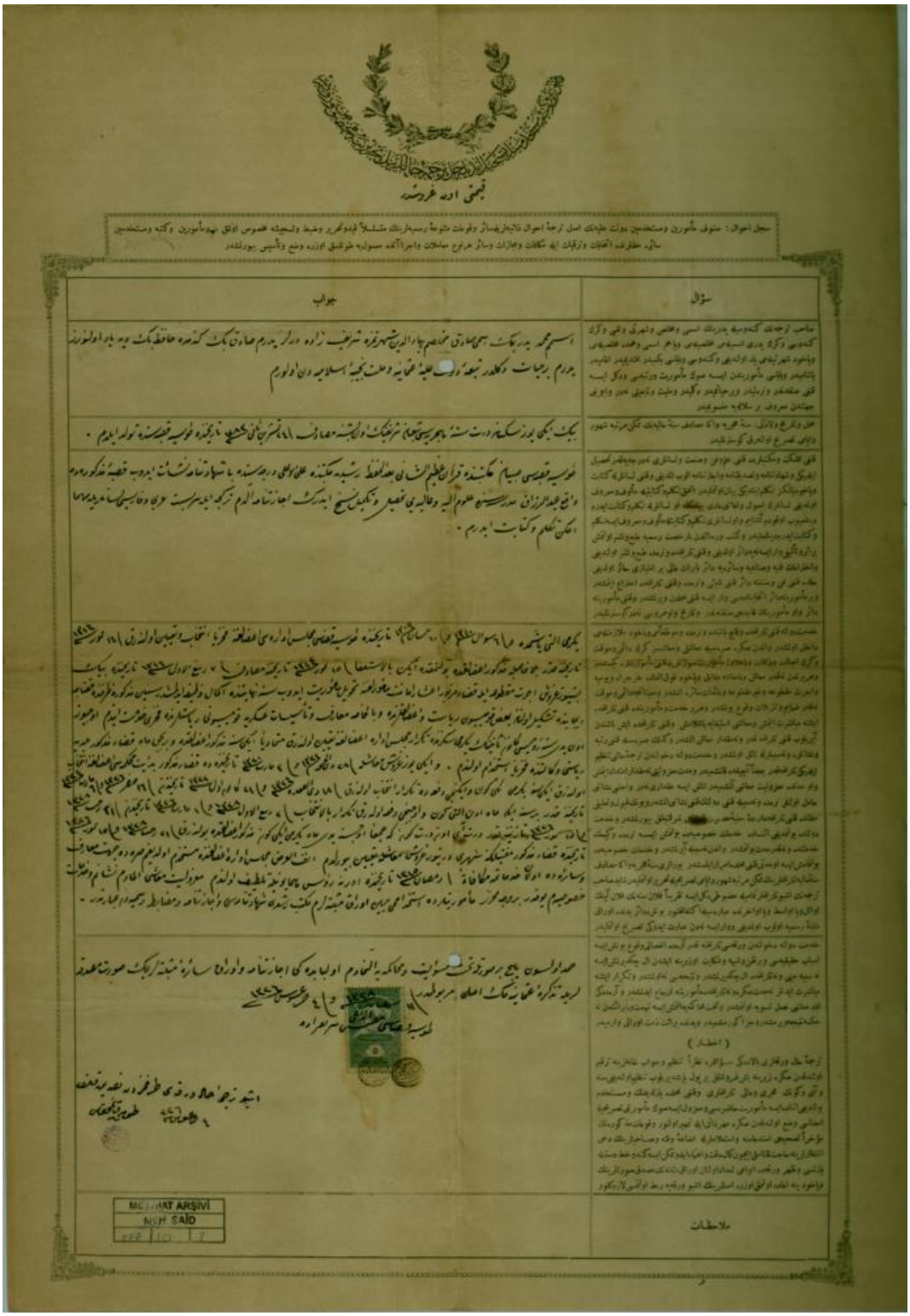

EK: 77. Abdürrezzak Medresesi müderrisi Mehmed Bahâeddin Efendi.[1346]

EK: 78. Tosya Abdürrezzak Medresesi müderrisi Mehmed Bahâeddin Efendi'nin Tosya Müftülüğüne atanma yazısı.[1347]

[1346] Sarıkoyuncu, *Milli Mücadelede Din Adamları*, II, 161.
[1347] İMMA, MSH. DFT01, 00036/0001, 266.

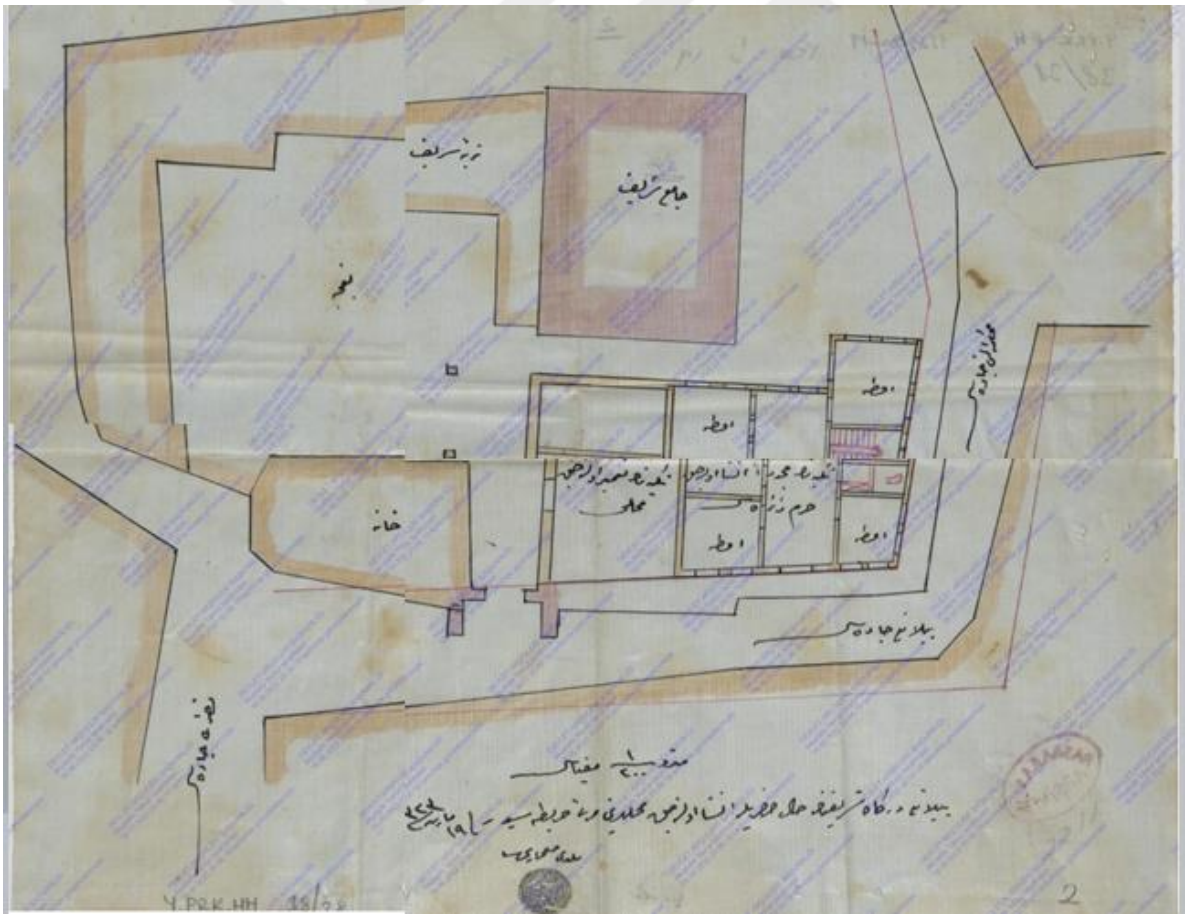

EK: 79. Tosya Abdurrahman Paşa Medresesi müderrisi Mehmed Bahaeddin Efendi'nin tercüme-i hal varakası.[1348]

[1348] İMMA, SAİD, 177/10, 1.

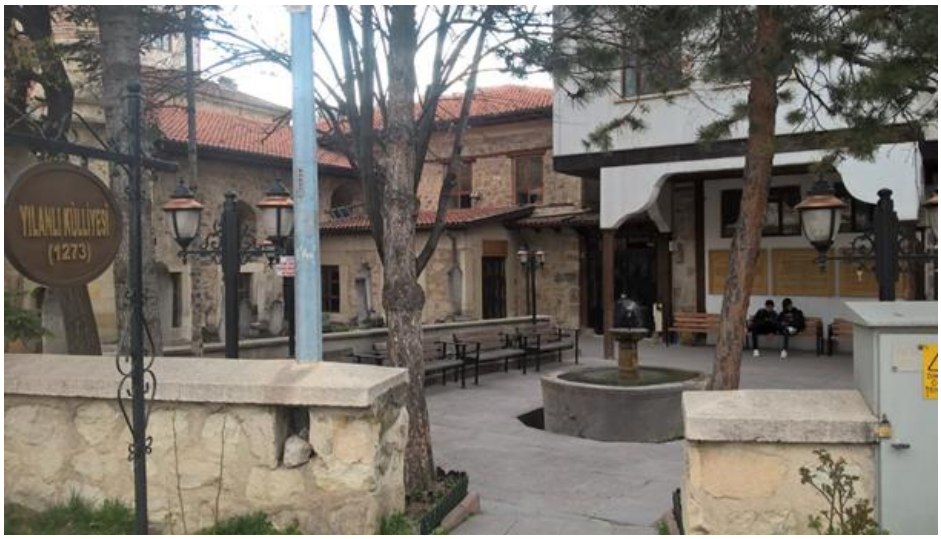
S. N.	İl-İlçe	Kütüphane Adı	Kitap Sayısı
1	İnebolu	Hamidiye	53
2	Taşköprü	Muzafferüddin Gazi	45
3	Taşköprü	Hacı Osman Ağa	58
4	Taşköprü	Ayvalı	17
5	Tosya	Abdurrahman Paşa	96
6	Tosya	Abdürrezzak Efendi	97
7	Kastamonu	Şeyh Şaban-ı Veli	196
8	Kastamonu	Numaniye	150
9	Kastamonu	Dârulhadis	765
10	Kastamonu	Merdiye	300
11	Kastamonu	Senâiye	100
12	Kastamonu	İsmâil Bey	98
13	Kastamonu	Münire	470
14	Kastamonu	Sıdkıye	370
15	Kastamonu	Hâlidiye	657
16	Kastamonu	Abdulbâki	50
	Toplam		3522

Tablo 34: 1321 Yılında Kastamonu Merkez ve İlçelerinde Bulunan Kütüphane ile Kitap Sayıları Tablosu.[1349]

Kroki 3: Yılanlı Külliyesi'nin 1325/1907 Yılına Ait Tamir Krokisi.[1350]

[1349] SMNU 1321, s. 623.

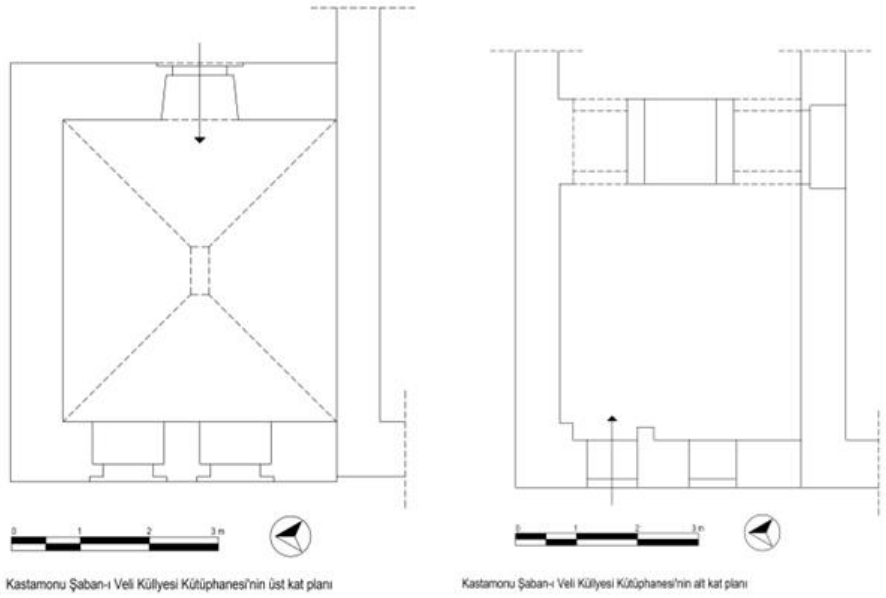

EK: 80. Yılanlı Külliyesi'nin bu günkü durumu.[1351]

EK: 81. Şeyh Şaban-ı Velî Türbesi ve Kütüphanesi'nin eski fotoğrafları.[1352]

[1350] BOA, Y.PRK.HH., 38-38.
[1351] Mustafa Yavuz Arşivi (04.07.2022).
[1352] Mehmet Öztürk, "Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi ve Yazma Eserler" s. 292; Ünalan, *Anadolu'daki Türk Kütüphaneleri,* s. 171, 172.

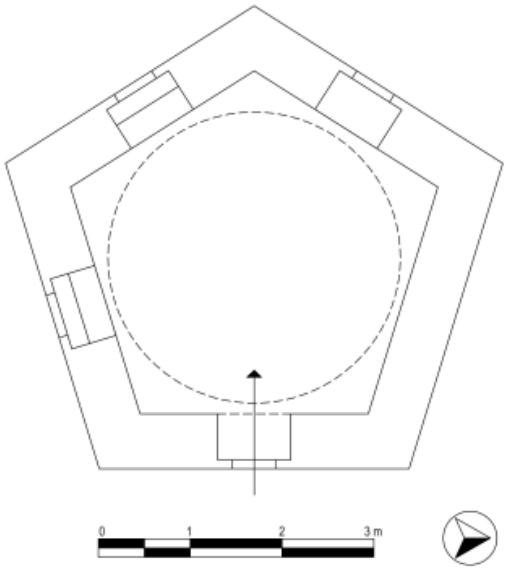

Plan 6: Şeyh Şaban-I Velî Kütüphanesi Kat Planları.[1353]

EK: 83. İhsan Ozanoğlu'nun objektifinden 1940'lı yıllarda Münîre Medresesi Kütüphanesi.[1354]

[1353] Ünalan, *Anadolu'daki Türk Kütüphaneleri,* s. 169, 170.
[1354] Mehmet Öztürk, "Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi ve Yazma Eserler", s. 292.

Plan 7: Münîre Medresesi Kütüphanesi'nin Planı.[1355]

EK: 83. Münîre Medresesi Kütüphanesi kitabesi.[1356]

[1355] Ünalan, *Anadolu'daki Türk Kütüphaneleri,* s. 414.
[1356] Mustafa Yavuz Arşivi (06.07.2022).

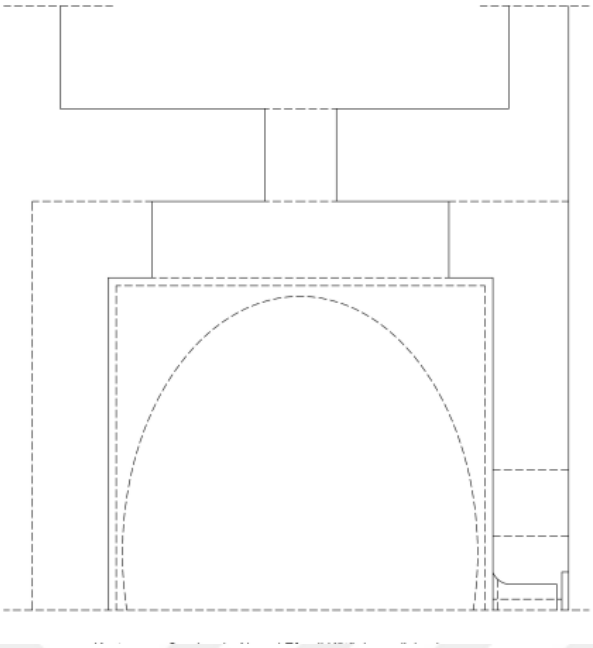

EK: 84. İhsan Ozanoğlu'nun 1940'lı yıllarda objektifinden Numâniye Medresesi Kütüphanesi.[1357]

EK: 85. Numâniye Medresesi Kütüphanesi'nin bu günkü durumu.[1358]

[1357] Mehmet Öztürk, "Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi ve Yazma Eserler", s. 292.
[1358] Mustafa Yavuz Arşivi (06.07.2022).

Plan 8: Numâniye Medresesi Kütüphanesi'nin Planı.[1359]

EK: 86. İhsan Ozanoğlu'nun 1940'lı yıllarda objektifinden Dârulkurrâ Medresesi. [1360]

[1359] Ünalan, *Anadolu'daki Türk Kütüphaneleri,* s. 198.
[1360] Mehmet Öztürk, "Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi ve Yazma Eserler", s. 292.

EK: 87. İhsan Ozanoğlu'nun objektifinden 1940'lı yıllarda Merdiye Medresesi.[1361]

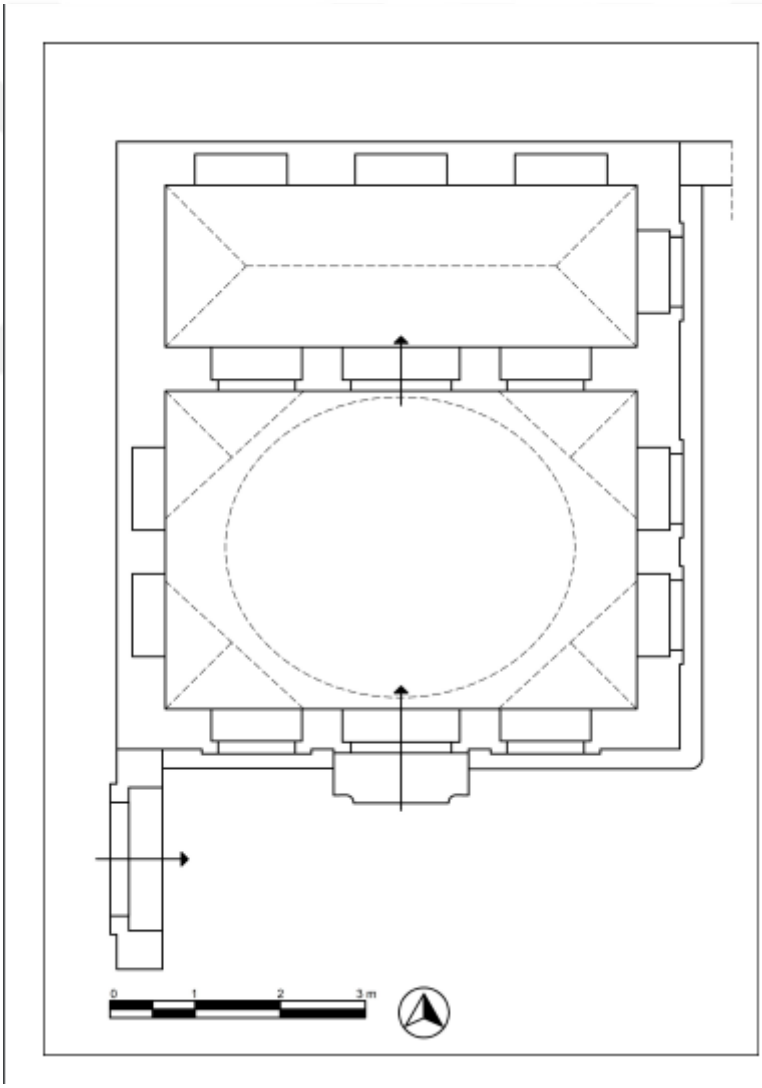

EK: 88. Semhiye Medresesi ve Kütüphanesi.[1362]

[1361] Mehmet Öztürk, "Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi ve Yazma Eserler", s. 292.
[1362] Mehmet Öztürk, "Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi ve Yazma Eserler", s. 292.

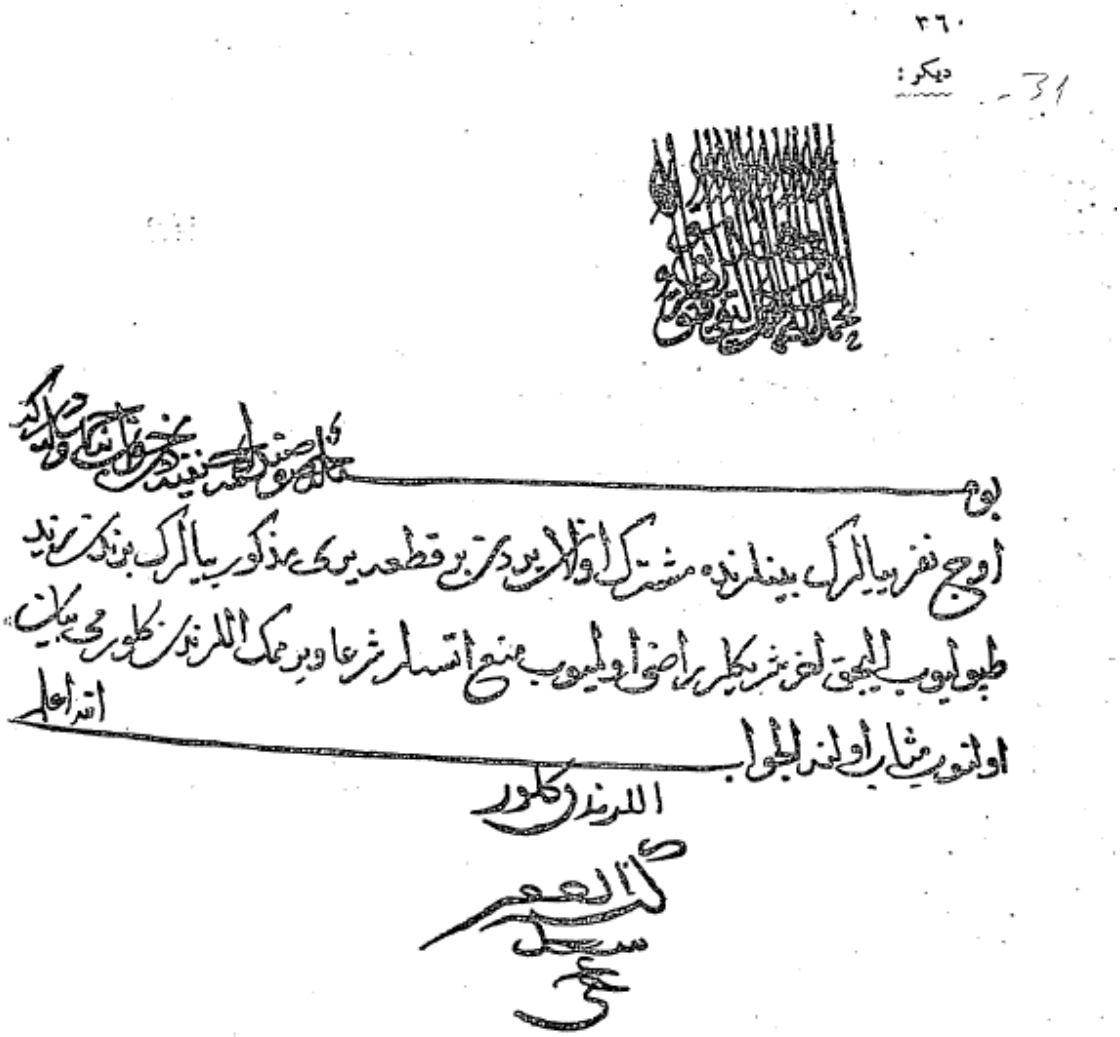

EK: 89. Hâlidiye Kütüphanesi.[1363]

Plan 9: Hâlidiye Kütüphanesi Planı.[1364]

[1363] Mustafa Yavuz Arşivi (06.07.2022).

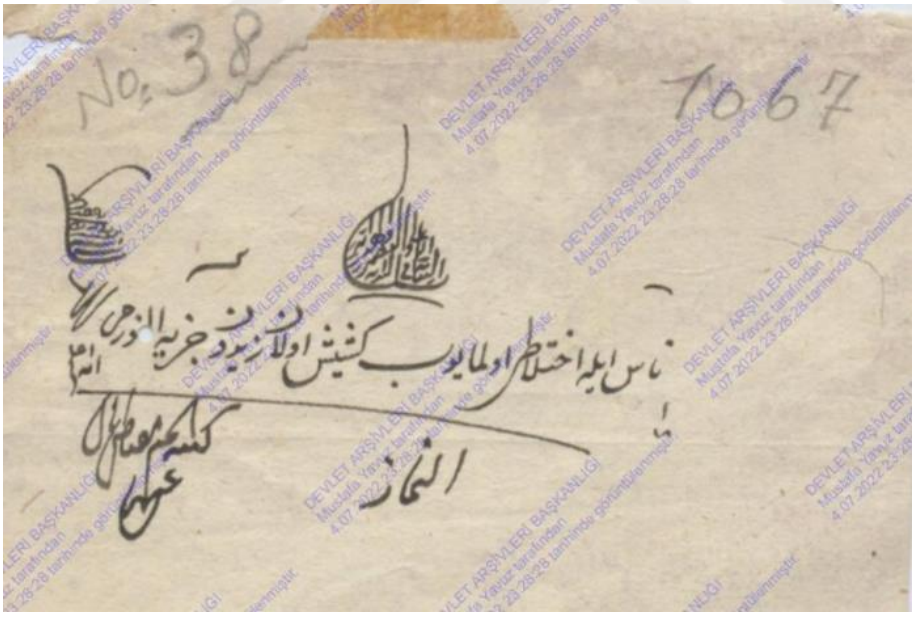

EK: 90. Şeyhülislam Sadi Sadullah Çelebi'nin verdiği fetva örneği ve kendi imzası.[1365]

[1364] Ünalan, *Anadolu'daki Türk Kütüphaneleri,* s.
[1365] İlmiye Salnâmesi, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1334, s. 360.

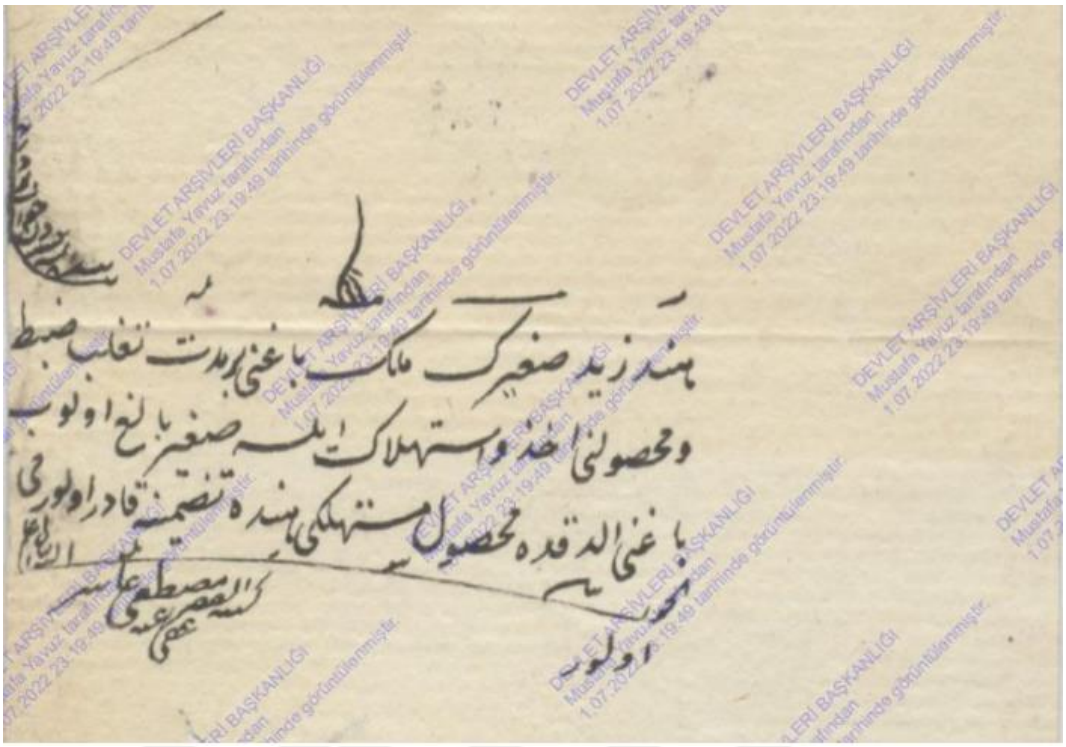

EK: 91. Şeyhülislam Sadi Sadullah Çelebî'nin *Risâle-i Mesâil* adlı eserinin ilk sayfası.[1366]

EK: 92. Bâlizâde Mustafa Efendi'nin verdiği fetvaya örnek.[1367]

[1366] İBB Atatürk Kitaplığı, Demirbaş No: Bel_Yz_K_1142_03.
[1367] BOA, MŞH.FTV., 1-16.

EK: 93. Şeyhülislam Mustafa Âşir Efendi'nin vermiş olduğu fetva örneği.[1368]

[1368] BOA, MŞH.FTV., 1-99.

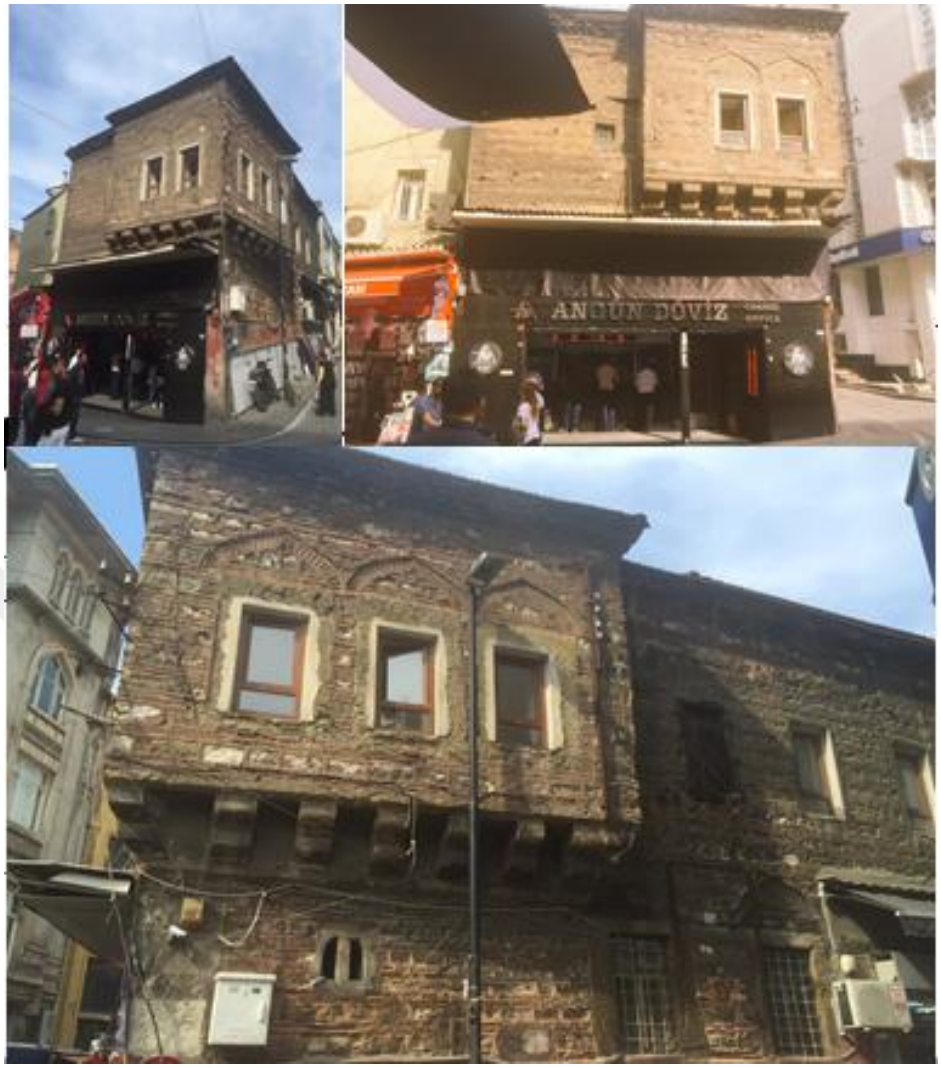
EK: 94. Mustafa Âşir Efendi'nin Fındıkzâde Pîrî Mehmed Paşa Dergâhı hazîresindeki mezar taşı.[1369]

[1369] İbnülemin *Son Hattatlar*, s. 498.

EK: 95. Aşir Efendi Kütüphanesinin Hafız-ı kütüplük cihetiyle ilgili 4 Safer 1277/22 Ağustos 1860 tarihli tevcih beratı.[1370]

[1370] BOA, EV.BRT., 136-13.

EK: 96. Bahçekapısı'ndaki Âşir Efendi Kütüphanesi.[1371]

[1371] Mustafa Yavuz Arşivi (05.11.2022).